

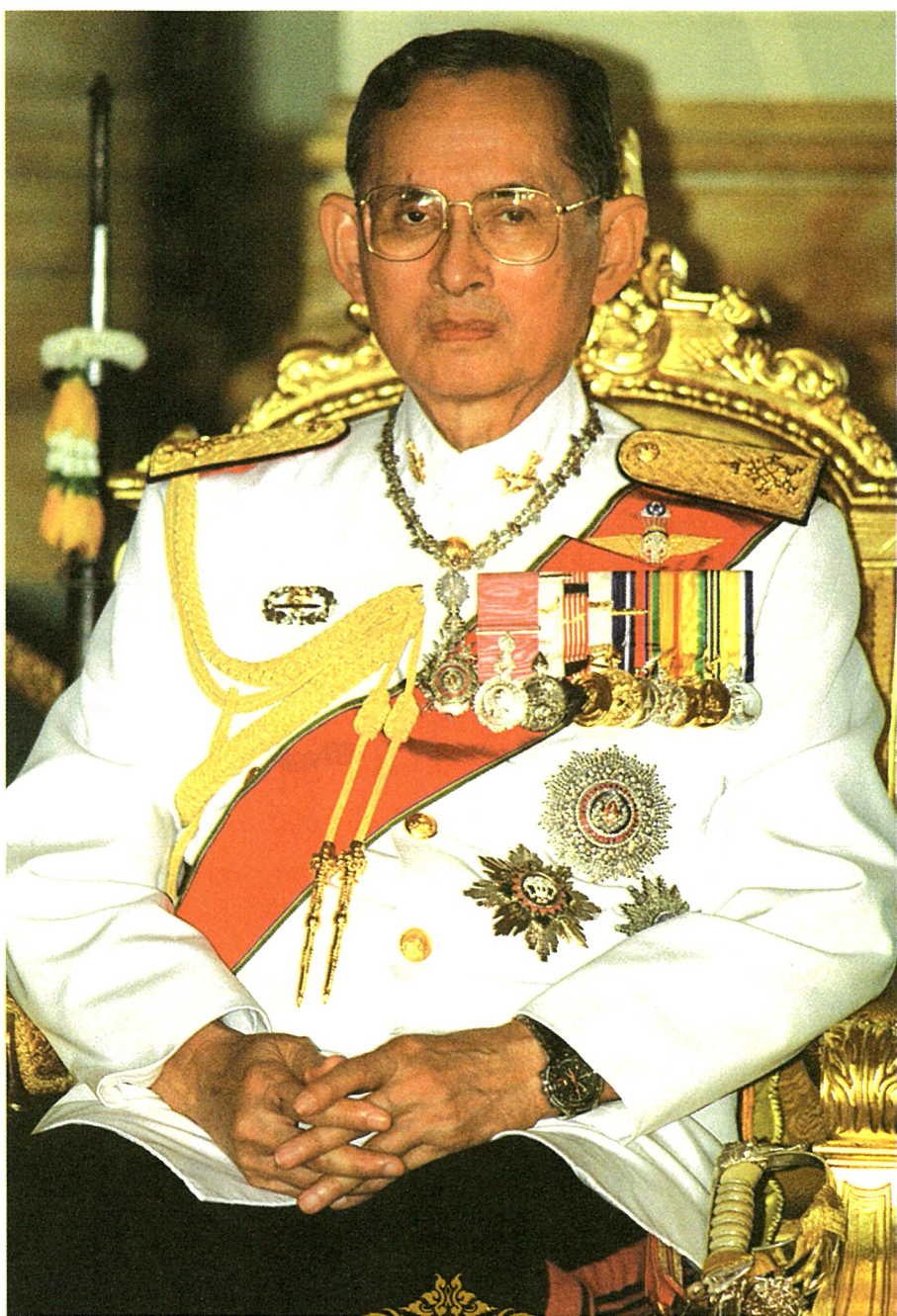
ทฤษฎารุจสุส เตปฏัก

๒๕๔๙ พุทธวสุเส

สุตตนตปฏเก ขุททกนิกายสุส
อุพนิตุเทสปาลิ
ปาลิวิโสธกตฺเถเรหิ วิโสธิตา

ภูมิพลสุส ปรมินทมหาราชวรสุส
ปรีปณณสฏฐิวิสุเส สิริราชขมมงคลมกมกาเล
ทยยสงฆมหาเถรสมาคเมน มุทุทาปีตา

คำนำ

มหาเถรสมาคม ได้ปรารภการจัดกิจกรรมร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ แล้วมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้มีความรู้และทรงธรรมวินัยพิจารณาตรวจสอบแก้ไขต้นฉบับให้ถูกต้อง โดยใช้พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับ เพราะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกในฐานะเป็นพระบรมศาสนาดาทะนองคัมภีร์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยและประชาชนชาวไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทย และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกมาโดยตลอด ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐาน เช่น

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ ด้าน ๒ “คนเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั้ว ท่วยนาง ลูกเจ้าขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชาย ทั้งผู้หญิง ผู้ท่วย มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกลิ่นเดือนหนึ่งจึงแล้ว...”

พระบรมสัตยาธิษฐานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ตรัสประกาศแก่เทพดาทั้งปวงว่า “ให้บังเกิดมาในประยูรมหาเศวตฉัตร จะให้บำรุงพระพุทธศาสนา ไฉนจึงมิช่วยให้สว่างแลเห็นข้าศึกเล่า” พอตกพระโอษฐ์ลง พระพายก็พัดควันอันเป็นหมอกมืดนั้นสว่างไป...

นำพระราชหฤทัยและพระราชดำรัสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช “พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะให้เราเข้ารีตตั้งนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะในราชวงศ์ของเราก็นับถือพระพุทธศาสนามาช้านานแล้ว จะให้เปลี่ยน

[๒]

ศาสนา อย่างนี้เป็นการยากอยู่ และถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินจะต้องการให้คนทั่วโลกได้นับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเจ้ามิจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ?” “จริงอยู่ เมื่อฟอลคอนในเวลาหมอบอยู่ข้างพระบาทเจ้ากรุงสยามได้แปลคำชักชวนที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับสั่งมากับราชทูตนั้น ฟอลคอนก็กลัวจนตัวสั่น และสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดให้อภัยแก่ฟอลคอน แต่ก็ได้รับสั่งว่า ได้ทรงนับถือศาสนาอันได้นับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒,๒๒๕ ปีแล้ว เพราะฉะนั้น ที่จะให้พระองค์เปลี่ยนศาสนาเสียนั้น เป็นการที่พระองค์จะทำได้”

พระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

“อันตัวพ่อ	ชื่อว่า	พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก	กู้ชาติ	พระศาสนา
ถวายเป็นดิน	ให้เป็น	พุทธบูชา
แต่พระศาสนา	สมณะ	พระพุทธรูป
ให้ยืนยง	คงถาวร	ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี	ปฏิบัติ	ให้พอสม
เจริญสมณะ	วิปัสสนา	พอชื่นชม
ถวายเป็นคัม	รอยบาท	พระศาสนา
คิดถึงพ่อ	พ่ออยู่	คู่กับเจ้า
ชาติของเรา	คงอยู่	คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา	อยู่ยง	คู่องค์กษัตริย์
พระศาสนา	ฝากไว้	ให้คู่กัน”

พระราชปณิธานของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

“ตั้งใจจะอุปถัมภก	ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขันฑสีมา	รักษาประชาชนและมนตรี”

พระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย “ศุภมัสดุ ๑๑๗๙ ศก... พระบาทสมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชารามอิราช บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว... ทรงพระราชศรัทธาจะยกเรือวิสาขบูชามหาบุญพิธี อันชาติประเพณีมานั้นให้กลับคืนเจียรฐิติกาล ปรากฏสำหรับแผ่นดินสืบไป จะให้เป็นอรรถดัดถ้อยประโยชน์และปรารถนาประโยชน์ ทรงพระราชศรัทธาจะให้สัตว์โลก ข้าขอบขัณฑเสมาทั้งปวงจำเรี่ยอายุและอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัยในชั่วนี้แลชั่วหน้า...”

น้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว “ด้วยกำลัง ทรงพระมหากรุณาเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก ทรงพระกรุณา ดำรัสให้จดหมาย (คือ จด) กระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนาม พระรัตนตรัยสรณาคมนั่นอันอุดมเป็นประธานพยานอันยิ่ง ให้ความความจริง ในพระบรมหฤทัย แล้วทรงพระราชดำรัสยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุทพระกลาโหม พระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาราชสุภาวดีกับ ขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสไมสรสามัคคีรสปรึษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดที่มีวิญญูติปริชารอบรู้ราชานุวัตร จะเป็น ศาสนูปถัมภกยกพระบวรพุทธศาสนา แลจะปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ ก็สุดแต่แต่จะเห็นดีประนีประนอมพร้อมใจกัน ยกพระบรมวงศานุวงศ์ พระองค์นั้นขึ้นเสวยมโหสิวรยาธิปัตย์ราชสืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้กริ่งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร...”

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ประดับพระอุณาโลมพระพุทธรูปมหาเมธีรัตนปฏิมากร “การพระราชบริจาคอันนี้ทรงพระราชดำริ เห็นว่าไม่ขัดขวางเป็นเหตุให้ท่านผู้ใดชุนเคืองขัดใจเลย พระนครนี้เป็น

[๔]

ถิ่นที่ของคนนับถือพระพุทธศาสนาแต่เดิม ไม่ใช่แผ่นดินของศาสนาอื่น คนที่ถือศาสนาอื่นมาแต่อื่นก็ดี อยู่ในเมืองนี้ก็ดี จะโหม่นสนน้อยใจด้วยริษยาแก่พระพุทธศาสนาเพราะบูชาอันนี้ไม่ได้ ด้วยไม่ใช่เมืองของศาสนาตัวเอง ถ้าโหม่นสนก็ชื่อว่าโหล่งเกินไป...”

พระราชปฎิญาณและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช “ข้าพเจ้าจะไม่มีจิตยินดีน้อมไปในศาสนาอื่น นอกจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมอันพระองค์ได้ตรัสรู้ชอบดีแล้ว กับทั้งพระสงฆ์หมู่ใหญ่ อันได้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเลยเป็นอันขาด จนตราปากว่าสิ้นชีวิต...”

พระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา เราจำเป็นต้องถือด้วยความกตัญญูต่อบิดา มารดา และต้นโคตรวงศ์ของเรา... เมื่อรู้สึกแน่นอนแล้วว่า ศาสนาในสมัยนี้เป็นของที่แยกจากชาติไม่ได้... ถ้าข้าพเจ้าจะขอแก้ท่านทั้งหลายว่า พุทธศาสนาเป็นของไทย เรามาชวนกันนับถือพระพุทธศาสนาเถิด... ผู้ที่แปลงศาสนา คนเขาถูกยิงยิ่งเสียกว่าผู้ที่แปลงชาติ... เพราะเหตุฉะนั้น เป็นความจำเป็นที่เราทั้งหลายผู้เป็นไทย จะต้องมั่นอยู่ในศาสนาพระพุทธซึ่งเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา...” และพระองค์ได้พระราชทานความหมายแห่งไตรรงค์ไว้ดังนี้

“ขอรำรำพรรณบรรยาย ความคิดเครื่องหมาย
แห่งสีทั้งสามงามอนันต์

ขาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์ หมายพระไตรรัตน์

และธรรมะคัมภีร์ไทย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว “แต่บ้านเมืองในลานนาถึงกาลวิบัติ พระพุทธศาสนาก็เศร้าหมองจนสงฆ์ฆราวาส

เลื่อมทราพระส่ำระสายมาช้านาน... มาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระปิยมหาราช พระบรมชนกนาถของเราจึงได้เริ่มทรงจัดการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในมณฑลนี้ มาโดยทรงพระราชดำริจะให้พุทธจักรและอาณาจักรเจริญรุ่งเรืองสมกับสมัย เป็นต้นว่า ในการสั่งสอนประชาชนทั้งหลายให้รัฐบาลเอาเป็นธุระสั่งสอนส่วน คดีโลก ให้พระสงฆ์รับภาระการสั่งสอนส่วนศีลธรรมเป็นอุปการะแก่กัน ดังนี้ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชของเราก็ได้โปรดให้จัดการสืบมาโดยทางนั้น”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน ได้ตรัสพระปฐมบรมราชโองการซึ่งเป็นพระราชปณิธานแก่ปวงชนชาวไทยใน พระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ว่า “เราจะครองแผ่นดิน โดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ได้มีพระราชดำรัสตรัส ลาผนวชต่อพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี คณะทูตานุทูต สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ว่า “โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา ประจำชาติของเรา ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าก็เห็นเป็นศาสนา ที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึง เคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตาม ราชประเพณี ซึ่งจักเป็นทางสนองพระคุณบูรพการีตามคตินิยมด้วย...” และได้มีพระราชดำรัสในโอกาสพระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ว่า “คนไทยเป็นศาสนิกที่ดีทุกคน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา อันเป็น ศาสนาประจำชาติ”

การดำเนินงานตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกให้คงความ บริสุทธิ์แห่งพระบาลีพุทธพจน์ซึ่งเป็นหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องอาศัยความสุมัคมภิรภาพด้านความรู้ความชำนาญในภาษาบาลี ของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลาย จึงนับว่าเป็นงานที่มี

[๖]

ความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นกุศลกิจอันยิ่งใหญ่ที่กระทำไดยาก ดังนั้น การที่พระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายมีอิทธิบาทธรรมร่วมกันตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงควรแก่การอนุโมทนาสาธุการของบรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะทราบได้ที่พระไตรปิฎกยังคงความบริสุทธิ์อยู่ ย่อมเป็นที่มั่นใจได้ว่า ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธก็ดำรงอยู่ ก่อให้เกิดสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติตราบนั้น

ในนามของมหาเถรสมาคม ขอแสดงความชื่นชมยินดีต่อคณะกรรมการคณะอนุกรรมการ และคณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระบรมพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐเนื่องในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ดังกล่าว

ขออานุภาพแห่งมหากุศลอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายที่ได้ร่วมกันพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยซึ่งถือว่าเป็นพระบรมศาสนาทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้ง นี้ ได้โปรดอภิบาลคุ้มครองรักษาสมเด็จพระบรมพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดถึงพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ให้ทรงพระเกษมสำราญ มีพระชนมายุยืนนาน สถิตมั่นเป็นมิ่งขวัญร่มเกล้าของเหล่าพสกนิกรชาวไทยสืบไปตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

๗
(สมเด็จพระพุฒาจารย์)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คำปรารภ

ศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เดิมทีนั้น เรียกว่า พระธรรมวินัย พระธรรม ได้แก่คำสั่งสอนที่แสดงหลักความจริงที่ควรรู้ และแนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติ พระวินัย ได้แก่ข้อบัญญัติที่ทรงวางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน กาลต่อมา เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทรงบัญญัติไว้ในกาลโอกาสต่าง ๆ มีความสำคัญยิ่งในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนพระพุทธองค์ โดยมีหลักฐานปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๑๖) ว่า ขณะที่ทรงพระประหารจวนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์หาได้ทรงตั้งพระสาวกรูปใดรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งพระบรมศาสดาไม่ หากแต่ตรัสกะท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากว่า

โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺณตฺโต,
โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.

แปลความว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา”

จากพระพุทธพจน์นี้เป็นหลักฐานยืนยันถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย ซึ่งได้รับการสังคายนารวบรวมประมวลเป็นบทสวดสำหรับสวดทานความถูกต้องมิให้คลาดเคลื่อนไปจากที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนจริงด้วยสังฆานุมัติพร้อมกันครั้งแรกโดยพระอรหันตเถระ ๕๐๐ รูป ภายหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน การสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งแรกนั้นได้ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงโปรดเวไนยสัตว์ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ขึ้นสู่การพิจารณา สวดทานรับรองความบริสุทธิ์ถูกต้องในท่ามกลางสงฆ์ แล้วประมวลจัด

[๘]

เป็นหมวด ไว้ ๓ หมวดใหญ่ เรียกว่า พระไตรปิฎก อันประกอบด้วย พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

พระวินัยปิฎก หมวดพระวินัย ว่าด้วยพระพุทธรูปบัญญัติที่ทรงวางหลักความประพฤติและมารยาทอันเป็นแบบอย่างเยี่ยงอารยชนของผู้เข้ามาบวช ประพฤติพรหมจรรย์ชั้นสูงในพระพุทธศาสนา เป็นประมวลพระพุทธานุญาตรัสตัสสั่งสอนเกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบทตลอดจนพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมของพระสงฆ์ อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุและพระภิกษุณีต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด นอกจากนี้ยังได้ประมวลเหตุการณ์พุทธประวัติที่สำคัญๆ นับตั้งแต่แรกตรัสรู้เสวยวิมุตติสุขเป็นต้นไปพร้อมทั้งประวัติการทำสังคายนาไว้ด้วย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จุลวรรค และปริวาร โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๘ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๘

พระสุตตันตปิฎก หมวดพระสูตร ว่าด้วยประมวลพระธรรมเทศนา ตรัสบรรยายธรรมของพระพุทธองค์ที่ตรัสให้เหมาะแก่บุคคลและโอกาส เป็นประมวลหลักพุทธธรรมที่ทรงแสดงโดยบุคลาธิษฐานหรือทรงใช้สมมติโวหารตลอดจนบทคาถาประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวชั้นเดิมที่แสดงถึงประวัติของพระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกว่า นิกาย ๕ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๒๕ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓

พระอภิธรรมปิฎก หมวดพระอภิธรรม ว่าด้วยประมวลพระพุทธานุญาตอันเกี่ยวกับหลักปรมัตถธรรมที่เป็นความหมายที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นประมวลคำอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ๆ โดยธรรมาธิษฐาน

คือไม่ยกบุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นสมมติบัญญัติเข้ามาประกอบความ มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ คือ ธรรมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏฐาน โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๑๒ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ ถึงเล่มที่ ๔๕

พระไตรปิฎก จัดเป็นหนึ่งในพระสัทธรรม ๓ คือปริยัติสัทธรรมที่ประมวลไว้ซึ่งนวังคสัตตสุตสน์ทั้งหมด เป็นปทัฏฐานให้เกิดปฏิบัติสัทธรรม คือศีล สมาธิ ปัญญา และนำไปสู่การบรรลุปฏิเวธสัทธรรม คือมรรค ผล นิพพานในที่สุด ดังนั้น จึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ดังพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในคราวจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ความว่า

“พระไตรปิฎกเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระอรหันตสาวกได้รับการตรัสสั่งสอนสืบต่อกันมา เป็นพระคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เท่ากับเป็นสัญลักษณ์ของพระบรมศาสดา พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจพระพุทธศาสนามีความจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้จากพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น คัมภีร์พระไตรปิฎกนี้พระเถรานุเถระแต่ปางก่อนจึงได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ในการสร้างวัดวาอารามสมัยก่อนนั้น จะต้องสร้างหอไตรประจำวัด ซึ่งเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกอันประกอบด้วยคัมภีร์ใบลาน พระภิกษุสามเณรผู้บวชในพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนทายาท ก็จำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีอันเป็นภาษาที่จารึกในคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกา โยชนา สัททาวีเสส อันเป็นคัมภีร์ประกอบเพื่อให้เข้าใจเนื้อความพระไตรปิฎกนั้น พระมหากษัตริย์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาในปางก่อน

จึงได้ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ในพระไตรปิฎกนั้นๆ ให้แตกฉาน เพื่อนำเอาความรู้มาสั่งสอนแก่พุทธศาสนิกชน สำหรับในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะมาตลอดสาย และได้ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมคือพระไตรปิฎกนี้ สืบต่อกันมา ทรงถือเป็นพระราชกิจสำคัญ มีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้แสดงความรู้ที่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกนั้นๆ และทรงปูนบำเหน็จความสามารถแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่ได้พระปริยัติธรรม ซึ่งทุกวันนี้ได้ขยายวงกว้างออกมาเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลีสนามหลวง ตลอดจนพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้พระภิกษุสามเณรผู้ทรงความรู้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ถือเป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอันยิ่งใหญ่...”

พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้รับการนำสืบๆ กันมา ด้วยภาษามคธ หรือภาษาบาลี อันหมายถึงภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ โดยวิธีมุขปาฐะหรือมุขบาฐ คือวิธีทรงจำนำสืบต่อ ๆ กันด้วยการสาธยายท่องจำกัน สั่งสอนกันจากปากสู่ปาก หรือวิธีบอกเล่ากล่าวสอนจากอาจารย์สู่ศิษย์โดยโวหารต่างๆ เป็นเวลาถึง ๔ พุทธศตวรรษ จึงได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ ในประเทศศรีลังกา เมื่อพุทธศักราช ๔๓๓ ตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้ ถ้าในสมัยใดมีความผันเพื่อเลอะเลือนจำกันมาผิด มีข้อบกพร่องผิดพลาดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีคำสอนของลัทธิอื่นเข้ามาปะปนในพระไตรปิฎก อันเป็นเหตุให้พระสงฆ์ประพฤติดิพลัทธิพระธรรมวินัย บรรดาพระอรหันต์หรือพระมหาเถระในยุคสมัยนั้นๆ ก็จะต้องเอาเป็นการธุระดำเนินการประชุมพระสงฆ์ทำสังคายนาเพื่อสอบทานสวดรับรองความถูกต้องพร้อมกันเป็นครั้ง ๆ โดยประวัติการทำสังคายนานั้น สามครั้งแรกทำในประเทศอินเดีย ครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕

ทำในประเทศศรีลังกา ซึ่งในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ นี้เอง พระเถระ
 สังคิตกัจจาย์ทั้งหลายได้คำนึงถึงว่า “ในอนาคต กุลบุตรคงมีศรัทธาน้อยลง
 และปัญญาที่จะทรงจำพระธรรมวินัยสืบอายุพระพุทธศาสนาคงน้อยลงด้วย
 ควรที่คณะสงฆ์จะสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วลงบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์
 อักษร” เพราะประจักษ์ที่พวกทมิฬไม่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งปกครอง
 ประเทศศรีลังกาแล้วทำให้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนา
 เป็นเหตุให้พระภิกษุสาวกทั้งหลายต่างพากันปลีกตนไปอยู่ตามป่าเขาอย่าง
 ลำเค็ญ มีความผิดเคืองด้วยภิกษาหาร ต้องอดทนอยู่อย่างลำบากถึง ๑๒ ปี
 แต่ท่านเหล่านั้นหาคำนึงถึงความลำบากทางกายของตนไม่ ต่างช่วยกัน
 ทรงจำพระไตรปิฎกท่านละหนึ่งนิกายบ้าง สองนิกายบ้าง ถึงแม้ไม่มีอะไร
 จะฉับเป็นกัฏฐาหาร ก็ฉับไปไม้แทน เพื่อให้ร่างกายมีกำลังทรงอยู่เพียงเพื่อ
 สบายยท่องบ่นทบทวนพระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้พระไตรปิฎก
 ที่ทรงจำไว้นั้นสูญไปพร้อมกับชีวิตของท่าน เพราะฉะนั้นพระภิกษุสาวกที่
 ทรงจำพระไตรปิฎกได้มีจำนวนน้อยเต็มที บางท่านเกิดเตโชธาตุในท้องกำเริบก็
 ต้องนอนเอาทรายกลบท้อง เพื่อให้ดูดความร้อนจากร่างกายแล้วสบาย
 ทบทวนพระไตรปิฎกนั้นมิให้ลืมนั่นสูญหายไป เมื่อได้ประจักษ์ชัดถึงการ
 ทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีมุขปาฐะว่าไม่อาจจะรักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ต่อไป
 จึงได้มีมติจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษามคธ
 พร้อมทั้งจารึกอรรถกถา (คัมภีร์อธิบายความแห่งพระไตรปิฎก) ด้วยภาษา
 ลิงหล แล้วนำสืบเผยแพร่ไปยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา และ
 ต่อมาเมื่อวิทยาการด้านการพิมพ์เจริญขึ้น ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็น
 รูปเล่มหนังสือ โดยใช้อักษรของประเทศนั้น ๆ จึงปรากฏเป็นพระไตรปิฎก
 ฉบับอักษรลิงหล ฉบับอักษรเทวนาครี ฉบับอักษรพม่า ฉบับอักษรขอม
 ฉบับอักษรไทย ฉบับอักษรโรมัน ฉบับอักษรมอญ เป็นต้น และเมื่อจะจัด

[๑๒]

พิมพ์หรือจัดสร้างซ้ำแต่ละครั้งเนื่องในโอกาสสำคัญๆ ก็จะมีการสังคายนาตรวจชำระสอบทานเพื่อคงความบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยการนำคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรต่าง ๆ มาเทียบเคียงกัน ตรวจสอบให้ลงกันสมกันเป็นสำคัญ โดยมีการจัดทำเครื่องหมายวรรคตอน จัดทำเชิงอรรถแสดงปาฐะที่ต่างกัน พร้อมทั้งจัดทำดัชนีคือปทานุกรม นามานุกรม คำนานุกรม และอัมมประเภทแสดงลำดับหมวดธรรม เพื่อสะดวกในการสืบค้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทย ได้นำพระไตรปิฎกจากประเทศศรีลังกามาสืบทอดศึกษาเล่าเรียนกันโดยลำดับ โดยในส่วนที่เกี่ยวกับการสังคายนาตรวจชำระสอบทานพระไตรปิฎกในประเทศไทย มีประวัติการดำเนินงานในแต่ละยุคสมัยที่พระบรมพุทธมหายศไทยผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงโปรดฯ รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังปรากฏตามหลักฐานที่บันทึกไว้ ดังนี้

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกจารึกลงในใบลานด้วยอักษรธรรมล้านนาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๐๒๐ ต่อมา ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายหลังจากที่ทรงกู้เอกราชจัดการบ้านเมืองไทยเสร็จแล้ว ทรงใฝ่พระทัยในการพระพุทธานุศาสนเป็นอย่างยิ่ง ทรงปรารภว่าพระไตรปิฎกกระจัดกระจายเสียหายไปมาก จึงทรงโปรดฯ ให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีความสมบูรณ์มารวบรวมไว้ที่กรุงธนบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๓

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้รวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนที่กระจัดกระจายให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแล้วทรงอาราธนาพระเถรานุเถระและเชษฐราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ ให้ทำการสังคายนาตรวจ

ชำระพระไตรปิฎก แล้วทรงโปรดฯ ให้ช่างคัดลอกจำลองพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาจารึกด้วยอักษรขอมลงในใบลาน จำนวน ๓,๗๔๖ ผูก พร้อมทั้งปิดทองหีบ ปกหน้า ปกหลัง และกรอบ เรียกว่า **พระไตรปิฎกฉบับทอง** ต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดฯ ให้มีการซ่อมส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ชำรุดให้สมบูรณ์ และทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า **ฉบับรดน้ำแดง** แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ๕ ฉบับ มี**ฉบับรดน้ำเอก** **ฉบับเทพชุมนุม** เป็นต้น พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้อาราธนาพระมหาเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนาในพระบรมมหาราชวัง โดยให้เรียบเรียงพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เป็นสำนวนพระธรรมเทศนา และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ขาดหายไปให้ครบสมบูรณ์ พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า **ฉบับล่องชาด**

พระไตรปิฎกทั้ง ๔ รัชสมัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ดังกล่าวมานี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอม ดังนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกและปริวรรตบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และทรงโปรดฯ ให้จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวน ๓๙ เล่ม รวม ๑,๐๐๐ ชุด เพื่อฉลองในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชประสงค์อุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระต้นฉบับที่ขาดหายไปเพิ่มอีกจากที่มีอยู่ ๓๙ เล่ม และจัดพิมพ์เป็น ๔๕ เล่ม จบบริบูรณ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพรรษาที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ

[๑๔]

พุทธกิจ การตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้คณะสงฆ์กระทำอย่างโอฬารยิ่ง โดยปรับปรุงแก้ไขเครื่องหมายวรรคตอน ใช้เครื่องหมายพินทุแทนยามักการ เริ่มจัดทำตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๔ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ จึงแล้วเสร็จ และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า สยามรฏฺฐสฺส เตปิฎกํ : พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ พิมพ์จำนวน ๑,๕๐๐ ชุด ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยครบสมบูรณ์ และพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐนี้ได้มีการพิมพ์ซ้ำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกที่ได้รับการตรวจชำระและจัดพิมพ์ทั้งหมด นับแต่สมัยโบราณมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธ แม้จะได้มีการแปลเป็นภาษาไทยมาช้านานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังมิได้มีการแปลอย่างเป็นทางการในนามของคณะสงฆ์ จึงต่อมา ในปีพุทธศักราช ๒๔๔๓ คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๔ ได้ประชุมกันดำเนินการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยบริบูรณ์และจัดพิมพ์เป็นครั้งแรก เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยแปลตามความในพระไตรปิฎกภาษาบาลี แล้วพิมพ์เป็นเล่ม ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๔๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระชนมายุของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนา โดยถือเอาพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐเป็นต้นฉบับ พิมพ์ลงในใบลาน ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระอรหันตสาวกในครั้งพุทธกาลที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยมีนัยหมายเพื่อประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ในคราวจาตุรงคสันนิบาต ดิถีเพ็ญแห่งมาฆมาส อนึ่ง การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้กระทำเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงมั่นมาครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ อีกส่วนหนึ่งด้วย

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงนี้ คณะสงฆ์ได้ดำเนินการตรวจชำระจัดพิมพ์สืบต่อมาเนื่องในวโรกาสสำคัญอีก ๓ วาระ รวมเป็น ๔ วาระด้วยกัน

กล่าวคือ วาระที่ ๒ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม วาระที่ ๓ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด และวาระที่ ๔ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงมีพระราชดำริว่า พระพุทธทวณะอันเรียกว่าพระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความมั่งคั่งรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้น จึงทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการสังคายนาพระไตรปิฎกถวายตามที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ถวายพระพร เนื่องในมงคลดิถีที่มีพระชนมพรรษาจะบรรจบ ๕ รอบนักษัตร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และมีพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรมพร้อมด้วยศาสนบัณฑิต เป็นภาระธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกเนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ คณะสงฆ์ได้มอบให้กระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับสนองงานคณะสงฆ์ขณะนั้นเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยรัฐบาลซึ่งมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็น

[๑๖]

นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้จัดสรรงบประมาณอุดหนุน และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีพระฤกษ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วได้ดำเนินการสังคายนาตรวจชำระในรูปของคณะกรรมการ ประกอบด้วย คณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการปาฬิวิโสภกะ คณะกรรมการแห่งสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการศาสนบัณฑิต ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ และคณะกรรมการดำเนินการและประสานงาน และมีสังฆานุมัติให้ใช้ตำหนักสมเด็จพระ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นสถานที่ตรวจชำระ โดยนำพระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นฉบับหลวงแล้วนั้นมาตรวจสอบให้มีความถูกต้องทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย กล่าวคือ ในส่วนของฉบับภาษาบาลี ได้ใช้ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ เป็นต้นฉบับสอบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ โดยได้ตั้งข้อ ย่อหน้า ยกหัวข้อสูตร หรือมาติกาให้เห็นชัดเจน และได้กำหนดคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ฉบับฉกฐลึงคีติ (อักษรพม่า) ฉบับอักษรเทวนาครี และฉบับอักษรโรมัน ในบรรทัดแรกของหน้านั้นๆ เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา รวมทั้งบอกเลขบรรทัดแต่ละหน้าของพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีนี้ไว้ด้วย สำหรับฉบับภาษาไทย ได้นำ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง มาเป็นต้นฉบับในการตรวจสอบพิจารณาสำนวนแปล

การดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกตามที่กล่าวมานี้ได้แล้วเสร็จทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า พุทธฎีกาสุด สกฺกิติเตปิฏกั ๒๕๓๐ พุทธวสุเส : พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ โดยจัดพิมพ์ฉบับภาษาบาลีจำนวน ๑,๐๐๐ ชุด และจัดพิมพ์ฉบับภาษาไทย จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด

ต่อมา พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ทั้งภาษาบาลีและภาษาดังกล่าวนี้ได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา

สร้างถวายวัดจนหมดลง โดยเหตุที่พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญ คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงเตรียมการที่จะจัดพิมพ์ซ้ำ แต่เพื่อให้เป็นไปตามประเพณีที่ทำกันมา คือก่อนจะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกแต่ละครั้ง ต้องมีการประชุมสงฆ์ผู้ทรงความรู้และศาสนบัณฑิตตรวจชำระสอบทานความถูกต้องในเบื้องต้น กอปรกับได้พิจารณาเห็นว่าพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาในส่วนภาษาบาลีนั้น แม้จะดำเนินการตรวจชำระจากคณะกรรมการสังคีติการสงฆ์ในครั้งนั้นมาแล้ว แต่ก็ยังมีปาฐะที่บกพร่องผิดพลาดอยู่บ้างในบางเล่ม บางสูตร บางข้อ ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดด้านเวลาและขั้นตอนการจัดพิมพ์เป็นสำคัญ แม้ในส่วนฉบับภาษาไทยก็ปรากฏว่าสูตรเดียวกันซึ่งมีบทพระบาลีเหมือนกัน หรือข้อความพระบาลีอย่างเดียวกันแต่ปรากฏต่างที่กัน กลับมีข้อความสำนวนแปลที่ไม่ลงกันสมกัน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเกิดจากคณะกรรมการแปลมีหลายชุดจึงแปลสำนวนต่างกัน แต่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาสำหรับศึกษาค้นคว้าอ้างอิงของพุทธบริษัท หาใช่เป็นหนังสืออ่านทั่วไปไม่ แม้จะเป็นฉบับภาษาไทยก็ควรที่จะมีเอกภาพในด้านสำนวนคำแปลที่เป็นแบบอย่างและมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของบัณฑิตชน ดังนั้น เพื่อให้การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเผยแพร่ในปัจจุบันมีข้อบกพร่องผิดพลาดน้อยที่สุด คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงแต่งตั้งคณะกรรมการสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้มีฉันทานุมัติชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ทั้ง ๔๕ เล่ม เป็นอันดับแรก โดยกำหนดแนวทาง คือ ให้สอบทานคำแปลของพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาให้ถูกต้องสมบูรณ์ มิให้ตกหล่นคลาดเคลื่อนจากบทปาฐะในพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา หากพบว่าตกหล่น ก็แปลเพิ่มให้สมบูรณ์ หากพบว่าคลาดเคลื่อน ก็แปลให้ถูกต้องตามนัยรรถกถา และหากพบว่าสำนวนคำแปลของสูตรใด หรือข้อใดที่ปรากฏหลายที่ทั้งในเล่มเดียวกันหรือ

ต่างเล่มไม่ตรงกัน ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับฉบับภาษาบาลีแล้วปรากฏว่ามีข้อความพระบาลีอย่างเดียวกัน ก็ปรับแก้สำนวนให้ตรงกัน เป็นต้น

คณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้เพียรพยายามดำเนินการตรวจสอบต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาสำเร็จเพียงขั้นตอนการสอบทานคำแปลมิให้ตกหล่นจากต้นฉบับภาษาบาลี โดยมีได้ปรับแก้สำนวนคำแปลที่คลัดกันกันในบางสูตรให้ลงกันสมกัน จึงต่อมา คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ได้มีมติให้ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต) วัดราชโอรสาราม รับเป็นภาระธุระดำเนินการสานต่อในขั้นตอนที่เหลือให้สำเร็จเรียบร้อย ซึ่งในเมืองต้น พระธรรมกิตติวงศ์ ได้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ที่คณะกรรมการดังกล่าวได้สอบทานคำแปลกับฉบับภาษาบาลีไว้แล้วนั้นมาให้คณะศิษย์ดำเนินการบันทึกข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์เพื่อให้เกิดความสะดวกในการปรับแก้สำนวนและการเชื่อมโยงข้อมูลแล้วได้ศึกษาการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อที่จะได้ดำเนินการปรับแก้สำนวนคำแปลในเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยตนเอง อันเป็นการลดขั้นตอนที่ไม่ต้องพิมพ์ข้อมูลออกมาเป็นรูปเพื่อตรวจและสั่งแก้ ซึ่งช่วยประหยัดทั้งด้านเวลาและวัสดุประกอบการพิมพ์ พร้อมทั้งได้เตรียมรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาไทยจากแหล่งต่างๆ ที่พระโบราณจารย์ได้แปลไว้ เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับอื่นๆ เพื่อจัดทำมาเป็นอุปการะสอบทานเทียบเคียงประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปล และที่สำคัญ ได้นำคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่นายพร รัตนสุวรรณ ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อย่างครบบริบูรณ์มาเป็นอุปกรณ์ประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปลให้ถูกต้องตามพุทธานุญาต นอกจากนี้ยังได้จัดหาซีดีรอมพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ที่มหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำไว้มาสืบค้นข้อความพระบาลีที่ซ้ำกันเพื่อจะได้ปรับสำนวนคำแปลให้เป็นเอกภาพกันอีกด้วย เมื่อเสร็จขั้นตอนการบันทึกข้อมูลดังกล่าวแล้ว จึงได้ดำเนินการ

ปรับแก้ข้อมูลสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยในเครื่องคอมพิวเตอร์ไปตามลำดับเล่ม จนแล้วเสร็จทั้ง ๔๕ เล่ม พร้อมทั้งจะให้พิสูจน์อักษรก่อนเสนออนุมัติจัดพิมพ์ แต่ได้พิจารณาเห็นว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับสังคายนาที่พระโบราณจารย์ได้แปลและจัดทำไว้ นั้น มิได้ทำเชิงอรรถ คือคำอธิบายศัพท์หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจไว้ ดังนั้น เพื่อเอื้อประโยชน์ ในการอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจสำหรับประชาชนทั่วไปและสามารถเป็นแหล่งค้นคว้าอ้างอิงที่ถูกต้องอันเหมาะสมแก่ยุคสมัยปัจจุบันที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงได้เพิ่มขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถขึ้นโดยกำหนดแนวทางในการจัดทำ คือทำคำอธิบายเฉพาะคำศัพท์วิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งแปลทับศัพท์ไว้หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจ โดยตรวจดูคำอธิบายจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ ที่อธิบายหรือแยกประเภทศัพท์หรือข้อความแห่งพระบาลีนั้นๆ เป็นเบื้องต้นแล้วแปลสรุปความเป็นภาษาไทยที่กะทัดรัด พร้อมทั้งอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาเป็นอักษรย่อและบอกเล่มหรือหน้าไว้ในวงเล็บเพื่อประโยชน์ในการสืบค้นอ้างอิงของผู้ต้องการหลักฐานอ้างอิงหรือต้องการศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูง ในกรณีคำแปลภาษาไทยที่ไม่นิยมใช้ซึ่งเกรงว่าคนทั่วไปอ่านแล้วไม่เข้าใจและต้องเสียเวลาเปิดดูความหมายในพจนานุกรม โดยที่คัมภีร์อรรถกถาก็ไม่ได้ให้คำอธิบายไว้ เช่น คำว่า ทิม ซึ่งหมายถึงศาลาแถวหรือห้องแถวสำหรับเป็นที่พักหรือเก็บของ ก็ได้ทำเชิงอรรถไว้โดยอ้างที่มาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หรืออธิบายเพิ่มเติมตามสมควร พร้อมทั้งบอกหน้ากำกับไว้เพื่อการสืบค้น เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถพร้อมทั้งจัดหน้าบรรดาคอนนี้ได้อาศัยความละเอียดและใช้เวลาในการจัดทำเป็นอย่างมาก

การจัดทำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ เพื่อเสนอจัดพิมพ์ดังกล่าวนี้ ได้ใช้เวลาในการดำเนินการจัดทำเป็นเวลานาน จึงแล้วเสร็จเป็นข้อมูลต้นฉบับอยู่ในคอมพิวเตอร์ ในส่วนของการจัดทำต้นฉบับ

พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ นั้นยังมิได้มีการตรวจชำระสอบทานแต่อย่างใด จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๔๔ คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ประรณเหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์อันเกี่ยวเนื่องกับการพระพุทธรูปศาสนานอกจากจะทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้สามารถบริหารงานปกครอง งานการศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานสาธารณสงเคราะห์ และงานการศึกษาสงเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว พระราชกรณียกิจอันเกี่ยวเนื่องกับการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธรูปศาสนานีกส่วนหนึ่ง ก็คือทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งพระราชกรณียกิจส่วนนี้ได้อำนวยผลให้พระสงฆ์และประชาชนมีหลักในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา อันก่อให้เกิดความดำรงมั่นคงแห่งพระพุทธรูปศาสนาคู่กับชาติไทยตราบเท่าทุกวันนี้ ดังนั้น ในมหามงคลโรกาลที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่วันที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๕ นับเวลาถึงปัจจุบัน เป็นปีที่ ๖๐ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ได้เสด็จดำรงสยามรัฐสีมาราชอาณาจักร ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์มั่นคงอยู่ในทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ประสิทธิ์ประสาทความไพบุลย์รุ่งเรืองวัฒนาสถาพร ทรงพระมหากรุณาแก่งพสกนิกรถ้วนหน้า คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ลำนักในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพสกนิกร ประเทศชาติ และพระพุทธรูปศาสนา จึงมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อเป็นการเฉลิมพระบุญญาธิการและเฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อเป็นการสืบสานพระไตรปิฎกให้เป็น

หลักสำคัญของพระพุทธศาสนาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัท ซึ่งกิจกรรมส่วนนี้นับเป็นหนึ่งในแปดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๔ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๔ มหาเถรสมาคมได้มีมติเห็นชอบแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ประกอบด้วยบรรพชิต ๔๑ รูป คฤหัสถ์ ๔ คน รวม ๔๕ รูป/คน โดยมี สมเด็จพระพุทธมอญ (เกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ. ๙) วัดสระเกศ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการ พระพรหมมุนี (จันท์ พรหมคุดโต ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมเวที (สนิท ชวนปญโญ ป.ธ. ๙) วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นรองประธานกรรมการ และพระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตโต ป.ธ. ๙) วัดเทวราชกุญชร เป็นเลขานุการ ซึ่งต่อมา เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๔๙ คณะกรรมการ ฯ นี้ได้ประชุมพิจารณาแนวทางในการดำเนินงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ และได้ข้อสรุปเป็นแนวปฏิบัติว่า ในการดำเนินงานตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลี ให้นำพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา พุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ และให้นำพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ มาเทียบเคียงโดยให้ทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกันไว้ ส่วนการตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาไทย ให้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ ที่พระธรรมกิตติวงศ์และคณะได้จัดทำไว้แล้ว ตามมติมหาเถรสมาคม มาตรวจสอบคำแปลและจัดทำหัวข้อให้ตรงกันกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ ที่คณะกรรมการตรวจชำระแล้ว ทั้งนี้ ประธานคณะกรรมการฯ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานกองงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เป็น ๓ กอง คือ

[๒๒]

๑. คณะทำงานกองงานพระวินัยปิฎก จำนวน ๒๕ รูป/คน มี พระธรรมคุณาภรณ์ (เอื้อน หาสธมฺโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดสามพระยา เป็น ประธาน

๒. คณะทำงานกองงานพระสุตตันตปิฎก จำนวน ๑๙ รูป มี พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร โอนมคุโณ ป.ธ. ๙, พธ.ด. กิตติมศักดิ์) วัด ปากน้ำ เป็นประธาน

๓. คณะทำงานกองงานพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๒๑ รูป/คน มี พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดพิชยญาติการาม เป็น ประธาน

ในการพิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาบาลีนั้น ได้นำ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศมาเทียบเคียง ตรวจสอบทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกัน จำนวน ๗ ฉบับ ประกอบด้วย พระไตรปิฎกบาลี อักษรไทย ๓ ฉบับ คือ (๑) ทพยรฎกสส สงคิตติเตปิฎก (๒๕๓๐ พุทธวสุเส) (๒) สยามรฎกสส เตปิฎก (๒๕๒๕ พุทธวสุเส) (๓) มหาจุฬาลงคปิฎก (อนุสรณีย์ ๒๕๐๐ พุทธวสุเส) และพระไตรปิฎก บาลีอักษรต่างประเทศ ๔ ฉบับ คือ (๑) ฉกฺขสงคิตติเตปิฎก (พระไตรปิฎก บาลีอักษรพม่า ฉบับฉกฺขสงคิตติเตปิฎก พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔) (๒) อังคิลสเตปิฎก (พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์) (๓) สิทฺธิเตปิฎก (พระไตรปิฎกบาลีอักษรสิงหล) (๔) นาลันทาทเวนาครีปาลิเตปิฎก (พระ ไตรปิฎกบาลีอักษรเทวนาครี ฉบับมหาวิทยาลัยนาแลนด์)

คณะทำงานแต่ละกองงานได้เพียรพยายามพิจารณาตรวจต้นฉบับ พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็ม กำลังความสามารถ เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จึงทำให้การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ สำเร็จลุล่วงด้วยดี

บัดนี้ การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ได้บรรลุผลเสร็จสิ้นแล้ว นับว่าสำเร็จได้โดยอาศัยพระบารมีพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริยาธิราช กอปรด้วยความวิริยะอุตสาหะอุทิศเวลาเป็นพุทธบูชาของคณะกรรมการพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ดำเนินการพิจารณาตรวจต้นฉบับและความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ครังนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตในไอศวรรยราชสมบัติ ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิ์จงเกิดมีในที่ทุกสถาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขออณาประชาราษฎร์และสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงอยู่เย็นเป็นสุข ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร เจริญงอกงามในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจิรัจ्ฐิตกาล เทอญ

สทา ทิปฺปตุ สทุธมฺโม ตถาคตฺตปฺเปวทิตฺ

ทสฺสเนฺนฺโต สพฺพโลกสฺส อุมฺมกํ วิสุทฺธิยา.

ขอพระสังฆธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศไว้ แสดง
ทางตรงเพื่อความบริสุทธิ์แก่โลกทั้งปวง จงรุ่งเรืองทุกเมื่อ เทอญ.

THE PALĪ ALPHABET IN THAI AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

๐ = a ๑ = ā ๒ = i ๓ = ī ๔ = u ๕ = ū ๖ = e ๗ = o

CONSONANTS WITH VOWEL “A”

๐ = ka	๑ = kha	๒ = ga	๓ = gha	๔ = ṅa
๕ = ca	๖ = cha	๗ = ja	๘ = jha	๙ = ña
๑๐ = ṭa	๑๑ = ṭha	๑๒ = ḍa	๑๓ = ḍha	๑๔ = ṇa
๑๕ = ta	๑๖ = tha	๑๗ = da	๑๘ = dha	๑๙ = na
๒๐ = pa	๒๑ = pha	๒๒ = ba	๒๓ = bha	๒๔ = ma

๒๕ = ya ๒๖ = ra ๒๗ = la ๒๘ = va ๒๙ = sa ๓๐ = ha ๓๑ = ḷa ๓๒ = ṃ

VOWELS IN COMBINATION

๐ = ka ๑ = kā ๒ = ki ๓ = kī ๔ = ku ๕ = kū ๖ = ke ๗ = ko
 ๘ = kha ๙ = khā ๑๐ = khi ๑๑ = khī ๑๒ = khu ๑๓ = khū ๑๔ = khe ๑๕ = kho

FIGURES

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

ทฤษฎารฏจสฺส เตปิฏกเก สงฺเกตวิญญापन्नํ

อิ.	=	อิงฺคฺลิสเตปิฏกํ
จ.	=	จฏฺฐสงฺคีติเตปิฏกํ
ทย.	=	ทฤษฎารฏจสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ (๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส)
เท.	=	นาลนฺทาเทวนาคริปาลิเตปิฏกํ
โป.	=	โปราณเตปิฏกํ
มหา.	=	มหาจุฬาเตปิฏกํ (อนุสฺสรณียํ ๒๕๐๐ พุทฺธวสฺเส)
สี.	=	สีหพเตปิฏกํ
สฺยา.	=	สฺยามรฏจสฺส เตปิฏกํ (๒๕๒๕ พุทฺธวสฺเส)

สุตตตันตปิฎก ขุททกนิกายสุส

จูฬนิกายเทสปาติยา

กิตฺตฺนปคฺคํ

มัตถิกา

อังกะ

ปารายนวกุโ

วตฺตคฺคาถา	๑
๑. อชิตมาณวปญหา	๗
๒. ติสฺสเมตฺเตยฺยมาณวปญหา	๙
๓. ปุณฺณกมาณวปญหา	๙
๔. เมตฺตคฺคฺคฺมาณวปญหา	๑๑
๕. โหตกมาณวปญหา	๑๓
๖. อุปสัณฺณมาณวปญหา	๑๕
๗. นนฺทมาณวปญหา	๑๖
๘. เหมกมาณวปญหา	๑๙
๙. โตเทยฺยมาณวปญหา	๑๙
๑๐. กปฺปมาณวปญหา	๒๐
๑๑. ชตฺตกณฺเณิมาณวปญหา	๒๑
๑๒. ภทฺทราฐมาณวปญหา	๒๒
๑๓. อุทฺยมาณวปญหา	๒๓
๑๔. โปสาลมาณวปญหา	๒๔
๑๕. โมฆราชมาณวปญหา	๒๔

มาติกา

องฺก

๑๖.	ปิงฺคิยมาณวปญฺหา	๒๕
๑๗.	ปารายนตฺถุติคาถา	๒๖
๑๘.	ปารายนानุคิตีคาถา	๒๗

ปารายนวกุโ

๑.	อชิตมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๓๑
๒.	ติสฺสเมตฺเตยฺยมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๕๕
๓.	ปฺนุณฺณมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๖๓
๔.	เมตฺตคฺคฺมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๘๗
๕.	โรตฺถกมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๑๒๖
๖.	อุปสัณฺณมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๑๔๔
๗.	นนฺทมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๑๕๙
๘.	เหมกมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๑๗๗
๙.	โตเตยฺยมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๑๘๕
๑๐.	กปฺปมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๑๙๒
๑๑.	ชตฺถกณฺณิมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๒๐๒
๑๒.	ภทฺทราวุธมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๒๑๑
๑๓.	อุทฺยมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๒๒๐
๑๔.	โปสาลมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๒๓๓
๑๕.	โมฆราชมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๒๔๖
๑๖.	ปิงฺคิยมาณวปญฺหานิทฺเทโส	๒๖๘
๑๗.	ปารายนตฺถุติคาถานิทฺเทโส	๒๗๗
๑๘.	ปารายนानุคิตีคาถานิทฺเทโส	๒๘๗

มาติกา

๑๙. ขุคฺควิสัณฺสตุตฺตนิทฺเทโส
 ปทานุทุกโม
 อสัณฺหาณนามานิ
 คากานํ ปจฺมปาทา
 ฐมฺมปฺปภะโท
-

องฺกุเร

- ๓๒๔
 ๔๓๕
 ๔๕๔
 ๔๕๖
 ๔๖๑

สุตตตันตปิฎก ขุททกนิกายสุต จูฬนิตฺเทโส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปารายณวคฺโค

วตฺตคาถา

[๑]	โกสลาณํ ปุรา รมมา
อาภิชฺฌณณํ ปตฺตยาโน	อคมา ทกฺขิณาปถํ
พฺรหฺมโณ มนฺตปารคฺค.
[๒]	โส อสฺสทสฺส วิสเย
วลี ^๑ โคธาวรีกุเล	มุกฺกทสฺส ^๒ สมฺมาสนเ
อุณฺเณ จ ผลเณ จ.
[๓]	ตสฺสเสว อุปนิสฺสาย
ตโต ชาเตน อาเยน	คาโม จ วิปฺโล อหุ
มหายณฺณมกปฺปยิ. ^๓
[๔]	มหายณฺณํ ยชิตฺวาน
ตสฺมี ปฏฺวิภูมฺหิ	ปุณ ปาวีสี อสฺสมํ
อณฺโณ อาคณฺชิ พฺรหฺมโณ.
[๕]	อุคฺคฆฏฺฐปาโท ตสิโต
โส จ นํ อุปสงฺกมฺม	ปงฺกทนฺโต รัชฺสีโร
สตานิ ปญฺจ ยาจติ.
[๖]	ตเมณํ พาวรี ทิสฺวา
สุขณฺจ กุสลํ ปุจฺฉิ	อาสเนน นิมฺนฺตยิ
อิทํ วจนมพฺรวิ.

^๑ ฉ., เท. มพฺกทสฺส

^๒ สฺยา. วลี

^๓ สฺยา. มหายนฺณํ อกปฺปยิ

- [๗] ยัม โข มม^๑ เทยฺยธมฺมํ สพุพฺผิ วิสชฺชิตํ มยา
อนฺุชานาหิ เม พุรุหฺเม นตฺถิ ปญฺจ สตานิ เม.
- [๘] สเจ เม ยาจมานสุส ภวํ นานุปฺปทสุสติ
สตุตฺตเม ทิวเส ตฺยหํ มุทฺธา ผลตุ สตุตฺตา.
- [๙] อภิสงฺขริตฺวา กุหโก เภรวํ โส อกิตฺตยิ
ตสฺส ตํ วจฺนํ สุตฺวา พาวรี ทุกฺขิโต อหุ.
- [๑๐] อุตฺตสุสฺสติ อนาหาโร โสกลลฺลสมปฺปิโต
อโถปิ เอวํจิตฺตสฺส ฉาเน^๒ น รมตี มโน.
- [๑๑] อุตฺตรสฺสํ ทุกฺขิตํ ทิสฺวา เทวตา อตฺถกามินี
พาวรี อุปสงฺกมม อิหํ วจฺนมพุริ.
- [๑๒] น โส มุทฺธํ ปชานาติ กุหโก โส ธนตฺถิโก
มุทฺธนิ มุทฺธาธิปาเต^๓ จ ฌาณํ ตสฺส น วิชฺชติ.
- [๑๓] โภที^๔ จรหิ ชานาติ
มุทฺธํ มุทฺธาธิปาตญฺจ ตมฺเม อกฺขาหิ ปุจฺจिता
ตํ สุโณม วโจ ตว.
- [๑๔] อหฺมเปตํ น ชานามิ ฌาณมฺเมตฺถ^๕ น วิชฺชติ
มุทฺธํ มุทฺธาธิปาโต^๖ จ ชินาณํ เหตุ^๗ ทสฺสนํ.
- [๑๕] อถ โก จรหิ ชานาติ
มุทฺธํ มุทฺธาธิปาตญฺจ อสฺมี ปจฺวิมณฺฑล^๘
ตํ เม อกฺขาหิ เทวเต.

^๑ ฉ.,เท. มม^๓ ฉ.,เท. มุทฺธปาเต วา^๕ สฺยา. ฌาณเมตฺถ ฉ.,เท. ฌาณํ เมตฺถ^๗ ฉ.,เท. เหตุ^๒ สฺยา. ชหาเน.^๔ สฺยา. ปโหตี^๖ ฉ.,เท. มุทฺธนิ มุทฺธาธิปาเต จ^๘ สී.,อิ. ปุจฺวิมณฺฑล ฉ.,เท. ปถวิมณฺฑล

- [๑๖] ปุรา กปิลวตฺถุมหา นิกฺขนฺโต โลกนายโก
 อปฺจโจ โอกฺกาการาชสฺส สกฺยปฺตฺโต ปภงฺกโร.
- [๑๗] โส หิ พุราหฺมณ สมฺพุทฺโธ สพุพฺพมฺมาน ปารคฺค
 สพุพฺพาภิญญาพลปฺตฺโต สพุพฺพมฺเมสฺสุ จกฺขฺมา
 สพุพฺพมฺมกฺขยฺ^๑ ปตฺโต วิมุตฺโต อปฺริกฺขเย.
- [๑๘] พุทฺโธ โส ภคฺวา โลเก ธมฺมํ เทเสติ จกฺขฺมา,
 ตํ ตวํ คณฺตุวาน ปุจฺฉสฺสุ โส เต ตํ พุยากริสฺสตี.
- [๑๙] สมฺพุทฺโธติ วโจ สุตฺวา อุกคฺโค พาวรี อหุ
 โสภสฺส ตนฺโก อาสิ ปิตฺตฺยจ วิปฺลํ ลภี.
- [๒๐] โส พาวรี อตฺตมโน อุกคฺโค
 ตํ เทวตํ ปุจฺฉตี เวทฺชาโต
 กตมฺมฺหิ คามะ นิคมฺมฺหิ วา ปน
 กตมฺมฺหิ วา ชนฺปเท โลกนาโถ
 ยตฺถ คณฺตุวา นมฺสฺเสมฺ^๒
 สมฺพุทฺธํ ทิปฺพุตฺตมฺ^๓.
- [๒๑] สาวตฺถิยํ โสสมนฺทฺทิเร ชีโน
 ปหฺนฺตปณฺณเวย วรฺภูริเมชฺโส
 โส สกฺยปฺตฺโต วิชฺฐโร อนาสโว
 มุทฺธาธิปาทสฺส วิฑู นราสโก.
- [๒๒] ตโต อามนฺตยิ สิสฺเส พุราหฺมณเณ มนฺตปารเค^๔
 เอถ มาณฺวา อกฺขิสฺสํ สฺสฺสณฺถ วจฺนํ มม.

^๑ สฺย. สพุพฺพมฺมกฺขยฺ^๓ ฉ.,เท. ทวิปฺพุตฺตมฺ, เอวมฺปริปิ.^๒ ฉ.,เท. คณฺตุวาน ปสฺเสมฺ^๔ ฉ.,เท. มนฺตปารคฺค

- [๒๓] ยสฺเสโส ทูลลโภ โลเก ปาตุภาโว อภินฺนโส,
 สุวาชฺช โลกมฺหิ อูปฺปนโน สมฺพุทฺโธ อิติ วิสฺสุโต,
 ขิปปํ คนฺตฺวาน สาวตฺถิํ ปสฺสวฺโห ทิปฺพุตฺตมํ.
- [๒๔] กถํ จรฺหิ ชาเนมฺมํ ทิสฺวา ‘พุทฺโธติ พฺรหฺมณ,
 อชานตํ โน ปพฺรุษิ ยถา ชาเนมฺมํ ตํ มยํ.
- [๒๕] ‘อาคตานิ หิ มนฺเตสฺส มหาบุริสสฺสขณา
 ทฺวตฺถีสํ จ พฺยาขยาตา^๑ สมตฺตา อนุปฺพุทฺโส.
- [๒๖] ยสฺเสเต โหณฺติ คตฺเตสฺส มหาบุริสสฺสขณา,
 ทฺวเวว^๒ ตสฺส คติโย ตติยา หิ น วิชฺชติ.
- [๒๗] สเจ อการํ อาวสฺติ วิเชยฺย ปจฺวี อิมํ
 อทณฺเฑน อสฺสเถน ฐมฺเมนมณฺสาสฺติ.^๓
- [๒๘] สเจ จ โส ปพฺพชฺติ อคารา อนคาริยํ
 วิวฏฺฐจฺจโท^๔ สมฺพุทฺโธ อรฺหา ภวฺติ อนุตฺตโร.
- [๒๙] ชาตี โคตฺตมฺจ ลกฺขณํ มนฺเต สิสฺเส ปฺนาปเร
 มุทฺธํ มุทฺธาธิปาทมฺจ มนฺสาเยว ปุจฺจถ.
- [๓๐] อนาวรณทสฺสาวี ยถิ พุทฺโธ ภวิสฺสติ,
 มนฺสา ปุจฺจติเต ปณฺเห วาจา ย วิสฺสเชสฺสติ.^๕
- [๓๑] พาวริสฺส วโจ สุตฺวา สิสฺสา โสฬส พฺรหฺมณา
 อชิตํ ติสฺสเมตฺเตยฺโย ปุณฺณโก อถ เมตฺตคฺค.

^๑ ฉ., เท. ทฺวตฺถีสานิ จ พฺยาขยาตา^๓ ฉ., เท. ฐมฺเมณ อนฺสาสฺติ^๔ ฉ., เท. วิสฺชชิสฺสติ^๒ ฉ., เท. เทวเยว^๕ ส. วิวตฺตจฺจโท ฉ., เท. วิวฏฺฐจฺจโท

[๓๒] โธตโก อุปสีโว จ
โตะทยยกปปา ทุภโย

[๓๓] ภทราวุธ อุกโย จ
โมฆราชา จ เมธาวิ

[๓๔] ปจเจกคณินो สพุเพ
ฌายี ฌานรตา ธีรา

[๓๕] พาวรี อภิวาเทตวา
ชฎาชินธรา สพุเพ

[๓๖] มุพกสฺส^๑ ปติฏฺฐานัน
อุชฺเชนินฺจจาปี โคนทฺธ

[๓๗] โกสมฺปิณฺจจาปี สาเกตํ
เสตพฺยํ กปิลวตฺถุ

[๓๘] ปาวณฺจ โภคนครํ
ปาสาณกํ เจตียณฺจ

[๓๙] ตสิโต วุทกํ สีตํ
ฌายํ ฆมฺมาภิตตฺโตว

[๔๐] ภควา จ^๒ ตมฺหิ สมเย
ภิกฺขุณฺ ฐมฺมํ เทเสติ

[๔๑] อชิโต อทฺทส สมพฺพุทฺธ^๓
จนฺทํ ยถา ปณฺณรเส

นฺนุโท จ อถ เหมโก
ชตฺกณฺณิ จ ปณฺตฺติโต.

โปสาลो จาปี พฺราหฺมณเณ
ปิณฺดิโย จ มหาอิสิ.

สพฺพโลกสฺส วิสสุตา
ปฺพุพฺพวาสนวาสิตา.

กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณฺ
ปฏฺกามํ อุตฺตรามฺภา.

ปุริ มาหิสฺสตี^๔ ตทา
เวทิสํ วณฺสวฺหํ.

สวาทฺถิณฺจ ปฺรุตฺตมํ
กฺสินารณฺจ มนฺทิริ.

เวสาลี มาคธํ ปุริ
รมณฺยํ มโนรม.

มหาลาภํ วาณิโช,
ตฺริตา ปพฺพตมารุหุ.

ภิกฺขุสงฺฆปฺรภฺยโต
สีโหว นทฺตี วเน.

วีตฺริสีว^๕ ภาณฺมํ
ปาริปฺปรี^๖ อฺุปาคต.

^๑ฉ.,เท. มพกสฺส

^๒สุยา. ปุริม มาหิสฺสตี ฉ.,เท. ปุรมาหิสฺสตี มนฺตปารคฺ

^๓ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสตี.

^๔ฉ.,เท. พุทฺธ

^๕ฉ.,เท. ปีตริสีว

^๖ฉ.,เท. ปริปฺปรี

- [๔๒] อถสฺส คตฺเต ทิสฺวาน ปริปุรณฺจ พฺยณฺชนํ
 เอกมฺนตํ จิตฺโต หมฺมฺโจ มโนปณฺเห อปฺจุณฺณ.
- [๔๓] อาทิสฺส ชมฺมนํ พฺรหฺมิ โคตตํ พฺรหฺมิ สลกฺขณํ
 มนฺเตสฺส ปารมฺมํ พฺรหฺมิ กติ วาเจติ พฺราหฺมโณ.
- [๔๔] วิสํ วสฺสสฺสํ อายุ โส จ โคตฺเตน พาวรี,
 ตีณิสฺส^๑ ลกฺขณฺา คตฺเต ตินฺณํ เวทาน ปารคฺค.
- [๔๕] ลกฺขณฺเณ อิตฺติหาเส จ สนิมฺณทฺสเกฏฺเฏ
 ปณฺจสฺตานิ วาเจติ สชฺมเม ปารมฺมํ คโต.
- [๔๖] ลกฺขณฺานํ ปวิจยํ พาวริสฺส นรุตฺตม
 ตณฺหจฺฉิทฺท ปกาเสหิ มา โน กงฺขายิตํ อหุ.
- [๔๗] มุขํ ชิวฺหาย ฉาเทติ อุณฺณสฺส^๒ ภามฺกนฺตเร,
 โกโสหิตํ วตฺถคฺคฺยหํ เอวํ ชานาหิ มาณว.
- [๔๘] ปฺจุจํ หิ กณฺจิ^๓ อสฺสณฺนโต สุตฺวา ปณฺเห วิทยาเกเต
 วิจฺญฺเตติ ชโน สพฺโพ เวทชาโต กตณฺขลฺิ.^๔
- [๔๙] โก นุ เทโว วา พุรฺหฺมา วา อินฺโท วาปี สฺชมฺปติ,
 มนฺสา ปฺจุจฺฉิตฺเต ปณฺเห กเมตํ ปฏฺิภาสติ.
- [๕๐] มุทฺธํ มุทฺธาธิปาทณฺจ พาวรี ปริปฺจุจติ
 ตํ พฺยากรโหติ ภควา กงฺขํ วินย โน อิสฺ.
- [๕๑] อวิชฺชา มุทฺธาติ ชานาหิ วิชฺชา มุทฺธาธิปาทินํ
 สทฺธาสติสมาธีหิ จนฺทวิริเยน^๕ สํยฺตา.

^๑ สฺยา. ตีณิสฺส^๓ จ.ท. กิณฺจ^๕ สฺยา. จนฺทวิริเยน, เอวมฺปริปี.^๒ จ.ท. อุณฺณสฺส^๔ สฺยา. กตณฺขลฺิ

- [๕๒] ตโต เวเทน มหตา สนมมภิตฺวาน^๑ มาณโว
 เอกังสํ อชินํ กตฺวา ปาเทสุ สิริสา ปติ.
- [๕๓] ‘พาวรี พฺราหฺมโณ โภโต สห สิสฺเสหิ มาริส
 อุกคฺคจิตฺโต สุขโน ปาเท วนฺทติ จกฺขุม.
- [๕๔] สุขิตฺโต พาวรี โหตุ สห สิสฺเสหิ พฺราหฺมโณ,
 ตฺวณฺจาปิ สุขิตฺโต โหหิ จิรํ ชีวาหิ มาณว.
- [๕๕] พาวริสฺส จ ตฺยหํ วา สพฺเพสํ สพฺพสํสยํ
 กตาวกาสา ปุจฺฉวโห ยงฺกิญฺจิ มนสิจฺฉน.
- [๕๖] สมฺพุทฺธเณ กโตกาโส นิสิตฺตฺวาน ปณฺชลิ^๒
 อชิตฺโต ปจฺมํ ปณฺหํ ตตฺถ ปุจฺฉิ ตถาคตํ.

วตฺถุคคาถา นิฏฺฐิตา.

[^๓]

๑. อชิตมาณวปณฺหา^๔

- [๕๗] เกนสฺสุ นิวุโต โลโก, (อิจฺจายสฺมา อชิตฺโต)
 เกนสฺสุ นปฺปกาสติ,
 กิสุสาภิเลปนํ พฺรุหิ^๕ กิสุ ตสฺส มหพฺภยํ. (๑)

^๑ สฺยา. สนมมภิตฺวา ^๒ สฺยา. ปณฺชลิ, เอวฺมุปริปี.

^๓ ฉ.,เท. เอตฺถนฺตเร อชิตมาณวปุจฺฉาย ปฏฺฐาย ยาว ปฺรายนานุกีตคคาถาปริยสํนา
 สพฺเพสํ มาณวกานณฺเจว พฺพุทฺธสฺส จ ปณฺหาปุจฺฉาวิสฺซุชนํ ทิสฺสติ, สฺยามโปคฺคเก ปเนตํ น
 ทิสฺสติ. ^๔ ฉ.,เท. อชิตมาณวปุจฺฉา ^๕ ฉ.,เท. พฺรุสิ. เอวฺมุปริปี.

- [๕๘] อวิชฺชา ย นิรุโต โลโก, (อชิตาติ ภควา)
 เวริจฺจนา (ปมาทา) นปฺปกาสติ,
 ชปฺปาภิเลปนํ พุริมิ, ทุกฺขมสฺส มหพฺภาย. (๒)
- [๕๙] สวณฺติ สพฺพธิ โสตา, (อิจฺจายสฺมา อชิตโต)
 โสตานํ กิ นินวารณํ,
 โสตานํ สํวรํ พุริหิ, เกน โสตา ปิณฺณเยเร. (๓)
- [๖๐] ยานิ โสตานิ โลกสฺมี, (อชิตาติ ภควา)
 สติ เตสํ นินวารณํ,
 โสตานํ สํวรํ พุริมิ, ปณฺญาเยเต ปิณฺณเยเร. (๔)
- [๖๑] ปณฺญา เจว สติ จาปิ (อิจฺจายสฺมา อชิตโต)
 นามรูปญจ มาริส,
 เอตมฺเม^๑ ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ, กตฺเถตํ อปรฺชฺชติ. (๕)
- [๖๒] ยเมตํ ปณฺหํ อปฺจุฉิ, อชิตํ ตํ วทามิ เต,
 ยตฺถ นามญจ รูปญจ อเสสํ อปรฺชฺชติ,
 วิญฺญาณสฺส นโรเรนฺ เอตฺเถตํ อปรฺชฺชติ. (๖)
- [๖๓] เย จ สงฺฆาตฺตมฺมา เส เย จ เสฏฺฐา^๒ ปุณฺณ อิทฺ,
 เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ มาริส. (๗)
- [๖๔] กาเมสุ นามิกิขฺฌเมยฺย มนฺसानาวิโล สียา,
 กุสโล สพฺพทฺตมฺมานํ สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ. (๘)

ปจฺมา อชิตมาณวปณฺหา.^๓

^๑ ฉ.,เท. เอตํ เม

^๒ ฉ.,เท. เสชา

^๓ ฉ.,เท. อชิตมาณวปจฺจนา

๒. ติสฺสเมตฺเตยฺยมาณวปญหา^๑

- [๖๕] โกธ สนฺตฺสฺสโต โลเก (อิจฺจายสฺมา ติสฺสเมตฺเตยฺโย)
 กสฺส โน สนฺติ อិณฺชิตา
 โก อุภนฺตมภิญฺญา มชฺฌเม มนฺตา น ลิมฺปติ^๒
 กํ พุรฺรสี 'มหาปุริสฺสโต' โก อิทฺธิ สัพฺพนิมจฺจาคาติ.(๑)
- [๖๖] กาเมสฺสุ พุรฺรหมจฺริยวา (เมตฺเตยฺยาคิ ภาควา)
 วิตตณฺโห สทา สโต
 สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุ ตสฺส โน สนฺติ อิณฺชิตา.(๒)
- [๖๗] โส อุภนฺตมภิญฺญา มชฺฌเม มนฺตา น ลิมฺปติ,^๒
 ตํ พุรฺรมิ 'มหาปุริสฺสโต, โส อิทฺธิ สัพฺพนิมจฺจาคาติ.(๓)

ทุตฺติยา ติสฺสเมตฺเตยฺยปญฺหา.^๑๓. ปุณฺณกมมาณวปญหา^๑

- [๖๘] อเนหํ มฺหฺลทสฺสาวิ (อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก)
 อตฺถิ ปณฺเณ อาคมฺ,
 กิํ นิสฺสิตา อิสฺสโย มนฺชา
 ขตฺติยา พุรฺราหฺมณา เทวตานํ
 ยถฺยณฺมกปฺปิสฺสุ ปุณฺณ โลเก,
 ปุจฺฉามิ ตํ ภาควา พุรฺรหิ เม ตํ. (๑)

^๑ ฉ.,เท. ติสฺสเมตฺเตยฺยมาณวปฺจฺฉา^๒ ฉ.,เท. ลิมฺปติ, เหวมฺปฺริปิ.^๓ ฉ.,เท. ปุณฺณกมมาณวปฺจฺฉา

[๖๙] เย เกจิเม อัสโย มนุชา (ปฺนุณกาติ ภควา)
 ขตฺติยา พุราหฺมณา เทวตานํ
 ยณฺณมกปฺปัสสุ ปุณฺณ โลเก
 อาสึสมานา^๑ ปฺนุณฺณก อิตฺถตํ^๒
 ชรี สิตา ยณฺณมกปฺปยีสฺสุ. (๒)

[๗๐] เย เกจิเม อัสโย มนุชา (อิจฺจาเยสฺมา ปฺนุณฺณโก)
 ขตฺติยา พุราหฺมณา เทวตานํ
 ยณฺณมกปฺปัสสุ ปุณฺณ โลเก,
 กจฺจิสฺสุ^๓ เต ภควา ยณฺณปเถ อปฺปมตฺตา
 อตารุ ชาติถฺยจ ชรณฺจ มาริส,
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตํ. (๓)

[๗๑] อาสึสนฺติ โถมยฺนฺติ (อภิขปฺปนฺติ) ชุหนฺติ
 (ปฺนุณฺณกาติ ภควา)
 กามาภิขปฺปนฺติ ปฏฺิจฺจ ลาภํ
 เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา
 นาตริสฺสุ ชาติชรนฺติ พุรุมิ. (๔)

[๗๒] เต เจ . นาตริสฺสุ ยาชโยคา (อิจฺจาเยสฺมา ปฺนุณฺณโก)
 ยณฺณเมหิ ชาติถฺยจ ชรณฺจ มาริส,
 อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก
 อตาริ ชาติถฺยจ ชรณฺจ มาริส,
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตํ. (๕)

^๑ ฉ.,เท. อาสึสมานา, เอวมุปริปิ.

^๒ ฉ.,เท. อิตฺถตํ, เอวมุปริปิ.

^๓ ฉ.,เท. กจฺจิสฺสุ

- [๗๓] สงฺขาย โลกสฺมิ ปโรปรานิ (ปฺนุณฺนกาติ ภควา)
 ยสฺสึณฺนชิตํ นตฺถิ กุหิณฺณจิ โลเก,
 สนฺโต วิฐโม อนิโฆ นิราโส
 อตาริ โส ชาตฺติชฺรณฺติ พุรฺรํสีติ. (๖)

ตติยา ปฺนุณฺนมาณวปณฺหา.*

๔. เมตตคฺคฺมาณวปณฺหา^๒

- [๗๔] ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุรฺรํสี เม ตํ (อิจฺจายสฺมา เมตตคฺคฺ)
 มณฺญามิ ตํ เวทคํ ภาวิตตฺตํ.
 กุโธ นุ ทุกฺขา สมนฺปาตตฺตาเม^๓
 เย เกจิ โลกสฺมิมเนกฺกฺรปา. (๑)
- [๗๕] ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปุจฺฉสิ (เมตตคฺคฺติ ภควา)
 ตนฺเต ปวทฺขามิ ยถา ปชานํ
 อฺปฺธิทฺธานา ปภวนฺติ ทุกฺขา
 เย เกจิ โลกสฺมิมเนกฺกฺรปา. (๒)
- [๗๖] โย เว อวิทฺวา อฺปฺธี กโรติ
 ปฺนปฺปฺนํ ทุกฺขมฺเปติ มนฺโท
 ตสฺมา ปชานํ อฺปฺธี น กยิรา
 ทุกฺขสฺส ชาตฺติปฺปภวานุปฺสฺสี. (๓)
- [๗๗] ยนฺตํ^๔ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยิ โน
 อณฺณํ ตํ ปุจฺฉาม ตทฺทิงฺข พุรฺรํสี

* ฉ., เท. ปฺนุณฺนมาณวปฺจฺฉา

^๒ ฉ., เท. เมตตคฺคฺมาณวปฺจฺฉา

^๓ ฉ., เท. สมนฺปาตตฺตา อีเม

^๔ ฉ., เท. ยํ ตํ

กถํ หนุ ธีรา วิตรนฺติ โธมํ
 ชาติชฺชรร^๑ โสภปริทฺทวณฺจ
 ตมฺเม มุณี^๒ สาธุ วิทยาโรหิ
 ตถา หิ เต วิทิตฺโต เอส ฐมฺโม. (๔)

[๗๘] กิตฺตยิสฺสามิ เต ฐมฺมํ (เมตฺตคฺคฺติ ภควา)
 ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม อนินฺติหํ
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสฺตฺติกํ. (๕)

[๗๙] ตณฺจาทํ อภินฺนุทามิ มหฺลสิ ฐมฺมมุตฺตมํ
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสฺตฺติกํ. (๖)

[๘๐] ยงฺกิญฺจิ สมฺปชานาสิ (เมตฺตคฺคฺติ ภควา)
 อุกฺกั อโธ ติริยณฺจปิ มชฺฌเณ
 เอเตสฺส นนฺทินฺจ นินฺเวสนณฺจ
 ปนฺนุชฺช วิณฺณณํ ภเว น ติฏฺฐเจ. (๗)

[๘๑] เอวํวิหารี สโต อปฺปมตฺโต
 ภิกฺขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ
 ชาติชฺชรร โสภปริทฺทวณฺจ
 อีเชว วิทฺวา ปชฺเหยย ทุกฺขํ. (๘)

[๘๒] เอตาทินฺนุทามิ วโจ มหฺลสิโน
 สุกิตฺติตํ โคตม ญฺปิธีกํ,
 อทฺธา หิ ภควา ปหาสิ ทุกฺขํ.
 ตถา หิ เต วิทิตฺโต เอส ฐมฺโม. (๙)

^๑ จ.,เท. ชาตี ชร์, เอวมุปริปี.

^๒ จ.,เท. ตํ เม มุณี

[๘๓] เต จาปี ญฺนปฺปชฺเหยยฺยํ ทุกฺขํ,
 เย ตวํ มุนี^๑ อภฺยจฺจํ โอวทฺเหยยฺยํ,
 ตนฺตํ นมสฺสํ สเมจฺจ นาคํ,
 อปฺเปว มํ ภควา อภฺยจฺจํ โอวทฺเหยยฺย. (๑๐)

[๘๔] ยํ พุราหฺมณํ เวทคฺคมาภิชณฺณา
 อภิชณฺณํ กามภเว อสฺสํ
 อทฺธา หิ โส โอฆมิมํ อตาริ
 ตินฺนํ จ ปาริ อธิโล อกฺโข. (๑๑)

[๘๕] วิทฺวา จ โย เวทคฺค นโร อิท
 ภวภเว สงฺกมิมํ วิสซช
 โส วิตตณฺโห อนิโฆ นิราโส
 ‘อตาริ โส ชาตฺตชฺรณฺติ พุณฺณํ. (๑๒)

จตุตฺถํ เมตฺตคฺคมาณวปณฺหา.

๕. รัตนกมณวปณฺหา^๒

[๘๖] ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุทฺธิ เม ตํ (อิจฺจายสฺมา รัตนโก)
 วาจาภิกงฺขามิ มหฺสิ ตฺยํ
 ตว สุตฺวาน นิคฺโขสํ ลิกฺขเ นินฺพพานมตฺตโน. (๑)

[๘๗] เตนหาตปฺปํ กโรหิ (รัตนกาติ ภควา)
 อิธว นินฺโก สโต,
 อิตฺ สุตฺวาน นิคฺโขสํ ลิกฺขเ นินฺพพานมตฺตโน. (๒)

^๑ จ. มุนิ

^๒ จ., เท. รัตนกมณวปุจฺฉา

- [๘๘] ปสฺสสามหิ เทว มนุสฺสโลเก^๑
 อภิณฺจณํ พุราหฺมณํ อิริยมานํ^๒
 ตนฺตํ นมสฺสามิ สมฺนตจกฺขุ
 ปมฺมญฺจ มํ สกฺก กถฺงฺกาหิ. (๓)
- [๘๙] นาหิ สมิสฺสามิ ปโมจนาย
 กถฺงฺกถิ ไรตก กณฺจิ โลเก,
 ฐมฺมญฺจ เสฏฺฐํ อภิขานมาโน
 เอวํ ตุวํ โอฆมิมํ ตเรสิ. (๔)
- [๙๐] อนุสาส พุรหฺเม กรุณายมาโน
 วิเวกฐมฺมํ ยมมํ วิชณฺณํ
 ยถาหิ อากาโส จ^๓ อพฺยาปฐมมาโน
 อิเชว สนฺโต อสิโต จเรยฺย. (๕)
- [๙๑] กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺตึ (ไรตกาติ ภควา)
 ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม อนฺติหิ
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสฺตติกํ. (๖)
- [๙๒] ตณฺจาหิ อภินฺนทามิ มหฺสิ สนฺติมุตฺตมํ
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสฺตติกํ. (๗)
- [๙๓] ยํ กิณฺจิ สมปฺชานาสิ (ไรตกาติ ภควา)
 อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺฌเ
 เอตํ วิทิตฺวา 'สงฺโคติ โลเก
 ภวาทาย มากาสิ ตณฺหนฺติ. (๘)

ปญฺจมี ไรตกมาณวปญฺหา.^๔

^๑ ฉ., เท. เทวมนุสฺสโลเก

^๒ ฉ., เท. พุราหฺมณมิริยมานํ

^๓ ฉ., เท. ว.

^๔ ฉ., เท. ไรตกมาณวปฺจณา.

๖. อุปสัิวมาณวปญฺหา^๑

- [๙๔] เอโก อหํ สกฺก มหฺนตฺโมหํ (อิจฺจายสฺมา อุปสัิว)
อนิสฺสิโต โน วิสฺหามิ ตาริตุํ
อารมฺมณํ พุรฺุทฺธิ สมนฺตจกฺข
ยํ นิสฺสิโต โอมฺมิมํ ตเรยฺยํ. (๑)
- [๙๕] อากิณฺจณฺณํ เปกฺขมาโน สติมา (อุปสัิวาติ ภควา)
นตฺถิติ นิสฺสาย ตรสฺสุ โอมํ,
กาเม ปหาย วิรโต กถาหิ
ตณฺหกฺขยํ รตฺตมฺหาภิปฺสส.^๒ (๒)
- [๙๖] สพฺเพสฺส กาเมสฺส โย วีตฺราโค (อิจฺจายสฺมา อุปสัิว)
อากิณฺจณฺณํ นิสฺสิโต หิตฺวณฺณํ^๓
สณฺณาวิโมกฺขเ ปรมฺเอชฺมิตฺโต,^๔
ติณฺเฏ เจ โส ตตฺถ อนานฺดฺยาเย. (๓)
- [๙๗] สพฺเพสฺส กาเมสฺส โย วีตฺราโค (อุปสัิวาติ ภควา)
อากิณฺจณฺณํ นิสฺสิโต หิตฺวณฺณํ^๓
สณฺณาวิโมกฺขเ ปรมฺเอชฺมิตฺโต,^๔
ติณฺเฏเยยฺย โส ตตฺถ อนานฺดฺยาเย. (๔)
- [๙๘] ติณฺเฏ เจ โส ตตฺถ อนานฺดฺยาเย
ปฺปคมฺปิ วสฺसानํ สมนฺตจกฺข
ตตฺถเวย โส สิตฺติ ลียา วิมฺตฺโต
ภเวถ^๕ วิณฺณณํ ตถาวิชฺสส. (๕)

^๑ ฉ., เท. อุปสัิวมาณวปฺจณฺา^๒ ฉ., เท. นตฺตมฺหาภิปฺสส^๓ ฉ., เท. หิตฺวา มณฺณํ^๔ ฉ., เท. ปรมฺ วิมฺตฺโต^๕ ฉ., เท. จเวถ

[๙๙] อจฺจิ ยถา วาตเวเคน ชิตฺตํ^๑ (อุปสีวาติ ภควา)
 อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ,
 เอวํ มุนี นามกาया วิมุตฺโต
 อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ. (๖)

[๑๐๐] อตฺถงฺคโต โส, อุทฺวา โส นตฺถิ
 อุทฺาหุ เว สสฺสติยา อโรโค
 ตมฺเม มุนี สาธุ วียากโรหิ
 ตถา หิ เต วิทิตฺโต เอส ฐมฺโม. (๗)

[๑๐๑] อตฺถงฺคตสฺส ส ปมาณมตฺถิ (อุปสีวาติ ภควา)
 เยน นํ วชฺช^๒ ตํ ตสฺส นตฺถิ
 สพฺเพสุ ฐมฺเมสุ สมฺมุตฺเตสุ,
 สมฺมุตฺตา วาทปถาปิ สพฺเพติ. (๘)

ฉฐี อุปสีวามาณวปฺยหา.^๓

๗. นนฺทมาณวปฺยหา^๔

[๑๐๒] สนฺติ โลกเ มุนโย (อิจฺจาเยสฺมา นนฺโท)
 ชนา วทฺนฺติ ตยิทํ กถํสุ
 ฌาณูปปนฺนํ มุนิ โน วทฺนฺติ
 อุทฺาหุ เว ชีวเณูปปนฺนํ.^๕ (๑)

^๑ ฉ., เท. ชิตฺตา

^๒ ฉ., เท. วชฺชํ

^๓ ฉ., เท. อุปสีวามาณวปฺยหา

^๔ ฉ., เท. นนฺทมาณวปฺยหา

^๕ สย., ฉ., เท. ชีวเณูปปนฺนํ

[๑๐๓] น ทิฏฺฐิจิยา น สุตฺติยา น ฌาเณน
 มุณีธ นนฺท กุสลา วทนต์
 วิเสณิกตฺวา อนิมา นิราสา
 จรนต์ ยะ เต มุนโยติ พุรุมิ. (๒)

[๑๐๔] ยะ เกจิเม สมณพฺรหฺมณา เส (อิจฺจายสฺมา นนฺโท)
 ทิฏฺฐสฺสเตนาปี วทนต์ สุกฺธิ
 สิลพฺพเตนาปี วทนต์ สุกฺธิ
 อเนกฺฐเปณ วทนต์ สุกฺธิ,
 กจฺจิสฺส เต (ภควา) ตตฺถ ยตา จรนต์
 อตารุ ชาตฺถมฺจ ชรณฺจ มาริส
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา, พุรุหิ เม ตํ. (๓)

[๑๐๕] ยะ เกจิเม สมณพฺรหฺมณา เส (นนฺทาติ ภควา)
 ทิฏฺฐสฺสเตนาปี วทนต์ สุกฺธิ
 สิลพฺพเตนาปี วทนต์ สุกฺธิ
 อเนกฺฐเปณ วทนต์ สุกฺธิ
 กิณฺจาปี เต ตตฺถ ยตา จรนต์
 นาตริสฺส ชาตฺถจรนต์ พุรุมิ. (๔)

[๑๐๖] ยะ เกจิเม สมณพฺรหฺมณา เส (อิจฺจายสฺมา นนฺโท)
 ทิฏฺฐสฺสเตนาปี วทนต์ สุกฺธิ
 สิลพฺพเตนาปี วทนต์ สุกฺธิ
 อเนกฺฐเปณ วทนต์ สุกฺธิ,

เต เจ มุณี พุริส อโนชติณณ
 อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก
 อตาริ ชาติญจ ชรญจ มาริส
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา, พุริหิ เม ตํ. (๕)

[๑๐๗] นาคี 'สพฺเพ สมณพฺราหฺมณา เส (นันทาติ ภควา)
 ชาติชราย นิวุตาติ พุริมิ
 'เยสีธ ทิฏฺฐัง ว สุตํ มุตํ วา
 สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ
 อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ
 ตณฺหํ ปริญฺฌาย อนาสวา เย"
 เต เว นรา โชชติณฺณาติ พุริมิ. (๖)

[๑๐๘] เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสีโน
 สุกิตฺติตํ โคตม นฺทุปรีกํ
 เยสีธ ทิฏฺฐัง ว สุตํ มุตํ วา
 สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ
 อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ
 ตณฺหํ ปริญฺฌาย อนาสวา เย"
 อหฺมปิ เต โชชติณฺณาติ พุริมิตฺติ. (๗)

สตตฺตมา นนฺทมาณวปฺลฺยาหา.^๒

^๑ ฉ., เท. เส, เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ., เท. นนฺทมาณวปฺลฺยาหา

๘. เหมกมาณวปญฺหา^๑

- [๑๐๙] เยเม ปุพฺเพ วิทยาํสู (อิจฺจา ยสฺมา เหมโก)
 หุริ โคตมสฺสสนา
 “อิจฺจาสิ, อิติ ภาวิสฺสติ สพฺพนฺตํ อิติหิตํ
 สพฺพนฺตํ ตกฺกวฑฺฒนํ นานํ ตตฺถ อภิรมี. (๑)
- [๑๑๐] ตวณฺจ เม ฆมฺมมกฺขาหิ ตณฺหานิคฺชาตนํ มุนิ,
 ยํ วิทิตฺวา สโต จริ ตเร โลเก วิสฺตติกํ. (๒)
- [๑๑๑] อิท ภิฏฺฐสฺสฺตมฺมุต (วิญฺญาเตสฺส) ปิยฺรฺเปสฺส เหมก
 ฉนฺทราควิโนทนํ นิพฺพานปทฺมจฺจุตํ. (๓)
- [๑๑๒] เอตทญฺเอยา ยเ สตา ภิฏฺฐธฺมมาภินิพฺพุตา,
 อุปฺสนฺตา จ เต สทา ตินฺหนา โลเก วิสฺตติกนฺติ. (๔)

อฏฺฐมา เหมกมาณวปญฺหา.^๑๙. โตเทยฺยมาณวปญฺหา^๒

- [๑๑๓] ยสฺมี กามา น วสฺนติ (อิจฺจา ยสฺมา โตเทยโย)
 ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ
 กถํกถา จ โย ตินฺโณ
 วิโมกฺโข ตสฺส กิทิโส. (๑)
- [๑๑๔] ยสฺมี กามา น วสฺนติ (โตเทยฺยาติ ภควา)
 ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ

^๑ น., เท. เหมกมาณวปจฺฉา^๒ น., เท. โตเทยฺยมาณวปจฺฉา

กถงฺกถา จ โย ตินฺโน

วิโมกฺโข ตสฺส นวปโร.

(๒)

[๑๑๕] นีราสโส โส อุตฺท อาสสาโน

ปญฺญาณวา โส อุตฺท ปญฺญกปปี

มุนี อหิ สกฺก ยถา วิชณฺณ

ตมฺเม วิทยาจิกฺข สมฺนตจกฺข.

(๓)

[๑๑๖] นีราสโส โส น จ อาสสาโน

ปญฺญาณวา โส น จ ปญฺญกปปี

เอวมฺปิ โตเทยฺย มุนี วิชาน

อภิญฺจนํ กามภาเว อสฺสตนฺติ.

(๔)

นวมา โตเทยฺยมาณวปฺลฺหา.*

๑๐. กปฺปมาณวปฺลฺหา^๒

[๑๑๗] มชฺฌเณ สรสฺมี ติฏฺฐจฺตํ (อิจฺจาเยสฺมา กปฺโป)

โอเช ชาเต มหฺพฺภเย

ชฺรามจฺจุปเรตานิ ทิปิ ปพฺรฺฐหิ มาริส

ตฺวณฺจ เม ทิปมฺกฺขาหิ ยถายิํ นวปรี สียา. (๑)

[๑๑๘] มชฺฌเณ สรสฺมี ติฏฺฐจฺตํ. (กปฺปาทิ ภควา)

โอเช ชาเต มหฺพฺภเย

ชฺรามจฺจุปเรตานิ ทิปิ ปพฺรฺฐมิ กปฺป เต.

(๒)

* น.,เท. โตเทยฺยมาณวปฺลฺหา

^๒ น.,เท. กปฺปมาณวปฺลฺหา

[๑๑๙] อภิณฺจนํ อนาทานํ เอตํ ทิปํ อนาปรี
 นิพฺพานํ อิติ นํ พฺรุมิ ชรามจุฏฺฐปริกฺขยํ. (๓)

[๑๒๐] เอตทณฺณาย เป สตา ทิฏฺฐมฺมาภินิพฺพุตา
 น เต มารวสานฺคา, น เต มารสฺส ปฏฺจุตฺติ. (๔)

ทสฺมา กปฺปมาณวปณฺหา.*

๑๑. ชตุกณฺณีมาณวปณฺหา^๒

[๑๒๑] สุตฺวานหิ วีร อกามกามิ^๓ (อิจฺจาเยสฺมา ชตุกณฺณี^๔)
 โอฆาติคํ ปุฏฺฐมฺกามมาคมํ
 สนฺตีปทํ พฺรुหิ สหาชเนตฺต^๕
 ยถาตจฺจํ ภควา พฺรุหิ เม ตํ. (๑)

[๑๒๒] ภควา หิ กาเม อภิภฺยุย อิริยติ
 อาทิจฺโจว ปจฺวี เตชํ เตชสา,
 ปรีตฺตปณฺณสฺส เม ฐฺริปณฺโณ^๖
 อาจิกฺข ฅมฺมํ, ยมฺหํ วิชณฺณํ
 ชาตฺติชฺชราย อิชฺ วิปฺปหานํ. (๒)

[๑๒๓] กาเมสฺสุ วินย เคธํ (ชตุกณฺณีตฺติ ภควา)
 เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต
 อุคฺคหิตํ นีรตฺตํ วา มา เต วิชฺชิตฺถ กิณฺจนํ.(๓)

[๑๒๔] ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ ปจฺจนา เต มาหุ กิณฺจนํ
 มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสฺสิ อุปสนฺโต จริสฺสสฺสิ. (๔)

* ฉ.,เท. กปฺปมาณวปจฺจนา

^๓ ฉ.,เท. วีรฺมกามกามิ

^๔ ฉ.,เท. สนฺตีปทํ พฺรุหิ สหาชเนตฺต

^๒ ฉ.,เท. ชตุกณฺณีมาณวปจฺจนา

^๔ ฉ.,เท. ชตุกณฺณี.

^๖ ฉ.,เท. ฐฺริปณฺณ

- [๑๒๕] สพฺพโส นามรูปสฺมี วิตเคธสฺส พุราหมณ
 อาสวาสฺส น วิชฺชนฺติ เยहि มจฺจุวสฺส วเชติ. (๕)

เอกาทสฺสี ชตุกถฺตณฺณิมาณวปฺลฺยา.^๑

๑๒. ภทฺทราฐมาณวปฺลฺยา

- [๑๒๖] โอกถฺชหิ ตณฺหจฺฉิหิ อเนชฺ (อิจฺจาเยสฺมา ภทฺทราฐฺ) (๑)
 นนฺทิกถฺชหิ โอมตฺติณฺณํ วิมฺตฺตํ
 กปฺปณฺชหิ อภฺยาเจ สฺเมธํ
 สุตฺวาน นาคสฺส อปฺนมิสฺสนฺติ อิตฺ. (๑)
- [๑๒๗] นานาชนา ชนปฺเทหิ สงฺคตา (๒)
 ตว วีร วากุยฺม อภิกงฺขมานา
 เตสฺสํ ตฺวํ สาธุ วิยาโกโรหิ
 ตถา หิ เต วิทิตฺเต เอส ฐมฺโม. (๒)
- [๑๒๘] อาทานตณฺหิ วินเยถ สพฺพํ (ภทฺทราฐาติ ภควา) (๓)
 อุกฺกํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺฌเณ,
 ยํ ยญฺหิ โลกสฺมี อฺปาทิกยฺนฺติ
 เตเนว มาโร อเนวติ ชนฺตํ. (๓)
- [๑๒๙] ตสฺมา ปชานํ น อฺปาทิกเยถ (๔)
 ภิกฺขุ สโต กิณฺจณํ สพฺพโลเก
 อาทานสฺส เต อิติ เปกฺขมาโน
 ปชํ อิมํ มจฺจุเชยฺเย วิสฺตตฺตณฺติ. (๔)

ทฺวาทสฺสี ภทฺทราฐมาณวปฺลฺยา.^๒

^๑ ฉ., เท. ชตุกถฺตณฺณิมาณวปฺลฺยา

^๒ ฉ., เท. ภทฺทราฐมาณวปฺลฺยา

๑๓. อุทยมาณวปณฺหา^๑

- [๑๓๐] ฌายี วิรขมาสีนํ (อิจฺจายสฺมา อุทโย)
 กตกิจจํ อนาสวํ
 ปารคฺคํ สพฺพขมฺมานํ อตฺถิ ปณฺเหน อาคมํ
 อณฺณาวิโมกฺขํ สํพฺรุหิ อวิชฺชาย ปภោทํ. (๑)
- [๑๓๑] ปหานํ กามฉนฺทหานํ (อุทฺยาติ ภควา)
 โทมนสฺसान จฺญายํ
 ถีนสฺส จ ปนฺนทํ กุกฺกุจฺจํ นินฺวารณํ. (๒)
- [๑๓๒] อุเปกฺขาสติสฺสํทํ ฌมฺมตกฺกปฺุเรชวํ
 อณฺณาวิโมกฺขํ สํพฺรุหิ อวิชฺชาย ปภោทํ. (๓)
- [๑๓๓] กิํสุ สณฺโณชโน โลโก กิํสุ ตสฺส วิจารณํ
 กิํสฺสสฺส วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ. (๔)
- [๑๓๔] นนฺทิสณฺโณชโน โลโก วิตกฺกสฺส วิจารณา^๒
 ตณฺหาเย วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ. (๕)
- [๑๓๕] กถํสฺส จรโต วิญฺญาณํ อุปรุชฺชติ
 ภควนฺตํ ปุณฺณจฺจมาคมฺหา^๓ ตํ สุโณม วโจ ตว. (๖)
- [๑๓๖] อชฺชตฺตตฺตจ พหิทฺธา จ เวทนํ นาภินนฺทโต
 เอวํสฺส จรโต วิญฺญาณํ อุปรุชฺชตฺติติ. (๗)

เตรสิ อุทยมาณวปณฺหา.

^๑ ฉ., เท. อุทยมาณวปจฺจนา

^๒ ฉ., เท. วิจารณํ

^๓ ฉ., เท. ปุณฺณจฺจมาคมม

๑๔. โปสาลมาณวปण्या

- [๑๓๗] โย อติตํ อาทิสติ (อิจฺจายสฺมา โปสาลโ)
 อเนไซ จินฺนสํสโย
 ปารคฺฐ^๑ สพฺพธมฺมานํ อตุถิ ปญฺเหเน อาคมํ. (๑)
- [๑๓๘] วิภูตรูปสญฺญิสฺส สพฺพกายปฺปหาโยโน
 อชฺฌตฺตยจ พหิทฺธา จ 'นตฺถิ กิณฺจิตฺติ ปสฺสโต
 ฌาณํ สกฺกาณฺนุจฺฉามิ กถํ เนยฺโย ตถาวโร. (๒)
- [๑๓๙] วิญฺญาณญฺจิตฺติโย สพฺพพา (โปสาลาติ ภควา)
 อภิขานํ ตถาคโต
 ติฏฺฐนฺตเมเน ชานาติ วิมฺุตตํ ตปฺปารายนํ. (๓)
- [๑๔๐] อากิณฺจณฺณาสมฺภวํ ฌตฺวา นนฺทิสญฺโฆชน^๒ อิติ
 เอวเมตํ อภิณฺเวย ตโต ตตฺถ วิปสฺสติ
 เอตํ ฌาณํ ตถํ ตสฺส พุราหฺมณสฺส วุสฺสิมโตติ. (๔)

จตุทฺทลํ โปสาลมาณวปण्या.^๔๑๕. โมฆราชมาณวปण्या^๕

- [๑๔๑] ทฺวหา สกฺก อปฺจุฉิสฺสํ (อิจฺจายสฺมา โมฆราชา)
 น เม พฺยาภาสิ จกฺขุมา
 'ยวตฺตติยญจ เทวีสสิ พฺยากรโรตฺติติ เม สฺสํ. (๑)

^๑ ฉ., เท. โปสาลมาณวปุจฺฉา^๒ ฉ., เท. ปารคฺฐ^๓ ฉ., เท. นนฺทิสํ โสโยชน^๔ ฉ., เท. โปสาลมาณวปุจฺฉา^๕ ฉ., เท. โมฆราชมาณวปุจฺฉา

- [๑๔๒] อยํ โลโก ปโร โลโก พุรหมฺโลโก สเทวโก
 ทิกฺขุจันเต นาภิชานาติ โคตมสฺส ยสฺสสิโน. (๒)
- [๑๔๓] เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิ อตฺถิ ปญฺहेเน อาคมํ
 กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสตี. (๓)
- [๑๔๔] สญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ โมฆราชา สทา สโต
 อตฺตานุทิกฺขุจํ อุหจฺจ เอวํ มจฺจุตโร สียา,
 เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ. (๔)

ปณฺณรตี โมฆราชมาณวปญฺหา.

๑๖. ปังคิยมาณวปญฺหา*

- [๑๔๕] ชินฺโนหฺมสมฺมิ อพฺโล วิวณฺโณ^๒ (อิจฺจายสฺมา ปังคิโย)
 เนตฺตา น สุทฺธา สวณํ น ผาสฺ
 มาหฺมปฺนสฺส^๓ โมมุโห อนฺตราว
 อาจิกฺข ฆมฺมํ ยมํ วิชยณฺ
 ชาติชฺชราย อิท วิปฺปหานํ. (๑)
- [๑๔๖] ทิสฺวาน รุเปสฺสุ วิหณฺณมาเน (ปังกิยาติ ภควา)
 รูปฺปนฺติ รุเปสฺสุ ชนา ปมตฺตา
 ตสฺมา ตฺวํ ปังกิย อปฺปมตฺโต
 ชหสฺสุ รูปํ อปฺนพฺภวาย. (๒)
- [๑๔๗] ทิสฺวา จตฺสโส วิทิสฺวา จตฺสโส
 อุทฺธํ อโห ทส ทิสฺวา อิมาย

* ฉ.,เท. ปังคิยมาณวปญฺหา

^๒ ฉ.,เท. ชินฺโนหฺมสมฺมิ อพฺโล วิวณฺโณ

^๓ ฉ.,เท. มาหํ นสฺส

น ตุยหิ อภิภูจํ อสุตามุตํ^๑ วา
 อโถ อวิณฺณตํ กิณฺจ นมตฺถิ^๒ โลเก.
 อาจิกฺข ฐมฺมํ ยมฺหิ วิชณฺณํ
 ชาตฺติชฺชราย อีธ วิปฺปหานํ. (๓)

[๑๔๘] ตณฺหาธิปฺนฺเน มนฺุเช เปกฺขมาโน (ปิงฺคิยาติ ภควา)
 สนฺตาปฺชาเต ชรสา ปเรเต
 ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมตฺโต
 ชหสฺสุ ตณฺหิ อปฺนพฺภวายาติ. (๔)

โสฬสํ ปิงฺคิยมาณวปฺลฺลหา.^๓

๑๗. ปารายนตถุติกาถา

อิทมวโจ ภควา มคฺเชสุ วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเย.
 ปริจาริกโสฬสํ^๔ พฺราหฺมณานํ อชฺฌินฺนุโจ ปุณฺณโจ ปุณฺณโจ ปณฺหํ
 พฺยาภาสิ. เอกเมกสฺส เจปิ ปณฺหสฺส อตฺถมณฺเวย ฐมฺมมณฺเวย
 ฐมฺมานุฐมฺมํ ปฏฺิปชฺชเยย, คจฺเจยฺเยว ชรามรณสฺส ปาริ, ปาริ
 คมนียา อิมํ ฐมฺมาติ, ตสฺมา อิมสฺส ฐมฺมปริยายสฺส
 “ปารายนฺนฺเตว” อธิวจัน.

[๑๔๙] อชฺชิตฺโต ติสฺสเมตฺเตยโย ปุณฺณโก อถ เมตฺตคฺค
 ไรตโก อุปสีโว จ นนฺโท จ อถ เหมโก. (๑)

[๑๕๐] โตเทยฺยกปฺปา ทฺภโย ชตฺถกณฺเณ จ ปณฺทิตฺโต
 ภทฺราวุโร อุทโย จ โปสาโล จาปิ พฺราหฺมโณ
 โมฆราชา จ เมธาวิ ปิงฺคิโย จ มหาอิสฺสิ. (๒)

^๑ ส. อสุตํ อมุตํ วา อ. อสุตํ มุตํ วา ฉ., เท. อสุตํ อมุตํ

^๒ ฉ., เท. กิณฺจนมตฺถิ, เอวมฺปฺริปิ.

^๔ ฉ., เท. ปริจาริกโสฬสํ

^๓ ฉ., เท. ปิงฺคิยมาณวปฺจุจฺฉา

^๔ ฉ., เท. ปารายณฺเตว สฺยา. ปารายนฺนฺเตว

- [๑๕๑] เอเต พุทฺธิ อูปาคณฺฐิ สมฺปนฺนจรณํ อีสึ
 ปุจฺจนฺตา นิปุณฺเ ปณฺเห พุทฺธเสฏฺฐํ อูปาคณฺฐิ. (๓)
- [๑๕๒] เตสํ พุทฺโธ พุยาภาสิ^๑ ปณฺเห ปุณฺโณ ยถาตถํ
 ปณฺหานํ เวยยากรณฺนํ โตเสสิ พุราหมณฺ เม. (๔)
- [๑๕๓] เต โตสิตา จกฺขุมตา พุทฺธนาทิจฺจพฺพชฺชา
 พุรหมจฺริยมจฺริสฺส วรปณฺณสฺส สนฺติเก. (๕)
- [๑๕๔] เอกเมกสฺส ปณฺหสฺส ยถา พุทฺธเน เทสิตํ
 ตถา โย ปฏิปทฺเชยฺย คจฺเญ ปาริ อปารโต. (๖)
- [๑๕๕] อปารา ปาริ คจฺเญยฺย ภาเวนฺโต มคฺคมุตฺตมํ
 มคฺโค โส ปารคมฺนาย,^๒ ตสฺมา ปารายณํ อิติ. (๗)

๑๘. ปารายณานุคิตติกา

- [๑๕๖] ปารายณมนุคายิสฺส (อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย)
 (ยถา อทฺทกฺขิ, ตถา อกฺขาสิ) วิมโล ภูริเมธโส
 นิฏฺกาโม นิพฺพโน นาโค กิสฺส เหตุ มุสา ภาณ. (๑)
- [๑๕๗] ปหิณฺนมลโมหสฺส มานมกฺขปฺปหาโยโน
 หนฺนทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ คิริ วณฺณุปสณฺหิตํ. (๒)
- [๑๕๘] ตโมนฺโท พุทฺโธ สมฺนุตจกฺขุ
 โลกนฺตคฺคฺ สพฺพภาวตฺวิตฺโต
 อสาสโว สพฺพกฺขปฺปหิโน
 สจฺจวฺหโย พุรหมฺปาสิโต^๓ เม. (๓)

^๑ ฉ., เท. ปุยาภาสิ^๒ ฉ., เท. ปาริ คมฺนาย^๓ ฉ., เท. พุรหมฺ อูปาสิต

[๑๕๙] ทิโชน ยถา กุพฺพณํ ปหาย
 พหุผลํ กานนํ อวเสยฺย,
 เอวมปํ อปฺปทสฺส ปหาย
 ปโหทธี หังสริชฺฌปตฺโต.* (๔)

[๑๖๐] เย เม ปุพฺเพ วียากํสุ
 (หฺรํ โคตมสฺส) “อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติ
 สพฺพนตํ อิติหิตํ” สพฺพนตํ ตกฺกวตฺตมํ. (๕)

[๑๖๑] เอโก ตมฺหาสิโน^๒ ชุตีมา โส ปภงฺกโร
 โคตโม ฐริปญฺญาโน โคตโม ฐริเมธโส. (๖)

[๑๖๒] โย เม ฌมฺมเทเสสิ สนฺทิภูจิกมกาลีกํ
 ตณฺหกุขยมณีตํ ยสฺส นตฺถิ อุปมา กวจิ. (๗)

[๑๖๓] กิณฺเฬ ตมฺหา วิปฺปวสฺสิ มุหุตฺตมปี ปิงฺคิย
 โคตมา ฐริปญฺญาณา โคตมา ฐริเมธสา. (๘)

[๑๖๔] โย เต ฌมฺมเทเสสิ สนฺทิภูจิกมกาลีกํ
 ตณฺหกุขยมณีตํ ยสฺส นตฺถิ อุปมา กวจิ. (๙)

[๑๖๕] นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสฺสามิ มุหุตฺตมปี พุราหฺมณ
 โคตมา ฐริปญฺญาณา โคตมา ฐริเมธสา. (๑๐)

[๑๖๖] โย เม ฌมฺมเทเสสิ สนฺทิภูจิกมกาลีกํ
 ตณฺหกุขยมณีตํ ยสฺส นตฺถิ อุปมา กวจิ. (๑๑)

* ฉ., เท. หังสริชฺฌปตฺโต

^๒ ฉ., เท. ตมฺหาสิโน

[๑๖๗] ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุณา ว
 รตฺติณฺทิวํ พุราหุมน อปฺปมตฺโต
 นมสฺสมาโน วิวสามิ^๑ รตฺตี
 เตเนว มณฺเฑมามี อวิปฺปวาสํ. (๑๒)

[๑๖๘] สทฺธา จ ปีติ จ มโน สติ จ
 นาเปนฺติเม โคตมสาสนมฺหา
 ยํ ยํ ทิสํ วชฺชติ^๒ ฐิริปณฺโณ
 ส เตน เตเนว สโตหฺมสมฺมิ. (๑๓)

[๑๖๙] ชินฺณสฺส เม ทฺพพฺลถามกสฺส
 เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถ
 สงฺกปฺปยนฺตาย^๓ วชามิ นิจฺจํ
 มโน หิ เม พุราหุมน เตน ยุตฺโต. (๑๔)

[๑๗๐] ปงฺเก (สยาโน) ปรีณฺทมาโน
 ทิปา ทิปิ อฺปลลวี่
 อถทฺทสาสี สมฺพุทฺธํ โอยติณฺณมนาสวํ. (๑๕)

[๑๗๑] ยถา อหุ^๔ วกฺกสิ มุตฺตสทฺโธ
 ภทฺธาวุโธ อาพวิโคตโม จ
 เอวเมว ตฺวมฺปิ ปมฺญจสฺส สทฺธํ
 คมฺิสฺสสิ (ตฺวํ) ปิงฺคิย มจฺจุเชยฺยสฺส ปาริ. (๑๖)

[๑๗๒] เอส ภิกฺขุโย ปสฺสีทามิ สุตฺวาน มฺหิโน วโจ
 วิวฏฺฏจฺจโท สมฺพุทฺธโธ อชิโล ปฏฺฐิภาณวา. (๑๗)

^๑ ฉ., เท. วิวเสมิ^๓ สී. สักกปฺปยนฺตาย^๒ ฉ., เท. วชฺติ^๔ สฺยา. อหุ

[๑๗๓] อธิเทเว อภิณฺณาย สพฺพํ เวทิ ปโรวริ^๑
 ปญฺหานนฺตกโร สตุถา กงฺขิณํ ปฏฺชีนํ. (๑๘)

[๑๗๔] อสฺสิริ^๒ อสฺสิกุปฺปํ
 ยสฺส นตฺติ อุปมา กวฺจิ
 อทฺธา คมิสฺสามิ น เมตฺถ กงฺขา
 เอวํ มํ ธาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตุนฺติ. (๑๙)

ปารายณานุกีตिकाถา นิฏฺฐิตา.

^๑ จ.,เท. ปโร ปริ

^๒ จ.,เท. อสฺสิหิ

ปารายนวกุโศ

๑. อชิตมาณวปญหานิทุเทโส^๑

[๑] เกณสสุ นิวุโต โลโก (อิจฺจายสฺมา อชิโต)
 เกณสสุ นปฺปกาสติ
 กิสฺสากิเลปนํ พุรุหิ^๒
 กิสฺส ตสฺส มหพฺภยํ.

 เกณสสุ นิวุโต โลโกติ โลโกติ^๓ นิรยโลโก ตีรจฺจนโลโก
 ปัตตฺตวิสยโลโก^๔ มนุสฺสโลโก เทวโลโก ขนฺธโลโก ชาติโลโก
 อายตฺนโลโก. อยํ โลโก ปโร โลโก พุรหฺมโลโก สเทวโลโก,^๕
 อยํ วุจฺจติ โลโก. อยํ โลโก เกณ อาวุโต นิวุโต โสสุ^๖ ปิหิตो
 ปฏิจฺจนโน ปฏิกุชฺชิตฺติ เกณสสุ นิวุโต โลโก.

 อิจฺจายสฺมา อชิโตติ อิจฺจาติ ปทสฺนธิ ปทสฺสคฺโค ปทปาริปุริ^๗
 อกุขรสมวาโย พุณฺณชนฺสิลฺลิจฺจตา, ปทานุปฺพุพฺพกเมตฺติ^๘ ‘อิจฺจาติ.
 อายสฺมาติ ปิยวจนํ คฺรวจนํ,^๙ สคฺการวสฺสฺปติสฺสชาติวจนเมตฺติ ‘อายสฺมาติ.
 อชิโตติ ตสฺส พุราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมณฺญา ปณฺณตฺติ
 โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเชยฺยํ นิรุตฺติ พุณฺณชนํ อภิลาโปติ
 อิจฺจายสฺมา อชิโต.

^๑ สฺยา. อชิตมาณวปญหานิทุเทโส ฉ.,เท. อชิตมาณวปญหานิทุเทโส, เอวมฺปรี.ป.

^๒ ฉ.,เท. พุรุหิ, เอวมฺปรี.ป.

^๓ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ.,เท. ปัตตฺตวิสยโลโก, เอวมฺปรี.ป.

^๕ ฉ.,เท. เทวโลโก, เอวมฺปรี.ป.

^๖ ฉ.,เท. โอวุโต, เอวมฺปรี.ป.

^๗ ฉ.,เท. ปทปาริปุริ

^๘ ฉ.,เท. ปทานุปฺพุพฺพตาเปตฺติ

^๙ สฺยา. คฺรวจนํ

เกณสูสู นปฺปกาสตีติ เกณ โลโก นปฺปกาสติ น ภาสตี
 น ตปติ น วิโรจติ น สญฺฌายติ^๑ น ปญฺฌายตีติ เกณสูสู
 นปฺปกาสติ.

กิสฺสากิเลปนํ พุรุหีติ ก็ อสฺส^๒ โลกสฺส อภิเลปนํ^๓ ลคฺคณํ
 พนฺธนํ อุปกฺกิลโส. เกณ โลโก ลิตฺโต สํสิตฺโต^๔ ปลิตฺโต^๕
 กิลฺลิจฺจํ สงฺกิลฺลิจฺจํ มกฺขิตฺโต สํสญฺญิจฺจํ ลคฺโค ลคฺคิตฺโต ปลิพุทฺโธ,
 พุรุหิ อาจิฏฺฐาหิ เทเสหิ ปญฺณเปหิ ปญฺจเปหิ วิวราหิ วิภาซาหิ
 อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหีติ กิสฺสากิเลปนํ พุรุหิ.

กิสฺส ตสฺส มหพฺพณฺติ ก็ ตสฺส^๖ โลกสฺส [๗] มหพฺพณํ
 ปิพนํ ฌมฺมณฺณํ อุปทฺทโว อุปสคฺโคติ กิสฺส ตสฺส มหพฺพณํ. เตนาห
 โส พุราหฺมณเณ

“เกณสูสู นิวุโต โลโก, (อิจฺจายสฺมา อชิตฺโต)
 เกณสูสู นปฺปกาสติ,
 กิสฺสากิเลปนํ พุรุหิ,
 กิสฺส ตสฺส มหพฺพณฺติ.

[๒] อวิหฺขาย นิวุโต โลโก, (อชิตาติ ภควา)
 เววิจฺจนา (ปมาทา) นปฺปกาสติ,
 ขปฺปภากิเลปนํ พุรุหิ
 ทุกฺขมสฺส มหพฺพณํ.

^๑ จ.,เท. น ฌายติ, เอมฺมปริปี.

^๓ จ.,เท. เลปนํ

^๔ จ.,เท. อุปลิตฺโต

^๗ จ.,เท. ภา

^๒ จ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๔ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี, เอมฺมปริปี.

^๖ จ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี.

อวิชฺขาย นินฺดูโต โลโกติ อวิชฺชาติ ทุกฺขเ อณฺาณ^๑
 ทุกฺขสมฺภูตเย อณฺาณํ ทุกฺขนิโรธเ อณฺาณํ ทุกฺขนิโรธคามินียา
 ปฏิปทาย อณฺาณํ ปุพฺพพฺนฺเต อณฺาณํ อปรนฺเต อณฺาณํ
 ปุพฺพพฺนฺตาปรนฺเต อณฺาณํ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ
 อณฺาณํ, ยํ เอวรूपํ อณฺาณํ อทสฺสนํ อนภิสมฺโย อนนฺุโพโธ
 อสมฺโพโธ อปฺปปฏิเวธํ อสงฺคาหนา อปริโยคาหนา อสมเปกฺขนา
 อปฺปจฺจเวกฺขนา^๒ อปฺปจฺจกฺขมมํ^๓ ทุมฺเมชฺฌํ พาลยํ อสมปฺชณฺญํ
 [๔] ปโมโห สมฺปโมโห^๔ [๕] อวิชฺโชโฆ อวิชฺชาโยโค
 อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยฺญจํ อวิชฺชาชาลํ^๕ โมโห อกฺขลมูลํ,
 อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา. โลโกติ นิริยโลโก ตีรจฺจนโลโก
 ปิตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก ขนฺธโลโก ธาตุโลโก
 อายตฺนโลโก, อยํ โลโก ปโร โลโก พุรหฺมโลโก สเทวโลโก,
 อยํ วุจฺจติ โลโก. [๖] อิมาย อวิชฺขาย อาวฺโต นินฺดูโต
 โสฬสํ ปิหิตํ ปฏิจฺจนโน ปฏิกฺขชิตฺติ อวิชฺขาย นินฺดูโต โลโก.

อชิตาติ ภควา ตํ พุราหฺมณํ นาเมน อาลปติ. ภควาติ
 การวาทิวนเมตํ.^๖ อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา,
 ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิกฺขจฺจิติ ภควา,
 ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา, ภคฺคกิลเลโสติ ภควา, ภชฺชิ วิภชฺชิ
 ปฏฺวิวิภชฺชิ^๗ ฐมฺมรตนฺนติ ภควา, ภวานํ อนตฺกโรติ ภควา,
 ภาวิตกาโยติ ภควา, ภาวิตสึโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปณฺเอยติ^๘

^๑ ฉ., เท. อณฺาณ, เอวฺมฺปริปิ.

^๒ ฉ., เท. อปฺปจฺจเวกฺขณกมฺม

^๓ ฉ., เท. สมฺปโมโห

^๔ ฉ., เท. อวิชฺชาลจฺติ

^๕ ฉ., เท. การวาทิวน

^๖ ฉ., เท. ภาวิตกาโย ภาวิตสึโล, ภาวิตจิตฺโต, ภาวิตปณฺเอยติ

^๗ สฺยา. อปฺปจฺจเวกฺขณา

^๘ ฉ., เท. โมโห

^๙ ฉ., เท. อวิชฺชา

^{๑๐} ฉ., เท. อยํ โลโก

^{๑๑} ฉ., เท. วิภชฺชิ

ภควา, ภชิ วา ภควา อรณณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ
 อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺไผสานิ วิชนฺวาทานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ^๑
 ปฏิสลฺลาณสารูปานีติ^๒ ภควา, ภาคี วา ภควา จีวรปิณฑปาต-
 เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา
 ภควา อตฺถรสสุส ธมฺมรสสุส วิมุตฺตีสสุส อธิสฺลสุส อธิจิตฺตสุส
 อธิปญฺญาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตฺตุนฺหิ ฌานานํ จตฺตุนฺหิ
 อปฺปมญฺญานํ จตฺตุนฺหิ อรูปสมปาตตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา
 ภควา อฏฺฐจฺจนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐจฺจนํ อภิภายตฺตานํ นวฺจนํ
 อนุปฺพุพฺพวิหารสมปาตตีนนฺติ^๓ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสฺสนํ
 สญฺญาภาวานํ ทสฺสนํ กสิณสมปาตตีนนํ อนาปานสฺสตีสมายิสฺส
 อสุภสมปาตตียาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตฺตุนฺหิ
 สติปฏฺฐาณานํ จตฺตุนฺหิ สมมปฺปชานานํ จตฺตุนฺหิ อิทธิปาทานํ
 ปญฺจจฺจนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจจฺจนํ พฺลานํ สตฺตุนฺหิ โพชฺฌณฺคานํ
 อริยสฺส อฏฺฐจฺจกิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา
 ทสฺสนํ ตถาคตพฺลานํ จตฺตุนฺหิ เวสารชฺชานํ จตฺตุนฺหิ ปฏิสมฺภิทานํ
 จฺจนํ อภิญฺญานํ จฺจนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา. ภควาติ
 เนตํ นามํ มาตฺรา กตํ, น ปีตฺรา กตํ, น ภาคฺรา กตํ,
 น ภคินียา กตํ, น มิตฺตามจฺเจहि กตํ, น ฌาตีสาลโหิตฺเทहि กตํ,
 น สมณพฺรหฺมณฺเหहि กตํ, น เทวตาहि กตํ, วิโมกฺขนฺตีกเมตํ
 พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญตฺตญาณสฺส
 ปฏฺฐิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ อชิตาติ ภควา.

^๑ จ.,เท. มนุสฺสราหเสยฺยกานิ, เอมุปริปี. ^๒ จ.,เท. ปฏิสลฺลาณสารูปานีติ

^๓ สย. อนุปฺพุพฺพวิหารสมปาตตีนนฺติ จ.,เท. อนุปฺพุพฺพสมปาตตีนนฺติ

เววิจฺฉา (ปมาทา) นปฺปกาสตีติ เววิจฺฉํ วุจฺจหนฺติ^๑ ปณฺจ
มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ
ธมฺมมจฺฉริยํ, ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ^๒ มจฺฉรายนนา มจฺฉรายิตตํ
เววิจฺฉํ กทริยํ กญฺญกญฺจกตา^๓ อคฺคหิตตํ จิตฺตสฺส, อิํ วุจฺจติ
มจฺฉริยํ. อปีจ ขนฺธมจฺฉริยํปิ มจฺฉริยํ, ชาติุมจฺฉริยํปิ มจฺฉริยํ,
อายตนมจฺฉริยํปิ มจฺฉริยํ, คาโห วุจฺจติ มจฺฉริยํ. ปมาโท
วตฺตพฺโป กายทฺวจฺจริเต वा วจิตฺตจฺจริเต वा มโนทฺวจฺจริเต वा
ปณฺจสฺสุ वा กามคฺคเณสฺสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปาทานํ^๔
กุสลาณํ वा ธมฺมานํ ภาวนาย อสภฺกจฺจกิริยตา อสาดจฺจกิริยตา
อนภฺวจิตฺตา^๕ โอลีนวฺตฺติตา นิภฺขิตฺตจฺจหนฺตาทา นิภฺขิตฺตธฺรุตตา
อนาเสวนา อภาวนา อพหฺลิกมมํ อนธฺมฺมจฺ्ञานํ อนนฺุโยโค ปมาโท,
โย เอวรูปํ ปมาโท ปมชฺชานา ปมชฺชิตตํ, อยํ วุจฺจติ ปมาโท.
เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสตีติ อิมินา จ มจฺฉริเยน อิมินา จ
ปมาเทน โลโก นปฺปกาสติ น ภาสติ น ตปติ น วิโรจติ
น สณฺณายติ น ปณฺณายตีติ เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสติ.

ขปฺปาลิเลปนํ พุรฺรุมิติ ขปฺปา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
สाराโค อนฺุโย อนฺุโรโห นนฺทิ^๖ นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค
อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺโฆสฺसानํ เคโห ปลิเคโห สงฺโก ปงฺโก เอชา
มายา ชนิกา สณฺณชนนี สิพฺพิณี ชาลินี สริตา วิสตฺตติกา สิตฺตํ^๗
วิสฺฐา^๘ อายฺหนี ทฺติยา ปณฺธิ ภวเนตฺติ วณฺํ วณฺโถ สนฺถโว

^๑ ฉ., เท. วุจฺจติ^๓ สยา. กญฺญกญฺจกตา^๕ ฉ., เท. อนภฺวจิตฺกิริยตา^๗ ฉ., เท. สิตฺตํ^๒ ฉ., เท. มจฺฉริ^๔ ฉ., เท. โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปาทาน^๖ นนฺทิ, เอวมฺปิ.^๘ สยา. วิสตา

สินเโห อเปกฺขา ปฏิพฺพทฺธา^๑ อาสา อาสีสนา^๒ อาสีสิตตตํ ฐปาสา
 สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลภาสา ธนาสา
 ปุตุตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตตํ
 โลลุปฺปา^๓ โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตตํ ปุจฺจนฉิกิตา^๔ สาธุกมฺยตา
 อธมฺมราโค วิสมโลโห นิกฺขุติ นิกามนา ปตฺตนา ปิหนฺนา สมฺปตฺตนา
 กามตฺตนา ภาวตฺตนา วิภาวตฺตนา รูปตฺตนา อรูปตฺตนา
 นิโรธตฺตนา รูปตฺตนา สทฺทตฺตนา คนฺธตฺตนา รสตฺตนา
 โผฏฺฐพฺพตฺตนา ธมฺมตฺตนา โอโฆ โยโค คนฺโธ อุปาทานํ
 อวรรณํ นีวรรณํ จทนํ พนฺธนํ อุปกฺกิลโส อนุสโย ปริยฺยูจฺจานํ
 ลตา เววิจฺจํ ทุกฺขมฺลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปฺปโกโว มารฺปาโส
 มารฺพพิสํ [^๕] มารฺวิสโย มารฺนิวาโส มารฺโคจโร มารฺพนฺธนํ
 ตณฺหานทึ ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทลํ^๖ ตณฺหาสมฺมุทโท อภิชฺฉา
 โลโห อกฺขลมฺลํ, อยํ วุจฺจติ ชปฺปา. โลกสฺส เลปนํ ลคฺคนํ
 พนฺธนํ อุปกฺกิลโส. อิมาย ชปฺปาย โลโก ลิตฺโต ปฺลิตฺโต^๗
 กิลฺลิจฺจํ สงฺกิลฺลิจฺจํ มกฺขิตฺโต สํสฺสฺสฺสฺจํ ลคฺโค ลคฺคิตฺโต ปฺลิตฺพุทฺโธ,^๘
 พุริมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ ปณฺณเปมิ วิวรามิ วิชามิ
 อุตฺตตานิกโรมิ ปกาเสมิติ ชปฺปาภิลปนํ พุริมิ.

ทุกฺขมสฺส มหพฺพยนฺติ ทุกฺขนฺติ ชาตฺตํ ทุกฺขํ ชราทุกฺขํ
 พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ทุกฺขํ ตฺริจฺฉานโยนิกํ ทุกฺขํ ปิตฺติวิสยิกํ ทุกฺขํ มานูสิกํ ทุกฺขํ
 คพฺโปกกนฺติมูลกํ ทุกฺขํ คพฺเภจติมูลกํ^๙ ทุกฺขํ คพฺภวฺจฺจานมฺูลกํ

^๑ ฉ., เท. ปฏิพนฺธ

^๓ ฉ., เท. โลลุป

^๔ ฉ., เท. มารามิส

^๗ ฉ., เท. อุปฺลิตฺโต

^๙ ฉ., เท. คพฺภวฺจฺจติมูลกํ

^๒ ฉ., เท. อาสีสนา, เอวมฺปฺริปิ.

^๔ ฉ., เท. ปุจฺจนฉิกิตา

^๖ สฺยา. ตณฺหาคทฺทล

^๘ ฉ., เท. ปฺลิตฺพุทฺธติ

ทุกฺขํ ชาตสฺสฺสนิพนฺธกํ ทุกฺขํ ชาตสฺส ปฺราเชยฺยกํ ทุกฺขํ อตฺตูปกมํ
 ทุกฺขํ ปฺรูปกมํ ทุกฺขํ ทุกฺขทุกฺขํ^๑ สงฺขารทุกฺขํ^๒ วิปริณามทุกฺขํ
 จกฺขุโรโค โสตรโรโค ฆานโรโค ชิวหาโรโค กายโรโค สีสโรโค
 กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาสो ปิณาโส ทโ^๓
 ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สฺลา^๔ วิสฺสุจิกา กุฏฺฐจํ คณฺโฑ
 กิลาสो โสโส อปฺมาโร ททฺทฺ กณฺทฺ กจฺจ รัชสา วิตฺตจฺฉิกา
 โลหิตํ ปิตตํ มธุเมโห อํสา ปิพฺภา ภคฺนุทฺลา ปิตฺตสมฺมุฏฺฐาณา
 อาพาธา เสฆฺมสมฺมุฏฺฐาณา อาพาธา วาตสมฺมุฏฺฐาณา อาพาธา
 สนฺนิปาติกา อาพาธา อุตฺตฺปริณามชา อาพาธา วิสมปฺริหารชา
 อาพาธา โอปกฺกมิกา อาพาธา กมฺมวิปากชา อาพาธา สิตํ อุณฺหํ
 ชีฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ทํสมกสฺวาตาทปสฺสรีสฺส-
 สมฺพลสฺสทุกฺขํ^๕ มาตุมฺรณํ ทุกฺขํ ปิตุมฺรณํ ทุกฺขํ ภาตุมฺรณํ ทุกฺขํ
 ภคินีมฺรณํ ทุกฺขํ ปุตฺตมฺรณํ ทุกฺขํ ธีตุมฺรณํ ทุกฺขํ ฌาติพฺยสนํ
 ทุกฺขํ โภคพฺยสนํ ทุกฺขํ โรคพฺยสนํ ทุกฺขํ สีสพฺยสนํ ทุกฺขํ
 ทิฏฺฐิพฺยสนํ ทุกฺขํ, เยสํ ฐมฺมานํ อาทิตฺโต สมฺพุทฺถมฺนํ ปณฺณายติ,
 อตฺตถฺกมฺโต นิโรธํ ปณฺณายติ, กมฺมสนฺนิสฺสิตโต วิปากโก
 วิปากสนฺนิสฺสิตํ กมฺมํ นามสนฺนิสฺสิตํ รੂปํ รูปสนฺนิสฺสิตํ นามํ
 ชาตียา อนุคตํ ชราย อนุสฺสํ พฺยาธินา อภิกฺขตํ มรณฺณ
 อพฺภาหตํ ทุกฺเข ปติฏฺฐิตํ อตาณํ อเลณํ อสรณํ อสรณิกฺขตํ, อิทํ
 วุจฺจติ ทุกฺขํ. อสฺส^๖ โลกสฺส ทุกฺขํ^๗ มหพฺภยํ^๘ ปิพนํ ฌมฺมณฺ
 อุปทฺทโว อุปสฺสคฺโคติ ทฺกฺขมสฺส มหพฺภยํ. เตนาห ภควา

^๑ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ สฺยา. สํสารทุกฺขํ

^๓ ฉ., เท. ทาโ, เอวมฺปฺริปี.

^๔ ฉ., เท. สฺลา, เอวมฺปฺริปี.

^๕ ฉ., เท. ทํสมกสฺวาตาทปสฺสรีสฺสสมฺพลสฺส ทุกฺขํ, เอวมฺปฺริปี.

^๖ ฉ., เท. อิทํ ทุกฺขํ

^๗ ฉ., เท. อยู่

^๘ ฉ., เท. มหภยํ

“อวิชฺชา ย นินฺโต โลโก (อชิตาติ ภควา)
 เวริจฺจนา (ปมาทา) นปฺปกาสติ
 ชปฺปาภิลปนํ พุริมิ
 ทุกฺขมสฺส มหพฺภยฺหนฺติ.

[๗] สวณฺติ สพฺพธิ โสตา, (อิจฺจายสฺมา อชิตฺ)
 โสตานํ กิ นินฺวเรณ^๑
 โสตานํ สํวรํ พุริหิ
 เกน โสตา ปิถียเร.^๒

สวณฺติ สพฺพธิ โสตาติ โสตาติ ตณฺหาโสโต ทิฏฺฐิโสโต
 กิเลสโสโต ทุจฺจริตโสโต อวิชฺชาโสโต. สพฺพธิตฺติ สพฺเพสุ อายตเนสุ.
 สวณฺตีติ สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทหนฺติ ปวตฺตณฺติ: จกฺขฺโต รูเป
 สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทหนฺติ ปวตฺตณฺติ, โสโตโต สทฺเท สวณฺติ,
 ฆานโต คนฺธเ สวณฺติ, ชิวฺหาโต รเส สวณฺติ, กายโต โผฏฺฐพฺเพ
 สวณฺติ, มนฺโต ฌมฺเม สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทหนฺติ ปวตฺตณฺติ;
 จกฺขฺโต รูปรตณฺหา สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทหนฺติ ปวตฺตณฺติ, โสโตโต
 สทฺทตณฺหา สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทหนฺติ ปวตฺตณฺติ, ฆานโต
 คนฺธตณฺหา สวณฺติ, ชิวฺหาโต รสตณฺหา สวณฺติ, กายโต
 โผฏฺฐพฺพตณฺหา สวณฺติ, มนฺโต ฌมฺมตณฺหา สวณฺติ อาสวณฺติ
 สนฺทหนฺติ ปวตฺตณฺตีติ สวณฺติ สพฺพธิ โสตา.

อิจฺจายสฺมา อชิตฺติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ ปทสํสฺสโค ปทปาริปุริ
 อกฺขรสมวาโย พุณฺณชนสิลฺลิจฺจตา, ปทานุปฺพุพฺพกเมตํ ‘อิจฺจาติ.
 อายสฺมาติ ปิยวณฺํ ครุวณฺํ, สคารวสฺสปติสฺสาธวณฺเมตํ ‘อายสฺมาติ.
 อชิตฺติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมณฺญา ปณฺณตฺติ

^๑ สยา. กิณฺนินฺวเรณ

^๒ ส. ปิถียเร ฉ., เท. ปิธียเร, เอวมฺปิริ.

โวหาโร นามํ นามกมมํ นามเชยฺยํ นิรุตฺติ พุณฺณชนํ อภิลิปฺปติ
อิจฺจายสฺมา อชิตฺโต.

โสทานํ ก็ นีวารณฺนติ โสทานํ ก็ อวารณํ สัวรณํ สัวรณํ
รกฺขณํ โคปนฺนติ โสทานํ ก็ นีวารณฺนติ.

โสทานํ สัวรํ พุรุหิตี โสทานํ อวารณํ นีวรณํ สัวรณํ
รกฺขณํ โคปนํ พุรุหิ อาจิภฺขาทิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปณฺณเปหิ
วิวรฺราหิ วิภฺชาหิ อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิตี โสทานํ สัวรํ พุรุหิ.

เกณ โสตา ปิถียฺยเรติ เกณ โสตา ปิถียฺยนฺติ ปจฺฉินฺชชฺนฺติ
น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทณฺติ นปฺปวตฺตณฺตีติ เกณ โสตา
ปิถียฺยเร. เตนาหฺ โส พฺราหฺมณฺ

“สวณฺติ สพฺพุทฺธิ โสตา (อิจฺจายสฺมา อชิตฺโต)

โสทานํ ก็ นีวารณํ.

โสทานํ สัวรํ พุรุหิ

เกณ โสตา ปิถียฺยเรติ.

[๔] ยานิ โสทานิ โลกสุมฺมํ (อชิตาติ ภควา)

สตี เตสํ นีวารณํ

โสทานํ สัวรํ พุรุหิ

ปณฺณายเต ปิถียฺยเร.

ยานิ โสทานิ โลกสุมฺมินฺติ ยานิ เอตานิ โสทานิ มยา
กิตฺติตานิ [*] อาจิภฺขิตานิ เทสิตานิ ปณฺณปิตานิ ปณฺณจปิตานิ
วิวริตานิ วิภฺชิตานิ อุตฺตตานิกิตานิ ปกาสิตานิ, เสยฺยถิทำ.
ตณฺหาโสโต ทิฏฺฐิโสโต กิเลสโสโต ทุจฺจริตโสโต อวิชฺชาโสโต.

* น.,เท. ปกิตฺติตานิ

โลกสุมินฺติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ชาติโลเก
อายตนโลเกติ ยานิ โสทานิ โลกสุมี. **อชิตาติ** ภควา ตํ
พฺรหฺมณํ นามเณ อาลปติ.

สตี เตสํ นิวารณฺติ สตีติ ยา สตี อนุสฺสตี ปฏิสฺสตี สตี
สรณตา ธารณตา อปิลापนตา อสมมุสฺสนตา, สตี สตินฺทริยํ
สตีพลํ^๑ สมฺมาสตี^๒ สตีสมโพชฺฌนฺโค เอกายนมนฺโค, อยํ วุจฺจติ
สตี. **นิवारณฺติ** อวารณํ นีวรณํ สัวรณํ รกฺขณํ โคปนนฺติ สตี
เตสํ นิวารณํ.

โสทานํ สัวรํ พุริมีติ โสทานํ อวารณํ นีวรณํ สัวรณํ
รกฺขณํ โคปนํ พุริมิ อัจฺจิกฺขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ ปฏฺฐเปมิ
วิวรามิ วิชามิ อุตฺตตานิกโรมิ ปกาเสมีติ โสทานํ สัวรํ พุริมิ.

ปญฺญาเยเต ปิถียฺยเรติ ปญฺญาติ ยา ปญฺญา ปชานนา
ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. **ปญฺญาเยเต ปิถียฺยเรติ**
ปญฺญาย^๓ เอเต^๔ โสตา ปิถียฺยนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวณฺติ น
อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. ‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ
ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาย^๓ เอเต^๔ โสตา ปิถียฺยนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ
น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. ‘สพฺเพ
สงฺขารา ทุกฺขาติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาย เอเต โสตา
ปิถียฺยนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ
นปฺปวตฺตนฺติ. ‘สพฺเพ ฌมฺมา อนตฺตาติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาย
เอเต โสตา ปิถียฺยนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ
น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. ‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ ชานโต

^{๑-๓} สฺยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^{๒-๔} ฉ., เท. ปญฺญาเยเต, เหามุปริปิ.

ปสฺสโต ปณฺณาย เอเต โสตา ปิถียนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวฺนฺติ
 น อาสวฺนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. 'สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ
 ยเปยฺ 'วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ ยเปยฺ 'นามรูปปจฺจยา
 สฬายตณนฺติ ยเปยฺ 'สฬายตณปจฺจยา ผสฺสโตติ ยเปยฺ 'ผสฺสปจฺจยา
 เวทนาติ ยเปยฺ 'เวทนาปจฺจยา ตณฺหาติ ยเปยฺ 'ตณฺหาปจฺจยา
 อุปาทานนฺติ ยเปยฺ 'อุปาทานปจฺจยา ภวโตติ ยเปยฺ 'ภวปจฺจยา
 ชาตฺติติ ยเปยฺ 'ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ ชานโต ปสฺสโต ปณฺณาย
 เอเต โสตา ปิถียนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวฺนฺติ น อาสวฺนฺติ น
 สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. 'อวิขฺชานิโรธา สงฺขารนิโรธติ ยเปยฺ
 'สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธติ ยเปยฺ 'วิญฺญาณนิโรธา
 นามรูปนิโรธติ ยเปยฺ 'นามรูปนิโรธา สฬายตณนิโรธติ ยเปยฺ
 'สฬายตณนิโรธา ผสฺสนิโรธติ ยเปยฺ 'ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรธติ
 ยเปยฺ 'เวทนานิโรธา, ตณฺหานิโรธติ ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรธติ
 ยเปยฺ อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธติ ยเปยฺ 'ภวนิโรธา ชาตินิโรธติ
 ยเปยฺ 'ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรธติ ชานโต ปสฺสโต ปณฺณาย
 เอเต โสตา ปิถียนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวฺนฺติ น อาสวฺนฺติ น
 สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. 'อิทํ ทุกฺขนฺติ ยเปยฺ 'อโย ทุกฺขสมฺภูติ
 ยเปยฺ 'อโย ทุกฺขนิโรธติ ยเปยฺ 'อโย ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏฺฐิปทาติ
 ชานโต ปสฺสโต ปณฺณาย เอเต โสตา ปิถียนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น
 สวฺนฺติ น อาสวฺนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. 'อิมะ [*]
 อาสวติ ยเปยฺ 'อโย อาสวสมฺภูติ ยเปยฺ 'อโย อาสวนิโรธติ
 ยเปยฺ 'อโย อาสวนิโรธคามินี ปฏฺฐิปทาติ ชานโต ปสฺสโต ปณฺณาย
 เอเต โสตา ปิถียนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวฺนฺติ น อาสวฺนฺติ

* จ.,เท. ธมฺมา

น สนฺทนต์ติ นปฺปวตฺตนต์ติ. ‘อิมะ ฐมฺมา อภิณฺเณยฺยาติ ฯเปฯ ‘อิมะ
 ฐมฺมา ปริณฺเณยฺยาติ ฯเปฯ ‘อิมะ ฐมฺมา ปหาตพฺพาติ ฯเปฯ
 ‘อิมะ ฐมฺมา ภาเวตพฺพาติ ฯเปฯ ‘อิมะ ฐมฺมา สจฺจนิกาทพฺพาติ
 ขานโต ปสฺสโต ปญฺญาเย เอเต โสตา ปิถียนฺตติ ปจฺฉิขฺชนฺตติ น
 สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนต์ติ นปฺปวตฺตนต์ติ. ฉนฺนํ ผสฺสสายตนาํ
 สมุทฺทยณฺจ อตฺถกฺกมณฺจ อสฺสาทณฺจ อาทීนวณฺจ นิสฺสรณณฺจ
 ขานโต ปสฺสโต ปญฺญาเย เอเต โสตา ปิถียนฺตติ ปจฺฉิขฺชนฺตติ น
 สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนต์ติ นปฺปวตฺตนต์ติ. ปญฺจนฺนํ
 อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทฺทยณฺจ อตฺถกฺกมณฺจ อสฺสาทณฺจ อาทීนวณฺจ
 นิสฺสรณณฺจ ขานโต ปสฺสโต ฯเปฯ จตฺถนฺนํ มหาภูตानํ สมุทฺทยณฺจ
 อตฺถกฺกมณฺจ อสฺสาทณฺจ อาทīนวณฺจ นิสฺสรณณฺจ ขานโต ปสฺสโต
 ฯเปฯ ‘ยงฺกิณฺจํ สมุทฺทยฐมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธฐมฺมณฺตติ ขานโต
 ปสฺสโต ปญฺญาเย เอเต โสตา ปิถียนฺตติ ปจฺฉิขฺชนฺตติ น สวณฺติ
 น อาสวณฺติ น สนฺทนต์ติ นปฺปวตฺตนต์ติติ ปญฺญาเย เอเต โสตา
 ปิถียเร. เตนาห ภควา

“ยานิ โสตานิ โลกสฺมี (อชิตาติ ภควา)

สตี เตสํ นิวารณํ

โสตานํ สํวรํ พุรุมิ

ปญฺญาเยเต ปิถียเรติ.

[๕]

ปญฺญา เจว สตี จาปี (อิชฺจาเยสฺมา อชิต)

นามรूपญฺจ มาริส

เอตมฺเม^๑ ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ

กตฺเถตํ อุปรุชฺฌติ.

^๑ ฉ.เท. เอตํ เม, เอวมฺปริปี.

ปญฺญา เจว สติ จาปีติ ปญฺญาติ ยา ปญฺญา ปชานนา
 วิจโย ปวิจโย [*] สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา
 ปณฺทิจจํ โกสฺสลํ เนปกุกํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูริ เมธา
 ปริณายิกา วิปสฺสณา สมฺปชฌณํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺณินฺทริยํ
 ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตุฏฺฐํ ปญฺญาปาสาทอ ปญฺญาอาโลโก
 ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ฐมฺมวิจโย
 สมฺมาทิฏฺฐิ. สตีติ ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ สมฺมาสตีติ ปญฺญา เจว
 สติ จาปี, อิจฺจาเยสฺมา อธิโต.

นามรूपญจ มาริสฺสชาติ นามนฺติ จตฺตารอ อรูปินอ ขนฺธา.
 รูปนฺติ จตฺตารอ จ มหาภูตา จตฺตุนนฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูป.
 มาริสฺสชาติ ปิยวณํ คุรวณํ, สคารวสฺสปติสฺสชาติวณเมตํ ‘มาริสฺสชาติ
 นามรूपญจ มาริส.

เอตมฺเม ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิติ เอตมฺเมติ ยํ ปุจฺฉามิ ยํ ยาจามิ
 ยํ อชฺฌเมสฺสามิ ยํ ปสาเทมิ. ปุณฺโณติ ปุจฺฉิตโต ยาจิตโต อชฺฌเมสฺสิตโต
 ปสาทิตโต. ปพฺพุทฺธิติ พุทฺธิ อาจิตฺตาทิ เทเสหิ ปญฺณเปหิ ปญฺจเปหิ
 วิวราหิ วิภาหิ อุตฺตานิโกโรหิ ปกาเสหิติ เอตมฺเม ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ.

กตฺเถตํ อุปฺปชฺฌตฺติติ กตฺเถตํ นิรฺชฺฌตฺติ รูปสมฺมตฺติ อตฺถํ
 คจฺจนฺติ ปฏฺธิปฺปสฺสสมฺภตฺติติ กตฺเถตํ อุปฺปชฺฌตฺติ. เตนานฺท โส พุราหุมนฺโณ

“ปญฺญา เจว สติ จาปี (อิจฺจาเยสฺมา อธิโต)

นามรूपญจ มาริส

เอตมฺเม ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ,

กตฺเถตํ อุปฺปชฺฌตฺติติ.

* ฉ., เท. ฐมฺมวิจโย

[๖] ยเมตํ ปญฺหํ อปฺจุฉิ,
 ยตฺถ นามญจ รูปญจ
 วิญญาณสฺส นิโรธเณ
 อชิตํ ตํ วทามิ เต
 อเสสํ อปรุชฺชติ
 เอตฺถเอตํ อปรุชฺชติ.

ยเมตํ ปญฺหํ อปฺจุฉิตฺติ ยเมตฺตุนฺตํ ปญฺญณฺจ สติณฺจ
 นามรูปญจ. อปฺจุฉิตฺติ อปฺจุฉณฺสี อายาจสี^๑ อชฺฌเอสสี ปสาเทสสี
 ยเมตํ ปญฺหํ อปฺจุฉิ.

อชิตํ ตํ วทามิ เตติ อชิตาติ ภควา ตํ พุราหุณฺณํ นามเณ
 อลปติ. ตุนฺตํ ปญฺญณฺจ สติณฺจ นามรูปญจ. วทามิตฺติ ตํ^๒ วทามิ
 อจฺจุขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปญฺจเปมิ วิวรามิ วิภขามิ
 อุตฺตตานิกโรมิ ปกาเสมิตฺติ อชิตํ ตํ วทามิ เต.

ยตฺถ นามญจ รูปญจ อเสสํ อปรุชฺชติ นามนฺตํ จตฺตารโ
 อรูปิโน ขนฺธา. รูปนฺตํ จตฺตารโ จ มหาภูตา จตฺตุนฺนญจ
 มหาภูตานํ อปาทายรูปํ. อเสสนฺตํ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ
 อเสสํ นิสฺเสสํ, ปริยาทายวจนเมตํ^๓ 'อเสสนฺตํ. อปรุชฺชติ นีรุชฺชติ
 รูปสมฺมตฺติ อตฺถํ คจฺฉนฺตํ ปฏิปฺปสฺสมภตฺติติ ยตฺถ นามญจ รูปญจ
 อเสสํ อปรุชฺชติ.

วิญญาณสฺส นิโรธเณ เอตฺถเอตํ อปรุชฺชติติ โสตาปตฺติมคฺค-
 ฌาเณน อภิสงฺขารวิญญาณสฺส นิโรธเณ, สตฺตํ ภเว จเปตฺวา
 อนมตคฺคเ สํสาเร เย อปฺปชฺชเยยฺยํ นามญจ รูปญจ, เอตฺถเอเต
 นีรุชฺชนฺตํ รูปสมฺมตฺติ อตฺถํ คจฺฉนฺตํ ปฏิปฺปสฺสมภนฺตํ.
 สกทาคามิมคฺคฌาเณน อภิสงฺขารวิญญาณสฺส นิโรธเณ, เทว ภเว
 จเปตฺวา ปญฺจสฺส ภเวสฺส เย อปฺปชฺชเยยฺยํ นามญจ รูปญจ,

^๑ ฉ.เท. อปฺจุฉณฺสี ยาจสี

^๒ ฉ.เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ.เท. ปริยาทียนวจนเมตํ, เอวฺมปริปิ.

เอตฺเถเต นีรุชฺฌนฺติ รูปสมนฺติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏฺวิปฺปสฺสสมฺภนฺติ.
 อนาคามิมคฺคณาณฺเณ อภิสงฺขารวิญญาณสฺส นีโรเรน, เอกํ ภวํ
 จเปตฺวา กามชาตฺยา^๑ วา รูปชาตฺยา วา อรูปชาตฺยา วา เย
 อูปฺปชฺชเอยฺยํ นามญฺจ รูปญฺจ, เอตฺเถเต นีรุชฺฌนฺติ รูปสมนฺติ อตฺถํ
 คจฺจนฺติ ปฏฺวิปฺปสฺสสมฺภนฺติ. อรหตฺตมคฺคณาณฺเณ อภิสงฺขารวิญญาณสฺส
 นีโรเรน, เย อูปฺปชฺชเอยฺยํ นามญฺจ รูปญฺจ, เอตฺเถเต นีรุชฺฌนฺติ
 รูปสมนฺติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏฺวิปฺปสฺสสมฺภนฺติ. อรหโต อนุปาทิเสสาย
 ปรินิพฺพานชาตฺยา^๒ ปรินิพฺพายนุตฺตสฺส จริมฺวิญญาณสฺส^๓ นีโรเรน,
 ปญฺญา จ สติ จ นามญฺจ รูปญฺจ, เอตฺเถเต นีรุชฺฌนฺติ รูปสมนฺติ
 อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏฺวิปฺปสฺสสมฺภนฺตํ วิญญาณสฺส นีโรเรน เอตฺเถตํ
 อปรุชฺฌตฺติ. เตนาห ภควา

“ยเมตํ ปญฺหํ อปรุจฺฉิ, อชิตํ ตํ วทามิ เต
 ยตถ นามญฺจ รูปญฺจ อเสสํ อปรุชฺฌตฺติ
 วิญญาณสฺส นีโรเรน เอตฺเถตํ อปรุชฺฌตฺตํ.”

[๗] เย จ สงฺฆาตธมฺมา เส เย จ เสฏฺฐา^๔ ปุณฺณ อิทฺ,
 เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุณฺณโจ ปพฺพุทฺธิ มาริต.

เย จ สงฺฆาตธมฺมา เสติ สงฺฆาตธมฺมา วุจฺจนฺติ อรหन्โต
 ขีณาสวา. กิการณา สงฺฆาตธมฺมา วุจฺจนฺติ อรหन्โต ขีณาสวา.
 เต สงฺฆาตธมฺมา ฌาตธมฺมา ตฺถลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภฺวตธมฺมา
 วิภาวิตธมฺมา, ‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ สงฺฆาตธมฺมา ฌาตธมฺมา
 ตฺถลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภฺวตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา, ‘สพฺเพ สงฺขารา
 ทฺกฺขฺชาติ สงฺฆาตธมฺมา ฯเปฯ ‘สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สงฺฆาตธมฺมา

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. นิพฺพานชาตฺยา

^๓ สฺยา. ปริมฺวิญญาณสฺส

^๔ ฉ., เท. เสฐา, เอวมฺปฺริปี.

ฯเปฯ ‘อวิชชาปจจยา สงฺขาราคิ สงฺขาทธมฺมา ฯเปฯ ‘ยงฺกิญฺจิ
สมุทฺทยธมฺมํ, สพฺพหนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ สงฺขาทธมฺมา ฌาตธมฺมา
ตฺถลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา. อถว เตสํ
ขนฺธา สงฺขาทา ฐาตุโย สงฺขาทา อายตนา นิ สงฺขาทานิ^๑
คตฺติโย สงฺขาทา อุปฺปตฺติโย สงฺขาทา ปฏิสนฺธิโย^๒ สงฺขาทา ภาว
สงฺขาทา สํสारा สงฺขาทา วฏฺฐา สงฺขาทา. อถว เต
ขนฺธปริยนฺเต จิตา ฐาตุปริยนฺเต จิตา อายตนปริยนฺเต จิตา
คตฺติปริยนฺเต จิตา อุปฺปตฺติปริยนฺเต จิตา ปฏิสนฺธิปริยนฺเต จิตา
ภาวปริยนฺเต จิตา สํसारปริยนฺเต จิตา วฏฺฐปริยนฺเต จิตา
สงฺขารปริยนฺเต จิตา อนฺติมภาเว^๓ จิตา อนฺติมสมุสฺสเย^๔ จิตา
อนฺติมเทหธรา อรหนฺโต.

เตสํ จายํ ปจฺฉิมโก

จริโมยํ สมุสฺสโย

ชาติมรณสํสાર,

นตฺถิ เนสํ ปฺนพฺภาโวติ.

ตํการณา สงฺขาทธมฺมา วุจฺจนฺติ อรหนฺโต ธีณาสวาติ เย จ
สงฺขาทธมฺมาเส.

เย จ เสฏฺฐา ปุณฺณ อิทาติ เสฏฺฐาติ ก็การณา วุจฺจนฺติ
เสฏฺฐา. ลิกฺขณฺตํตีติ เสฏฺฐา. ก็ ลิกฺขณฺติ. อธิสํลมฺปิ ลิกฺขณฺติ
อธิจิตฺตมฺปิ ลิกฺขณฺติ อธิปญฺณมฺปิ ลิกฺขณฺติ.

กตมา จ^๕ อธิสํลลิกฺขา. อิท ภิกฺขุ สํลวา โหติ
ปาฏิโมกฺขสํวรํสํวโต วิหริติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อดุมฺมตฺเตสฺสุ วชฺเชสฺสุ

^๑ ฉ., เท. สงฺขาทา

^๒ ฉ., เท. ปฏิสนฺธิ

^๓ ฉ., เท. อนฺติเม ภาเว

^๔ ฉ., เท. อนฺติเม สมุสฺสเย

^๕ ฉ., เท. จสฺสโท น ทิสฺสติ. เอวมฺปรีติ.

ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิग्ghนฺติ สิग्ghนฺตฺวาปเทสฺ, ขุทฺทโกปิ^๑ สีสฺสฺนฺโต
มหนฺโตปิ^๒ สีสฺสฺนฺโต สีสฺสฺ ปตฺติฏฺฐา อวฺรณฺ^๓ สยฺโม สวโร มุขํ
ปมฺขํ กุสฺลนํ ฐมฺมานํ สมาปตฺติยา,^๔ อยํ อธิสฺสฺสฺสิग्ghนฺตา.

กตมา จ อธิจิตฺตสิग्ghนฺตา. อิทฺ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ
วิวิจฺจ อกุสฺสเลหิ ฐมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจาร์ วิเวกขํ ปิตฺติสฺสํ ปจฺม
ฌานํ ๔เปยฺ ทุตฺติยํ ฌานํ ๔เปยฺ ตตฺติยํ ฌานํ ๔เปยฺ จตฺตตฺตํ ฌานํ
อุปสมฺมปชฺช วิหฺรติ, อยํ อธิจิตฺตสิग्ghนฺตา.

กตมา จ อธิปณฺณาสิग्ghนฺตา. อิทฺ ภิกฺขุ ปณฺณวา โหติ
อุทฺยตฺถคามินิยา ปณฺณาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพชฺชิกาย
สมฺมาทฺถกฺขยคามินิยา; โส 'อิทํ ทฺถกฺขนฺติ ยถาภฺภูตํ ปชานาติ,
'อยํ ทฺถกฺขสมฺมทโยติ, 'อยํ ทฺถกฺขนิโรธติ, 'อยํ ทฺถกฺขนิโรธคามินิ
ปฏฺวิปทาติ ยถาภฺภูตํ ปชานาติ, 'อิเม อาสวาติ, 'อยํ อาสวสมฺมทโยติ,
'อยํ อาสวนิโรธติ, 'อยํ อาสวนิโรธคามินิ ปฏฺวิปทาติ ยถาภฺภูตํ
ปชานาติ, อยํ อธิปณฺณาสิग्ghนฺตา.

อิมา ติสฺโส สิग्ghนฺตา อวฺชฺเชนฺตา^๕ สิग्ghนฺติ, ชานนฺตา
สิग्ghนฺติ, [^๕] จิตฺตํ อธิภฺจฺจนฺตา สิग्ghนฺติ, สทฺธาเย อธิมฺุจฺจนฺตา
สิग्ghนฺติ, วิริยํ^๖ ปคฺคณฺหนฺตา สิग्ghนฺติ, สตี อุปภฺจฺเจนฺตา สิग्ghนฺติ,
จิตฺตํ สสมาทฺถนฺตา สิग्ghนฺติ, ปณฺณาย ปชานนฺตา สิग्ghนฺติ,
อภิณฺเณยฺยํ อภิชาณนฺตา สิग्ghนฺติ, ปริณฺเณยฺยํ ปริชาณนฺตา สิग्ghนฺติ,

^๑ ฉ., เท. ปิสทโท น ทิสฺสติ.

^๒ สยา. สมฺมาปตฺติยา

^๓ ฉ., เท. ปสฺสนฺตา สิग्ghนฺติ.

^๔ สยา., ฉ., เท. อาทิ จรณํ

^๕ ฉ., เท. สิग्ghนฺตโย อวฺชฺเชนฺตา

^๖ ส., ฉ., เท., อ. วิริยํ, เอวมฺปฺริ.

ปหาดพหํ ปชหนตฺตา ลิกฺขนฺตฺติ, ภาเวตพหํ ภาเวนฺตฺตา ลิกฺขนฺตฺติ,
 สจฺจณิกาทพหํ สจฺจณิกโรหนฺตฺตา ลิกฺขนฺตฺติ จรณฺตฺติ^๑ อจฺจรณฺตฺติ สฺมาจฺจรณฺตฺติ
 สฺมาทาย วตฺตณฺตฺติ, ตํการณฺนา วุจฺจณฺตฺติ เสฏฺฐา. **ปฺญฺติ** พหฺกา,
 เอเต เสฏฺฐา โสตาปนฺนา จ ปฏฺธิปนฺนา จ สกทาคามิโน จ
 ปฏฺธิปนฺนา จ อนาคามิโน จ ปฏฺธิปนฺนา จ อรหนฺตฺตา จ
 ปฏฺธิปนฺนา จ. **อิธาทิ** อิมิสฺสา ทิฏฺฐิจฺยา อิมิสฺสา ขนฺตฺติยา อิมิสฺสา
 รุจฺยา อิมสฺมี อาทายเ อิมสฺมี ฆมฺเม อิมสฺมี วินเย อิมสฺมี
 ฆมฺมวินเย อิมสฺมี ปาวจเน อิมสฺมี พุรหฺมจฺริเย อิมสฺมี สตฺถุสฺสเน
 อิมสฺมี อตฺตภาเว อิมสฺมี มนุสฺสโลเกติ เย จ เสฏฺฐา ปุณฺณ อิท.

เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ มารีธาติ ตวํปิ นิปโก
 ปณฺหิตโต ปณฺณวา พุทฺธิมา ฌาณํ วิภาวํ^๒ เมธาวิ เตสํ
 สงฺฆาตฺตมฺมานญฺจ เสฏฺธานญฺจ อิริยํ จริยํ วุตฺตํ^๓ อจฺจาร์ โคจร์
 วิหารํ ปฏฺธิปทํ. **ปุณฺโณติ** ปุจฺฉิตโต^๔ ยาจิตโต อชฺฌะสิโต ปสาทิตโต.
ปพฺพุทฺธิติ พุทฺธิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปญฺจเปหิ วิวราหิ
 วิฆาหิ อุตฺตานิกรโหหิ ปกาเสหิ. **มารีธาติ** ปิยวจนํ คุรวจนํ,
 สคารวสฺสปติสฺสชาติวจนเมตํ 'มารีธาติ เตสํ เม นิปโก อิริยํ
 ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ มารีธ. เตนาห โส พุรหฺมณ

“เย จ สงฺฆาตฺตมฺมาเส เย จ เสฏฺฐา ปุณฺณ อิท
 เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุณฺโณ ปพฺพุทฺธิ มารีธาติ.

[๘] กาเมสุ นามิกิขฺฌเมยฺย, มนฺตานาวีโล สฺยา

^๑ ฉ.,เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ.,เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ.,เท. วุตฺติ ปวตฺติ

^๔ สฺยา. ปุณฺโณ ปุจฺฉิตโต

กุตโต สัพพชมมานัน, สโต ภิกขุ ปริพพเช.

กาเมสุ นาภิกิษุณเญยยาติ กามาติ อุททานโต เทว กามา:
วตตุกามา จ กิเลสกามา จ.

กตเม วตตุกามา. มนาปีกา รูปา มนาปีกา สททา
มนาปีกา คนฺธา มนาปีกา รสา มนาปีกา โผฏฐัพพทา, อตฺถรณฺหา
ปาปุรณฺหา^๑ ทาสีทาสา อเชพฺภา กุกฺกุฏสุกรฺรา หตฺถิควาสสวพฺวา
เขตฺตํ วตฺตุ หิรณฺณํ สุวณฺณํ คามนิกมราชธานีโย รณฺณจฺจ
ชนฺปะโท จ โกโส จ โภจฺจาการณฺจ ยงฺกิลฺลิจิ รชนียวตฺตุ
วตฺตุกามา. อปีจ อตีตา กามา อนาคตา กามา ปจฺจุปปนฺหา
กามา, อชฺฌตฺตา กามา พหิทฺธา กามา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กามา,
หีนา กามา มชฺฌิมา กามา ปณีตา กามา, อาปายิกา กามา
มานุสิกา กามา ทิพฺพา กามา, ปจฺจุปปญฺจิตา กามา นิมฺมิตฺตา
กามา ปรมิณฺมิตฺตา กามา, ปรีคฺคหิตา กามา อปรีคฺคหิตา กามา
มมายิตา กามา อมมายิตา กามา, สพฺเพปี กามาจฺจรา ชมฺมา,
สพฺเพปี รูปาจฺจรา ชมฺมา, สพฺเพปี อรูปาจฺจรา ชมฺมา,
ตณฺหาจฺจวตฺตุกา ตณฺหารมฺมณฺหา, กามนียญฺเณ รชนียญฺเณ
มทนียญฺเณ [^๒] กามา, อีเม วุจฺจนฺติ วตฺตุกามา.

กตเม กิเลสกามา. ฉนฺโท กาโม ราโค กาโม ฉนฺทราโค
กาโม สงฺกปโป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปราโค กาโม, โย
กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนฺนฺทึ^๓ กามตณฺหา กามสินฺโห

^๑ ฉ., เท. ปาวุรณฺหา, เอวมฺปริปิ.

^๒ ฉ., เท. รณฺณญฺเณ

^๓ ฉ., เท. กามนฺนฺทึ, เอวมฺปริปิ.

กามปิปาสา กามปริพาโห กามเคโธ กามมัจฉา กามชฺโฆसानัน
กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานัน กามจฺจนฺตพฺพินวณฺณ,

อทฺทสํ กาม เต มฺลํ, สงฺกปฺปา กาม ชายสี,
น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ, เอวํ กาม น เหฬิสฺสีติ.

อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา.

เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราคโค ๕เปยฺ อภิชฺฌา
โลภो อกุสลมฺมลํ. กามสฺส นาทิกิขฺฌเมยฺยาติ กิเลสกาเมสฺส วตฺตกาเมสฺส
นาทิกิขฺฌเมยฺย น ปลิพฺพชฺฌเมยฺย^๑ อคิทฺโธ [๒] อคฺธิโต อมฺจุฉิตฺโต
อนชฺโฆปนฺโน^๒ วีตเคโธ วิตตเคโธ^๓. จตฺตเคโธ วณฺตเคโธ มุตฺตเคโธ
ปหฺนเคโธ ปฏฺนิสฺสณฺณจเคโธ วีตฺราโค วิตฺตราโค^๔ จตฺตฺตราโค
วณฺตฺตราโค มุตฺตฺตราโค ปหฺนฺตราโค ปฏฺนิสฺสณฺณจฺตราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต
สํติฏฺฐโต สุขปฏฺฐิสฺสเวทํ พุรฺหมภฺภูเตน อตฺตนา วิหเรยฺยาติ กามสฺส
นาทิกิขฺฌเมยฺย.

มนฺตานาวิลो ลียาติ มโนติ ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ
ปณฺธรํ [๕] มนายตฺถ มนินฺทริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ
[๖] มโนวิญฺญาณธาคู. กายทฺถจฺจริเตน จิตฺตํ อาวสิํ โหติ ลุฬิถํ
เอริถํ ฌมฺภุถิตํ จลิตํ ฆนฺตํ อวฺฐปฺสนฺตํ, วจฺจิตฺตจฺจริเตน ๕เปยฺ
มโนทฺถจฺจริเตน ๕เปยฺ ราเคน ๕เปยฺ โทเสน ๕เปยฺ โมहेन ๕เปยฺ
โกเชน ๕เปยฺ อุปฺนาहेन ๕เปยฺ มกฺขเณน ๕เปยฺ ปพฺพาเสน ๕เปยฺ
อิสฺสาย ๕เปยฺ มจฺจริเยน ๕เปยฺ มายาย ๕เปยฺ สาเจยฺเยน ๕เปยฺ

^๑ ฉ., เท. ปลิพฺพชฺฌเมยฺย

^๒ ฉ., เท. อนชฺฌาปนฺโน

^๓ ฉ., เท. มโน

^๔ ฉ., เท. อสฺส

^๕ สฺยา. อยํ ปาโห น ทิสฺสตี.

^๖ ฉ., เท. ตชฺชา

ถมฺเภณ ยเปยฺย สารมฺเภณ ยเปยฺย มาเนณ ยเปยฺย อติมาเนณ ยเปยฺย
มเทณ ยเปยฺย ปมาเทณ ยเปยฺย สพฺพกิเลเสหิ ยเปยฺย สพฺพทุจฺจเรหิ
ยเปยฺย สพฺพทเรหิ^๑ ยเปยฺย สพฺพปริพาเหหิ ยเปยฺย สพฺพสนฺดาเปหิ
ยเปยฺย สพฺพากุสลาภิสงฺขาระหิ จิตฺตํ อาวิลํ โหติ ลุพฺพิตํ เอริตฺตํ
ขมฺมฏฺฐิตํ จลิตํ ฆนฺตํ อวฺอุปสนฺตํ. **มนสํนาวิโล ลียาติ** จิตฺเตน
อนาวิโล ลียา อลฺลพิโต อนเรโต อขมฺมฏฺฐิตอ อจลิตอ อฆนฺโต
อวฺอุปสนฺโต อาวิลกเร กิเลเส ชฺเหยฺย ปชฺเหยฺย วิโนทฺเหยฺย
พฺยณฺตีกเรยฺย อนภาวจฺจเมยฺย, อาวิลกเรหิ กิเลเสหิ จ อารโต
วิโรโต ปฏฺวิโรโต นิภฺขณฺโต นิสฺสณฺโง^๒ วฺอุปสนฺโต^๓ วิปฺปมฺตฺโต
วิสณฺณตฺโต วิมรียาทิกเตน เจตฺสา วิหเรยฺยาติ มนสํนาวิโล ลียา.

กุสโล สพฺพธมฺมานนฺติ 'สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจาติ กุสโล
สพฺพธมฺมานํ, 'สพฺเพ สงฺขารํ ทฺกฺขาติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ,
'สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, 'อวิชฺชาปจฺจยา
สงฺขารํ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, ยเปยฺย 'ยงฺกิณฺจิ สมฺมุทฺตมฺมํ,
สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมานนฺติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, เอวํปิ กุสโล
สพฺพธมฺมานํ.

อถวํ อนิจฺจโต กุสโล สพฺพธมฺมานํ, ทฺกฺขโต ยเปยฺย
โรคโต ยเปยฺย คณฺหาโต ยเปยฺย สลฺลโต ยเปยฺย อฆโต ยเปยฺย
อาพาธโต ยเปยฺย ปรโต ยเปยฺย ปโลกโต ยเปยฺย อีติโต ยเปยฺย
อุทฺทวโต ยเปยฺย อสาดโต^๔ ยเปยฺย ภัยโต ยเปยฺย อุปสคฺคโต
ยเปยฺย จลโต ยเปยฺย ปภงฺกฺโต ยเปยฺย อทฺฐโต ยเปยฺย อตาณโต
ยเปยฺย อเลณโต ยเปยฺย อสรณโต ยเปยฺย อสรณํภฺตโต ยเปยฺย

^๑ ฉ., เท. สพฺพพาเหหิ^๒ ฉ., เท. นิสฺสณฺโง^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

ริตฺตโต ๒เปยฺ ตุจฺจโต ๒เปยฺ สุกฺกมโต ๒เปยฺ อนตฺตโต ๒เปยฺ
 อาทินฺวโต ๒เปยฺ วิปริณามธมฺมโต ๒เปยฺ อสารถโต ๒เปยฺ
 อมฺมุลโต ๒เปยฺ วรฺกโต ๒เปยฺ วิภวโต ๒เปยฺ สาสวโต ๒เปยฺ
 สงฺขตโต ๒เปยฺ มารามิสฺโต ๒เปยฺ ชาตฺธิธมฺมโต ๒เปยฺ ชราธมฺมโต
 ๒เปยฺ พุยาธิธมฺมโต ๒เปยฺ มรณธมฺมโต ๒เปยฺ โสภปริเทวทุกฺข-
 โทมนสฺสอุปายาสธมฺมโต ๒เปยฺ สงฺกิเลสธมฺมโต^๑ ๒เปยฺ สมุทฺยโต
 ๒เปยฺ อตฺถกฺมโต ๒เปยฺ อนสฺสาทโต^๒ ๒เปยฺ อาทินฺวโต ๒เปยฺ
 อนิสฺสรณโต^๓ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, เอวมฺปิ กุสโล สพฺพธมฺมานํ.

อถว ชาตฺถกุสโล ชาติกุสโล อายตฺนกุสโล ปฏิจฺจสมุปฺปาท-
 กุสโล สติปฺญจानกุสโล สมมปฺปชานกุสโล อิทฺธิปฺปาทกุสโล
 อินฺทฺริยกุสโล พลกุสโล โพชฌนฺตกุสโล มคฺคกุสโล ผลกุสโล
 นิพฺพานกุสโล, เอวมฺปิ กุสโล สพฺพธมฺมานํ.

อถว สพฺพธมฺมา วุจฺจนฺติ ทฺวาทสายตนาณิ: จกฺขุ เจว
 รูปา จ โสถณฺจ สทฺทา จ ฆานณฺจ คนฺธา จ ชิวฺหา จ รสา จ
 กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ มโน จ ธมฺมา จ. ยโต จ อชฺชตฺติกพาหิเรสุ
 อายตฺเนสุ ราโค^๔ ปหิโน โหติ อจฺฉินฺนํมฺโล ตาลาวตฺถกฺโต
 อนภาวํคโต อายตฺตี อนุปฺปาทธมฺโม, เอตฺตาวตฺตปิ กุสโล
 สพฺพธมฺมานนฺติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ.

สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ สโตติ จตุทฺติ การณฺเหติ สโต: กาเย
 กายานุสฺสนาสติปฺญจานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ เวทนานุสฺสนา-
 สติปฺญจานํ ภาเวนฺโต สโต, จิตฺเต จิตฺตานุสฺสนาสติปฺญจานํ

^๑ สฺยา.,ฉ.,เท. สกฺิเลสธมฺมโต

^๓ สฺยา.,ฉ.,เท. ๒เปยฺ วิสฺสุทฺธิมคฺค นิสฺสรณโต. เอวมฺปิ.

^๒ ฉ.,เท. อสฺสาทโต, เอวมฺปิ.

^๔ ฉ.,เท. จนฺทราโค

ภาเวนุโต สโต, ฌเมสสุ ฌมมานุสฺสสนาสติปฏิญฺจานํ ภาเวนุโต สโต.

อปเรหิปี จตุหิ การณฺเหหิ สโต: อสติปริวชฺชนาย สโต,
สติกรณียานํ ฌมมานํ กตตฺตฺตา สโต, สติปฏิปฺภุขานํ^๑ ฌมมานํ
หตตฺตฺตา สโต, สตินิมิตฺตทานํ ฌมมานํ อปฺปมฺมุจฺจตฺตา^๒ สโต.

อปเรหิปี จตุหิ การณฺเหหิ สโต: สติยา สมนฺนาคตตฺตฺตา
สโต, สติยา วสิตตฺตฺตา สโต, สติยา ปาคุณฺณตฺตาย^๓ สโต, สติยา
อปจฺจุโรหณตฺตาย สโต.

อปเรหิปี จตุหิ การณฺเหหิ สโต: สตตฺตฺตา^๔ สโต, สนฺตตฺตฺตา
สโต, สมิตตฺตฺตา สโต, สนฺตฌมมสมนฺนาคตตฺตฺตา สโต.

พุกฺขานุสฺสสฺติยา สโต, ฌมมานุสฺสสฺติยา สโต, สงฺฆานุสฺสสฺติยา
สโต, สีลานุสฺสสฺติยา สโต, จาคานุสฺสสฺติยา สโต, เทวตานุสฺสสฺติยา
สโต, อานาปานุสฺสสฺติยา สโต, มรณานุสฺสสฺติยา^๕ สโต, กายคตาสฺติยา
สโต, อุปสมานุสฺสสฺติยา สโต. ยํ สติ ๖เปยฺย สมฺมาสฺติ
สฺติสมฺโพชฺฌนํโค เอกายนฺนคโค, อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา
อุเปโต โหติ สมฺเปโต อุปากโต สมฺปากโต อุปฺปนฺโน สมฺปนฺโน
สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สโต.

ภิกฺขุติ สตฺตฺตฺนํ ฌมมานํ ภินฺนตฺตฺตา ภิกฺขุ: สกฺกายทิฏฺฐิ
ภินฺนา โหติ, วิจิกิฉฺฉา ภินฺนา โหติ, สีลพฺพตฺตฺปรามาโส ภินฺโน
โหติ, ราโค ภินฺโน โหติ, โทโส ภินฺโน โหติ, โมะโห ภินฺโน
โหติ, มาโน ภินฺโน โหติ; ภินฺนสฺส^๖ โหฺนฺติ ปาปกา อกุสฺสา
ฌมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา^๗ สทฺธา ทุกฺขวิปากา อายตฺติ
ชาติชฺรามรณียา.

^๑ ฉ., เท. สติปริพฺพชานํ

^๓ ฉ., เท. ปาคุณฺณเยน สมนฺนาคตตฺตฺตา

^๕ ฉ., เท. มรณสฺสสฺติยา

^๒ ฉ., เท. อสฺมมฺมุจฺจตฺตา

^๔ ฉ., เท. สติยา สมนฺนาคตตฺตฺตา

^๖ ฉ., เท. ภินฺนา ^๗ ฉ., เท. โปโนภวิกา

ปทุเชน กเตน อตฺตนา (สภียาติ ภควา)
 ปรีนิพฺพานคโต วิติณฺณกงฺข
 วิภวญฺจ ภวญฺจ วิปฺปหาย
 วุสิตฺวา ขีณปฺนพฺภโว ส ภิกฺขุติ.

สตฺโต ภิกฺขุ ปรีพฺพเชติ สตฺโต ภิกฺขุ ปรีพฺพเช สตฺโต
 คจฺเจยฺย, สตฺโต ติฏฺฐเจยฺย, สตฺโต นิสีเทยฺย, สตฺโต เสยฺยํ กปฺเปยฺย,
 สตฺโต อภิกฺกเมยฺย, สตฺโต ปฏิกฺกเมยฺย, สตฺโต อาโลเกยฺย, สตฺโต
 วิโลเกยฺย, สตฺโต สมฺมิชฺเชยฺย,^๑ สตฺโต ปสาเรยฺย, สตฺโต
 สงฺฆาปฏิปตฺตจิวโร ฐาเรยฺย, สตฺโต จเรยฺย, สตฺโต^๒ วิหเรยฺย วตฺเตยฺย
 อิริเยยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ สตฺโต ภิกฺขุ ปรีพฺพเช.
 เตนาห ภควา

“กาเมสุ นาภิกฺขิณฺณเจยฺย มนฺसानาวิโล สียา
 กุสโล สพฺพพมฺมานํ สตฺโต ภิกฺขุ ปรีพฺพเชติ.

สห คาถาปริโยสํสา เตน^๓ พุราหุมนฺเนน สพุทฺธี เอกจฺจนฺทา
 เอกปฺปโยคา เอกาธิปฺปายา เอกวาสนวาสิตา, เตสํ อเนกปาณ-
 สหสฺसानํ วิรชํ วิตมลํ ฐมฺมจกฺขุ อุตฺปาติ ‘ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ,
 สพฺพพฺนตํ นิโรธธมฺมนฺติ. ตสฺส จ^๔ พุราหุมนฺสฺส อญฺฺปาทาย
 อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจจิ. สห อรหตฺตปฺปตฺตา อชินฺชฎาวกจิริทณฺฑก-
 มณฺฑลฺเกสา^๕ จ มสฺส จ อนฺตรหิตา. ภณฺฑกาสาวยตฺถวสโน^๖
 สงฺฆาปฏิปตฺตจิวรธโร ภิกฺขุ^๗ อนฺวตฺถปฺปฏิปตฺติยา ปณฺชลิโก ภควนฺตํ
 นมสฺสสมาโน นิสินฺโน โหติ “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา,
 สาวโกหฺมสมฺมิตฺติ.

ปจฺจิม อจิตฺตมาณวปฺปหานิทฺเทโส.

^๑ ฉ., เท. สมฺมิชฺเชยฺย

^๒ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. เป เต

^๔ ฉ., เท. จสฺสโท น ทิสฺสติ.

^๕ ฉ., เท. อชินฺชฎาวกจิริทณฺฑกมณฺฑลฺเกสา, เอวฺมฺปริปี. ^๖ ฉ., เท. ภณฺฑกาสาวยตฺถวสโน

^๗ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

มชฺฌม มนฺตา น ลิมฺปตีติ ^[๑] อลิตฺโต อสํลิตฺโต อนุปฺลิตฺโต
 นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโง^๒ วิปฺปมฺตฺโต วิสํยฺตฺโต^๓ วิมฺริยาทิกเตน เจตฺสา
 วิหฺรตีติ มชฺฌม มนฺตา น ลิมฺปติ.

กํ พฺรหฺม มหาปฺริโสติ 'มหาปฺริโส อคฺคปฺริโส เสฏฺฐปฺริโส
 วิเสฏฺฐปฺริโส ปาโมกฺขปฺริโส อุตฺตมปฺริโส ^[๔] ปวฺรปฺริโสติ กํ
 พฺรหฺม กํ กเถสิ กํ มณฺเณสิ กํ ภณฺสิ กํ ปสฺสสิ กํ โวหาเรสีติ^๕
 กํ พฺรหฺม มหาปฺริโสติ.

โก อธิ สัพพนิมฺจจฺจาคิ โก อธิ สัพพนิ^๖ ตณฺหํ อจฺจคา^๗
 อฺปจฺจคา อติกฺกนฺโต สมตฺติกฺกนฺโต วีตฺวตฺตติ โก อธิ สัพพนิมฺจจฺจา.
 เตนาห โส พฺราหฺมโณ

“โกธ สนฺตฺสึโต โลเก (อจฺจายสฺมา ติสฺสเมตฺเตยโย)

กสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตา

โก อุกฺกนฺตมภิญฺญา ย มชฺฌม มนฺตา น ลิมฺปติ

กํ พฺรหฺม 'มหาปฺริโสติ โก อธิ สัพพนิมฺจจฺจาคิ.

[๑๐] กาเมสฺส พฺรหฺมจฺริยวา (เมตฺเตยฺยาติ ภควา)

วีตตณฺโห สทา สโต

สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุ ตสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตา. (๒)

กาเมสฺส พฺรหฺมจฺริยวาติ กามาติ อุกฺกานฺโต เทว กามา:
 วตฺถุกามา จ กิเลสฺกามา จ ๔เปยฺ อิมํ วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ๔เปยฺ

^๑ ฉ., เท. มชฺฌม มนฺตาย น ลิมฺปติ.

^๒ ฉ., เท. วิสณฺณตฺโต, เอมฺมฺปฺริย.

^๓ ฉ., เท. อโหรัสติ

^๔ ฉ., เท. อชฺฌคา

^๕ ฉ., เท. นิสฺสฏฺโง, เอมฺมฺปฺริย.

^๖ ฉ., เท. ปชานปฺริโส

^๗ ฉ., เท. สัพพนิ

อิมะ วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. **พฺรหฺมจฺริยวาทิ*** พฺรหฺมจฺริยํ วุจฺจติ
 อสฺสทหฺมสมฺมาปตฺติยา อารติ วิรติ ปฏฺวิรติ เวรมณิ อภิรียา
 อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนตฺถิกโม. อปิจ นิปฺปริยาเยน
 พฺรหฺมจฺริยํ วุจฺจติ อริโย อฏฺฐจฺงคิกโก มคฺโค. เสยฺยถิทำ. สมฺมาทิกฺกุจิ
 สมฺมาสงฺกปโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนโต สมฺมาอาชีโว
 สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. โย อิมินา อริเยน อฏฺฐจฺงคิกเกน
 มคฺเคน อุเปโต สมฺเปโต อุปากโต สมฺปากโต อุปฺปนฺโน สมฺปปนฺโน
 สมฺนฺนาตโต, โส วุจฺจติ พฺรหฺมจฺริยวา. ยถา จ ธเนน ‘ธนวาทิ
 วุจฺจติ, โภเคน ‘โภควาทิ วุจฺจติ, ยเสน ‘ยสวาทิ วุจฺจติ, สิปปेเน
 ‘สิปปวาทิ วุจฺจติ, สีเสน ‘สีลวาทิ วุจฺจติ, วิริเยน ‘วิริยวาทิ
 วุจฺจติ, ปญฺญาย ‘ปญฺญวาทิ วุจฺจติ, วิชฺชาย ‘วิชฺชวาทิ วุจฺจติ;
 เอวเมว โย อิมินา อริเยน อฏฺฐจฺงคิกเกน มคฺเคน อุเปโต สมฺเปโต
 อุปากโต สมฺปากโต อุปฺปนฺโน สมฺปปนฺโน สมฺนฺนาตโต, โส
 วุจฺจติ พฺรหฺมจฺริยวาทิ กาเมสฺส พฺรหฺมจฺริยวา. **เมตฺเตยฺยาติ** ภควา
 ตํ พฺราหฺมณํ โคตฺเตน อาลปติ. ภควาติ คารวาทฺธิวจนเมตํ. ๔เปย
 สจฺฉิกกา ปณฺณตฺติ ยทิทํ ภควาติ เมตฺเตยฺยาติ ภควา.

วิตตณฺโห สทา สโตติ ตณฺหาติ รุปตณฺหา สทฺทตณฺหา
 คณฺฐตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฌมฺมตณฺหา. ยสฺเสสา
 ตณฺหา ปหีนา สมฺจุฉินฺนา รุปสนฺตา ปฏฺธิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา
 ฌาณคฺคินา ททฺธมา, โส วุจฺจติ วิตตณฺโห จตฺตตณฺโห วนฺตตณฺโห
 มุตฺตตณฺโห ปหีนตณฺโห ปฏฺธินิสฺสฏฺฐจตณฺโห วิตราคो จตฺตราคो
 วนฺตราคो มุตฺตราคอ ปหีนราคอ ปฏฺธินิสฺสฏฺฐจราคอ นิจฺจนาโต นิพฺพุโต
 สิตฺติภูโต สุขปฏฺฐิสฺสเวทํ พฺรหฺมญฺเฏเตน อตฺตนา วิหฺรติ.

* ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

สทาติ สทา สพพทา สพพกาลัง นิจุจกาลัง ชูวกาลัง สตตัง
 สมิตัง อพโพกิณฺณํ โปชานุโปช^๑ อุทกฺกมฺมิกชาตัง อวิจิ สนฺตติ
 สหิต^๒ ผุสฺสิตัง ปุเรภตตัง ปจฺจนาภตตัง ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺจิมยามํ
 กาเพ ชฺชณฺเห วสฺเส เหมนฺเต คิมฺเห ปุริเม วโยชนฺเช มชฺฌิมเม
 วโยชนฺเช ปจฺจิมเม วโยชนฺเช. **สโตติ** จตุหิ การณฺเห สโต: กาเย
 กายานุสฺสนาสติปฺภุจानํ ภาเวนฺโต^๓ สโต, เวทนาสุ เวทนานุสฺสนา-
 สติปฺภุจานํ ภาเวนฺโต^๓ สโต, จิตฺเต จิตฺตานุสฺสนาสติปฺภุจานํ
 ภาเวนฺโต^๓ สโต, ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุสฺสนาสติปฺภุจานํ ภาเวนฺโต^๓
 สโต, ฌเปยฺ โส วุจฺจติ สโตติ วิตตณฺโห สทา สโต.

สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุติ สงฺขชาติ ฌาณํ, ยา ปณฺญา
 ปชานนา วิจโย ฌเปยฺ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. **สงฺขายาติ**
 สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา
 ‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา
 วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ‘สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฌเปยฺ ‘สพฺเพ
 ฌมฺมา อนตฺตาติ ฌเปยฺ ‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ ฌเปยฺ ‘ยงฺกิมฺมิ
 สมฺมทฺยฌมฺมํ, สพฺพหนฺตํ นิโรธฌมฺมหนฺติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา
 ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา.

อถวา อนิจฺจโต สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา
 วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ทุกฺขโต ฌเปยฺ โรคโต ฌเปยฺ คณฺทโต
 ฌเปยฺ สลฺลโต ฌเปยฺ อนิสฺสรณโต สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา
 ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **นิพฺพุโตติ** ราคสฺส นิพฺพาปิตตฺตา

^{๑-๒} สยา. โปชานุโปช อวิจิ สมฺมตฺติสหิต น.,เท. โปชานุโปช อุกกมฺมิกชาต อวิจฺจนตฺติสหิต
 ผุสฺสิต, เอวฺมปฺริย.

^๓ สยา. -สติปฺภุจานานํ ภาวิตตฺตา

^๓ น.,เท. สงฺขา วุจฺจติ ฌาณํ

นิพฺพุโต, โทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุโต, โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตา
 นิพฺพุโต, โกธสฺส ๔เปยฺ อนุปนาหสฺส ๔เปยฺ มกฺขสฺส ๔เปยฺ
 ปพาสสฺส ๔เปยฺ อีสฺสาย ๔เปยฺ มจฺจกรียสฺส ๔เปยฺ มายาย ๔เปยฺ
 สาเจยฺยสฺส ๔เปยฺ ฌมฺภสฺส ๔เปยฺ สารมฺภสฺส ๔เปยฺ มาณสฺส
 ๔เปยฺ อติมานสฺส ๔เปยฺ มทสฺส ๔เปยฺ ปมาทสฺส ๔เปยฺ
 สพฺพกิเลสํ ๔เปยฺ สพฺพทฺถจฺริตํ ๔เปยฺ สพฺพทรรณํ ๔เปยฺ
 สพฺพปริพาหํ ๔เปยฺ สพฺพสนฺตํ ๔เปยฺ สพฺพากุสลาภิสฺสขารานํ
 นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุโต. ภิက္ขุติ สตฺตํ ฌมฺมานํ ภินฺนตฺตา ภิက္ขุ
 ๔เปยฺ วุสฺสิตวา ขีณฺปนฺนํ ๔เปยฺ ๔เปยฺ ภิက္ขุติ สงฺขาย นิพฺพุโต ภิက္ขุ.

ตสฺส โน สนฺติ อិณฺชิตาติ ตสฺสตาติ อรหโต ขีณาสวสฺส.
 อิณฺชิตาติ^๑ ตณฺหิณฺชิตํ ภิณฺณิณฺชิตํ มานิณฺชิตํ กิเลสิณฺชิตํ กมฺมิณฺชิตํ.
 ตสฺสิเม อิณฺชิตา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นฺนํ ๔เปยฺ ๔เปยฺ,
 ปหีนา สมฺมจฺฉินฺนา รูปสนฺตา ปฏฺวิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา
 ฌาณคฺคิณา ททฺธมาติ ตสฺส โน สนฺติ อิณฺชิตา. เตนาห ภควา

“กาเมสุ พุรฺหมจฺริยวา ๔เปยฺ ๔เปยฺ สทา สโต
 สงฺขาย นิพฺพุโต ภิက္ขุ ตสฺส โน สนฺติ อิณฺชิตาติ.

[๑๑] โส อฺภนฺตมภิณฺณาย มชฺฌมฺมมฺมตา น ลิมฺปติ,
 ตํ พุทฺธิ ‘มหาปริสฺสตี โส อธิ ลิมฺปนิมฺมจฺจกาติ.’^๒ (๓)

โส อฺภนฺตมภิณฺณาย มชฺฌมฺมมฺมตา น ลิมฺปิตฺติ อนฺตาคิ^๓
 ผลฺลโส เอโก อนฺโต, ผลฺลสสมฺมทโย ทฺติโย อนฺโต, ผลฺลสนิโรธ มชฺฌม;
 อตฺตํ เอโก อนฺโต, อนาคตํ ทฺติโย อนฺโต, ปจฺจุปฺปนํ มชฺฌม;
 สุขา เวทนา เอโก อนฺโต, ทฺติโย เวทนา ทฺติโย อนฺโต, อทุกฺขมสุขา

^๑ สยา. อิณฺชิตา

^๒ สยา. เอตฺถ อํ คาคา น ทิสฺสตี, ทสมคาคายํ ปน ทิสฺสตี.

^๓ สยา. อนฺโตติ

เวทนา มชฺเฌ; นามํ เอโก อนฺโต, รูปํ ทฺติโย อนฺโต, วิญญาณํ
มชฺเฌ; จ อชฺฌตฺติกาณิ อายตนาณิ เอโก อนฺโต, จ พาหิราณิ
อายตนาณิ ทฺติโย อนฺโต, วิญญาณํ มชฺเฌ; สกฺกาโย เอโก
อนฺโต, สกฺกายสมฺมุทโย ทฺติโย อนฺโต, สกฺกายนิโรธो มชฺเฌ. มนฺตา
วุจฺจติ ปญฺญา, ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธรรมวิจโย
สมฺมาทิฏฺฐิ. **เลปาทิ** เทว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ.

กตโม ตณฺหาเลโป. ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน สีมกตํ
มริยาทิกตํ^๑ โอธิกตํ ปริยฺนตฺติกตํ^๒ ปริคฺคหิตํ มมายิตํ 'อิทํ มม,
เอตํ มม, เอตตํ มม, เอตตาวตา มม, มม รุปา สทฺทา คนฺธา
รสา โสฏฺฐพฺพา อตฺถรณฺา ปาปฺรณฺา ทาสีทาสา อเชพฺภา
กุกฺกุฏฺฐกรฺา หตฺถิควาสฺสวพฺวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรณฺณํ สุวณฺณํ
คามนิคมราชธานีโย รฏฺฏจฺจ ชนฺปโท จ โกโส จ โสฏฺฐจาการณฺจ,
เกวลมฺปิ มหาปจฺวี ตณฺหาเวสฺส มมายติ, ยาวตา อฏฺฐสฺต-
ตณฺหาวิปริตํ,^๓ อยํ ตณฺหาเลโป.

กตโม ทิฏฺฐิเลโป. วิสตีวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา
มิจฺจาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาทิกา ทิฏฺฐิ, ยา เอวรฺูปา ทิฏฺฐิ
ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสฺฐกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺลนฺทิตํ
ทิฏฺฐิสณฺโณชนํ คาโห ปฏฺิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค
มิจฺจापโถ มิจฺจตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห^๔ วิปริตคฺคาโห
วิปฺลลาสคฺคาโห มิจฺจาคาโห อยาถาวกสฺมี 'ยาถาวกนฺติ คาโห,
ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ, อยํ ทิฏฺฐิเลโป.

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโห น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. ปริยฺนตฺตรํ

^๓ ฉ., เท. อฏฺฐสฺตตณฺหาวิจฺจิตํ

^๔ ฉ., เท. วิปริยาสคฺคาโห, เอวฺมฺปริปิ.

โส อุกฺกนฺตมภิญญา มชฺฌเม มนฺตา น ลิมปตี^๑ โส อุโม จ
อนฺเต มชฺฌมฺจ มนฺตาย อภิญญา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา
วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา น ลิมปตี^๒ น สลิมปตี^๓ นุปลิมปตี,
อลิตฺโต อสลิตฺโต^๔ อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสญฺโจ วิปฺปมฺตฺโต
วิสํยุตฺโต วิมฺริยาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ โส อุกฺกนฺตมภิญญา
มชฺฌเม มนฺตา น ลิมปตี.

ตํ พุทฺธิ มหาปุริสฺสตี^๕ ‘มหาปุริสฺส อคฺคปุริสฺส เสฏฺฐปุริสฺส
วิเสฏฺฐปุริสฺส ปาโมกฺขปุริสฺส อุตฺตมปุริสฺส ปวฺรปุริสฺสตี^๖ ตํ พุทฺธิ ตํ
กเถมิ ตํ^๗ มณฺณามิ ตํ ภณฺณามิ ตํ ทีเปมิ^๘ ตํ โวหาเรมิ.’^๙

อายุสฺมา สารีปฺตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ ‘มหาปุริสฺสตี^{๑๐}
ภนฺเต วุจฺจติ, กิตฺตาวตฺตา นุ ไช ภนฺเต มหาปุริสฺส โหตีติ.
วิมุตฺตจิตฺตตฺตา ขวาทํ สารีปฺตฺต ‘มหาปุริสฺสตี วทามิ, อวิมุตฺต-
จิตฺตตฺตา^{๑๑} โน มหาปุริสฺสตี วทามิ.

กถณฺจ สารีปฺตฺต วิมุตฺตจิตฺโต โหติ. อิทฺ สารีปฺตฺต ภิกฺขุ
อชฺชตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหฺรติ อาตปฺปี สมฺปชาโน สติมา
วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ตสฺส กาเย กายานุปสฺสีโน
วิหฺรโต จิตฺตํ วิรชฺชติ วิมฺจฺจติ อนุปาทาย อาสเวหิ, เวทนาสุ
ฯเปฯ จิตฺเตฯเปฯ ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปสฺสี วิหฺรติ อาตปฺปี
สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ตสฺส ฌมฺเมสุ
ฌมฺมานุปสฺสีโน วิหฺรโต จิตฺตํ วิรชฺชติ วิมฺจฺจติ อนุปาทาย

^๑ ฉ., เท. น ปลิปปติ, เอวมุปริปิ.

^๒ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. โวหาเรมิ

^๕ สฺยา. อวิมุตฺตจิตฺตตฺตา

^๖ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๗ ฉ., เท. ปวฺรปุริส

^๘ สฺยา. ปสฺสามิ

^๙ ฉ., เท. มหาปุริสฺส มหาปุริสฺสตี

อาสเวหิ; เอวํ โข สารีปุตฺต ภิกขุ วิมุตฺตจิตฺโต โหติ,^๑ วิมุตฺต-
จิตฺตตฺตา ขวาทํ สารีปุตฺต ‘มหาปฺริโสติ วทามิ อวิมุตฺตจิตฺตตฺตา
โน ‘มหาปฺริโสติ วทามิ ตํ พุริสํ ‘มหาปฺริโสติ.

โส อธิ สัพพนิมจฺจาคาติ สัพพนิ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
สाराโค ะเปยฺย อภิชฺฌมา โลโภ อกฺขลมูลํ. ยสฺเสสา สัพพนิ
ตณฺหา ปหีนา สมฺมจฺฉินฺนา วุปฺสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา
ฌาณคฺคินา ททฺธมา, โส สัพพนิ ตณฺหํ อจฺจคา อุปจฺจคา
อติฏฺกนฺโต สมตติฏฺกนฺโต วิตฺติวตฺโตติ โส อธิ สัพพนิมจฺจคา.
เตนาค ภาควา

“โส อุมานตมภินฺนํ
มชฺฌเม มนฺตา น ลิมฺปติ
ตํ พุริสํ ‘มหาปฺริโสติ
โส อธิ สัพพนิมจฺจาคาติ.

สท คาทาปริโยสานา เตน^๒ พุราหุมนฺน สทฺธี เอกจฺจนฺทา
เอกปฺปโยคา เอกาธิปายา เอกวาสนวาสิตา, เตสํ อนฺเภปายนสทฺธานํ
วิรัชํ วิตมลํ ฐมฺมจกฺขุ อุกฺกปาติ “ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สัพพนฺตํ
นิโรธธมฺมนฺติ; ตสฺส จ” พุราหุมนฺนสฺส อนฺนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ
วิมฺมจฺจิ. สท อรหตฺตปฺปตฺตา อชินฺชฎาวากจิริทณฺฑกมณฺฑลฺเกสา จ
มสฺสฺส จ อนฺตรหิตา. ภณฺฑกาสายวตฺถวสโน สงฺฆาปฏิปตฺตจิวรรโ
อนฺวตฺถปฏิปตฺติยา ปณฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสมาโน นิสินฺโน โหติ
“สตุถา เม ภนฺเต ภาควา, สวาโกหมสมฺมิติ.

ทุติโย ติสฺสเมตฺเตยฺยมาณวปฺลหานิทฺเทโส.

^๑ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. เป เต

^๓ ฉ., เท. จสทโท น ทิสฺสติ.

กมฺมานํ สมุทฺทาย. โมโห นินฺทํ กมฺมานํ สมุทฺทาย. น ภิกฺขเว
 โลภเชน กมฺเมน โทสเชน กมฺเมน โมหเชน กมฺเมน เทว
 ปญฺญายนฺติ, มนุสฺสา ปญฺญายนฺติ, ยา วา ปนญฺญาปิ กาจิ
 สุคฺติโย. อถ โข ภิกฺขเว โลภเชน กมฺเมน โทสเชน กมฺเมน
 โมหเชน กมฺเมน นโร ปญฺญายติ, ตีรจฺฉานโยนิ ปญฺญายติ,
 ปิตฺติวิสโย ปญฺญายติ, ยา วา ปนญฺญาปิ กาจิ ทุกฺคฺติโย. นโร
 ตีรจฺฉานโยนีย^๑ ปิตฺติวิสเย อตฺตภาวาวินิพฺพตฺติยา อิมานิ ตีณิ
 อกุสลมฺูลานีติ ภควา ชานาติ ปสฺสติ. เอวมฺปิ ภควา มฺูลทสฺสาวิ
 ๕เปยฺ สมุทฺททสฺสาวิ.

ตีณิ กุสลมฺูลานิ: อโลภ กุสลมฺูลํ, อโทส กุสลมฺูลํ,
 อโมโห กุสลมฺูลํ.

วุตฺตณฺเหตํ ภควตา ตีณิมานิ ๕เปยฺ น ภิกฺขเว อโลภเชน
 กมฺเมน อโทสเชน กมฺเมน อโมโหเชน กมฺเมน นโร ปญฺญายติ,
 ตีรจฺฉานโยนิ ปญฺญายติ, ปิตฺติวิสโย ปญฺญายติ, ยา วา ปนญฺญาปิ
 กาจิ ทุกฺคฺติโย. อถ โข ภิกฺขเว อโลภเชน กมฺเมน อโทสเชน
 กมฺเมน อโมโหเชน กมฺเมน เทว ปญฺญายนฺติ, มนุสฺสา ปญฺญายนฺติ,
 ยา วา ปนญฺญาปิ กาจิ สุคฺติโย. เทเว จ มนุสฺเส จ
 อตฺตภาวาวินิพฺพตฺติยา อิมานิ ตีณิ กุสลมฺูลานีติ ภควา ชานาติ
 ปสฺสติ. เอวมฺปิ ภควา มฺูลทสฺสาวิ ๕เปยฺ สมุทฺททสฺสาวิ.

วุตฺตณฺเหตํ ภควตา เป เกจิ ภิกฺขเว ฌมฺมา อกุสลา
 อกุสลาภิกฺขา, สพฺเพ เต อวิชฺชามฺูลกา อวิชฺชาสไมสฺระณา,
 อวิชฺชาสมุคฺชาตา สพฺเพ เต สมุคฺชาตํ คจฺฉนฺตํติติ ภควา ชานาติ
 ปสฺสติ. เอวมฺปิ ภควา มฺูลทสฺสาวิ ๕เปยฺ สมุทฺททสฺสาวิ.

^๑ ฉ., เท. ตีรจฺฉานโยนียา

วุตฺตตฺถเหตํ ภควตา เย เกจิ ภิกฺขเว ฐมฺมา กุสลา
กุสลาภิกฺขา กุสลปฏิกฺขา, สพุเพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาท-
สโมสฺรณา, อปฺปมาโท เตสํ ฐมฺมานํ อคฺคมกฺขายตฺติติ ภควา
ชานาติ ปสฺสติ. เอวมฺปิ ภควา มุลทสฺสาวิ ๕เปยฺ สมุทฺยทสฺสาวิ.

อถวา ภควา ชานาติ ปสฺสติ “อวิชฺชา มฺลํ สงฺขารานํ,
สงฺขารา มฺลํ วิญฺญานสฺส, วิญฺญาณํ มฺลํ นามรูปสฺส, นามรูปํ
มฺลํ สພายตฺนสฺส, สພายตฺนํ มฺลํ ผสฺสสฺส, ผสฺโส มฺลํ เวทนาย,
เวทนา มฺลํ ตณฺหา, ตณฺหา มฺลํ อุปาทานสฺส, อุปาทานํ มฺลํ
ภวสฺส, ภโว มฺลํ ชาตฺติยา, ชาตฺติ มฺลํ ชรามรณสฺสาติ ภควา
ชานาติ ปสฺสติ. เอวมฺปิ ภควา มุลทสฺสาวิ ๕เปยฺ สมุทฺยทสฺสาวิ.

อถวา^๑ ภควา ชานาติ ปสฺสติ “จกฺขุ มฺลํ จกฺขุโรคานํ,
โสตํ มฺลํ โสตรโคานํ, ฆานํ มฺลํ ฆานโรคานํ, ชิวฺหา มฺลํ
ชิวฺหาโรคานํ, กาโย มฺลํ กายโรคานํ, มโน มฺลํ เจตสิกานํ
ทุกฺขานนฺตํ^๒ ภควา ชานาติ ปสฺสติ. เอวมฺปิ ภควา มุลทสฺสาวิ
เหตฺทสฺสาวิ นิทานทสฺสาวิ สมภวทสฺสาวิ สมฺมูจฺจาทสฺสาวิ
อาหाराทสฺสาวิ อารมฺมณทสฺสาวิ ปจฺจยทสฺสาวิ สมุทฺยทสฺสาวิติ
อเนชํ มุลทสฺสาวิ.”^๓

**อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโกติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ. อายสฺมาติ
ปิยวจนฺ. ปุณฺณโกติ ตสฺส พุราหฺมณสฺส นามิ.**

^{๑-๒} สฺยา. วุตฺตตฺถเหตํ ภควตา “เย เกจิ ภิกฺขเว ฐมฺมา อกุสลา อกุสลาภิกฺขา
อกุสลปฏิกฺขา, สพุเพ เต อวิชฺชามูลกา อวิชฺชาสทฺมสฺรณา อวิชฺชาสมุคฺฆาตา สพุเพ เต
สมุคฺฆาตํ คจฺฉนฺตฺติติ ภควา ชานาติ ปสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. มุลทสฺสาวิ

อตุถิ ปณฺเหณ อากมฺหติ ปณฺเหณ^๑ อตุถิโก อากโตมฺหิ
 ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺตูกาโม อากโตมฺหิ ปณฺหํ โสตุกามา . อากโตมฺหิติ^๒
 เอวมฺปิ อตุถิ ปณฺเหณ อากมฺ. อถวา ปณฺหตฺตูกานํ ปณฺหํ
 ปุจฺฉิตฺตูกามานํ ปณฺหํ โสตุกามานํ อากมฺ^๓ อภิกฺกมณํ อุปสงฺกมณํ
 ปยิริปาสณํ อตุถิติ เอวมฺปิ อตุถิ ปณฺเหณ อากมฺ. อถวา
 ปณฺหาคโม ตฺยหํ อตุถิ, ตฺวมฺปิ ปหุ วิสวํ อลฺมตฺโต มยา
 ปุจฺฉิตฺตํ^๔ กเถตุํ วิสขฺเชตฺตุํ สนฺทสฺสเสตฺตุํ^๕ ภณฺนิตฺตุนฺติ^๕ เอวมฺปิ อตุถิ
 ปณฺเหณ อากมฺ.

กิ นิสฺสิตฺตา อิตฺโย มนฺุชาติ **กิ นิสฺสิตฺตาติ^๕** **กิ นิสฺสิตฺตา**
 อาสิตฺตา อลฺลีนํ อุปคตา อชฺโฆสิตฺตา อธิมุตฺตา. **อิตฺโยติ** อีสนามกา,
 เย เกจิ อีสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺตา อาชีวกา นิคฺคณฺฐา ชฎิลลา
 ตาปสา. **มนฺุชาติ** มนฺุสฺสา วุจฺจณฺตฺติ **กีนิสฺสิตฺตา อิตฺโย มนฺุชา.**

ขตฺติยา พุราหุมนฺนา เทวตานนฺติ ขตฺติยาติ **เย เกจิ**
 ขตฺติยชาติกา. **พุราหุมนฺนาติ** **เย เกจิ** โภวาทิกา. **เทวตานนฺติ**
 อาชีวกสวากานํ อาชีวกา เทวตา, นิคฺคณฺฐสวากานํ นิคฺคณฺฐา
 เทวตา, ชฎิลสวากานํ ชฎิลา เทวตา, ปริพฺพาชกสวากานํ
 ปริพฺพาชกา เทวตา, อวรุทฺธกสวากานํ^๖ อวรุทฺธกา^๖ เทวตา,
 หตฺถิวดิกานํ หตฺถิ เทวตา, อสฺสวตฺติกานํ อสฺสา เทวตา, โควตฺติกานํ
 คาโว เทวตา, กุกฺกุรวตฺติกานํ กุกฺกุรา เทวตา, กากวตฺติกานํ กากา
 เทวตา, วาสฺสเทวตฺติกานํ วาสฺสเทโว เทวตา, พลเทวตฺติกานํ พลเทโว

^{๑-๒} สฺยา. ปณฺหตฺตูกมฺหา อากตา ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺตูกามฺมหา อากตา ปณฺหํ โสตุกามา
 อากตฺมฺหาติ, เอวมฺปิ.
^๓ อ.เท. อากมณํ

^๔ สฺยา. ปุจฺฉิตฺตํ
^{๕-๕} อ.เท. วสฺสเสตฺตํ ภารนฺติ

^๕ อ.เท. อโย ปาโจ น ทิสฺสติ. ^{๖-๖} อ.เท. อวิรุทฺธสวากานํ อวิรุทฺธกา

เทวตา, ปุณณภททวตีกานํ ปุณณภทโท เทวตา, มณิภททวตีกานํ
มณิภทโท เทวตา, อคคิตตีกานํ อคคิ เทวตา, นาควตีกานํ
นาควา เทวตา, สุปณณวตีกานํ สุปณณา เทวตา, ยกขวตีกานํ
ยกขา เทวตา, อสุรวตีกานํ อสุรา เทวตา, คนธพพวตีกานํ
คนธพพา เทวตา, มหาราชวตีกานํ มหาราชา^๑ เทวตา,
จนทวตีกานํ จนโท เทวตา, สุริยวตีกานํ สุริโย^๒ เทวตา,
อินทวตีกานํ อินโท เทวตา, พุทธมวตีกานํ พุทธมา เทวตา,
เทวตีกานํ เทวา^๓ เทวตา, ทิสาวตีกานํ ทิสา เทวตา, เย เยสั
ทกขิณเญยา, เต เตสั เทวตาติ ขตติยา พุราหมณา^๔ เทวตานํ.

ยถุมกปปีสุ ปุณฺณ โลกติ ยถฺโณ^๕ วุจฺจติ เทยธมฺโม
จิรวปีณฺทปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ
ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ^๖ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ.^๗ **ยถุมกปปีสุติ**
เยปิ ยถฺณํ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ จิรวปีณฺทปาตเสนาสน-
คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ
วิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ, เตปิ ยถฺณํ กปฺเปนฺติ. เยปิ ยถฺณํ
อภิสงฺขโรนฺติ จิรวปีณฺทปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ
ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ, เตปิ
ยถฺณํ กปฺเปนฺติ. เยปิ ยถฺณํ เทนฺติ ยชนฺติ ปริจฺจชนฺติ
จิรวปีณฺทปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ
ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ, เตปิ ยถฺณํ
กปฺเปนฺติ. **ปุณฺณติ** ยถฺณว วา เอเต ปุณฺณ, ยถฺณยชกา^๘ วา เอเต ปุณฺณ,

^๑ ฉ.,เท. มหาราชาโน

^๓ ฉ.,เท. เทโว

^๕ ฉ.,เท. ยถฺณํ

^๗ ฉ.,เท. เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ, เอมฺปริปิ.

^๒ ฉ.,เท. สุริยวตีกานํ สุริโย, เอมฺปริปิ.

^๔ ฉ.,เท. ขตติยพฺราหมณา

^๖ ฉ.,เท. มาลาคนฺธวิเลปนํ, เอมฺปริปิ.

^๘ ฉ.,เท. ยถฺณยชกา, เอมฺปริปิ.

ทกฺขิณฺเอยฺยา วา เอเต ปุณฺณ. กถํ ยถฺว วา เอเต ปุณฺณ. เอเต^๑
 ยถฺว ปุณฺณ^๒ จีวรปิตฺตปาตเสนาสนคิลานปจฺจยภสฺสชฺชปริกฺขารว
 อนฺนํ ปาณํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ,
 เอวํ ยถฺว วา เอเต ปุณฺณ.

กถํ ยถฺว ยชกา วา เอเต ปุณฺณ. [๒] เอเต ยถฺว ยชกา
 ปุณฺณ^๓ ขตฺติยา จ พุราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฺนฺจา จ
 ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ, เอวํ ยถฺว ยชกา วา เอเต ปุณฺณ.^๔

กถํ ทกฺขิณฺเอยฺยา วา เอเต ปุณฺณ. [๒] เอเต ทกฺขิณฺเอยฺยา
 ปุณฺณ สมณพุราหฺมณา ยาจกวณฺพิพกสวากา,^๕ เอวํ ทกฺขิณฺเอยฺยา วา
 เอเต ปุณฺณ. อธิ โลเกติ มนุสฺสโลเกติ ยถฺว มกปฺปิสฺส ปุณฺณ โลเก.

ปฺจุณามิ ตํ ภควา พุทฺธิ เม ตนฺติ ปฺจุณฺติ ติสฺโส ปฺจุณฺ:
 อภิภูจฺโชตนา ปฺจุณฺ, ทิภูจฺสัสนฺทนา ปฺจุณฺ, วิมตฺติจฺเฉทนา ปฺจุณฺ.

กตมา อภิภูจฺโชตนา ปฺจุณฺ. ปกตฺติยา ลกฺขณํ อณฺตํ^๕
 โหติ อภิภูจฺ อตฺถลิตํ อตฺธิรํ อวิภาวิทํ อวิภูตํ, ตสฺส ฌาณาย
 ทสฺสนาย ตฺลนฺาย ตีรณาย วิภาวนตฺถาย วิภูตตฺถาย ปณฺหํ
 ปฺจุณฺติ, อยํ อภิภูจฺโชตนา ปฺจุณฺ.

กตมา ทิภูจฺสัสนฺทนา ปฺจุณฺ. ปกตฺติยา ลกฺขณํ ฌาตํ
 โหติ ทิภูจฺ ตฺถลิตํ ตีรํ วิภาวิทํ วิภูตํ, อณฺเวยฺยํ ปณฺทิตฺเตหิ สทฺธิ
 สัสนฺทนตฺถาย ปณฺหํ ปฺจุณฺติ, อยํ ทิภูจฺสัสนฺทนา ปฺจุณฺ.

กตมา วิมตฺติจฺเฉทนา ปฺจุณฺ. ปกตฺติยา สัสมํ ปกฺขนฺโน^๖
 โหติ วิมตฺติ^๗ ปกฺขนฺโน^๗ เทวพฺพหฺกชาโต “เอวํ นฺ ชฺ, น นฺ ชฺ,

^{๑-๒} ฉ., เท. พุทฺธานํ เอเต ยถฺว

^๒ ฉ., เท. พุทฺธา

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. กปณฺทริกวณฺพิพกยจกา

^๕ ฉ., เท. อณฺณตํ

^๖ ฉ., เท. สัสมํ ปกฺขนฺโน

^{๗-๗} ฉ., เท. วิมตฺติปฺกฺขนฺโน

กิณฺณุ โข, กถํ ญฺ โขติ โส วิมตฺติเจทนตฺถาย ปณฺหํ ปุจฺจนฺติ, อयํ
วิมตฺติเจตนา ปุจฺจา. อีมา ติสฺโส ปุจฺจา.

อปฺราปี ติสฺโส ปุจฺจา: มนุสฺสปุจฺจา อมฺนุสฺสปุจฺจา
นิมฺมิตฺตปุจฺจา.

กตมา มนุสฺสปุจฺจา. มนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา
ปณฺหํ^๑ ปุจฺจนฺติ, ภิกฺขุ ปุจฺจนฺติ, ภิกฺขุณิโย ปุจฺจนฺติ, อุปาสกา
ปุจฺจนฺติ, อุปาสิกาโย ปุจฺจนฺติ, ราชาโน ปุจฺจนฺติ, ขตฺติยา
ปุจฺจนฺติ, พฺราหฺมณา ปุจฺจนฺติ, เวสฺสา ปุจฺจนฺติ, สุทฺทา ปุจฺจนฺติ,
คหฺภูจา ปุจฺจนฺติ, ปพฺพชิตา ปุจฺจนฺติ, อยํ มนุสฺสปุจฺจา.

กตมา อมฺนุสฺสปุจฺจา. อมฺนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ
อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺหํ ปุจฺจนฺติ, นาคา ปุจฺจนฺติ, สฺสฺปณฺณา ปุจฺจนฺติ,
ยฺกฺขา ปุจฺจนฺติ, อสุรา ปุจฺจนฺติ, คณฺธพฺพา ปุจฺจนฺติ, มหाराชาโน
ปุจฺจนฺติ, อิทฺทา ปุจฺจนฺติ, พุรฺหฺมาโน ปุจฺจนฺติ, เทวตาโย
ปุจฺจนฺติ, อยํ อมฺนุสฺสปุจฺจา.

กตมา นิมฺมิตฺตปุจฺจา. ยํ ภควา รูปี อภินิมฺมินาติ มโนมยํ
สพฺพพญฺคปจฺจจํ อหีนินฺทริยํ, โส นิมฺมิโต พุทฺธํ ภควนฺตํ
อุปสงฺกมิตฺวา ปณฺหํ ปุจฺจติ, ภควา วิสขุเชติ, อยํ นิมฺมิตฺตปุจฺจา.
อีมา ติสฺโส ปุจฺจา.

อปฺราปี ติสฺโส ปุจฺจา: อตฺตตฺตฺตปุจฺจา ปฺรตฺตปุจฺจา
อุภยตฺตปุจฺจา.

อปฺราปี ติสฺโส ปุจฺจา: ทิฏฺฐธมฺมิกตฺตปุจฺจา สมฺปฺรายิกตฺต-
ปุจฺจา ปรมตฺตปุจฺจา.

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: อนนฺตชตฺตปุจฉา นิกกิเลสชตฺตปุจฉา
โวกานชตฺตปุจฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: อตฺตปุจฉา อนนคตปุจฉา
ปจฺจุปปนฺนปุจฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: อชฺฌตฺตปุจฉา พหิทฺธาปุจฉา
อชฺฌตฺตพหิทฺธาปุจฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: กุสลปุจฉา อกุสลปุจฉา
อพฺยากตปุจฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: ขนฺธปุจฉา ฐาตฺตปุจฉา อายตฺนปุจฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: สติปฏฺฐานปุจฉา สมนมปฺปธานปุจฉา
อิทฺธิปาทปุจฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: อินฺทฺริยปุจฉา พลปุจฉา
โพชฌนฺคปุจฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฉา: มคฺคปุจฉา ผลปุจฉา นิพฺพานปุจฉา.

ปุจฉามิ ตนฺติ ตํ ปุจฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อชฺฌเณสํ ตํ
ปสาเทมิ ตํ “กถสฺสุ” เมติ ปุจฉามิ ตํ. **ภควาติ** คารวาวิจฺจนเมตํ
ฯเปฯ สจฺฉิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ ภควาติ. **พฺรหฺมิ** เม **ตนฺติ** พฺรหฺมิ
อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภาซาหิ
อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิติ ปุจฉามิ ตํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตํ. เตนาห
โส พฺราหฺมโณ

“อเนชํ มุลทสฺสาวิ (อิจฺจาเยสฺมา ปุณฺณโก)

อตฺถิ ปณฺเณ อาคมํ

กี นิสฺสิตา อิสฺโย มนุชา
 ขตฺติยา พุราหฺมณา เทวตานํ
 ยณฺณมกปฺปิสฺสุ ปุณฺณ โลเก
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุทฺธิ เม ตนฺติ.

[๑๓] **เย เกจิเม อิสฺโย มนุชา (ปุณฺณกาติ ภควา)**
ขตฺติยา พุราหฺมณา เทวตานํ
ยณฺณมกปฺปิสฺสุ ปุณฺณ โลเก
อาสีสฺमानา^๑ ปุณฺณก อิตฺถตฺ^๒
ขรํ ลิตา ยณฺณมกปฺปยีสฺสุ.

เย เกจิเม อิสฺโย มนุชาติ เย เกจิเมติ^๓ สพุเพน สพุพํ
 สพุพธา สพุพํ อเสสํ นิสฺเสสํ, ปรียาทายวจนเมตํ 'เย เกจิเมติ.
 อิสฺโยติ อีสินามกา, เย เกจิ อีสิปพุพชฺชํ ปพุพชิตา อาชีวกา
 นิคฺคณฺธา ชฎิลา ตาปสา. มนุชาติ มนุสฺสา วุจฺจนฺตฺติติ เย เกจิเม
 อิสฺโย มนุชา. ปุณฺณกาติ ภควา ตํ พุราหฺมณํ นาเมน อาลปติ.
 ภควาติ คารวาทิวจนเมตํ ๔เปยฺย สจฺฉนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ ภควาติ
 ปุณฺณกาติ ภควา.

ขตฺติยา พุราหฺมณา เทวตานนฺติ ขตฺติยาติ เย เกจิ
 ขตฺติยชาติกา. **พุราหฺมณาติ** เย เกจิ โภวาทิกา. **เทวตานนฺติ**
 อาชีวกสาวกานํ อาชีวกา เทวตา, ๔เปยฺย ทิสาวตฺติกานํ ทิสา
 เทวตา, เย เยสํ ทกฺขิณฺเญยา, เต เตสํ เทวตาติ ขตฺติยา
 พุราหฺมณา เทวตานํ.

^๑ ฉ.,เท. อาสีสฺमानา, เอมฺปรีป.

^๒ ฉ.,เท. อิตฺถตฺตํ

^๓ ฉ.,เท. เย เกจฺติ, เอมฺปรีป.

ยถมกปปีสุ ปุณฺธ โลกเถ ยถมก วุจฺจติ เทยฺยธมฺโม
 จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปัจจยเภสชฺชปริกฺขาริ อนฺนํ ปาณํ วตฺถํ
 ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ. **ยถมกปปีสุติ**
 เยปิ ยถมกํ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ จีวรปิณฑปาตเสนาสน-
 คิลานปัจจยเภสชฺชปริกฺขาริ อนฺนํ ปาณํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ
 วิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ, เตปิ ยถมกํ กปฺเปนฺติ. **ปุณฺธิ**
 ยถมกํ วา เอเต ปุณฺ, ยถมกํ วา เอเต ปุณฺ ๕เปยฺ ๕ เอว
 ทกฺขิณฺเอยฺยา วา เอเต ปุณฺ. **อิธ โลกเถ** มนุสฺสโลกเถ ยถมกปปีสุ
 ปุณฺธ โลกเถ.

อาสีสมานา ปุณฺณก อิตฺตตฺถติ อาสีสมานาติ รูปปฏฺิลาภํ
 อาสีสมานา สทฺทปฏฺิลาภํ อาสีสมานา คนฺธปฏฺิลาภํ อาสีสมานา
 รสปฏฺิลาภํ อาสีสมานา โผฏฺฐพฺพปฏฺิลาภํ อาสีสมานา ปุตฺตปฏฺิลาภํ
 อาสีสมานา ทารปฏฺิลาภํ อาสีสมานา ธนปฏฺิลาภํ อาสีสมานา
 ยสปฏฺิลาภํ อาสีสมานา อิศฺสริยปฏฺิลาภํ อาสีสมานา
 ขตฺติยมหาสาลกฺกุเล อตฺตภาวปฏฺิลาภํ อาสีสมานา พุราหมณ-
 มหาสาลกฺกุเล อตฺตภาวปฏฺิลาภํ อาสีสมานา คหปติมหาสาลกฺกุเล
 อตฺตภาวปฏฺิลาภํ อาสีสมานา จาตุมฺมหาราชิกฺกุเส เทเวสฺสุ
 อตฺตภาวปฏฺิลาภํ อาสีสมานา ตาวตฺติสฺส เทเวสฺสุ ๕เปยฺ ยาเมสฺสุ
 เทเวสฺสุ ๕เปยฺ ตุสฺสิตฺส เทเวสฺสุ ๕เปยฺ นิมฺมานรตฺติสฺส เทเวสฺสุ ๕เปยฺ
 ปรมิณฺมิตวสวตฺติสฺส เทเวสฺสุ ๕เปยฺ พุรหมกกายิกฺกุเส เทเวสฺสุ
 อตฺตภาวปฏฺิลาภํ อาสีสมานา อิจฺจมานา^๑ สาทิยมานา ปตฺถยมานา
 ปิทยมานา อภิชปฺปมานาติ อาสีสมานา.

^๑ ฉ.,เท. อิจฺจยมานา, เอวฺมปริปิ.

ปุณณก อิตถตฺตนิ เอตถ อตฺตภาวาวินิพฺพตฺตี อาสีสมานา
 เอตถ ขตฺติยมหาสาลกุเล อตฺตภาวาวินิพฺพตฺตี อาสีสมานา เอตถ
 พุราหุณฺนมหาสาลกุเล อตฺตภาวาวินิพฺพตฺตี อาสีสมานา เอตถ
 คหปติมหาสาลกุเล อตฺตภาวาวินิพฺพตฺตี อาสีสมานา เอตถ
 จาตุมฺมหาราชิกเสสุ เทเวสุ อตฺตภาวาวินิพฺพตฺตี อาสีสมานา เอตถ
 ตาวตีสเสสุ เทเวสุ ๕เปยฺย เอตถ ยาเมสุ เทเวสุ ๕เปยฺย เอตถ
 ดุสิตเสสุ เทเวสุ ๕เปยฺย เอตถ นิมฺมานรตีสสุ เทเวสุ ๕เปยฺย เอตถ
 ปรมิํมิตวสวตฺตีสสุ เทเวสุ ๕เปยฺย เอตถ พุราหุณฺนิกเสสุ เทเวสุ
 อตฺตภาวาวินิพฺพตฺตี อาสีสมานา อิจฺจมานา สาทิยมานา ปตฺถยมานา
 ปิทยมานา อภิขปฺปมานาติ อาสีสมานา ปุณณก อิตถตฺตํ.

หฺรํ ลิตา ยณฺณมกปฺปยีสฺสูติ หฺรํ ลิตาติ^๑ ชรานิสนฺสิตา^๒
 พุยาธินิสฺสิตา มรณนิสนฺสิตา โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสนิสนฺสิตา,
 เทเวเต^๓ ชาตินิสฺสิตาย เทเวเต ชาตินิสฺสิตา วา, เทเวเต ชรนิสนฺสิตาย
 เทเวเต ชรนิสนฺสิตา วา, เทเวเต พุยาธินิสฺสิตาย เทเวเต พุยาธินิสฺสิตา
 วา, เทเวเต มรณนิสนฺสิตาย เทเวเต มรณนิสนฺสิตา วา, เทเวเต
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสนิสนฺสิตาย เทเวเต โสภปริเทวทุกฺข-
 โทมนสฺสุปายาสนิสนฺสิตา วา, เทเวเต คตินิสฺสิตาย เทเวเต คตินิสฺสิตา
 วา, เทเวเต อุปฺปตฺตินิสฺสิตาย เทเวเต อุปฺปตฺตินิสฺสิตา วา, เทเวเต
 ปฏิสนฺธินิสฺสิตาย เทเวเต ปฏิสนฺธินิสฺสิตา วา, เทเวเต ภาวนิสฺสิตาย
 เทเวเต ภาวนิสฺสิตา วา, เทเวเต สํสารนิสนฺสิตาย เทเวเต สํสารนิสนฺสิตา
 วา, เทเวเต วฏฺฏนิสนฺสิตาย เทเวเต วฏฺฏนิสนฺสิตา วา อาสีตา^๔

^๑ฉ.,เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒สุยา. ชรนิสนฺสิตา, เอวฺมปริปิ.

^๓ฉ.,เท. ยเทว เต ชาตินิสฺสิตา, ตเทว เต ชรานิสนฺสิตา, ยเทว เต ชรานิสนฺสิตา, ตเทว
 เต พุยาธินิสฺสิตา ... เอวฺมปริปิ.

^๔ฉ.,เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

อลลีนหา อุปคตา อชฺโฆสิตา อธิมุตฺตาทิ ชรํ สีตา ยถมกปฺปยีสฺสุ.
เตนาห ภควา

“เย เกจิเม อิสโย มนุชา (ปฺนุณฺณกาติ ภควา)
ขตฺติยา พุราหุมนฺนา เทวตานํ
ยถมกปฺปยีสฺสุ” ปุณฺธ โลเก
อาสีสมานา ปฺนุณฺณก อิตฺถตํ
ชรํ สีตา ยถมกปฺปยีสฺสุติ.

[๑๔] **เย เกจิเม อิสโย มนุชา (อิจฺจาเยสฺมา ปฺนุณฺณโก)
ขตฺติยา พุราหุมนฺนา เทวตานํ
ยถมกปฺปยีสฺสุ ปุณฺธ โลเก
กจฺจิสฺสุ^๒ เต ภควา ยถมกปฺปยีสฺสุ
อตารุ^๓ ชาตฺถยจ ชรณฺจ มาริต
ปฺจฺฉามิ ตํ ภควา พุทฺธํ เม ตํ.**

เย เกจิเม อิสโย มนุชาติ เย เกจิเมติ^๔ ฯเปฯ. กจฺจิสฺสุ เต
ภควา ยถมกปฺปยีสฺสุ อปฺปมตฺตาทิ กจฺจิสฺสุติ สํสยปฺจฺฉา วิมตฺติปฺจฺฉา
เทวพุทฺธกปฺจฺฉา “เอวํ นุ โข, น นุ โข, กิณฺณุ โข, กถํ นุ โขติ
กจฺจิสฺสุ. เตติ ยถมกปฺปยีสฺสุ [๔]. ภควาติ คารวาทิวิจฺจนเมตํ ฯเปฯ
สจฺฉนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิตํ ภควาติ กจฺจิสฺสุ เต ภควา. **ยถมกปฺปยีสฺสุ
อปฺปมตฺตาทิ** ยถมกปฺปยีสฺสุ วุจฺจติ ยถมกปฺปยีสฺสุ. ยถา อริยมคฺโค
อริยปโป เทวมคฺโค เทวปโป พุทฺธมคฺโค พุทฺธปโป; เอวเมว
ยถมกปฺปยีสฺสุ วุจฺจติ ยถมกปฺปยีสฺสุ. **อปฺปมตฺตาทิ** ยถมกปฺปยีสฺสุ อปฺปมตฺตา
สกกจฺจการิโน สาทจฺจการิโน อฏฺฐจิตการิโน อนนฺตนิวตฺตติโน

^๑ ฉ., เท. ยถมกปฺปยีสฺสุ, เอวมฺปรีติ.

^๒ ฉ., เท. กจฺจิสฺสุ, เอวมฺปรีติ.

^๓ ฉ., เท. อตารุ

^๔ ฉ., เท. เย เกจิติ

^๕ ฉ., เท. วุจฺจติ

อนิกฺขิตฺตจฺจนฺหา อนิกฺขิตฺตฐฺรา ตจฺจริตา ตพฺพพฺหฺลา ตคฺคฺรฺกา
 ตณฺหิณฺหา ตปฺโปณฺหา ตปฺปพฺภารฺยา ตททิมฺมฺตฺตา ตทาทิปฺเตยฺยาติ^๑
 [๒] ยณฺณปฺเถ อปฺปมฺตฺตา. เยปิ ยณฺณํ เอสฺนฺติ คเวสฺนฺติ
 ปริเยสฺนฺติ จีวรปิณฺฑพาทเสนาสนคิลานปจฺจยภาสชฺชปฺริกฺขารํ อนฺนํ
 ปาณํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยवासถํ ปทีเปยฺยํ
 สกฺกจฺจการิโน ๕เปยฺ ตทาทิปฺเตยฺยา, เตปิ ยณฺณปฺเถ อปฺปมฺตฺตา.
 เยปิ ยณฺณํ อภิสงฺขโรหฺติ: จีวรปิณฺฑพาทเสนาสนคิลานปจฺจย-
 ภาสชฺชปฺริกฺขารํ อนฺนํ ปาณํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ
 เสยฺยवासถํ ปทีเปยฺยํ สกฺกจฺจการิโน ๕เปยฺ ตทาทิปฺเตยฺยา, เตปิ
 ยณฺณปฺเถ อปฺปมฺตฺตา. เยปิ ยณฺณํ เทนฺติ ยชนฺติ ปฺริจฺจชนฺติ
 จีวรปิณฺฑพาทเสนาสนคิลานปจฺจยภาสชฺชปฺริกฺขารํ อนฺนํ ปาณํ วตฺถํ
 ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยवासถํ ปทีเปยฺยํ สกฺกจฺจการิโน
 ๕เปยฺ ตทาทิปฺเตยฺยา, เตปิ ยณฺณปฺเถ อปฺปมฺตฺตาติ กจฺจิสฺสุ เต
 ภควา ยณฺณปฺเถ อปฺปมฺตฺตา.

อตารุํ ชาติณฺจ ชรณฺจ มารีสาติ ชาติชฺรามณฺ^๓ อตาริสุ
 อุตฺตริสุ ปตฺริสุ สมตฺติกมฺิสุ วิตฺตวตฺติสุ. มารีสาติ ปิยวณฺ, ครุวณฺ,
 สคารวสฺสปฺติสฺสาชฺวณเมตํ ‘มารีสาติ อตารุํ ชาติณฺจ ชรณฺจ มารีส.

ปฺจุณฺามิ ตํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตนฺติ ปฺจุณฺามิ ตนฺติ ตํ ปฺจุณฺามิ
 ตํ ยาจามิ ตํ อชฺฌเมสํมิ ตํ ปสาเทมิ ‘ตํ กถสฺสุ^๔ เมติ ปฺจุณฺามิ
 ตํ. ภควาติ คารวาชฺวณเมตํ ๕เปยฺ สจฺจณิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ
 ภควาติ. พฺรหฺมิ เม ตนฺติ พฺรหฺมิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ

^๑ ฉ.,เท. ตททิตฺเตยฺยาติ, เอมฺปฺริปิ.

^๓ ฉ.,เท. ชรามณฺ

^๒ ฉ.,เท. เตปิ

^๔ ฉ.,เท. กถยสฺสุ

ปฏฺจเปหิ วิวราหิ วิภาสาหิ อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิตฺติ ปุจฺฉามิ ตํ
ภควา พุรุหิ เม ตํ. เตนาห โส พุราหฺมณเณ

“เย เกจิเม อิสฺโย มนุชา (อิจฺจาเยสฺมา ปุณฺณโก)
ขตฺติยา พุราหฺมณา เทวตานํ
ยณฺณมกปปีสุ ปุณฺณ โลเก
กจฺจิสฺสุ เต ภควา ยณฺณปเถ อปฺปมตฺตา
อตารุํ ชาตฺถญจ ชรณฺจ มาริส
ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุรุหิ เมตฺนฺติ.

[๑๕] **อาสีสฺนฺติ โอมยฺนฺติ (อภิขปฺปนฺติ) ขุหนฺติ**
(ปุณฺณกาคิ ภควา)
กามาภิขปฺปนฺติ ปฏฺิจจ ลาภํ
เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา
นาตริสฺสุ ชาตฺถชนฺติ พุรุมิ.

อาสีสฺนฺติ โอมยฺนฺติ (อภิขปฺปนฺติ) ขุหนฺตฺติ อาสีสฺนฺตฺติ
รูปปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ, สทฺทปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ, คณฺธปฏฺิลาภํ
อาสีสฺนฺติ, รสปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ, โผฏฺจพฺพปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ,
ปุตุตฺตปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ, ทารปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ, ธนปฏฺิลาภํ
อาสีสฺนฺติ, ยสฺสปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ, อิศฺสริยปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ,
ขตฺติยมหาสาลกฺุเล อตฺตภาวปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ, พุราหฺมณฺมหาสาลกฺุเล
ฯเปฯ คหปติมหาสาลกฺุเล ฯเปฯ จาตุมฺมหาธาตฺธิเกสฺสุ เทเวสฺสุ ฯเปฯ
พุรหฺมกายิเกสฺสุ เทเวสฺสุ อตฺตภาวปฏฺิลาภํ อาสีสฺนฺติ อิจฺฉนฺติ^๑
สาทฺธิยฺนฺติ ปตฺถยฺนฺติ ปิหยฺนฺตฺติ อาสีสฺนฺติ.

^๑ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี.

โถมยฺนุตีติ ยญฺญํ วา โถเมฺนฺติ ผลํ วา โถเมฺนฺติ
ทกฺขิณฺเณยฺยํ^๑ วา โถเมฺนฺติ. กถํ ยญฺญํ โถเมฺนฺติ. ปิยํ^๒ ทิณฺณํ
มฺหาปํ ทิณฺณํ ปณฺตีตํ ทิณฺณํ [๓] กปฺปิยํ ทิณฺณํ วิเจยฺยํ^๔ ทิณฺณํ
อนวชฺชํ ทิณฺณํ อภิณฺหํ ทิณฺณํ ททํ จิตฺตํ ปสาทิตนฺติ โถเมฺนฺติ
กิตฺเตนฺติ วณฺเณนฺติ ปสฺสณฺติ, เอวํ ยญฺญํ โถเมฺนฺติ.

กถํ ผลํ โถเมฺนฺติ. ‘อิโตนิทานํ รูปปฏฺฐิลาโก ภวิสฺสตี,
สทฺทปฏฺฐิลาโก ภวิสฺสตี, คณฺฐปฏฺฐิลาโก ภวิสฺสตี, รสปฏฺฐิลาโก
ภวิสฺสตี, โผฏฺฐพฺพปฏฺฐิลาโก ภวิสฺสตี, ขตฺติยมหาสาลกฺกุเล
พฺุราหฺมณฺมหาสาลกฺกุเล ๕เปยฺ พุรหฺมกายิกฺเกสุ เทเวสุ
อตฺตภาวปฏฺฐิลาโก ภวิสฺสตีติ โถเมฺนฺติ กิตฺเตนฺติ วณฺเณนฺติ
ปสฺสณฺติ, เอวํ ผลํ โถเมฺนฺติ.

กถํ ทกฺขิณฺเณยฺยํ โถเมฺนฺติ. ‘ทกฺขิณฺเณยฺยา ชาตีสมฺปนฺนา
โคตฺตสมฺปนฺนา อชฺฌายกา มนฺตธฺรา ติณฺณํ เวทานํ ปารคฺค
สนิฆณฺตฺกฺเกตฺตฺกานํ อกฺขรปฺปเกทานํ^๕ อิติหาสปณฺจมานํ ปทกา
เวยฺยากรณํ โลกายตฺนมหาปฺุริสสกฺขเณสุ อนวยา,^๖ วีตฺราดา
[๗] ราควินยาย วา ปฏฺฐิปฺนฺนา, วีตฺโทสา โทสวินยาย วา
ปฏฺฐิปฺนฺนา, วีตฺโมหา โมหวินยาย วา ปฏฺฐิปฺนฺนา, สทฺธาสมฺปนฺนา
สิลสมฺปนฺนา สฺมาธีสมฺปนฺนา ปณฺณาสมฺปนฺนา วิมฺุตฺติสมฺปนฺนา
วิมฺุตฺติธฺมาณสฺสนสมฺปนฺนาติ โถเมฺนฺติ กิตฺเตนฺติ วณฺเณนฺติ ปสฺสณฺติ,
เอวํ ทกฺขิณฺเณยฺยํ โถเมฺนฺตีติ อาสึสณฺติ โถมยฺนุติ.

^๑ ฉ.,เท. ทกฺขิณฺเณยฺเย, เอวฺมฺปฺริปี.

^๓ ฉ.,เท. กาเลน ทิณฺณํ

^๔ ฉ.,เท. สากฺขรปฺปเกทานํ

^๗ ฉ.,เท. วา, เอวฺมฺปฺริปี.

^๒ ฉ.,เท. สุจี

^๔ ฉ.,เท. วิเจยฺย

^๖ ฉ.,เท. อนวยาติ

อภิขปฺปนฺตํ รูปปฏิลาภํ อภิขปฺปนฺตํ, สหฺทปปฏิลาภํ อภิขปฺปนฺตํ, คณฺหปปฏิลาภํ อภิขปฺปนฺตํ, รสปฏิลาภํ อภิขปฺปนฺตํ, โผฏฺฐพฺพชปฺปฏิลาภํ อภิขปฺปนฺตํ, ขตฺติยมหาสาลกฺกุเล อตฺตภาวปฏิลาภํ อภิขปฺปนฺตํ ฯเปฯ พุรฺหมกกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาภํ อภิขปฺปนฺตํ อาสีสฺสนฺติ โถมยฺนฺติ อภิขปฺปนฺตํ.

ขุหนฺตํ ขุหนฺติ เทนฺติ ยชนฺติ ปริจฺจชนฺติ จีวรปิตฺทปาต-
เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ
มालาคณฺฐํ วิเลปนํ เสยฺยवासถํ ปทีเปยฺยณฺติ อาสีสฺสนฺติ โถมยฺนฺติ
อภิขปฺปนฺตํ ขุหนฺติ. **ปฺญณฺทกาทิ** ภควาติ^๑ **ปฺญณฺทกาทิ** ภควา ตํ
พุรฺหมณฺณํ นามเณ อาลปติ. **ภควาติ** คารวาทิวนเมตํ ฯเปฯ
สจฺฉนิกา ปณฺณตฺติ, ยทํ ภาควาติ ปฺญณฺทกาทิ ภควา.

กามอภิขปฺปนฺตํ ปฏฺิจฺจ ลาภนฺติ รูปปฏิลาภํ ปฏฺิจฺจ กามे
อภิขปฺปนฺตํ, สหฺทปปฏิลาภํ ปฏฺิจฺจ กามे อภิขปฺปนฺตํ ฯเปฯ
พุรฺหมกกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาภํ ปฏฺิจฺจ กามे อภิขปฺปนฺตํ
ชปฺปนฺตํ ปชปฺปนฺตํ กามอภิขปฺปนฺตํ ปฏฺิจฺจ ลาภํ.

เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา นาตริสฺส ชาตฺธิชนฺติ พุรฺมมิตฺติ เตติ
ยณฺณยชกา [๒]. **ยาชโยคาติ** ยาเคสฺส^๓ ยุตฺตา [๔] आयุตฺตา
สมายุตฺตา ตจฺจจริตา ตพฺพหุลา ตคฺคฺรูกา ตนฺนินฺนา ตปโปณฺนา
ตปฺปพฺพการา ตททิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยาติ เต ยาชโยคา.
ภวราครตฺตาติ ภวราโค วุจฺจติ ตณฺหา,^๕ โย ภเวสฺส ภวจฺจนฺโท
ภวราโค ภวนนฺทํ^๖ ภวตณฺหา ภวสิเนโห ภวปีปาสา^๗ ภวปริพาโ

^๑ ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ., เท. วุจฺจนฺติ.

^๓ ฉ., เท. ยาชโยเคสฺส

^๔ ฉ., เท. ปยุตฺตา

^๕ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๖ ฉ., เท. ภวนนฺทํ, เอวฺมุปรีปี.

^๗ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

ภวมุจฺฉา ภวชฺโฆสํ ภาวราเคน ภเวสุ รตฺตา [๑] คชิตา
 มุจฺฉิตา อชฺโฆปนฺนา^๒ ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพฺพุตฺตาติ เต ยาชโยคา
 ภวราครตฺตา. นาทรีสุ ชาติชฺรนฺติ พุรุมีติ 'เต ยาชโยคา
 ภวราครตฺตา ชาติชฺรามรณํ น ตรีสุ^๓ น อุตฺตรีสุ น ปตฺรีสุ
 น สมตฺติกฺกมีสุ น วิตฺตวตฺตีสุ, ชาติชฺรามรณา อนิกฺขนฺตา
 อนิสฺสฏฺฐา^๔ อนตฺติกฺกนฺตา อสมตฺติกฺกนฺตา อวิตฺตวตฺตา
 อนฺโตชาติชฺรามรณํ ปรีวตฺตนฺติ, อนฺโตสํสารปเถ ปรีวตฺตนฺติ,
 ชาติยา อนุคตา ชราย อนุสฏฺฐา พฺยาธินา อภิปฺปตา มรณณ
 อพฺภาหตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณํภฺตฺตาติ พุรุมิ
 อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปญฺจเปมิ วิวรามิ วิภชามิ
 อุตฺตานิโกโรมิ ปกาเสมีติ เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา นาทรีสุ
 ชาติชฺรนฺติ พุรุมิ. เตนาห ภควา

“อาสีสนฺติ โถมยฺนฺติ (อภิชปฺนฺติ) ชฺหนฺติ (ปุณฺณกาคิ ภควา)
 กามาภิชปฺนฺติ ปฏฺิฉ ลาภํ
 เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา
 นาทรีสุ ชาติชฺรนฺติ พุรุมีติ.

[๑๖] เต เจ นาทรีสุ ยาชโยคา (อิจฺจาเยสุมา ปุณฺณโก)
 ยณฺเณหิ ชาติณฺจ ชรณฺจ มาริส
 อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโตเก
 อตาริ ชาติณฺจ ชรณฺจ มาริส
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตํ.

^๑ ฉ., เท. คิทฺธา

^๓ ฉ., เท. นาทรีสุ

^๒ ฉ., เท. อชฺโฆสนฺนา

^๔ ฉ., เท. อนิสฺสฏฺฐา, เวมฺบุปริปิ.

เต เจ นาทรีสุ ยาชโยคาติ เต ยถุณยชกา ยาชโยคา
 ภวราครตฺตา ชาติชรามรณํ นาทรีสุ น อุตฺตรีสุ น ปตฺรีสุ
 น สมตฺติกฺกมึสุ น วิตฺติวตฺตึสุ, ชาติชรามรณา อนิกฺขนฺตา
 อนิสฺสฏฺฐา อนตฺติกฺกนฺตา อสมตฺติกฺกนฺตา อวิตฺติวตฺตา
 อนฺโตชาติชรามรณํ ปรีวตฺตุนฺติ, อนฺโตสํสํสารปเถ ปรีวตฺตุนฺติ,
 ชาติยา อนุคฺตา ชราย อนุสฺสา พฺยาธินา อภิภูตา มรณณ
 อพฺภาหตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณํภฺตฺตาติ เต เจ
 นาทรีสุ ยาชโยคา. **อิจฺจาเยสุมา ปุณฺณโกติ อิจฺจาติ** ปทสนฺธิ ๔เปฯ
 อายสุมา ปุณฺณโกติ.

ยถุณยชิ ชาติญจ ชรณฺจ มาริสํ ^[๑] ยถุณยชิ ปหฺเตหิ^๒
 ยถุณยชิ วิวเหชิ ยถุณยชิ ปุณฺณหิ. **มาริสํ** ปิยวณฺํ ครุจณฺํ,
 สคํารวสํปฺปติสฺสํสํสํสํวณฺเมตํ ‘มาริสํ ยถุณยชิ ชาติญจ ชรณฺจ
 มาริส.

อถ โก จรหิ เทวมณฺุสฺสโลเก อตาริ ชาติญจ ชรณฺจ
มาริสํ อถ โก เอโส สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก
 สสฺสมณพฺรหฺมณฺิยา ปชาย สเทวมณฺุสฺสํสํสํ ชาติชรามรณํ
 อตาริ^๓ อุตฺตริ ปตริ สมตฺติกฺกมึ วิตฺติวตฺตยิ. **มาริสํ** ปิยวณฺํ
 ครุจณฺํ, สคํารวสํปฺปติสฺสํสํสํสํวณฺเมตํ ‘มาริสํ อถ โก จรหิ
 เทวมณฺุสฺสโลเก อตาริ ชาติญจ ชรณฺจ มาริส.

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตนฺติ ปุจฺฉามิ ตนฺติ ตํ ปุจฺฉามิ
 ตํ ยาจามิ ตํ อชฺเฌสํมามิ ตํ ปสาเทมิ ‘ตํ กถสฺสุ เมติ^๔ ปุจฺฉามิ
 ตํ. **ภควาติ** คารวํวณฺเมตํ ๔ เปฯ สจฺฉนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ

^๑ฉ.,เท. ยถุณยชิติ^๒ฉ.,เท. ปหฺเตหิ^๓ฉ.,เท. อตริ^๔ฉ.,เท. กถยสฺสุ เมตฺตุนฺติ

ภควาติ. พุรุหิ เม ตนฺติ พุรุหิ อัจฺจยาหิ เทเสหิ ปญฺณเปหิ
 ปญฺจเปหิ วิวราหิ วิฆาหิ อุตฺตานิโกโรหิ ปกาเสหิติ ปุจฺฉามิ
 ตํ ภควา พุรุหิ เม ตํ. เตนาห โส พุราหฺมณเณ

“เต เจ นาตริสฺส ยาชโยคา (อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก)
 ยญฺเณหิ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส
 อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก
 อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตนฺติ.

[๑๗] **สงฺขาย โลกสฺมี* ปโรปรานิ (ปุณฺณกาทิ ภควา)**
ยสฺสลิขิตํ นตฺติ กุหิณฺจ โลก
สนฺโต วิฐฺโม อนิโฆ นิราโส
อตาริ โส ชาติชฺรนฺติ พุรุหิ.

สงฺขาย โลกสฺมี ปโรปรานีติ สงฺขา วุจฺจติ ฌาณํ, ยา
 ปญฺญา ปชานนา ยเปยฺ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. **ปโรปรานีติ**
 [๒] โอปาริ^๓ วุจฺจติ มนุสฺสโลโก, ปาริ^๔ วุจฺจติ เทวโลโก, โอปาริ
 วุจฺจติ กามชาตฺ, ปาริ วุจฺจติ รੂปชาตฺ อรूपชาตฺ, โอปาริ วุจฺจติ
 กามชาตฺ รูปชาตฺ, ปาริ วุจฺจติ อรूपชาตฺ. **สงฺขาย โลกสฺมี**
ปโรปรานีติ ปโรปรานิ อนิจฺจโต สงฺขาย ทุกฺขโต ยเปยฺ ไรโคโต
 ยเปยฺ คณฺหโต ยเปยฺ สลฺลโต ยเปยฺ อนิสฺสรณโต สงฺขาย
 ชานิตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภฺตํ กตฺวาติ สงฺขาย

* สฺยา. โลกสฺมี, เอวฺมุปฺริย.

^๒ ฉ., เท. โอริ วุจฺจติ สกตฺตมาโว, ปริ วุจฺจติ ปฺรตฺตมาโว,
 โอริ วุจฺจติ สกรูปเวทนาสณฺณาสงฺขารวิญฺญาณํ, ปริ วุจฺจติ ปรรูปเวทนาสณฺณาสงฺขารวิญฺญาณํ,
 โอริ วุจฺจติ ฉ อชฺชตฺติกานิ อายตฺตานิ, ปริ วุจฺจติ ฉ พาหิรานิ อายตฺตานิ

^๓ ฉ., เท. โอริ

^๔ ฉ., เท. ปริ, เอวฺมุปฺริย.

โลกสมิ ปโรปรานิ. **ปฺนุณฺณกาติ ภควาติ ปฺนุณฺณกาติ** ภควา ตํ
 พุราหุมนํ นามเณ อาลปติ. **ภควาติ** คารวาทิจจนเมตํ ๕เปย
 สจฺจนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ **ภควาติ ปฺนุณฺณกาติ** ภควา.

ยสฺสสิณฺชิตํ นตฺถิ กุหิณฺจจิ โลเกติ ยสฺสตาติ อรหโต ชีณาสวสฺส.
อิณฺชิตนฺตฺติ ตณฺหิณฺชิตํ ทิฏฺฐิณฺชิตํ กิเลสิณฺชิตํ มานิณฺชิตํ กมฺมิณฺชิตํ.^๑
 ยสฺสสิเม อิณฺชิตา นตฺถิ น สนฺติ^๒ น สํวิขฺชนฺติ นฺุปลพฺภนฺติ,
 ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วุปฺสนฺตา ปฏฺวิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺตติกา
 ฌาณคฺคิณา ททฺธมา. **กุหิณฺจิจิ** กุหิณฺจิ กิเมหิจิ^๓ กตฺถจฺจิ อชฺฌตฺตํ
 วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. **โลเกติ** อปายโลเก ๕เปย
 อายตนโลเกติ ยสฺสสิณฺชิตํ นตฺถิ กุหิณฺจจิ โลเก.

สนฺโต วิธฺโม อนิโธ นิราโส อตาริ โส ขาติขรณฺติ พุณฺณมิตฺติ
สนฺโตติ ราคสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โทสสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต,
 โมหสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โภทฺสส ๕เปย อุปนาหสฺส ๕เปย
 มกฺขสฺส ๕เปย ปพาสสฺส ๕เปย อิสฺสาเย ๕เปย มจฺฉนฺตริยสฺส ๕เปย
 มายาย ๕เปย สาเจยฺยสฺส ๕เปย ฌมฺภาสฺส ๕เปย สารมฺภาสฺส
 ๕เปย มานสฺส ๕เปย อติมานสฺส ๕เปย มทสฺส ๕เปย ปมาทสฺส
 ๕เปย สพฺพกิเลสํ ๕เปย สพฺพทฺถจฺจิริตํ ๕เปย สพฺพทรณํ
 ๕เปย สพฺพปริพาหํ ๕เปย สพฺพสนฺตปาณํ ๕เปย
 สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วุปฺสมิตตฺตา
 วิขฺฆาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏฺวิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต
 อุปสนฺโต วุปฺสนฺโต นิพฺพุโต ปฏฺวิปฺปสฺสทฺธโรติ สนฺโต. **วิธฺโมติ**
 กายทฺถจฺจิริตํ วิธฺมิตํ วิธฺมิตํ [๔] วิโสสิตํ พฺยนฺตีกตํ, วจฺจิตฺตจฺจิริตํ

^๑ ฉ.,เท. กามิณฺชิตํ^๒ สฺยา. อญฺ ปาโง น ทิสฺสติ, เอมฺมปฺริย.^๓ ฉ.,เท. กิสมิณฺจจิ^๔ ฉ.,เท. โสสิตํ, เอมฺมปฺริย.

ยเปย มโนทฺถจฺจิตํ วิฐฺมิตํ วิฐฺมิตํ วิโสสิตํ พฺยณฺตีกตํ, ราโค
 วิฐฺมิตโต วิฐฺมิตโต วิโสสิโต พฺยณฺตีกโต, โทโส ยเปย โมโห ยเปย
 โกโร ยเปย อุปนาโห ยเปย มกฺโข ยเปย ปพาโส ยเปย อิสฺสา
 ยเปย มจฺจริยํ ยเปย มายา ยเปย สาเจยฺยํ ยเปย ฌมฺโภ ยเปย
 สารมฺโภ ยเปย มาโน ยเปย อติมานो ยเปย มโท ยเปย
 ปมาโท วิฐฺมิตโต วิฐฺมิตโต วิโสสิโต พฺยณฺตีกโต, สพฺเพ กิเลสา
 ยเปย สพฺเพ ทฺถจฺจิตา ยเปย สพฺเพ ทรธา ยเปย สพฺเพ
 ปริพาหา ยเปย สพฺเพ สนฺดาปา ยเปย สพฺพากุสลาภิสงฺขารา
 วิฐฺมิตตา วิฐฺมิตตา วิโสสิตา พฺยณฺตีกตา. อปิ^๑ โโกโร วุจฺจติ ฐโม

มานो हि เต พฺราหฺมณ ชาริมาโร

โกโร ฐโม คมฺมนิ^๒ โมสวชฺชํ

ชีวหา สฺสา ตปฺปฺรสฺส^๓ ไชติฏฺฐาณํ

อตฺตา สฺทนต์โต ปฺริสฺสสฺส ชาติ.^๔

อปิจ ทสหากาเรหิ โโกโร ชายติ: ‘อนตฺถํ เม อจฺริติ
 โโกโร ชายติ, ‘อนตฺถํ เม จรตีติ โโกโร ชายติ, ‘อนตฺถํ เม
 จริสฺสตีติ โโกโร ชายติ, ‘ปฺยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจฺริติ
 ยเปย อนตฺถํ จรตีติ ยเปย อนตฺถํ จริสฺสตีติ โโกโร ชายติ,
 ‘อปฺปฺยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจฺริติ ยเปย อตฺถํ จรตีติ ยเปย
 อตฺถํ จริสฺสตีติ โโกโร ชายติ, อฏฺฐาเน วา ปน โโกโร ชายติ.
 โย เอวฺรูปโป จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏฺวิฆาโต ปฏฺวิฆ^๔ ปฏฺวิโรโร
 โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส
 พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โโกโร กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา

^๑ ฉ.,เท. อถ วา

^๒ ฉ.,เท. หทยํ

^๓ ฉ.,เท. ปฏฺวิ

^๒ ฉ.,เท. ภสฺสมนิ

^๔ ฉ.,เท. ไชติ

ทุสฺสิตตตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตตํ วิโรธํ ปฏิวิโรธํ
จณฺทิกํ อสุโรโป^๑ อนตฺตมณฑา จิตฺตสฺส, อโย วุจฺจติ โกธ.

อปิ จ โกธสฺส อธิมตฺตปริตฺตตา เวทิตพฺพา. อตฺถิ กณฺจิ
กาลํ โกธ จิตฺตาวิลกรณมตฺโต ไหติ, น จ ตาว มุขกุลานวิกุลานโน
ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ มุขกุลานวิกุลานมตฺโต ไหติ, น
จ ตาว หนฺสณฺโงปโน ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ
หนฺสณฺโงปนมตฺโต ไหติ, น จ ตาว ผรุสฺวาจนิจฺจารณ^๒ ไหติ.
อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ ผรุสฺวาจนิจฺจารณมตฺโต ไหติ, น จ ตาว
ทิสาวิทิสํ อนฺวิโลกโน^๓ ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ ทิสาวิทิสํ
อนฺวิโลกนมตฺโต ไหติ, น จ ตาว ทณฺทสฺสตุถปรามสโน ไหติ.
อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ ทณฺทสฺสตุถปรามสนมตฺโต ไหติ, น จ
ตาว ทณฺทสฺสตุถอพฺภุกฺกิริโน ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ
ทณฺทสฺสตุถอพฺภุกฺกิริณมตฺโต ไหติ, น จ ตาว ทณฺทสฺสตุถอภินิปาตโน
ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ ทณฺทสฺสตุถอภินิปาตนมตฺโต ไหติ,
น จ ตาว จินฺทวิจฺจินฺทกรณ^๔ ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ
จินฺทวิจฺจินฺทกรณมตฺโต ไหติ, น จ ตาว สมภวชนปริภวชนโน
ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ สมภวชนปริภวชนมตฺโต ไหติ,
น จ ตาว องฺคมฺงคฺาปกทฺธโน ไหติ. อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ
องฺคมฺงคฺาปกทฺธนมตฺโต ไหติ, น จ ตาว ชีวิตปนาสน^๕ ไหติ.
อตฺถิ กณฺจิ กาลํ โกธ ชีวิตปนาสนมตฺโต ไหติ, น จ ตาว
สพฺพจาคปริจฺจาคสณฺธิโต^๖ ไหติ. ยโต โกธ ปรี ปุคฺคํ ฆาเตตฺวา

^๑ สยา. อสุโรโป, เอวมุปริปี.

^๓ ฉ., เท. ทิสาวิทิสานฺวิโลกโน, เอวมุปริปี.

^๔ ฉ., เท. ชีวิตาโวโรโป, เอวมุปริปี.

^๒ ฉ., เท. ผรุสฺวาจํ นิจฺจารณ, เอวมุปริปี.

^๕ ฉ., เท. จินฺทวิจฺจินฺทกรณ, เอวมุปริปี.

^๖ ฉ., เท. สพฺพจาคปริจฺจาคาย สณฺธิโต

อตุตฺตานํ ฆาเตติ, เอตฺตาวตฺตา โกโธ ปรมุสฺสทคโต ปรมเวปฺปุลลปฺปตฺโต
 โหติ. ยสฺเสโส โกโธ^๑ ปหีนํ สมฺมจฺฉินฺโน วุปฺสนฺโต ปฏฺธิปฺปสฺสทฺโธ
 อภพฺพปฺปตฺติโก ฅาณคฺคินา ททฺโธ, โส วุจฺจติ วิฐฺโม. โกธสฺส
 ปหีนตฺตา วิฐฺโม, โกธวตฺถุสฺส^๒ ปริณฺฆาตตฺตา วิฐฺโม, โกธเหตฺตฺส
 อจฺฉินฺนตฺตา^๓ วิฐฺโมติ วิฐฺโม. อนิโฆติ ราชโค นีโฆ, โทโส
 นีโฆ, โฆโห นีโฆ, โกโธ นีโฆ, อุปนาโห นีโฆ, ๔เปย
 สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ นีฆา. ยสฺเสเต นีฆา ปหีนานํ สมฺมจฺฉินฺนา
 วุปฺสนฺตานํ ปฏฺธิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา ฅาณคฺคินา ททฺธานํ,
 โส วุจฺจติ อนิโฆ.

นิราโสติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราชโค สาราคโค ๔เปย
 อภิชฺฌานํ โลภํ อกุสฺสมมูลํ. ยสฺเสสา อาสา ตณฺหา ปหีนานํ
 สมฺมจฺฉินฺนา วุปฺสนฺตานํ ปฏฺธิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา ฅาณคฺคินา
 ททฺธานํ, โส วุจฺจติ นิราโส. **ชาติติ** ยา เตสํ เตสํ สตุตฺตานํ ตมฺหิ
 ตมฺหิ สตุตฺตนิกาเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ นิพฺพตฺติ^๓ อภินิพฺพตฺติ
 ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตฺตานํ ปฏฺฐิลาภ. **ชราติ** ยา เตสํ เตสํ
 สตุตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตุตฺตนิกาเย ชรา ชริณฺตา ขณฺธิจฺจํ ปาลิจฺจํ
 วลิตฺตจฺจตา อายฺโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก. **สนฺโต วิฐฺโม**
อนิโฆ นิราโส อตาริ โส ชาติขรณฺติ พุฐฺมีติ โย สนฺโต จ วิฐฺโม
 จ อนิโฆ จ นิราโส จ, โส ชาติขรณฺณํ อตาริ^๔ อุตฺตาริ^๕ ปตริ
 สมตฺติกมฺปิ วิตฺตวตฺตยฺยิตฺติ พุฐฺมิ อาจิกฺขามิ เทเสมฺปิ ปณฺณเปมฺปิ ปฏฺฐเปมฺปิ
 วิวรามิ วิฆนามิ อุตฺตานิโกโรมิ ปกาเสมฺมิตฺติ สนฺโต วิฐฺโม อนิโฆ

^๑ ฉ., เท. ยสฺส โส โหติ โกโธ

^{๒-๓} ฉ., เท. โกธเหตฺตฺส ปริณฺฆาตตฺตา วิฐฺโม โภเหตฺตฺส อจฺฉินฺนตฺตา วิฐฺโม

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ. ^{๔-๕} ฉ., เท. อตริ อุตฺตริ.

นिराโส อตาริ โส ชาติชเรตฺติ พุริมิ. เตนาห ภควา

“สงฺขาเย โลกสฺมี ปโรปรานิ (ปุณณกาคิ ภควา)

ยสฺสึญฺชิตํ นตฺถิ กุหิณฺณจิ โลเก

สนฺโต วิฐโม อนิโฆ นิราโส

อตาริ โส ชาติชเรตฺติ พุริมิตฺติ.

สห คาคาปริโยसानา ะเปะ ะญชฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสมานโน
นิสินฺโน โหติ “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา, สวโกหมสฺมิตฺติ.

ตติโย ปุณณกมาณวปญฺหานิทฺเตโส.

๔. เมตตคฺคฺมาณวปณฺหานิทฺเทโส

[๑๘] ปุจฺฉามิ ตํ ภควา, พุรุหิ เม ตํ, (อิจฺจายสฺมา เมตฺตคฺคฺ)
 มณฺณามิ ตํ เวทคฺคฺ^๑ ภาวิตตฺตํ
 กุโธ นุ ทฺวหา สมนฺปาถาเม^๒
 เย เกจิ โลกสฺสิมเนกฺรปา. (๑)

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตนฺติ ปุจฺฉาติ^๓ ติสฺโส ปุจฺฉา:
 อภิภูจฺชิตฺตนา ปุจฺฉา ทิภูจฺสํสฺนฺทนา ปุจฺฉา วิมตฺติจฺเจตฺตนา ปุจฺฉา.

กตมา อภิภูจฺชิตฺตนา ปุจฺฉา. ปกตฺติยา ลกฺขณํ อณฺฑา^๔
 โหติ อภิภูจฺจํ อตฺถลิตํ อตฺติริตํ อวิภาวิตํ^๕ อวิภูตํ,^๕ ตสฺส ฌาณาย
 ทสฺสนาย ตฺลนฺาย ตีรณฺาย วิภาวนตฺถาย^๖ วิภูตตฺถาย^๖ ปณฺหํ
 ปุจฺฉติ, อยํ อภิภูจฺชิตฺตนา ปุจฺฉา.

กตมา ทิภูจฺสํสฺนฺทนา ปุจฺฉา. ปกตฺติยา ลกฺขณํ ฌาตํ
 โหติ ทิภูจฺจํ ตฺลิตํ ตีริตํ วิภาวิตํ วิภูตํ, อณฺเฎหิ ปณฺหิตฺเตหิ สทฺธิ^๗
 สํสฺนฺทนตฺถาย ปณฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ ทิภูจฺสํสฺนฺทนา ปุจฺฉา.

กตมา วิมตฺติจฺเจตฺตนา ปุจฺฉา. ปกตฺติยา สํสยํ^๗ ปกฺขนฺโน
 โหติ วิมตฺติ ปกฺขนฺโน^๗ เทวพฺพหฺกชาโต ‘เอวํ นุ โข, น นุ โข
 กิณฺณุ โข, กถํ นุ โขติ โส วิมตฺติจฺเจตฺตนาตฺถาย ปณฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ
 วิมตฺติจฺเจตฺตนา ปุจฺฉา. อีมา ติสฺโส ปุจฺฉา.

อปรายิ ติสฺโส ปุจฺฉา: มนุสฺสปุจฺฉา อมฺนุสฺสปุจฺฉา
 นิมนิตปุจฺฉา.

^๑ น.,เท. เวทคฺคฺ, เอวฺมฺปริปิ.

^๓ น.,เท. ปุจฺฉามิตฺติ

^{๔-๕} น.,เท. อวิภูตํ อวิภาวิตํ

^{๗-๗} น.,เท. สํสยปกฺขนฺโน วิมตฺตปกฺขนฺโน

^๒ น.,เท. สมนฺปาถา อิม, เอวฺมฺปริปิ.

^๔ น.,เท. อณฺฑา, เอวฺมฺปริปิ.

^{๖-๖} น.,เท. วิภูตตฺถาย วิภาวนตฺถาย

กตมา มนุสฺสปฺจณา. มนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา
 ปญฺหํ ปฺจณฺหติ, ภิกฺขุ ปฺจณฺหติ, ภิกฺขุณฺโณ ปฺจณฺหติ, อุปาสกา
 ปฺจณฺหติ, อุปาสิกาโย ปฺจณฺหติ, ราชาโน ปฺจณฺหติ, ขตฺติยา
 ปฺจณฺหติ, พฺราหฺมณา ปฺจณฺหติ, เวสฺสา ปฺจณฺหติ, สุทฺธา ปฺจณฺหติ,
 กหฺภูจา. ปฺจณฺหติ, ปพฺพชิตา ปฺจณฺหติ, อโย มนุสฺสปฺจณา.

กตมา อมนุสฺสปฺจณา. อมนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ
 อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปฺจณฺหติ, นาคา ปฺจณฺหติ, สฺุปณฺณา ปฺจณฺหติ,
 ยกฺขา ปฺจณฺหติ, อสุรา ปฺจณฺหติ, คณฺธพฺพา ปฺจณฺหติ, มหाराชาโน
 ปฺจณฺหติ, อินฺหา ปฺจณฺหติ, พฺรหฺมาโน^๑ ปฺจณฺหติ, เทวตาโย^๒
 ปฺจณฺหติ, อโย อมนุสฺสปฺจณา.

กตมา นิมฺมิตฺปฺจณา. ยมฺ^๓ ภควา รุปํ อภินิมฺมินาติ
 มโนมยํ สพฺพพฺคปฺจจํ อหีนินฺทริยํ. โส นิมฺมิโต พุทฺธํ ภควนฺตํ
 อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปฺจณฺหติ, ภควา วิสขฺเชติ. อโย นิมฺมิตฺปฺจณา.
 อีมา ติสฺโส ปฺจณา.

อปรายปิ ติสฺโส ปฺจณา: อตฺตตฺถปฺจณา ปฺรตฺถปฺจณา
 อภยตฺถปฺจณา.

อปรายปิ ติสฺโส ปฺจณา: ทิฏฺฐธมฺมิกตฺถปฺจณา
 สมฺปรายิกตฺถปฺจณา ปฺรมตฺถปฺจณา.

อปรายปิ ติสฺโส ปฺจณา: อนวชฺชตฺถปฺจณา นิกฺกิลฺลสฺสตฺถปฺจณา
 โวทานตฺถปฺจณา.

อปรายปิ ติสฺโส ปฺจณา: อตฺตปฺจณา อนาคตปฺจณา
 ปจฺจุปฺปนฺนปฺจณา.

^๑ ฉ., เท. พฺรหฺมา.

^๒ ฉ., เท. เทวา

^๓ ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสติ.

กถณฺจ ภควา เวทญฺ. เวท^๑ วุจฺจติ จตุสฺส มคฺเคสฺส ฌาณํ
 ปญฺญา ปญฺณินฺทริยํ ปญฺญาพลํ [๒] ฌมฺมวិเจยสมฺโพชฺฌณฺโค
 วิมฺสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา เตหิ เวเทหิ ชาตฺชราสมรณสฺส
 อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต โกฏฺฐคโต โกฏฺฐปฺปตฺโต ปริยฺนตฺตโต
 ปริยฺนตฺปฺปตฺโต โวसानคโต โวसानปฺปตฺโต ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต
 เลณคโต เลณปฺปตฺโต สรณคโต สรณปฺปตฺโต อภยคโต
 อภยปฺปตฺโต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปตฺโต อมตคโต อมตปฺปตฺโต
 นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต. เวทานํ วา อนฺตคโตติ เวทญฺ.
 เวเทหิ วา อนฺตคโตติ เวทญฺ. สุตฺตณฺนํ วา ฌมฺมานํ วิทิตฺตฺตา
 เวทญฺ: สกฺกายทิฏฺฐิ วิทิตา โหติ, วิจิกิञฺชา วิทิตา โหติ,
 สึลฺลพฺพตฺปรามาโส วิทิตฺโต โหติ, ราโค ๔เปยฺ โทโส ๔เปยฺ โมโห
 ๔เปยฺ มาโน วิทิตฺโต โหติ. วิทิตฺตสฺส^๓ โหนฺติ ปาปกา อกฺกุสลา
 ฌมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา^๔ สทฺธา ทุกฺขวิปากา อายตฺตี
 ชาตฺชราสมรณํยา.

เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ (สภียาติ ภควา)

สมณานํ ยานิปฺตฺติ^๕ พฺราหฺมณานํ

สพฺพเวทนาสุ วิตฺตราโค

สพฺพํ เวทมตฺติจฺจ เวทญฺ โส.^๖

[๗]

กถํ ภควา ภาวิตตฺโต. ภควา ภาวิตกาโย ภาวิตสึโล
 ภาวิตจิตฺโต ภาวิตปญฺญโย ภาวิตสตีปฏฺฐาโน ภาวิตสมฺมปฺปชานโน

^๑ ฉ., เท. เวทา วุจฺจติ

^๓ ฉ., เท. วิทิตาสฺส

^๕ ฉ., เท. ยานิปฺตฺติ

^๗ ฉ., เท. เอวํ ภควา เวทญฺ

^๒ ฉ., เท. ๔เปยฺ

^๔ ฉ., เท. โปโนภวิกา

^๖ ฉ., เท. โสติ

ภาวิตถิทฺติปาโท ภาวิตินฺทริโย ภาวิตพลโล ภาวิตโพชฺฌนฺโค
ภาวิตมคฺโค ปหีนกิลโล ปฏฺวิทฺธาภุโป สจฺจิกตนิโรธो. ทุกฺขํ
ตสฺส ปริณฺญาตํ, สมฺภูโย ปหีนो, มคฺโค ภาวิตो, นิโรธो
สจฺจิกโต, อภิณฺเฌยํ อภิณฺญาตํ, ปริณฺเฌยํ ปริณฺญาตํ, ปหาตพฺพํ
ปหีนํ, ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ, สจฺจิกาตพฺพํ สจฺจิกตํ. อปฺริตฺโต
มหนฺโต คมฺภีโร อปฺปเมยโย ทฺวปฺปรีโยคาพฺโห พหุรตโน สาครูปโม
ฉพฺงคฺคฺเปกฺขาย สมฺนฺนาคโต โหติ.

จกฺขุณา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมฺโน โหติ น ทุมฺมนो,
อุเปกฺขโก วิหฺรติ สโต สมฺปชาโน, โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ยเปย
ฌาเนน คนฺธี ฌายิตฺวา ยเปย ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ยเปย
กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสฺสิตฺวา ยเปย มนฺสา ฌมฺมํ วิญฺญาย เนว
สุมฺโน โหติ น ทุมฺมนो, อุเปกฺขโก วิหฺรติ สโต สมฺปชาโน.

จกฺขุณา รูปํ ทิสฺวา มนาปํ ^[๑] นาภิกิซฺฆตฺติ นาภิหฺสตี^๒
น ราคํ ชเนติ. ตสฺส จิตฺว กาโย โหติ, จิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ
สฺสณฺจิจิตํ สฺวิมุตฺตํ. จกฺขุณา โข ปเนตํ^๓ รูปํ ทิสฺวา อมนาปํ น
มงฺกุ โหติ อปฺปติฏฺฐจฺฉินฺจิตฺโต^๔ อทินมนฺโส^๕ อพฺยาปนฺนเจตฺโส.
ตสฺส จิตฺว กาโย โหติ, จิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สฺสณฺจิจิตํ สฺวิมุตฺตํ.
โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ยเปย ฌาเนน คนฺธี ฌายิตฺวา ยเปย
ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ยเปย กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสฺสิตฺวา ยเปย
มนฺสา ฌมฺมํ วิญฺญาย มนาปํ นาภิกิซฺฆตฺติ นาภิหฺสตี น ราคํ
ชเนติ. ตสฺส จิตฺว กาโย โหติ, จิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สฺสณฺจิจิตํ
สฺวิมุตฺตํ. มนฺสา^๖ โข ปเนตํ^๗ ฌมฺมํ วิญฺญาย อมนาปํ น มงฺกุ

^๑ ฉ., เท. รูป

^๓ สฺยา. ปเนว, เอมฺปฺริปี. ฉ., เท. ปเนว

^๔ สฺยา. อาทินมนฺโส ฉ., เท. อสฺสินฺจิตฺโต

^๗ ฉ., เท. ปน

^๒ สฺยา. นาภิปฺพายติ, เอมฺปฺริปี.

^๔ ฉ., เท. อปฺปติฏฺฐจฺฉินฺจิตฺโต, เอมฺปฺริปี.

^๖ ฉ., เท. มนฺสาเยว

โหติ อปฺปติฏฺฐจฺฉินฺจิตฺโต อทินมนฺโส อพฺยาปนฺนเจตฺโส. ตสฺส จิโตว
กาโย โหติ, จิตํ จิตฺตํ อชฺชตฺตํ สฺสณฺจิตํ สุวิมุตฺตํ.

จกฺขุหา รูปี ทิสฺวา มนาปามนาเปสฺส รูเปสฺส จิโตว กาโย
โหติ, จิตํ จิตฺตํ อชฺชตฺตํ สฺสณฺจิตํ สุวิมุตฺตํ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา
ฯเปยฺ ยานเณ คนฺหํ ยายิตฺวา ฯเปยฺ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปยฺ
กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปยฺ มนฺสา ฅมฺมํ วิญฺญาย
มนาปามนาเปสฺส ฅมฺเมสฺส จิโตว กาโย โหติ, จิตํ จิตฺตํ อชฺชตฺตํ
สฺสณฺจิตํ สุวิมุตฺตํ.

จกฺขุหา รูปี ทิสฺวา รชฺสีเย น รชฺชติ, โทสสีเย^๑ น
ทุสฺสติ, โมหสีเย น มุยฺหติ, โกปสีเย น กุปฺปติ, มทสีเย น
มชฺชติ, กิเลสสีเย น กิลิฺสฺสติ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปยฺ
ยานเณ คนฺหํ ยายิตฺวา ฯเปยฺ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปยฺ
กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปยฺ มนฺสา ฅมฺมํ วิญฺญาย รชฺสีเย
น รชฺชติ, โทสสีเย น ทุสฺสติ, โมหสีเย น มุยฺหติ, โกปสีเย น
กุปฺปติ, มทสีเย น มชฺชติ, กิเลสสีเย น กิลิฺสฺสติ. ทิฏฺฐเจ
ทิฏฺฐมตฺโต, สฺสเต สฺสตมตฺโต, มุเต มุตมตฺโต, วิญฺญาเต วิญฺญาตมตฺโต,
ทิฏฺฐเจ น ลิมฺปติ, สฺสเต น ลิมฺปติ, มุเต น ลิมฺปติ, วิญฺญาเต น
ลิมฺปติ, ทิฏฺฐเจ อนฺนปโย^๒ อนิสฺสีโต อปฺปฏฺวิพฺพทฺโร วิปฺปมุตฺโต
วิสํยุตฺโต^๓ วิมรียาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรติ, สฺสเต ฯเปยฺ มุเต ฯเปยฺ
วิญฺญาเต อนฺนปโย อนิสฺสีโต อปฺปฏฺวิพฺพทฺโร วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต
วิมรียาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรติ.

^๑ ฉ.,เท. ทุสฺสสีเย, เอวมฺปฺริย. ^๒ สฺยา. อนฺนปโย, เอวมฺปฺริย. ฉ.,เท. อนฺนปโย อนฺนปโย.

^๓ ฉ.,เท. วิสญฺญตฺโต, เอวมฺปฺริย.

สํวิชฺชติ ภควโต จกฺขุ, ปสฺสติ ภควา จกฺขุณา รูป, ฌนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต ภควา. สํวิชฺชติ ภควโต โสตํ, สุณฺนาติ ภควา โสเตน สทฺทํ, ฌนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต ภควา. สํวิชฺชติ ภควโต ฌานํ, ฌายติ ภควา ฌาเนน คนฺธี, ฌนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต ภควา. สํวิชฺชติ ภควโต ชิวหา, สายติ ภควา ชิวหาย รสํ, ฌนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต ภควา. สํวิชฺชติ ภควโต กาโย, ฌุสฺสติ ภควา กาเยน โยญฺจพฺพํ, ฌนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต ภควา. สํวิชฺชติ ภควโต มโน, วิชานาติ ภควา มนฺสา ฌมฺมํ, ฌนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต ภควา.

จกฺขุ รูปารามํ รูปรตํ รูปสมมุทิตํ, ตํ^๑ ภควตา^๒ ทนฺตํ คฺคตํ รกฺขิตํ สํวตํ, ตสฺส จ สํวราย ฌมฺมํ เทเสติ. โสตํ สทฺทารามํ สทฺทรตํ ฌเปย ฌานํ คนฺธารามํ คนฺธรตํ ฌเปย ชิวหา รสารามา รสรตา รสสมมุทิตา, สาทิ^๓ ภควตา^๒ ทนฺตา คฺคตา รกฺขิตา สํวตา, ตสฺส จ สํวราย ฌมฺมํ เทเสติ. กาโย โยญฺจพฺพารามา ฌเปย มโน ฌมฺมาราโม ฌมฺมรโต ฌมฺมสมมุทิตอ, โส^๓ ภควตา^๒ ทนฺโต คฺคโต รกฺขิตอ สํวโต, ตสฺส จ สํวราย ฌมฺมํ เทเสติ.

ทนฺตํ นยฺนติ สมิตี

ทนฺตํ ราชาภิรฺรหติ

ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺสเสสฺสุ

โยติวาญญํ ติติกฺขติ.

วรมสฺสตรา ทนฺตา

อาชานิยา^๓ สินฺธวา

กุญฺชราว^๔ มหานาคา

อตุตฺททนฺโต ตโต วรํ.

^๑ สุยา. อิมะ ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ., เท. ภควโต

^๓ ฉ., เท. อาชานิยา จ

^๔ ฉ., เท. กุญฺชรา จ

น หิ เอเตหิ ยาเนหิ คจฺเจยฺย อคตํ ทิสํ
 ยถาตุตฺตนา สุทฺถนฺเตน ทนฺโต ทนฺเตน คจฺจติ.
 วิชาสุ น วิกมฺปนฺติ วิปฺปมุตฺตา ปุณฺพภาว
 ทนฺตภูมี อนฺนปฺตฺตา เต โลเก วิชิตาวิโน.

ยสฺสสินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ

อชฺชตฺตตฺตจ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก

นิพฺพิชฺฌิมํ ปฺรยจ โลกํ

กาลํ กงฺขติ ภาวิตฺโต สุทฺถโตติ.^๑

เอวํ ภควา ภาวิตฺตโตติ มณฺณามิ ตํ เวทกํ ภาวิตฺตตฺตํ.

กฺุโต นฺุ ทุกฺขา สมฺปาคตาเมติ กฺุโต นฺุติ สํสยปฺจุฉา
 วิมตฺติปฺจุฉา เทวพฺพทกฺปฺจุฉา อเนกํสปฺจุฉา ‘เอวํ นฺุ ไช, น นฺุ ไช,
 กิ นฺุ ไช, กถํ นฺุ ไชติ กฺุโต นฺุ ทุกฺขาติ ชาตฺติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ
 พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ [๒]
 เนรยิกํ ทุกฺขํ ตีรจฺฉานโยนิกํ ทุกฺขํ ปิตฺติวิสยิกํ ทุกฺขํ มานุสสิกํ
 ทุกฺขํ คพฺโปกกฺกนฺติมฺมูลกํ ทุกฺขํ คพฺเภจฺติมฺมูลกํ^๓ ทุกฺขํ
 คพฺภาวภูจฺฉานมฺมูลกํ^๔ ทุกฺขํ ชาตสฺสฺสนิพนฺธกํ ทุกฺขํ ชาตสฺส
 ปฺราเชยฺยกํ ทุกฺขํ อตฺตฺตฺตปฏกมํ ทุกฺขํ ปฺรปฏกมํ ทุกฺขํ ทุกฺขทุกฺขํ
 สงฺขารทุกฺขํ วิปริณามทุกฺขํ, จกฺขโรโค โสตโรโค ฌานโรโค
 ชิวหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค
 กาโส สาส ปินาส อโห^๕ ชโร กุจฺฉโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิก
 สุลา^๖ วิสฺฐิจิก กุฏฺฐจฺจ คณฺโฑ กิลาส โสโส อปฺมาโร ททฺท

^๑ สุยา.,ฉ.,เท. ทนฺโตติ

^๒ ฉ.,เท. พยสนํ ทุกฺขํ

^๓ ฉ.,เท. คพฺภาวภูจฺติมฺมูลกํ

^๔ สุยา. คพฺภาวภูจฺฉานมฺมูลกํ

^๕ ฉ.,เท. อโห

^๖ ฉ.,เท. สุลา, เอวมนฺุปริ.

กณฺฑุ กจฺจุ รัชสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ^๑ ปิตตํ^๒ มธุเมโห อํสา
 ปิพฺภา กณฺฑลฺลา ปิตตสมฺภูจฺจนา อาพาธา เสมฺหสมฺภูจฺจนา
 อาพาธา วาตสมฺภูจฺจนา อาพาธา สนฺนิปาติกา อาพาธา
 อุตฺตปริณามชา อาพาธา วิสมปฺริหารชา อาพาธา โอบกุกฺกมิกา
 อาพาธา กมฺมวิปากชา อาพาธา สีตํ อุณฺหํ ชีฆจฺจนา ปิปฺปสา
 อุจฺจาโร ปสฺสาโว ทํสมกสฺวาตาตปสฺสึสฺสปสมฺผลสฺสทฺทุกฺขํ,^๓ มาตุมรณํ
 ทฺทุกฺขํ ปิตุมรณํ ทฺทุกฺขํ ภาตุมรณํ ทฺทุกฺขํ ภคินีมรณํ ทฺทุกฺขํ ปุตฺตมรณํ
 ทฺทุกฺขํ ธีตุมรณํ ทฺทุกฺขํ ฌาติพฺยสนํ ทฺทุกฺขํ โภคพฺยสนํ ทฺทุกฺขํ
 โรคพฺยสนํ ทฺทุกฺขํ สีลพฺยสนํ ทฺทุกฺขํ ทิฏฺฐิพฺยสนํ ทฺทุกฺขํ. เยสํ
 ฐมฺมานํ อาทีโต สมฺภูทาคมนํ ปณฺณายติ, อตฺถงฺกมโต นิโรโธ
 ปณฺณายติ. กมฺมสนฺนิสฺสิติโต วิปาโก, วิปากสนฺนิสฺสิตํ กมฺมํ,
 นามสนฺนิสฺสิตํ ৰূปํ, ৰূปสนฺนิสฺสิตํ นามํ, ชาติยา อนุคตํ, ชราย
 อนุสฺสํ, พฺยาธินา อภิภฺตํ, มรณฺเนน อพฺภาหตํ, ทฺทุกฺเข ปติฏฺฐิจิตํ,
 อตาณํ อเลณํ อสรณํ อสรณีภฺตํ, อิเม วุจฺจนฺติ ทฺทุกฺขา. ‘อิเม
 ทฺทุกฺขา กุโต สมฺปาคตา กุโต ชาตา กุโต สณฺชาตา กุโต
 นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภฺตฺตา, กิณฺนิทานา
 กิสมฺมทฺยา [๔] กิปปาวาติ อิเมสํ ทฺทุกฺขานํ มฺลํ ปุจฺจติ, เหตุํ
 ปุจฺจติ, นิทานํ ปุจฺจติ, สมฺภาวํ ปุจฺจติ, ปภาวํ ปุจฺจติ, สมฺภูจฺจนา
 ปุจฺจติ, อาหารํ ปุจฺจติ, อารมฺมณํ ปุจฺจติ, ปจฺจยํ ปุจฺจติ, สมฺมทฺย
 ปุจฺจติ [๕] ยาจติ อชฺฌเมสติ ปสาเทตฺติติ กุโต นุ ทฺทุกฺขา
 สมฺปาคตาเม.

เย เกจิ โลกสฺสุมิมเนกรูปาติ เย เกจิติ สพฺเพเน สพฺพํ
 สพฺพธา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ, ปรียาทายวจนเมตํ^๖ ‘เย เกจิติ.

^๑ ฉ., เท. โลหิตปิตตํ

^๓ ฉ., เท. ทํสมกสฺวาตาตปสฺสึสฺสปสมฺผลสฺส

^๔ ฉ., เท. กิชาติกา

^๕ ฉ., เท. ปุจฺจติ

^๖ ฉ., เท. ปรียาทียนวจนเมตํ

โลกสมินฺหิ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ชาติโลเก
 อายตนโลเก. **อเนกรูปาติ** อเนกวิธานานุปการา^๑ ทุกฺขาติ เย
 เกจิ โลกสมิมเนกรูปา. เตนาห โส พุราหฺมณเณ

“ปฺจุฉามิ ตํ ภควา พุทฺธิ เม ตํ, (อิจฺจายสฺมา เมตฺตคุ)
 มณฺณามิ ตํ เวทคฺคํ ภาวิตตฺตํ
 กุโธ นุ ทุกฺขา สมฺปาคตาเม
 เย เกจิ โลกสมิมเนกรูปาติ.

[๑๕] **ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปฺจุฉลฺลิตฺติ** (เมตฺตคุติ ภควา)
 ตนฺเต ปวทฺทามิ ยถา ปชานํ
 อฺปฺริณฺทานา ปภวนฺติ ทุกฺขา
 เย เกจิ โลกสมิมเนกรูปาติ. (๒)

ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปฺจุฉลฺลิตฺติ **ทุกฺขสฺสชาติ** ชาติทุกฺขสฺส
 ชราทุกฺขสฺส พฺยาธิทุกฺขสฺส มรณทุกฺขสฺส โสภปริเทวทุกฺข-
 โทมนสฺสอุปายาสทุกฺขสฺสชาติ^๒ ทุกฺขสฺส. เว^๓ มํ ปภวํ **อปฺจุฉลฺลิตฺติ**
 มํ^๔ ทุกฺขสฺส มฺลํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ, เหตุํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ, นิทานํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ, สมภวํ
 ปฺจุฉลฺลิตฺติ, ปภวํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ, สมฺภุจฺจนํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ, อาหารํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ,
 อารมฺมณํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ, ปฺจุฉยํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ, สมฺภุทํ ปฺจุฉลฺลิตฺติ ยาจลฺลิตฺติ อชฺฌเณสลฺลิตฺติ
 ปสาเทสฺลิตฺติ ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปฺจุฉลฺลิตฺติ. **เมตฺตคุติ** ภควา ตํ
 พุราหฺมณเณ นามเณ อาลปติ. **ภควาติ** การวาทิจนเมตํ ๕เปย
 สจฺจนิกา ปณฺณตฺติ, ยทฺธิภํ ภควาติ เมตฺตคุติ ภควา.

^๑ ฉ.,เท. นานาอุปการา

^{๓-๓} ฉ.,เท. อิม ปาจา นํ ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ.,เท. อิตฺตทโท นํ ทิสฺสนฺติ.

^๔ ฉ.,เท. อยํ ปาโจ นํ ทิสฺสนฺติ.

ตนฺเต ปวฺกขามิ ยถา ปชานนฺติ ตนฺเต° ปวฺกขามิตี^๒ ตํ เต^๓
 ทุกฺขสฺส มฺหํ ปวฺกขามิ, เหตุํ ปวฺกขามิ, นิทานํ ปวฺกขามิ, สมฺภวํ
 ปวฺกขามิ, ปภวํ ปวฺกขามิ, สมฺภูจฺจํ ปวฺกขามิ, อาหารํ ปวฺกขามิ,
 อารมฺมณํ ปวฺกขามิ, ปจฺจยํ ปวฺกขามิ, สมฺภูตํ ปวฺกขามิ
 อจฺจิขิสฺสํ เทสิสฺสํ ปณฺณเปสฺสํ ปณฺณเปสฺสํ วิวริสฺสํ
 วิวชิสฺสํ อุตฺตานิกริสฺสํ ปกาเสสฺสํตีติ ตนฺเต ปวฺกขามิ. **ยถา**
ปชานนฺติ ยถา ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏฺวิวิชานนฺโต
 ปฏฺวิชณฺนฺโต, น อิติหิตํ น อิติกราย น ปรมฺปราย น
 ปิฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเกน น
 ทิฏฺฐินิษฺฌานกฺขณฺติยา สํ สยมภินฺนํ อตฺตปจฺจกฺขํ^๔ ฐมฺมํ^๕
 [๕] กถยิสฺสํตีติ [๖] ยถา ปชานํ.

อุปธิทฺธานา ปภวนฺติ ทุกฺขาติ อุปฺปติ ทส อุปฺป: ตณฺหฺอุปฺป,
 ทิฏฺฐอุปฺป, กิเลสฺอุปฺป, กมฺมอุปฺป, ทฺวจฺจรูปฺป, อาหารอุปฺป, ปฏฺฐอุปฺป,
 จตฺสโส อุปาทินฺนธาคฺคฺโย อุปฺป, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนาณิ อุปฺป,
 ฉ วิญญานกายนํ อุปฺป, สพฺพํปิ ทุกฺขํ ทุกฺขมฺภูเจณ^๖ อุปฺป, อิมํ
 วุจฺจนฺติ ทส อุปฺป. **ทุกฺขาติ** ชาตฺตฺทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พฺยาธิตฺทุกฺขํ
 มรณฺทุกฺขํ โสภปริเทวทุกฺขํ โทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ ๕เปฯ พฺยาธินา
 อภิภฺตํ, มรณฺเนน อพฺภาหตํ, ทุกฺเข ปติฏฺฐิจิตํ อตาณํ อเลณํ อสรณํ
 อสรณฺภิภฺตํ, อิมํ วุจฺจนฺติ ทุกฺขา. อิมํ ทุกฺขา อุปธิทฺธานา
 อุปฺปเหตุกา อุปฺปจฺจยา อุปฺปการณํ โหนฺติ สมฺภวนฺติ ปภวนฺติ
 ชายนฺติ สยฺชายนฺติ นิพฺพตฺตฺนฺติ ปาตุภวนฺตีติ อุปธิทฺธานา
 ปภวนฺติ ทุกฺขา.

^๑ฉ.,เท. ตนฺติ

^{๓,๔}ฉ.,เท. อตฺตปจฺจกฺขมฺมํ

^๖ฉ.,เท. ตํ เต ปวฺกขามิ

^{๒-๓}ฉ.,เท. อิมํ ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

^๕ฉ.,เท. ตํ

^๖ฉ.,เท. ทุกฺขมฺภูเจณ

เย เกจิ โลกสมิมเนกรุปาติ เย เกจิติ สพุเพน สพุพ
 สพุพลา สพุพ อเสสํ นิสเสสํ, ปริยาทายวจนเมตํ 'เย เกจิติ.
 โลกสมินุติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก
 อายตนโลเก. **อนะกรุปาติ** อนะกัริชา นานปฺปการา ทุกฺขาติ เย
 เกจิ โลกสมิมเนกรุปา. เตนาห ภควา

“ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปฺจุณฺสี (เมตฺตคฺคฺติ ภควา)
 ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถา ปชานํ
 อฺปฺนิทานา ปภวนฺติ ทุกฺขา
 เย เกจิ โลกสมิมเนกรุปาติ.

[๒๐] โย เว อวิทฺวา อฺปฺริ กโรติ
 ปฺนปฺนํ ทุกฺขมฺเปติ มนุโท
 ตสฺมา ปชานํ อฺปฺริ น กัริชา
 ทุกฺขสฺส ชาติปฺปภวานุปฺสฺสี.

(๓)

โย เว อวิทฺวา อฺปฺริ กโรตฺติ โยติ โย ยาทิสฺส ยถายตฺโต
 ยถาวีหิตฺโต ยถาปกาโร ยํจานปฺปตฺโต ยํธมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย
 วา พุราหฺมณฺโณ วา เวสฺสสฺส วา สุกฺโก วา คหฺมฺมจฺโจะ วา
 ปพฺพชิตฺโต วา เทโว วา มนุสฺสสฺส วา. **อวิทฺวาติ** อวิทฺวา^๑
 อวิชฺชาคโต อฆาณํ อวิภาวํ ทฺวปฺปณฺโณ. **อฺปฺริ กโรตฺติ** ตณฺหุปฺริ
 กโรติ, ทิฏฺฐุปฺริ กโรติ, กิเลสุปฺริ กโรติ, กมฺมุปฺริ กโรติ,
 ทฺวจริตฺตฺวปฺริ กโรติ, อาหารุปฺริ กโรติ, ปฏฺฐุปฺริ กโรติ, จตฺสฺส
 อฺปาทินฺนธาทุโย อฺปฺริ กโรติ, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนา
 นี อฺปฺริ กโรติ, ฉ วิญฺญานกาเย อฺปฺริ กโรติ ขเนติ สมฺมขเนติ
 นิพฺพตฺเตตฺติติ^๒ อวิทฺวา อฺปฺริ กโรติ.

^๑ ฉ., เท. อยู่ ปาโง น ทิสฺสติ.^๒ ฉ., เท. นิพฺพตฺเตตฺติ อภินิพฺพตฺเตตฺติ

ปฺนปฺปฺนํ ทฺกฺขมฺเปติ มนฺโทติ ปฺนปฺปฺนํ* ทฺกฺขมฺเปตฺติ*

ปฺนปฺปฺนํ ชาติทฺกฺขํ ชราทฺกฺขํ พฺยาธิทฺกฺขํ มรณทฺกฺขํ
 โสภปริเทวทฺกฺขํโทมนสฺสฺสฺปายาสทฺกฺขํ เอติ อุเปติ^๑ อุปฺคจฺจติ คณฺหาติ
 ปฺรามสฺติ อภินิวิสฺสํติ ปฺนปฺปฺนํ ทฺกฺขมฺเปติ. **มนฺโทติ** มนฺโท
 มฺพฺโห^๒ อวิทฺวา อวิชฺชาคโต อฉาณํ อวิภาวํ ทฺปฺปณฺโณติ
 ปฺนปฺปฺนํ ทฺกฺขมฺเปติ มนฺโท.

ตสฺมา ปชานํ อุปฺปํ น กยิราติ ตสฺมาติ ตสฺมา^๓ ตํการณา
 ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา เอตํ อาทึนํว สมฺปสฺสฺมาโน อุปฺปํสฺสูติ
 ตสฺมา. **ปชานนฺติ** ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏฺวิวิชานนฺโต
 ปฏฺวิวิชณฺนฺโต, 'สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ปชานนฺโต อาชานนฺโต
 วิชานนฺโต ปฏฺวิวิชานนฺโต ปฏฺวิวิชณฺนฺโต, 'สพฺเพ สงฺขารา ทฺกฺขชาติ
 ๔เปยฺ 'สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ๔เปยฺ 'ยงฺกิณฺจि สมฺมทฺยธมฺมํ,
 สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต
 ปฏฺวิวิชานนฺโต ปฏฺวิวิชณฺนฺโต. **อุปฺปํ น กยิราติ** ตณฺหุปฺปํ น กเรยฺย,
 ทิฏฺฐุปฺปํ น กเรยฺย, กิเลสฺสุปฺปํ น กเรยฺย, กมฺมุปฺปํ^๔ น กเรยฺย,^๕
 ทฺวจฺจริตฺตฺตฺปํ น กเรยฺย, อาหารุปฺปํ น กเรยฺย, ปฏฺธิชฺฐุปฺปํ น
 กเรยฺย, จตฺสฺโส อุปาทินฺนธฺตาตฺตฺโย อุปฺปํ น กเรยฺย, จ อชฺชตฺตฺติกาณิ
 อายตนาณิ อุปฺปํ น กเรยฺย, จ วิญฺญาณกาเย อุปฺปํ น กเรยฺย น
 ชเนยฺย น^๖ สณฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺยาติ^๗ ตสฺมา ปชานํ อุปฺปํ
 น กยิรา.

ทฺกฺขตฺสฺสชาติ ชาติทฺกฺขสฺส ชราทฺกฺขสฺส พฺยาธิทฺกฺขสฺส
 มรณทฺกฺขสฺส โสภปริเทวทฺกฺขํโทมนสฺสฺสฺปายาสทฺกฺขสฺส. **ปภวานุปสฺสํติ***

^{๑-๑} ฉ., เท. อิม ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ., เท. สมฺเปติ

^๓ ฉ., เท. มฺโหม

^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๕-๕} ฉ., เท. อิม ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

^{๖-๖} ฉ., เท. น นิพฺพตฺเตยฺย นานินิพฺพตฺเตยฺยาติ

^๗ สฺยา. ปภวานุปสฺสํ

ทุกขสฺส มฺลानุปสฺสี เหตุานุปสฺสี นิทานานุปสฺสี สมภวานุปสฺสี
 ปภวานุปสฺสี สมฺภูจฺจานานุปสฺสี อาหารานุปสฺสี อารมฺมณานุปสฺสี
 ปจฺจยานุปสฺสี สมฺภูทฺยานุปสฺสี. อนุปสฺสนา วุจฺจติ ปญฺญา,^๑ ยา
 ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวិจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิมาย
 อนุปสฺสนาย ปญฺญาย อุเปโต โหติ สมฺเปโต อุปาคโต สมฺอุปาคโต
 อุปปนฺโน สมฺอุปปนฺโน สมฺนฺนาคโต, โส วุจฺจติ อนุปสฺสีติ ทุกฺขสฺส
 ชาติปปภวานุปสฺสี. เตนาห ภควา

“โย เว อวิทฺฐา อุปฺปิ กโรติ
 ปฺนปฺปฺนํ ทุกฺขมฺเปติ มนฺโท
 ตสฺมา ปชานํ อุปฺปิ น กยิรา
 ทุกฺขสฺส ชาติปปภวานุปสฺสีติ.

[๒๑]

ยฺนตํ อปฺจุฉิมฺห อกิตฺตยิ โน
 อณฺณํ ตํ ปฺจุฉาม ตทิจฺจ มฺหุหิ
 กถํ นฺ ชีรา วิตรนฺติ โอนํ
 ชาติขุขร^๒ โสกปริทฺทวณฺจ
 ตมฺเม มฺนี สาธุ วียากโรหิ
 ตถา หิ เต วิทิตฺเต เอส ฌมฺโม.

(๔)

ยฺนตํ อปฺจุฉิมฺห อกิตฺตยิ โนติ ยํ ตํ อปฺจุฉิมฺห อยาฉิมฺห
 อชฺเชสิมฺห ปสาทิมฺห. อกิตฺตยิ โนติ โน^๓ อกิตฺติ^๔ ตํ อาจิกฺขิ ตํ
 เทเสสิ ตํ ปญฺณปิ ตํ ปญฺจปิ ตํ วิวริ ตํ วิภชิตํ อุตฺตทานิวกาสิ
 ตํ ปกาสิ ตนฺติ^๕ ยฺนตํ อปฺจุฉิมฺห อกิตฺตยิ โน.

^๑ ฉ., เท. ฌาณ^๒ ฉ., เท. ชาตี ขร, เอวมฺปริปิ.^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.^{๔-๕} ฉ., เท. กิตฺติตํ ปกิตฺติตํ เทสิตํ ปญฺณปิ ตํ วิวริตํ วิภจฺจํ อุตฺตทานิกตํ ปกาสิตฺนติ.

อณฺณํ^๑ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พุทฺธิติ อณฺณํ ตํ ปุจฺฉาม,
 อณฺณํ ตํ ยาจาม, อณฺณํ ตํ อชฺฌေสาม, อณฺณํ ตํ ปสาเทม,
 อุตฺตริ ตํ ปุจฺฉาม. ตทิงฺฆ พุทฺธิติ อิงฺห พุทฺธิ อัจฺจุขาหิ เทเสหิ
 ปณฺณเปหิ ปณฺณเปหิ วิวราหิ วิภาหิ อุตฺตานิกโรหิ ปกาเสหิติ^๒
 อณฺณํ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พุทฺธิ. กถํ นุ ชีรํ วิตรนฺติ โธมํ
 ขาติหฺขรํ โลกสุมิมเนกรูปติ กถํ นฺนํ สํสยปุจฺฉา วิมตีปุจฺฉา
 เทวพุทฺทกปุจฺฉา อนนฺทสปุจฺฉา 'เอวํ นุ โข, น นุ โข, กิ นุ โข,
 กถํ นุ โขติ กถํ นุ. ชีรํ วิตรนฺติ ชีรํ ปณฺทิตา ปณฺณวนฺโต
 พุทฺธิมฺนฺโต ฌาณินฺ วิภาวินฺ เมชาวินฺ. โธมํ วิตรนฺติ กาโมหํ ภวโห
 ทิฏฺฐิโห อวิชฺโชหํ. ขาติติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ
 สตฺตนิกาเย ขาติ สณฺหาติ โอกกนฺติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ
 ขนฺธํ ปาตุภาโว อายตนา นํ ปฏฺฐิลาโก. ขราติ ยา เตสํ เตสํ
 สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ขรา ชีรณตา^๒ ขณฺทิจจํ
 ปาลิจจํ วลิตฺตจฺจํ อายฺโน สํหาณิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก. โสโกติ
 ฌาติพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส โภคพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส โรคพฺยสเนน
 วา ฌฺญจฺจสฺส สีลพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส
 อณฺณตฺรณฺณตฺเรน วา พฺยสเนน สมนฺนาคตฺสฺส อณฺณตฺรณฺณตฺเรน
 วา ทุกฺขมฺเมว ฌฺญจฺจสฺส โสโก โสจนา โสจิตฺตํ อนฺโตโสโก
 อนฺโตปริโสโก อนฺโตหาโ อนฺโตปริหาโ เจตโส ปริชฺฌายนา
 โทมนสฺสํ โสกสลฺลํ. ปริเทวติ ฌาติพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส
 โภคพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส โรคพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส สีลพฺยสเนน
 วา ฌฺญจฺจสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ฌฺญจฺจสฺส อณฺณตฺรณฺณตฺเรน วา
 พฺยสเนน สมนฺนาคตฺสฺส อณฺณตฺรณฺณตฺเรน วา ทุกฺขมฺเมว

^๑ สฺยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ^๒ จ., เท. ชีรณตา

มุฏฺจสุส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทเวตตตํ
 ปริเทเวตตตํ ลาโป^๑ ปลาโป วิปปลาโป ลาลโป ลาลปฺปายนา^๒
 ลาลปฺปายิตตตตํ.^๓ กถํ หนุ ธีรา วิตรนฺติ โธมํ ชาติชฺชรํ
 โสภปริทฺทวณฺจาทิ กถํ ธีรา^๔ โธมณฺจ ชาติชฺชรมณฺจ^๕ โสภณฺจ
 ปริทฺทวณฺจ ตรนฺติ อุตฺตรนฺติ ปตรนฺติ สมตฺติกมณฺติ วีตฺตวตฺตนฺตฺติ
 กถํ หนุ ธีรา วิตรนฺติ โธมํ ชาติชฺชรํ โสภปริทฺทวณฺจ.

ตมฺเม มุนี ธาตุ วียากโรหิตี ตนฺติ ยํ ปุจฺฉามิ, ยํ ยาจามิ,
 ยํ อชฺฌेमฺสามิ, ยํ ปสาเทมิ. มุนีติ โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ, ยา ปณฺณวา
 ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมมาทิฏฺฐิ. ภควา เตน
 ฌาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโต. ตีณิ โมนเญยานิ:
 กายโมเนยฺยํ วจฺจโมเนยฺยํ มโนโมเนยฺยํ.

กตมํ กายโมเนยฺยํ. ติวิธานํ กายทฺถุจฺจริตานํ ปหานํ
 กายโมเนยฺยํ, ติวิธํ กายสุจฺจริตํ กายโมเนยฺยํ, กายารมฺมณํ^๖ ฌาณํ
 กายโมเนยฺยํ, กายปริณฺณวา กายโมเนยฺยํ, ปริณฺณาสหคโต มคฺโค
 กายโมเนยฺยํ, กายเณ ฌนฺทราคสุส ปหานํ กายโมเนยฺยํ,
 กายสงฺขารานิโรธํ จตฺตุตฺถุฌมานสมาปตฺติ กายโมเนยฺยํ, อิทํ
 กายโมเนยฺยํ.

กตมํ วจฺจโมเนยฺยํ. จตฺตูปิธานํ วจฺจทฺถุจฺจริตานํ ปหานํ
 วจฺจโมเนยฺยํ, จตฺตูปิธํ วจฺจสุจฺจริตํ วจฺจโมเนยฺยํ, วาจารมฺมณํ^๗ ฌาณํ
 วจฺจโมเนยฺยํ, วาจาปริณฺณวา วจฺจโมเนยฺยํ, ปริณฺณาสหคโต มคฺโค

^๑ สฺยา.,ฉ.,เท. วาจา

^๒ ฉ.,เท. ลาลปฺปิตตตตํ

^๔ ฉ.,เท. ชาติชฺชจ ชรณฺจ

^๗ ฉ.,เท. วาจารมฺมณ

^๒ ฉ.,เท. ลาลปฺปนา

^๔ ฉ.,เท. ธีรา กถํ

^๖ ฉ.,เท. กายารมฺมณ

วจฺโงมฺเนยฺยํ, วาจาเย จนฺทราคสฺส ปหานํ วจฺโงมฺเนยฺยํ, วจฺโงมฺเนยฺยํ-
นิโรธํ ทุตฺติยชฺฌมานสมาปตฺติ วจฺโงมฺเนยฺยํ, อิทํ วจฺโงมฺเนยฺยํ.

กตมํ มโนมฺโงมฺเนยฺยํ. ติวริชานํ มโนทุจฺจริตํ ปหานํ
มโนมฺโงมฺเนยฺยํ, ติวริชํ มโนสฺสจฺจริตํ มโนมฺโงมฺเนยฺยํ, จิตฺตารมฺมณํ^๑ ฌาณํ
มโนมฺโงมฺเนยฺยํ, จิตฺตปริณฺญา มโนมฺโงมฺเนยฺยํ, ปริณฺญาสทฺคโต มคฺโค
มโนมฺโงมฺเนยฺยํ, จิตฺเต จนฺทราคสฺส ปหานํ มโนมฺโงมฺเนยฺยํ,
จิตฺตสงฺขารนิโรธํ สญฺญาเวทียิตฺตนิโรธสมาปตฺติ มโนมฺโงมฺเนยฺยํ, อิทํ
มโนมฺโงมฺเนยฺยํ.

กายมฺุณิ วาจามฺุณิ^๒

มโนมฺุณิมนาสวํ

มฺุณิ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ

อาหุ สพฺพปฺปายินํ,

กายมฺุณิ วาจามฺุณิ^๒

มโนมฺุณิมนาสวํ

มฺุณิ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ

อาหุ นินฺหาตปฺปาปกนฺติ.

อิมฺเห^๓ โมเนยฺเยหิ ฐมฺเมหิ สมนฺนาคตา จ มฺุณโย:^๔ อาคารมฺุณโย^๕
อนาคารมฺุณโย เสกฺขมฺุณโย^๖ อเสกฺขมฺุณโย^๗ ปจฺเจกมฺุณโย มฺุณิมฺุณโย^๘
กตเม อาคารมฺุณโย. เย เต อาคาริกา^๙ ทิฏฺฐปฺปา วิญฺเฒาตสฺสาสนา,
อิมฺเ อาคารมฺุณโย. กตเม อนาคารมฺุณโย. เย เต ปพฺพชิตา
ทิฏฺฐปฺปา วิญฺเฒาตสฺสาสนา, อิมฺเ อนาคารมฺุณโย. สตฺต เสกฺขา
เสกฺขมฺุณโย. อรหฺนโต อเสกฺขมฺุณโย. ปจฺเจกสมฺพุทฺธา ปจฺเจกมฺุณโย.
ตถาคตา อรหฺนโต สมฺมาสมฺพุทฺธา มฺุณิมฺุณโย.

^๑ ฉ., เท. จิตฺตารมฺมณ

^๓ ฉ., เท. อิมฺเห ตีหิ

^๔ ฉ., เท. อคารมฺุณโน, เอวฺมฺปริปิ.

^๕ ฉ., เท. มฺุณิมฺุณโน

^๒ ฉ., เท. วจฺโงมฺุณิ

^๔ ฉ., เท. มฺุณโย, เอวฺมฺปริปิ.

^{๖-๗} ฉ., เท. เสกฺขมฺุณโน อเสกฺขมฺุณโน, เอวฺมฺปริปิ.

^๙ ฉ., เท. อคาริกา

น โมเนน มุนี^๑ โหติ มุพฺพหฺรฺโป อวิทฺทสุ,
 โย จ ตุลฺลว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺหิโต
 ปาปาณิ ปริวชฺเชติ ส มุนี^๑ เตน โส มุนิ
 โย มุนาติ อุโม โลเก มุนิ เตน ปวฺจจติ.

อสนตมฺจ สตมฺจ ฌตฺวา ฌมฺม
 อชฺฌตตมฺจ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก
 เทวมนุสฺเสหิ ปุชฺชิตो^๒
 โย^๓ โส,^๓ สงฺคชาลมตฺติจฺจ โส มุนีติ.

สาธุ วียากโรหิตี [๔] สาธุ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺณเปหิ
 ปญฺจเปหิ วิวราหิ วิมาหิ อุตฺตานิโกโรหิ ปกาเสหิตี ตมฺเม มุนิ
 สาธุ วียากโรหิ.

ตถา หิ เต วิทิตฺโต เอส ฌมฺโมติ ตถา หิ เต วิทิตฺโต ฌาโต
 ตฺลิตฺโต ตีริตฺโต วิมาวิทฺโต วิญฺญูโต เอส ฌมฺโมติ ตถา หิ เต วิทิตฺโต
 เอส ฌมฺโม. เตนาห โส พุราหฺมณเณ

“ยนฺตํ อปฺจจฺฉิมฺห อกิตฺตยิ โน
 อณฺณํ ตํ ปฺจจฺฉาม ตทิจฺฉม พุชฺชหิ
 กถํ นุ ชีรา วิตรนฺติ โอฆํ
 ชาตฺติชฺชริ โสกปริทฺทวณฺจ
 ตมฺเม มุนิ สาธุ วียากโรหิ
 ตถา หิ เต วิทิตฺโต เอส ฌมฺโมติ.

^๑ สยา. มุนิ

^{๓-๓} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ., เท. ปุชฺชนิโย

^๔ ฉ., เท. ตํ

[๒๒] กิตฺตยิสฺสามิ เต ฐมฺมํ (เมตฺตคฺคฺติ ภควา)

ทิกฺกุเจ ฐมฺเม อนีติหํ.

ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ

ตเร โลเก วิสฺตฺตํ.

(๕)

กิตฺตยิสฺสามิ เต ฐมฺมนฺติ ^[๑] อาทิกฺกฺยาณํ มชฺฌเมกฺกฺยาณํ
ปรีโยสานกฺกฺยาณํ สาทถํ สพฺพยณฺชนํ เกวลปรีปฺปณฺณํ ปรีสุทฺธํ
พฺรหฺมจริยํ จตฺตารโ สติปฏฺจาเน จตฺตารโ สมฺมปฺปชานเ จตฺตารโ
อิทฺธิปาเท ปณฺจินฺทริยานิ ปณฺจ พฺลานิ สตฺต โพชฺฌณฺเค อริยํ
อฏฺฐจํคิํ มคฺคํ นิพฺพานญจ นิพฺพานคามินิญจ ปฏฺิปปํ กิตฺตยิสฺสามิ
อาจิกฺขิสฺสามิ เทสิสฺสามิ ปณฺณเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ
วิภวสิสฺสามิ อุตฺตานิกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามีติ กิตฺตยิสฺสามิ เต ฐมฺมํ.
เมตฺตคฺคฺติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นามเน อลปติ.

ทิกฺกุเจ ฐมฺเม อนีติหฺนฺติ ทิกฺกุเจ ฐมฺเมติ ทิกฺกุเจ ฐมฺเม ฌาเต
ฐมฺเม ตฺถลิเต ฐมฺเม ตีริเต ฐมฺเม วิภาวเต ฐมฺเม วิภฺวเต ฐมฺเม
'สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ฯเปฯ 'ยงฺกิณฺจิ สมฺภุทยฐมฺมํ, สพฺพนฺตํ
นิโรธฐมฺมนฺติ ทิกฺกุเจ ฐมฺเม ฌาเต ฐมฺเม ตฺถลิเต ฐมฺเม ตีริเต
ฐมฺเม วิภาวเต ฐมฺเม วิภฺวเต ฐมฺเมติ เอวมฺปิ ทิกฺกุเจ ฐมฺเม
กถยิสฺสามิ. อถวา ทุกฺเข ทิกฺกุเจ ทุกฺขํ กถยิสฺสามิ, สมฺภุทย ทิกฺกุเจ
สมฺภุทยํ กถยิสฺสามิ, มคฺเค ทิกฺกุเจ มคฺคํ กถยิสฺสามิ, นิโรเธ ทิกฺกุเจ
นิโรธํ กถยิสฺสามีติ เอวมฺปิ ทิกฺกุเจ ฐมฺเม กถยิสฺสามิ. อถวา
ทิกฺกุเจ ฐมฺเม สนฺทิกฺกุจํ อกาลิํ เอหิปสฺสิํ โอปนยิํ^๒ ปจฺจตฺตํ
เวทิตพฺพํ วิญญฺหิติ เอวมฺปิ ทิกฺกุเจ ฐมฺเม กถยิสฺสามีติ ทิกฺกุเจ ฐมฺเม.

^๑ ฉ., เท. ฐมฺมนฺติ

^๒ ฉ., เท. โอปนยิํ

อนัตติหนฺติ น อิตฺติ^๑ น อิตฺติกราย น ปรมฺปราย น ปิฎกสมฺปทาย
 น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเคน น ทิฏฺฐิ-
 นิชฺฌานกฺขณฺติยา สามํ สยมภินฺนมาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ฌมฺม [๒]
 กถยิสฺสามีติ ทิฏฺฐเจ ฌมฺเม อนัตฺติหิ.

ยํ วิทิตฺวา สโต จรณฺติ ยํ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา
 ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิญฺญํ กตฺวา 'สพฺเพ สงฺขารธา อนิจฺจาติ
 ฯเปฯ 'ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยฌมฺมํ, สพฺพพฺนตํ นิโรธฌมฺมนฺติ วิทิตํ กตฺวา
 ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิญฺญํ กตฺวา. สโตติ จตฺตฺหิ
 การณฺเห สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฺภุจํ ภาเวนฺโต สโต
 ฯเปฯ โส วุจฺจติ สโต. จรณฺติ จรณฺโต วิหรณฺโต^๓ อิริยณฺโต
 วตฺเตนฺโต ปาเลนฺโต ยเปนฺโต ยาเปนฺโตติ ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ.

ตเร โลเก วิสฺตฺตฺติกนฺติ วิสฺตฺตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
 สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌมา โลภो อกฺุสลมฺมํ. วิสฺตฺตฺติกาติ เกนตฺเถน
 วิสฺตฺตฺติกา, วิสฺตฺตาติ วิสฺตฺตฺติกา, วิสาลาติ วิสฺตฺตฺติกา, วิสฺฐาติ
 วิสฺตฺตฺติกา, [๔] วิสฺกุกฺกิตฺติ วิสฺตฺตฺติกา, วิสฺหเรตฺติ วิสฺตฺตฺติกา,
 วิสฺสวาทิกาทิ วิสฺตฺตฺติกา, วิสฺมุลาติ วิสฺตฺตฺติกา, วิสฺผลาติ วิสฺตฺตฺติกา,
 วิสฺปริโหคาติ วิสฺตฺตฺติกา. วิสาลา วา ปนฺ สธา ตณฺหา รูปํ สทฺเท
 คณฺเฐ รเส โผฏฺฐพฺเพ กุเล คเณ อาวาเส ลาภเ ยเส ปสฺสเส^๔
 สุเข จีวเร ปิณฺทุปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยเมสฺสชฺชปริกฺขาร
 กามธาตุยา รูปธาตุยา อรูปธาตุยา กามภเว รูปภเว อรูปภเว
 สณฺณภเว อสณฺณภเว เนวสณฺณยานาสณฺณภเว เอกโวการภเว
 จตฺตโวการภเว ปณฺจโวการภเว อตีเต อนาคเต ปจฺจุปฺปนฺเน

^๑ ฉ., เท. อิตฺติหิตฺติ

^๒ ฉ., เท. ตํ

^๓ สยา. วิจรณฺโต, เอวมฺปริปิ.

^๔ ฉ., เท. วิสฺมาติ วิสฺตฺตฺติกา

^๕ ฉ., เท. ปสฺสสาย

ทิจฺจุสฺสํตมฺตวิณฺณาทพฺเพสุ ฐมฺเมสุ วิสฺฐา วิตฺถตาทิ วิสฺตติกา.
 โลเกติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ชาติโลเก
 อายตฺนโลเก. ตเร โลเก วิสฺตติกนฺติ ยา สา โลเก วิสฺตติกา,^๑
 โลเก ตํ^๒ วิสฺตติกํ สโต ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตฺตเรยฺย สมตฺติกเมยฺย
 วิตฺตวตฺเตยฺยยาติ ตเร โลเก วิสฺตติกํ. เตนาค ภาควา

“กิตฺตยิสฺสามิ เต ฐมฺมํ (เมตตคฺคฺติ ภาควา)

ทิจฺจุเจ ฐมฺเม อนิตีหิ

ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ

ตเร โลเก วิสฺตติกนฺติ.

[๒๓] ตณฺจาทํ อภินฺนทามิ

มเหสี^๓ ฐมฺมมุตฺตมํ

ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ

ตเร โลเก วิสฺตติกํ. (๖)

ตณฺจาทํ อภินฺนทามิ ตนฺติ ตฺยหํ วจัน พฺยปถิ^๔ เทสนํ
 [๕] อนุสฺสนฺธิ.^๕ อภินฺนทามิ^๖ นนฺทามิ^๗ อภินฺนทามิ โมทามิ
 อนุโมทามิ อิจฺฉามิ สาทียามิ ยาจามิ ปตฺถยามิ ปิทยามิ
 อภิชฺปปามิ ตณฺจาทํ อภินฺนทามิ.

มเหสี ฐมฺมมุตฺตมณฺติ มเหสีติ เกนตฺเถน มเหสี^๘ ภาควา.
 มหฺนตํ สีลกฺขณํ เอสิ คเวสิ^๙ ปริเยสีติ มเหสี, มหฺนตํ
 สมาธิกฺขณํ ๔เปยฺ มหฺนตํ ปญฺญากฺขณํ ๔เปยฺ มหฺนตํ วิมุตฺติกฺขณํ
 ๔เปยฺ มหฺนตํ วิมุตฺติฌาณทสฺสนกฺขณํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ
 มเหสี, มหโต วา ตโมกายสฺส ปทาลนํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ

^๑ ฉ., เท. โลเก เวสา วิสฺตติกา

^๓ สุยา. มเหสี, เอวมฺปริปิ.

^๕ ฉ., เท. อนุสฺสาสนํ

^๗ ฉ., เท. นนฺทามิ

^๘ ฉ., เท. กิ มเหสี

^๒ ฉ., เท. เวตํ

^๔ ฉ., เท. พฺยปถิ

^๖ ฉ., เท. อนุสฺสิฏฺฐิ

^๘ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๙ ฉ., เท. เอสี คเวสี, เอวมฺปริปิ.

มเหสี, มหโต วิปปลาสลส ปภาน์ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ
 มเหสี, มหโต ตณฺหาสลลส อพฺพหฺน^๑ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ
 มเหสี, มหโต ทิฏฺฐิสงฺฆาตสฺส วินิพฺเพชน^๒ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ
 มเหสี, มหโต มานทฺชสฺส ปาตนํ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี,
 มหโต อภิสงฺขารสฺส วุปฺสมํ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มหโต
 โอฆสฺส นิตฺถรณํ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มหโต ภารสฺส
 นิภฺชิปนํ^๓ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มหโต สํสํวณฺณสฺส
 อุจฺเจทํ^๔ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มหโต สนฺตปาปสฺส
 นิพฺพาปนํ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มหโต ปริพาหสฺส
 ปฏิปฺปสฺสทฺธ^๕ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มหโต ฌมมทฺชสฺส
 อุตฺสาปนํ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มหฺนเต สติปฺภูจฺานเ
 ยเปยฺ มหฺนเต สมฺมปฺปชาเน ยเปยฺ มหฺนเต อิทฺธิปาเท ยเปย
 มหฺนตานิ อินฺทฺริยานิ ยเปยฺ มหฺนตานิ พฺลานิ ยเปยฺ มหฺนเต
 โพชฺฌนฺเค ยเปยฺ มหฺนตํ อริยํ อฏฺฐจฺังคิํ มคฺคํ ยเปยฺ มหฺนตํ
 ปรมตฺถํ อมตํ นิพฺพานํ เอลิ คเวลิ ปรีเยสีติ มเหสี, มเหสฺกุเขหิ
 วา^๖ สตุเตหิ เอลิโต คเวลิโต ปรีเยสิโต 'กหํ พุทฺโธ, กหํ ภควา,
 กหํ เทวเทโว, กหํ นรฺาสภฺกติ มเหสี. **ฌมฺมมุตฺตมนฺติ** ฌมฺมมุตฺตมํ
 วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมฺภโ สพฺพปฺริ-
 ปฺภินิสฺสคฺโค ตณฺหภฺยโ วิราโค นิโรธो นิพฺพานํ. **อฺุตฺตมนฺติ**
 อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อฺุตฺตมํ ปวฺรํ ฌมฺมนฺติ มเหสี
 ฌมฺมมุตฺตมํ.

^๑ ฉ.,เท. อพฺพหฺน^๒ ฉ.,เท. วินิเวจฺน^๓ ฉ.,เท. นิภฺชิปนํ^๔ ฉ.,เท. อุจฺเจทํ^๕ ฉ.,เท. ปฏิปฺปสฺสทฺธ^๖ ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

ยํ วิทิตฺวา สโต จรณฺติ วิทิตํ กตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา
 วิภาวยิตฺวา วิภฺตํ กตฺวา, 'สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจาติ ๕เปย
 'ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพหนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ วิทิตํ กตฺวา
 ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภฺตํ กตฺวา. สโตติ จตฺตฺหิ
 การณฺเหติ สโต: กาเย กายานุสฺสสนาสติปฏฺจํ ภาเวนฺโต สโต
 ๕เปย โส วุจฺจติ สโต. จรณฺติ จรณฺโต วิหรณฺโต อิริยณฺโต
 วตฺเตนฺโต ปาเลณฺโต ยเปณฺโต ยาเปณฺโตติ ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ.

ตเร โลเก วิสตุตฺติกนฺติ วิสตุตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
 สาราโค ๕เปย อภิชฺฌา โลภํ อกุสลมฺมํ. วิสตุตฺติกาติ เกนตฺเถน
 วิสตุตฺติกา ๕เปย วิสฺฐา วิตุตฺตาติ วิสตุตฺติกา. โลเกติ อปายโลเก
 ๕เปย อายตนโลเก. ตเร โลเก วิสตุตฺติกนฺติ ยา सा โลเก
 วิสตุตฺติกา,* โลเก ตํ^๒ วิสตุตฺติกํ สโต ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตฺเรยฺย
 สมตฺติกเมยฺย วิตฺตวตฺเตยฺยาติ ตเร โลเก วิสตุตฺติกํ. เตนาห โส
 พฺราหฺมณ

“ตณฺหาหํ อภินฺนทามิ มเหสิ ธมฺมมุตฺตมํ
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสตุตฺติกนฺติ.

[๒๔] ยงฺกิญฺจิ สมฺปชานาติ (เมตฺตคฺคฺติ ภควา)
 อุกฺทํ อโธ ติริยญฺจาปี มชฺฌ
 เอเตสุ นนฺทิลฺลจ นิเวสณญจ
 ปนฺนุชฺช วิญฺญาณํ ภเว น ติฏฺฐเส. (๗)

ยงฺกิญฺจิ สมฺปชานาตีติ ยงฺกิญฺจิ ปชานาติ อาชานาติ วิชานาติ
 ปฏิวิชานาติ ปฏิวิชณฺสีติ ยงฺกิญฺจิ สมฺปชานาติ. เมตฺตคฺคฺติ ภควา

* ฉ., เท. โลเก เวสา วิสตุตฺติกา

^๒ ฉ., เท. เวตํ

ตํ พุราหุมนํ นามเนน อาลปติ. ภควาติ คารวาทิวงนเมตํ ฯเปฯ
สจฺจนิกา ปณฺณตฺตติ, ยถิ ภควาติ เมตตฺตคฺคฺติ ภควา.

อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปี มหฺเมติ อุทฺธนฺติ วุจฺจติ^๑ อนาคตํ.
อโธติ อตฺตํ. ติริยญฺจาปี มหฺเมติ ปจฺจุปปนฺนํ. อุทฺธนฺติ วุจฺจติ^๑
เทวโลโก. อโธติ นิรยโลโก. ติริยญฺจาปี มหฺเมติ มนุสฺสโลโก.
อถวา อุทฺธนฺติ กุสลา ฆมฺมา. อโธติ อกุสลา ฆมฺมา. ติริยญฺจาปี
มหฺเมติ อพฺยากตา ฆมฺมา. อุทฺธนฺติ อรูปชาติ. อโธติ กามชาติ.
ติริยญฺจาปี มหฺเมติ รูปชาติ. อุทฺธนฺติ สฺสา เวทนา. อโธติ
ทุกฺขา เวทนา. ติริยญฺจาปี มหฺเมติ อทุกฺขมสฺสา เวทนา. อุทฺธนฺติ
อุทฺธํ ปาทตลา. อโธติ อโธ เกสมตฺถกา. ติริยญฺจาปี มหฺเมติ
เวมฺขเมติ อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปี มหฺเม.

เอเตสุ นนฺทิจฺจ นิเวสนญฺจ ปนฺนุชฺช วิญฺญาณํ ภเว น
ติฏฺฐเตติ เอเตสุติ อาจิกฺขิตฺเตสุ เทสิตฺเตสุ ปณฺณปีเตสุ ปญฺจปีเตสุ
วิวริตฺเตสุ วิภวิตฺเตสุ อุตฺตานิกเตสุ ปกาลิตฺเตสุ. นนฺทิ^๒ วุจฺจติ
ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโก อกุสลมฺลํ.
นิเวสนนฺติ เทว นิเวสนา: ตณฺหานิเวสนา จ ทิฏฺฐินิเวสนา จ.
กตมา ตณฺหานิเวสนา. ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน ฯเปฯ อยํ
ตณฺหานิเวสนา. กตมา ทิฏฺฐินิเวสนา. วีสตีวตฺถกา สกฺกายทิฏฺฐิ
ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐินิเวสนา. ปนฺนุชฺช วิญฺญาณนฺติ ปุณฺณภาสิสงฺขารสฺสคตํ
วิญฺญาณํ อปุณฺณภาสิสงฺขารสฺสคตํ วิญฺญาณํ อาเนญฺชาสิสงฺขารสฺสคตํ
วิญฺญาณํ. เอเตสุ นนฺทิจฺจ นิเวสนญฺจ อภิสงฺขารสฺสคตญฺจ วิญฺญาณํ
นฺชชฺช ปนฺชชฺช นฺท ปนฺท ชห ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ
อนภาวํคเมหิตีติ เอเตสุ นนฺทิจฺจ นิเวสนญฺจ ปนฺนุชฺช วิญฺญาณํ.

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. นนฺทิ

ภเว น ติฏฺฐเฐติ ภวติ เทว ภวา: กมฺมภโว จ ปฏิสนฺธิโก จ
 ปุณฺพภโว. กตโม กมฺมภโว. ปุณฺณภวิสสงฺขาโร อปุณฺณภวิสสงฺขาโร
 อาเนญฺชาภิสสงฺขาโร, อโย กมฺมภโว. กตโม ปฏิสนฺธิโก ปุณฺพภโว.
 ปฏิสนฺธิกา ฐปา^๑ เวทนา สญฺญา สงฺขารรา วิญฺญาณํ, อโย
 ปฏิสนฺธิโก ปุณฺพภโว. ภเว น ติฏฺฐเฐติ นนฺทิตฺถจ นิเวสนญฺจ
 อภิสสงฺขารสทฺทตฺถจ วิญฺญาณํ^๒ กมฺมภวญฺจ ปฏิสนฺธิกญฺจ ปุณฺพภวํ
 ปชฺชนโต วิโนทฺชนโต พุยนฺตีกโรนฺโต อนภาวจฺจนโต กมฺมภเว
 น ติฏฺฐเจยฺย, ปฏิสนฺธิเก ปุณฺพภเว น ติฏฺฐเจยฺย น สนฺติฏฺฐเจยฺยาติ
 ปนฺชช วิญฺญาณํ ภเว น ติฏฺฐเจ. เตนาห ภควา

“ยงฺกิตฺถจิ สมฺปชานาสิ (เมตตคฺคฺติ ภควา)

อุทฺธํ อโร ติริยญฺจาปี มชฺฌเม

เอเตสฺส นนฺทิตฺถจ นิเวสนญฺจ

ปนฺชช วิญฺญาณํ ภเว น ติฏฺฐเจติ.

[๒๕] เอวฺวิหารี สโต อปฺปมตฺโต

ภิกฺขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ

ชาติชฺชรํ โสภปรีทฺทวญฺจ

อิธฺว วิทฺฐวา ปชฺเหยย ทุกฺขํ. (๘)

เอวฺ วิหารี สโต อปฺปมตฺโตติ เอวฺวิหารีติ นนฺทิตฺถจ
 นิเวสนญฺจ อภิสสงฺขารสทฺทตฺถจ วิญฺญาณํ^๓ กมฺมภวญฺจ ปฏิสนฺธิกญฺจ
 ปุณฺพภวํ ปชฺชนโต วิโนทฺชนโต พุยนฺตีกโรนฺโต อนภาวจฺจนโตติ
 เอวฺวิหารี. สโตติ จตฺตุหิ การณฺเห สโต: กาเย กายานุสฺสณาสติปฏฺฐาณํ

^๑ ฉ., เท. ฐปา

^๒ ฉ., เท. อภิสสงฺขารสทฺทตฺถ วิญฺญาณญฺจ

^๓ ฉ., เท. อภิสสงฺขารสทฺทตฺถวิญฺญาณญฺจ

ภาเวนุโต ๕เปย โส วุจจติ สโต. **อปปมตโตติ** สกุกจจการี
 สาทจจการี อฏฺฐิตการี อนนฺตินวตฺตี อนิกฺขิตตจจณฺโท อนิกฺขิตตจจโร
 อปปมตโต กุสเลสุ ฌมเมสุ. ‘กทาหิ’ อปริปฺปํ วา สีสกฺขนฺหํ
 ปริปฺปเรยฺยํ, ปริปฺปํ วา สีสกฺขนฺหํ ตตฺถ ตตฺถ ปณฺณาย
 อนุกฺคณฺเหยฺยนฺติ โย ตตฺถ จณฺโท จ วายาโม จ อุตฺตสาโห จ
 อุตฺตโสฬหี จ อปฺปฏฺวิวานี จ สติ จ สมฺปชฌณณจ อาตปฺป
 ปธานํ อธิฏฺฐาณํ อนฺุโยโค อปฺปมาโท^๒ กุสเลสุ ฌมเมสุ. ‘กทาหิ
 อปริปฺปํ วา สสมาธิกฺขนฺหํ ๕เปย ปณฺณากฺขนฺหํ’ ๕เปย วิมุตฺติกฺขนฺหํ
 ๕เปย วิมุตฺติฌาณทสฺสนกฺขนฺหํ ปริปฺปเรยฺยํ, ปริปฺปํ วา วิมุตฺติ-
 ฌาณทสฺสนกฺขนฺหํ ตตฺถ ปณฺณาย อนุกฺคณฺเหยฺยนฺติ โย ตตฺถ
 จณฺโท จ วายาโม จ อุตฺตสาโห จ อุตฺตโสฬหี จ อปฺปฏฺวิวานี จ
 สติ จ สมฺปชฌณณจ อาตปฺป ปธานํ อธิฏฺฐาณํ อนฺุโยโค
 อปฺปมาโท กุสเลสุ ฌมเมสุ. ‘กทาหิ อปริณฺณาทํ วา ทุกฺขํ
 ปริชาเนยฺยํ, อปฺปทฺธิเน วา กิเลเส ชฺเหยฺยํ,^๔ อภาวิทํ วา มคฺคํ
 ภาเวยฺยํ, อสจฺจิกตํ วา นิโรธํ สจฺจิกเรยฺยนฺติ โย ตตฺถ จณฺโท
 จ วายาโม จ อุตฺตสาโห จ อุตฺตโสฬหี จ อปฺปฏฺวิวานี จ สติ จ
 สมฺปชฌณณจ อาตปฺป ปธานํ อธิฏฺฐาณํ อนฺุโยโค อปฺปมาโท
 กุสเลสุ ฌมเมสุติ เอวํวิหารี สโต อปฺปมตโต.

ภิกฺขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานีติ ภิกฺขุติ กลฺยาณปฺปฏฺฐชฺชน^๕ วา
 ภิกฺขุ เสกฺโข วา ภิกฺขุ. **จรณฺติ** จรณฺโต วิหรณฺโต อิริยนฺโต
 วตฺเตนฺโต ปาเลนฺโต ยเปนฺโต ยาเปนฺโต. **มมตฺตาติ** เทว มมตฺตา:
 ตณฺหามมตฺตํ จ ทิฏฺฐิมมตฺตํ จ ๕เปย อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ๕เปย

^๑ ฉ., เท. กทาหิ, เอมฺมปริปิ.

^๒ ฉ., เท. อปฺปมตโต อปฺปมาโท, เอมฺมปริปิ.

^๓ สยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. ปชฺเหยฺย

^๕ ฉ., เท. ปฏฺฐชฺชนกลฺยาณ

อิทํ ทิฏฺฐิฉมมตฺตํ. ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิฉมมตฺตํ ปฏฺฐินิสฺสชฺชิตฺวา
มมตฺเต หิตฺวา ปริจฺจชิตฺวา^๑ วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกิตฺวา^๒
อนภาวํคเมตฺวาติ ภิกฺขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ.

ชาติขุขรํ โสภปริทฺทวณฺจ อีธว วิทฺวา ปชฺเหยย ทฺถขฺนฺติ
ชาติติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาติ
สณฺหาติ โอภกฺกนฺติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว
อายตฺตานํ ปฏฺฐิลาโภ. **ชราติ**^๓ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ
สตฺตนิกาเย ชรา ชีรณฺตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจฺจตา อายุโน
สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก. **โสโกติ** ฌาติพฺยสเนน วา ฌฺญจฺสส
โภคพฺยสเนน วา ฌฺญจฺสส โรคพฺยสเนน วา ฌฺญจฺสส สีลพฺยสเนน
วา ฌฺญจฺสส ทิฏฺฐิจฺพยสเนน วา ฌฺญจฺสส อณฺเวยตรณฺณตเรณ วา
พฺยสเนน สมฺนฺนาคตฺสส อณฺเวยตรณฺณตเรณ วา ทฺถขฺมเมณ
ฌฺญจฺสส โสโก โสจนา โสจิตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก
อนฺโตททาโห อนฺโตปริททาโห เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺส
โสภสฺสลฺลํ. **ปริเทโวติ** ฌาติพฺยสเนน วา ฌฺญจฺสส โภคพฺยสเนน วา
ฌฺญจฺสส โรคพฺยสเนน วา ฌฺญจฺสส สีลพฺยสเนน วา ฌฺญจฺสส
ทิฏฺฐิจฺพยสเนน วา ฌฺญจฺสส อณฺเวยตรณฺณตเรณ วา พฺยสเนน
สมฺนฺนาคตฺสส อณฺเวยตรณฺณตเรณ วา ทฺถขฺมเมณ ฌฺญจฺสส อาเทโว
ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตฺตํ ปริเทวิตฺตํ ลาโป
ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตฺตํ. **อิธาติ**
อิมิสฺสา ทิฏฺฐิจฺยา ๔เปย อิมสฺมี มนฺุสฺสโลเก. **วิทฺวาติ** วิทฺวา^๔
วิชฺชาคโต ฌาณิ วิภาวี เมธาวิ. **ทฺถขฺนฺติ** ชาติทฺถขฺ ๔เปย

^๑ ฉ.,เท. ชหิตฺวา จชิตฺวา ปชหิตฺวา

^๓ ฉ.,เท. ชรณฺติ

^๒ ฉ.,เท. พฺยนฺตีกิตฺวา

^๔ ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสทุกข^๑ ชาติขุขร์ โสภปริทวณจ
อิเชว วิทวา ปชเหยย ทุกขนติ วิทวา^๒ วิชชาคโต ฌาณี วิภาวี
เมธาวี อิเชว ชาติขณจ โสภปริเทวณจ^๓ [๔] ปชเหยย วิโนทยย
พยุหนตีกเรยย อนภาวงคเมยยาติ ชาติขุขร์ โสภปริทวณจ อิเชว
วิทวา ปชเหยย ทุกข^๔ เตนาห ภควา

“เอววิหารี สโต อปฺปมตโต
ภิกขุ จรฺ หิตฺวา มมายิตานิ
ชาติขุขร์ โสภปริทวณจ
อิเชว วิทวา ปชเหยย ทุกขนติ.

[๒๖] **เอตาทินนุทามิ วโจ มहेสิน**
สูกิตติตํ โคตม นุปิธี
อทุธา หิ ภควา ปหาสิ ทุกข
ตถา หิ เต วิทิตฺเต เอส ธมฺโม. (๙)

เอตาทินนุทามิ วโจ มहेสินติ เอตนฺติ ตฺยหํ วจนํ
พยุปถิ^๕ เทสนํ อนุสนฺธิ^๖ อภินนุทามิ^๗ นนุทามิ อภินนุทามิ
โมทามิ อนุโมทามิ อิจฺฉามิ สาทียามิ ยาจามิ ปตฺถยยามิ ปิทยามิ
อภิชฺปฺปามิ. มहेสินติ^๘ ภควา มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี
ปริเยสีติ มहेสี^๙ ๗เปย กหํ นราสโมติ มहेสีติ เอตาทินนุทามิ
วโจ มहेสินโน.

^๑ จ., เท. โทมนสสุปายาสทุกข ^๒ จ., เท. อัย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ จ., เท. โสภปริทวณจ ^๔ จ., เท. ทุกขณจ.

^๕ จ., เท. พยุปถิ

^๖ จ., เท. อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ นนุทามิ ๗เปย อภิชฺปฺปามิ

^๗ จ., เท. อัย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๘-๙} จ., เท. มहेสินติ ก็ มहेสิ ภควา, มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มहेสิ,
เอวมฺปิ.

ตนฺตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาคํ

อปเปว มํ ภควา อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย. (๑๐)

เต จาปี ฐนปฺปชฺหายฺย ทฺถขณฺติ เต จาปีติ ขตฺติยา จ
พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สฺสทฺทา จ คหฺภูจา จ ปพฺพชิตา จ
เทวา จ มนุสฺสา จ. ปชฺหายฺย ทฺถขณฺติ ชาตฺตทฺถขํ ชราทฺถขํ
พฺยาธิตฺถขํ มรณทฺถขํ โสภปริเทวทฺถขํ โทมนสฺสพฺยาสาทฺถขํ
ปชฺหายฺย วิโนเทยฺย พฺยณฺตีกเรยฺย อนภาวจฺจเมยฺยณฺติ เต จาปี
ฐนปฺปชฺหายฺย ทฺถขํ.

เย ตวํ มฺหิ อฏฺฐิตํ โอวเทยฺยาติ ยะติ ขตฺติเย จ พฺราหฺมณ
จ เวสฺสเ จ สฺสทฺเท จ คหฺภูเจ จ ปพฺพชิตเ จ เทเว จ มนุสฺส
จ. ทฺวนฺติ ภควนฺตํ ภณฺติ. มฺหิติ โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ ๔เป
สงฺกชาลมตฺตจฺจ โส มฺหิ. อฏฺฐิตํ โอวเทยฺยาติ อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย
สภกจฺจํ โอวเทยฺย อภินฺทํ โอวเทยฺย ปุณฺนปฺปณฺ โอวเทยฺย
อนุสาเสยฺยาติ เย ตวํ มฺหิ อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย.

ตนฺตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาคณฺติ ตนฺติ ภควนฺตํ
ภณฺติ. นมสฺสามิติ กาเยน วา นมสฺสามิ, วาจาเยน วา นมสฺสามิ,
จิตฺเตน วา นมสฺสามิ, อนฺวตฺตปฏฺฐิปตฺติยา วา นมสฺสามิ,
ธมฺมานุธมฺมปฏฺฐิปตฺติยา วา นมสฺสามิ สภกโรมิ ครุภโรมิ^๑ มาเนมิ
ปุเชมิ. สเมจฺจาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ สมากนฺตฺวา อภิสมากนฺตฺวา
สมมุขา ตํ นมสฺสามิ. นาคณฺติ นาค [๒] ภควา อาคํ น
กโรตฺติติ นาค, น คจฺจตฺติติ นาค, น อาคจฺจตฺติติ นาค.

^๑ ฉ., เท. ครุ ภโรมิ, เอวมุปริปิ.

^๒ ฉ., เท. จ ภควา

กถํ ภควา อาคํ น กโรตฺติ นาคโค. อาคฺ วุจฺจณฺติ
ปาปกา อกุสลา ฐมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภาวิกา^๑ สหฺรา
ทฺฤทฺธิปาภา อายตฺติ ชาตฺติชรามณฺเญยา.^๒

อาคํ น กโรติ กิณฺจ โลก (สภฺยาติ ภควา)
สพฺพสํโยเค วิสซช พนฺธนา
สพฺพตฺถ น สซชตฺติ วิมฺตฺโต
นาคโค ตาติ ปวฺจเจเต ตถตฺตาติ.

เอวํ ภควา อาคํ น กโรตฺติ นาคโค.

กถํ ภควา น คจฺจณฺตฺติ นาคโค. ภควา น ฌนฺทาคตฺติ
คจฺจณฺติ, น โทสาคตฺติ คจฺจณฺติ, น โมหาคตฺติ คจฺจณฺติ, น ภยาคตฺติ
คจฺจณฺติ, น ราควเสน คจฺจณฺติ, น โทสวเสน คจฺจณฺติ, น โมหวเสน
คจฺจณฺติ, น ทิฏฺฐิวิเสน คจฺจณฺติ, น มานวเสน คจฺจณฺติ, น
อุทฺทชฺจวเสน คจฺจณฺติ, น วิจิกิฉวเสน คจฺจณฺติ, น อนฺุสยวเสน
คจฺจณฺติ, น วคฺเคหิ ฐมฺเมหิ ยายติ นียยติ^๓ วุยฺหติ สํหริยติ,^๔ เอวํ
ภควา น คจฺจณฺตฺติ นาคโค.

กถํ ภควา น อาคจฺจณฺตฺติ นาคโค. โสตาปตฺติมคฺเคน เย
กิเลสา ปหฺนินา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาจฺจณฺติ,
สกทาคามิมคฺเคน ๕เปยฺย อนาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหฺนินา, เต
กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาจฺจณฺติ, อรหตฺตมคฺเคน เย
กิเลสา ปหฺนินา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาจฺจณฺติ,
เอวํ ภควา น อาคจฺจณฺตฺติ นาคโคติ ตนฺตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาคํ.

^๑ ฉ.,เท. โปโนภาวิกา, เอวมฺปฺริป.

^๓ ฉ.,เท. นียติ

^๒ ฉ.,เท. ชาตฺติชรามณฺเญยา, เอวมฺปฺริป.

^๔ ฉ.,เท. สํหริยติ

อปเปว มํ ภควา อฏฺฐิตํ โอวเทยยาติ อปเปว มํ ภควา
 อฏฺฐิตํ โอวเทยย สกุกจํ โอวเทยย อภินฺหํ โอวเทยย ปุณฺณปุณฺ
 โอวเทยย อนุสาเสยยาติ อปเปว มํ ภควา อฏฺฐิตํ โอวเทยย.
 เตนาห โส พุราหุมนโณ

“เต จาปี ฐนฺนปฺปชฺเหยฺยุ ทุกฺขํ
 เย ตวํ มฺหิ อฏฺฐิตํ โอวเทยย
 ตนฺตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาคํ
 อปเปว มํ ภควา อฏฺฐิตํ โอวเทยยาติ.

[๒๘] ยํ พุราหุมนํ เวทคฺคฺมาภิชณฺณา^๑

อภินฺจณํ กามภเว อสฺสตุตํ

อทุธา หิ โส โอมมิมํ อตาริ

ติณฺโณ จ ปารํ อภิโธ อกฺโข. (๑๑)

ยํ พุราหุมนํ เวทคฺคฺอภิชณฺณาติ พุราหุมนฺตฺติ^๒ สตฺตุนนํ
 ฐมฺมานํ พาหิตตฺตา พุราหุมนฺ: สกุกายทิกฺขุจิ พาหิตา โหติ,
 วิจิจฺจณา พาหิตา โหติ, สีสพฺพตปฺรามาโส พาหิตโต โหติ, ราโค
 พาหิตโต โหติ, โทโส พาหิตโต โหติ, โมโห พาหิตโต โหติ, มาโน
 พาหิตโต โหติ. พาหิตสฺส^๓ โหนฺติ ปาปกา อกฺขสฺสา ฐมฺมา
 สงฺกิลฺลสิกา โปโนพฺภวิกา สทฺธา ทุกฺขวิปากา อายตฺติ
 ชาตฺติชฺรามรณฺเีย.

พาเหตุว^๔ สพฺพปปาปกาणि (สภียาติ ภควา)

ภควา^๔ วิมฺโล สาธุสฺมาหิโต จิตฺตโต

^๑ สฺยา. เวทคฺคฺ อภิชณฺณา

^๒ ฉ.,เท. พุราหุมนฺตฺติ

^๓ ฉ.,เท. พาหิตาสฺส

^๔ ฉ.,เท. พาหิตว

^๕ ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

สํสارมตฺตจฺจ เกวลี โส

อนิสฺสํโต^๑ ตาทิ ปวฺจจเต พุรหฺมา.^๒

เวทคฺคฺนฺติ^๓ เวโท วุจฺจติ จตฺตสุ มคฺเค สฺสณฺณํ ๔เปยฺ
สพฺพเวทมตฺตจฺจ^๔ เวทคฺ. โสติ. อภิขณฺณตฺติ อภิชาเนยฺย อาชาเนยฺย
วิชาเนยฺย ปฏฺวิวิชาเนยฺย ปฏฺวิวิขฺเมยฺยตฺติ ยํ พุรหฺมณํ
เวทคฺคฺมาภิขณฺณตฺติ.

อภิญฺจนํ กามภเว อสฺสทฺตนฺติ อภิญฺจนนฺติ ราคภิญฺจนํ
โทสภิญฺจนํ โมหภิญฺจนํ มานภิญฺจนํ ทิฏฺฐิจิภิญฺจนํ กิเลสภิญฺจนํ
ทฺวจฺจริตภิญฺจนํ. ยสฺเสเต ภิญฺจนา ปหีนา สมฺมจฺฉินฺนา รูปสฺสนฺตา
ปฏฺวิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา ฌาณคฺคฺตินา ททฺธมา, โส วุจฺจติ
อภิญฺจโน. กามาติ อุกฺกทานโต เทว กามา: วตฺถุกามา จ
กิเลสกามา จ ๔เปยฺ อิมะ วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ๔เปยฺ อิมะ
วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. ภวตฺติ เทว ภวา: กมฺมภโว จ ปฏฺวิสฺสณฺธิโก จ
ปฺนพฺภโว ๔เปยฺ อยํ กมฺมภโว ๔เปยฺ อยํ ปฏฺวิสฺสณฺธิโก ปฺนพฺภโว.
อภิญฺจนํ กามภเว อสฺสทฺตนฺติ อภิญฺจนํ [^๕] กามภเว อสฺสทฺตํ อลคฺคํ
อลคฺคิตํ อปฺลิตฺพุทฺชนฺติ [^๖] อภิญฺจนํ กามภเว อสฺสทฺตํ.

อทฺธา หิ โส โธมมิมํ อตารีตฺติ อทฺธาติ เอกํสวจนํ ๔เปยฺ
อวตฺถณานวจนเมตฺต^๗ 'อทฺธาติ. โธมนฺติ กาโมหํ ภโวหํ ทิฏฺฐโจหํ
อวิชฺโชหํ. อตารีตฺติ อตาริ^๘ อุตฺตริ ปตฺริ สมตฺติกฺกมิ วีตฺวตฺตติตฺติ^๙
อทฺธา หิ โส โธมมิมํ อตาริ.

^๑ ฉ., เท. อสฺสโต

^๒ ฉ., เท. ส พุรหฺมา.

^๓ ฉ., เท. เวทคฺคฺติ

^๔ ฉ., เท. สพฺพ เวทมตฺตจฺจ

^๕ ฉ., เท. ปุคฺคํ

^๖ ฉ., เท. นิภฺชนํ นิสฺสํ วิปฺปมฺมตฺตํ วิสณฺณตฺตํ วิมฺริยาทิกเตน

เจตฺสา วิหรนฺตนฺติ

^๗ ฉ., เท. อวตฺถาปณวจนเมตฺต, เอวฺมปฺริปี.

^๘ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ. ^๙ ฉ., เท. วีตฺวตฺตยิตฺติ

อปริคมนตาย จิโต, กฏี^๑ สมาทาย จิโต, วิมุตติปฏิเสวนตาย
 จิโต, เมตตตาย ปาริสุทฺธิยา จิโต, กรุณาย มุทิตาย อุเปกฺขาย
 ปาริสุทฺธิยา จิโต, อจฺจนตปาริสุทฺธิยา จิโต, อกมฺมณฺณตตาย
 ปาริสุทฺธิยา^๒ จิโต, วิมุตตตฺตา จิโต, สฺนฺตจิตตตตาย^๓ จิโต,
 ขนฺธปริยฺนเต จิโต, ชาติฺตปริยฺนเต จิโต, อายตฺนปริยฺนเต จิโต,
 คติปริยฺนเต จิโต, อุปฺปตฺติปริยฺนเต จิโต, ปฏิสฺนฺธิปริยฺนเต จิโต,
 ภาวปริยฺนเต จิโต, สํสาร์ปริยฺนเต จิโต, วฏฺฏปริยฺนเต จิโต,
 อนฺติมภาเว จิโต, อนฺติมสมุสฺสเย^๔ จิโต, อนฺติมเทหฺสโร อรหา.

ตสฺสํ ปจฺฉิมโก ภาโว จริมยํ สมุสฺสโย
 ชาติมรณสํสારो^๕ นตฺถิ ตสฺส ปุณฺณโกวติ.

ติณฺโณ จ ปารฺนฺติ ปาริ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ, โย โส
 สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปตฺตินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโห
 นิพฺพานํ. โส ปารคโต ปารปฺปตฺโต อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต
 โกฏฺฐคโต โกฏฺฐปฺปตฺโต ปริยฺนคโต ปริยฺนปฺปตฺโต โวसानคโต
 โวसानปฺปตฺโต ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต เลณคโต เลณปฺปตฺโต
 สรณคโต สรณปฺปตฺโต อภยคโต อภยปฺปตฺโต อจฺจุตคโต
 อจฺจุตปฺปตฺโต อมตคโต อมตปฺปตฺโต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต,
 โส วุฏฺฐจฺวาโส จิณฺณจฺรณเณ อเปยฺย ชาติขรामรณสํสારो นตฺถิ
 ตสฺส ปุณฺณโกวติ ติณฺโณ จ ปาริ.

อจิโลติ ราโค ขิโล, โทโส ขิโล, โมะโห ขิโล, โกโห
 ขิโล, อุปฺนาโห ขิโล, อเปยฺย สพฺพากุสลาภิสงฺขาราว ขิลา. ยสฺสเสเต

^๑ น.,เท. กถิ

^๒ น.,เท. สฺนฺตจิตตตฺตา

^๔ น.,เท. สฺยา. ชาติขรामรณสํสારอ, เอวฺมปริย.

^๕ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๖ น.,เท. อนฺติเม สมุสฺสเย

ขีลา ปหีนา สมุจจินฺนา รูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺตติกา
 ฌาณคฺคิณา ททฺธมา, โส วุจฺจติ อชิโล. **อกงฺโขติ** ทุกฺเข กงฺขา,
 ทุกฺขสมฺมทเย กงฺขา, ทุกฺขนิโรธเ กงฺขา, ทุกฺขนิโรธคามินิยา
 ปฏิปทาย กงฺขา, ปุพฺพนฺเต กงฺขา, อปรนฺเต กงฺขา,
 ปุพฺพนฺตาปรนฺเต กงฺขา, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมฺบุปฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ
 กงฺขา, ยา เอวรฺฐา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ
 วิจิกิฉฺฉา เทวพฺพหํ เทวธาปโถ สํสโย อนนฺทํสคฺคาโห อาสปฺปนา
 ปริสปฺปนา ปริโยคาหนา ฌมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข. ยสฺเสตธา^๑
 กงฺขา ปหีนา สมุจจินฺนา รูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺตติกา
 ฌาณคฺคิณา ททฺธมา, โส วุจฺจติ อกงฺโขติ ติณฺโณ จ ปารํ อชิโล
 อกงฺโข. เตนาห ภควา

“ยํ พุราหฺมณํ เวทคฺคฺมาภิขณฺณา

อภิกฺขจฺนํ กามภเว อสฺสตุํ

อทฺธา หิ โส โอฆมิมํ อตาริ

ติณฺโณ จ ปารํ อชิโล อกงฺโขติ.

[๒๕] วิทฺวา จ โย เวทฺธ นโร อิท

ภวภเว สจฺจมิมํ วิสฺซุช,

โส วิตฺตณฺโห อนิโม นิราโส

อตฺตาริ^๒ โส ชาติขรณฺติ พฺรุมฺมิ. (๑๒)

วิทฺวา จ โย เวทฺธ นโร อิทาติ วิทฺวาติ วิชฺชาโคโต ฌาณิ
 วิภาวี เมธาวี. โยติ โย ยาทีโส ๕เป๕ มนุสฺโส วา. เวทฺธติ
 เวโท วุจฺจติ จตฺตสุ มคฺเคสุ ฌาณํ. ๕เป๕ สพฺพเวทฺมตฺติจฺจ เวทฺธ

^๑ ฉ., เท. ยสฺเสเต

^๒ สุยา. อตฺตาริ, เอวฺมุปริปี.

โสติ.^๑ นโรติ สตุโต นโร มาโนโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตุ^๒
 ชนฺตุ อินฺทคุ^๓ มนุชฺ. อิธาติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิจิยา ๗เปฯ อิมสฺมิมิ
 มนุสฺสโลเกติ วิทฺวา จ โย เวทคุ นโร อิธ.

ภวภเว สงฺคมิมี วิสขฺชาติ ภวภเวติ ภวภเว กมฺมภเว
 ปุณฺพภเว กามภเว, กมฺมภเว กามภเว ปุณฺพภเว รูปภเว,
 กมฺมภเว รูปภเว ปุณฺพภเว อรูปภเว, กมฺมภเว อรูปภเว ปุณฺพภเว
 ปุณฺปปุณฺ ภเว,^๔ ปุณฺปปุณฺ คติยา ปุณฺปปุณฺ อุปฺปตฺติยา ปุณฺปปุณฺ
 ปฏฺฐิสฺสณฺธิยา ปุณฺปปุณฺ อตฺตภาวาทินิพฺพตฺติยา. สงฺคณฺติ^๕ สตฺต
 สงฺคา: รากสงฺโค โทสสงฺโค โมหสงฺโค มาณสงฺโค ทิฏฺฐิสงฺโค
 กิเลสสงฺโค ทุจฺจริตสงฺโค. วิสขฺชาติ สงฺเค ไสฺสสขฺชิตฺวา วา
 วิสขฺช, อถวา สงฺเค พนฺธ [๖] อาพนฺธ ลคฺเค ลคฺคิตฺเต
 ปลิพฺพุทฺธ พนฺธเน โมจยิตฺวา^๗ วา วิสขฺช. ยถา จ ยานํ วา
 วยฺหํ วา รถํ วา สกมฺมํ วา สนฺทมานิกํ วา สขฺชํ วิสขฺชํ
 กโรนฺติ วิโกเปนฺติ; เอวเมว เต สงฺเค ไสฺสสขฺชิตฺวา วา วิสขฺช,
 อถวา สงฺเค พนฺธ อาพนฺธ ลคฺเค ลคฺคิตฺเต ปลิพฺพุทฺธ พนฺธเน
 โมจยิตฺวา วา วิสขฺชาติ ภวภเว สงฺคมิมี วิสขฺช.

โส วิตฺตณฺโห อนิโฆ นิราโส อตาริ โส ชาติชฺรณฺติ พุริมีติ
 ตณฺหาติ รุปฺตณฺหา สทฺทตณฺหา คณฺธตณฺหา รสตณฺหา
 ใญฺจพฺพตณฺหา ฆมฺมตณฺหา. ยสฺเสสา ตณฺหา ปหีนา สมฺจุจฺฉินฺนา
 รูปสนฺตา ปฏิปฺปสสทฺธา อภพฺพุปปตฺติกา ฅาณคฺคินา ททฺธมา,

^๑ ฉ., เท. อิตฺสทฺโท น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. อินฺทคุ

^๔ ฉ., เท. สงฺคาติ

^๗ ฉ., เท. โผจยิตฺวา, เอวมฺปรี.

^๒ ฉ., เท. ชาคุ, เอวมฺปรี.

^๔ ฉ., เท. ปุณฺปปุณฺภเว, เอวมฺปรี.

^๖ ฉ., เท. วิพนฺธ, เอวมฺปรี.

โส วุจฺจติ วิตตณฺโห วิคตตณฺโห จตฺตตณฺโห วนฺตตณฺโห
 มุตตตณฺโห ปหีนตณฺโห ปฏินิสฺสํวฺจตณฺโห, วิตฺราโค จตฺตราโค
 วนฺตฺราโค^๑ มุตฺตราโค^๒ ปหีนฺราโค ปฏินิสฺสํวฺจฺราโค นิจฺจนาโต
 นิพฺพุโต สิตฺติญฺโต สุขปฏิสฺสเวที พฺรหฺมญฺเตน อตฺตนา วิหฺรตีติ โส
 วิตตณฺโห. อนิโฆติ ราโค นีโฆ, โทโส นีโฆ, โมะโห นีโฆ, โกโห
 นีโฆ, อุปนาโห นีโฆ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ นีฆา.
 ยสฺสเสเต นีฆา ปหีนานํ สมฺมจฺฉินฺนํ ฐปฺสนฺตํ ปฏฺธิปฺปสฺสทฺธา
 อภพฺพุปฺปตฺติกา ฅาณคฺคินา ททฺธมา, โส วุจฺจติ อนิโฆ. นิราโสติ
 อาสา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌมา โลภ
 อกฺกุสลมฺมูลํ. ยสฺสเสสา อาสา ตณฺหา ปหีนานํ สมฺมจฺฉินฺนํ ฐปฺสนฺตํ
 ปฏฺธิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ฅาณคฺคินา ททฺธมา, โส วุจฺจติ
 นิราโส. ขาตีติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย
 ขาติ สญฺชาติ โอฏฺกนฺติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุมาโว
 อายตฺนํ ปฏฺฐิลาโก. ขราติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ
 สตฺตนิกาเย ขรา ชีรณตา ขณฺธุจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจฺจตา อายฺโน
 สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก [๒] มรณฺนฺติ^๓ ยา เตสํ เตสํ
 สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกาเย จฺจ จวนฺตา เภโท อนฺตรธานํ
 มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเพวรสฺส นิกฺเขโป
 ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปฺจฺเจโท.^๔ โส วิตตณฺโห อนิโฆ นิราโส อตาริ โส
 ขาติขรณฺติ พุรฺรมิ^๕ติ ‘โย โส วิตตณฺโห จ อนิโฆ จ นิราโส จ,
 โส [๔] ขาติขรามรณํ อตาริ อุตฺตาริ ปตฺริ สมตฺติกฺกมิ วิตฺตวตฺตีติ
 พุรฺรมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภขามิ

^{๑-๒} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.^๒ ฉ., เท. อยํ วุจฺจติ ขรา^{๓-๔} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.^๔ ฉ., เท. โข

อตุตฺตานิกโรมิ ปกาเสมีติ โส วิตตณฺโห อนิโฆ นิราโส อตุตฺตาริ
โส ชาตฺติชฺรณฺติ พุรฺรุมิ. เตนาห ภควา

“วิทฺฐวา จ โย เวทฺถ นโร อิท
ภวามเว สงฺคมิมี วิสซช
โส วิตตณฺโห อนิโฆ นิราโส
อตุตฺตาริ โส ชาตฺติชฺรณฺติ พุรฺรุมิติ.

สห คาถาปริโยสํหา ฯเปฯ “สตุถา เม ภนฺเต ภควา,
สาวโกหฺมสมิติ.

จตุตฺโถ เมตตคฺคฺมาณวปญฺหานิทฺเทโส.

๕. ไรตกมาณวปญหานิทุเทโส

[๓๐] “ปฺจุณามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตํ (อิจฺจายสุมา ไรตโก)

วาจาภิกฺขวามิ มเหสี ตฺยหํ

ตว สุตฺวาน นิกฺโขมสํ

ลิกฺขเข นิพฺพานมตฺตโน.

(๑)

ปฺจุณามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตนฺติ ปฺจุณามิตฺติ ติสฺโส ปฺจุณา:
อทิฏฺฐชฺโชตนา ปฺจุณา ทิฏฺฐสํสันทนา ปฺจุณา วิมตฺติจฺเจตนา ปฺจุณา
ฯเปฯ อีมา ติสฺโส ปฺจุณา ฯเปฯ นิพฺพานปฺจุณา. ปฺจุณามิ ตนฺติ
ปฺจุณามิ ตํ, ยาจามิ ตํ, อชฺฌเมสวามิ ตํ, ปสาเทมิ ตํ, ‘ภตฺตสฺส เมตฺติ
ปฺจุณามิ ตํ. ภควาติ คารวาวริวจนเมตํ ฯเปฯ สจฺจิกา ปณฺณตฺตติ,
ยทิทํ ภควาติ. พุรุหิ เม ตนฺติ พุรุหิ อัจฺจิกฺขาหิ เทเสหิ
ปณฺณเปหิ ปณฺณจเปหิ วิวราหิ วิภาหิ อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิตฺติ
ปฺจุณามิ ตํ ภควา พุรุหิ เม ตํ. อิจฺจายสุมา ไรตโกติ อิจฺจาติ
ปทสนฺธิ. อายสุมาติ ปิยวจนํ. ไรตโกติ ตสฺส พุราหุมนฺตสฺส นามํ
ฯเปฯ อภิลาโปติ อิจฺจายสุมา ไรตโก.

วาจาภิกฺขวามิ มเหสี ตฺยฺหนฺติ ตฺยฺหํ วจนํ พฺยปถํ เทสนํ
อนฺุสนฺธิ กฺขวามิ อภิกฺขวามิ อิจฺจามิ สาทิยามิ ปตฺถยามิ ปิเหม^๑
อภิชปฺปามิ. มเหสีติ เกนตฺถน^๒ มเหสี. ภควา มหนฺตํ สิลกฺขนฺธํ
เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี ฯเปฯ กหํ นราสโภติ มเหสีติ
วาจาภิกฺขวามิ มเหสี ตฺยฺหํ.

^๑ ฉ., เท. ปิฬยามี

^๒ ฉ., เท. กิ มเหสี ภควา

ตว สุตวาน นิคุโฆสนติ ตฺยหํ วจนํ พฺยปถํ เทสนํ
อนุสนหํ^๑ สุตวาน สฺนิตฺวา อุกฺคณฺหิตฺวา^๒ อุปฺচারยิตฺวา
อุปฺลกฺขยิตฺวาติ ตว สุตวาน นิคุโฆสํ.

สิกฺขเ นิพฺพานมตฺตโนติ สิกฺขเชติ^๓ ติสฺโส สิกฺขา: อธิสฺสสิกฺขา
อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา ๔เปฯ อัย อธิปญฺญาสิกฺขา.
นิพฺพานมตฺตโนติ [^๓] ราคสฺส นิพฺพาปนาย โทสสฺส นิพฺพาปนาย
โมหสฺส นิพฺพาปนาย โกรธสฺส นิพฺพาปนาย อุปฺนาหสฺส
นิพฺพาปนาย ๔เปฯ สพฺพากุสลากิสงฺขารานํ สมาย อุปฺสมาย
วูปฺสมาย นิพฺพาปนาย ปฏฺินิสฺสคฺคาย ปฏฺิปปสฺสทฺธิยา อธิสฺสมฺปิ
สิกฺขเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺขเขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺขเขยฺย, อิมํ
ติสฺโส สิกฺขา^๔ อวชฺเชนฺโต^๕ สิกฺขเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺขเขยฺย,
ปสฺสนฺโต สิกฺขเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺขเขยฺย, จิตฺตํ อธิกฺกฺขนฺโต^๖
สิกฺขเขยฺย, สทฺธาย อธิมฺจุจฺจนฺโต สิกฺขเขยฺย, วิริยํ ปคฺคณฺหนฺโต
สิกฺขเขยฺย, สดี อฺปฺกฺกฺเขนฺโต สิกฺขเขยฺย, จิตฺตํ สมาทนฺโต สิกฺขเขยฺย,
ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺขเขยฺย, อภิญฺเญยฺย^๗ อภิชานนฺโต สิกฺขเขยฺย,
ปริณฺเญยฺย^๘ ปริชานนฺโต สิกฺขเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชนฺโต สิกฺขเขยฺย,
ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺขเขยฺย, สจฺฉิกาทพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต
สิกฺขเขยฺย^๙ อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ^{๑๐} สิกฺข
นิพฺพานมตฺตโน. เตนํ ห โส พฺราหฺมณ

^๑ ฉ., เท. อุกฺคณฺหิตฺวา

^๓ ฉ., เท. อตฺตโน, เอวมฺปิ.

^๔ ฉ., เท. ปทนฺโต

^๕ สฺยา. ปริณฺเญยฺย

^๒ ฉ., เท. สิกฺขาติ

^๔ ฉ., เท. สิกฺขาโย อวชฺเชนฺโต, เอวมฺปิ.

^๖ สฺยา. อภิญฺเญยฺย

^{๘-๙} สฺยา. สิกฺขเขยฺย สมาทาย จเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ

“ปฺจุณามิ ตํ ภควา พฺรุหิ เม ตํ (อิจฺจายสฺมา ไชโตโก)
 วาจาภิกงฺขามิ มเหสิ ตยฺหํ
 ตว สุตฺวาน นิคฺโขมสํ
 สิกฺขเช นิพฺพานมตฺตโนติ.

[๓๑] เตนหาตปฺปํ กโรหิ (โรตกาติ ภควา)
 อิวะ นิปโก สโต
 อิตฺ สุตฺวาน นิคฺโขมสํ
 สิกฺขเช นิพฺพานมตฺตโน.

(๒)

เตนหาตปฺปํ กโรหิติ อาตปฺปํ กโรหิ, อุตฺสาหํ กโรหิ,
 อุตฺโสฬฺหํ กโรหิ, วายามํ^๑ กโรหิ, ฐิตี กโรหิ, วิริยํ กโรหิ, จนฺทํ
 ชเนหิ สญฺชเนหิ อุปฺภฺจเปหิ^๒ นิพฺพตฺเตหิ อภินิพฺพตฺเตหิติ
 เตนหาตปฺปํ กโรหิ. โรตกาติ ภควาติ^๓ โรตกาติ ภควา ตํ
 พุร่าหมณฺ ฌาเมเน อาลปติ. ภควาติ คารวาทิวจนเมตํ ๗เปย
 สจฺจนิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ โรตกาติ ภควา.

อิวะ นิปโก สโตติ อิวาติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา
 ขนฺติยา อิมิสฺสา รุจฺญา อิมิสฺมี อาทาเย อิมิสฺมี ฌมฺเม อิมิสฺมี
 วินเย อิมิสฺมี ฌมฺมวินเย อิมิสฺมี ปาวจเน อิมิสฺมี พุร่าหมจฺริเย
 อิมิสฺมี สตฺถุสฺสเน อิมิสฺมี อตฺตภาเว อิมิสฺมี มนุสฺสโลเก. นิปโกติ
 นิปโก ปณฺหิตโต ปญฺญวา พุทฺธมา ฌาณํ วิภาวี เมธาวิ. สโตติ
 จตฺตฺติ การณฺหิ สโต: กาเย กายานุสฺสนาสติปฺภฺจาทิ ภาเวเนโต
 สโต ๗เปย โส วุจฺจติ สโตติ อิวะ นิปโก สโต.

^๑ ฉ.,เท. ถามิ^๒ ฉ.,เท. อุปฺภฺจเปหิ สมฺภฺจเปหิ^๓ ฉ.,เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนติ.

อิโต สุตวาน นิคุโฆสนุติ อิโต มยหํ วจนํ พุชปถํ เทสนํ
 อนุสนธิํ สุตวาน^๑ สุนิตฺวา อุกคฺคหิตฺวา อุปฺচারยิตฺวา อุปฺลภยิตฺวาติ
 อิโต สุตวาน นิคุโฆสํ.

สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโนติ สิกฺเขติ^๒ ติสฺโส สิกฺขา: อริสฺสึลสิกฺขา
 อริจิตฺตสิกฺขา อริปญฺณาสิกฺขา ๔เปฯ อัย อริปญฺณาสิกฺขา.
 นิพฺพานมตฺตโนติ: รากสฺส นิพฺพาปนาย โทสสฺส นิพฺพาปนาย
 โมหสฺส นิพฺพาปนาย โกรธสฺส นิพฺพาปนาย อุปฺนาหสฺส
 นิพฺพาปนาย ๔เปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สมาย อุปฺสมาย
 วูปฺสมาย นิพฺพาปนาย ปฏฺินิสฺสคฺคาย ปฏฺิปปสฺสทฺธิยา อริสฺสึลมฺปิ
 สิกฺเขยฺย, อริจิตฺตมฺปิ สิกฺเขยฺย, อริปญฺณมฺปิ สิกฺเขยฺย, อิมํ
 ติสฺโส สิกฺขา อวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย,
 ๔เปฯ สจฺจนิกาทพฺพํ สจฺจนิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย
 สมาทาย วตฺเตยฺยาติ สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโน. เตนหา ภควา

“เตนหาตปฺปํ กโรหิ (ไชตกาติ ภควา)

อิเชว นิปโก สโต

อิโต สุตวาน นิคุโฆสํ

สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโนติ.

[๑๒]

ปฺลสฺตามหํ เทว มนุสฺสโลเก^๓

อภิญฺจนํ พุราหฺมณํ อิริยมานํ

ตนตํ นมสฺสทมิ สมฺนตฺตจกฺขุ

ปมฺญจ มํ สกฺก กถฺกถาหิ.

(๓)

^๑ ฉ.,เท. สุตฺวา สุนิตฺวา

^๒ ฉ.,เท. สิกฺขาติ

^๓ ฉ.,เท. เทวมนุสฺสโลเก, เอวมฺปรีติ.

ปสฺสตามหํ เทว มนุสฺสโลเกติ เทวาทิ ตโย เทวาทะ:
 สมฺมตฺติเทวาทิ^๑ จ^๒ อุปฺปตฺตติเทวาทิ จ^๒ วิสฺสุทฺธิเทวาทิ . จ.^๒ กตเม
 สมฺมตฺติเทวาทิ. สมฺมตฺติเทวาทิ วุจฺจนฺตฺติ ราชานํ จ ราชกุมารานํ จ
 เทวียโย จ. [๓] กตเม อุปฺปตฺตติเทวาทิ. อุปฺปตฺตติเทวาทิ วุจฺจนฺตฺติ
 จาตุมฺมหาราชาธิกา เทวาทิ ตาวตีสํ เทวาทิ ยามา เทวาทิ ตุสฺสิตา
 เทวาทิ นิมฺมานรตฺติ เทวาทิ ปรมิณฺมิตฺตวสฺสวตฺตติ เทวาทิ พุรฺหมกายิกา
 เทวาทิ, เย จ เทวาทิ ตตฺตรุปริ^๔ [๔] กตเม วิสฺสุทฺธิเทวาทิ. วิสฺสุทฺธิเทวาทิ
 วุจฺจนฺตฺติ ตถาคตฺตสวากา อรหณฺโต ขีณาสวาทิ, เย จ ปจฺเจกสมฺพุทฺธา
 [๕] ภควา สมฺมตฺติเทวานญจ อุปฺปตฺตติเทวานญจ วิสฺสุทฺธิเทวานญจ
 เทวาทิ จ อตฺติเทวาทิ จ เทวาทิตฺเทวาทิ จ สีสฺสียโห นาคนาโค คณฺณคณฺ
 มุณิณฺนี ราชราชา. **ปสฺสตามหํ เทว มนุสฺสโลเกติ** มนุสฺสโลเก เทว
 ปสฺสสามิ, อตฺติเทวาทิ ปสฺสสามิ, เทวาทิตฺเทวาทิ ปสฺสสามิ ทกฺขามิ โอลเกมิ
 นิชฺฌายามิ อุปฺปริกฺขามิ ตติ ปสฺสสามหํ เทว มนุสฺสโลเก.

อภิกฺขจณํ พุราหฺมณณํ อิริยมานนฺตติ อภิกฺขจณนฺตติ ราคภิกฺขจณํ
 โทสภิกฺขจณํ โมหภิกฺขจณํ มานภิกฺขจณํ ทิฏฺฐิจภิกฺขจณํ กิเลสภิกฺขจณํ
 ทุจฺจจริตภิกฺขจณํ; เต ภิกฺขจนา พุทฺธสฺส ภควโต ปหิณา อจฺจุฉินฺนํมูลา
 ตาลาวตฺตูกตา อนนฺทาวจฺจตา อายตฺติ อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา พุทฺธ
 อภิกฺขจโน. **พุราหฺมณนฺตติ**^๖ ภควา สตฺตุนนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตตา
 พุราหฺมณณ: สกฺกายทิฏฺฐิจิ พาหิตา โหติ, วิจิจฺจจฺฉา พาหิตา โหติ,
 สีสฺสพฺพตฺตปฺรามาสฺส พาหิตโต โหติ, ราโค พาหิตโต โหติ, โทโส
 พาหิตโต โหติ, โมห พาหิตโต โหติ, มาโน พาหิตโต โหติ,

^๑ ฉ., เท. สมฺมตฺติเทวาทิ, เอมฺมปฺริปิ.

^๓ ฉ., เท. อิมะ วุจฺจนฺตฺติ สมฺมตฺติเทวาทิ

^๔ ฉ., เท. อิมะ วุจฺจนฺตฺติ อุปฺปตฺตติเทวาทิ

^๕ ฉ., เท. พุราหฺมณณ

^๒ ฉ., เท. จสฺสโท น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. ตทฺตฺตติ

^๖ ฉ., เท. อิมะ วุจฺจนฺตฺติ วิสฺสุทฺธิเทวาทิ

พาหิตสฺส โหหนฺติ ปาปกา อกุสลา ชฺมมา สงฺกิลลิกา โปโนพฺภวิกา
สทฺธา ทุกฺขวิปากา อายตี ชาติชฺรามณฺเีย.

พาเหตุวา^๑ สพฺพปาปกาณิ (สภียาติ ภควา)
ภควา^๒ วิมฺโล สาธุสมฺมาหิโต จิตฺตโต
สํสارมตฺตจฺจ เกวลี โส
อนิสฺสิตโต^๓ ตาทิ ปวฺจฺจเต พฺรหฺมา.^๔

อิริยมาณนฺติ จรณฺตํ^๕ วิหรณฺตํ^๖ อิริยนฺตํ วตฺเตนฺตํ ปาเลนฺตํ
ยเปณฺตํ ยาเปณฺตนฺติ อภิณฺจณํ พฺราหฺมณํ อิริยมาณํ.

ตนฺตํ นมสฺสามิ สมฺนตฺตจฺกฺขติ ตนฺติ ภควนฺตํ ภณฺติ.
นมสฺสามิตี กาเยน วา นมสฺสามิ, วาจา ย วา นมสฺสามิ, จิตฺเตน
วา นมสฺสามิ, อหฺวตฺถปฏฺธิปตฺติยา วา นมสฺสามิ,
ชฺมมานุชฺมมปฏฺธิปตฺติยา วา นมสฺสามิ สกฺกโรมิ ครุฑโรมิ มาเนมิ
ปฺปฺเชมิ. สมฺนตฺตจฺกฺขติ สมฺนตฺตจฺกฺข วุจฺจติ สพฺพพญฺญตฺตญาณํ. ภควา
เตน^๗ สพฺพพญฺญตฺตญาณेณ อุเปโต สมฺเปโต อุปาคโต สมฺอุปาคโต
อุปปฺนโน สมฺอุปปฺนโน สมฺนฺนาคโต.

น ตสฺส อทฺธิฏฺฐมิตฺตติ^๘ กิณฺจิ,
อโถ อวิณฺญาตมชานิตพฺพํ
สพฺพํ อภิณฺญาสิ ยทตฺติ เนยฺยํ,
ตถาคโต เตน สมฺนตฺตจฺกฺขติ.

ตนฺตํ นมสฺสามิ สมฺนตฺตจฺกฺข.

^๑ ฉ., เท. พาหิตฺวา, เอวมฺปฺริปี.

^๒ ฉ., เท. อสฺสิตโต

^๓ สฺยา. วิจรณฺตํ

^๔ ฉ., เท. อทฺธิฏฺฐมิตฺตติ

^๕ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๖ สฺยา., ฉ., เท. พฺรหฺมาติ, เอวมฺปฺริปี.

^๗ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

ปมฺญจ มํ สกฺก กถงฺกถาหีติ สกฺกาติ [^๑] ภควา สกฺยกุลา
 ปพฺพชฺชิตฺตปิ สกฺโก. อถวอ อทุโธ^๒ มหทฺธโน ฐนวาติปิ สกฺโก,
 ตสฺสิมานิ ฐนานิ, เสยฺยถิ^๓. สทฺธธานํ สีลธนํ หิริธนํ โอตตปฺปณํ
 สุตธนํ จาคธนํ ปญฺญานธนํ สติปญฺญานธนํ สมฺมปฺปชานธนํ
 อิทฺธิปาถธนํ อินฺทฺริยธนํ พลธนํ โพชฺฌณฺจธนํ มคฺคธนํ ผลธนํ
 นิพฺพานธนํ. อิมฺเหติ อเนกวิเชติ ฐนรตเนหิ อทุโธ มหทฺธโน
 ฐนวาติปิ สกฺโก. อถวอ สกฺโก ปหุ วิสวํ อลฺมตฺโต สฺสุโร วิโร
 วิกฺกนฺโต อภีรु^๔ อจฺจมฺภี อนฺตุราสี อปฺลายุ ปหีนภายเกว
 วิคตโลมฺหํโสติปิ สกฺโก. กถงฺกถา วุจฺจติ วิจิกิฉฺชา, ทฺวเข กงฺขา
 ทฺวเขสมฺมทฺเย กงฺขา ทฺวเขนิโรเช กงฺขา ทฺวเขนิโรธคามินิยา ปฏฺธิปทาย
 กงฺขา, ปุพฺพนเต กงฺขา อปรนฺเต กงฺขา ปุพฺพนตาปรนฺเต กงฺขา,
 อิทฺธิปจฺจยตาปฏฺธิจฺจสมฺมปฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ กงฺขา, ยา เอวฺฐปา
 กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ วิจิกิฉฺชา เทวพฺพกํ เทวธูปโถ
 สํสโย อเนกํสคฺคาโห อาสปฺปนา ปริสปฺปนา อปฺริโยคาหนา
 จมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข. **ปมฺญจ มํ สกฺก กถงฺกถาหีติ**
มฺญจ มํ [^๕] โมเจหิ มํ ปโมเจหิ มํ อุตฺตร มํ สมฺมุตฺตร มํ
 วุฏฺฐจาเปหิ มํ กถงฺกถาสลฺลโตติ ปมฺญจ มํ สกฺก กถงฺกถาหิ.
 เตนาห โส พฺรหฺมณ

“ปสฺสามหิ เทว มนุสฺสโลเก
 อภิณฺจณํ พฺรหฺมณํ อิริยมาณํ
 ตนฺตํ นมสฺสามิ สมฺนตจกฺขุ
 ปมฺญจ มํ สกฺก กถงฺกถาหีติ.

^๑ ฉ., เท. สกฺโก^๒ ฉ., เท. อทุโธ, เอวมฺปริปิ.^๓ ฉ., เท. เสยฺยถิ^๔ ฉ., เท. อภีรु, เอวมฺปริปิ.^๕ ฉ., เท. ปมฺญจ มํ

[๓๓]

นาหิ สมิสฺสามิ^๑ ปโมจนาย
 กถงฺกถิ ไชตก กณฺหิ โลเก
 ฐมฺมมฺลจฺ เสฏฺฐํ อภิขานมาโน^๒
 เอวํ ตฺวํ โอมมิมํ ตเรสิ.

(๔)

นาหิ สมิสฺสามิ ปโมจนายาติ นาหนตํ สกโกมิ มุณฺหิจิตฺตํ
 ปมุณฺหิจิตฺตํ โมเจตฺตํ ปโมเจตฺตํ อุทฺธริตฺตํ อุทฺธราเปตฺตํ^๓ วุฏฺฐจาเปตฺตํ^๔
 กถงฺกถาสลฺลโตติ เอวมฺปิ นาหิ สมิสฺสามิ ปโมจนาย. อถวา น
 อีหามิ น สหามิ^๕ น อุตฺตสหามิ น วายมามิ น อุตฺตสาหํ กโรมิ
 น อุตฺตโสฬฺหิ กโรมิ น ถามํ กโรมิ น ธิตฺติ กโรมิ น วีริย
 กโรมิ น จฺหนํ ชเนมิ น สยชเนมิ น นิพฺพตฺเตมิ น
 อภินิพฺพตฺเตมิ อสฺสทฺเธ ปุคฺคเล อจฺจนฺทิกเก กุสฺสีเต หีนวีริเย
 อปฺปปฏิปชฺชมาเน ฐมฺมเทสนายาติ เอวมฺปิ นาหิ สมิสฺสามิ
 ปโมจนาย. อถวา นตฺถณฺโณ โกจิ โมเจตฺตํ^๕ เต ยถิ มุณฺเจยฺย^๖
 สเกน ถาเมน สเกน พเลน สเกน วีริเยน สเกน ปรกฺกเมน
 สเกน ปุริสธामेณ สเกน ปุริสพเลน สเกน ปุริสวีริเยน สเกน
 ปุริสปรกฺกเมน อตฺตนา สมฺมาปฺปิปํ อนุโลมปฺปิปํ อนุวตฺตปฺปิปํ
 ฐมฺมานุฐมฺมปฺปิปํ ปฺปิปชฺชมานา มุณฺเจยฺยนฺติ^๗ เอวมฺปิ นาหิ
 สมิสฺสามิ ปโมจนาย. วุตฺตณฺเหตํ ภควตา “โส วต จฺนฺท อตฺตนา
 ปฺลิปฺลิปนฺโน ปริ ปฺลิปฺลิปนฺนํ อุทฺธริสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ,
 ‘โส วต จฺนฺท อตฺตนา อทฺนโต อวินฺโต อปรินิพฺพุโต ปริ

^๑ ฉ., เท. สหิสฺสามิ, เอวมฺปิริ.^{๓-๔} ฉ., เท. สมฺมทฺธริตฺตํ อุฏฺฐจาเปตฺตํ^๕ ฉ., เท. โมเจตา, “โมเจตาติปิ ปาโธ.^๗ ฉ., เท. โมเจยฺยนฺติ^๒ สฺยา., ฉ., เท. อาขานมาโน^๔ ฉ., เท. สมฺมามี^๖ ฉ., เท. โมเจยฺย, เอวมฺปิริ.

ทเมสสุติ วิเนสสุติ ปรีนิพพาเปสสุตตีติ เนตัง จานัง วิชฺชตตีติ เอวมปิ
นาหัง สมิสฺสามี ปโมจนาย. วุตฺตมฺเหตัง ภควตา

“อตุตฺตนา^๑” กตํ ปาปํ อตุตฺตนา สงฺกิลิสฺสตี
อตุตฺตนา อกตํ ปาปํ อตุตฺตนา วิสฺสุตฺตตี
สฺพุทฺธิ^๒ อสฺพุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาถโม อญฺญํ วิโสธเยตี.

เอวมปิ นาหัง สมิสฺสามี ปโมจนาย. วุตฺตมฺเหตัง ภควตา “เอวเมว
โฆ พุราหฺมณ ติฏฺฐเตว นิพฺพานํ, ติฏฺฐตี นิพฺพานมคฺโค,^๓
ติฏฺฐามหัง สมากเปตา, อถ จ ปน มม สาวกา มยา
เอวโธวทียมานา เอวอนุสาสียมานา อปฺเปกฺกเจ อจฺจนฺตนิฏฺฐัง
นิพฺพานํ อาราเชนตี^๔ เอกกฺกเจ นาราเชนตี,^๕ เอตถ กฺยาหํ
พุราหฺมณ กโรมิ, มคฺคกฺขาเย พุราหฺมณ ตถาคโต มคฺคํ ปุณฺณโจ^๖
อาจิกฺขตี, อตุตฺตนา ปฏิปชฺชมานา มุญฺเจยฺยุนตี” เอวมปิ นาหัง
สมิสฺสามี ปโมจนาย.

กถํกถี โธตก กณฺจิ โลเกตี กถํกถี ปุคฺคัลลํ สกฺกขํ สขิลล์
สเทวพฺพหํ สวิจิกิจฺจํ. กณฺจิตี กณฺจิ ขตฺติยํ วา พุราหฺมณํ วา
เวสฺสํ วา สฺพุทฺธิํ วา คหฺนฺจํ วา ปพฺพชิตํ วา เทวํ วา
มนุสฺสํ วา. โลเกตี อปายโลเก ๗เปยฺย อายตนโลเกตี กถํกถี
โธตก กณฺจิ โลเก.

ธมฺมมฺยจฺจ เสฏฺฐัง อภิขานมานตี ธมฺมํ เสฏฺฐัง วุจฺจตี อมตํ
นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺฆารสมฺโถ สพฺพปฺริยปฏินิสฺสคฺโค
ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรธो นิพฺพานํ. เสฏฺฐนฺตี อคฺคํ เสฏฺฐัง

^๑ ฉ., เท. อตุตฺตนาหิ

^๒ ฉ. สฺพุทฺธิ

^๓ ฉ., เท. นิพฺพานคามิมคฺโค

^๔ สฺยา. อาราเชนตี

^๕ ฉ., เท. นาราเชนตตี

^๖ ฉ., เท. พุทฺโธ

^๗ ฉ., เท. มุจฺเจยฺยุนตี

วิเสฏฺฐจํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวโร ฅมฺมํ. อภิชานมาโนติ^๑ อภิชานมาโน
 วิชานมาโน ปฏฺวิวิชานมาโน ปฏฺวิวิชฌมาโนติ ฅมฺมณฺจ เสฏฺฐจํ
 อภิชานมาโน.

เอวํ ตุวํ โอมมิมํ ตเรสีติ เอวํ ตุวํ^๒ กาโมหํ ภโวหํ
 ทิฏฺฐโจหํ อวิชฺโชหํ ตเรยยาสิ อุตฺตเรยยาสิ ปตเรยยาสิ
 สมตฺติกุกเมยยาสิ วิตฺตวตฺเตยยาสีติ เอวํ ตุวํ โอมมิมํ ตเรสิ.
 เตนาห ภควา

“นาหํ สมิสฺสุสสามิ ปโมจนาย
 กถงฺกถี ไรตก กณฺจิ โลเก
 ฅมฺมณฺจ เสฏฺฐจํ อภิชานมาโน
 เอวํ ตุวํ โอมมิมํ ตเรสีติ.

[๓๔] อนุสาส พุรฺหุเม กรุณายมาโน,
 วิเวกฅมฺมํ ยมํ วิชณฺณํ
 ยถาหํ อากาโส จ อพฺยาปชฺฌมาโน^๓
 อิเชว สนฺโต อสีโต จเรยฺย. (๕)

อนุสาส พุรฺหุเม กรุณายมาโนติ อนุสาส พุรฺหุเมติ^๔ อนุสาส
 พุรฺหุเม อนุคฺคณฺห พุรฺหุเม อนุกมฺป พุรฺหุเมติ อนุสาส พุรฺหุเม.
 กรุณายมาโนติ กรุณายมาโน อนุทฺททยมาโน อนุรฺกขมาโน
 อนุคฺคณฺหมาโน อนุกมฺปมาโนติ อนุสาส พุรฺหุเม กรุณายมาโน.

วิเวกฅมฺมํ ยมํ วิชณฺณนฺติ วิเวกฅมฺมํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ,
 โย โส สพฺพสขฺขารสมํโถ สพฺพปฺปธิปฺปนิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย

^๑ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. อากาโสว อพฺยาปชฺฌมาโน, เอวมฺปรี. ^๔ ฉ., เท. อิม เทว ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

วิราโค นิโรโธ นิพพานं. ยมห์ วิชฌณฺติ ยํ อหํ ชาเนยฺย
อาชาเนยฺย^๑ วิชาเนยฺย ปฏฺวิชาเนยฺย ปฏฺวิวิชฌเณยฺยนฺติ [๒] วิเวกธมฺมํ
ยมห์ วิชณฺณํ.

ยถาหํ อากาโส จ อพฺยาปชฺฌมาโนติ ยถา อากาโส
นปฺปชฺชติ [๓] น พชฺฌติ น ปลิพชฺฌติ; เหวํ อปชฺชมาโน [๔]
อพชฺชมาโน อปลิพชฺชมาโนติ เหวํ^๕ อากาโส จ อพฺยาปชฺฌมาโน.
ยถา อากาโส น รชฺชติ ลาชาเย วา หลฺลิตฺวา^๖ วา นีเลน วา^๖
มณฺเฑญฺจาย วา; เหวํ อรชฺชมาโน อทฺถสฺมาโน อมฺยุหฺมาโน
อภิลิยมาโนติ^๗ เอวมฺปิ อากาโส จ อพฺยาปชฺฌมาโน. ยถา
อากาโส น กุปฺปติ น พฺยาปชฺฌติ น ปฏฺวิสิยติ น ปฏฺวิหณฺนติ;
เอหวํ อกุปฺปมาโน อพฺยาปชฺฌมาโน อปฺปฏฺวิสิยมาโน
อปฺปฏฺวิหณฺนมาโนติ [๔] เอวมฺปิ อากาโส จ อพฺยาปชฺฌมาโน.

อิเชว สนฺโต อสฺสโต จเรยฺยนฺติ อิเชว สนฺโตติ อิเชว สนฺโต
[๕] สฺมาโน อิเชว นิสฺสินโน^๘ สฺมาโน อิมสฺสมีเยว อาสเน
นิสฺสินโน สฺมาโน อิมิสฺสาเยว ปริสาย นิสฺสินโน สฺมาโนติ เอวมฺปิ
อิเชว สนฺโต. อถวา อิเชว สนฺโต อุปสนฺโต รูปสนฺโต นิพฺพุโต
ปฏฺวิปฺปสฺสทฺโรติ เอวมฺปิ อิเชว สนฺโต. อสฺสโตติ เทว นิสฺสยา:
ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ๔เปยฺย อยํ ตณฺหานิสฺสโย ๔เปยฺย
อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏฺวินิสฺสชฺชิตฺวา
จกฺขุ อนิสฺสโต, โสถํ อนิสฺสโต, ฆานํ อนิสฺสโต, ชิวหํ อนิสฺสโต,
กายํ อนิสฺสโต, มนํ อนิสฺสโต, รูปเป ๔เปยฺย สทฺเท ๔เปยฺย คนฺธเ

^๑ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ, เอวมฺปิ. ^๒ ฉ., เท. อธิคฺจเณยฺยํ ผุสฺเสยฺยํ สจฺจนิกรเณยฺยนฺติ

^๓ ฉ., เท. น คณฺหติ

^๔ ฉ., เท. เอวมฺปิ

^๕ ฉ., เท. อภิลิยสฺมาโนติ

^๖ ฉ., เท. อิเชว

^๗ ฉ., เท. อคณฺหมาโน

^{๘-๙} ฉ., เท. หลฺลิตฺวา วา นีลียา วา

^{๑๐} ฉ., เท. อปฺปฏฺวิหตมาโนติ

^{๑๑} สฺยา. นิสฺสินโน

๔เปยฺ รเส ๔เปยฺ โผฏฺฐพฺเพ ๔เปยฺ กุลํ ๔เปยฺ คณํ ๔เปยฺ
 อาวาสํ ๔เปยฺ ลาภํ ๔เปยฺ ยสํ ๔เปยฺ ปัสสํ ๔เปยฺ สุขํ ๔เปยฺ
 จีวรํ ๔เปยฺ ปิณฑปาตํ ๔เปยฺ เสนาสนํ ๔เปยฺ
 คิลานปัจจยเภสชฺชปริกฺขารํ ๔เปยฺ กามธาทูํ ๔เปยฺ รูปธาทูํ ๔เปยฺ
 อรูปธาทูํ ๔เปยฺ กามภวํ ๔เปยฺ รูปภวํ ๔เปยฺ อรูปภวํ ๔เปยฺ
 สญฺญาภวํ ๔เปยฺ อสญฺญาภวํ ๔เปยฺ เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ
 ๔เปยฺ เอกโวการภวํ ๔เปยฺ จตุโวการภวํ ๔เปยฺ ปณฺจโวการภวํ
 ๔เปยฺ อตีตํ ๔เปยฺ อนาคตํ ๔เปยฺ ปจฺจุปปนฺหนํ ๔เปยฺ
 ทิฏฺฐสฺสุตมุตวิณฺญาตพฺเพ ฌมฺเม [๑] อนิสฺสโต อนลฺลโน อนุปคโต
 อนชฺฌเณสฺสโต อนธฺมุตโต นิกฺขนฺโต นิสฺสณฺโณ^๒ วิปฺปมฺุตโต วิสํยุตฺโต
 วมิริยาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ^๓ อสฺสโต.^๓ จเรยฺยนฺติ จเรยฺยํ
 วิหเรยฺยํ^๔ อิริเยยฺยํ วตฺเตยฺยํ ปาเลยฺยํ^๕ ยเปยฺยํ ยาเปยฺยนฺติ อีเรว
 สนฺโต อสฺสโต จเรยฺยํ. เตนาห โส พฺรหฺมโณ

“อนฺสาส พฺรหฺเม กรุณฺยามาโน,
 วิเวกธฺมมํ ยมฺหํ วิชณฺณํ
 ยถาหํ อากาโส จ อพฺยาปชฺฌมาโน
 อีเรว สนฺโต อสฺสโต จเรยฺยนฺติ.

[๓๕] กิตฺติยสฺสทามิ เต สนฺติ (ไชตกาทิ ภควา)

ทิฏฺฐเส ฌมฺเม อนีติหํ
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ
 ตเร โลเก วิสฺสํติกํ.

(๖)

^๑ น.,เท. อสฺสโต

^{๓-๓} น.,เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๕ น.,เท. ยํ ปาโส น ทิสฺสตี.

^๒ น.,เท. นิสฺสณฺโณ, เอวฺมุปรีปิ.

^๔ สฺยา. วิจเรยฺยํ

กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺตินฺติ ราคสฺส สนฺตี โทสสฺส สนฺตี
 โมหสฺส สนฺตี โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ มกฺขสฺส ฯเปฯ
 ปพาสสฺส ฯเปฯ อีสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยสฺส ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ
 สาเจยฺยสฺส ฯเปฯ ฌมฺภสฺส ฯเปฯ สารมฺภสฺส ฯเปฯ มานสฺส
 ฯเปฯ อติมานสฺส ฯเปฯ มทสฺส ฯเปฯ ปมาทสฺส ฯเปฯ
 สพฺพกิเลสํ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจิตานํ ฯเปฯ สพฺพทรณํ ฯเปฯ
 สพฺพปริพาหณํ ฯเปฯ สพฺพสนฺดาปณํ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสฺสงฺขารานํ
 สนฺตี อุปฺสนฺตี ฐปฺสนฺตี นิพฺพุตี ปฏฺธิปฺปสฺสทฺธี กิตฺตยิสฺสามิ [°]
 อากิขิสฺสามิ เทสิสฺสามิ^๒ ปณฺณเปสฺสามิ ปณฺณเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ
 วิภวิสฺสามิ อุตฺตานิกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามิ^๓ กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺตี.
 ໂຫຕກາຕິ ກວາຕິ ໂຫຕກາຕິ ກວາຕິ ຕໍ ພຸຣາຟຸມຣ໌ ນາເມນ ອາລປຕິ.
 ກວາຕິ ຄາຣວາຣິວຈນເມຕໍ ພາຍ ສຈຸນິກາ ປຸນຸວຕຕຕິ, ຍທີຫໍ ກວາຕິ
 ໂຫຕກາຕິ ກວາຕາ.

ทิจฺฐເຈ ชฺมฺเม อนິตฺติหนฺติ ทิจฺฐເຈ ชฺมฺເມຕິ ทิจฺฐເຈ ชฺมฺເမ ฌาเต
 ชฺมฺເမ ตຸລິເຕ ชฺມເມ ດິຣິເຕ ชມເມ วิภาວິເຕ ชມເມ ວິຖູເຕ ສມເມ
 ‘ສພເພ ສຸຂາຣາ ອນິຈຸຈາຕິ ພາຍ ‘ຍງຸກິຣຸຈິ ສມຸທຍຸສມັ, ສພພນຕໍ
 ນິໂຣ໌ສຸສມນຸຕິ ທິຖູເຈ ສມເມ ຈາເຕ ສມເມ ສຸລິເຕ ສມເມ ດິຣິເຕ
 ສມເມ ວິກາວິເຕ ສມເມ ວິຖູເຕ ສມເມຕິ ເວມປິ ທິຖູເຈ ສມເມ. ອຄວາ
 ທຸກເບ ທິຖູເຈ ທຸກໜໍ ກຄຍິສຸສາມິ, ສມຸທຍ ທິຖູເຈ ສມຸທຍໍ ກຄຍິສຸສາມິ,
 ມຄເເ ທິຖູເຈ ມຄຄໍ ກຄຍິສຸສາມິ, ນິໂຣເ ທິຖູເຈ ນິໂຣ໌ ກຄຍິສຸສາມິຕິ
 ເວມປິ ທິຖູເຈ ສມເມ. ອຄວາ ທິຖູເຈ^๓ ສມເມ^๓ ສນຸທິຖູຈິກໍ ອກາລິກໍ

^๑ ฉ., เท. ปกิตฺตยิสฺสามิ

^๒ ฉ., เท. เทสฺสสามิ, ເວມປຣິປິ.

^{๓-๓} ฉ., เท. อิม ปาຈา น ທິສຸສນຕິ.

เอหิปสฺสํ โอปนยิกํ^๑ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญญูหิตํ เอวมฺปิ ทิฏฺฐเจ
 ฐมฺเมติ ทิฏฺฐเจ^๒ ฐมฺเม.^๓ อนินฺทิตฺตํ น อิตฺติ^๔ น อิตฺติกราย น
 ปรมฺปราย น ปิฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น
 อากาโรปวิตฺตเกน น ทิฏฺฐินิซฺฆมานกฺขนฺตียา สามํ สยมภินฺนํ
 อตฺตปจฺจกฺขํ ฐมฺมํ [^๕] กถยิสฺสามิตฺติ ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม อนินฺทิตฺตํ.

ยํ วิทิตฺวา สโต จรณฺติ ยํ วิทิตํ กตฺวา ตฺลยิตฺวา
 ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิญฺจํ กตฺวา ‘สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจาติ
 ๔เปยฺย “ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ วิทิตํ กตฺวา
 ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิญฺจํ กตฺวา. สโตติ จตฺตฺติ
 การณฺเห สโต: กาเย กายานุสฺสนาสตีปฺภูจํ ภาเวนฺโต สโต
 ๔เปยฺย โส วุจฺจติ สโต. จรณฺติ จรณฺโต วิจรณฺโต^๕ อิริยณฺโต
 วตฺเตนฺโต ปาเลนฺโต ยเปนฺโต ยาเปนฺโตติ ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ.

ตเร โลเก วิสฺตฺติกนฺติ วิสฺตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
 สาราโค ๔เปยฺย อภิชฺฌา โลภो อกุสฺสมฺมํ. วิสฺตฺติกาติ เกนตฺเถน
 วิสฺตฺติกา ๔เปยฺย วิสฺฐา วิตฺถตาติ วิสฺตฺติกา. โลเกติ อปายโลเก
 ๔เปยฺย อายตนโลเก. ตเร โลเก วิสฺตฺติกนฺติ ยา^๖ สา^๗ โลเก [^๘]
 วิสฺตฺติกา, โลเก ตํ^๘ วิสฺตฺติกํ สโต ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตฺตเรยฺย
 สมตฺติกเมยฺย วิตฺตวตฺเตยฺยาติ ตเร โลเก วิสฺตฺติกํ. เตนาห ภาควา

“กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺตี (ไชตกาติ ภาควา)

ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม อนินฺทิตฺตํ

^๑ ฉ., เท. โอปนยยิกํ, เอวมฺปฺริย.

^๒ ฉ., เท. น อิตฺติหิตํ

^๓ สุยา. วิจรณฺโต

^๔ ฉ., เท. เวสา, เอวมฺปฺริย.

^{๕-๖} ฉ., เท. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๕ ฉ., เท. ตํ

^{๖-๗} ฉ., เท. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนฺติ, เอวมฺปฺริย.

^๘ ฉ., เท. เวตํ, เอวมฺปฺริย.

ยัม วิทิตฺวา สโต จรัม
ตเร โลเก วิสตุตฺติกนฺติ.

[๓๖] ตณฺหาหํ อภินนฺทามิ มเหสิ สนนฺติมุตฺตมํ,
ยัม วิทิตฺวา สโต จรัม ตเร โลเก วิสตุตฺติกํ. (๗)

ตณฺหาหํ อภินนฺทามิ ตณฺติ ตณฺหํ วจันํ พุยปถํ เทสนํ
อนฺนสนฺธิ. อภินนฺทามิ นนฺทามิ อภินนฺทามิ โมทามิ อนฺนโมทามิ
อิจฺจามิ สาทิยามิ ปตฺถยามิ ปิฬามิ อภิขปฺปามิ ตณฺหาหํ
อภินนฺทามิ. มเหสิ สนนฺติมุตฺตมณฺติ มเหสิ [*] ภควา มหฺนตํ
สีลกฺขณํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสิ. มหฺนตํ สมาริกฺกณํ
ฯเปฯ กหํ เทวเทโว กหํ นราสภฺกํ มเหสิ. สนนฺติมุตฺตมณฺติ
สนฺติ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมฺภโ
สพฺพปฺปชิปฺภินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรธํ นิพฺพานํ. อุตฺตมณฺติ
อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวฺรณฺติ มเหสิ
สนนฺติมุตฺตมํ.

ยัม วิทิตฺวา สโต จรณฺติ ยัม วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา
ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา 'สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ
ฯเปฯ 'ยงฺกิณฺจิ สมฺมทฺธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมณฺติ ยัม' วิทิตํ
กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. สโตติ จตฺตฺหิ
การณฺเห สโต: กาเย กายานุสฺสนาสตีปฺภวจานํ ภาเวนฺโต สโต
ฯเปฯ โส วุจฺจติ สโต. จรณฺติ จรณฺโต วิหรณฺโต อิริยณฺโต
วตฺเตนฺโต ปาเลณฺโต ยเปณฺโต ยาเปณฺโตติ ยัม วิทิตฺวา สโต จรัม.

* ฉ., เท. ก็ มเหสิ ภควา, เอมฺพปริปี.

๒ ฉ., เท. อยัม ปาโง น ทิสฺสติ.

ตเร โลเก วิสตุตฺติกนฺติ วิสตุตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา, โย
 ราโค สาราโค ๕เปย อภิขุมา โลโม อุกุสสมูลํ. วิสตุตฺติกาติ
 เกนตฺเถน วิสตุตฺติกา ๕เปย วิสสุา วิตฺถตาติ วิสตุตฺติกา. โลเกติ
 อปายโลเก ๕เปย อายตนโลเก. ตเร โลเก วิสตุตฺติกนฺติ ยา सा
 โลเก วิสตุตฺติกา, โลเก ตํ วิสตุตฺติกํ สโต ตเรยฺย^๑ อุตฺตเรยฺย
 ปตเรยฺย สมตฺติกกเมยฺย วิตฺติวตฺเตยฺยาติ ตเร โลเก วิสตุตฺติกํ.
 เตนาห โส พุราหฺมณเณ

“ตณฺหาหํ อภินฺนทามิ มहेสิ สนฺติมุตฺตมํ,
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสตุตฺติกนฺติ.

[๓๗] ยงฺกิลฺลิจิ สมฺปชานาสิ (ไชตกาติ ภควา)
 อุกุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปี มขฺเณ
 เอตํ วิทิตฺวา ‘สวฺโคติ โลเก
 ภาวาภาย มากาสิ ตณฺหํ. (๘)

ยงฺกิลฺลิจิ สมฺปชานาสิ^๑ ยงฺกิลฺลิจิ สมฺปชานาสิ อาชานาสิ
 วิชานาสิ^๒ ปฏฺวิวิชานาสิ ปฏฺวิวิชฺฌสีติ ยงฺกิลฺลิจิ สมฺปชานาสิ.
 ไชตกาติ ภควาติ ไชตกาติ ภควา ตํ พุราหฺมณํ นาเมเน อาลปติ.
 ภควาติ คาราวาจิวนเมตํ ๕เปย สจฺจิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ ภควาติ
 ไชตกาติ ภควา.

อุกฺทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปี มขฺเณติ อุกุทฺธนฺติ วุจฺจติ^๓ อนาคตํ.
 อโธติ อตีตํ. ติริยญฺจาปี มขฺเณติ ปจฺจุปฺปนํ. อุกุทฺธนฺติ เทวโลโก.

^๑ ฉ., เท. ตเรยฺย, เอมปริปี.

^๒ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

อโธติ อปายโลโก. ติริยญจาปี มชฺเณติ มนุสฺสโลโก. อถวา
 อุทฺธนฺติ กุสลา ฐมา. อโธติ อกุสลา ฐมา. ติริยญจาปี
 มชฺเณติ อพฺยาภตา ฐมา. อุทฺธนฺติ อรูปฐาตุ. อโธติ กามฐาตุ
 ติริยญจาปี มชฺเณติ รูปฐาตุ. อุทฺธนฺติ สุขา เวทนา. อโธติ
 ทุกฺขา เวทนา. ติริยญจาปี มชฺเณติ อทุกฺขมสุขา เวทนา. อุทฺธนฺติ
 อุทฺธํ ปาทตลา, อโธติ อโธ เกสมตฺถกา. ติริยญจาปี มชฺเณติ
 เวมชฺเณติ อุทฺธํ อโธ ติริยญจาปี มชฺเณ.

เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเกติ 'สงฺโค เอโส, ลคฺคณํ เอตํ,
 พนฺธณํ เอตํ, ปลิโพโธ เอโสติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตฺสยิตฺวา
 ติริยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก.

ภาวภวาย มากาสิ ตณฺหนฺติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา
 คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฐมฺมตณฺหา. ภาวภวายาติ
 ภาวภวาย กมฺมภวาย ปุณฺพภวาย กามภวาย, กมฺมภวาย
 กามภวาย ปุณฺพภวาย รูปภวาย, กมฺมภวาย รูปภวาย ปุณฺพภวาย
 อรูปภวาย, กมฺมภวาย อรูปภวาย ปุณฺพภวาย ปุณฺปปุณฺ ภวาย
 ปุณฺปปุณฺ คติยา ปุณฺปปุณฺ อุปฺปตฺติยา ปุณฺปปุณฺ ปฏฺฐิสฺสณฺธิยา
 ปุณฺปปุณฺ อตฺตภาววิภินิพฺพตฺติยา ตณฺหํ มากาสิ มา ชเนสิ
 มา สณฺชเนสิ มา นิพฺพตฺเตสิ มา อภินิพฺพตฺเตสิ,^๑ ปชฺหิ^๒
 วินนฺเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวงฺคเมหีติ ภาวภวาย มากาสิ
 ตณฺหํ. เตนาห ภควา

^๑ จ.,เท. มาภินิพฺพตฺเตสิ

^๒ จ.,เท. ปชฺห

“ยงฺกิญฺจิ สมฺปชานาสี (ไชตฺถาติ ภควา)
 อุกฺกั อโห ติริยญฺจาปี มชฺฌเณ
 เอตํ วิทิตฺวา ‘สงฺโคติ โลเก
 ภวามวาย มากาสี ตณฺหนฺติ.

สห คาถาปริโยสํหา ๕เปย “สตุถา เม ภนฺเต ภควา,
 สวโกหมสฺมีติ.

ปญฺจโม ไชตกมาณวปญฺหานิทฺเทโส.

๖. อุปสัณณวปญหานิทเทศ

[๓๘] **เอโก อหํ สกุก มหุตโมฆํ (อิจายสุมา อุปสัโว)**
อนิสสิโต โน วิสahami ตาริตุํ
อารมฺมณํ พฺรหฺมิ สมฺมุตจกฺขุ
ยํ นิสสิโต โอมมิมํ ตเรยฺยํ. (๑)

เอโก อหํ สกุก มหุตโมฆนฺติ เอโกติ ปุคฺคโล วา เม
 ทฺติโย นตฺถิ, ฆมฺโม วา เม ทฺติโย นตฺถิ, ยํ วา ปุคฺคลํ
 นิสฺสาย ฆมฺมํ วา นิสฺสาย มหุตํ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺฐโฆ
 อวิชฺโชฆํ ตเรยฺยํ อุตฺตเรยฺยํ ปตฺตเรยฺยํ สมตฺติกกเมยฺยํ วิตฺตวตฺเตยฺยนฺติ
 เอโก.^๑ สกฺกาติ สกฺโก. ภควา สกฺยกุลา ปพฺพชฺชิตฺติปิ สกฺโก.
 อถวา อทุโร^๒ มหทฺทโน ฆนฺวาติปิ สกฺโก. ตสฺสิมานิ ฆนฺานิ,
 เสยฺยถิํ. สทฺธาณํ สีลณํ หิริณํ โอตตปฺปณํ สุตฺตณํ จาคณํ
 ปญฺญาณํ สติปฺญฺจानณํ ๔เปฯ นิพฺพานณํ. อิมฺเห อเนกวิเชหิ
 ฆนฺรตเนหิ อทุโร มหทฺทโน ฆนฺวาติปิ สกฺโก. อถวา สกฺโก ปหุ
 วิสวํ อลฺมตฺโต สฺวโร วิโร วิกฺกนฺโต อภฺริ อจฺฉมฺภี อนฺุตฺราสํ
 อปฺลาयी ปหิณฺนภยภเวโร วิคตโลมฺหํโสติปิ สกฺโกติ เอโก อหํ สกุก
 มหุตโมฆํ. อิจายสุมา อุปสัโวติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ. อายสุมาติ
 ปิยวณฺโณ. อุปสัโวติ ตสฺส พฺรหฺมณฺสส นามํ ๔เปฯ อภิลาโปติ
 อิจายสุมา อุปสัโว.

อนิสสิโต โน วิสahami ตาริตนฺติ อนิสสิโตติ ปุคฺคลํ วา
 อนิสสิโต ฆมฺมํ วา อนิสสิโต. โน วิสahami^๓ น อฺสฺสahami

^๑ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. อทุโร, เอวฺมฺปริปิ.

^๓ ฉ., เท. อิตฺตฺสทฺโท น ทิสฺสติ.

น สกโกมิ น ปฏิปโล. **ตาริตุนติ**^๑ มหนตฺ กาโมหํ ภโวหํ
 ทิฏฐโชนํ อวิชฺโชหํ ตาริตุ^๒ อุตฺตริตุ^๓ ปตริตุ^๔ สมตฺติกมิตุ^๕ วิตฺตวตฺติตุนติ
 อนิสฺสิตโต โน วิสหามิ ตาริตุ.

อารมฺมณํ พุรุหิ สมฺนตฺตจกฺขุติ อารมฺมณํ พุรุหิติ^๖ อารมฺมณํ
 อาลมฺพณํ นิสฺสยํ อุปนิสฺสยํ พุรุหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ
 ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภาหิ อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิติ อารมฺมณํ
 พุรุหิ.^๗ **สมฺนตฺตจกฺขุติ** สมฺนตฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพพณฺณุตตฺตวณฺ. ภคฺวา
 เตน สพฺพพณฺณุตตฺตวณฺเนน อุปเปโต สมฺมเปโต อุปาคโต สมฺมปาคโต
 อุปปนฺโน สมฺมปปนฺโน สมฺนนาคโต.

น ตสฺส อทฺธิฏฺฐมิตฺตติ กิณฺณจิ
 อโถ อวิณฺณวาทมฺหานิตฺตพํ
 สพฺพํ อภินฺณวาสิ, ยทตฺติ เนยฺย,
 ตถาคโต เตน สมฺนตฺตจกฺขุติ.

อารมฺมณํ พุรุหิ สมฺนตฺตจกฺขุ.

ยํ นิสฺสิตโต โอมมิมํ ตเรยฺยนฺติ ยํ นิสฺสิตโตติ ยํ วา ปุคฺคัลลํ
 นิสฺสิตโต ฐมมํ วา นิสฺสิตโต. **โอมมิมํ ตเรยฺยนฺติ**^๘ มหนตฺ กาโมหํ
 ภโวหํ ทิฏฐโชนํ อวิชฺโชหํ ตเรยฺยํ อุตฺตตเรยฺยํ ปตเรยฺยํ สมตฺติกมเมยฺยํ
 วิตฺตวตฺเตยฺยนฺติ ยํ นิสฺสิตโต โอมมิมํ ตเรยฺยํ. เตนาห โส พุราหฺมณ

“เอโก อหํ สกฺก มหนตฺโมหํ (อิจฺจายสฺมา อุปสัโว)
 อนิสฺสิตโต โน วิสหามิ ตาริตุ
 อารมฺมณํ พุรุหิ สมฺนตฺตจกฺขุ
 ยํ นิสฺสิตโต โอมมิมํ ตเรยฺยนฺติ.

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๗ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. ตริตุ

^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

[๓๙] **อาภิจญญณํ เปกฺขมานํ สติมา (อุปสีวาติ ภควา)
นตฺถิติ นิสฺสาย ตรสฺสุ โหณํ
กาเม ปหาย วิรโต กถาหิ
ตณฺหญฺญํ รตฺตมहाภิปสฺส.^๑** (๒)

อาภิจญญณํ เปกฺขมานํ สติมาติ โส พุราหุมนํ ปกตียา
อาภิจญญณายตนสมาปตฺตี ลาภีเยว นิสฺสยํ น ชานาติ “อัย เม
นิสฺสโยติ. ตสฺส ภควา นิสฺสยณฺจ อาจิขฺขติ อุตฺตริณฺจ นิยุยานปถํ
อาจิขฺขติ” “เนวสณฺณานาสณฺณายตนสมาปตฺตี” [^๔] สમાปชฺชิตฺวา
ตโต วุฏฺฐหิตฺวา ตตฺถ ชาเต จิตฺตเจตฺสึเก ฌมฺเม อนิฺจฺจโต
เปกฺขมานํ ทุกฺขโต ยเปยฺ รอคฺโต ยเปยฺ คณฺทโต ยเปยฺ สลฺลโต
ยเปยฺ อฆโต ยเปยฺ อาพารโต ยเปยฺ ปรโต ยเปยฺ ปโลกโต
ยเปยฺ อิตฺติโต ยเปยฺ อุปทฺทวโต ยเปยฺ อสาดโต^๕ ยเปยฺ ภยโต
ยเปยฺ อุปสคฺคโต ยเปยฺ จลโต ยเปยฺ ปภงฺคฺคโต ยเปยฺ อทฺฐวโต
ยเปยฺ อตฺถาณโต ยเปยฺ อเลณฺโต ยเปยฺ อสรณฺโต ยเปยฺ
อสรณิณฺฏโต ยเปยฺ วิตฺตโต ยเปยฺ ตฺถจฺจโต ยเปยฺ สฺสณฺณโต ยเปยฺ
อนตฺตโต ยเปยฺ อาทีนฺวโต ยเปยฺ วิปริณามธมฺมโต ยเปยฺ
อसारกโต ยเปยฺ อฆมฺมฺลโต ยเปยฺ [^๖] วิภวโต ยเปยฺ สาสวโต
ยเปยฺ วรฺกโต^๗ ยเปยฺ สงฺขตโต ยเปยฺ มาราณิสีโต ยเปยฺ
ชาติธมฺมโต ยเปยฺ ชราธมฺมโต ยเปยฺ พฺยาธิธมฺมโต ยเปยฺ

^๑ ฉ.,เท. นตฺตมहाภิปสฺส, เอมฺมปริปี.

^๓ ฉ.,เท. อาภิจญญณายตนสมาปตฺตี

^๕ ฉ.,เท. อัย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๗ ฉ.,เท. อัย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ.,เท. อัย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ.,เท. สโต

^๖ ฉ.,เท. ภวโต

มรณธมฺมโต ๔เปฯ โสภปริเทวทฺกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต ๔เปฯ
 สมุทฺยธมฺมโต ๔เปฯ อตฺถกฺมโต ๔เปฯ อนสฺสาทโต^๑ ๔เปฯ
 อาทึนฺวโต ๔เปฯ อนิสฺสรณโต^๒ ๔เปฯ เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน^๓
 โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโน. สติมาติ ยา สติ
 อนุสฺสติ ปฏฺฐิสฺสติ ๔เปฯ สมฺมาสติ, อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา
 อุเปโต [๔] สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปนฺโน
 สมฺนฺนาทโต, โส วุจฺจติ สติมาติ อากิณฺณจฺญํ เปกฺขมาโน สติมา.
อุปสัณฺณวณฺณ ภควาติ **อุปสัณฺณวณฺณ** ภควา ตํ พุราหฺมณํ นามเณ
 อาลปติ. ภควาติ คารวาทิวนเมตํ ๔เปฯ สจฺฉิกา ปณฺณตฺติ,
 ยทฺธิ ภควาติ อุปสัณฺณวณฺณ ภควา.

นตฺถิ นิสฺสาย ตฺรสฺสุ โอมฺนฺติ นตฺถิ กิณฺจติ
 อากิณฺณจฺญายตนสมฺปาตฺติ. กิการณา นตฺถิ กิณฺจติ
 อากิณฺณจฺญายตนสมฺปาตฺติ. วิณฺณายตนสมฺปาตฺติ สโต
 สมฺปาตฺติชิตฺวา ตโต วุจฺจติชิตฺวา ตณฺณเณ วิณฺณายตนํ อภาเวติ
 วิภาเวติ อนฺตรธาเปติ “นตฺถิ กิณฺจติ ปสฺสติ, ตํการณา นตฺถิ
 กิณฺจติ อากิณฺณจฺญายตนสมฺปาตฺติ.” ตํ^๔ นิสฺสาย อุปนิสฺสาย
 อารมฺมณํ^๕ อาลมฺพณํ กริตฺวา กาโมหํ ภโวหํ ทิฏฺฐิโหหํ อวิชฺโชหํ
 ตฺรสฺสุ อุตฺตฺรสฺสุ ปตฺรสฺสุ สมตฺติกมฺสฺสุ วิตฺตวตฺตสฺสุ นตฺถิ
 นิสฺสาย ตฺรสฺสุ โอมฺ.

^๑ ฉ., เท. อสฺสาทโต^๓ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.^๕ ฉ., เท. อากิณฺณจฺญายตนสมฺปาตฺติ^๒ ฉ., เท. นิสฺสรณโต^๔ ฉ., เท. โหติ^{๖-๗} ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

กามะ ปหาเย วิรโต กถาหิติ^๑ อุกุทานโต เทว
 กามา: วตถุกามา จ กิเลสกามา จ ๔เปย อิมะ วุจจนฺติ
 วตถุกามา ๔เปย อิมะ วุจจนฺติ กิเลสกามา. กามะ ปหายาติ
 วตถูกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาเย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา
 พุยนฺตีกิริตฺวา อนภาวงฺคเมตฺวาติ กามะ ปหาเย. วิรโต กถาหิติ
 กถงฺกถา วุจฺจติ วิจิกิञฺฉา. ทุกฺเข กงฺขา ๔เปย ฌมฺภิตตํ
 จิตฺตสฺส มโนวิเลโข. กถงฺกถาย อารโต วิรโต ปฏฺวิวิรโต นิกฺขนฺโต
 นิสฺสग्งฺโ จ วิปฺปมฺตฺโต วิสํยตฺโต วิมฺรียาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ
 เอวมฺปิ วิรโต กถาหิ. อถวา ทฺวตฺตีสาย ติรจฺฉานกถาย อารโต
 วิรโต ปฏฺวิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสग्งฺโ จ วิปฺปมฺตฺโต วิสํยตฺโต
 วิมฺรียาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ เอวมฺปิ วิรโต กถาหิติ กามะ
 ปหาเย วิรโต กถาหิ.

ตณฺหุขยํ รตฺตมฺหาภิปฺสฺสาติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา
 สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา รมฺมตณฺหา.
 รตฺตนฺติ^๒ รตฺติ. ๒ อโหติ ทิวโส. รตฺติณฺจ ทิวา จ ตณฺหุขยํ
 รากฺขยํ โทสฺสขยํ โมหขยํ คตฺติขยํ อุปฺปตฺติขยํ ปฏฺฐิสนฺธิขยํ
 ภวขยํ สํสาร์ขยํ วฏฺฏขยํ ปสฺส อภิปฺสฺส ทกฺข โอโลกย
 นิหฺมาย อุปฺปริกฺขาติ ตณฺหุขยํ รตฺตมฺหาภิปฺสฺส. เตนาห ภควา

“อาภิณฺจณฺณํ เปกฺขมาโน สติมา (อุปสีวาติ ภควา)

นตฺถิตฺติ นิสฺสาย ตรสฺส โอนํ

กามะ ปหาเย วิรโต กถาหิ

ตณฺหุขยํ รตฺตมฺหาภิปฺสฺสาติ.

^๑ ฉ., เท. กามาติ

^{๒-๒} ฉ., เท. นตฺถํ วุจฺจติ รตฺติ

[๔๐] สพฺเพสุ กามesu โย วิตราคิ (อิจฺจายสฺมา อุปสัโว)
 อากิณฺณจณฺณํ นิสฺสํโต หิตฺวมณฺณํ^๑
 สณฺณาวิมกฺเข ปรมฺธิมุตฺโต^๒
 ติฏฺเฐ นฺุ โส ตตฺถ อนาณฺวยิ. (๓)

สพฺเพสุ กามesu โย วิตราคิ สพฺเพสุติ สพฺเพน สพฺพํ
 สพฺพตา สพฺพํ อเสสํ นิสฺสํสํ, ปรียาทายวจนเมตํ “สพฺเพสุติ.
 กามesuติ [๓] อุทฺททานโต เทว กามา: วตฺตูกามา จ กิเลสกามา จ
 ๕เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺตูกามา ๕เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา.
 สพฺเพสุ กามesu โย วิตราคิ สพฺเพสุ กามesu โย วิตราคิ
 วิตฺตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนฺราโค
 ปฏฺินิสฺสณฺณจฺราโค วิกฺขมฺภิตฺราโคติ^๔ สพฺเพสุ กามesu โย วิตราคิ.
 อิจฺจายสฺมา อุปสัโวติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ. อายสฺมาติ ปิยวจนํ.
 อุปสัโวติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ ๕เปยฺ อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา
 อุปสัโว.

อากิณฺณจณฺณํ นิสฺสํโต หิตฺวมณฺณํติ เหฏฺฐิมา จ สฺมาปตฺติโย
 หิตฺวา วชฺเชตฺวา^๕ ปรีจจชิตฺวา อติกฺกมิตฺวา สมตฺกมิตฺวา
 วิตฺตวตฺติตฺวา อากิณฺณจณฺณายตนสฺมาปตฺตี นิสฺสํโต อลฺลํโน อุปาคโต^๖
 สมฺอุปาคโต อชฺโณสํโต อธิมุตฺโตติ อากิณฺณจณฺณํ นิสฺสํโต หิตฺวมณฺณํ.

สณฺณาวิมกฺเข ปรมฺธิมุตฺโตติ สณฺณาวิมกฺขา วุจฺจนฺติ สตฺถ
 สณฺณาสมาปตฺติโย. ตาสํ สณฺณาสมาปตฺตินํ อากิณฺณจณฺณายตนสฺมาปตฺติ

^๑ ฉ., เท. หิตฺวา มณฺณํ, เอมฺบุปริปิ.

^๓ ฉ., เท. กามาติ, เอมฺบุปริปิ.

^๔ ฉ., เท. จชิตฺวา, เอมฺบุปริปิ.

^๒ อ. วิมุตฺโต

^๔ ฉ., เท. วิกฺขมฺภานโต, เอมฺบุปริปิ.

^๖ ฉ., เท. อุปคโต สมฺอุปคโต, เอมฺบุปริปิ.

วิโมกฺขา^๑ อคฺคา จ เสฏฺฐา จ วิเสฏฺฐา จ ปาโมกฺขา จ
 อุตฺตมา จ ปวรา จ.^๒ ปรมเ อคฺเค เสฏฺเฐ วิเสฏฺเฐ ปาโมกฺเข
 อุตฺตमे ปวเร อธิมุตฺติวิโมกฺเขน อธิมุตฺโต ตตฺถาธิมุตฺโต
 ตทฺธิมุตฺโต ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครโก ตนฺนินฺโน ตปโปณ
 ตปฺปพฺภาโร ตทาทิปเตยโยติ^๓ สญฺญาวิโมกฺเข ปรมธิมุตฺโต.

ติฏฺเฐ นุ โส ตตฺถ อนาณูยาเยติ ติฏฺเฐ นฺติ สํสยปฺจุฉา
 วิมตฺติปฺจุฉา^๔ เทวพฺพหปฺจุฉา อนนํสปฺจุฉา ‘เอวํ นุ โข, น นุ โข,
 กิ นุ โข, กถํ นุ โขติ ติฏฺเฐ นุ. ตตฺถาติ อากิณฺณจณฺณายตเน.
 อนาณูยาเยติ: อนาณูยาเย อเวธมาโน^๕ อวิจจฺมาโน อนนฺตรธายมาโน
 อปฺริหยามาโน.^๖ อถวา อรชฺชมาโน อทฺสสฺมาโน อมฺยุหมาโน
 อกิลียมาโนติ^๗ ติฏฺเฐ นุ โส ตตฺถ อนาณูยาเย. เตนาห โส พฺราหฺมณ

“สพฺเพสุ กามेषฺสุ โย วีตฺราโค (อิจฺจาเยสฺมา อุปสึโว)
 อากิณฺณจณฺณํ นิสฺสึโต หิตฺวมณฺณํ
 สญฺญาวิโมกฺเข ปรมธิมุตฺโต
 ติฏฺเฐ นุ โส ตตฺถ อนาณูยาเยติ.

[๔๑] สพฺเพสุ กามेषฺสุ โย วีตฺราโค (อุปสึวาติ ภควา)
 อากิณฺณจณฺณํ นิสฺสึโต หิตฺวมณฺณํ
 สญฺญาวิโมกฺเข ปรมธิมุตฺโต
 ติฏฺเฐยฺย โส ตตฺถ อนาณูยาเย. (๔)

^{๑-๒} ฉ., เท. อากิณฺณจณฺณายตนสฺมาปตฺติวิโมกฺโข อุตฺโต จ เสฏฺโฐ จ วิเสฏฺโฐ จ ปาโมกฺโข จ
 อุตฺตโม จ ปวโร จ

^๒ ฉ., เท. ตทฺธิมุตฺโต ตทฺธิปเตยโยติ, เอวํปฺริย.

^๓ สยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. อวิจจฺมาโน, เอวํปฺริย.

^๕ ฉ., เท. อปฺริหายมาโน, เอวํปฺริย.

^๖ ฉ., เท. อกิลิสฺมาโนติ, เอวํปฺริย.

สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตฺราโคติ สพฺเพสุติ สพฺเพน สพฺพํ
 สพฺพภา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ, ปฺริยาทายวจนเมตํ ‘สพฺเพสุติ.
 กาเมสุติ อุทฺททานโต เทว กามา: วตฺตูกามา จ กิเลสกามา จ
 ๔เปยฺ อิมะ วุจฺจนฺติ วตฺตูกามา ๔เปยฺ อิมะ วุจฺจนฺติ กิเลสกามา.
 สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตฺราโคติ สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตฺราโค
 วิคตฺราโค จตฺตฺราโค วนฺตฺราโค มุตฺตฺราโค ปหีนฺราโค
 ปฏฺนิสฺสฏฺฐจฺราโค วิภฺขมภิตฺราโคติ สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตฺราโค.
 อุปสัวติ ภควาติ อุปสัวติ ภควา ตํ พุราหมณฺ นามะ
 อาลปฺติ. ภควาติ คารวาทิ วจนเมตํ ๔เปยฺ สจฺจิกา ปญฺญตฺติ,
 ยทึํ ภควาติ อุปสัวติ ภควา.

อาภิญฺญณํ นิสฺสิโต หิตฺวมณฺณนฺติ เหฏฺฐจฺมา จ สฺมาปตฺติโย
 หิตฺวา วชฺเชตฺวา ปฺริจฺจชิตฺวา อติภฺกมิตฺวา สมตฺติภฺกมิตฺวา วีตฺติวตฺติตฺวา
 อาภิญฺญณายตนสฺมาปตฺติ นิสฺสิโต อลฺลโน อุปาคโต สมนฺูปาคโต
 อชฺโฆสิโต อธิมุตฺโตติ อาภิญฺญณํ นิสฺสิโต หิตฺวมณฺณ.

สณฺณาวีโมกฺเข ปรมะธิมุตฺโตติ สณฺณาวีโมกฺขา วุจฺจนฺติ สตฺต
 สณฺณาสมาปตฺติโย. ตาสํ สณฺณาสมาปตฺตินํ อาภิญฺญณายตนสฺมาปตฺติ
 วิโมกฺขา อคฺคา จ เสฏฺฐา จ วิเสฏฺฐา จ ปาโมกฺขา จ อุตฺตมา
 จ ปวฺรา จ. ปรมะ อคฺเค เสฏฺฐเ จ วิเสฏฺฐเ จ ปาโมกฺเข อุตฺตเม
 ปวเร อธิมุตฺติวิโมกฺเขน อธิมุตฺโต ตตฺตฺราธิมุตฺโต ตทฺธิมุตฺโต
 ตจฺจจโร ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนินฺโน ตปฺโปเน ตปฺปพฺภาโร
 ตทาธิปเตยฺโยติ สณฺณาวีโมกฺเข ปรมะธิมุตฺโต.

ติฏฺฐะเยยฺ โส ตตฺถ อนานฺุยาเยติ ติฏฺฐะเยยฺยาติ ติฏฺฐะเยย
 สญฺจิกปฺปสฺสทฺธานิ.^๑ ตตฺถาติ อาภิญฺญณายตน. อนานฺุยาเยติ อนานฺุยาเย

^๑ ฉ.,เท. สญฺจิกปฺปสฺสทฺธานิ, เอวมฺปฺริ.

อเวธมาโน อวิคจฺจมาโน อนนฺตรธายมาโน อปริหิยมาโน. อถวา
 อรชฺชมาโน อทุสฺสมาโน อมุยฺหมาโน อกิลิยมาโนติ ติฏฺฐเจยฺย
 โส ตตฺถ อนานูยาयी. เตนนาท ภควา

“สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตฺราโค (อุปฺสีวาทิ ภควา)
 อากิณฺจณฺณํ นิสฺสิตฺโต หิตฺวณฺณํ
 สณฺณาวิมฺภุเช ปรมฺเหิมุตฺโต
 ติฏฺฐเจยฺย โส ตตฺถ อนานูยาयीติ.

[๔๒] ติฏฺฐเจ เจ โส ตตฺถ อนานูยาयी,
 ปุคฺคมิ ปิ วสฺถานํ^๑ สมฺนตฺตจฺจุ
 ตตฺถเว โส สีติ ลียา วิมุตฺโต
 ภเวถ^๒ วิณฺณณํ ตถาวิธสฺส. (๕)

ติฏฺฐเจ เจ โส ตตฺถ อนานูยาयीติ ติฏฺฐเจ เจ โสติ” สเจ โส
 ติฏฺฐเจยฺย สจฺจํ กปฺปสทฺทสฺสานิ. ตตฺถาติ อากิณฺจณฺณายตเน.
 อนานูยาयीติ อนานูยาयी อเวธมาโน อวิคจฺจมาโน อนนฺตรธายมาโน
 อปริหิยมาโน. อถวา อรชฺชมาโน อทุสฺสมาโน อมุยฺหมาโน
 อกิลิยมาโนติ ติฏฺฐเจ เจ โส ตตฺถ อนานูยาयी.

ปุคฺคมิ ปิ วสฺถานํ สมฺนตฺตจฺจุติ ปุคฺคมิ ปิ วสฺถานนฺติ ปุคฺคมิ
 วสฺถานํ พหุณฺนํ วสฺถานํ^๓ พหุณฺนํ วสฺสสฺถานํ พหุณฺนํ วสฺสสทฺทสฺสานํ
 พหุณฺนํ วสฺสสทฺทสทฺทสฺสานํ [^๔] พหุณฺนํ กปฺปสฺถานํ พหุณฺนํ
 กปฺปสทฺทสฺสานํ พหุณฺนํ กปฺปสทฺทสทฺทสฺสานํ. สมฺนตฺตจฺจุติ สมฺนตฺตจฺจุ
 วุจฺจติ สพฺพณฺณตฺตณฺณํ ฯ เปฯ ตถาคโต เตน สมฺนตฺตจฺจุติ
 ปุคฺคมิ ปิ วสฺถานํ สมฺนตฺตจฺจุ.

^๑ ฉ., เท. วสฺสานิ, เอมฺปริปิ.

^๒ “จเวถาติปิ ปาโจ. ฉ., เท. จเวถ, เอมฺปริปิ.

^๓ ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ^๔ ฉ., เท. วสฺสานิ พหุณิ วสฺสานิ ..., เอมฺปริปิ.

^๕ ฉ., เท. พหุณิ กปฺปานิ

ตตฺเถว โส สีตติ สียา วิมุตฺโต ภเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิชฺฐสํสาติ
 ตตฺเถว โส สีตติภาวมนุปฺปตฺโต [๑] ชฺชว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโม
 สสฺสตีสํ ตตฺเถว ติฏฺฐเจยฺย. อถว ‘ตสฺส วิญฺญาณํ จเวยฺย
 อฺจุฉิขฺเขยฺย [๒] วินฺสเสยฺย น ภเวยฺย’ น ปฏฺฐิสฺสนฺธิวิญฺญาณํ^๓
 นิพฺพตฺเตยฺย กามชาตฺยา วา รุปชาตฺยา วา อรูปชาตฺยา วาติ
 อาภิณฺจณฺณายตเน^๔ อฺปฺปนฺนสฺส^๕ สสฺสตมฺจ อฺจุเจทมฺจ ปุจฺจติ
 อฺทหาหุ ตตฺเถว อนฺุปาทิสฺสาย นิพฺพานชาตฺยา ปรินิพฺพาเยยฺย.
 อถว ‘ตสฺส วิญฺญาณํ จเวยฺย ปฺน ปฏฺฐิสฺสนฺธิวิญฺญาณํ นิพฺพตฺเตยฺย
 กามชาตฺยา วา รุปชาตฺยา วา อรูปชาตฺยา วาติ
 อาภิณฺจณฺณายตเน^๖ อฺปฺปนฺนสฺส^๗ ปรินิพฺพานมฺจ ปฏฺฐิสฺสนฺธิมฺจ ปุจฺจติ.
ตถาวิชฺฐสํสาติ ตถาวิชฺฐส ตาทิสฺฐส ตสฺสณฺจิตสฺส ตปฺปการสฺส
 ตปฺปฏฺฐิภาคสฺส อาภิณฺจณฺณายตเน อฺปฺปนฺนสฺสสํสาติ ตตฺเถว โส สีตติ
 สียา วิมุตฺโต ภเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิชฺฐส. เตนาห โส พฺราหฺมโณ

“ติฏฺฐเจ เจ โส ตตฺถ อนานฺุยาเย
 ปฺมคฺคปิ วสฺसानํ สมฺมตฺตจกฺขุ
 ตตฺเถว โส สีตติ สียา วิมุตฺโต
 ภเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิชฺฐสํสาติ.

[๔๓] อจฺจิ ยถา วาตเวเคน จิตฺตํ^๘ (อุปสัวาทิ ภควา)
 อตฺถํ ปเลติ น อฺเปติ สงฺขํ
 เอวํ มฺหิ นามกายา วิมุตฺโต
 อตฺถํ ปเลติ น อฺเปติ สงฺขํ.

^๑ ฉ., เท. นิจฺโจ

^๒ ฉ., เท. น ภเวยฺยติ

^๓ ฉ., เท. อาภิณฺจณฺณายตเน, เอวมฺปริปิ.

^{๔-๕} ฉ., เท. อาภิณฺจณฺณายตเน อฺปฺปนฺนสฺส, เอวมฺปริปิ.

^๖ ฉ., เท. นสฺเสยฺย

^๗ ฉ., เท. ปฺนพฺภาวปฏฺฐิสฺสนฺธิวิญฺญาณํ

^๘ ฉ., เท. สมฺมาปฺนฺนสฺส

^๙ ฉ., เท. จิตฺตา, เอวมฺปริปิ.

อจุจิ ยถา วาตเวเคน ชิตฺตุนฺติ อจุจิ วุจฺจติ ชาลสิขา.
 วาตาติ ปฺรตฺติมา วาตา ปจฺจิมมา วาตา อุตฺตรว วาตา ทกฺขิณมา
 วาตา สรรชา วาตา อปรชา^๑ วาตา สีตา วาตา อุณฺหา วาตา
 ปฺริตฺตา^๒ วาตา^๓ อธิมตฺตา วาตา กาลวาตา เวรมฺภวาตา ปกฺขวาตา
 สฺพนฺณวาตา ตาลปฺนฺณวาตา วิฐฺปนวาตา. วาตเวเคน ชิตฺตุนฺติ
 วาตเวเคน ชิตฺตํ อุกฺกชิตฺตํ นฺนํ ปนฺนํ ขมฺภิตํ วิกฺขมฺภิตนฺติ^๔
 อจุจิ ยถา วาตเวเคน ชิตฺตํ. อุปสีวาติ ภควาติ อุปสีวาติ ภควา
 ตํ พุราหมณฺ นามเณ อาลปติ. ภควาติ การวาวิจจนเมตํ ๔เปย
 สจฺจนิกา ปณฺณตฺติ, ยทฺธิ ภควาติ อุปสีวาติ ภควา.

อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขนฺติ อตฺถํ ปเลตฺติ อตฺถํ ปเลติ,
 อตฺถํ คเมติ, อตฺถํ คจฺจติ นิรุชฺฌติ วุปสมติ ปฏฺวิปฺปสฺสมภติ. น^๕
 อุเปติ สงฺขนฺติ 'อมฺก'^๖ นาม ทิสํ คโตติ^๗ สงฺขํ น อุเปติ อุทฺเทสํ
 น อุเปติ, คณนํ น อุเปติ, ปณฺณตฺติ น อุเปตฺติ [๖] อตฺถํ
 ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ.

เอวํ มุนี นามกายา วิมุตฺโตติ เอวนฺติ โอปมฺมสมปฏฺธิปาหน.
 มุนีติ โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ ๔เปย สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ.
 นามกายา วิมุตฺโตติ โส มุนิ ปกฺติยา ปุพฺเพ นามกายา^๘ วิมุตฺโต^๙ จ
 รูปกายา วิมุตฺโต จ ตทฺทคสมตฺติกุกมวิกฺขมฺภนปฺปหาเนน^{๑๐} ปหิโน;

^๑ จ., เท. อรชา, เอวฺมฺปริปิ.

^{๒-๓} จ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๔ จ., เท. ชิตฺตา ... วิกฺขมฺภิตาติ, เอวฺมฺปริปิ.

^๕ สยา. นสฺสทอ น ทิสฺสติ.

^{๕-๕} จ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๖ จ., เท. ปฺรตฺติมํ วา ทิสํ คตา, ปจฺจิมํ วา ทิสํ คตา, อุตฺตรํ วา ทิสํ คตา, ทกฺขิณํ
 วา ทิสํ คตา, อุกฺกํ วา คตา, อโห วา คตา, ติริยํ วา คตา, วิทิสํ วา คตาติ โส
 เหตุ นตฺติ ปจฺจโย นตฺติ, การณํ นตฺติ, เยน สงฺขํ คจฺเจยยาติ

^{๗-๗} จ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๘ จ., เท. ตทฺทคํ สมตฺติกุกมา

ตสฺส มฺหิโน ภวนฺตํ อากมฺม จตฺตารอ อริยมคฺคา ปฏฺฐิตทฺธา
โหนติ, จตฺตุนํ อริยมคฺคานํ ปฏฺฐิตทฺชตฺตนา นามกาโย จ รูปกาโย
จ ปริณฺญาตา โหนติ, นามกายสฺส จ รูปกายสฺส จ ปริณฺญาตตฺตนา
นามกายา จ รูปกายา จ มุตฺโต วิมุตฺโต [*] อจฺจนฺตวิโมกฺขนาติ"^๑
เอวํ มฺหิโน นามกายา วิมุตฺโต.

อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขนฺติ อตฺถํ ปเลตีติ อนุปาทิสฺสาย
นิพฺพานชาตฺยา ปริณิพฺพายติ, อนุปาทิสฺสาย"^๒ นิพฺพานชาตฺยา
ปริณิพฺพุโต."^๓ น อุเปติ สงฺขนฺติ [*] สงฺขํ น อุเปติ, อุทฺเทสํ น
อุเปติ, คณฺณํ น อุเปติ, ปณฺณตฺตี น อุเปติ 'ขตฺติโยติ วา
'พฺรหฺมโณติ วา 'เวสฺสโสติ วา 'สฺสทฺโหติ วา 'คหฺมฺโจติ วา
'ปพฺพชฺชิตฺติ วา 'เทโวติ วา 'มนฺสฺโสติ วา 'รूपีติ วา 'อรूपีติ วา
'สณฺณิตี วา 'อสณฺณิตี วา 'เนวสณฺณินาสณฺณิตี วา โส เหตุ
นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน สงฺขํ จฺเจยฺยาติ อตฺถํ
ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ. เตนาห ภควา

"อจฺจิ ยถา วาตเวเคน ชิตฺตํ (อุปสีฆาติ ภควา)
อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ
เอวํ มฺหิโน นามกายา วิมุตฺโต
อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขนฺติ.

[๔๔] อตฺถนฺจโต โส, อุทฺวา โส นตฺถิ
อุทฺทาหฺว เว สสฺสติยา อโรโค
ตมฺเม มฺหิโน สาทฺธฺว วิยาจโรหิ
ตถาหิ เต วิทิตฺโต เอส ฐมฺโม.

(๗)

^๑ ฉ., เท. สฺวิมุตฺโต^{๓-๓} ฉ., เท. อิม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.^๒ ฉ., เท. อจฺจนฺตอนุปาทาวิมอกฺขนาติ^๔ ฉ., เท. อนุปาทิสฺสาย นิพฺพานชาตฺยา ปริณิพฺพุโต

อตฺถงฺคโต โส อุทฺวา โส นตฺถิติ โส อตฺถงฺคโต อุทฺวา
 โส^๑ นตฺถิ โส นิรฺกฺโข อุจฺฉินฺโน วิณฺญฺโสติ อตฺถงฺคโต โส อุทฺวา
 โส นตฺถิ.

อุทฺวา เว สสฺสติยา อโรโคติ อุทฺวา^[๒] ชฺว สสฺสโต
 อวิปริณามธมฺโม สสฺสติสมํ ตตฺถเภา^๓ ติฏฺฐเจยฺยาติ อุทฺวา เว
 สสฺสติยา อโรโค.

ตมฺเม มฺหิ สาธุ วิทยาโรหิติ ตนฺติ ยํ ปุจฺฉามิ ยํ ยาจามิ,
 ยํ อชฺฌเณสํมิ, ยํ ปสาเทมิ. มฺหิโต โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ ๕เปย
 สงฺคชาลมตฺติจฺจ โส มฺหิ. สาธุ วิทยาโรหิติ สาธุ อาจิกฺขาหิ
 เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภาหิ อุตฺตนาณิกโรหิ
 ปกาเสหิติ ตมฺเม มฺหิ สาธุ วิทยาโรหิ.

ตถา หิ เต วิทิตฺเต เอส ธมฺโมติ ตถา หิ เต วิทิตฺเต
 ฌาโต^๔ ตฺถลิโต ตีริโต วิภาวิโต วิญฺญโต เอส ธมฺโมติ ตถา หิ เต
 วิทิตฺเต เอส ธมฺโม. เตนาห โส พฺรหฺมโน

“อตฺถงฺคโต โส, อุทฺวา โส นตฺถิ
 อุทฺวา เว สสฺสติยา อโรโค
 ตมฺเม มฺหิ สาธุ วิทยาโรหิ
 ตถา หิ เต วิทิตฺเต เอส ธมฺโมติ.

[๔๕] อตฺถงฺคตสฺส น ปมาณมคฺคิ (อุปสีวาติ ภควา)
 เยน นํ วชฺช^๕ ตํ ตสฺส นตฺถิ
 สพฺเพสุ ธมฺเมสุ สมฺมุตฺเตสุ
 สมฺมุตฺตา วาทปถาปี สพฺเพ. (๘)

^๑ ฉ., เท. อัย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. นิจฺโจ

^๓ ฉ., เท. ตเถว

^๔ ฉ., เท. อัย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๕ ฉ., เท. วชฺชํ, เอวมฺปปริปี.

อตฺถงฺกตฺตสฺส น ปมาณมตฺถิติ อตฺถงฺกตฺตสฺส อณฺุปาทิสฺเสสาย
 นิพฺพานธาทูยา ปรินิพฺพุตฺตสฺส รุปฺปมาณ^๑ นตฺถิ, เวทนาปฺปมาณ^๒
 นตฺถิ, สญฺญาปฺปมาณ^๓ นตฺถิ, สงฺขารปฺปมาณ^๔ นตฺถิ, วิญฺญาณปฺปมาณ^๕
 นตฺถิ น สติ^๖ น สัมมชฺชติ น อุปลพฺภติ, ปหีนํ สมฺมจฺฉินฺนํ
 รุปสนฺตํ ปฏฺฐิปปสฺสทฺธํ อภพฺพุปปตฺติกํ ฌาณคฺคินา ททฺธมนฺติ
 อตฺถงฺกตฺตสฺส น ปมาณมตฺถิ. **อุปสัวติ ภควาติ อุปสัวติ** ภควา
 ตํ พุร่าหุณฺณํ นามเณ อาลปติ. **ภควาติ** คารวาทิวจนเมตํ ๔เปย
 สจฺฉิกา ปณฺณตฺติ, ยทฺธิทํ ภควาติ อุปสัวติ ภควา.

เยน นํ วชฺช ตํ ตฺตสฺส นตฺถิติ เยน ["] ราเคน วเทยฺย,
 เยน โทเสน วเทยฺย, เยน โมहेณ วเทยฺย, เยน มาเนน
 วเทยฺย, ยาย ทิฏฺฐิจยา วเทยฺย, เยน อุทฺธจฺเจณ วเทยฺย, ยาย
 วิจิกิจฺฉาย วเทยฺย, เยหิ อนุสเยหิ วเทยฺย, 'รตฺโตติ วา 'ทฺฏฺฐโจติ
 วา 'มฺพุโหติ วา 'วินิพฺนโหติ วา 'ปฺรามมฺโหติ วา 'วิกฺเขปคโหติ
 วา 'อนิฏฺฐจฺจคโหติ วา "ถาณคโหติ วา, เต อภิสงฺขารา ปหีนา,
 อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติยา เยน ["] วเทยฺย 'เนรยิโกติ วา
 'ตฺริจฺฉานโยนิโกติ วา 'ปิตฺติวิสยิโกติ วา 'มนุสฺสโหติ วา 'เทโวติ
 วา 'รूपิติ วา 'อรूपิติ วา 'สณฺณิติ วา 'อสณฺณิติ วา
 'เนวสณฺณินาสณฺณิติ วา, โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ
 นตฺถิ, เยน วเทยฺย กเถยฺย ภณฺเยยฺย^๗ ทิเปยฺย^๘ โวหเรยฺยนฺติ
 เยน นํ วชฺช ตํ ตฺตสฺส นตฺถิ.

สพฺเพสุ ฐมฺเมสุ สมฺมุตฺตฺตฺติ สพฺเพสุ ฐมฺเมสุ สพฺเพสุ
 ขนฺธेषฺสุ สพฺเพสุ อายตเนสุ สพฺพาสฺสุ ธาตฺตฺสฺสุ สพฺพาสฺสุ คตฺติสุ

^๑ ฉ., เท. รุปมาณ, เอมุปริปิ.

^๒ ฉ., เท. ตํ

^๓ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๔-๕} สฺยา. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

สพฺพาสฺ อุปฺปตฺตีสฺ สพฺพาสฺ ปฏฺฐิสฺนฺธีสฺ สพฺเพสฺ ภเวสฺ สพฺเพสฺ
 สํสํเรสฺ สพฺเพสฺ วฏฺเฏสฺ อุทฺเตสฺ สมฺมูทฺเตสฺ อุทฺธเตสฺ สมฺมูทฺธเตสฺ
 อุปฺปาติเตสฺ สมฺมูปฺปาติเตสฺ ปทฺธีเนสฺ สมฺมจฺฉินฺเนสฺ วูปสนฺเตสฺ
 ปฏฺฐิปฺปสฺสทฺธเตสฺ อภพฺพูปฺปตฺติเกสฺ ฌาณคฺคินา ททฺธเมสฺสุติ สพฺเพสฺ
 ฐมฺเมสฺ สมฺมูทฺเตสฺ.

สมฺมูทฺตา วาทปถาปี สพฺเพติ วาทปถา วุจฺจนฺติ กิเลสํ จ
 ขนฺธํ จ อภิสงฺขารํ จ. ตสฺส วาทา จ วาทปถา จ อธิวจฺนานิ
 จ อธิวจฺนปถา จ นිරุตฺติ จ นिरุตฺติปถา จ ปญฺญตฺติ จ
 ปญฺญตฺติปถา จ อุทฺตา สมฺมูทฺตา อุทฺธตา สมฺมูทฺธตา อุปฺปาติตา
 สมฺมูปฺปาติตา ปทฺธีนา สมฺมจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏฺฐิปฺปสฺสทฺธา
 อภพฺพูปฺปตฺติกา ฌาณคฺคินา ททฺธมาติ สมฺมูทฺตา วาทปถาปี สพฺเพ.
 เตนาห ภควา

“อตฺถกตฺตสฺส น ปมาณมตฺติ (อุปฺสํวาติ ภควา)

เยน นํ วชฺชํ ตํ ตสฺส นตฺติ

สพฺเพสฺ ฐมฺเมสฺ สมฺมูทฺเตสฺ

สมฺมูทฺตา วาทปถาปี สพฺเพติ.

สห คาทาปริโยสํนา ๕เปย “สตุถา เม ภนฺเต ภควา,
 สวโกหสมฺมิตฺติ.

นญฺโง อุปฺสํวามาณวปฺยหานิทฺเทโส.

๗. นนฺทมาณวปญฺหานิทฺเทโส

[๔๖] สนฺติ โลเก มุนโย (อิจฺจายสฺมา นนฺโท)
 ชนา วทนฺติ ตยิทํ กถํ ส
 ฌาณูปปन्नํ มุนิ โน วทนฺติ
 อุทากุ เว จีวเณูปปन्नํ* (๑)

สนฺติ โลเก มุนโยติ สนฺตํ สนฺติ สํวิชฺชนฺติ [๒] อุปฺลพฺภนฺติ.
 โลเกติ อปายโลเก ฯ เปยฺย อายตฺนโลเก. มุนโยติ มุนินามกา
 อาชีวกา นิคฺคณฺธา ชฎิลา ตาปสฺสาติ สนฺติ โลเก มุนโย.
 อิจฺจายสฺมา นนฺโทติ อิจฺจาติ ปทสฺสํ. อายสฺมาติ ปิยวจฺนํ. นนฺโทติ
 ตสฺส พุราหฺมณสฺส นามํ ฯ เปยฺย อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา นนฺโท.

ชนา วทนฺติ ตยิทํ กถํ สฺตฺติ ชนาติ ขตฺติยา จ พุราหฺมณา
 จ เวสฺสสา จ สุกฺกทา จ คหฺภูจา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ
 มนุสฺสสา จ. วทนฺตํติ กถนฺติ ภาณนฺติ ทิปฺยนฺติ โวหรนฺติ. ตยิทํ
 กถํ สฺตฺติ สํสยปฺจฺฉา วิมตฺติปฺจฺฉา เทวพฺพทกฺปฺจฺฉา อเนกํสยปฺจฺฉา ‘เอวํ
 นุ โข, น นุ โข, กิ นุ โข, กถํ นุ โขติ ชนา วทนฺติ ตยิทํ
 กถํ ส.

ฌาณูปปन्नํ มุนิ โน วทนฺตํติ อฏฺฐสฺมาปตฺติธามาณนฺน วา
 ปญฺจาภิณฺณธามาณนฺน วา อุเปตํ สมุเปตํ อุปาคตํ สมุปาตํ
 อุปปन्नํ สมุปปन्नํ สมนฺนาตํ มุนิ วทนฺติ กถนฺติ ภาณนฺติ
 ทิปฺยนฺติ โวหรนฺตํติ ฌาณูปปन्नํ มุนิ โน วทนฺติ.

อุทากุ เว จีวเณูปปन्नํติ อุทากุ อเนกวิวิธตฺปรมทฺทุกฺกร-
 การิกฺขชฺวีกานฺโยเคน อุเปตํ สมุเปตํ อุปาคตํ สมุปาตํ อุปปन्नํ

* ฉ., เท. จีวเณูปปन्नํ, เอวมฺปริปิ.

๒ ฉ., เท. อตฺถิ

สมุปปนฺนํ สมณฺหาคตํ มฺหึ วทฺหติ กถฺหติ ภณฺหติ ทิปฺยนฺหติ
โวหฺรณฺตติ อุทฺทหฺ เว ชีวเณฺอุปฺปนฺนํ. เตนาหฺ โส พฺราหฺมเณ

“สนฺติ โลเก มฺนโย (อิจฺจายสฺมา นนฺโท)

ชนา วทฺหติ, ตยิทํ กถํ สฺ

ณฺณอุปฺปนฺนํ มฺหึ โน วทฺหติ

อุทฺทหฺ เว ชีวเณฺอุปฺปนฺนนฺหติ.

[๔๗] น ทิฏฺฐิยา น สุตฺติยา น ฌาเณน

มฺหึนฺ นนฺท กุสลา วทฺหติ

‘วิเสณิกตฺวา อนิมา^๑ นีราสา

จรณฺติ เย เต มฺนโยติ พฺรุมฺหิ.

(๒)

น ทิฏฺฐิยา น สุตฺติยา น ฌาเณนาติ น ทิฏฺฐิยาติ น
ทิฏฺฐสฺสทฺธิยา. น สุตฺติยาติ น สุตฺสทฺธิยา. น ฌาเณนาติ นปิ
อฏฺฐสฺมาปตฺติฌาเณน นปิ ปญฺจาภิณฺณฌาเณน^๒ นปิ มิจฺฉาฌาเณนาติ
น ทิฏฺฐิยา น สุตฺติยา น ฌาเณน.

มฺหึนฺ นนฺท กุสลา วทฺหติ กุสลาติ เย เต ขนฺธกุสลา
ธาตฺกุสลา อายตฺนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาตฺตกุสลา สติปฏฺฐาณกุสลา
สมมฺปฺปธานกุสลา อิทธิปาตฺตกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พฺลกุสลา
โพชฌนฺตฺตกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต^๓ กุสลา^๓
ทิฏฺฐสฺสทฺธิยา วา สุตฺสทฺธิยา วา อฏฺฐสฺมาปตฺติฌาเณน วา
ปญฺจาภิณฺณฌาเณน วา มิจฺฉาฌาเณน วา [๔] อุเปตฺติ
สมุเปตฺติ อุปากตฺติ สมุปากตฺติ อุปฺปนฺนํ สมุปฺปนฺนํ สมณฺหาคตํ

^๑ ฉ., เท. อนิมา, เอมฺปริปี.

^{๓-๓} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ สฺยา. อยฺ ปาโจ น ทิสฺสนฺติ, เอมฺปริปี.

^๔ ฉ., เท. ทิฏฺฐเณ วา สุตฺเตน วา

มุนี น วทนฺติ น กถนฺติ น ภณนฺติ น ทิปยนฺติ น โวหฺรณฺตฺติ
มุนี นนฺท กุสลา วทนฺติ.

วิเสณิกตฺวา อนิมา นิราสา จรณฺติ เย เต มุนโยติ พุรุมีติ
เสนา วุจฺจติ มารเสนา กายทฺวจฺจติ มารเสนา, วจฺิทฺวจฺจติ
มารเสนา, มโนทฺวจฺจติ มารเสนา, ราโค มารเสนา, โทโส
มารเสนา, โมโห มารเสนา, โกโร ๕เปย อนุนาโห ๕เปย
มกุโข ๕เปย ปพาโส ๕เปย อิสฺสา ๕เปย มจฺฉริยํ ๕เปย
มายา ๕เปย สาเจยฺยํ ๕เปย ฌมฺโม ๕เปย สารมฺโม ๕เปย มาโน
๕เปย อติมานํ ๕เปย มโท ๕เปย ปมาโท ๕เปย สพฺเพ กิเลสา
๕เปย สพฺเพ ทฺวจฺจิตา ๕เปย สพฺเพ ทรธา ๕เปย สพฺเพ
ปริพาหา ๕เปย สพฺเพ สนฺตาปา ๕เปย สพฺพากุสลาภิสฺงขารา
มารเสนา. วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา

“กามา เต ปจฺจมา เสนา,	ทฺติยารติ วุจฺจติ
ตติยา ขุปฺปิปาสา เต	จตุตฺถิ ตณฺหา ปวฺจฺจติ
ปณฺจมํ ถีนมิทฺฐนฺเต ^๑	ฉณฺฺจา ภีรฺว ปวฺจฺจติ
สตุตฺถิ วิจิกิฉฺชา เต	มกุโข ฌมฺโม เต อจฺฉโม
ลาภो ลโลภो สกฺกาโร	มิจฺฉาลทฺธो จ โย ยโส
โย จตุตฺถํ สมฺมกฺกํเส	ปเร จ อวชานติ ^๒
เอสา เต นมฺมิจิ เสนา ^๓	กณฺฺหสฺสาภิปฺปหาริณิ
น นํ อสฺสุโร ชินาติ	เชตฺวา จ ลภเต สุขนฺติ.

ยโต จตฺตฺติ อริยมคฺเคहि สพฺพา จ มารเสนา สพฺเพ จ
[“] กิเลสา ชิตา ปราชิตา ปภวฺชิตา วิปฺปลุตฺตา^๔ ปรมฺมุขา, เต^๕

^๑ ฉ., เท. ถีนมิทฺฐํ เต

^๓ ฉ., เท. เอสา นมฺมิจิ เต เสนา

^๔ ฉ., เท. ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุตฺตา

^๒ ฉ., เท. อวชานาติ

^๔ ฉ., เท. ปฏฺิเสณิกรา

^๕ ฉ., เท. เตน

วุจฺจนฺติ วิเสณิกตฺวา. อนินฺมาติ ราโค นีโฆ, โทโส นีโฆ, โมโห
 นีโฆ, โกโธ นีโฆ, อุปนาโห นีโฆ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารธา
 นินฺมา. เยสํ เอเต นินฺมา ปหีนา สมฺมจฺจนฺนา ฐูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา
 อภพฺพปฺปตฺติกา ฌาณคฺคิณา ททฺธมา, เต วุจฺจนฺติ อนินฺมา.
 นินฺราธาติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ฯเปฯ
 อภิชฺฌา โลภो อกุสลมฺมัลลํ. เยสํ เอสา อาสา ตณฺหา ปหีนา
 สมฺมจฺจนฺนา ฐูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา ฌาณคฺคิณา
 ททฺธมา, เต วุจฺจนฺติ นินฺราสา [*]. วิเสณิกตฺวา อนินฺมา นินฺราสา
 จรฺนฺติ ยะ เต มฺนโยติ พุรฺมมิตฺติ ‘ยะ เต อรหฺนโต’ ขีณาสวา”
 วิเสณิกตฺวา จ” อนินฺมา จ นินฺราสา จ จรฺนฺติ อิริยฺนฺติ วตฺเตนฺติ
 ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ, เต โลเก มฺนโยติ พุรฺมมิตฺติ อัจฉริยํ
 เทเสมฺมิ ปญฺญเปมฺมิ ปญฺญเปมฺมิ วิวรามี วิภวามี อุตฺตตานิกโรมฺมิ
 ปกาเสมฺมิตฺติ วิเสณิกตฺวา อนินฺมา นินฺราสา จรฺนฺติ ยะ เต มฺนโยติ
 พุรฺมมิตฺติ. เตนาห ภควา

“น ทิฏฺฐิจิยา น สุตฺติยา น ฌาเณน
 มฺนึชฺช นนฺท กุสลา วทฺนฺติ
 วิเสณิกตฺวา อนินฺมา นินฺราสา
 จรฺนฺติ ยะ เต มฺนโยติ พุรฺมมิตฺติ.

[๔๘] ยะ เกจิเม สมนพฺพราหฺมณา เส (อิจฺจาเยสฺมา นนฺโท)
 ทิฏฺฐสฺสเตนาปี^๔ วทฺนฺติ สฺวทฺธี
 สีสพฺพเตนาปี วทฺนฺติ สฺวทฺธี
 อเนกฐูปเนน วทฺนฺติ สฺวทฺธี

* ฉ., เท. อรหฺนโต ขีณาสวา

๒-๒ ฉ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

๓ ฉ., เท. ว

๔ อ. ทิฏฺฐเจเน สฺสเตนาปี

ป๋อจ๋ามิ ต๋ ภควา, พุรุหิ เม ต๋. (๓)

เย เกจิเม สมณพราหมณา เสติ เย เกจิติ สพุเพน สพุพ
 สพุพธา สพุพ อเสสํ นิสฺเสสํ, ปรียาทายวจนเมตํ 'เย เกจิติ.
 สมณาคิ เย เกจิ อิตโต พหิทฺธา ปพฺพชฺชูปคตา ปรีพฺพาชก-
 สสมาปฺนนา. พฺราหมณาติ เย เกจิ โภวาทิกาติ เย เกจิเม
 สมณพราหมณา เส. อิจฺจาเยสฺมา นนฺโทติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ.
 อายสฺมาติ ปิยวจนํ. นนฺโทติ ตสฺส พฺราหมณสฺส นามํ ฯเปฯ
 อภิลาโปติ อิจฺจาเยสฺมา นนฺโท.

ทิวาสสุเตนปิ วาหุติ สุธิษิณิ ทิวาเจนปิ สุธิ วิสุทธิ
 ปริสุทธิ มุตติ วิมุตติ ปริมุตติ วาหุติ กเถนติ ภณนติ ทิปยนติ
 ไวหรนติ, สุธเตนปิ สุธิ วิสุทธิ ปริสุทธิ มุตติ วิมุตติ ปริมุตติ
 วาหุติ กเถนติ ภณนติ ทิปยนติ ไวหรนติ, ทิวาสสุเตนปิ สุธิ
 วิสุทธิ ปริสุทธิ มุตติ วิมุตติ ปริมุตติ วาหุติ กเถนติ ภณนติ
 ทิปยนติ ไวหรนติติ ทิวาสสุเตนปิ วาหุติ สุธิ.

สืลพพเตนาปิ วาหฺนติ สฺสทฺธินฺติ **สืเลนปิ สฺสทฺธิ** **วิสฺสทฺธิ**
ปริสฺสทฺธิ **มฺตติ** **วิมฺตติ** **ปริมฺตติ** **วาหฺนติ** **กเถนฺติ** **ภณฺนติ** **ทึปยฺนติ**
โวหฺรณฺติ, **วเตนปิ** **สฺสทฺธิ** **วิสฺสทฺธิ** **ปริสฺสทฺธิ** **มฺตติ** **วิมฺตติ** **ปริมฺตติ**
วาหฺนติ **กเถนฺติ** **ภณฺนติ** **ทึปยฺนติ** **โวหฺรณฺติ,** **สืลพพเตนปิ** **สฺสทฺธิ**
วิสฺสทฺธิ **ปริสฺสทฺธิ** **มฺตติ** **วิมฺตติ** **ปริมฺตติ** **วาหฺนติ** **กเถนฺติ** **ภณฺนติ**
ทึปยฺนติ **โวหฺรณฺตติ** **สืลพพเตนาปิ** **วาหฺนติ** **สฺสทฺธิ**.

อนะกรูเปณ วาณติ สุทฺธิณฺติ อนะกัวิธวตฺตกุฑฺดูลมจฺจเลน^๑
 สุทฺธิ์ วิสุทฺธิ์ ปริสุทฺธิ์ มุตฺตี วิมุตฺตี ปริมุตฺตี วาณติ กถะณฺติ
 ภณฺณติ ที่ปยณฺติ โวหฺรณฺตีติ อนะกรูเปณ วาณติ สุทฺธิ์.

กจฺจิสฺสุ เต (ภควา) ตตฺถ ยตา จรณฺตาติ กจฺจิสฺสุติ
 สํสยปฺจุฉา วิมตฺติปฺจุฉา เทวพฺพหปฺจุฉา อนะกัสปฺจุฉา 'เอวํ นุ โข,
 น นุ โข, กิณฺณุ โข, กถํ นุ โขติ กจฺจิสฺสุ. เตติ ทิฏฺฐิจิตฺติกา.
 ภควาติ คารวาทิวัจนเมตํ ๕เปยฺย สจฺจนิกา ปญฺญตฺติ, ยทิตํ ภควาติ
 กจฺจิสฺสุ เต ภควา. ตตฺถ ยตา จรณฺตาติ ตตฺถาติ สกาย ทิฏฺฐิยา
 สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลหฺริยา. ยตาติ ยตา
 ปฏฺยิตา^๒ โคปีตา รกฺขิตา สํวฺตา. จรณฺตาติ จรณฺตา วิจรณฺตา
 อิริยณฺตา วตฺเตนฺตา ปาเลนฺตา ยเปนฺตา ยาเปนฺตาติ กจฺจิสฺสุ เต
 (ภควา) ตตฺถ ยตา จรณฺตา.

อตารุ ชาติณฺจ ชรณฺจ มาริสฺสชาติ ชรามรณํ อตฺตริสฺสุ
 อุตฺตริสฺสุ ปตฺตริสฺสุ สมตฺติกมฺมึสฺสุ วิตฺตวตฺตึสฺสุ. มาริสฺสชาติ ปิยวจนํ ครุวจนํ
 สคารวสปปตฺติสฺสชาติวัจนเมตํ 'มาริสฺสชาติ อตารุ ชาติณฺจ ชรณฺจ มาริสฺส.

ปฺจุฉามิ ตํ ภควา พุรฺรหิ เม ตนฺติ ปฺจุฉามิ ตนฺติ ปฺจุฉามิ
 ตํ, ยาจามิ ตํ, อชฺชเมสามิ ตํ, ปสาเทมิ^๓ ตํ, 'ภถสฺสุ เมติ
 ปฺจุฉามิ ตํ. ภควาติ คารวาทิวัจนเมตํ ๕เปยฺย สจฺจนิกา ปญฺญตฺติ,
 ยทิตํ ภควาติ. พุรฺรหิ เม ตนฺติ พุรฺรหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ
 ปญฺญเปหิ ปญฺญเปหิ วิวราหิ วิภวาทิ อุตฺตทานิโกโรหิ ปกาเสหิติ
 ปฺจุฉามิ ตํ ภควา พุรฺรหิ เม ตํ. เตนาห โส พุราหฺมณ

^๑ ฉ., เท. อนะกัวิธโกฑูลมจฺจเลน, เอวมฺปรีปิ.

^๒ ฉ., เท. ยตฺตา ปฏฺยิตฺตา คุตฺตา, เอวมฺปรีปิ.

^๓ ฉ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

“เย เกจิเม สมนพฺรหฺมณา เส (อิจฺจาเยสฺมา นนฺโท)
 ทิฏฺฐสฺสฺเตนาปี วทนฺติ สฺวทฺธิ
 สีสพฺพเตนาปี วทนฺติ สฺวทฺธิ
 อนนฺทูปเน วทนฺติ สฺวทฺธิ
 กจฺจิสฺสฺ เต (ภควา) ตตฺถ ยตา จรณฺตา
 อตารุ ชาตฺถจ ชรณฺจ มาริส
 ปจฺจามิ ตํ ภควา, พุทฺธิ เม ตนฺติ.

[๔๙] เย เกจิเม สมนพฺรหฺมณา เส (นนฺทาติ ภควา)
 ทิฏฺฐสฺสฺเตนาปี วทนฺติ สฺวทฺธิ
 สีสพฺพเตนาปี วทนฺติ สฺวทฺธิ
 อนนฺทูปเน วทนฺติ สฺวทฺธิ
 ‘กฺลิชฺจาปี เต ตตฺถ ยตา จรณฺติ
 นาตริสฺสฺ ชาตฺถจฺจ พุทฺธิ.

(๔)

[*] เย เกจิติ สพฺเพเน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ อเสสฺ
 นิสฺเสสฺ, ปรียาทาวยจฺจนเมตํ ‘เย เกจิติ. สมนฺนาติ เย เกจิ อิตฺ
 พหิทฺธา ปพฺพชฺชูปคตา ปรีพฺพาชกสฺมาปฺนนา. พฺรหฺมณาติ
 เย เกจิ โภวาทิกาทิ เย เกจิเม สมนพฺรหฺมณา เส. นนฺทาติ
 ภควาติ นนฺทาติ ภควา ตํ พฺรหฺมณํ นาเมเน อาลปติ. ภควาติ
 คารวาทิจจจฺจนเมตํ ๗เปฯ สจฺจิกา ปญฺญตฺติ, ยทฺธิํ ภควาติ
 นนฺทาติ ภควา.

ทิฏฺฐสฺสฺเตนาปี วทนฺติ สฺวทฺธิ นนฺติ ทิฏฺฐเจนาปี สฺวทฺธิ วิสฺวทฺธิ
 ปรีสฺวทฺธิ มุตฺตํ วิมุตฺตํ ปรีมุตฺตํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณฺนฺติ ทิปฺยนฺติ

* จ., เท. เย เกจิเม สมนพฺรหฺมณาเสติ

โวหรณฺติ, สฺเตนปิ สฺทฺธิ วิสฺทฺธิ ปริสฺทฺธิ มฺตฺตํ วิมฺตฺตํ ปริมฺตฺตํ
วทณฺติ กเถณฺติ ภณฺณฺติ ทิปฺยนฺติ โวหรณฺติ, ทิฏฺฐสฺสฺเตนปิ สฺทฺธิ
วิสฺทฺธิ ปริสฺทฺธิ มฺตฺตํ วิมฺตฺตํ ปริมฺตฺตํ วทณฺติ กเถณฺติ ภณฺณฺติ
ทิปฺยนฺติ โวหรณฺตํติ ทิฏฺฐสฺสฺเตนปิ วทณฺติ สฺทฺธิ.

สัลลพฺพเตนปิ วทณฺติ สฺทฺธิณฺติ สัลเลนปิ สฺทฺธิ วิสฺทฺธิ
ปริสฺทฺธิ มฺตฺตํ วิมฺตฺตํ ปริมฺตฺตํ วทณฺติ กเถณฺติ ภณฺณฺติ ทิปฺยนฺติ
โวหรณฺติ, วเตนปิ สฺทฺธิ วิสฺทฺธิ ปริสฺทฺธิ มฺตฺตํ วิมฺตฺตํ ปริมฺตฺตํ
วทณฺติ กเถณฺติ ภณฺณฺติ ทิปฺยนฺติ โวหรณฺติ, สัลลพฺพเตนปิ สฺทฺธิ
วิสฺทฺธิ ปริสฺทฺธิ มฺตฺตํ วิมฺตฺตํ ปริมฺตฺตํ วทณฺติ กเถณฺติ ภณฺณฺติ
ทิปฺยนฺติ โวหรณฺตํติ สัลลพฺพเตนปิ วทณฺติ สฺทฺธิ.

อนนฺกรูเปน วทณฺติ สฺทฺธิณฺติ อนนฺกวิธวตฺตกฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สฺทฺธิ วิสฺทฺธิ ปริสฺทฺธิ มฺตฺตํ วิมฺตฺตํ ปริมฺตฺตํ วทณฺติ กเถณฺติ
ภณฺณฺติ ทิปฺยนฺติ โวหรณฺตํติ อนนฺกรูเปน วทณฺติ สฺทฺธิ.

กิลฺยจาปี เต ตตฺถ ยตา จรณฺตํติ กิลฺยจาปีติ ปทสนฺธิ
ปทสํสฺสโค ปทปาริปุริ^๑ อกฺขรสมวาโย พุยฺยชนสสิฏฺฐจตา,
ปทานุप्พพฺกเมตํ ‘กิลฺยจาปีติ. **เตติ** ทิฏฺฐจคฺคิกา. **ตตฺถาติ** สกาย
ทิกฺขจฺยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจฺยา สกาย ลหฺธิยา. **ยตาติ**
ยตา ปฏฺยตา โคปีตา รกฺขิตา สํวตา. **จรณฺตํติ** จรณฺติ วิจรณฺติ
อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลณฺติ ยเปณฺติ ยาเปณฺตํติ กิลฺยจาปี เต ตตฺถ
ยตา จรณฺติ.

นาตริสฺส ขาติขรณฺติ พุริมฺมิติ ‘ขาติขรณฺณํ น ตริสฺส น
อตุตฺตริสฺส น ปตฺตริสฺส น สมตฺติกฺกมฺมิสฺส น วิตฺตวตฺตํติสฺส, ขาติขรณฺนา
อนิกฺขนฺตา อนิสฺสฏฺฐา อนตฺติกฺกนฺตา [๒] อวิตฺตวตฺตา, อนฺโตขาติขรณฺณ

^๑ ฉ.,เท. ปทปาริปุริ

^๒ ฉ.,เท. อสมตฺติกฺกนฺตา

ปรีวตฺเตนฺติ, อนฺโตสํสารปเถ ปรีวตฺเตนฺติ, ชาติยา อนฺคตา, ชราย
 อนฺสฺสา, พยาธินา อภิภูตา, มรณฺเนน อพฺภาหตา อตาณา อเลณา
 อสรณา อสรณฺนีภูตาติ พุรุมิ อาจิภูขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ ปญฺจเปมิ
 วิวรามิ วิภขามิ อุตฺตานิโกโรมิ ปกาเสมิตฺติ นาตริสฺสุ ชาติชฺชนฺติ
 พุรุมิ. เตนาห ภควา

“เย เกจิเม สมนฺพฺราหฺมณา เส (นนฺทาติ ภควา)
 ทิฏฺฐสฺสฺเตนาปี วทนฺติ สฺพุทฺธิ
 สีสฺสพฺเตนาปี วทนฺติ สฺพุทฺธิ
 อเนกรูปเณ วทนฺติ สฺพุทฺธิ
 ‘กิญฺจาปี เต ตตฺถ ยตา จรณฺติ
 นาตริสฺสุ ชาติชฺชนฺติ พุรุมีติ.

[๕๐] เย เกจิเม สมนฺพฺราหฺมณา เส (อิจฺจาเยสฺมา นนฺโท)

ทิฏฺฐสฺสฺเตนาปี วทนฺติ สฺพุทฺธิ
 สีสฺสพฺเตนาปี วทนฺติ สฺพุทฺธิ
 อเนกรูปเณ วทนฺติ สฺพุทฺธิ
 เต เจ มฺหึ พุรุสฺสิ อโนมตฺติณฺเณ
 อถ โภ จรหิ เทวมนุสฺสฺสโลเก
 อตาริ ชาติณฺจ ชรณฺจ มาริส
 ปุจฺฉามิ ตํ ภควา, พุรุหิ เม ตํ. (๕)

เย เกจิเม สมนฺพฺราหฺมณา เสติ เย เกจิตฺติ สพฺเพเน สพฺพํ
 สพฺพธา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ, ปรียาทายวจนเมตํ ‘เย เกจิตฺติ.
 สมนฺนาติ เย เกจิ อิตฺโต พหิทฺธา ปพฺพชฺชูปคตา ปรีพฺพาชก-
 สมาเป็นนา. พฺราหฺมณาติ เย เกจิ โภวาทิกาทิ เย เกจิเม

สมณพราหมณา เส. อัจฉายสุมา นนุโทธิ อัจฉาติ ปทสนธิ.
 อายสุมาติ ปิยวณ. นนุโทธิ ตสส พราหมณสส นามံ ฯเปฯ
 อภิลาโปติ อัจฉายสุมา นนุโ.

ทิวจสุเตนปิ วาหติ สุธิทธิ ทิวเจนปิ สุธิ วิสุทธิ
ปริสสุทธิ มุตติ วิมุตติ ปริมุตติ วาหติ กเถนติ ภณนติ ที่ปยนติ
โวหระนติ, สุตเนปิ^๑ สุธิ วิสุทธิ ปริสสุทธิ มุตติ วิมุตติ ปริมุตติ
วาหติ กเถนติ ภณนติ ที่ปยนติ โวหระนติ, ทิวจสุเตนปิ^๒ สุธิ
วิสุทธิ ปริสสุทธิ มุตติ วิมุตติ ปริมุตติ วาหติ กเถนติ ภณนติ
ที่ปยนติ โวหระนติ^๓ ทิวจสุเตนปิ วาหติ สุธิ.

สืลพพเตนาปิ วาหฺนติ สฺสุทฺธิํ ^๓ **สีเลนเป^๓** **สฺสุทฺธิํ** **วิสฺสุทฺธิํ**
ปริสฺสุทฺธิํ **มุตฺตํ** **วิมุตฺตํ** **ปริมุตฺตํ** **วาหฺนติ** **กเถนฺติ** **ภณฺนติ** **ทีปยฺนติ**
โวรฺหนติ, **เวเตนเป^๔** **สฺสุทฺธิํ** **วิสฺสุทฺธิํ** **ปริสฺสุทฺธิํ** **มุตฺตํ** **วิมุตฺตํ** **ปริมุตฺตํ**
วาหฺนติ **กเถนฺติ** **ภณฺนติ** **ทีปยฺนติ** **โวรฺหนติ,** **สืลพพเตนเป^๔** **สฺสุทฺธิํ**
วิสฺสุทฺธิํ **ปริสฺสุทฺธิํ** **มุตฺตํ** **วิมุตฺตํ** **ปริมุตฺตํ** **วาหฺนติ** **กเถนฺติ** **ภณฺนติ**
ทีปยฺนติ **โวรฺหนติ** **ตีติ** **สืลพพเตนาปิ วาหฺนติ สฺสุทฺธิํ.**

อนนกรูเปน วาหฺนติ สฺวทฺธิ อเนกวิฆวตฺตกุฏฺหลมจฺลเลน
สฺวทฺธิ วิสฺวทฺธิ ปริสฺวทฺธิ มุตฺตี วิมุตฺตี ปริมุตฺตี วาหฺนติ กถณฺติ
ภณฺนติ ทิปฺปนฺติ โวรฺหนฺติติ อนนกรูเปน วาหฺนติ สฺวทฺธิ.

เต เจ มุนี พุทธิ อโนมตฺตฺณเต เต เจติ ทิฏฐิจิตฺติเก. มุนีติ
 โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ ๕เปยฺย สงฺกขาลมตฺติจฺจ โส มุนิ. พุทธิ
 อโนมตฺตฺณเต กาโมหํ ภโวหํ ทิฏฐโหหํ อวิชฺโชหํ อตฺตฺณ
 อนฺตฺตฺติณฺณ^๑ อนิตฺตฺติณฺณ^๑ อนตฺติกฺกนฺเต อสมตฺติกฺกนฺเต อวิตฺตฺตฺเต,

^๑ ฉ.,เท. สุเตนابي

^២ ជ.,ពេ. ពិរុទ្ធសុត្តន្តបិដក

๓ จ.,เท. สีเสนาปี

๔ จ.,เท. วเตนาปี

^๔ จ.,เท. สีสพพเตนาปิ

๖-๖ จ.ท. อีเม ปาจา น ทิสสนติ.

อนฺโตชาติชรามรณํ ปริวตฺตํเต, อนฺโตสํสารปถํ ปริวตฺตํเต,
ชาติยา อนฺคเต, ชราย อนฺสญฺเฐ, พฺยาธินา อภิภูเต, มรณณ
อพฺภาหเต อตาณํ อเลณํ อสรณํ อสรณฺญเต. **พฺรหฺมสํติ** พฺรหฺม
อาจิภฺขสิ เทเสสิ ปญฺณเปสิ ปญฺจเปสิ วิวรสิ วิภษสิ อุตฺตานิกรโหสิ
ปกาเสสิติ เต เจ มฺหิ พฺรหฺม อโนชติณฺณ.

อถ โภ จรหิ เทวมนุสฺสโลเก อตาริ ชาติญจ ชรณฺจ มาริสฺส
อถ โภ เอโส สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก
สสฺสมณพฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ชาติชรามรณํ อตาริ^๑
อุตฺตาริ^๒ ปตริ สมตฺถิกมฺหิ วิตฺตวตฺตยิ. **มาริสฺส** ปิยวจนํ ครุวจนํ,
สการวสปรตฺติสฺสาชิวจนเมตํ 'มาริสฺส อถ โภ จรหิ เทวมนุสฺสโลเก
อตาริ ชาติญจ ชรณฺจ มาริสฺส.

ปฺจุณามิ ตํ ภควา พฺรหฺม เม ตนฺติ **ปฺจุณามิ ตนฺติ** **ปฺจุณามิ**
ตํ, ยาจามิ ตํ, อชฺฌเมสํมิ ตํ, ปสาเทมิ ตํ, 'กถยสฺส' เมติ
ปฺจุณามิ ตํ.^๓ **ภควาติ** คารวาชิวจนเมตํ ๔เปยฺย สจฺจิกา ปญฺณตฺติ,
ยทฺธิ ภควาติ. **พฺรหฺม เม ตนฺติ** พฺรหฺม อาจิภฺขาทิ เทเสหิ
ปญฺณเปหิ ปญฺจเปหิ วิวรหิ วิภษหิ อุตฺตานิกรโหหิ ปกาเสหิ
ปฺจุณามิ ตํ ภควา พฺรหฺม เม ตํ. เตนํห สโร พฺราหฺมโณ

"เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณา เส (อิจฺจายสฺมา นนฺโท)

ทิฏฺฐสฺสฺเตนาปิ วทฺนฺติ สฺสฺสฺ

สีลพฺพเตนาปิ วทฺนฺติ สฺสฺสฺ

อเนกรูเปน วทฺนฺติ สฺสฺสฺ

^๑ ฉ.,เท. อตริ

^๒ ฉ.,เท. อุตฺตริ

^๓ ฉ.,เท. อิม เทว ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

เต เจ มุณี พุริส อโนมตินุณเ
 อถ โก จรหิ เทวมนุสสโลเก
 อตาริ ชาติญจ ชรณจ มาริส
 ปุจฉามิ ตัม ภควา, พุริหิ เม ตนุติ.

[๕๑] นาคี 'สพเพ สมณพราหมณา เส (นันทาติ ภควา)

ชาติชราย นิเวตติ พุริมิ

'เยสึท ธิฏฐว สุตัม มุตัม วา

สึลพพตัม วาปี ปหาย สพพ

อนนกรูปมปี ปหาย สพพ

ตณห์ ปริณาย อนาสวา เย

เต เว นรา โอมตินุณตติ พุริมิ.

(๖)

นาคี สพเพ สมณพราหมณา เส (นันทาติ ภควา) ชาติชราย
 นิเวตติ พุริมิตี นาคี นนท 'สพเพ สมณพราหมณา ชาติชราย
 อวุตตา นิเวตติ โอสุภา^๑ ปิหิตา ปฏิจจนฺนา ปฏิกฺขชิตาติ วทามิ,
 อตถิ เต สมณพราหมณา, เยสํ ชาติ จ ชรามรณญจ ปิหิตา
 อจฺจนฺนมุลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวจฺจตา อายตี อนุปปาทชฺชมาติ
 พุริมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ ปญฺจเปมิ วิวรามิ วิภชามิ
 อุตฺตตานิกโรมิ ปกาเสมิตี นาคี สพเพ สมณพราหมณา เส
 (นันทาติ ภควา) ชาติชราย นิเวตติ พุริมิ.

เยสึท ธิฏฐว สุตัม มุตัม วา สึลพพตัม วาปี ปหาย สพพนฺติ
 เย สพพา ธิฏฺฐสฺสฺสฺสโย ปหาย [^๓] ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา
 พฺยนฺตีกิริตฺวา อนภาวจฺจเมตฺวา, เย สพพา สุตฺสฺสฺสโย ๔เป๔

^๑ ฉ., เท. อนาสวา เส, เอวมุปริปี.

^๒ ฉ., เท. โอสุตา, เอวมุปริปี.

^๓ ฉ., เท. ชหิตฺวา, เอวมุปริปี.

เย สพฺพา มุตฺตสฺสทฺธิโย ๔เปยฺ ยะ สพฺพา ทิฏฺฐสฺสุมุตฺตสฺสทฺธิโย
 ๔เปยฺ ยะ สพฺพา สีสฺสทฺธิโย ๔เปยฺ ยะ สพฺพา วตฺตสฺสทฺธิโย ๔เปยฺ
 ยะ สพฺพา สีสฺสพฺพตฺตสฺสทฺธิโย ปหาย ปชฺหิตฺวา วิโนเทตฺวา
 พฺยณฺตีกิริตฺวา อนภาวํคเมตฺวาติ เยสึห ทิฏฺฐจํ ว สุตํ มุตํ วา
 สีสฺสพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ.

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพนฺติ อเนกวิธวตฺตตฺกตฺตูลมฺงคเลน
 สฺสทฺธิ วิสฺสทฺธิ ปริสฺสทฺธิ มุตฺตตี วิมุตฺตตี ปริมุตฺตตี ปหาย ปชฺหิตฺวา
 วิโนเทตฺวา พฺยณฺตีกิริตฺวา อนภาวํคเมตฺวาติ อเนกรูปมฺปิ ปหาย
 สพฺพํ.

ตณฺห์ ปริณฺณาย อนาสวา เย เต เว นรา โอมตฺธิณฺณาคิ
พฺรุมฺมิตฺติ ตณฺห์นฺติ รูปตณฺหา, สทฺทตณฺหา, คนฺธตณฺหา, รสตณฺหา,
 ไผฏฺฐพฺพตณฺหา, ฌมฺมตณฺหา.[^๑] **ปริณฺณายาติ** ตณฺห์ ตีหิ ปริณฺณายิ
 ปริชานิตฺวา: ฌาตปริณฺณาย ตีรณปริณฺณาย ปหานปริณฺณาย.

กตมา ฌาตปริณฺณาย. ตณฺห์ ปชานาติ^๒ ‘อัยํ รูปตณฺหา,
 อัยํ สทฺทตณฺหา, อัยํ คนฺธตณฺหา, อัยํ รสตณฺหา, อัยํ
 ไผฏฺฐพฺพตณฺหา, อัยํ ฌมฺมตณฺหาติ ปชานาติ ปสฺสตี, อัยํ
 ฌาตปริณฺณาย.

กตมา ตีรณปริณฺณาย. เอวํ ฌาตํ กตฺวา ตณฺห์ ตีเรติ
 อนิจฺจโต ๔เปยฺ ทุกฺขโต ๔เปยฺ โรคโต ๔เปยฺ คณฺทโต ๔เปยฺ
 อนิสฺสรณโต ตีเรติ, อัยํ ตีรณปริณฺณาย.

กตมา ปหานปริณฺณาย. เอวํ ตีเรตฺวา^๓ ตณฺห์ ปชฺหิตฺ
 วิโนเทติ พฺยณฺตีกโรติ อนภาวํคเมติ. วุตฺตํ เหนฺตํ ภควตา

^๑ ฉ., เท. ตณฺห์

^๒ ฉ., เท. ชานาติ, เอวมฺปิ.

^๓ ฉ., เท. ตีรยิตฺวา, เอวมฺปิ.

“โย ภิกฺขเว ตณฺหาเย จณฺทราโค, ตํ ปชฺชถ, เอวํ สา ตณฺหา
ปหีนา ภวิสฺสตี อจฺฉินฺนํมฺลํ ตาลาวตฺถกฺตา อนภาวํคฺตา อายตี
อนุปฺปาทชฺชมาตี.” อโย ปหานปริณฺญา. [๒] ตณฺหํ อิมายํ ตีหิ
ปริณฺญาหิ ปริชานิตฺวาตี ตณฺหํ” ปริณฺญาย.”

อนาสวตี จตฺตาริ อาสว: กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสโว
อวิชฺชาสโว, เยสํ อิมํ อาสวํ ปหีนา อจฺฉินฺนํมฺลํ ตาลาวตฺถกฺตา
อนภาวํคฺตา อายตี อนุปฺปาทชฺชมา, เต วุจฺจณฺตี อนาสว. เยตี^๔
อรหฺนฺโต ปิณาสว.

ตณฺหํ ปริณฺญาย อนาสว เย เต เว นรา โชฆตฺติณฺณตี
พฺรุมฺมิตี ‘เย ตณฺหํ ปริณฺญาย อนาสว, เต กาโมฆํ ติณฺณ, ภา
โวฆํ ติณฺณ, ทิฏฺฐโฆฆํ ติณฺณ, อวิชฺชโฆฆํ ติณฺณ, สพฺพํ
สํสารปถํ ติณฺณ อุตฺตติณฺณ นิตฺตติณฺณ^๕ อติฏฺกนฺตา สมตฺติฏฺกนฺตา
วีสวตฺตตี พฺรุมฺมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ ปญฺจเปมิ วิวรามิ
วิภวามิ อุตฺตตานิกโรมิ ปกาเสมิตี ตณฺหํ ปริณฺญาย อนาสว
เย เต เว นรา โชฆตฺติณฺณตี พฺรุมฺมิ. เตนาห ภควา

“นาหิ ‘สพฺเพ สมณพฺราหฺมณํ เส (นนฺทาทิ ภควา)
ชาติชฺชราย นินฺวตฺตตี พฺรุมฺมิ
‘เยสิธ ทิฏฺฐจํ สุตํ มุตํ วา
สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ
อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ
ตณฺหํ ปริณฺญาย อนาสว เย
เต เว นรา โชฆตฺติณฺณตี พฺรุมฺมิตี.

^๑ ฉ., เท. อิตฺตสฺสโท น ทิสฺสตี.

^{๓-๔} ฉ., เท. อิมํ ปาจา น ทิสฺสตี.

^๕ ฉ., เท. นิตฺตติณฺณ, เอวํปริ.

^๒ ฉ., เท. ตณฺหํ ปริณฺญายตี

^๔ ฉ., เท. อโย ปาโจ น ทิสฺสตี.

[ഭൂമി]

เอตานิพนฺฑามิ วโจ มหะสิโน

សុភិគុត្តិកំ គោតម ប្បដិកំ

យេស៊ូ ពិរុទ្ធ វ សុតំ មុតំ វា

สืตพุพตํ วาปี ปหาย สพุพํ

อเนกรูปมูปี ปหาย สพพ

๓๓๓

อหฺมฺปิ เต โอมติณฺณาติ พุํมิ.

(62)

เอตาทินนุทามิ วโจ มहेสินฺติ เอตฺนฺติ ตฺยหํ วจัน พฺยปถํ
 เทสนํ อนุสนฺธิ์ นนุทามิ อภินนุทามิ โมทามิ อนุโมทามิ อิจฺฉามิ
 สาதியามิ ปตฺตยามิ ปิฬายามิ อภิชฺปฺปามิ. **มहेสินฺติ** [*] มहेสี
 ภควา. มหฺนฺตํ สีลขณฺฑํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มहेสี ฯ เปฯ กหํ
 เทวเทโว กหํ นราสโมติ มहेสีติ เอตาทินนุทามิ วโจ มहेสินฺ.

สุกตฺตํ โคตม นุปฺปิกนฺติ สุกตฺตนิทฺติ สฺวาจิกฺขิํ สฺเทสิํ
 สฺพนฺณปิํ สฺพนฺจปิํ สฺวิริตํ^๒ สฺวิภตํ สฺอุตฺตานิกํ สฺปกาสิตํ.
 โคตม นุปฺปิกนฺติ อฺปฺชิ วุจฺจนฺติ กิเลสํ จ ขนฺธํ จ อภิสงฺขารํ
 จ. อฺปฺธิปหานํ อฺปฺธิวฺปสโม^๓ อฺปฺธิปฺภินิสฺสํโค อฺปฺธิปฺภิปฺปสฺสทฺธิ^๔
 อมตํ นิพฺพานนฺติ สุกตฺตํ โคตม นุปฺปิกํ.

เยธีธ ภิภูง์ ว สุตฺ มุตฺ วา สีสัพพตฺ วาปิ ปหาย สพฺพนฺติ
 เย สพฺพา ภิภูงฺสสุทฺธิโย ปหาย ปชฺหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยณฺตีกิริตฺวา
 อนภาวงฺคเมตฺวา, เย สพฺพา สุตฺสสุทฺธิโย ฯเปฯ เย สพฺพา
 มุตฺสสุทฺธิโย ฯเปฯ เย สพฺพา ภิภูงฺสสุตฺสสุทฺธิโย ฯเปฯ เย สพฺพา
 สีสฺสสุทฺธิโย ฯเปฯ เย สพฺพา วตฺสสุทฺธิโย ฯเปฯ เย สพฺพา

๑ จ. เก. น

២ ច., ពេ. សុវិវាហ៍

๓-๓ จ.,ท. อนุปฏิรูปสม อนุประนิสสคค อนุประปฏิปปสสทท.

สีลพุตตสุทธิโย ปหาย ปชิตฺวา วิโนเทตฺวา พุยนฺตีกิริตฺวา
อนภาวํคเมตฺวาติ เยสีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา สีลพุตตํ
ปหาย สพฺพํ.

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพนฺติ อเนกวิธตตฺกตฺพลมฺกเลน
สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ ปริมุตฺตํ ปหาย ปชิตฺวา
วิโนเทตฺวา พุยนฺตีกิริตฺวา อนภาวํคเมตฺวาติ อเนกรูปมฺปิ ปหาย
สพฺพํ.

ตณฺหํ ปริณฺณาย อนาสวา เย อหฺมปิ เต ‘โสมฺมตฺตณฺหาติ
พฺรหฺมมิตฺติ ตณฺหนฺตฺติ รูปตณฺหา, สทฺทตณฺหา, คนฺธตณฺหา, รสตณฺหา,
โผฏฺฐพฺพตณฺหา, ฌมฺมตณฺหา. ตณฺหํ ปริณฺณายาติ ตณฺหํ ตีหิ ปริณฺณายิ
ปฺริชานิตฺวา: ฌาตปริณฺณาย ตีรณปริณฺณาย ปหานปริณฺณาย.

กตมา ฌาตปริณฺณาย. ตณฺหํ ปชานาติ ‘อํยํ รูปตณฺหา, อํยํ
สทฺทตณฺหา, อํยํ คนฺธตณฺหา, อํยํ รสตณฺหา, อํยํ โผฏฺฐพฺพตณฺหา,
อํยํ ฌมฺมตณฺหาติ ปชานาติ ปสฺสตี, อํยํ ฌาตปริณฺณาย.

กตมา ตีรณปริณฺณาย. เอวํ ฌาตํ กตฺวา ตณฺหํ ตีเรตี
อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺธโต สลฺลโต อหฺมโต อาพาธโต
ปรโต ปโลภโต อิตฺติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต
ปภงฺคฺคโต อทฺฐวโต อตาณโต อเลณโต อสรณโต อสรณฺนีภฺตโต
ริตฺตโต ตฺวจฺฉโต สฺสณฺณโต อนตฺตโต อาทึนฺวโต วิปริณฺณามฌมฺมโต
อसारกโต อหฺมมฺลโต^๑ วรฺกโต สาลวโต^๒ สงฺขตโต มารามิสฺสโต

^๑ สฺยา. อหฺมมฺลโต

^๒ ฉ., เท. วิวาทโต สาสวโต

ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสกปริเทว-
ทุกฺขโทมนสฺสอุปายาสธมฺมโต สมุทฺยโต^๑ อตฺถกฺมโต อนสฺสาทโต^๒
อาทึนฺวโต อนิสฺสรณโต^๓ ตีเรติ, อยํ ตีรณปริญญา.

กตมา ปหานปริญญา. เอวํ ตีเรตฺวา ตณฺหํ ปชฺหติ วิโนทติ
พฺยุนฺตีกโรติ อนภาวํคเมติ, อยํ ปหานปริญญา. ตํ^๔ ตณฺหํ
อิมํหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวาติ ตณฺหํ ปริญฺญา.^๕

อนาสวาทิ จตฺตาริ อาสวาทิ: กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสโว
อวิชฺชาสโว. เยสํ อิมํ อาสวาทิ ปหีนา อัจฺฉินฺนํมฺมลา ตาลาวตฺถกฺตา
อนภาวํคตฺตา อายตฺตี อนุปฺปาทธมฺมา, เต วุจฺจันติ อนาสวาทิ. เยติ^๕
อรรหฺนฺโต ปิณาสวาทิ.

ตณฺหํ ปริญฺญาเย อนาสวาทิ เย อหฺมปิ เต ‘โอฆตฺติณฺณาติ
พฺรุมฺมิตฺติ เย ตณฺหํ ปริญฺญาเย อนาสวาทิ, อหฺมปิ เต ‘กาโมฆํ
ตฺติณฺณา, ภโวฆํ ตฺติณฺณา, ทิฏฺฐโฆฆํ ตฺติณฺณา, อวิชฺชโฆฆํ ตฺติณฺณา,
สพฺพํ สํสਾਰปถํ^๖ ตฺติณฺณา อุตฺตตฺติณฺณา นิตฺตตฺติณฺณา อติฏฺกนฺตา
สมตฺติฏฺกนฺตา วิตฺตตฺตตฺตาติ พฺรุมฺมิ วทามฺมิตฺติ ตณฺหํ ปริญฺญาเย อนาสวาทิ
เย อหฺมปิ เต ‘โอฆตฺติณฺณาติ พฺรุมฺมิ. เตนาหฺ โส พฺรพฺราหฺมโณ

“เอตานิ นนุทามิ วโจ มหฺลสิโน
สฺกิตฺตํ ตํ โคตมํ นุปฺปํ
เยสํ ทิฏฺฐจํ สุตํ มุตํ วา
สํสพฺพตํ วาปิ ปหาเย สพฺพํ

^๑ ฉ., เท. สกฺกิลธมฺมโต สมุทฺยโต

^๒ ฉ., เท. อสฺสาทโต, เอวมฺปรีปิ.

^๓ ฉ., เท. นิสฺสรณโต, เอวมฺปรีปิ.

^{๔-๕} ฉ., เท. ตณฺหํ ปริญฺญาเยติ ตณฺหํ อิมํหิ ตีหิ ปริญฺญาเย ปริชานิตฺวา

^๕ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๖ ฉ., เท. สพฺพสํสวารปถํ

อเนกรูปมปี ปหาย สพฺพํ
 ตณฺหํ ปริณฺณาย อนาสวา เย
 อหฺมปี เต 'โสมฺมตฺตึณฺณตฺติ พุรฺรุมฺมิตฺติ.

สห คาทาปริโยสํนา ะเปยฺย “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา,
 สวโกหฺมสมฺมิตฺติ.”^๑

สตฺตโม นนฺตมาณวปฺยหานิทฺเทโส.

^๑ ฉ.,เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

๘. เหมกมาณวปณฺหานิทฺเทโส

[๕๓] เยเม ปุพฺเพ วิกฺกํสุ (อิจฺจาเยสฺมา เหมโก)

หุรํ โคตมสฺสํ

“อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตี

สพฺพนฺตํ อิติหิตํ

สพฺพนฺตํ ตกฺกวทฺธนํ

นํหํ ตตฺถ อภิมิ.

(๑)

เยเม ปุพฺเพ วิกฺกํสุติ เยติ^๑ โย จ พาวรี พุราหฺมณ, เย
 จณฺเณ ตสฺส อจฺริยา, เต สกํ ทิฏฺฐิํ สกํ ขนฺตีํ สกํ รุจิํ สกํ
 ลทฺธิํ สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ พุยากริสุ^๒ อจฺจิขิสุ เทสยิสุ
 ปณฺณปีสุ ปณฺจปีสุ วิวรีสุ วิวชีสุ อุตฺตานิํกํสุ ปกาเสสนฺติ เยเม
 ปุพฺเพ วิกฺกํสุ. อิจฺจาเยสฺมา เหมโกติ อิจฺจาติ ปทสนฺติ ฯเปฯ
 ปทานุปุพฺพกเมตํ ‘อิจฺจาติ. อายสฺมาติ ปิยวจฺนํ ครุวจฺนํ,
 สคารวสฺสปฺติสฺสชาติวจฺนเมตํ ‘อายสฺมาติ. เหมโกติ [๓] นํหํ ฯเปฯ
 อภิลโปติ อิจฺจาเยสฺมา เหมโก.

หุรํ โคตมสฺสํติ หุรํ โคตมสฺสํ ปรี โคตมสฺสํ
 ปุเร โคตมสฺสํ ปจฺมตฺรํ โคตมสฺสํ พุทฺธสฺสํ ชินสฺสํ
 ตถาคตสฺสํ อรหฺนฺตสฺสํติ หุรํ โคตมสฺสํ.

อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตีติ เอวํ กิร อสิ^๔ เอวํ กิร ภวิสฺสตีติ
 อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตี.

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี.^๒ ฉ., เท. พุยากริสุ^๓ ฉ., เท. ตสฺส เหมกสฺส^๔ ฉ., เท. อาสิ

สพฺพนฺตํ อิติหีตฺตินฺตํ สพฺพนฺตํ อิติหีตฺตํ อิติทริย
 ปรหมฺปราชย ปิฎกสมฺปทาย ตกฺกเหตุ นยเหตุ อาการปริวิตกฺเกณ
 ทิฏฺฐินิซฺฆานกฺขนฺตียา น สามํ สยมภินฺนํ น อตฺตปจฺจกฺข
 ฐมํ กถียํสูติ สพฺพนฺตํ อิติหีตฺตํ.

สพฺพนฺตํ ตกฺกวทฺตณฺนํ สพฺพนฺตํ ตกฺกวทฺตณฺ
 วิตกฺกวทฺตณฺ สงฺกปฺปวทฺตณฺ กามวิตกฺกวทฺตณฺ พยาปาทวิตกฺก-
 วทฺตณฺ วิหีสาวิตกฺกวทฺตณฺ ฌาตฺวิตกฺกวทฺตณฺ ชนฺปทวิตกฺกวทฺตณฺ
 อมรวิตกฺกวทฺตณฺ^๑ ปรานํทฺทตฺตปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวทฺตณฺ ลากสการ-
 สิลอกปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวทฺตณฺ อนวณฺณตฺตปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวทฺตณฺ
 สพฺพนฺตํ ตกฺกวทฺตณฺ.

นาหํ ตตฺถ อภิรมินฺติ น^๒ วินฺทึ นาทิจฺฉินฺ น ปฏิลภินฺติ
 นาหํ ตตฺถ อภิรมี. เตนาท โส พราหมฺณ

“เยเม ปุพฺเพ วิทยาํสุ (อิจฺจาเยสฺมา เหมโก)
 หุริ โคตมสฺสสนา
 อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติ,
 สพฺพนฺตํ อิติหีตฺตํ
 สพฺพนฺตํ ตกฺกวทฺตณฺ
 นาหํ ตตฺถ อภิรมินฺติ.

[๕๔] ตฺวณฺจ เม ฐมฺมมกฺขาหิ ตณฺหานิกฺขมาตณฺ มฺนิ,
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสตุตฺถกํ. (๒)

ตฺวณฺจ เม ฐมฺมมกฺขาหิตฺติ ตฺวนฺตํ ภควนฺตํ ภณฺตติ.
 ฐมฺมมกฺขาหิตฺติ ฐมฺมนฺตํ อาทิกุลยาณํ มชฺฌเมกกุลยาณํ ปรีโยสานกุลยาณํ

^๑ ฉ., เท. อมรวิตกฺกวทฺตณฺ, เอวมฺปรีติ.

^๒ ฉ., เท. นาหํ ตตฺถ อภิรมี น วินฺทึ ...

สาตถํ สพฺยณฺชนํ เกวลปริปฺพณฺณํ ปริสุทฺธํ พุรฺหมจิริยํ จตฺตารโ
สตีปฺภูจฺาเน จตฺตารโ สมนฺนปฺปชาเน จตฺตารโ อิทฺธิปาเท
ปณฺจินทฺริยานิ ปณฺจ พฺลานิ สตฺต โพชฺฌนฺเค อริยํ อฏฺฐจฺงคิกํ
มคฺคํ นิพฺพานณฺจ นิพฺพานคามินิณฺจ ปฏฺิปปทํ อกฺขาหิ อากฺกฺขาหิ
เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปณฺจเปหิ วิวราหิ วิฆาหิ อุตฺตตานิกโรหิ
ปกาเสหิตฺติ ตฺวณฺจ เม ฐมฺมมกฺขาหิ.

ตณฺหานิกฺฆาตณํ มุนีติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา
คณฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฐมฺมตณฺหา.
ตณฺหานิกฺฆาตณฺนติ^๑ ตณฺหานิกฺฆาตณํ ตณฺหาปฺหานํ ตณฺหาวิปฺสมํ
ตณฺหาปฏฺินิสฺสคฺคํ ตณฺหาปฏฺิปปสฺสทฺธิ อมตํ นิพฺพานํ. มุนีติ โมนํ
วุจฺจติ ฌาณํ ๔เปยฺย สงฺกฺขาลมตฺตจฺจ, โส มุนีติ ตณฺหานิกฺฆาตณํ มุนิ.

ยํ วิทิตฺวา สโต จรณฺติ ยํ วิทิตํ กตฺวา ตฺลยิตฺวา
ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิมฺุตํ กตฺวา 'สพฺเพ สงฺขารรา อนิจฺจาติ
วิทิตํ กตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิมฺุตํ กตฺวา 'สพฺเพ
สงฺขารรา ทฺกฺขาติ ๔เปยฺย 'สพฺเพ ฐมฺมา อนตฺตาทิ ๔เปยฺย 'ยงฺกิณฺจ
สมุทฺยฐมฺมํ, สพฺพพฺนตํ นิโรธฐมฺมณฺติ วิทิตํ กตฺวา ตฺลยิตฺวา
ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิมฺุตํ กตฺวา. **สโตติ** จตฺตฺหิ การณฺเหหิ สโต:
กาเย กายานุสฺสสนาสตีปฺภูจฺานํ ภาเวนฺโต สโต ๔เปยฺย โส วุจฺจติ
สโต. **จรณฺติ** จรณฺโต วิหรณฺโต^๒ อิริยณฺโต วตฺเตนฺโต ปาเลนฺโต
ยเปเนนฺโต ยาเปเนนฺโตติ ยํ วิทิตฺวา สโต จริ.

ตเร โลก วิสตฺตติกนฺติ วิสตฺตติกา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
สाराโค ๔เปยฺย อภิชฺฐมา โลภो อกฺุสสณฺณํ. **วิสตฺตติกาติ** เกนตฺเถน

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๒ สยา. วิจรณฺโต

วิสตติกา ๔เปย วิสฐา วิตถตาติ วิสตติกา. โลเกติ อปายโลเก
 มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ชาติโลเก อายตนโลเก. ตเร โลเก
 วิสตติกนฺติ ยา सा โลเก วิสตติกา, โลเก ตं วิสตติกं สโต
 ตเรยฺย^๑ อุตฺตเรยฺย ปตฺตเรยฺย สมตฺติกกเมยฺย วีตฺตวตฺเตยฺยาติ^๒ ตเร
 โลเก วิสตติกं. เตนาห โส พฺราหฺมणे

“ตวญฺจ เม ฆมฺมมกฺขาหิ ตณฺหานิคุฆาตนํ มุํ
 ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ตเร โลเก วิสตติกนฺติ.

[๕๕] อธิ ทิฏฐสฺสุมุต (วิญญาเตสฺ) ปิยฺรูปสฺส เหมก
 ฉนฺทราคะวินฺทนํ นิพฺพานปทฺมจฺจุตฺ. (๓)

อธิ ทิฏฐสฺสุมุต (วิญญาเตสฺ)ติ ทิฏฐนฺติ จกฺขุหา ทิฏฺฐจํ.
 สุตฺตนฺติ โสเตน สุตฺ. มุตฺนฺติ มุตฺ^๓ ฆาเนน ฆายิตํ ชิวฺหา ยายิตํ,
 กาเยน ผุญฺจํ. วิญญาตฺนฺติ มนฺสา ฌาตฺนฺติ^๔ อธิ ทิฏฐสฺสุมุต
 (วิญญาเตสฺ).

ปิยฺรูปสฺส เหมกาติ กิณฺจ โลเก ปิยฺรูปํ สาตฺรูปํ. จกฺขุ
 โลเก ปิยฺรูปํ สาตฺรูปํ, สโต ๔เปย ฆานํ ๔เปย ชิวฺหา ๔เปย
 กาโย ๔เปย มโน โลเก ปิยฺรูปํ สาตฺรูปํ, รูป^๕ โลเก ปิยฺรูป
 สาตฺรูปํ, สทฺทา ๔เปย คนฺธา ๔เปย รสา ๔เปย โผฏฺฐพฺพา
 ๔เปย ฆมฺมา โลเก ปิยฺรูปํ สาตฺรูปํ, จกฺขุวิญญาณํ โลเก ปิยฺรูป
 สาตฺรูปํ, สโตวิญญาณํ ๔เปย ฆานวิญญาณํ ๔เปย ชิวฺหาวิญญาณํ
 ๔เปย กายวิญญาณํ ๔เปย มโนวิญญาณํ โลเก ปิยฺรูปํ สาตฺรูปํ,
 จกฺขุสมฺพสฺส โลเก ปิยฺรูปํ สาตฺรูปํ, สโตสมฺพสฺส ๔เปย

^๑ ฉ.,เท. ตเรยฺย ... วีตฺตวตฺเตยฺยนฺติ

^๔ ฉ.,เท. วิญญาตฺนฺติ

^๓ ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๕ ฉ.,เท. รูปา

ฌานสมฺผลโส ๔เปยฺ ชิวหาสมฺผลโส ๔เปยฺ กายสมฺผลโส ๔เปยฺ
 มโนสมฺผลโส โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, จกฺขุสมฺผลสฺสา เวทนา
 โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, โสตสมฺผลสฺสา เวทนา ๔เปยฺ ฌานสมฺผลสฺสา
 เวทนา ๔เปยฺ ชิวหาสมฺผลสฺสา เวทนา ๔เปยฺ กายสมฺผลสฺสา
 เวทนา ๔เปยฺ มโนสมฺผลสฺสา เวทนา โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ,
 รูปสณฺญา โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, สทฺทสณฺญา ๔เปยฺ คนฺธสณฺญา
 ๔เปยฺ รสสณฺญา ๔เปยฺ โผฏฺฐพฺพสณฺญา ๔เปยฺ ฌมฺมสณฺญา โลเก
 ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, รูปสณฺเจตนา โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ,
 สทฺทสณฺเจตนา ๔เปยฺ คนฺธสณฺเจตนา ๔เปยฺ รสสณฺเจตนา ๔เปยฺ
 โผฏฺฐพฺพสณฺเจตนา ๔เปยฺ ฌมฺมสณฺเจตนา โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ,
 รูปตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, สทฺทตณฺหา ๔เปยฺ คนฺธตณฺหา
 ๔เปยฺ รสตณฺหา ๔เปยฺ โผฏฺฐพฺพตณฺหา ๔เปยฺ ฌมฺมตณฺหา โลเก
 ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, รูปวิตกฺโก โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, สทฺทวิตกฺโก
 ๔เปยฺ คนฺธวิตกฺโก ๔เปยฺ รสวิตกฺโก ๔เปยฺ โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก
 ๔เปยฺ ฌมฺมวิตกฺโก โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปํ, รูปวิจาร์ โลเก ปิยรูปํ
 สาตฺรุปํ, สทฺทวิจาร์ ๔เปยฺ คนฺธวิจาร์ ๔เปยฺ รสวิจาร์ ๔เปยฺ
 โผฏฺฐพฺพวิจาร์ ๔เปยฺ ฌมฺมวิจาร์ โลเก ปิยรูปํ สาตฺรุปนฺติ
 ปิยรูปेषฺสุ. **เหมกาติ** ภควา ตํ พุราหฺมณํ นาเมเน อาลปติ.

ฉนฺทราควินฺทนฺนฺติ ฉนฺทราโคติ โย กาเมสุ กามจฺจนฺโท
 กามราโค กามนฺนํ^๑ กามตณฺหา กามสิเนโห กามปริพาโห
 กามมฺจุฉา กามชฺโฆसानํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ
 กามจฺจนฺทนีวรณํ. **ฉนฺทราควินฺทนฺนฺติ** ฉนฺทราคปฺปหานํ

^๑ ฉ., เท. กามนฺนํ

ฉนุทธาควุปสมิ ฉนุทธาคปฏินิสสัคคัม ฉนุทธาคปฏิปัสสทฐี อมตัม
นิพพานนติ ฉนุทธาควิโนทนม.

นิพพานปทมจจุตุนติ นิพพานปทํ ตาณปทํ เลณปทํ
ปรายนปท^๑ อภยปทํ. **อจุตุนติ** นิจุจํ ฐวี สสสत्ตัม
อวิปริณามธมฺมนติ นิพพานปทมจจุตุนติ. เตนาห ภควา

“อิธ ทิฏฐสฺสุมุต (วิญญาเตสฺส) ปิยรูปสฺส เหมก
ฉนุทธาควิโนทนม นิพพานปทมจจุตุนติ.

[๕๖] **เอตทญฺเอย เย สตา ทิฏฐธมฺมาภินิพพุตา**
อุปสนฺตา จ เต สทา ตินฺนฺมา โลเก วิสตฺตํ. (๔)

เอตทญฺเอย **เย สตาติ** **เอตุนติ** อมตัม นิพพานํ, โย โส
สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพูปธิปญฺนิสฺสัคโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรธो
นิพพานํ. **อญฺเอยาติ** อญฺเอย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา
วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ อญฺเอย
ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ‘สพฺเพ
สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ ‘สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ฯเปฯ ‘ยงฺกิญฺจิ
สมฺมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนติ อญฺเอย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา
ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **เยติ** อรหฺนฺโต ชีณาสวา.
สตาติ จตุหิ การณฺเหติ สตา: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฺภจฺจํ
ภาเวนฺตา^๒ สตา ฯเปฯ เต วุจฺจนฺติ สตาติ **เอตทญฺเอย** **เย**
สตา.

ทิฏฐธมฺมาภินิพพุตาติ **ทิฏฐธมฺมาติ** **ทิฏฐธมฺมา** ฅาตธมฺมา
ตุลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา วิภูตธมฺมา ‘สพฺเพ สงฺขารา

^๑ ฉ.,เท. สรณปทํ

^๒ ฉ.,เท. ภาวิตตฺตา

อนิจฺจาติ ๕เปย ‘ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพหนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ
 ทิฏฺฐธมฺมา ฌาตธมฺมา ตฺถิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา
 วิภฺตธมฺมา. **อภินิพฺพุตาติ** รากสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตา,^๑
 โทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตา, โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตา
 อภินิพฺพุตา, โกธสฺส ๕เปย อุปฺนาหสฺส ๕เปย สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ
 นิพฺพาปิตตฺตา^๒ อภินิพฺพุตาติ^๓ ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา.

อุปฺสนฺตา จ เต สทาติ อุปฺสนฺตาติ รากสฺส สนฺตตฺตา^๔
 อุปฺสนฺตา, โทสสฺส สนฺตตฺตา อุปฺสนฺตา, โมหสฺส สนฺตตฺตา
 อุปฺสนฺตา, โกธสฺส อุปฺนาหสฺส ๕เปย สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ
 สนฺตตฺตา สมิตตฺตา รูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา^๕ นิพฺพุตตฺตา
 วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺทตฺตา สนฺตา อุปฺสนฺตา รูปสนฺตา นิพฺพุตา
 ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ อุปฺสนฺตา. เตติ: อรหฺโตะ ขีณาสวา. **สทาติ**
 สทา สพฺพทา^๖ สพฺพกาลํ นิจฺจกาลํ ชฺวากาลํ สดตํ สมิตํ
 อพฺโพกิญฺณํ โปขนํโปขํ อุทกฺกมุขชาติ^๗ อวิจิ^๘ สนฺตติ สหิตํ
 ผุสฺสิตํ^๙ ปุเรมฺมตํ ปจฺจนาภตํ ปริมฺยาเม^{๑๐} มชฺฌิมยาเม^{๑๑} ปจฺจิมยาเม^{๑๒}
 กาเพ ชฺชณฺเห วสฺเส เหมนฺเต คิมฺเห ปริเม วโยชนฺเช มชฺฌิมเ
 วโยชนฺเช ปจฺจิมเ วโยชนฺเชติ อุปฺสนฺตา จ เต สทา.

ติณฺณา โลเก วิสฺตฺติกนฺติ วิสฺตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา, โย
 ราโค สาราโค ๕เปย อภิชฺฌา โลโก อุกุสลมฺูลํ. **วิสฺตฺติกาติ**

^๑ ฉ., เท. นิพฺพุตา, เอมฺุปฺริย.

^{๒-๓} ฉ., เท. สนฺตตฺตา สมิตตฺตา รูปสมิตตฺตา
 นิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺทตฺตา สนฺตา อุปฺสนฺตา รูปสนฺตา นิพฺพุตา
 ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ

^๔ ฉ., เท. อุปสมิตตฺตา นิพฺพาปิตตฺตา

^๕ ฉ., เท. นิชฺฌาตตฺตา

^๖ ฉ., เท. อยํ ปาโง นตฺติ.

^๗ ฉ., เท. อุทกฺกมุขชาติ, เอมฺุปฺริย.

^{๘-๙} ฉ., เท. อวิจิสฺนตฺติสหิตํ ผุสฺสิตํ

^{๑๐} ฉ., เท. -ยามิ

เกณฑุเถน วิสตุติกา ฯเปฯ วิสฎา วิตุตฺตาติ วิสตุติกา.
 โลเกติ อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเก. **ติณฺณา*** โลเกติ ยา สา
 โลเก วิสตุติกา, โลเก ตํ วิสตุติกํ^๑ ติณฺณา อุตฺติณฺณา
 นิตฺติณฺณา อติกฺกนฺตา สมตฺกนฺตา วิตฺตวตฺตาติ ติณฺณา โลเก
 วิสตุติกํ. เตนนาห ภควา

“เอตทญฺเอย เย สตา ทิฏฐธมฺมาภินิพฺพุตา
 อุปสนฺตา จ เต สทา ติณฺณา โลเก วิสตุติกนฺติ.

สห คาถาปริโยสํนา ฯเปฯ “สตุถา เม ภนฺเต ภควา,
 สวาโกหมสมฺมิตฺติ.

อฏฺฐโม เหมกมาณวปญฺหานิทฺเทโส.

* - ๑ น.,เท. ติณฺณา โลเก วิสตุติกนฺติ โลเก เวสา วิสตุติกา โลเก เวตํ วิสตุติกํ,
 เอวมุปริปี.

๕. โศทยยมณวปณหณทุทโส

[๕๗] ยสุมิ กามา น วสนติ (อิจจายสุมา โศทยโย)
 ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ
 กถํกถา จ โย ตินฺนโณ
 วิมกฺโข ตสฺส กิทิสฺส. (๑)

ยสุมิ กามา น วสนฺตติ ยสุมิ กามา น วสนฺติ น^๑
 สํวสนฺติ น อาวสนฺตติ^๒ ยสุมิ กามา น วสนฺติ. อิจจายสุมา
 โศทยโยติ อิจฺจาติ ปทสนฺติ ๔เปย, ปทานุปฺพุพกเมตํ 'อิจฺจาติ.
 อายสุมาคิ ปยวจนํ ครุวจนํ, สการวสปปติสฺสาชิวจนเมตํ 'อายสุมาคิ.
 โศทยโยติ ตสฺส พุราหฺมณสฺส นามํ ๔เปย อภิลาโปติ อิจจายสุมา
 โศทยโย.

ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตติ ตณฺหา ยสฺส นตฺถิ น สติ
 น สํวิชฺชติ นฺนปฬพภติ, ปหีนา^๓ รูปสนฺตา ปฏฺฐปสฺสทฺธา
 อภพฺพุปปตฺติกา^๔ ฌาณคฺคินา ททฺธมาติ ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ.

กถํกถา จ โย ตินฺนโณติ กถํกถา จ โย ตินฺนโณ
 อุตฺตตินฺนโณ นิตฺตตินฺนโณ อติกกนฺโต สมตฺติกกนฺโต วิตฺตวตฺตติ
 กถํกถา จ โย ตินฺนโณ.

วิมกฺโข ตสฺส กิทิสฺส วิมกฺโข ตสฺส กิทิสฺส กิสนฺจิตฺโต
 กิปปาโร กิปปิภาโค อิจฺฉิตฺตพฺโพติ วิมกฺโข ปุจฺจตฺติ วิมกฺโข
 ตสฺส กิทิสฺส. เตนาหฺ โส พุราหฺมณโณ

^{๑-๑} ฉ., เท. น อาวสนฺติ น ปริวสนฺตติ, เอวมฺปิริ. ^{๒-๒} ฉ., เท. อิมะ ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

“ยสฺมี กามา น วสนฺติ (อิจฺจา ยสฺมา โตทยโย)
 ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ
 กถํกถา จ โย ตินฺโน
 วิโมกฺโข ตสฺส กิโธโสติ.

[๕๘] ยสฺมี กามา น วสนฺติ (โตทยยาติ ภควา)
 ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ
 กถํกถา จ โย ตินฺโน
 วิโมกฺโข ตสฺส นปิโร.

(๒)

ยสฺมี กามา น วสนฺตฺติ ยสฺมินฺติ [^๑] อรหฺนฺเต ขีณาสเว.
 กามาติ อุกฺกทานโต เทว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ
 ๔เปยฺ อิมะ วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ๔เปยฺ อิมะ วุจฺจนฺติ กิเลสกามา.
 [๒] น วสนฺตฺติ ยสฺมี กามา น วสนฺติ น สํวสนฺติ น
 อาวสนฺตฺติ ยสฺมี กามา น วสนฺติ. โตทยยาติ ภควาติ โตทยยาติ
 ภควา ตํ พุราหฺมณํ นามเณ อาลปติ. ภควาติ คารวาทิวจนเมตํ
 ๔เปยฺ สจฺจิกา ปณฺณตฺติ, ยทฺธิ ภควาติ โตทยยาติ ภควา.

ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตฺติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา
 คณฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฆมฺมตณฺหา. ยสฺสาติ
 อรหฺโต ขีณาสวสฺส. ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตฺติ ตณฺหา ยสฺส นตฺติ
 น สติ น สํวิชฺชติ นุปฺปฬภฺติ, ปหีนา วุปฺสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา
 อภพฺพปฺตติกา ฌาณคฺคิณา ททฺธมาติ ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ.

กถํกถา จ โย ตินฺโนติ กถํกถา วุจฺจติ วิจิจฺจนา
 ทุกฺเข กงฺขา ๔เปยฺ ฉมฺมิตตตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข. โยติ โย โส

^๑ ฉ., เท. ยสฺมี ปุคฺคเล^๒ ฉ., เท. ยสฺมี กามา

อรหํ ขีณาสโว. กถํกถา จ โย ติณฺโณติ กถํกถา จ โย ติณฺโณ
 อุตฺตติณฺโณ นิตฺตติณฺโณ อติฏกนฺโต สมตฺติฏกนฺโต วีตฺตวตฺตติ กถํกถา
 จ โย ติณฺโณ.

วิโมกฺโข ตสฺส นาทโรติ นตฺถิ ตสฺส อปโร วิโมกฺโข, เยน
 วิโมกฺเชน วิมฺจุเจยฺย [๑] กถํ ตสฺส วิโมกฺเชน กรณียนฺติ
 วิโมกฺโข ตสฺส นาทโร. เตนาห ภควา

“ยสฺมี กามา น วสนฺติ (โตเทยฺยาติ ภควา)
 ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ
 กถํกถา จ โย ติณฺโณ
 วิโมกฺโข ตสฺส นาทโรติ.

[๕๙]

นิราสโส โส อุตฺ อาสทานิ

ปณฺณณวา โส อุตฺ ปณฺณกปฺปี

มฺนี อหํ สกฺก ยถา วิชฺฌณํ

ตมฺเม วิทยาจิกฺข สมณตจฺจกฺข.

(๓)

นิราสโส โส อุตฺ อาสทานิ นิตฺตณฺโห โส, อุตฺหา
 สตณฺโห รูป^๒ อาสีสฺสติ อเปยฺ สทฺเท อเปยฺ คนฺธอ อเปยฺ รส
 อเปยฺ โผฏฺฐพฺเพ อเปยฺ กุลํ อเปยฺ คณํ อเปยฺ อาวาสํ อเปยฺ
 ลากํ อเปยฺ ยสํ อเปยฺ ปสํสํ อเปยฺ สุขํ อเปยฺ
 จีวรปฺปิตฺตปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปฺริกฺขารํ อเปยฺ กามชาตํ
 อเปยฺ รูปชาตํ อเปยฺ อรูปชาตํ อเปยฺ กามภวํ อเปยฺ รูปภวํ
 อเปยฺ อรูปภวํ อเปยฺ สณฺณภวํ อเปยฺ อสณฺณภวํ อเปยฺ
 เนวสณฺณานาสณฺณภวํ อเปยฺ เอกโวการภวํ อเปยฺ จตฺตโวการภวํ

^๑ ฉ., เท. วิมุตโต โส

^๒ ฉ., เท. รูป, เอวมฺปฺริปี.

ฯเปฯ ปญจโวการภวํ ฯเปฯ อตีตํ ฯเปฯ อนาคตํ ฯเปฯ
 ปจจุปฺปนํ ฯเปฯ ทิฏฐสฺสตมฺตวิณฺณาทพฺเพ ธมฺเม อาสํสติ อิจฺฉติ^๑
 สาทิยติ ปตฺถเกติ ปิเหติ อภิขปฺปตีติ นิราสโส โส อุท อาสสาโน.

ปณฺณณว โส **อุท ปณฺณกปฺปีติ ปณฺณณว** โสติ ปณฺณติโต
 ปณฺณว พุทฺธิมา ฌาณํ วิภาวํ เมธาวิ. **อุท ปณฺณกปฺปีติ** อุทาทุ
 อญฺญสมาปตฺติธามาณน วา ปณฺณากิณฺณธามาณน วา มิจุจฺจามาณน
 วา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา กปฺเปติ ชเนติ สณฺชเนติ
 นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตตีติ ปณฺณณว โส อุท ปณฺณกปฺปํ.

มฺหิ **อหํ** **สกุ** **ยถา** **วิชณฺณนฺติ** **สกุ** **กาติ** **สกุ** **โก.** **อถา**^๒
 สกุยฺกุลา ปพฺพชฺชิตฺติปิ **สกุ** **โก.** **อถา** **อทุ** **โณ** **มหฺทฺธโน** **ธฺนวาติ** **ปิ**
สกุ **โก.** **ตสฺส** **นิมานิ** **ธฺนานิ,** **เสยฺยถิ** **ท.** **สทฺธ** **ธฺนํ** **สีลธฺนํ** **หิริธฺนํ**
โอตฺต **ปฺปธฺนํ** **สุตฺธ** **ธฺนํ** **จาตฺธ** **ธฺนํ** **ปณฺณ** **ธฺนํ** **สตี** **ปญฺจ** **จฺจ** **ธฺน**
ธฺน **สมฺม** **ปฺป** **ธฺน** **ธฺน** **อิทฺธิ** **ปฺป** **ธฺน** **ธฺน** **อินฺท** **ริย** **ธฺน** **พล** **ธฺน** **โพชฺฌ** **ณฺ** **ค** **ธฺน**
มคฺค **ธฺน** **ผล** **ธฺน** **นิพฺพ** **ณ** **ธฺน**.^๓ **เต** **หิ** **อเน** **ก** **วิ** **เช** **หิ** **ธฺน** **รต** **เน** **หิ** **อทุ** **โณ**
มหฺทฺธโน **ธฺน** **วา** **ติ** **ปิ** **สกุ** **โก.** **อถา** **ป** **หุ** **วิ** **ส** **วิ** **อล** **ม** **ต** **โต** **สุ** **โร** **วิ** **โร**
วิก **ก** **น** **โต** **อ** **ภิ** **รุ** **อ** **จ** **ณ** **ม** **ภิ** **อ** **น** **ค** **ต** **รา** **สี** **อ** **ป** **ลา** **ยิ** **ป** **หิ** **น** **ภ** **ย** **ภ** **เอ** **ว**
วิ **ค** **ต** **โล** **ม** **ห** **โส** **ติ** **ปิ** **สกุ** **โก.** **มฺหิ** **อหํ** **สกุ** **ยถา** **วิชณฺณนฺติ** **ย**^๔ **สกุ**
มฺหิ **ชา** **เน** **ย** **ย** **อา** **ชา** **เน** **ย** **ย** **วิ** **ชา** **เน** **ย** **ย** **ป** **ฏ** **วิ** **ชา** **เน** **ย** **ย** **ป** **ฏ** **วิ** **ช** **ฌ** **เอ** **ย** **น** **ติ**^๕
มฺหิ **อหํ** **สกุ** **ยถา** **วิชณฺณ**.

ตม **เม** **วิ** **ยา** **จิ** **ก** **ข** **สม** **น** **ต** **จ** **ก** **ข** **ติ** **ต** **น** **ติ** **ย** **ป** **จ** **ณ** **ามิ,** **ย** **ยา** **จ** **ามิ,**
ย **อ** **ช** **ฌ** **เอ** **ส** **ามิ,** **ย** **ป** **สา** **เท** **มิ.** **วิ** **ยา** **จิ** **ก** **ข** **า** **ติ** **อา** **จิ** **ก** **ข** **เท** **เส** **หิ**
ป **ณ** **ณ** **เป** **หิ** **ป** **ญ** **จ** **เป** **หิ** **วิ** **ว** **รา** **หิ** **วิ** **ชา** **หิ** **อ** **ุต** **ตา** **น** **ิ** **ก** **โร** **หิ** **ป** **กา** **เส** **หิ.**

^๑ ฉ., เท. อยฺ ปาโง น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ., เท. ภควา

^๓ ฉ., เท. นิพฺพณธฺนํ

^{๔-๕} ฉ., เท. สกุ ยถาหํ มฺหิ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย, เอมุปริปิ.

สมนตจกขุติ สมนตจกขุ วุจจติ สพุพญญตมณํ ๕เปย ตถาคโต
เตน สมนตจกขุติ ตมเม วิทยาจิกข สมนตจกขุ. เตนาห โส
พราหมณเณ

“นิราสโส โส อุท อาสสาโน
ปญญาณวา โส อุท ปญญกปปี
มุนี อหํ สกุก ยถา วิชฌณํ
ตมเม วิทยาจิกข สมนตจกขุติ.

[๖๐] **นิราสโส โส น จ อาสสาโน**
ปญญาณวา โส น จ ปญญกปปี
เอวมปิ โศททย มุนี วิชาน
อภิญจัน กามภเว อสตุตํ. (๔)

นิราสโส โส น จ อาสสาโนติ นิตตถุโห โส, น [๑]
สตถุโห รูปํ นาสีสติ ๕เปย สพุเท ๕เปย คนฺธ ๕เปย
ทิกฺขสฺสตมุตวิญญาตพุเพ ฐมเม นาสีสติ น อิจฺจติ น สาทียติ น
ปตฺถเถติ น ปิเหติ นาทิขปฺปตฺติติ นิราสโส โส น จ อาสสาโน.

ปญญาณวา โส น จ ปญญกปปีติ **ปญญาณวา โสติ**^๑
ปญฺหิตโต ปญฺหา พุทฺธิมา ฌาณํ วิภาวี เมธาวี. **น จ**
ปญญกปปีติ อญฺจสมาปตฺติธามาณน วา ปญฺจาภิญญาธามาณน วา
มิจฺจธามาณน วา ตณฺหากปปี วา [๓] ทิกฺขจิกปปี วา น กปฺเปติ
น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาทินิพฺพตฺเตตฺติติ
ปญญาณวา โส น จ ปญญกปปี.

^๑ น.,เท. โส

^๒ น.,เท. อัย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ น.,เท. น กมฺปติ

เอวมฺปิ โตทยเย มฺหิ วิชานาติ มฺหิโนติ โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ
 ๔เปยฺย สงฺกขาลมตฺติจฺจ โส มฺหิ. เอวมฺปิ โตทยเย มฺหิ วิชานาติ
 โตทยเย เอวํ มฺหิ ชาณ วิชาน^๑ ปฏฺวิวิชานาติ^๒ เอวมฺปิ โตทยเย
 มฺหิ วิชาน.

อภิญฺจนํ กามภเว อสตุตฺตนฺติ อภิญฺจนนฺติ ราคภิญฺจนํ
 โทสภิญฺจนํ โมหภิญฺจนํ มานภิญฺจนํ ทิฏฺฐิจิภิญฺจนํ กิเลสภิญฺจนํ
 ทุจฺจริตภิญฺจนํ, ยสฺสเสเต^๓ ภิญฺจนา ปหีนา สมฺมจฺฉินฺนา วุปฺปสนฺตา
 ปฏฺวิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ฌาณคฺคิณา ททฺธมา,^๔ โส วุจฺจติ
 อภิญฺจโน. กามภเวติ^๕ กามาติ อุกฺกทานโต เทว กามา: วตฺถุกามา จ
 กิเลสกามา จ ๔เปยฺย อิมะ วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ๔เปยฺย อิมะ
 วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. ภวาติ เทว ภวา: กมฺมภโว จ ปฏฺวิสนฺธิโก จ
 ปุณฺณภโว ๔เปยฺย อยํ ปฏฺวิสนฺธิโก ปุณฺณภโว.

อภิญฺจนํ กามภเว อสตุตฺตนฺติ อภิญฺจนํ [^๕] กาเม จ ภเว จ
 อสตุตฺตํ อลคฺคํ อลคฺคิตํ อปฺลิพฺพุทฺธํ นิกฺขนฺตํ นิสฺสํวํ วิปฺปมฺมุตฺตํ
 วิสํยุตฺตํ วมฺริยาทิกเตน เจตฺสา วิหรนฺตนฺติ อภิญฺจนํ กามภเว
 อสตุตฺตํ. เตนาห ภควา

“นिरาสโส โส น จ อาสสาโน
 ปญฺญาณวา โส น จ ปญฺญกปฺปี
 เอวมฺปิ โตทยเย มฺหิ วิชาน
 อภิญฺจนํ กามภเว อสตุตฺตนฺติ.

^๑ ฉ.,เท. ปฏฺวิชาน

^{๓-๔} ฉ.,เท. ยสฺสเสตานิ ภิญฺจนาณิ ... ททฺธมานิ

^๕ ฉ.,เท. ปุคฺคลํ

^๒ ฉ.,เท. ปฏฺวิวิชาน ปฏฺวิวิชณาติ

^๔ ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

วศุโค]

๙. โตเทยฺยมาณวปญฺหานิทฺเทโส

๑๙๑

สห คาทาปริโยสํหา ฯ เปฯ “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา,
สาวโกหฺมสมฺมิตฺติ.

นวมโตเทยฺยมาณวปญฺหานิทฺเทโส.

๑๐. กปปมาณวปญหานิทเทโส

[๖๑] มชฺเฌ สรสุมี ติฏฺฐตํ (อิจฺจายสฺมา กปฺโป)

โอมเ ชาเต มหพฺภเย

ชรามจุจฺปเรตานํ

ทีป ปพฺรุหิ มาริส

ตฺวณฺจ เม ทีปมกฺขาทิ

ยถายิทํ นาปรํ สียา.

(๑)

มชฺเฌ สรสุมี ติฏฺฐตนฺติ สโร วุจฺจติ สํสาโร อากมนํ
 คมนํ คมนาคมนํ กาลํ คติ ภวามโว จุติ จ อุปฺปตฺติ จ
 นิพฺพตฺติ จ เกโท จ ชาติ จ ชรา จ มรณญฺจ. สํสารสฺส
 ปริมาปี โกฏฺฐิ น ปญฺฌายติ, ปจฺจิมายปิ โกฏฺฐิ น ปญฺฌายติ.
 มชฺเฌ ว^๑ สํสาเร สตุตา จิตา ปตฺติฏฺฐิตา อลฺลีนํ อุปคตา
 อชฺฌเณสิตา อธิมตฺตา.

กถํ สํสารสฺส ปริมา โกฏฺฐิ น ปญฺฌายติ. เอตตฺถกา
 ชาติโย วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตติ^๒ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ
 สํสารสฺส ปริมา โกฏฺฐิ น ปญฺฌายติ. เอตตฺถกานิ ชาติสฺตานิ วฏฺฐํ
 วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปริมา
 โกฏฺฐิ น ปญฺฌายติ. เอตตฺถกานิ ชาติสสฺสหานิ วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต
 ปรํ น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปริมา โกฏฺฐิ น
 ปญฺฌายติ. เอตตฺถกานิ ชาติสสสฺสหานิ วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรํ น
 วตฺตติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปริมา โกฏฺฐิ น ปญฺฌายติ.
 เอตตฺถกา ชาติโกฏฺฐิโย วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ,

^๑ สยา. จ^๒ ฉ., เท. วตฺตตฺติ, เอวมฺปิ.

เอตตกานิ กปฺปานิ วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรี น วตฺตติ
 เหวํ นตฺถิ, เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา โภกฺกิ น ปณฺณายติ.
 เอตตกานิ กปฺปสทานิ วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรี น วตฺตติ เหวํ
 นตฺถิ, เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา โภกฺกิ น ปณฺณายติ. เอตตกานิ
 กปฺปสทสฺสทานิ วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรี น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ,
 เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา โภกฺกิ น ปณฺณายติ. เอตตกานิ
 กปฺปสทสทสฺสทานิ วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรี น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ,
 เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา โภกฺกิ น ปณฺณายติ. เอตตกา กปฺปโภกฺกิโย
 วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต ปรี น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ, เอวมปิ สํสารสฺส
 ปุริมา โภกฺกิ น ปณฺณายติ. เอตตกานิ กปฺปโภกฺกิสทานิ วฏฺฐํ
 วตฺติ, ตโต ปรี น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ, เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา
 โภกฺกิ น ปณฺณายติ. เอตตกานิ กปฺปโภกฺกิสทสฺสทานิ วฏฺฐํ วตฺติ,
 ตโต ปรี น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ, เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา โภกฺกิ
 น ปณฺณายติ. เอตตกานิ กปฺปโภกฺกิสทสทสฺสทานิ วฏฺฐํ วตฺติ, ตโต
 ปรี น วตฺตติ เหวํ นตฺถิ, เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา โภกฺกิ น
 ปณฺณายติ.

วุตฺตํ เหนํ ภควตา “อนมตฺตคฺโคยํ ภิกฺขเว สํสารสฺส”
 ปุพฺพโภกฺกิ^๑ น ปณฺณายติ, อวิชฺชาเนวฺรณานิ สดฺธานิ ตณฺหา-
 สณฺโฆชนานํ สนฺธาวตํ สํสรัตํ, เอวํ ทีฆมตฺตํ โข ภิกฺขเว ทุกฺขํ
 ปจฺจนฺนํ ติพฺพํ [๓] พฺยสนํ [๓] กฏฺฐีวทฺธมฺมิตํ,^๔ ยาวถฺจิทํ
 ภิกฺขเว อลเมว สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺนํ, อลํ วิรชฺชิตํ, อลํ
 มุจฺจิตฺตุนฺติ. เอวมปิ สํสารสฺส ปุริมา โภกฺกิ น ปณฺณายติ.

^๑ ฉ., เท. สัสสโร^๒ ฉ., เท. ปุพฺพโภกฺกิ^๓ ฉ., เท. ปจฺจนฺนํ^๔ ฉ., เท. กฏฺฐี วทฺธมฺมิตา

กถิ สัมสารสส ปจฉิมา โกฏี น ปณณายติ. เอตตกา
 ชาติโย วฏฏั วตติสสติ, ตโต ปริ น วตติสสติ* เหว นตฺติ,
 เอวมปิ สัมสารสส ปจฉิมา โกฏี น ปณณายติ. เอตตกานิ
 ชาติสทานิ ๔เปย เอตตกานิ ชาตีสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ
 ชาตีสตสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกา ชาติโกฏีโย ๔เปย เอตตกานิ
 ชาติโกฏีสทานิ ๔เปย เอตตกานิ ชาติโกฏีสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ
 ชาติโกฏีสตสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ วสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ
 วสฺสทานิ ๔เปย เอตตกานิ วสฺสสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ
 วสฺสสตสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกา วสฺสโกฏีโย ๔เปย เอตตกานิ
 วสฺสโกฏีสทานิ ๔เปย เอตตกานิ วสฺสโกฏีสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ
 วสฺสโกฏีสตสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ กปฺปานิ ๔เปย เอตตกานิ
 กปฺปสทานิ ๔เปย เอตตกานิ กปฺปสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกานิ
 กปฺปสตสหสฺसानิ ๔เปย เอตตกา กปฺปโกฏีโย ๔เปย เอตตกานิ
 กปฺปโกฏีสทานิ ๔เปย เอตตกานิ กปฺปโกฏีสหสฺसानิ ๔เปย
 เอตตกานิ กปฺปโกฏีสตสหสฺसानิ วฏฏั วตติสสติ, ตโต ปริ น
 วตติสสติ เหว นตฺติ, เอวมปิ สัมสารสส ปจฉิมา โกฏี น
 ปณณายติ. เอวมปิ สัมสารสส ปุริมาปิ โกฏี น ปณณายติ,
 ปจฉิมาปิ โกฏี น ปณณายติ. มชฺเฌว สัมสเร สตฺตา จิตา
 ปตฺติจิตา อลลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ มชฺเฌ
 สรสมิ ติฏฺฐจํ. **อิจฺจายสุมา กปฺโปติ อิจฺจาติ** ปทสนฺธิ ๔เปย,
 ปทานุप्พพกเมตํ “อิจฺจาติ. **อายสุมาติ** ปิยวจนํ ครุวจนํ,
 สคารวสปปติสฺสาธวจนเมตํ “**อายสุมาติ. กปฺโปติ** ตสฺส
 พุราหฺมณสฺส นามํ ๔เปย อภิลาโปติ อิจฺจายสุมา กปฺโป.

* น.,เท. วตติสสติติ, เอวมปิ.

โอม ชาเต มหพฺภเยติ กาโมเม ภโวเม ทิฏฺฐโฆเม อวิชฺโชเม
ชาเต สญฺชาเต นิพฺพตฺเต อภินิพฺพตฺเต ปาตุญฺเต. มหพฺภเยติ
ชาติภเย ชราภเย พฺยาธิภเย มรณภเยติ โอม ชาเต มหพฺภเย.

ชราภเย จุปรเตตานนฺติ ชราย ฌญฺจํ ปเรตานํ สโมหิตานํ
สมนฺนาคตานํ, มจฺจุณา ฌญฺจํ ปเรตานํ สโมหิตานํ สมนฺนาคตานํ,
ชาติยา อนฺนคตานํ, ชราย อนฺนสฺสฺวานํ พฺยาธินา อภิญฺจํ มรณน
อภฺยาหิตานํ อตฺถานํ อเลณํ อสรณํ อสรณํ ญฺญตฺตานนฺติ
ชราภเย จุปรเตตานํ.

ทีปํ ปพฺรุหิ มาริสฺสํ ทีปํ ตาณํ เลณํ สรณํ คติปรายนํ^๑
พฺรุหิ อจฺจุขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปญฺญเปหิ วิวราหิ วิภวฺหาหิ
อจฺจุตานิกโรหิ ปกาเสหิ. มาริสฺสํ ปิยวจนํ ฌรฺวจนํ, สคารวสฺส-
ติสฺสวฺจจนเมตํ “มาริสฺสํ ทีปํ ปพฺรุหิ มาริสฺสํ.

ตฺวณฺจ เม ทีปมฺกฺขาหิตี ตฺวณฺตี ภควณฺตี ภณฺตี.
ทีปมฺกฺขาหิตี ทีปํ ตาณํ เลณํ สรณํ คติปรายนํ อจฺจุขาหิ
อจฺจุขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปญฺญเปหิ วิวราหิ วิภวฺหาหิ
อจฺจุตานิกโรหิ ปกาเสหิตี ตฺวณฺจ เม ทีปมฺกฺขาหิ.

ยถายิํ นํ ปรี สยฺยติ ยถา อิทํ^๒ ทุกฺขํ อิธ นินฺรุชฺฌเมยฺย
วฺยสเมยฺย อตฺถํ คจฺเจยฺย ปฏฺธิปฺปสฺสสมฺภะยฺย, ปุณฺ ปฏฺธิสฺสํ ทุกฺขํ
น นิพฺพตฺเตยฺย กามชาตฺตฺยา วา รูปชาตฺตฺยา วา อรูปชาตฺตฺยา วา
กามภเว วา รูปภเว วา อรูปภเว วา สญฺญามภเว วา
อสญฺญามภเว วา เวนสญฺญานาสญฺญามภเว วา เอกโวการภเว วา
จตุโวการภเว วา ปญฺจโวการภเว วา ปุณฺ คติยา วา ปุณฺ

^๑ ฉ., เท. คติ ปรายน, เอมปริปิ.

^๒ ฉ., เท. ยถายิํ

อุปฺปตฺติยา วา ปุณฺ ปฏฺฐิสนฺธิยา วา ภเว วา สํสारे วา วฏฺฏเฐ
 วา น ชนฺเอยฺย น สณฺชชนฺเอยฺย น นิพฺพุตฺเตยฺย น อภินิพฺพุตฺเตยฺย,^๑
 อิวฺเห นินฺรุชฺฌเอยฺย วุปฺสเมยฺย อตฺถํ คจฺเจยฺย ปฏฺฐิปปสฺสสมฺภะยยาติ
 ยถายิทํ นาปรี สียา. เตนาหฺ โส พุราหฺมโณ

“มชฺฌเณ สรสฺสมี ติฏฺฐจฺจํ (อิจฺจายสฺมา กปฺโป)
 โอเม ชาเต มหพฺภะเย
 ชรามจฺจุปเรตานิ
 ทิปฺ ปพฺรุทฺธิ มาริส
 ตวณฺจ เม ทิปฺมกฺขาทิ
 ยถายิทํ นาปรี สียาติ.

[๖๒] มชฺฌเณ สรสฺสมี ติฏฺฐจฺจํ (กปฺปาทิ ภควา)

โอเม ชาเต มหพฺภะเย
 ชรามจฺจุปเรตานิ
 ทิปฺ ปพฺรุทฺธิ กปฺป เต. (๒)

มชฺฌเณ สรสฺสมี ติฏฺฐจฺจํ สโร วุจฺจติ สํสโร อากมฺนํ
 คมฺนํ คมนาคมฺนํ กาลํ คติ ภวามโว จฺจติ จ อุปฺปตฺติ จ
 นิพฺพุตฺติ จ เกโท จ ชาติ จ ชรา มรณฺณจ. สํสาร์สฺส ปุริมาปี
 โกฏิ น ปณฺณายติ, ปจฺฉิมาปี โกฏิ น ปณฺณายติ, อเปฯ มชฺฌเณ
 จ สํสारे สตฺตา จิตฺตา ปตฺติจฺจิตฺตา อลฺลสีนา อุปคฺตา อชฺโฆสิตา
 อธิมุตฺตา. กถํ สํสาร์สฺส ปุริมา โกฏิ น ปณฺณายติ อเปฯ
 เอวมฺปิ^๒ สํสาร์สฺส ปุริมา โกฏิ น ปณฺณายติ. กถํ สํสาร์สฺส
 ปจฺฉิมา โกฏิ น ปณฺณายติ อเปฯ เอวมฺปิ^๒ สํสาร์สฺส ปจฺฉิมา

^๑ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. เอวํ, เอวมฺปิ.

โกฏิ น ปณณายติ, เอวํ สํสารสส ปุริมาปิ โกฏิ น ปณณายติ,
 ปจฺจิมปิ โกฏิ น ปณณายติ. มชฺฌเฆว สํสारे สตุตา จิตา
 ปติฏฺฐจิตา อลฺลึนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาทิ มชฺฌเฆว สรสมิ
 ติฏฺฐจํ. **กปฺปาติ ภควาติ กปฺปาติ** ภควา ตํ พุราหุมนํ นามเณ
 อาลปติ. **ภควาติ** คารวาทิวจนเมตํ ๕เปยฺ สจฺจิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ
 ภควาติ กปฺปาติ ภควา.

โอฆะ ชาเต มหพฺภะเยติ กาโมฆะ ภโวฆะ ทิฏฺฐโฆฆะ
 อวิชฺโชฆะ ชาเต สยฺชาเต นิพฺพตฺเต อภินิพฺพตฺเต ปาตุฏฺเฐ.
มหพฺภะเยติ ชาติภะเย ชรามภะเย พุยาธิภะเย มรณภะเยติ **โอฆะ ชาเต**
 มหพฺภะเย.

ชรามจุจฺปเรตานนฺติ ชราย ฌุฏฺฐจํ ปเรตานํ สโมหิตานํ
 สมฺนํนาคตานํ, มจฺจุณา ฌุฏฺฐจํ ปเรตานํ สโมหิตานํ สมฺนํนาคตานํ,
 ชาติยา อนุคตานํ ชราย อนุสฏฺฐานํ พุยาธินา อภิฏฺฐานํ มรณเณ
 อพฺภาหตานํ อตฺถานํ อเลณํ อสรณํ อสรณิฏฺฐตานนฺติ
 ชรามจุจฺปเรตานํ.

ทีปํ ปพฺพุมิ กปฺป เตติ ทีปํ ตาณํ เลณํ สรณํ คติปฺรายนํ
 พฺพุมิ อาจิภฺขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ ปณฺณเจมิ วิวรามิ วิภขามิ
 อุตฺตานิกโรมิ ปกาเสมีติ **ทีปํ**^{๑๐} ปพฺพุมิ. **กปฺป เตติ** กปฺปาติ
 ภควา ตํ พุราหุมนํ นามเณ อาลปตีติ^{๑๑} **ทีปํ ปพฺพุมิ กปฺป เต.**
 เตนาห ภควา

^{๑๐} ฉ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

“มชฺฌเฌ สรສฺมี ตិฏฺฐจຕံ (กปปาติ ภควา)
 โอฆเฌ ชาเต มหพฺภาย
 ชรามจฺจุปเรတານံ
 ทิปปี ปพฺรຸມิ กပ္ປ เตติ.

[๖๓] อภิณฺจนํ อนาทานํ เอตํ ทิปปี อนาปรี
 นิพฺพานํ อิติ นํ พຸຸມิ ชรามจฺจุปรีกฺขຍໍ. (๓)

อภิณฺจนํ อนาทานนฺตฺติ อภิณฺจนนฺตฺติ^๑ ราคภิณฺจนํ โทสภิณฺจนํ
 โมหภิณฺจนํ มานภิณฺจนํ ทิฏฺฐิจภิณฺจนํ กิเลสภิณฺจนํ ทฺวจฺจริตภิณฺจนํ,
 กิณฺจนปฺปหฺหานํ กิณฺจนวຸປສໄມ^๒ กิณฺจนปฏินิสฺสคฺโค กิณฺจน-
 ปฏีປປສສทຸຕິ^๓ อมຕံ นิพฺพานนฺตฺติ อภิณฺจนํ. อนาทานนฺตฺติ อาทานํ
 วຸຈຈຕິ ตณฺหา, โย ราชโค สาราโค ๕เปຍ อภิชฺฌมา โลโภ
 อกຸສਲມຸລໍ, อาทานปฺปหฺหานํ อาทานวຸປສໄມ อาทานปฏินิสฺสคฺโค
 อาทานปฏีປປສສทຸຕິ อมຕံ นิพฺพานนฺตฺติ อภิณฺจนํ อนาทานํ.

เอตํ ทิปปี อนาปฺรนฺตฺติ เอตํ ทิปปี ตาณํ เลณํ สรณํ
 คติປຣາຍນໍ. อนาปฺรนฺตฺติ ตมฺหา ปโร อณฺโณ ทิปโป นตฺถิ, อถ โข
 โสเยว^๓ ทิปโป อคฺโค จ เสฏฺโฐ จ วิเสฏฺโฐ จ ปาโมกฺโข จ
 อุตฺตโม จ ปวโร จาติ เอตํ ทิปปี อนาปรี.

นิพฺพานํ อิติ นํ พຸຸມิຕິ วานํ วຸຈຈຕິ ตณฺหา, โย ราชโค
 สาราโค ๕เปຍ อภิชฺฌมา โลโภ อกຸສລມຸລໍ, วานปฺปหฺหานํ
 วานวຸປສໄມ วานปฏินิสฺสคฺโค วานปฏีປປສສทຸຕິ อมຕံ นิพฺพานํ.
 อิตฺติປປຫສນຸຕິ ๕เปຍ, ปทานຸປຸພຸກເມຕໍ ‘อิตฺติຕິ. พຸຸມิຕິ พຸຸມิ

^๑ ฉ.,เท. กิณฺจนนฺตฺติ

^{๒-๓} ฉ.,เท. กิณฺจนวຸປສໄມ กิณฺจนปฏินิสฺสคฺคໍ, เอมฺบุປຣິປ.

^๓ ฉ.,เท. โส เอวံ

อาจิขุขามิ เทเสมิ ปณณเปมิ ปฏฐเปมิ วิวรามิ วิฆขามิ
อุตฺตานิโกโรมิ ปกาเสมีติ นิพฺพานํ อิติ นํ พุรุมิ.

ชรามจุจุปริกขยฺหติ ชรามรณสฺส ปหานํ รูปสโม
ปฏินิสฺสัคโค ปฏีปฺปสฺสทฺธิ อมตํ นิพฺพานนฺติ ชรามจุจุปริกขยฺ.
เตนาค ภาควา

“อภิญฺจนํ อนาทานํ เอตํ ทิปี อนาปรี
นิพฺพานํ อิติ นํ พุรุมิ ชรามจุจุปริกขยฺนฺติ.

[๖๔] **เอตทญฺเอย เย สตา ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา,**
น เต มารวตฺถานุคา, น เต มารสฺส ปฏฺฐจฺจุ.* (๔)

เอตทญฺเอย เย สตาติ **เอตฺนฺติ** อมตํ นิพฺพานํ, โย โส
สพฺพสงฺขารสมโธ สพฺพปฺธิปฏินิสฺสัคโค ตณฺหกฺขโย วิราโค
นิโรธो นิพฺพานํ. **อญฺเอยาติ** อญฺเอย ชานิตฺวา ตฺลยิตฺวา
ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ‘สพฺเพ สงฺขาราค
อนิจฺจาติ ฯเปฯ ‘ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ
อญฺเอย ชานิตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ
กตฺวา. **เยติ** อรหฺนฺโต ขีณาสวาค. **สตาติ** จตุทฺธิ การณฺเหติ สตา:
กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาณํ ภาเวนฺตาค สตา ฯเปฯ **เตน^๒**
วฺจุจฺจนฺติ สตาติ **เอตทญฺเอย** เย สตา.

ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตาติ ทิฏฺฐธมฺมาติ ทิฏฺฐธมฺมา ฌาตธมฺมา
ตฺลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา วิภูตธมฺมา. **อภินิพฺพุตาติ**
ราธสฺส นิพฺพาปิตตฺตาค อภินิพฺพุตาค ไทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตาค
อภินิพฺพุตาค, โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตาค อภินิพฺพุตาค, โภธสฺส

* ฉ.,เท. ปทฺธจฺจุ, เอวฺมฺปรี.ิ.

^๒ ฉ.,เท. เต

อุปนาหสฺส ๕เปยฺ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ [๑] นิพฺพาปิตตฺตา
อภินิพฺพุตา ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ ทิฏฺฐมฺมาภินิพฺพุตา.

น เต มารวสฺสานุคฺคาติ มาราคิ โย โส มาโร กณฺโห
อธิปฺติ อนฺตญฺญ นมฺจุ ปมตฺตพฺนฺธ. น เต มารวสฺสานุคฺคาติ น เต
มารสฺส วเส วตฺเตนฺติ,^๒ นปิ มาโร เตสฺ วสํ วตฺเตติ, เต
มารณฺจ มารปฺกฺขณฺจ มารปาสณฺจ มารพพิสณฺจ มารามิสณฺจ
มารวิสยณฺจ มารนิวาสณฺจ มารโคจรณฺจ มารพฺนฺชนณฺจ อภิภฺยฺย
อภิกฺวิตฺวา อชฺโฆตฺถริตฺวา ปฺริยาทิตฺวา^๓ มทฺทิตฺวา จรฺนฺติ^๔
วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺตํติ น
เต มารวสฺสานุคฺคา.

น เต มารสฺส ปฏฺฐจฺจุติ น เต มารสฺส ปฏฺฐา ปฏฺฐจฺจรา^๕
ปฺริจาริกา เปสฺยา,^๖ เต พุทฺธสฺส ภควโต ปฏฺฐา ปฏฺฐจฺจรา^๕
ปฺริจาริกา เปสฺยาติ^๖ น เต มารสฺส ปฏฺฐจฺจุ. เตนาห ภควา

“เอตทญฺเอยา ยเ สตา ทิฏฺฐมฺมาภินิพฺพุตา

น เต มารวสฺสานุคฺคา น เต มารสฺส ปฏฺฐจฺจุติ.

สทฺ คาทาปฺริโยสํนา ๕เปยฺ “สตุถา เม ภนฺเต ภควา,
สาวโกหมสฺมีติ.

ทลโหม กปปมาณวปณฺหานิทฺเทโส.

^๑ ฉ.,เท. สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วุปฺสมิตตฺตา นิชฺฌตตฺตา นิพฺพุตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา
สนฺตา อุปฺสนฺตา วุปฺสนฺตา

^๒ ฉ.,เท. วตฺเตนฺติ

^๓ ฉ.,เท. ปฺริยาทิตฺวา, เอมฺปฺริปิ.

^๔ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๕ ฉ.,เท. ปฏฺฐา ปฏฺฐจฺจรา

^๖ ฉ.,เท. สฺยา

๑๑. ขตุกณณิมาณวปญฺหานิทฺเทโส

[๒๕] สุตฺวานหํ วีร อกามกามิ (อิจฺจายสุมา ขตุกณณิ)
 โธมาติคํ ปุญฺจุมกามมกมํ
 สนนฺตีปํ พุรุหิ สหachsenตต*
 ยถาตจฺจํ ภควา พุรุหิ เม ตํ. (๑)

สุตฺวานหํ วีร อกามกามินฺติ สุตฺวา สฺสณฺติวฺวา อุกฺคเหตฺวา
 อุปฺปาทเรตฺวา อุปฺปทฺชยิตฺวา 'อิติปิ โส ภควา อรหํ ๕เปยฺ พุทฺโธ
 ภควาติ สุตฺวานหํ. วีราติ วีโร, ภควา วิริยวาติ วีโร, ปญฺหิตฺ
 วีโร, วิสฺวิตฺ วิโร, อลฺมตฺโตติ วิโร, สฺสุโร^๒ วิภฺกนฺโต อภฺริ
 อจฺณมฺภิ อนฺนตฺราสี อปฺลาयी ปหฺินภยภฺเภาว วิคฺตโลมฺหฺโสติ วีโร.

วิโรโต อิทฺ สพฺพปาปเกหิ^๓

นิริยทุกฺขมตฺติจฺจ วิริยวาโส,

โส วิริยวา ปธานวา

วีโร ตาหิ ปวฺจจเต ตถตฺตฺตาติ.

สุตฺวานหํ วีร. อกามกามินฺติ กามาติ อุกฺกทานโต เทว กามา:
 วตฺตูกามา จ กิเลสกามา จ ๕เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺตูกามา
 ๕เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. พุทฺธสฺส ภควโต วตฺตูกามา
 ปรีณฺญาตา, กิเลสกามา ปหฺินา, วตฺตูกามานํ ปรีณฺญาตตฺตา
 กิเลสกามานํ ปหฺินตฺตา ภควา น กามเม กามเมติ, 'กามา'^๔
 เสฏฺฐจาติ น กามเม ปโมทติ^๕ น กามเม อภฺิชปฺปติ, ตสฺมา

* น.,เท. สหachsenตต, เอวฺมฺปริปิ.

^๒ น.,เท. สฺสุโรติ วีโร, วิภฺกนฺโต ...

^๓ สยา. สพฺพปาปเกหิ

^{๔-๕} น.,เท. อิเม ปาชา นตฺติ. เอตฺถนฺตเร น กามเม

ปตฺเตติ น กามเม ปิเหติ น กามเม อภฺิชปฺปติ. เย กามเม กามเมนฺติ กามเม ปตฺเตนฺติ กามเม
 ปิเหนฺติ กามเม อภฺิชปฺปนฺติ, เต กามกามิโน รากฺราคิโน สณฺณาสณฺณิโน. ภควา น กามเม
 กามเมติ น กามเม ปตฺเตติ น กามเม ปิเหติ น กามเม อภฺิชปฺปติ.

พุกุโร อกาโม นิฏกาโม จตฺตกาโม วนฺตกาโม มุตฺตกาโม
 ปหีนกาโม ปฏฺนิสฺสฏฺฐกาโม วิตราโค วิตฺตราโค จตฺตราโค
 วนฺตฺตราโค มุตฺตฺตราโค ปหีนฺตราโค ปฏฺนิสฺสฏฺฐฺตราโค นิจฺจนาโต
 นิพฺพุโต สิตฺติญฺโต สุขปฏฺฐิสฺสเวที พุรหฺมญฺเตน อตฺตนา วิหฺรตฺติ
 สุตฺวานหํ วีร อกามกามิ. **อิจฺจาเยสฺมา ชตฺกณฺณีติ อิจฺจาติ**
 ปทสนฺธิ ๔เปย, ปทานุปฺพุพฺพกเมตํ ‘อิจฺจาติ. **อายสฺมาติ** ปิยวณฺ,
 สคารวสฺสปฺปติสฺสาธวณเมตํ ‘อายสฺมาติ. **ชตฺกณฺณีติ** ตสฺส
 พุราหฺมณสฺส โคตฺตํ ๔เปย โวหาโรติ อิจฺจาเยสฺมา ชตฺกณฺณี.

โอฆาติคํ ปุณฺณจฺมกามมกมฺนฺติ โอฆาติคณฺติ โอฆาติคํ โอฆํ
 อติฏฺกณฺตํ สมตฺติฏฺกณฺตํ วิตฺติวตฺตณฺติ โอฆาติคํ. **ปุณฺณจฺนฺติ** ปุณฺณจํ
 ปุจฺฉิต्तํ ยาจิต्तํ อชฺเชสฺสิต्तํ ปสาเทตฺ. **อกามมกมฺนฺติ** อกามํ ปุณฺณจํ
 นิฏกามํ จตฺตกามํ วนฺตกามํ มุตฺตกามํ ปหีนกามํ ปฏฺนิสฺสฏฺฐกามํ
 วิตฺตราคํ จตฺตฺตราคํ วนฺตฺตราคํ มุตฺตฺตราคํ ปหีนฺตราคํ ปฏฺนิสฺสฏฺฐฺตราคํ
 อาคมฺหา อาคตมฺหา อุปากตมฺหา สมฺปตฺตมฺหา ตยา สทฺธิ
 สฺมาคตมฺหาติ **โอฆาติคํ ปุณฺณจฺมกามมกมฺ.**

สนฺติปทํ พุรุหิ สหาชนฺตฺตาติ สนฺติตี เอเกน อากาเรน
 สนฺติปิ สนฺติปทํปิ ตณฺเวย อมตํ นิพฺพานํ, โย โส
 สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปชฺชิปฏฺนิสฺสคฺโค ตณฺหภฺโย วิราโค นิโรโธ
 นิพฺพานํ. วุตฺตณฺเหตํ ภควตา “สนฺตเมตํ ปทํ, ปณฺธิตเมตํ ปทํ,
 ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปชฺชิปฏฺนิสฺสคฺโค ตณฺหภฺโย วิราโค
 นิโรโธ นิพฺพานนฺติ. อถาปเรนาภาเรน เย ฅมฺมา สนฺตาธิตฺมาย
 สนฺติมุสฺสนาย สจฺฉนิกิริยาย^๑ สํวตฺตณฺติ, เสยฺยถิทํ. จตฺตารो
 สติปฏฺฐาณา จตฺตารอ สมฺมปฺปชฺชานา จตฺตารอ อิทฺธิปาทา

^๑ ฉ.,เท. สนฺติสจฺฉนิกิริยาย

ปณฺณิณฺทริยานิ ปณฺณ พลานิ สุตต โพชฌงฺกา อริโย
อฏฺฐจฺจโก มคฺโค, อิมะ วุจฺจนฺติ สนฺติปาทา. สนฺติปํ ฏาณปํ
เลณปํ สรณปํ อภยปํ อจฺจุตปํ อมตปํ นิพฺพานปํ
พฺรหฺมิ อากิฯขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ
วิฆาหิ อุตฺตานิโกโรหิ ปกาเสหิ. **สหสาชเนตฺตติ** เนตฺตํ วุจฺจติ
สพฺพณฺณตฺตณฺณํ. พุทฺธสฺส ภควโต เนตฺตณฺณ ชินฺภาโว จ
โพธิยา มุเล อปฺพุพฺพํ อจริมฺ อเภสฺมี ขณฺเณ อปฺปนฺโน,
ตสฺมา พุทฺโธ สหสาชเนตฺตติ สนฺติปํ พฺรหฺมิ สหสาชเนตฺต.

ยถาตจฺจํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตนฺติ ยถาตจฺจํ วุจฺจติ อมตํ
นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปิณฺนิสฺสคฺโค
ตณฺหขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. **ภควาติ** คารวาทิฯจณเมตํ
ฯเปฯ สจฺจิกา ปณฺณตฺติ, ยทํ ภาควาติ. **พฺรหฺมิ เม ตนฺติ** พฺรหฺมิ
อากิฯขาหิ ฯเปฯ ปกาเสหิติ ยถาตจฺจํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตํ.
เตนาห โส พฺราหฺมโณ

“สุตฺวานหํ วีร อกามกามิ (อิจฺจาเยสฺมา ชตฺกณฺเณ)

โอฆาตํคํ ปุณฺณรุมกามมาคมํ

สนฺติปํ พฺรหฺมิ สหสาชเนตฺต

ยถาตจฺจํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตนฺติ.

[๖๖] ภควา หิ กาเม อภิกฺขุเย อิริยตีติ

อาทิจฺโจว ปจฺวี เตชี เตชสา

ปริตฺตปณฺณสฺส เม ฐิริปณฺโณ

อากิฯข ฌมฺมํ ยมํ วิขณฺณํ

ชาติขุขราย อิท วิปฺปหานํ.

ภควา หิ กาเม อภิกฺขุยฺย อิริยตีติ ภควาติ การวาทิวจนเมตํ
 ๕เปฯ สจฺจนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ ภควาติ. กาเมติ กามาติ
 อุทฺททานโต เทว กามา: วตฺตูกามา จ กิเลสกามา จ ๕เปฯ อิเม
 วุจฺจนฺติ วตฺตูกามา ๕เปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. ภควา
 วตฺตูกาเม ปรีชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย อภิกฺขุยฺย อภิกฺกิตฺวา
 อชฺโฆตฺตจริตฺวา ปรียาทยิตฺวา มทฺทิตฺวา^๑ จรติ วิหริติ อิริยติ
 วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ ภควา หิ กาเม อภิกฺขุยฺย อิริยติ.

อาทิจฺโจว ปจฺวี เตชี เตชสาติ อาทิจฺโจ วุจฺจติ สฺริโย.^๒
 ปจฺวี วุจฺจติ ชคตี.^๓ ยถา สฺริโย เตชี เตชสา^๔ เตเชน
 สมฺนฺนาทโต ปจฺวี อภิกฺขุยฺย อภิกฺกิตฺวา อชฺโฆตฺตจริตฺวา ปรียาทยิตฺวา
 สนฺตปายิตฺวา สพฺพํ อากาสคตํ [^๕] อภิกฺกิตฺวา อนฺธการํ วิธมิตฺวา
 อาโลกํ ทสฺสเสตฺวา^๖ อากาเส อนฺตลิกฺเข คมนปฺเถ^๗ คจฺจนฺติ; เอวเมว
 ภควา ฌาณเตชี ฌาณเตเชน สมฺนฺนาทโต สพฺพํ อภิสงฺขารสมฺมุทฺยํ
 ๕เปฯ กิเลสตมํ อวิชฺชนฺธการํ วิธมิตฺวา ฌาณาโลกํ ทสฺสเสตฺวา
 วตฺตูกาเม ปรีชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย อภิกฺขุยฺย อภิกฺกิตฺวา
 อชฺโฆตฺตจริตฺวา ปรียาทยิตฺวา มทฺทิตฺวา จรติ วิหริติ อิริยติ
 วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ อาทิจฺโจว ปจฺวี เตชี เตชสา.

ปริตฺตปณฺณสฺส เม ฐิริปณฺณโณติ อหฺมสฺมิ ปริตฺตปณฺณโณ
 โอมกปณฺณโณ [^๘] ชตุกปณฺณโณ,^๙ ตฺวํปิ มหาปณฺณโณ ปุณฺณปณฺณโณ
 หาสปณฺณโณ ชวนปณฺณโณ ติกฺขปณฺณโณ นิพฺเพทิกปณฺณโณ, ฐิริ วุจฺจติ

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ., เท. สฺริโย, เอวมฺปรีติ.

^๓ สฺยา. ชรา

^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสตี.

^๕ ฉ., เท. ตมคตํ

^๖ ฉ., เท. ทสฺสยิตฺวา

^๗ ฉ., เท. คคณปฺเถ

^๘ ฉ., เท. ลามกปณฺณโณ

^๙ ฉ., เท. ฉตุกปณฺณโณ

ปจวี, [๑] ตาย ปจวีสมาย ปณณาย วิปฺลายน วิตฺถตายน สมฺมุนาคโตติ
ปรีตตปณณสฺส เม ภูริปณฺโณ.

อาจิขุ ฐมฺมํ ยมฺหํ วิชณฺณนฺติ อาจิขุ ฐมฺมนฺติ
อาทิกถฺยาณํ มชฺฌกถฺยาณํ ปรีโยสานกถฺยาณํ สาทถํ สพฺพณฺชนํ
เกวลปรีปฺพณฺณํ ปรีสุทฺธํ พฺรหฺมจฺริยํ จตฺตารอ สติปญฺญาเน ฯเปฯ
นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏฺฐิพํ อาจิขฺวาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ
ปญฺจเปหิ วิวราหิ วิภาซาหิ อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิตี อาจิขุ
ฐมฺมํ. **ยมฺหํ วิชณฺณนฺติ** ยมฺหํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย
ปฏฺฐิวิชาเนยฺย ปฏฺฐิวิชฺฌเนยฺย อธิจฺเจยฺย ผุสฺเสยฺย^๒ สจฺจนิกรเวยฺยนฺติ
อาจิขุ ฐมฺมํ ยมฺหํ วิชณฺณ.

ชาติขุชฺชราย อิทฺ วิปฺปหานนฺติ อีเชว ชาติยา ชรามรณสฺส
ปหานํ วุปฺสโม ปฏฺฐินิสฺสคฺโค ปฏฺฐิปปสฺสทฺธิ^๓ อมตํ นิพฺพานนฺติ
ชาติขุชฺชราย อิทฺ วิปฺปหานํ. เตนาห โส พฺรหฺมโน

“ภควา หิ กาเม อภิกฺขุยฺย อิริยติ
อาทิจฺจว ปจวี เตชี เตชสา
ปรีตตปณณสฺส เม ภูริปณฺโณ
อาจิขุ ฐมฺมํ ยมฺหํ วิชณฺณ
ชาติขุชฺชราย อิทฺ วิปฺปหานนฺติ.

[๖๗] กาเมสุ วินยฺ เกธํ (ขตฺถกณฺณิตี ภควา)

เนกขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต
อฺคฺคหิตํ นีรตฺตํ วา
มา เต วิชฺชิตฺตํ กิลฺยณํ.

(๓)

^๑ ฉ., เท. ภควา

^๒ ฉ., เท. ผุสฺเสยฺย, เอวฺมปรีปิ.

^๓ ฉ., เท. วุปฺสโม ปฏฺฐินิสฺสคฺคํ ปฏฺฐิปปสฺสทฺธิ

กาเมสุ วินย เชนฺติ กาเมสุติ^๑ อุทฺทาทโต เทว กามา:
 วตฺตูกามา จ กิเลสฺกามา จ ๔เปย อิเม วุจฺจณฺติ วตฺตูกามา
 ๔เปย อิเม วุจฺจณฺติ กิเลสฺกามา. เชนฺติ เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา,
 โย ราโค สาราคโค ๔เปย อภิชฺฌา โลภอ อกุสฺสมฺมัลล. กาเมสุ วินย
 เชนฺติ กาเมสุ เคธ. วินย ปฏฺวิวินย ปชฺห วิโนเทหิ พฺยณฺตีกโรหิ
 อนภาวงฺคเมหิตี กาเมสุ วินย เคธ. ชตฺกณฺณิตี ภาควา ตํ
 พุราหฺมณํ โคตฺเตน อาลปติ. ภาควาติ คารวาทิวจนเมตํ ๔เปย
 สจฺฉิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ ภาควาติ ชตฺกณฺณิตี ภาควา.

เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโตติ เนกฺขมฺมนฺติ สมฺมาปฏฺธิปํ
 อนฺโณมปฏฺธิปํ อปจฺจนิกปฏฺธิปํ อนฺวตฺตปฏฺธิปํ ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺธิปํ
 สีเลสุ ปริปรฺการิตํ^๒ อินฺทฺริเยสุ คฺคตฺตทวารตํ โภชเน มตฺตตณฺณตํ
 ชาคริยานุโยคํ สติสมฺปชฺฌณํ จตฺตารอ สติปฏฺฐาเน จตฺตารอ
 สมฺมปฺปชฺชาเน จตฺตารอ อิทธิปาเท ปณฺจอินฺทฺริยานิ ปณฺจ พลานิ
 สตฺต โพชฺฌนฺเค อริยํ อฏฺฐจฺงคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญจ นิพฺพาน-
 คามินิญจ ปฏฺธิปํ เขมโต ตาณโต เลณโต สรณโต สรณฺญตโต
 อภยโต อจฺจุตโต อมตโต นิพฺพานโต ทฏฺฐุ ปสฺสิตฺวา ตฺลยิตฺวา
 ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต.

อุคฺคหิตํ นีรุตฺตํ วาติ อุคฺคหิตนฺติ ตณฺหาเวสฺเสน ทิฏฺฐิเวสฺเสน
 คหิตํ ปราวมฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺฌเวสิตํ อธิมุตฺตํ. นีรุตฺตํ วาติ นีรุตฺตํ
 วา มุญฺจิตพฺพํ ปชฺหิตพฺพํ^๓ วิโนเทตพฺพํ^๔ พฺยณฺตีกาตพฺพํ
 อนภาวงฺคเมตพฺพนฺติ อุคฺคหิตํ นีรุตฺตํ วา.

^๑ ฉ., เท. กามาติ^๒ ฉ., เท. ปริปรการิตํ^๓ ฉ., เท. วิชิตพพํ^๔ ฉ., เท. วินทิตพพํ

มา เต วิชฺชิตฺถ กิณฺณนฺติ ราคกิณฺณํ โทสกิณฺณํ
 โมหกิณฺณํ มานกิณฺณํ ทิฏฺฐิกิณฺณํ กิเลสกิณฺณํ ทุจฺจริตกิณฺณํ,
 อิํ กิณฺณํ ตฺยํ มา วิชฺชิตฺถ มา ปวิชฺชิตฺถ มา สํวิชฺชิตฺถ
 ปชฺห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํคเมหีติ มา เต วิชฺชิตฺถ
 กิณฺณํ. เตนาห ภควา

“กาเมสุ วินย เคหํ (ขตุกณฺณีติ ภควา)

เนกขมมํ ทฏฺฐุ เขมโต

อุคฺคหิตํ นิสฺสํ วา

มา เต วิชฺชิตฺถ กิณฺณนฺติ.

[๒๘] ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ ปจฺฉา เต มาหุ กิณฺณํ
 มชฺเฌ เจ โน คเหตุสฺส อฺปสฺนโต จริสฺสตี. (๔)

ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหีติ อตีเต สงฺขารे อารพฺภ ยะ กิเลสา
 อฺปฺปชฺเชยฺยํ, เต กิเลสเ สเเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ วิสูกฺขาเปหิ
 อวิชฺฌ กโรหิ ปชฺห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํคเมหีติ
 เอวมปิ ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ. อถวา ยะ อตีตา กมฺมาภิสงฺขารา
 วิปกฺกวิปากา,^๒ เต กมฺมาภิสงฺขารे สเเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ
 วิสูกฺขาเปหิ อวิชฺฌ กโรหิ ปชฺห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ
 อนภาวํคเมหีติ เอวมปิ ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ.

ปจฺฉา เต มาหุ กิณฺณนฺติ ปจฺฉา วุจฺจติ อนาคตํ^๓
 กิณฺณํ,^๓ อนาคเต สงฺขารे อารพฺภ ราคกิณฺณํ โทสกิณฺณํ
 โมหกิณฺณํ มานกิณฺณํ ทิฏฺฐิกิณฺณํ กิเลสกิณฺณํ ทุจฺจริตกิณฺณํ,
 อิํ กิณฺณํ ตฺยํ มา อหุ มา อโหสิ มา ชเนหิ^๔ มา สณฺชเนหิ

^๑ ฉ., เท. อพิช, เอวมุปริปิ.

^๒ ฉ., เท. อวิปกฺกวิปากา

^๓ ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๔ ฉ., เท. ชเนสิ, เอวมุปริปิ.

มา นิพพุตเตหิ ปชห วิโนเทหิ พุยนตีกโรหิ อนภาวุงคเมหีติ
ปจจา เต มาหุ กิณจน.

มขุณเ เจ โน คเหตุสสีติ มขุณเ วุจจติ ปจจุปปนุหํ รูป
ขเปย เวทนา ขเปย สมญา ขเปย สงขารรา ขเปย วิญญาณ,
ปจจุปปนุเน สงขารเร ตณฺหาเวเสน ทิฏฺฐิจิวเสน โน^๑ คเหตุสสี น
คณฺหิสสสี น ปรามสิสสสี น นนฺทิสสสี [^๒] น อขุโณสสิสสสี,
อภินนฺทนํ [^๓] อขุโณसानํ คากํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหิสสสี
วิโนทสสสี พุยนตีกริสสสี อนภาวุงคเมสฺสสีติ มขุณเ เจ โน
คเหตุสสี.

อุปสนฺโต จริสฺสสีติ ราคสฺส สนฺตตฺตา^๔ อุปสนฺโต [^๕]
โทสสฺส สนฺตตฺตา อุปสนฺโต โมหสฺส สนฺตตฺตา อุปสนฺโต โกรสฺส
อุปนาหสฺส ขเปย สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา
[^๖] ฐปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา^๗ นิพฺพาปิตตฺตา^๘ วิคตตฺตา
ปฏฺวิปฺปสฺสทฺตตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต ฐปสนฺโต นิพฺพุโต
ปฏฺวิปฺปสฺสทฺโต จริสฺสสี วิหริสฺสสี อิริยสฺสสี วตฺติสฺสสี ปาเลสฺสสี
ยเปสฺสสี ยาเปสฺสสีติ อุปสนฺโต จริสฺสสี. เตนาห ภควา

“ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ ปจจา เต มาหุ กิณจน
มขุณเ เจ โน คเหตุสสี อุปสนฺโต จริสฺสสีติ.

[๖๙] สพฺพโส นามรูปสฺมี วิตเคธสฺส พฺราหฺมณ
อาสวาสุต น วิชฺชนฺติ, เยหิ มจฺจุวสํ วช. (๕)

^๑ ฉ., เท. น

^๓ ฉ., เท. อภิวาทน

^๔ ฉ., เท. จริสฺสสี

^{๗-๘} ฉ., เท. วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา

^๒ ฉ., เท. นามินนฺทิสฺสสี

^๔ ฉ., เท. อุปสมิตตฺตา

^๖ ฉ., เท. อุปสมิตตฺตา

สพฺพโส นามรูปสฺมี วิตเคธสฺส พุราหุณฺณาติ สพฺพโสติ
 สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ, ปริยาทายวจนเมตํ
 ‘สพฺพโสติ. นามนฺติ จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา. รูปนฺติ จตฺตาโร จ
 มหาภูตา จตฺตุนนฺจ มหาภูตานํ อูปาทายรูปํ. เคโห วุจฺจติ
 ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลภो อกุสลมฺมัลลํ.
 สพฺพโส นามรูปสฺมี วิตเคธสฺส พุราหุณฺณาติ สพฺพโส นามรูปสฺมี
 วิตเคธสฺส วิคตเคธสฺส จตฺตเคธสฺส วนฺตเคธสฺส มุตฺตเคธสฺส
 ปหีนเคธสฺส ปฏินิสฺสญฺจเคธสฺส วิตราคสฺส วิคตราคสฺส จตฺตราคสฺส
 วนฺตราคสฺส มุตฺตราคสฺส ปหีนราคสฺส ปฏินิสฺสญฺจราคสฺสาติ สพฺพโส
 นามรูปสฺมี วิตเคธสฺส พุราหุณฺณ.

อาสวสฺส น วิชฺชนฺตํ อาสวาติ จตฺตาโร อาสวา:
 กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสโว อวิชฺชาสโว. อสฺสาติ อรหโต
 ขีณาสวสฺส. น วิชฺชนฺตํ อิมํ อาสวา ตสฺส นตฺถิ น สนฺติ น
 สํวิชฺชนฺติ นุปฺลพฺภนฺติ, ปหีนา สมฺมจฺฉินฺนา รูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา
 อภพฺพปฺปตฺติกา ฌาณคฺคิณา ททฺธมาติ อาสวสฺส น วิชฺชนฺติ.

เยหิ มจฺจุวสํ วเชติ เยหิ อาสเวหิ มจฺจุโน วา วสํ คจฺเจยฺย,
 มรณสฺส วา วสํ คจฺเจยฺย, มารปฺกขสฺส วา วสํ คจฺเจยฺย, เต
 อาสวา อสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปฺลพฺภนฺติ, ปหีนา
 สมฺมจฺฉินฺนา รูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา ฌาณคฺคิณา
 ททฺธมาติ เยหิ มจฺจุวสํ วเช. เตนาห ภควา

“สพฺพโส นามรูปสฺมี วิตเคธสฺส พุราหุณฺณ

อาสวสฺส น วิชฺชนฺติ, เยหิ มจฺจุวสํ วเชติ.

สห คาถาปริโยสานา ฯเปฯ “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา, สวาโกหฺมสมฺมิตฺติ.

เอกาทสโม ชตฺกณฺณิมาณวปฺยหานิทฺเทโส.

๑๒. ภทฺรารุขมาณวปญฺหานิทฺเทโส

[๗๐] โอกณฺขหํ ตณฺหจฺฉิทํ อเนหํ (อิจฺจายสฺมา ภทฺรารุโข)

นฺนทิลฺลขหํ โอมตฺติณฺณํ วิมุตฺตํ

กปฺปณฺขหํ อภฺยฺยาเจ สฺสเมหํ

สฺสควาน นาคสฺส อปฺนมิสฺสนฺนติ อิตฺ.

(๑)

โอกณฺขหํ ตณฺหจฺฉิทํ อเนหฺนฺติ โอกณฺขนฺนฺติ รูปธาตฺยา โย
 จฺนฺโท โย ราโค ยํ นนฺทิ ยํ ตณฺหา เย อฺปายฺปาทานา
 เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวसानุสฺยา, เต พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา
 อฺจุจฺฉินฺนํมฺลํ ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํจฺจตา อายตฺตี อฺนุปฺปาทธมฺมา,
 ตสฺมา พุทฺโธ โอกณฺขโห. เวทนาธาตฺยา ๔เปยฺย สญฺญาธาตฺยา
 ๔เปยฺย สงฺขารธาตฺยา ๔เปยฺย วิญฺญาณธาตฺยา โย จฺนฺโท โย
 ราโค ยํ นนฺทิ ยํ ตณฺหา เย อฺปายฺปาทานา เจตโส
 อธิฏฺฐานาภินิเวसानุสฺยา, เต พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อฺจุจฺฉินฺนํมฺลํ
 ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํจฺจตา อายตฺตี อฺนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ
 โอกณฺขโห. ตณฺหจฺฉิทนฺติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา
 คณฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา, สํ ตณฺหา
 พุทฺธสฺส ภควโต จินฺนา อฺจุจฺฉินฺนา สมฺจุจฺฉินฺนา รฺูปสนฺตา
 ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา ฅาณคฺคินา ททฺธมา, ตสฺมา
 พุทฺโธ ตณฺหจฺฉิทโ. อเนหฺนฺติ เอชา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
 สาราโค ๔เปยฺย อภิชฺฌา โลภํ อกฺกุสลํมฺลํ. สํ เอชา ตณฺหา
 พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อฺจุจฺฉินฺนํมฺลํ ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํจฺจตา
 อายตฺตี ๔เปยฺย อฺนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ อเนโ. เอชาย
 ปหีนตฺตา อเนโ. ภควา ลาภเปี น อธิชฺชติ, อลาภเปี น อธิชฺชติ,

ยเสปี น อิณฺชติ, อยเสปี น อิณฺชติ, ปัสสายปี น อิณฺชติ,
 นิรุทายปี น อิณฺชติ, สุเขปี น อิณฺชติ, ทุกฺเขปี น อิณฺชติ น
 จลติ น เวรติ น ปเวรติ น สมฺปเวรติ* ตสฺมา พุทฺโธ อนนฺโชติ
 โอกณฺขหํ ตณฺหจฺฉิหํ อนนฺชํ. **อิจฺจายสฺมา ภทฺรารุโรติ อิจฺจาติ**
 ปทสนฺธิ อเปยฺ, ปทานุปฺพุพฺพกเมตํ 'อิจฺจาติ. **อายสฺมาติ** ปิยวจฺนํ
 ครุวจฺนํ, สคารวสฺสปฺปติสฺสาธวจฺนเมตํ 'อายสฺมาติ. **ภทฺรารุโรติ** ตสฺส
 พุราหฺมณสฺส นามํ อเปยฺ อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา ภทฺรารุโร.

นนฺทิกฺขหํ โอมติณฺณํ วิมุตฺตนฺติ นนฺทิกิ วุจฺจติ ตณฺหา,
 โย ราโค สาราโค อเปยฺ อภิชฺฌา โลภो อกฺขลมฺมัลลํ. **สา** นนฺทิกิ
 [๒] ตณฺหา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมฺมลา ตาลาวตฺถกฺตา
 อนภาวจฺดตา อายตี อานุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ นนฺทิกฺขโห.
โอมติณฺณนฺติ ภควา กาโมหํ ติณฺโณ, ภโวหํ ติณฺโณ, ทิฏฺฐโชนํ
 ติณฺโณ, อวิชฺโชชนํ ติณฺโณ, สพฺพํ สํสารปถํ^๓ ติณฺโณ อุตฺตติณฺโณ
 นิตฺตติณฺโณ อติฏฺกนฺโต สมตฺติฏฺกนฺโต วิตฺตวตฺโต, โส วุฏฺฐจฺวาโส
 จิณฺณจโร น อเปยฺ ชาตฺติชรามรณสํสારอ,^๔ นตฺถิ ตสฺส ปุณฺณพฺภวติ
 นนฺทิกฺขหํ โอมติณฺณํ. **วิมุตฺตนฺติ** ภควโต รากา จิตฺตํ มุตฺตํ
 วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โทสา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โมหา
 จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โกธา อุปฺนาหา อเปยฺ
 สพฺพากุสลาภิสฺงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ นนฺทิกฺขหํ
 โอมติณฺณํ วิมุตฺตํ.

กปฺปณฺขหํ อภฺยาเจ สฺมุเชนฺติ กปฺปาติ เทว กปฺปา:
 ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐจิกปฺโป จ อเปยฺ อยํ ตณฺหากปฺโป อเปยฺ

* ฉ.,เท. สมฺปเวรตีติ

๒ ฉ.,เท. สา

๓ ฉ.,เท. สพฺพสํสารปถํ

๔ ฉ.,เท. ชาตฺติมรณสํสારอ, เอวมฺปรีป.

อัยํ ทิฏฺฐิกปโป. พุทฺธสฺส ภควโต ตณฺหาภปโป ปหีนฺ, ทิฏฺฐิกปโป
ปฏินิสฺสํมฺมโจ, ตณฺหาภปฺปสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส
ปฏินิสฺสํมฺมจตฺตา [°] พุทฺโธ กปฺปณฺชโห. อภียาเจติ ยาจามิ
อภียาจามิ อชฺฌေสามิ สาதியามิ ปตฺถายามิ ปิเหมมี^๒ อภิชปฺปามิ.
สุเมธฺนติ^๓ เมธา^๔ วุจฺจติ ปณฺญา, ยา ปณฺญา ปชานฺนา ๔เปย
อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา อิมาย เมธาย ปณฺณาย
อุเปโต สมฺเปโต อุปาโคโต สมฺปาโคโต อุปฺปนฺโน สมฺปฺปนฺโน
สมฺนฺนาโคโต, ตสฺมา พุทฺโธ สุเมธฺโตติ กปฺปณฺชหํ อภียาเจ สุเมธํ.

สุตฺวาน นาคสฺส อปฺนมิสฺสนฺติ อิตฺติ นาคสฺสาติ นาโค.
ภควา อาคํ น กโรตฺติติ นาโค, น คจฺจตฺติติ นาโค, น อาคจฺจตฺติ
นาโค, ๔เปย เอวํ ภควา น อาคจฺจตฺติ^๕ นาโค. สุตฺวาน นาคสฺส
อปฺนมิสฺสนฺติ อิตฺติ ตฺยหํ วจฺนํ พุยฺยปถํ เทสนํ อนฺุสนฺธี สุตฺวา
สุณฺตีตฺวา อุกฺคเหตฺวา อุปฺচারยิตฺวา อุปฺลกฺขยิตฺวา อิตฺโต อปฺนมิสฺสนฺติ
วชิสฺสนฺติ [°] ทิสาวิทิสํ คมิสฺสนฺตฺติติ สุตฺวาน นาคสฺส อปฺนมิสฺสนฺติ
อิตฺโต. เตนาห โส พุรฺราหฺมณฺ

“โอกณฺชหํ ตณฺหจฺจิทํ อนฺุ (อิจฺจายสฺมา ภัทฺราวุชฺโ)

นฺนทิกณฺชหํ โอชฺมตฺติณฺณํ วิมฺุตตํ

กปฺปณฺชหํ อภียาเจ สุเมธํ

สุตฺวาน นาคสฺส อปฺนมิสฺสนฺติ อิตฺติ.

° ฉ., เท. ตสฺมา

๓ ฉ., เท. อัยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

๔ ฉ., เท. น คจฺจตฺติ

๒ ฉ., เท. ปิทยามิ ชปฺปามิ

๕ ฉ., เท. สุเมธา

๖ ฉ., เท. ปฏกมิสฺสนฺติ

[๗๑] นานาชนา ชนปเทหิ สงคตา

ตว วีร วากุญ์ อภิกงฺขมานา

เตสํ ตูวํ สาธุ วียากโรหิ

ตถา หิ เต วิทิตฺโต เอส ฐมโม.

(๒)

นานาชนา ชนปเทหิ สงคตาคติ นานาชนาคติ ขตฺติยา จ
พฺรหฺมณา จ เวสฺสสา จ สุทฺทา จ คหฺภูจา จ ปพฺพชิตา จ
เทวา จ มนุสฺสสา จ. ชนปเทหิ สงคตาคติ องฺคา จ มคฺธา จ
[*] กาสฺยา จ โกสลา จ วชฺชียา จ มลฺลา จ เจตฺติยมฺหา จ
สาครมฺหา^๒ จ ["] ปณฺจาลา จ [๔] อวฺนฺติยา จ โยนา จ
กมฺโพชา จ. สงคตาคติ สงคตา สมากตา สโมหิตา สมนฺนิปตฺติตาติ
นานาชนา ชนปเทหิ สงคตา.

ตว วีร วากุญ์ อภิกงฺขมานาคติ วีราติ วีโร. ภควา
วิริยวาติ วีโร, ปหฺมุติ วีโร, วิสวீติ วีโร, อลมตฺโตติ วีโร ๕ เปย
วิคตโลมหํโสติ^๕ วีโร.

วีรโต อิธ สพฺพปาปเกหิ

นिरยทุกฺขมตฺติจจ^๖ วิริยวาโส

โส วิริยวา ปธานวา

วีโร ตาเท ปวฺจจเต ตถตฺตาคติ.

ตว วีร วากุญ์ อภิกงฺขมานาคติ ตฺยหํ วจันํ พฺยปถํ เทสนํ
อนุสนฺนํ. อภิกงฺขมานาคติ กงฺขมานา^๗ อภิกงฺขมานา อิจฺจมานา
สาทียมานา ปตฺถยมานา ปิทยมานา อภิชปฺปมานาคติ ตว วีร
วากุญ์ อภิกงฺขมานา.

^๑ ฉ., เท. กลิงคา จ

^๓ ฉ., เท. กุรุมา

^๔ ฉ., เท. วิคตโลมหํโสติปิ

^๗ ฉ., เท. อยํ ปาโร น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. วีส

^๔ ฉ., เท. มจฺฉา จ สุรเสนา จ อสฺสกา จ

^๖ ฉ., เท. นiryทุกฺขมตฺติจจ

เตสํ ตูวํ สาธุ วียากโรหิตี เตสฺสนฺติ เตสํ ขตฺติยานํ
 พุราหฺมณานํ เวสฺसानํ สุทฺธานํ คหฺภูจฺจานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ
 มนุสฺसानํ. ตฺวนฺติ ภควนฺตํ ภณฺติ. สาธุ วียากโรหิตี สาธุ
 อัจฉิขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิฆาหิ
 อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิตี [*] สาธุ วียากโรหิ.

ตถาหิ เต วิทิตฺโต เอส ฌมฺโมติ ตถาหิ เต วิทิตฺโต ฌาโต^๒
 ตฺลิตฺโต ตีริตฺโต วิภาวิทิตฺโต วิภูโต เอส ฌมฺโมติ ตถาหิ เต วิทิตฺโต
 เอส ฌมฺโม. เตนาห โส พุราหฺมโณ

“นानาชนา ชนปเทหิ สงฺคตา
 ตว วีร วาญญํ อภิกงฺขมานา
 เตสํ ตูวํ สาธุ วียากโรหิ
 ตถาหิ เต วิทิตฺโต เอส ฌมฺโมติ.

[๗๒] อาทานตณฺหํ วินเยถ สพุทฺธํ (ภทฺรารุชฺธาติ ภควา)
 อุกฺกํ อโธ ติริยญฺจาปี มหฺเม
 ยํ ยญฺหิ โลกสฺมี^๓ อฺปาทียนฺติ
 เตเนว มาโร อเนวติ ชนฺตุ.

อาทานตณฺหํ วินเยถ สพุทฺธนฺติ อาทานตณฺหา^๔ วุจฺจติ
 รูปตณฺหา ๕เปย กิการณฺหา อาทานตณฺหา วุจฺจติ รูปตณฺหา.^๕
 ตาย^๖ รูปํ อาทียนฺติ อฺปาทียนฺติ คณฺหนฺติ ปราสมนฺติ อภินิวิสนฺติ,
 เวทณํ ๕เปย สญฺญํ ๕เปย สงฺขารํ ๕เปย วิญฺญาณํ ๕เปย คตฺติ
 ๕เปย อฺปปตฺติ ๕เปย ปฏฺฐิสฺสนฺติ ๕เปย ภวํ ๕เปย สํสาร์ ๕เปย

* ฉ., เท. เตสํ ตูวํ

^๒ ฉ., เท. อญํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. โลกสฺมีมฺปาทียนฺติ, เอวมฺปรีปิ.

^{๔-๕} ฉ., เท. อาทานตณฺหํ วุจฺจติ รูปตณฺหา

๕เปย อาทานตณฺหาติ กิการณฺหา วุจฺจติ อาทานตณฺหา ^๖ ฉ., เท. ตาย ตณฺหา

วฏฺฐิ อาทิยนฺติ อูปาทิยนฺติ คณฺหฺนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ,
 ตํการณา^๑ อาทานตณฺหา วุจฺจติ รูปตณฺหา.^๒ อาทานตณฺหํ วินเยถ
 สพฺพนฺติ สพฺพํ อาทานตณฺหํ วินเยถ วินเอยฺย ปฏฺวิวินเอยฺย^๓
 ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยณตํกเรยฺย อนภาวํคเมยฺยาติ อาทานตณฺหํ
 วินเยถ สพฺพํ. ภทฺทราฐาติ ภควาติ ภทฺทราฐาติ ภควา ตํ
 พฺราหฺมณํ นาเมเน อาลปติ. ภควาติ คารวาทิวจนเมตํ ๔เปย
 สจฺจิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ ภควาติ ภทฺทราฐาติ ภควา.

อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปี มชฺเฌติ อุทฺธนฺติ วุจฺจติ^๓ อนาคตํ.
 อโธติ อตฺตํ. ติริยญฺจาปี มชฺเฌติ ปจฺจุปปนฺนํ. อุทฺธนฺติ เทวโลโก.
 อโธติ นิรยโลโก,^๔ ติริยญฺจาปี มชฺเฌติ มนุสฺสโลโก. [^๔] อุทฺธนฺติ
 กุสลา ฐมา. อโธติ อกุสลา ฐมา. ติริยญฺจาปี มชฺเฌติ
 อพฺยากตา ฐมา. อุทฺธนฺติ อรูปธาตฺ. อโธติ กามธาตฺ. ติริยญฺจาปี
 มชฺเฌติ รูปธาตฺ. อุทฺธนฺติ สุขา เวทนา. อโธติ ทุกฺขา เวทนา.
 ติริยญฺจาปี มชฺเฌติ อทฺกขมสุขา เวทนา. อุทฺธนฺติ อุทฺธํ ปาทตลา.
 อโธติ อโธ เกสมตฺถกา. ติริยญฺจาปี มชฺเฌติ เวมชฺเฌติ อุทฺธํ
 อโธ ติริยญฺจาปี มชฺเฌ.

ยํ ยญฺหิ โลกสฺมี อูปาทิยนฺตฺติ ยํ ยํ หิ รูปคตํ เวทนาคตํ
 สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ อาทิยนฺติ อูปาทิยนฺติ คณฺหฺนฺติ
 ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ. โลกสฺมินฺติ: อปายโลเก ๔เปย आयตนโลเกติ
 ยํ ยญฺหิ โลกสฺมี อูปาทิยนฺติ.

^{๑-๓} ฉ.,เท. ตํการณา วุจฺจติ อาทานตณฺหา

^๓ ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ.,เท. อถวา

^๒ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ สฺยา. อปายโลโก.

เตเนว มาโร อนฺเวติ ชนฺตุนฺติ เตเนว กมฺมาภิสงฺขารวเสน
 ปฏิสนฺธิโก ขนฺธมาโร ธาตุมาโร อายตนมาโร คติมาโร
 อุปปตฺติมาโร ปฏิสนฺธิมาโร ภวมาโร สํสارมาโร วฏฺฏมาโร
 อนฺเวติ อนฺนคจฺจติ อนฺวายิกโก โหติ. **ชนฺตุนฺติ** สตฺตํ^๑ นรํ^๒ มานวํ^๓
 ไปสํ ปุคฺคํ ชีวํ ชาตํ^๔ ชนฺตํ อินฺทํ มนุชนฺติ เตเนว มาโร
 อนฺเวติ ชนฺตํ. เตเนว ภาควา

“อาทานตณฺหํ วินยฺเย สพฺพํ (ภทฺรารุชฌาติ ภาควา)
 อุทฺธํ อโร ติริยํ จาปิ มชฺเฌ
 ยํ ยณฺหิ โลกสฺมี อฺปาทียนฺติ
 เตเนว มาโร อนฺเวติ ชนฺตุนฺติ.

[๗๓] **ตสฺมา ปชานํ น อฺปาทียเณ**
ภิกฺขุ สโต กิณฺจณํ สพฺพโลเก
อาทานสฺส เต อิติ เปกฺขมาโน
ปํ อิมํ มจฺจุชฺเฌเย วิสฺสจฺจ. (๔)

ตสฺมา ปชานํ น อฺปาทียเณ **ตสฺมา**^๔ ตสฺมา ตํการณา
 ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา เอตํ อาทินวํ สมฺปสฺสสมาโน
 อาทานตณฺหาयाติ ตสฺมา. **ปชานนฺติ** ชานนฺโต ปชานนฺโต
 อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏฺวิชานนฺโต ปฏฺวิชณฺนฺโต ‘สพฺเพ สงฺขารา
 อนิจฺจาติ ฯ เปฯ ‘ยงฺกิณฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ
 ชานนฺโต ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏฺวิชานนฺโต
 ปฏฺวิชณฺนฺโต. **น อฺปาทียเณ** ฐปํ นาทียเณ น อฺปาทียเณ น
 คณฺเณน น ปราณเณน นาภินิเวสเณน เวทณํ ฯ เปฯ สณฺณ

^๑ ฉ., เท. สตฺตํ ชนํ

^๒ ฉ., เท. มานวํ

^๓ ฉ., เท. ชาตํ, เอวฺมฺปิริ.

^๔ สย. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

ฯเปฯ สงฺขารเฯ ฯเปฯ วิญฺเณณํ ฯเปฯ คตฺตี ฯเปฯ อุปฺปตฺตํ ฯเปฯ
ปฏิสนฺธิ ฯเปฯ ภวํ ฯเปฯ สํสาร์ ฯเปฯ วฏฺฐํ นาภิเยยฺย น
อุปาภิเยยฺย น คณฺเหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺยาติ ตสฺมา
ปชานํ น อุปาภิเยถ.

ภิกฺขุ สโต กิณฺจณํ สพฺพโลเกติ ภิกฺขุติ กลฺยาณปฺถุชฺชน^๑
วา ภิกฺขุ, เสกฺโข วา ภิกฺขุติ^๒ ภิกฺขุ. **สโตติ** จตฺตฺหิ การณฺเห
สโต: กาเย กายานุสฺสนาสติปฺภุจํ ภาเวนฺโต สโต ฯเปฯ โส
วฺจจติ สโตติ ภิกฺขุ สโต. **กิณฺจณนฺติ** กิณฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ
สณฺณาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺเณณคตํ. **สพฺพโลเกติ** สพฺพอปาโยโลก
สพฺพมนุสฺสโลก สพฺพเทวโลก สพฺพขนฺธโลก สพฺพธาตูลोक
สพฺพอายตนโลกติ ภิกฺขุ สโต กิณฺจณํ สพฺพโลก.

อาทานสตุเต อิติ เปกฺขมานนฺติ อาทานสตุตา วฺจจนฺติ, เย
รูปํ อาทียนฺติ อุปาทียนฺติ คณฺहनฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ
เวทนํ ฯเปฯ สณฺณํ ฯเปฯ สงฺขารเฯ ฯเปฯ วิญฺเณณํ ฯเปฯ คตฺตี
ฯเปฯ อุปฺปตฺตํ ฯเปฯ ปฏิสนฺธิ ฯเปฯ ภวํ ฯเปฯ สํสาร์ ฯเปฯ
วฏฺฐํ อาทียนฺติ อุปาทียนฺติ คณฺहनฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ.
อิตฺติติ ปทสนฺธิ ฯเปฯ, ปทานุปฺพุพฺกเมตํ 'อิตฺติติ. **เปกฺขมานนฺติ** [^๓]
ทกฺขมานโน ทิสฺสมานโน ปสฺสมานโน โอลอกฺยมานโน นิชฺฌายมานโน
อุปปริกฺขมานนฺติ อาทานสตุเต อิติ เปกฺขมานโน.

ปํ อิมํ มจฺจุเชยฺเย วิสตุตฺตนฺติ ปชนฺติ ^๔ สตุตฺตาธิวจํ.
มจฺจุเชยฺเยติ ^๕ มจฺจุเชยฺยา วฺจจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ.
ปชา มจฺจุเชยฺเย มารเชยฺเย มรณเชยฺเย [^๖] วิสตุตฺตา อาสตุตฺตา

^๑ ฉ., เท. ปฺถุชฺชนกลฺยาณโก

^๒ ฉ., เท. เสกฺโข วา ภิกฺขุ

^๓ ฉ., เท. เปกฺขมานโน

^๔ ฉ., เท. ปชานาติ

^๕ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๖ ฉ., เท. สตุตฺตา

ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพฺพุธา. ยถา ภิตฺติขิเล วา นาคทนต์เต วา
 ภาณํ [๑] วิสตุตํ อาสตุตํ ลคฺคํ ลคฺคิตํ ปลิพฺพุทฺ; เอวเมว ปชา
 มจฺจุเชยฺเย มารเชยฺเย มรณเชยฺเย [๒] วิสตุตา อาสตุตา ลคฺคา
 ลคฺคิตา ปลิพฺพุธาติ ปชํ อิมํ มจฺจุเชยฺเย วิสตุตํ. เตนาห ภควา

“ตสฺมา ปชานํ น อุปาทิเยถ
 ภิกฺขุ สโต ภินฺจนํ สพฺพโลเก
 อาทานสตุเต อิติ เปกฺขมาโน
 ปชํ อิมํ มจฺจุเชยฺเย วิสตุตฺตํ.”

สห คาถาปริโยสํสา น ปเย “สตุตา เม ภาณเต ภควา,
 สวโกหมสฺมีติ.

ทวาทสโม ภทฺรารุชฺฌมาณวปณฺหานิทฺเทโส.

^๑ ฉ.,เท. สตุตํ

^๒ ฉ.,เท. สตุตา

๑๓. อุทยมาณวปยุหานิทฺเทโส

[๗๔] ฌายี วิรขมาสีนํ (อิจฺจายสฺมา อุทโย)

กตฺถิจํ อนาสวํ

ปารํ สพฺพพรมฺมานํ

อตุลํ^๑ ปญฺเฬน อากมํอณฺณวิโมกฺขํ สํพฺรุหิ^๒

อวิหฺขาย ปภทฺทํ.

(๑)

ฌายี วิรขมาสีนนฺติ ฌายินฺนติ [^๓] ภควา ปจฺเมนนฺปิ ฌาเนน
 ฌายี, ทฺวติเยนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, ตติเยนนฺปิ ฌาเนน ฌายี,
 จตุตฺเถนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, สฺวิตกฺกสฺวิจฺจาเรนนฺปิ ฌาเนน ฌายี,
 อวิตกฺกวิจฺจามตฺเตนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, อวิตกฺกอวิจฺจาเรนนฺปิ ฌาเนน
 ฌายี, สบฺบปีติเกนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, นิปปีติเกนนฺปิ ฌาเนน ฌายี,
 สาทสฺสทฺเตนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, อุเปกฺขาสทฺเตนนฺปิ ฌาเนน ฌายี,
 สุกฺขมฺเตนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, อนิมิตฺเตนนฺปิ ฌาเนน ฌายี,
 อปฺปณฺหิตฺเตนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, โลเกเยนนฺปิ ฌาเนน ฌายี,
 โลกุตฺตเรนนฺปิ ฌาเนน ฌายี, ฌานรโต เอกตฺตมณฺเฑยฺตโต
 สทฺตฤคฺครโกติ ฌายี. วิรขนฺติ ราโค รโฆ, โทโส รโฆ, โมะโ
 รโฆ, โกโร รโฆ, อุปฺนาโห รโฆ ฯ เปยฺย สพฺพปาณฺสลาภิสฺสขาราร
 ราชฺา. เต ราชฺา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อจฺฉินฺนํมฺมุลา ตาลาวตฺถกฺตา
 อนภาวํคฺตา อายตฺตี อนุปฺปาทมฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ อรโฆ วิรโฆ
 นีรโฆ^๔ ราชฺาปคโต ราชฺวิปฺปหีโน ราชฺวิปฺปมฺุตโต.^๕

^๑ ฉ., เท. อตุล, เอมฺปรี.ย.^๓ ฉ., เท. ฌายี^๔ ฉ., เท. ราชฺวิปฺยตฺโต สพฺพพฺรหฺมวิตฺตโต^๒ ฉ., เท. ปพฺรุหิ, เอมฺปรี.ย.^๕ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

ราโค รโฆ, น จ ปน เรณฺญ วุจฺจติ,
 รากสฺสเสตํ อธิวจฺณํ รโฆติ
 เอตํ รชํ วิปฺปชฺหิตฺว^๑ จกฺขมา
 ตสฺมา ชินโน วิคตฺรโฆติ วุจฺจติ
 โทโส รโฆ, น จ ปน เรณฺญ วุจฺจติ
 โทสฺสเสตํ อธิวจฺณํ รโฆติ
 เอตํ รชํ วิปฺปชฺหิตฺว จกฺขมา
 ตสฺมา ชินโน วิคตฺรโฆติ วุจฺจติ
 โมโห รโฆ, น จ ปน เรณฺญ วุจฺจติ
 โมหสฺสเสตํ อธิวจฺณํ รโฆติ
 เอตํ รชํ วิปฺปชฺหิตฺว จกฺขมา
 ตสฺมา ชินโน วิคตฺรโฆติ วุจฺจติติ.

วिरञ्च.

อาสีนฺนุติ นิสินฺโน ภควา ปาสาณเก เจติเยติ อาสีโน.

นคฺสฺส ปสฺสเส อาสิน^๒ มฺหิ ทุกฺขสฺส ปารคํ
 สาวกา ปยิริปาสนฺติ เตวิชฺชา มจฺจุหาโยโนติ.

เอวมฺปิ ภควา อาสีโน. อถวา ภควา สพุทฺธสฺสกุปฺปฏิปฺปสฺสทฺทตฺตา
 อาสีโน วุฏฺฐวาโส จินฺนจฺรโณ ๔เปยฺ ชาติชฺรามธฺมสํสาโร, นตฺถิ
 ตสฺส ปฺนพฺภโวติ เอวมฺปิ ภควา อาสีโนติ ฌายี วิรชมาสินฺ.
 อิจฺจายสฺมา อุทโยติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ ๔เปยฺ, ปทานุปฺพุพฺพเมตํ
 'อิจฺจาติ. อายสฺมาติ ปิยวจฺณํ ครุวจฺณํ, สคารวสฺสปฺปติสฺสาธิวจฺณเมตํ
 'อายสฺมาติ. อุทโยติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ ๔เปยฺ อภิลาโปติ
 อิจฺจายสฺมา อุทโย.

^๑ ฉ.,เท. วิปฺปชฺหิตฺวา, เอวมฺปฺริปิ.

^๒ ฉ.,เท. อาสิน

กตกิจจํ อนาคติ พุทฺธสฺส ภควโต กิจจากิจจํ
 กรณียากรณียํ ปหีนํ อุจฺฉินฺหนฺมฺลํ ตาลาวตฺถกตํ อนาคติ
 อายตี อนุปฺปาททมมํ, ตสฺมา พุทฺโธ กตกิจฺจเ.

ยสฺส ปริปตา^๑ นตฺถิ จินฺนโสตสฺส ภิกฺขุโน
 กิจจากิจจํ ปหีนสฺส^๒ ปริพาโห น วิชฺชตีติ.

กตกิจจํ อนาคติ อาสวติ จตฺตาริ อาสวา: กามาสโว
 ภวาสโว ทิฆฺฐาสโว อวิชฺชาสโว. เต อาสวา พุทฺธสฺส ภควโต
 ปหีนา อุจฺฉินฺหนฺมฺลา ตาลาวตฺถกตา อนาคติ อายตี
 อนุปฺปาททมฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ อนาคติ กตกิจจํ อนาคติ.

ปารํ สพฺพทมฺมานนฺติ ภควา สพฺพทมฺมานํ อภิญฺญาปารคฺ
 ปริญฺญาปารคฺ ปหานปารคฺ ภาวนาปารคฺ สจฺฉิกิริยาปารคฺ
 สสมาปตฺติปารคฺ, อภิญฺญาปารคฺ สพฺพทมฺมานํ, ปริญฺญาปารคฺ
 สพฺพททุกฺขานํ, ปหานปารคฺ สพฺพกิเลสํ, ภาวนาปารคฺ จตฺตุนํ
 มคฺคานํ, สจฺฉิกิริยาปารคฺ นิโรธสฺส, สสมาปตฺติปารคฺ
 สพฺพสสมาปตฺตินํ. โส วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมี สีสสฺมี,
 วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมี สมาริยสฺมี, วสิปฺปตฺโต
 ปารมิปฺปตฺโต อริยาย ปณฺณาย, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย
 วิมุตฺตียา, โส ปารคโต ปารปฺปตฺโต อนาคติ อนาคตปฺปตฺโต
 โกฏฺฐิตโต โกฏฺฐิปฺปตฺโต ปริยฺหนตฺโต ปริยฺหนตปฺปตฺโต โวसानคโต
 โวसानปฺปตฺโต ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต เลณคโต เลณปฺปตฺโต
 สรณคโต สรณปฺปตฺโต^๓ อภยคโต อภยปฺปตฺโต อจฺจุตคโต
 อจฺจุตปฺปตฺโต อมตคโต อมตปฺปตฺโต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต,

^๑ ฉ., เท. ยสฺส จ วิสตา

^๒ ฉ., เท. กิจจากิจจปฺปหีนสฺส

^๓ สยา. จรณคโต จรณปฺปตฺโต

โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจโรณ ๕เป๕ ชาตฺชรามรณสํสાર๑, นตฺถิ ตสฺส
ปฺนพฺภว๑ติ ปารคํ สพฺพทฺมมาน๑.

อตฺถิ ปณฺเหณ อาคมนฺติ ปณฺเหณ^๑ อตฺถิโก อาคโตมฺหิ,
ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺตกาโม อาคโตมฺหิ, ปณฺหํ โสตฺตกาโม อาคโตมฺหิ^๒ติ^๓
เอวมฺปิ อตฺถิ ปณฺเหณ อาคมฺ. อถวา ปณฺหตฺตติกาณํ ปณฺหํ
ปุจฺฉิตฺตกามาณํ ปณฺหํ โสตฺตกามาณํ อาคมฺ^๔ อภิกฺกมณํ อุปสงฺกมณํ
ปยฺริฎฺฐาสนํ อตฺถิ^๕ติ เอวมฺปิ อตฺถิ ปณฺเหณ อาคมฺ. อถวา ปณฺหาคโม
ตฺถุหํ อตฺถิ, ตฺวมฺปิ ปหุ วิสวํ อลฺมตฺโต มยา ปุจฺฉิตฺตํ กเถตฺตํ
วิสขุเขตฺตํ สนฺหสฺสเสตฺตํ ภณฺนิตฺตุนฺติ^๖ เอวมฺปิ อตฺถิ ปณฺเหณ อาคมฺ.

อณฺณาวิมฺภุขํ สํพฺรุหิติ อณฺณาวิมฺภุโข วุจฺจติ อรหตฺต-
วิมฺภุโข. อรหตฺตวิมฺภุขํ สํพฺรุหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ
ปณฺณจเปหิ วิวราหิ วิฆาหิ อุตฺตตานีกร๑หิ ปกาเสหิ^๗ติ อณฺณาวิมฺภุขํ
สํพฺรุหิ.

อวิชฺชาย ปภทฺทนนฺติ อวิชฺชาย ปภทฺทํ ปภทฺทํ ปหานํ
วุปฺสโม ปฏฺฐินิสฺสคฺโค ปฏฺฐิปปสฺสทฺธิ อมตํ นิพฺพานนฺติ อวิชฺชาย
ปภทฺทนํ. เตนหา โส พุราหฺมณ๑

“ฌายี วิรชฺมาสีนํ (อิจฺจาเยสฺมา อุทโย)

กตฺถิกิจฺจํ อนาสวํ

ปารคํ สพฺพทฺมมานํ

อตฺถิ ปณฺเหณ อาคมฺ

อณฺณาวิมฺภุขํ สํพฺรุหิ

อวิชฺชาย ปภทฺทนนฺติ.

^๑ สฺยา. ปณฺหตฺตติกมฺหา อาคตา ปณฺหาปุจฺฉกมฺหา อาคตา ปณฺหํ โสตฺตกาโม อาคตมฺหาติ

^๒ ฉ., เท. อาคมนํ

^๓ ฉ., เท. วหฺสเสตํ ภารนฺติ, เอวมฺปิ.

[๗๕] ปหานํ กามฉนฺทาทนํ^๑ (อุทยาติ ภควา)

โทมนสฺसान จูภยํ

ถีนสฺส^๒ จ ปนฺทุทนํ กุกฺกัจจาทนํ นิวารณํ. (๒)

ปหานํ กามฉนฺทาทนฺตฺติ ฉนฺทาทิตฺติ โย กาเมสุ กามฉนฺโท
กามราโค กามนฺนฺทิตฺติ กามตณฺหา กามสินฺโห กามปิปาสา
กามปริพาโห กามมฺจุฉา กามชฺโฆสาทนํ กาโมโม กามโยโค
กามุปาทานํ กามฉนฺทาทนฺตฺติ. ปหานํ กามฉนฺทาทนฺตฺติ กามฉนฺทาทนํ
ปหานํ วุปลโม ปฏฺฐินิสฺสคโค ปฏฺฐิปปสฺสทฺทิตฺติ อมตํ นิพฺพานนฺตฺติ
ปหานํ กามฉนฺทาทนํ. อุทยาติ ภควาติ อุทยาติ ภควา ตํ พุราหมณฺ
นาเมเน อาลปตฺติ. ภควาติ คารวาทิวนจเนมตํ ๕เปยฺย สจฺฉิกกา ปญฺญตฺตฺติ,
ยทิตํ ภควาติ อุทยาติ ภควา.

โทมนสฺसान จูภยนฺตฺติ โทมนสฺสาตฺติ ยํ เจตสิกํ อสาตํ,
เจตสิกํ ทุกฺขํ, เจตฺโตสมฺมสฺสชฺชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ, เจตฺโตสมฺมสฺสชา
อสาตา ทุกฺขา เวทนา. โทมนสฺसान จูภยนฺตฺติ กามฉนฺทาทนฺตฺติ จ
โทมนสฺสสฺส จ อุภินฺนํ ปหานํ วุปลโม ปฏฺฐินิสฺสคโค ปฏฺฐิปปสฺสทฺทิตฺติ
อมตํ นิพฺพานนฺตฺติ โทมนสฺसान จูภยํ.

ถีนสฺส จ ปนฺทุทนนฺตฺติ ถีนนฺตฺติ ยา จิตฺตสฺส อกฺกฺลตา
อกมฺมมฺภวตา โอลิยนา สลฺลียนา ลีนํ^๓ ลียนา ลียิตตฺตํ ถีนํ
ถียนา ถียิตตฺตํ.^๔ ถีนสฺส^๕ จ^๕ ปนฺทุทนนฺตฺติ ถีนสฺส จ ปนฺทุทนํ
ปหานํ วุปลโม ปฏฺฐินิสฺสคโค ปฏฺฐิปปสฺสทฺทิตฺติ อมตํ นิพฺพานนฺตฺติ
ถีนสฺส จ ปนฺทุทนํ.

^๑ ฉ., เท. กามฉนฺทาทนํ

^๓ ฉ., เท. ลีนา

^๕ ฉ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺตฺติ.

^๒ ฉ., เท. ถีนสฺส, เอมฺมปริปิ.

^๔ ฉ., เท. ถียิตตฺตํ จิตฺตสฺส

กุกฺกุจฺจนํ นิวารณฺนํ กุกฺกุจฺจนนํ* หตฺถกุกฺกุจฺจมปิ
 กุกฺกุจฺจํ, ปาทกุกฺกุจฺจมปิ กุกฺกุจฺจํ, หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมปิ กุกฺกุจฺจํ,
 อกปฺปิเย กปฺปิยสณฺณิตา, กปฺปิเย อกปฺปิยสณฺณิตา, อวฺชเช
 วชฺชสณฺณิตา, วชฺเช อวชฺชสณฺณิตา, ยํ เอวฺรํ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจาเยนา
 กุกฺกุจฺจาเยตตํ เจตโส วิปฺปฏฺฐิสารो มโนวิเลโข, อิํ วุจฺจติ
 กุกฺกุจฺจํ. อปฺิจ ทฺวิหิ การณฺเห อปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส
 วิปฺปฏฺฐิสารो มโนวิเลโข กตตฺตา จ อกตตฺตา จ. กถํ กตตฺตา จ
 อกตตฺตา จ อปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏฺฐิสารो มโนวิเลโข.
 ‘กถํ เม กายทฺวจฺจริตํ, อกถํ เม กายสฺสจฺจริตนฺติ อปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ
 เจตโส วิปฺปฏฺฐิสารो มโนวิเลโข. ‘กถํ เม วจฺจทฺวจฺจริตํ, อกถํ เม
 วจฺจสฺสจฺจริตนฺติ ฯเปฯ ‘กถํ เม มโนทฺวจฺจริตํ, อกถํ เม มโนสฺสจฺจริตนฺติ
 ฯเปฯ ‘กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา
 เวรมณฺติ ฯเปฯ ‘กถํ เม อทินฺนาทานํ, อกตา เม อทินฺนาทานา
 เวรมณฺติ ฯเปฯ ‘กโต เม กาเมสฺสมิฉฺฉาจาโร, อกตา เม
 กาเมสฺสมิฉฺฉาจารา เวรมณฺติ ฯเปฯ ‘กโต เม มุสาวาโ, อกตา
 เม มุสาวาหา เวรมณฺติ ฯเปฯ ‘กตา เม ปิสุณา วาจา, อกตา
 เม ปิสุณาย วาจา เวรมณฺติ ฯเปฯ ‘กตา เม ผรุสา วาจา,
 อกตา เม ผรุสาย วาจา เวรมณฺติ ฯเปฯ ‘กโต เม สมฺมปฺปลาโป,
 อกตา เม สมฺมปฺปลาปา เวรมณฺติ ฯเปฯ ‘กตา เม อภิชฺฌา,
 อกตา เม อนภิชฺฌาติ ฯเปฯ ‘กโต เม พฺยาปาโ, อกโต เม
 อพฺยาปาโทติ ฯเปฯ ‘กตา เม มิฉฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐิ
 อปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏฺฐิสารो มโนวิเลโข. เอวํ กตตฺตา
 จ อกตตฺตา จ อปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏฺฐิสารो มโนวิเลโข.

* ฉ.,เท. กุกฺกุจฺจนํ

อถวา 'สีเลสุมฺหิ อปริปรุการีติ' อุปปชฺชติ กุกกุจฺจํ เจตโส
 วิปปฏิสํวโร มโนวิเลโข. 'อินฺทริเยสุมฺหิ อคฺคตฺตทฺวารโรติ' ยเปย
 'โกชเน อมตฺตณฺณมฺหิ'ติ ยเปย 'ชาครियมนนฺยุตฺโตมฺหิ'ติ ยเปย 'น
 สติสมฺปชจณเณ สมนฺนาโคตฺมมฺหิ'ติ ยเปย 'อภาวิตา เม จตฺตารो
 สติปฏิจํหานาติ' ยเปย 'อภาวิตา เม จตฺตารो สมมฺปชจานาติ
 ยเปย 'อภาวิตา เม จตฺตารो อิทฺธิปาทาติ' ยเปย 'อภาวิตานิ เม
 ปณฺจอินฺทริยานีติ' ยเปย 'อภาวิตานิ เม ปณฺจ พลาณีติ' ยเปย
 'อภาวิตา เม สตฺต โพชจงฺคาคิ' ยเปย 'อภาวิตो เม อริโย
 อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ' ยเปย 'ทุกฺโข เม อปริณฺญาตฺนฺติ' ยเปย
 'สมฺพุทธโย เม อปฺปทีนฺติ' ยเปย 'มคฺโค เม อภาวิตฺติ' ยเปย
 'นิโรธो เม อสจฺฉิกิโตติ' อุปปชฺชติ กุกกุจฺจํ เจตโส วิปปฏิสํวโร
 มโนวิเลโข. กุกกุจฺจํ นีวารณฺนฺติ กุกกุจฺจํ อวารณํ นีวารณํ
 ปหานํ วุปฺสโม ปฏฺินิสฺสคฺโค ปฏฺิปปสฺสทฺธิ อมตํ นิพฺพานนฺติ
 กุกกุจฺจํ นีวารณํ. เตเนห ภาควา

“ปหานํ กามฉนฺทานํ (อุทฺยาติ ภาควา)

โทมนสฺसान จูภยํ

ถีนสฺส จ ปนฺทํ

กุกกุจฺจํ นีวารณนฺติ.

[๗๖] อุเปกฺขาสติสฺสทุทฺธํ

ธมฺมตฺตกฺกปฺเรชวํ

อณฺณาวิมกฺขํ สํพุทฺธิ

อวิชฺชา ย ปเภทํ.

(๓)

อุเปกฺขาสติสฺสทุทฺธนฺติ อุเปกฺขาติ ยา จตฺตถฺตฺตมาเน อุเปกฺขา
 อุเปกฺขนา อชฺจอุเปกฺขนา จิตฺตสมฺโภ^๑ จิตฺตปฺปสํวาทา^๒ มชฺจตฺตตฺตา

^๑ ฉ.เท. อปริปรุการีติ

^{๒-๒} จิตฺตสมฺมา จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา

จิตฺตสฺส. สตีติ ยา จตฺตถฺชฺฌาเน อุเปกฺขิ อารพฺภ สติ อนุสฺสตี
 ๕เป๕ สมฺมาสตีติ. **อุเปกฺขาสติสํสฺพุทฺธิ** จตฺตถฺชฺฌาเน อุเปกฺขา จ
 สติ จ สฺพุทฺธา โหนฺติ ^[๑] สํสฺพุทฺธา ^[๒] ปรีโยทาตา อนํคณา
 วิคตฺตฺปกิเลสา มฺหุฏฺฐา กมฺมณียา จิตฺตา อาเนญฺชปฺปตฺตาทิ
 อุเปกฺขาสติสํสฺพุทฺธิ.

ธมฺมตฺถกปฺปเรชนฺติ ธมฺมตฺถโก วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปโป.
 โส อาทิตฺโต โหติ, ปฺรโต โหติ, ปุพฺพํคโม โหติ อญฺญาวិโมกฺขสฺสาติ
 เอวมฺปิ ธมฺมตฺถกปฺปเรชนฺ. อถวา ธมฺมตฺถโก วุจฺจติ สมฺมาทิกฺกฺจิ.
 สอา อาทิตฺโต โหติ. ปฺรโต โหติ, ปุพฺพํคมา โหติ อญฺญาวิโมกฺขสฺสาติ
 เอวมฺปิ ธมฺมตฺถกปฺปเรชนฺ. อถวา ธมฺมตฺถโก วุจฺจติ จตฺตุนํ
 มคฺคานํ ปุพฺพภาเค วิปสฺสนา.^๓ สอา อาทิตฺโต โหติ, ปฺรโต โหติ,
 ปุพฺพํคมา โหติ อญฺญาวิโมกฺขสฺสาติ เอวมฺปิ ธมฺมตฺถกปฺปเรชนฺ.

อญฺญาวิโมกฺขํ สํพฺรุมฺมิ อญฺญาวิโมกฺโข วุจฺจติ อรหตฺต-
 วิโมกฺโข. อรหตฺตวิโมกฺขํ สํพฺรุมฺมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปณฺณเปมิ
 ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิชามิ อุตฺตตานิกโรมิ ปกาเสมฺมิติ อญฺญาวิโมกฺขํ
 สํพฺรุมฺมิ.

อวิชฺชาย ปภทฺทนฺติ อวิชฺชายาตี^๔ ทุกฺเช อฉาณํ ๕เป๕
 อวิชฺชาลงฺคี^๕ โมะโห อกฺขลมฺมัลลํ. **อวิชฺชาย ปภทฺทนฺติ** อวิชฺชาย
 ปภทฺทํ ปภทฺทํ ปหานํ วุปฺสโม ปฏฺฐินิสฺสคฺโค ปฏฺฐิปฺปสฺสทฺธิ อมตํ
 นิพฺพานนฺติ อวิชฺชาย ปภทฺทํ. เตนาห ภควา

^๑ ฉ., เท. วิสฺพุทฺธา

^๒ ฉ., เท. ปรีสฺพุทฺธา

^๓ ฉ., เท. ปุพฺพภาควิปสฺสนา

^๔ ฉ., เท. อวิชฺชาตี

^๕ ฉ., เท. อวิชฺชา

ยฺตุโต ปยฺตุโต อายฺตุโต สมายฺตุโต ลคฺโค ลคฺคิตโต ปลิพุทฺโธติ
 นนฺทิสญฺโฆชโน โลโก.

วิตกกุสฺส วิจารณาติ วิตกฺกาติ นว วิตกฺกา: กามวิตกฺโก
 พยาปาทวิตกฺโก วิหีสาวิตกฺโก ฌาติวิตกฺโก ชนปทวิตกฺโก
 อมรวิตกฺโก ปราณุทฺทยตาปฏิสันฺยุตฺโต วิตกฺโก ลาภสกุการสิโลก-
 ปฏิสันฺยุตฺโต วิตกฺโก อนวณฺณตตฺติปฏิสันฺยุตฺโต วิตกฺโก, อิเม วุจฺจนฺติ
 นว วิตกฺกา. อิเม นว วิตกฺกา อสฺส^๑ โลกสฺส จารณา วิจารณา
 ปฏิวิจารณา, อิเมหิ นวหิ วิตกฺเกหิ โส^๒ โลโก จรติ วิจรติ
 ปฏิวิจรตฺติ วิตกกุสฺส วิจารณา.

ตณฺหาย วิปฺปหานเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตฺติ ตณฺหาติ
 รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา
 ฐมฺมตณฺหา. ตณฺหาย วิปฺปหานเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตฺติ ตณฺหาย
 วิปฺปหานเนน วูปสเมน ปฏินิสฺสคฺเคน ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา นิพฺพานํ
 อิติ วุจฺจติ ปวุจฺจติ กถียติ ภณียติ ทิปฺพายติ โวหริยตฺติ ตณฺหาย
 วิปฺปหานเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ. เตนาห ภควา

“นนฺทิสญฺโฆชโน โลโก วิตกกุสฺส วิจารณา
 ตณฺหาย วิปฺปหานเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตฺติ.

[๗๙] กถํ สตสฺส จรโต วิญฺญาณํ อุปฺปฺรุทฺธติ,
 ภควนฺตํ ปุฏฺฐมาคมฺหา” ตํ สุโณม วโจ ทว. (๖)

กถํ สตสฺส จรโตติ กถํ สตสฺส สมฺปชานสฺส จรโต
 วิจรโต อิริยโต วตฺตยโต ปาลยโต ยปยโต ยาปยโตติ กถํ
 สตสฺส จรโต.

^๑๒ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. ปุฏฺฐมาคมา

วิญญานํ อุปฺปชฺชติ วิญญานํ นิรุชฺชติ ฐปฺปสมฺมตติ อตฺถํ
คจฺจติ ปฏิปฺปสฺสมภตฺติ วิญญานํ อุปฺปชฺชติ.

ภควนฺตํ ปุณฺณมาคมฺหาติ พุทฺธํ ภควนฺตํ ปุณฺณํ ปุณฺณํ
ยาจิตํ อชฺชเมสิตํ ปสาเทตํ อากมฺหา อากตมฺหา อุปาคตมฺหา
สมฺปตฺตมฺหา ตยา สทฺธิ์ สมากตมฺหาติ ภควนฺตํ ปุณฺณมาคมฺหา.

ตํ สุโณม วโจ ตวาติ ตนฺติ ตฺยหํ วจัน พฺยปถํ เทสนํ
[^๑] อนุสนฺธิ์ สุโณม อุกคณฺหาม [^๒] อุปฺปชฺชติ อุกคณฺหามาติ ตํ
สุโณม วโจ ตว. เตนาห โส พุทฺธมฺโณ

“กถํ สตสฺส จรโต วิญญานํ อุปฺปชฺชติ,
ภควนฺตํ ปุณฺณมาคมฺหา ตํ สุโณม วโจ ตวาติ.

[๘๐] อชฺชตฺตยจ พหิทฺธา จ เวทณํ นาภินนฺทโต
เอวํ สตสฺส จรโต วิญญานํ อุปฺปชฺชติ. (๗)

อชฺชตฺตยจ พหิทฺธา จ เวทณํ นาภินนฺทโตติ อชฺชตฺตํ
เวทนาสุ เวทนาสุปฺปสฺสี วิหรนฺโต เวทณํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น
อชฺชตฺตยจ^๑ ติฏฺฐติ,^๒ อภินนฺทณํ อภิวทณํ อชฺชตฺตยจ^๓ คาหํ
ปฺรามาสิ อภินเวสิ ปชฺหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํคเมติ.
พหิทฺธา เวทนาสุ เวทนาสุปฺปสฺสี วิหรนฺโต เวทณํ นาภินนฺทติ
นาภิวทติ น อชฺชตฺตยจ ติฏฺฐติ, อภินนฺทณํ อภิวทณํ อชฺชตฺตยจ^๓
คาหํ ปฺรามาสิ อภินเวสิ ปชฺหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ
อนภาวํคเมติ. อชฺชตฺตยจพหิทฺธา เวทนาสุ เวทนาสุปฺปสฺสี วิหรนฺโต
เวทณํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อชฺชตฺตยจ ติฏฺฐติ, อภินนฺทณํ

^๑ ฉ., เท. อนุสนฺธิ์ อนุสนฺธิ์

^๒ ฉ., เท. ชารม

^{๓-๓} ฉ., เท. น อชฺชตฺตยจ, เอวํปฺริ.

อภิวทฺถํ อชฺโฆसानํ คาคํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ
 พฺยณฺตีกโรติ อนภาวํคเมติ. อชฺฌตฺตํ สมุทฺยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ
 [*] วิหรนฺโต ๔เปยฺ อชฺฌตฺตํ วยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต
 ๔เปยฺ อชฺฌตฺตํ สมุทฺยวยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต ๔เปยฺ
 พหิทฺธา สมุทฺยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต ๔เปยฺ พหิทฺธา
 วยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต ๔เปยฺ พหิทฺธา
 สมุทฺยวยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต ๔เปยฺ อชฺฌตฺตพหิทฺธา
 สมุทฺยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต ๔เปยฺ อชฺฌตฺตพหิทฺธา
 วยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต ๔เปยฺ อชฺฌตฺตพหิทฺธา
 สมุทฺยวยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ
 นาภิวทฺติ น อชฺโฆสาย ติฏฺฐจฺติ, อภินนฺทนํ อภิวทฺถํ อชฺโฆसानํ
 คาคํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยณฺตีกโรติ
 อนภาวํคเมติ. อิเมหิ ทฺวาทสหากาเรหิ เวทนาสุ เวทนาณุปสฺสี
 วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทฺติ น อชฺโฆสาย ติฏฺฐจฺติ,
 อภินนฺทนํ อภิวทฺถํ อชฺโฆसानํ ๔เปยฺ อนภาวํคเมติ.

อถวา เวทนํ อนิจฺจโต ปสฺสนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ
 นาภิวทฺติ น อชฺโฆสาย ติฏฺฐจฺติ, อภินนฺทนํ อภิวทฺถํ อชฺโฆसानํ
 คาคํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยณฺตีกโรติ
 อนภาวํคเมติ. เวทนํ ทฺกฺขโต ๔เปยฺ โรคโต ๔เปยฺ คณฺทโต
 ๔เปยฺ สลฺลโต ๔เปยฺ อฆโต ๔เปยฺ อาพาธโต ๔เปยฺ อนิสฺสรณโต
 ปสฺสนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทฺติ น อชฺโฆสาย ติฏฺฐจฺติ,
 อภินนฺทนํ อภิวทฺถํ อชฺโฆसानํ คาคํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ
 วิโนเทติ พฺยณฺตีกโรติ อนภาวํคเมติ. อิเมหิ ทฺวาจตฺตดาฬีสาย^๒

* ฉ.,เท. เวทนาณุปสฺสี, เอมฺปิริ.

^๒ ฉ.,เท. จตฺตดาฬีสาย

อาการเหติ เวทนาสฺ เวทนานุปสุสี วิหรนฺโต เวทนํ นากินนุทติ
 นากิวทติ น อชฺโฆสาย ติฏฺฐติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฆसानํ
 คาคํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ
 อนภาวํคเมตฺตีติ อชฺฌตฺตณฺจ พหิทฺธา จ เวทนํ นากินนุทโต.

เอวํ สตสฺส จรโตติ เอวํ สตสฺส สมฺปชานสฺส จรโต
 วิหรโต อิริยโต วตฺตยโต ปาลยโต ยปยโต ยายโตติ เอวํ
 สตสฺส จรโต.

วิญฺญาณํ อฺปรุชฺฌตฺตีติ ปุณฺณภาสิขฺงขารสฺสคตํ วิญฺญาณํ
 อปฺปุณฺณภาสิขฺงขารสฺสคตํ วิญฺญาณํ อาเนญฺชาสิขฺงขารสฺสคตํ วิญฺญาณํ
 นิรุชฺฌติ รูปสมฺมตติ อตฺถํ คจฺฉติ ปฏิปฺปสฺสมภตฺตีติ วิญฺญาณํ
 อฺปรุชฺฌติ. เตนาคา ภควา

“อชฺฌตฺตณฺจ พหิทฺธา จ เวทนํ นากินนุทโต
 เอวํ สตสฺส จรโต วิญฺญาณํ อฺปรุชฺฌตฺตีติ.

สทฺ คาคาปริโยसानา ะเปยฺ “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา,
 สาวโกหฺมสมฺมิตฺติ.

เตรตฺโม อุตฺถมาณวปฺปหานิทฺเทโส.

๑๔. ไปศาลมาฉวนปญหานิทุเทโส

[๘๑] โย อตีตํ อาทิสติ (อิจฺฉายสุมา โปสาโล)
อนนโช จินฺนํตํสโย
ปารคฺฐํ สพฺพพมฺมานํ
อตุถิ ปญฺเฬน อากมํ.

โย อตีตํ อาภิสสیتی โยติ โย โส ภควา สยมภู อนาจริยกโ
ปฺพุเพ อนนุสสุเตสฺsu ธมฺเมสฺsu สามं สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฉมิ, ตตฺถ จ
สพฺพญฺณุตฺตํ ปตฺโต, พเลสฺsu จ วสีภาวํ. **อตีตํ อาภิสสیتی** ภควา
อตฺตโน จ ปเรสนฺจ อตีตมปิ อาภิสสิ, อนาคตมปิ อาภิสสิ,
ปัจจุปปนฺนมปิ อาภิสสิ.

กถํ ภควา อตฺตโน อตีตํ อาทิสฺสตี. ภควา อตฺตโน อตีตํ
 เอกมฺปิ ชาตี อาทิสฺสตี, เทวํปิ ชาตีโย อาทิสฺสตี, ติสฺโสํปิ ชาตีโย
 อาทิสฺสตี, จตฺสฺโสํปิ ชาตีโย อาทิสฺสตี, ปญฺจํปิ ชาตีโย อาทิสฺสตี,
 ทสฺสํปิ ชาตีโย อาทิสฺสตี, วิสฺสมํปิ ชาตีโย อาทิสฺสตี, ตีสฺมํปิ ชาตีโย
 อาทิสฺสตี, จตฺตทาฬิสมํปิ ชาตีโย อาทิสฺสตี, ปญฺณาสมํปิ ชาตีโย
 อาทิสฺสตี, ชาตีสตมํปิ ยํเปยฺย ชาตีสทสฺสมํปิ ยํเปยฺย ชาตีสตสทสฺสมํปิ
 ยํเปยฺย อเนกํปิ สํวณฺณกํปฺเป ยํเปยฺย อเนกํปิ วิวณฺณกํปฺเป ยํเปยฺย
 อเนกํปิ สํวณฺณวิวณฺณกํปฺเป อาทิสฺสตี “อมฺมตฺราสี เอวํนาโม เอวํโคตฺโต
 เอวํวณฺโณ เอวํมาหาโร เอวํสุขทฺทุกฺขปฏฺฐิสฺสเวที” เอวํมายฺยุปรียนฺโต,
 โส ตโต จโต อมฺมตฺร อุกฺพาที, ตตฺตราปาสี ‘เอวํนาโม เอวํโคตฺโต
 เอวํวณฺโณ เอวํมาหาโร เอวํสุขทฺทุกฺขปฏฺฐิสฺสเวที เอวํมายฺยุปรียนฺโต,
 โส ตโต จโต อิธูปฺปนฺโนติ” อิติ สาการํ สอฺกฺกทฺทสฺสํ อเนกวิหิตํ
 ปุพฺพเพณิวาสํ อาทิสฺสตี เอวํ ภควา อตฺตโน อตีตํ อาทิสฺสตี.

^๑ จ.,เท. ปารคํ

^๒ จ.,เท. เอวฺสขทกฺขปฺปฏิสํเวทී, เอวมนุปริปี.

^๓ จ.,เท. อิฐูปปนุโน, เอมุปริปิ.

ภคิ ภควา ปเรส อตีต อากิสติ. ภควา ปเรส อตีต
 เอกมปิ ชาตี อากิสติ เทวปิ ชาติโย อากิสติ ยเปย อนเนกปิ
 สัมภูมวิวรรณกปเป อากิสติ “อมุตราสิ เอวंनाโม เอวโคตโต
 เอวว์ณโณ เอวมาหาโร เอวส์ขทุกขปฏิสเวที เอวมายุปริยนโต,
 โส ตโต จโต อมุตฺร อุทปาทิ, ตตฺรปาสิ เอวंनाโม เอวโคตโต
 เอวว์ณโณ เอวมาหาโร เอวส์ขทุกขปฏิสเวที เอวมายุปริยนโต,
 โส ตโต จโต อิธูปนโนติ อิติ สาการิ สอุทเทส อเนกวิหิต
 ปุพฺเพนิวาส อากิสติ. เอว ภควา ปเรส อตีต อากิสติ.

ภควา ปญจ ชาตกสตานิ ภาสนโต อตฺตโน จ ปเรสญจ
 อตีต อากิสติ, มหาชนียสุตต^๑ ภาสนโต อตฺตโน จ ปเรสญจ
 อตีต อากิสติ, มหาสุทฺสสนสุตต^๒ ภาสนโต อตฺตโน จ ปเรสญจ
 อตีต อากิสติ, มหาโควินทสุตต^๓ ภาสนโต อตฺตโน จ ปเรสญจ
 อตีต อากิสติ, มฆเทวสุตต^๔ ภาสนโต อตฺตโน จ ปเรสญจ
 อตีต^๕ อากิสติ.

วุตฺตญฺเหต ภควตา “อตีต โข จุนฺท อทฺธานิ อารพฺภ
 ตถาคตฺส สตานุสาริ ฅาณ^๖ โหติ, โส ยาวตกํ อากฺขติ,
 ตาวตกํ อนุสฺสรติ, อนาคต^๗ โข จุนฺท ยเปย ปจฺจุปฺปนฺน^๘ โข
 จุนฺท อทฺธานิ อารพฺภ ตถาคตฺส โพธิชฌ ฅาณ อุปฺปชฺชติ
 ‘ออยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิทานิ ปฺนพฺภโวติ.

^๑ ฉ.,เท. มหาปทานียสุตตตันต

^๓ ฉ.,เท. มหาโควินทียสุตตตันต

^๔ ฉ.,เท. อย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๗ ฉ.,เท. อนาคตญจ โข

^๒ ฉ.,เท. มหาสุทฺสสนียสุตตตันต

^๔ ฉ.,เท. มาฆเทวียสุตตตันต

^๖ ฉ.,เท. สตานุสาริฅาณ

^๘ ฉ.,เท. ปจฺจุปฺปนฺนญจ โข

อินฺทฺริยปโรปฺริยตฺตญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ, สตฺตทานํ
 อาสยานุสยญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ, ยมกปาฏิหิรียญาณํ^๑
 ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ, มหากรุณาสมาปตฺติญาณํ ตถาคตสฺส
 ตถาคตพฺลํ, สพฺพญฺญตฺตญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ, อนาวรณญาณํ
 ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ, สพฺพตฺถ อสงฺคมปฺปฏฺิหตฺมนาวรณญาณํ
 ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ. เอวํ ภควา อตฺตโน จ ปเรสฺสจฺจ อตีตมฺปิ
 อาทิสฺสตี, อนาคตมฺปิ อาทิสฺสตี, ปจฺจุปฺปนฺนมฺปิ อาทิสฺสตี อาจิกฺขตฺติ
 เทเสตฺติ ปณฺณเปตฺติ ปณฺณเปตฺติ วิวรตฺติ วิภชตฺติ อุตฺตตานิกโรตฺติ ปกาเสตฺติตฺติ
 โย อตฺตํ อาทิสฺสตี. **อิจฺจายสฺมา โปสาลอิตฺติ อิจฺจาตฺติ ปทสนฺธิ.**
อายสฺมาตฺติ ปิยวจฺนํ. **โปสาลอิตฺติ** ตสฺส พุราหฺมณสฺส นามํ ๕เปย
 อภิลาปตฺติ อิจฺจายสฺมา โปสาลอ.

อนเนโ **ฉินฺนสฺสโยตฺติ** เอชา วุจฺจตฺติ ตณฺหา, โย ราโค
 สาราโค ๕เปย อภิชฺฌา โลภो อกุสลมฺมัลลํ. सा एषा तन्हा
 पुण्डरसु षाक्वतो पथिना अज्जिन्नुला तालावत्तुक्ता अनवावत्ता
 आयत्ती अनुपपात्तम्मा, तस्मा पुण्ड्रो अनेचो. ऐषाय पथिनुत्ता
 अनेचो. षाक्वा लाभेपि न विद्यथति, अलाभेपि न विद्यथति, यसेपि
 न विद्यथति, อयसेपि न विद्यथति, ปัสสาयपि न विद्यथति, निหนายपि
 न विद्यथति, सुखेपि न विद्यथति, ทุกฺखेपि न विद्यथति न จลति न
 वेรति न ปवेรति न สมฺปवेรตฺติอิตฺติ **อนเนโ**. **ฉินฺนสฺสโยตฺติ** สฺสโย
 วุจฺจตฺติ วิจิกิञ्जा, ทุกฺखे กङ्खा ๕เปย ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส
 มโนวิเลโข. सो सस्यो पुण्डरसु षाक्वतो [^๒] ฉินฺโน अज्जिन्नु
 समुज्जिन्नु रुपसฺสโต [^๓] ปฏฺิปปสฺสทฺโร อภพฺพปฺปตฺติโก
 ญาณคฺคิना ททฺโธ, तस्मा पुण्ड्रो चिन्नुसस्योतत्ति **อนเนโ** **ฉินฺนสฺสโย**.

^๑ ฉ., เท. ยมกปาฏิหิเร ญาณ^๒ ฉ., เท. ปथิโน^๓ ฉ., เท. ปฏฺิปปสฺสทฺโร

ปารุ สพฺพชฺชมานนฺติ ภควา สพฺพชฺชมานํ อภิณฺเฎาปารุ
 ปริณฺเฎาปารุ ปหานปารุ ภาวนาปารุ สจฺฉิกิริยาปารุ สฺมาปตฺติปารุ
 อภิณฺเฎาปารุ สพฺพชฺชมานํ ๕เปยฺ ชาติชรามรณสํสาโร. นตฺถิ
 ตสฺส ปุณฺณภวติ ปารุ สพฺพชฺชมานํ.

อตฺถิ ปญฺเฎน อาคมนฺติ ปญฺเฎน อตฺถิโก อาคโตหิ ๕เปยฺ
 สนฺทสฺเสตฺถุ ภณฺติตฺถุ เอวมปิ อตฺถิ ปญฺเฎน อาคมํ. เตนาห โส
 พฺราหฺมโณ

“โย อตฺถิตํ อาทิสฺติ (อิจฺจายสฺมา ไปสาโล)
 อนนฺไซ จินฺนสํสโย
 ปารุ สพฺพชฺชมานํ
 อตฺถิ ปญฺเฎน อาคมนฺติ.

[๘๒] **วิภูตรูปสณฺณิสุต** **สพฺพกายปฺปหาโยโน**
อชฺฌตฺตยจ พหิทฺธา จ ‘นตฺถิ กิณฺจิตฺติ ปสฺสโต
ณฺณํ สกฺกานุปฺปจามิ **กถํ เนยฺโย ตถาวิโร.** (๒)

วิภูตรูปสณฺณิสุตาคิ กตมา รูปสณฺณยา. รูปาวจรสฺมาปตฺตี
 สฺมาปนฺนสฺส วา อุปฺปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐชฺชมฺมสุขวิหาริสฺส วา สณฺณยา
 สณฺณชานนา สณฺณชานิตตตฺถํ, อयํ รูปสณฺณยา. **วิภูตรูปสณฺณิสุตาคิ**
 จตฺสโส อรูปสฺมาปตฺติโย ลากิสุต^๑ รูปสณฺณยา วิภูตฺตา โหนฺติ
 วิภาวิตา^๒ อติกฺกนฺตา สมตฺกิกนฺตา วิตฺตวตฺตาคิ วิภูตรูปสณฺณิสุต.

สพฺพกายปฺปหาโยนติ สพฺโพ ตสฺส สปฺภิสฺสนฺธิโก^๓ รูปกาโย
 ปหิโน, ตทงฺกสมตฺกิกมวิกฺขมฺภนปฺปหานน^๔ ปหิโน ตสฺส รูปกาโยติ
 สพฺพกายปฺปหาโยโน.

^๑ ฉ.,เท. ปฏิลทฺฐสฺส

^๒ ฉ.,เท. วิคฺตา

^๓ ฉ.,เท. ปฏิสฺสนฺธิโก

^๔ ฉ.,เท. ตทงฺกสมตฺกิกมา วิกฺขมฺภนปฺปหานน

อชฺมตฺตณฺจ พหิทฺธา จ นตฺถิ กิณฺจิตฺติ ปสฺสโตติ นตฺถิ
 กิณฺจิตฺติ อากิณฺจณฺณายตนสมฺมาปตฺติ. กิการณฺนา นตฺถิ กิณฺจิตฺติ
 อากิณฺจณฺณายตนสมฺมาปตฺติ. [๑] วิณฺณณณฺณายตนสมฺมาปตฺติ สโต
 สมฺมาปชฺชิตฺวา ตโต ฐฏฺฐหิตฺวา ตณฺณเณ วิณฺณณณฺ อภาเวติ
 วิภาเวติ อนฺตรธาเปติ, 'นตฺถิ กิณฺจิตฺติ ปสฺสโต. ตํการณฺนา นตฺถิ
 กิณฺจิตฺติ อากิณฺจณฺณายตนสมฺมาปตฺติติ อชฺมตฺตณฺจ พหิทฺธา จ
 นตฺถิ กิณฺจิตฺติ ปสฺสโต.

ณณํ สกฺกานุปฺจณฺณามิตฺติ สกฺกาคิ สกฺโก. ภควา สกฺยกฺกุลา
 ปพฺพชฺชิตฺติปิ สกฺโก ๕เป๕ ปหิณฺณายเณโร วิคตโลมฺหํโสติปิ สกฺโก.
 ณณํ สกฺกานุปฺจณฺณามิตฺติ ตสฺส ณณํ ปฺจณฺณามิ, [๒] กิทิสํ กิสนฺจิตฺ
 กิปการํ กิปฏฺฐิกาคํ [๓] อิจฺฉิตพฺพนฺติ ณณํ สกฺกานุปฺจณฺณามิ.

กถํ เนยฺโย ตถาวโรติ กถํ โส เนตพฺโพ วิเนตพฺโพ
 อภิเนตพฺโพ^๑ ปณฺณาเปตพฺโพ อภินิขฺฌาเปตพฺโพ^๒ เปกฺขิตพฺโพ^๓
 ปสาเทตพฺโพ, กถมสฺส^๔ อุตฺตริณณํ อุปฺปาเทตพฺพํ. ตถาวโรติ
 ตถาวโร ตาทิโส ตสฺสณฺจโต ตปฺปกาโร ตปฺปฏฺฐิกาค, โย โส
 อากิณฺจณฺณายตนสมฺมาปตฺติลาภิตฺติ กถํ เนยฺโย ตถาวโร. เตนหา
 โส พฺราหฺมณ

“วิภูตรูปสณฺณิสส สพฺพกายปฺปหาณิโน
 อชฺมตฺตณฺจ พหิทฺธา จ ‘นตฺถิ กิณฺจิตฺติ ปสฺสโต
 ณณํ สกฺกานุปฺจณฺณามิ, กถํ เนยฺโย ตถาวโรติ.

^๑ ฉ., เท. ยํ

^๓ ฉ., เท. ณณํ

^๔ ฉ., เท. นิขฺฌาเปตพฺโพ

^๕ ฉ., เท. กถํ เตน

^๒ ฉ., เท. ปณฺณํ ปฺจณฺณามิ สมพฺพุทฺธํ ปฺจณฺณามิ

^๓ ฉ., เท. อนฺเนตพฺโพ

^๔ ฉ., เท. เปกฺขิตพฺโพ

[๘๓]

วิญญานภูจิติโย สพุพา (โปสาลาติ ภควา)

อภิขานํ ตถาคโต

ติฏฐนตเมเน ชานาติ วิมุตตํ ตปปรายนํ. (๓)

วิญญานภูจิติโย สพุพาติ ภควา อภิสงขารวเสน จตสฺโส
 วิญญานภูจิติโย ชานาติ, ปฏิสนธิวเสน สตต วิญญานภูจิติโย
 ชานาติ. กถํ ภควา อภิสงขารวเสน จตสฺโส วิญญานภูจิติโย
 ชานาติ. วุตตมฺเหตํ ภควตา “รูปฺปายํ” วา ภิกฺขเว วิญญานํ
 ติฏฺฐจฺมานํ ติฏฺฐจฺติ,^๑ รูปารมฺมณํ รูปปฺปติฏฺฐจํ นนฺทูปเสวนํ^๒ วุฑฺฒี
 วิรูปฺพหี เวปฺพลลํ อापชฺชติ,^๓ เวทฺนูปายํ^๔ วา ภิกฺขเว ๔เปย
 สณฺณูปายํ^๕ วา ภิกฺขเว ๔เปย สงฺขารูปายํ^๖ วา ภิกฺขเว วิญญานํ
 ติฏฺฐจฺมานํ ติฏฺฐจฺติ, สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปฺปติฏฺฐจํ นนฺทูปเสวนํ
 วุฑฺฒี วิรูปฺพหี เวปฺพลลํ อापชฺชติ. เอวํ ภควา อภิสงขารวเสน
 จตสฺโส วิญญานภูจิติโย ชานาติ.

กถํ ภควา ปฏิสนธิวเสน สตต วิญญานภูจิติโย ชานาติ.
 วุตตมฺเหตํ ภควตา “สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา นานตฺตกาเย
 นานตฺตสณฺณินโน, เสยฺยถาปี มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ
 วินิปาติกา, อयํ ปจฺมา วิญญานภูจิติ,

สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา นานตฺตกาเย เอกตฺตสณฺณินโน,
 เสยฺยถาปี เทวา พุรฺหมกาเยกา ปจฺมาภินิพฺพตฺตา, อयํ ทฺติยา
 วิญญานภูจิติ,

^๑ ฉ., เท. ธิมุตตํ, เอมฺปริปี.^๓ ฉ., เท. ติฏฺฐเจยฺย, เอมฺปริปี.^๔ ฉ., เท. อापชฺชเจยฺย, เอมฺปริปี.^๕ ฉ., เท. สณฺณูปยํ^๒ ฉ., เท. รูปูปยํ^๔ ฉ., เท. นนฺทูปเสจฺนํ, เอมฺปริปี.^๖ ฉ., เท. เวทฺนูปยํ^๕ ฉ., เท. สงฺขารูปยํ

สนฺติ ภิกฺขเว สตุตา เอกตฺตกาเย นานตฺตสณฺณินโน,
เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสรา, อยํ ตติยา วิญฺญาณญฺจิติ,

สนฺติ ภิกฺขเว สตุตา เอกตฺตกาเย เอกตฺตสณฺณินโน,
เสยฺยถาปิ เทวา สุภิกิณฺหา, อยํ จตุตฺถา^๑ วิญฺญาณญฺจิติ,

สนฺติ ภิกฺขเว สตุตา สพฺพโส รุปสณฺณานํ สมตฺติกฺกมา
ปฏฺธิสณฺณานํ อตฺถงฺกมา นานตฺตสณฺณานํ อมฺมณสิการา ‘อนนฺโต
อาภาโสติ อาภาสณฺณายตฺตูปคา, อยํ ปณฺจมา^๒ วิญฺญาณญฺจิติ,
[๓] สพฺพโส อาภาสณฺณายตฺตํ สมตฺติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ
วิญฺญาณญฺจายตฺตูปคา, อยํ ฉฺฉจฺา^๓ วิญฺญาณญฺจิติ, [๓] สพฺพโส
วิญฺญาณญฺจายตฺตํ สมตฺติกฺกมฺม ‘นตฺถิ ภิกฺขจฺิติ อาภิกฺขญฺจายตฺตูปคา,
อยํ สตฺตมา^๔ วิญฺญาณญฺจิตฺติ เอวํ ภควา ปฏฺธิสฺสนฺธิวเสน สตฺต
วิญฺญาณญฺจิตฺติโย ชานาตฺติ วิญฺญาณญฺจิตฺติโย สพฺพา.

โปสาลาติ ภควาติ โปสาลาติ ภควา ตํ พุราหฺมณํ นาเมน
อาลปติ. ภควาติ คารวาทฺวจนเมตํ ๕เป๕ สจฺฉนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ
ภควาติ โปสาลาติ ภควา.

อภิชานํ ตถาคโตติ อภิชานนฺติ อภิชานนฺโต [๖]
ปฏฺธิวิชานนฺโต ปฏฺธิวิชณฺนฺโต ตถาคโตติ.^๕ วุตฺตตฺถเหตํ ภควตา
“อตฺตตฺถเจปิ^๖ จุณฺห โหติ อภฺภูตํ อตฺถจฺฉํ อนตฺถสณฺณหิตํ, น ตํ
ตถาคโต พุยากรโรติ, อตฺตตฺถเจปิ จุณฺห โหติ ภฺภูตํ ตจฺฉํ
อนตฺถสณฺณหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พุยากรโรติ, อตฺตตฺถเจปิ^๖ จุณฺห
โหติ ภฺภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสณฺณหิตํ, ตตฺตร กาลณญฺญ ตถาคโต โหติ

^๑ ฉ., เท. จตุตถิ

^๒ ฉ., เท. สนฺติ ภิกฺขเว สตุตา

^๓ ฉ., เท. สตฺตม

^๔ ฉ., เท. อิตฺตสฺสทโท น ทิสฺสติ.

^๕ ฉ., เท. ปณฺจม

^๖ ฉ., เท. ฉฺฉจฺิ

^๗ ฉ., เท. วิชานนฺโต

^๘ ฉ., เท. อตฺตตฺถเจปิ โข

ตสฺส^๑ ปณฺหสฺส เวยยากรณาย, อนาคตญฺเจปิ จุณฺท โหติ, ๔เปฯ
 ปจฺจุปปนฺณญฺเจปิ จุณฺท โหติ อฏฺฐํ อตฺถจฺฉํ อนตฺถสฺสญฺหิตํ, น ตํ
 ตถาคโต พุยากรโรติ, ปจฺจุปปนฺณญฺเจปิ โหติ^๒ ฏฺฐํ ตจฺฉํ
 อนตฺถสฺสญฺหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พุยากรโรติ, ปจฺจุปปนฺณญฺเจปิ
 จุณฺท โหติ ฏฺฐํ ตจฺฉํ อตฺถสฺสญฺหิตํ, ตตฺตร กาลญฺญ ตถาคโต โหติ
 ตสฺส ปณฺหสฺส เวยยากรณาย, อิติ โข จุณฺท อตีตานาคต-
 ปจฺจุปปนฺเนสฺส ฐมฺเมสฺส ตถาคโต กาลวาทิ ภูตวาทิ อตฺถวาทิ
 ฐมฺมวาทิ วินยวาทิ, ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ.

ยํ โข จุณฺท สเทวสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพุรฺหมกสฺส
 สสฺสมณพฺรหฺมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ
 วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจฺจิตํ มนฺสา, สพุพฺพนํ ตถาคเตน
 อภิสมฺพุทฺธํ, ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ. ยญฺจ จุณฺท รตฺตี
 ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺธมฺติ, ยญฺจ รตฺตี
 อนุปาทิสฺสาย นิพฺพานธาคูยา ปรินิพฺพายติ, ยํ เอตสฺมี อนุตฺเร
 ภาสติ ลปติ นิทฺทิสติ, สพุพฺพนํ ตเถว โหติ โน อญฺญถา,
 ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ. ยถาวาทิ จุณฺท ตถาคโต ตถาการิ
 ยถาการิ ตถาวาทิ, อิติ ยถาวาทิ ตถาการิ ยถาการิ ตถาวาทิ,
 ตสฺมา 'ตถาคโตติ วุจฺจติ. สเทวเก จุณฺท โลกเก สมารเก
 สพุรฺหมเก สสฺสมณพฺรหฺมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ตถาคโต
 อภิกฺขุ อนภิกฺขุโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี, ตสฺมา 'ตถาคโตติ
 วุจฺจติ อภิชานํ ตถาคโต.

^๑ ฉ., เท. ตสฺสเสว

^๒ ฉ., เท. จุณฺท โหติ

ติฏฺฐนฺตเมณํ ชานาตีติ ภควา อิธฺฏจณฺเวย^๑ ชานาติ
 กมฺมาภิสงฺขารวเสน “อัยํ ปุคฺคโล กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา”
 อปายํ ทฺวคฺคตี วิณีปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ. ภควา อิธฺฏจณฺเวย
 ชานาติ กมฺมาภิสงฺขารวเสน “อัยํ ปุคฺคโล กายสฺส เกทา
 ปรมฺมรณฺา ติรจฺฉานโยนี อุปฺปชฺชิสฺสตีติ. ภควา อิธฺฏจณฺเวย
 ชานาติ กมฺมาภิสงฺขารวเสน “อัยํ ปุคฺคโล กายสฺส เกทา
 ปรมฺมรณฺา ปิตฺติวิสยํ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ. ภควา อิธฺฏจณฺเวย ชานาติ
 กมฺมาภิสงฺขารวเสน “อัยํ ปุคฺคโล กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา
 มนุสฺเสสุ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ ภควา อิธฺฏจณฺเวย ชานาติ
 กมฺมาภิสงฺขารวเสน “อัยํ ปุคฺคโล” กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา
 สคฺคตี สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ.

วฺตุตฺตญฺเหตํ ภควตา “อิธ ปนาหํ สารีปฺตฺต เอกจฺจํ ปุคฺคลํ
 เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฏฺิปนฺโน,
 ตถา จ อิริยติ, ตณฺจ มคฺคํ สมารูพฺโห, ยถา กายสฺส เกทา
 ปรมฺมรณฺา อปายํ ทฺวคฺคตี วิณีปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ. อิธ
 ปนาหํ สารีปฺตฺต เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ
 ปชานามิ “ตถายํ ปุคฺคโล ปฏฺิปนฺโน, ตถา จ อิริยติ, ตณฺจ
 มคฺคํ สมารูพฺโห, ยถา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา ติรจฺฉานโยนี
 อุปฺปชฺชิสฺสตีติ อิธ ปนาหํ สารีปฺตฺต เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา
 เจโต ปริจฺจ ปชานามิ ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฏฺิปนฺโน, ตถา จ
 อิริยติ, ตณฺจ มคฺคํ สมารูพฺโห, ยถา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา
 ปิตฺติวิสยํ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ. อิธ ปนาหํ สารีปฺตฺต เอกจฺจํ ปุคฺคลํ

^๑ ฉ.,เท. อิธฺคฺตณฺเวย, เอวมฺปฺริปี.

^๒ ฉ.,เท. ปรี มรณฺา, เอวมฺปฺริปี.

^๓ ฉ.,เท. ปุคฺคโล สฺปฏฺิปนฺโน

เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฏฺวิปนฺโน,
 ตถา จ อิริยติ, ตณฺจ มคฺคํ สมารูพฺโห, ยถา กายสุส เภทา
 ปรมมรณา มนุสฺสเสสุ อูปปชฺชิสฺสตีติ. อิทฺ ปนาหํ สารีปฺตฺต
 เอกจฺจํ ปุคฺคํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ ‘ตถายํ
 ปุคฺคโล ปฏฺวิปนฺโน, ตถา จ อิริยติ, ตณฺจ มคฺคํ สมารูพฺโห, ยถา
 กายสุส เภทา ปรมมรณา สุคฺตี สคฺคํ โลกํ อูปปชฺชิสฺสตีติ. อิทฺ
 ปนาหํ สารีปฺตฺต เอกจฺจํ ปุคฺคํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ
 ปชานามิ ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฏฺวิปนฺโน, ตถา จ อิริยติ, ตณฺจ มคฺคํ
 สมารูพฺโห, ยถา อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตี ปณฺณาวิมุตฺตี
 ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อูปสมปชฺช วิหริสฺสตีติ’
 ติฏฺฐนฺตเมวํ ชานาติ.

วิมุตฺตํ ตปฺปารายณนฺติ วิมุตฺตนฺติ อากิญจณฺณายตเน วิมุตฺตํ^๒
 [“] ตทหิมุตฺตํ ตทหิปปเตยฺยํ. อถวา ภควา ชานาติ “อัยํ ปุคฺคโล
 รุปาทิมุตฺโต สทฺทาทิมุตฺโต คนฺธาทิมุตฺโต รสาทิมุตฺโต
 โผฏฺฐพฺพาทิมุตฺโต กุลาทิมุตฺโต คณฺณาทิมุตฺโต อาวาสาทิมุตฺโต
 ลาภาทิมุตฺโต ยสาทิมุตฺโต ปสฺสชาติทิมุตฺโต สุชาติทิมุตฺโต จีวรชาติทิมุตฺโต
 ปิณฺฑปาตาทิมุตฺโต เสนาสนาทิมุตฺโต คิลานปจฺจยเภสชฺช-
 ปริกฺขาราทิมุตฺโต สุตตฺตนฺตาทิมุตฺโต วินยาทิมุตฺโต อภิรตฺตมาทิมุตฺโต
 ปัสสกุณฺณิกาทิมุตฺโต เตจฺจิวริกฺกาทิมุตฺโต ปิณฺฑปาติกฺกาทิมุตฺโต
 สปทานจาริกฺกาทิมุตฺโต เอกาสนิกฺกาทิมุตฺโต ปตฺตปิณฺฑิกฺกาทิมุตฺโต
 ขลุปจฺจนาภตฺติกฺกาทิมุตฺโต อารณฺณิกฺกาทิมุตฺโต รุกฺขขมฺมูลิกฺกาทิมุตฺโต
 อพฺพโสภณิกฺกาทิมุตฺโต โสสานิกฺกาทิมุตฺโต ยถาสนฺนตฺติกฺกาทิมุตฺโต

^๑ ฉ., เท. วิหริสฺสตีติ

^๒ ฉ., เท. อากิญจณฺณายตเน วิมุตฺตนฺติ

^๓ ฉ., เท. วิโมกฺเชน วิมุตฺตํ ตตฺตาทิมุตฺตํ

เนสฺสชฺชิกงฺคาคิมุตฺโต ปจฺมชฺชฌานาธิมุตฺโต ทฺตฺติยชฺชฌานาธิมุตฺโต
 ตตฺติยชฺชฌานาธิมุตฺโต จตฺตฺตฺถชฺชฌานาธิมุตฺโต อากาสาณญฺจายตน-
 สฺมาปตฺตาคิมุตฺโต วิณฺณณญฺจายตนสฺมาปตฺตาคิมุตฺโต อากิณฺณญฺจายตน-
 สฺมาปตฺตาคิมุตฺโต เหวสณฺณฌานาสณฺณญฺจายตนสฺมาปตฺตาคิมุตฺโต วิมุตฺตํ.
ตปฺปฺรายนนฺติ อากิณฺณญฺจายตนมยํ ตปฺปฺรายนํ กมฺมปฺรายนํ
 วิปากปฺรายนํ กมฺมครุํ ปฏฺฐิสนฺธิครุํ. อถฺวา ภควา ชานาติ “อํ
 ปุคฺคโล รุปปฺรายนโน ๕เปฯ เหวสณฺณฌานาสณฺณญฺจายตนสฺมาปตฺติปฺรายนนฺติ
 วิมุตฺตํ ตปฺปฺรายนํ. เตนาห ภควา

“วิณฺณณญฺจิตฺติโย สพฺพา (ไปสาลาติ ภควา)
 อภิชานํ ตถาคโต

ติฏฺฐจฺนตเมเน ชานาติ วิมุตฺตํ ตปฺปฺรายนนฺติ.

[๘๔] **อากิณฺณญฺจายตนมฺภวํ** **ณฺตฺวา** **นนฺทิสณฺโณชนํ** **อิตฺติ**
เอวเมตํ **อภิญฺญา** **ตโต** **ตตฺถ** **วิปฺลฺลสฺสตี**
เอตํ **ณฺณํ** **ตถํ** **ตสฺส** **พฺราหฺมณสฺส** **วฺลัสมิโต.** (๔)

อากิณฺณญฺจายตนมฺภวํ **ณฺตฺวาติ** อากิณฺณญฺจายตนมฺภวํ^๑ วุจฺจติ
 อากิณฺณญฺจายตนสํวตฺตนิโก กมฺมาภิสงฺขารो. อากิณฺณญฺจายตนสํวตฺตนิกํ
 กมฺมาภิสงฺขารํ ‘อากิณฺณญฺจายตนมฺภวํติ **ณฺตฺวา** ‘ลคฺคณนฺติ **ณฺตฺวา**
 ‘พฺนฺธนนฺติ **ณฺตฺวา** ‘ปฺลิโพเชติ **ณฺตฺวา** ชานิตฺวา ตฺถยิตฺวา ตีรยิตฺวา
 วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ อากิณฺณญฺจายตนมฺภวํ **ณฺตฺวา.**

นนฺทิสณฺโณชนํ **อิตฺติ** นนฺทิสณฺโณชนํ วุจฺจติ อรูปฺราโค.
 อรูปฺราเคน ตํ กมฺมํ ลคฺคํ ลคฺคิตํ ปฺลิพฺพุทฺธํ อรูปฺราคํ
 ‘นนฺทิสณฺโณชนนฺติ **ณฺตฺวา** ‘ลคฺคณนฺติ **ณฺตฺวา** ‘พฺนฺธนนฺติ **ณฺตฺวา**

^๑ น.,เท. อากิณฺณญฺจายตนมฺภวํติ

‘ปฺลิโพโรติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา
วิภูตํ กตฺวา. อิตฺติ ปทสนฺธิ ๔เปย, ปทานุပ္พุพกเมตํ ‘อิตฺติ
นฺนทิสณฺโณชนํ อิตฺติ.

เอวเมตํ อภิณฺณายาติ เอวํ เอตํ อภิณฺณาย ชานิตฺวา
ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอวเมตํ อภิณฺณาย.

ตโต ตตฺถ วิปสฺสตีติ ^[๑] อากิณฺจณฺณายตนํ สฺมาปชฺชิตฺวา
ตโต ฐฏฺฐหิตฺวา ตตฺถ ชาเต จิตฺตเจตฺสึเก ฌมฺเม อนิฺจฺจโต
วิปสฺสตี, ทฺกฺขโต วิปสฺสตี, โรคฺโต ๔เปย อนิสฺสรณฺโต วิปสฺสตี
ทฺกฺขตี โอลเกติ นิชฺฌายตี อุปฺปริกฺขตีติ ตโต ตตฺถ วิปสฺสตี.

เอตํ ฌาณํ ตถํ ตสฺสาติ เอตํ ฌาณํ ตจฺจนํ ภูตํ ยาทาวิ
อวิปริตํ ตสฺสาติ เอตํ ฌาณํ ตถํ ตสฺส.

พฺรหฺมณฺสฺส ฐสฺมิตฺติ พฺรหฺมณฺสฺสาติ^๒ สตฺตุนํ ฌมฺมานํ
พาหิตตฺตา พฺรหฺมณฺ ๔เปย อนิสฺสโต^๓ ตาที ปวฺจฺจเต ส
พฺรหฺมาติ พฺรหฺมณฺสฺส. ฐสฺมิตฺติ กลฺยาณปฺฤชฺชเน^๔ อุปาทาย
สฺตตฺ เสฏฺฐา อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺตตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตสฺส
สจฺฉิกิริยาย วสนฺติ สํวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺติ. อรหา ฐสฺสิตฺวา
กตฺกณฺณโย โอหิตภาโร อนฺนปฺปตฺตสทฺตฺโต ปริกฺขีณภวสณฺโณชน
สมฺมทณฺณวา วิมฺุตโต, โส ฐฏฺฐวาโส จินฺณจฺรณฺ ๔เปย
ชาติชฺรามรณสํสํโร, นตฺถิ ตสฺส ปฺนพฺภวโต พฺรหฺมณฺสฺส ฐสฺมิตฺ.
เตนาห ภควา

^๑ ฉ., เท. ตตฺถาติ

^๓ ฉ., เท. อสฺสโต

^๒ ฉ., เท. พฺรหฺมณฺณติ

^๔ ฉ., เท. ปฺฤชฺชนกลฺยาณ

“อาภิณญณาสุมภวํ ฃตฺวา นนฺทิสญฺโฆชนํ อิติ
เอวเมตํ อภิณญาย ตโต ตตฺถ วิปสฺสติ,
เอตํ ฃณํ ตถํ ตสฺส พุราหฺมณสฺส วุสฺมิตฺติ.

สห คาทาปริโยสํนา ฃเปยฺ “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา,
สวโกหฺมสมฺมิตฺติ.

จตุทฺทสโม ไปศาลมาฉวปญหานิทุเทโส.

๑๕. โฆฆราชมาณวปญหานิทุเทโส

[๘๕] ทวาทํ สกุก^๑ อปฺปจฺฉิสฺสํ (อิจฺจาเยสฺมา โฆฆราชา)
 น เม พุยาภาสิ จกฺขุมา
 ‘ยวตตียณฺจ เทวีสี’^๒
 พุยาโกโรตฺติ เม สฺสํ. (๑)

ทวาทํ สกุก อปฺปจฺฉิสฺสณฺติ โส พุราหฺมณฺโณ ทฺวิกฺขตฺตํ พุทฺธํ
 ภควนฺตํ ปณฺหํ อปฺปจฺฉิ, ตสฺส ภควา ปณฺหํ ปุณฺณโจ น พุยาภาสิ
 ‘จกฺขุสมนฺนตฺรา’^๓ อิมสฺส พุราหฺมณฺสฺส อินฺทฺริยปริปาโก ภวิสฺสตีติ.
 สกุกาติ สกุกโก, ภควา สกุกฺกุลา ปพฺพชฺชิตฺติปิ สกุกโก.

อถวา อทุโธ มหทฺทฺทโน ธนฺวาติปิ สกุกโก. ตสฺสิมานิ
 ธนานิ, เสยฺยถิํ. สทฺธธานํ สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนํ สุตฺธนํ
 จาคธนํ ปณฺณธนํ สติปญฺจานธนํ สมฺมปฺปธานธนํ อิทธิปาถธนํ
 อินฺทฺริยธนํ พลธนํ โพชฺฌณฺจธนํ มคฺคธนํ ผลธนํ นิพฺพานธนํ.
 อิเมหิ อเนกวิธเหติ ธนรตฺตเนหิ อทุโธ มหทฺทฺทโน ธนฺวาติปิ สกุกโก.

อถวา สกุกโก ปหุ วิสวํ อลฺมตฺโต สฺสูโร วิโร วิกฺกนฺโต
 อภิรุ อจฺฉมภี อนฺตฺราสี อปฺลาयी ปหีนภยภเภาโว วิคตโลมฺหํโสติปิ
 สกุกโก. ทวาทํ สกุก อปฺปจฺฉิสฺสณฺติ ทวาทํ สกุก อปฺปจฺฉิสฺสํ อยาจิสฺสํ
 อชฺเชสิสฺสํ ปสาทยิสฺสณฺติ ทวาทํ สกุก อปฺปจฺฉิสฺสํ. อิจฺจาเยสฺมา
 โฆฆราชาติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ ๔เปยฺ อายสฺมาติ ปิยวจฺนํ ๔เปย
 โฆฆราชาติ ตสฺส พุราหฺมณฺสฺส นามํ ๔เปย อภิลาโปติ อิจฺจาเยสฺมา
 โฆฆราชา.

^๑ ฉ., เท. สกุกํ, เอมฺปฺริปิ.^๒ ฉ., เท. เทวีสี, เอมฺปฺริปิ.^๓ ฉ., เท. ตทนฺตฺรา

น เม พุยาภาสี จกฺขุมาทิ น เม พุยาภาสีติ น เม
 พุยาภาสี น อาจิฏฺชิ น เทเสสิ น ปณฺณเปสิ น ปฏฺจเปสิ น
 วิวริ น วิภชิ น อุตฺตานีเมกาสิ น ปกาเสสิ. จกฺขุมาทิ ภควา
 ปณฺจหิ จกฺขุหิ จกฺขุมา: มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, ทิพฺพจกฺขุนาปิ
 จกฺขุมา, ปณฺณจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมา,
 สมฺมุตจกฺขุนาปิ จกฺขุมา.

กถํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา. มํสจกฺขุมาหิ ภควโต
 ปณฺจ วณฺณา สํวิขฺชนติ: นีโล จ วณฺโณ ปิตโก จ วณฺโณ
 โลหิตโก จ วณฺโณ กณฺโห จ วณฺโณ โอทาโต จ วณฺโณ. ยตถ
 จ อกฺขิโละมานิ ปตฺติฏฺจิตานิ, ตํ นีลํ โหติ สุนีลํ ปาสาทิกํ
 ทสฺสเนยฺยํ อุมฺมารปฺปสมานํ.^๑ ตสฺส ปรโต ปิตกํ โหติ สุปิตกํ
 สฺวณฺณวณฺณํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ กณฺณการปฺปสมานํ.^๒ อุกฺกยโต^๓
 จ อกฺขิฏฺฐาปะนํ^๔ ภควโต โลหิตกานิ โหนฺติ สฺวลหิตกานิ ปาสาทิกานิ
 ทสฺสเนยฺยานิ อินฺทโคปกสมานานิ. มชฺฌे กณฺหํ โหติ สุกณฺหํ
 อลฺลขํ สินฺทขํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อพาริฏฺฐจกฺขุมา.^๕ ตสฺส ปรโต
 โอทาทํ โหติ สฺวโอทาทํ เสตํ ปณฺฑรํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ
 โอสถิตารกสมานํ. เตน ภควา ปกติมํสจกฺขุนา^๖ อตฺตภาว-
 ปริยาปนฺเนน ปุริมสฺสจฺจิตกมฺมาภินิพฺพตฺเตน สมฺมุตตา โยชนํ ปสฺสติ
 ทิवा เจว รตฺติณฺจ. ยทาปิ^๗ จตฺตฺรจกฺขุสมนฺนาโคโต อนฺธกาโร โหติ,
 สฺริโย จ อตฺตจกฺกมิโต^๘ โหติ, กาพปกฺโข จ อฺุโปสโส โหติ,
 ติพฺพโ หิ จ วณฺสณฺโฑ โหติ, มหา จ กาพเมโฆ^๙ อพฺภุฏฺฐจิตโต

^๑ ฉ., เท. อุมารปฺปสมานํ

^๓ ฉ., เท. อุกโต

^๕ ฉ., เท. อพาริฏฺฐจกฺขุมา

^๗ ฉ., เท. ยทา หิ

^๘ ฉ., เท. สฺยา. อกาลเมโฆ

^๒ ฉ., เท. กณฺณการปฺปสมานํ

^๔ ฉ., เท. อกฺขิฏฺฐานิ

^๖ ฉ., เท. ปากติเกน มํสจกฺขุนา

^๘ ฉ., เท. อตฺตจกฺกโต

โหติ, เอวรूपे จตฺตํรสฺสมนฺนาคเต อนฺธกาเร สมนฺตา โยชนํ
ปสฺสตี. นตฺถิ โส กุญฺโฆ วา กวาวฺโห^๑ วา ปากาโร วา ปพฺพโต
วา คจฺฉเ วา ลตา วา อวฺรณํ รุปานํ ทสฺสนาย. เอกญฺเจ
ติลผลํ นิमितฺตํ กตฺวา ติลวาเห ปกฺขิเปยฺย, ตณฺณเวว ติลผลํ
อุทฺทเรยฺย. เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ปกฺคิมํสจฺจุ.^๒ เอวํ ภควา
มํสจฺจุขุณฺหาปี จกฺขมา.

กถํ ภควา ทิพฺพจฺจุขุณฺหาปี^๓ จกฺขมา. ภควา ทิพฺพเพน
จกฺขมา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสฺสเกน ๕เปยฺย ยถากมฺมุเปเค สตุเต
ปชานาติ. อากงฺขมาโน จ ภควา เอกมฺปิ โลกธาตุํ ปสฺสเสยฺย,
เทวปี โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย, ติสฺโสปี โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย,
จตฺสโสปี โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย, ปณฺจปี โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย,
ทสฺปี โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย, วิสฺมปี โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย, ตีสฺมปี
โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย, จตฺตาฬิสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย,
ปณฺณาสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย, สตมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺสเสยฺย,
สทฺสสิมฺปิ จุฬนิกํ โลกธาตุํ ปสฺสเสยฺย, ทฺวิสฺสสิมฺปิ มชฺฌิมิกํ
โลกธาตุํ ปสฺสเสยฺย, ติสฺสทฺสสิมฺปิ โลกธาตุํ ปสฺสเสยฺย, มหาสฺสสิมฺปิ
โลกธาตุํ ปสฺสเสยฺย. ยาวตํ วา ปน อากงฺখেยฺย, ตาวตํ
ปสฺสเสยฺย. เอวํ วิสุทฺธํ ภควโต ทิพฺพจกฺขุ. เอวํ ภควา
ทิพฺพจกฺขุณฺหาปี จกฺขมา.

กถํ ภควา ปณฺณาจกฺขุณฺหาปี จกฺขมา. ภควา มหาปณฺโณ
ปฏฺฐปณฺโณ หาสปณฺโณ ชวนปณฺโณ ติกฺขปณฺโณ นิพฺเพทิกปณฺโณ
ปณฺณปฺปเภทกฺกุสโล ปภินฺนนาโณ อธิคตปฏฺฐสิมฺภิกิโท^๔ จตุเวสสารชฺชปฺปโต

^๑ ฉ., เท. กุญฺโฆ วา กวาวฺโห วา

^๓ ฉ., เท. ทิพฺพเพน จกฺขุณฺหาปี, เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ., เท. ปากตํ มํสจฺจุ

^๔ ฉ., เท. อธิคตปฏฺฐสิมฺภิกิทปฺปโต

ทสพลธาริ ปุริสาสโก ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชณโฆ
 ปุริสธอรัโห อนนุตตมาโณ อนนุตเตโข อนนุตตโยโส อทโธ มหัทธโน
 ธนวา เนตา วิเนตา อนุนเตา สณฺณปาเปตา^๑ นิชฺฌาเปตา เปกฺขตา^๒
 ปสาเทตา. โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา,
 อสณฺชาตสฺส มคฺคสฺส สณฺชาเปตา,^๓ อนกฺขาทสฺส มคฺคสฺส อกฺขาทา,
 มคฺคณฺณมฺม มคฺควิฑฺฒ มคฺคโกวิโท. มคฺคานุกา จ ปน เอตฺรหิ
 สาวกา วิหรนฺติ ปจฺจนา สมฺมุนาคตา. โส หิ ภควา ชานํ
 ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุญฺโตะ ฌาณญฺโตะ ฌมฺมญฺโตะ พุทฺธมฺมญฺโตะ
 วตฺตตา ปวตฺตตา อตฺตสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ฌมฺมสามี^๔
 ตถาคโตะ. นตฺถิ ตสฺส ภควโตะ อธมมํ อภิภูจํ อวิทิตํ อสจฺจนิตํ
 อมุสฺสิตํ^๕ ปณฺณาย. อตฺติตานาคตปจฺจุปปนฺนํ^๖ อุปาทาย สพฺเพ
 ฌมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโตะ ฌาณมฺมุเข อาปาถมาคจฺจนฺติ.^๗
 ยงฺกิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ ชานิตพฺพํ, อตฺตตฺตโถ วา ปฺรตฺตโถ วา
 อุกฺกยตฺตโถ วา ทิฏฺฐจฺจมฺมิโก วา อตฺตโถ สมฺปฺปฺรายโก วา อตฺตโถ
 อุตฺตตานโถ วา อตฺตโถ คมฺภีโร วา อตฺตโถ คุพฺโห วา อตฺตโถ
 ปฏฺวิจฺจนฺโน วา อตฺตโถ เนยฺโย วา อตฺตโถ นีโตะ วา อตฺตโถ
 อนวชฺโช วา อตฺตโถ นิกกิเลโส วา อตฺตโถ โวทาโน วา อตฺตโถ
 ปรมตฺตโถ วา, สพฺพพฺนตํ อนฺโตพุทฺธฌาเณ ปรีวตฺตติ. สพฺพํ
 กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโตะ ฌาณานุปรีวตฺตติ, สพฺพํ วจีกมฺมํ
 ฌาณานุปรีวตฺตติ, สพฺพํ มโนกมฺมํ ฌาณานุปรีวตฺตติ. อตฺตเต
 พุทฺธสฺส ภควโตะ อปฺปฏฺวิหตํ ฌาณํ, อนาคเต พุทฺธสฺส^๘ ภควโตะ^๙
 อปฺปฏฺวิหตํ ฌาณํ, ปจฺจุปปนฺเน พุทฺธสฺส^{๑๐} ภควโตะ^{๑๑} อปฺปฏฺวิหตํ

^๑ ฉ., เท. ปณฺณปาเปตา

^๓ ฉ., เท. สณฺชเนตา

^๕ ฉ., เท. อมุสฺสิตํ, เอวมฺปฺริปิ.

^๗ ฉ., เท. อาปาถํ อาคจฺจนฺติ

^๒ ฉ., เท. เปกฺขเตตา

^๔ สุยา. ฌมฺมสามี

^๖ ฉ., เท. อตฺตํ อนาคตํ ปจฺจุปปนฺนํ

^{๘-๙} ฉ., เท. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ฌาณํ. ยาวตํ ฌายํ, ตาวตํ ฌาณํ, ยาวตํ ฌาณํ ตาวตํ ฌายํ, ฌายปริยฺยํ ฌาณํ, ฌาณปริยฺยํ ฌายํ, ฌายํ อติกุณฺติวํ ฌาณํ นปฺปวตฺตติ, ฌาณํ อติกุณฺติวํ ฌายปฺปโถ นตฺถิ, อญฺญมณฺณํ ปริยฺยตฺถุจายิโน^๑ เต ชมฺมา. ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฺปฺภลาณํ ฌุสฺสิตาณํ^๒ ฌุจฺฉิมํ สมุคฺคปฺปฺภลํ อุปริมํ นาตีวตฺตติ, อุปริมํ สมุคฺคปฺปฺภลํ ฌุจฺฉิมํ นาตีวตฺตติ, อญฺญมณฺณํ ปริยฺยตฺถุจายิโน; เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต ฌายญฺจ ฌาณญฺจ อญฺญมณฺณํ ปริยฺยตฺถุจายิโน, ยาวตํ ฌายํ, ตาวตํ ฌาณํ, ยาวตํ ฌาณํ, ตาวตํ ฌายํ, ฌายปริยฺยํ ฌาณํ, ฌาณปริยฺยํ ฌายํ, ฌายํ อติกุณฺติวํ ฌาณํ นปฺปวตฺตติ, ฌาณํ อติกุณฺติวํ ฌายปฺปโถ นตฺถิ, อญฺญมณฺณํ ปริยฺยตฺถุจายิโน เต ชมฺมา. สพฺพธมฺเมสฺส พุทฺธสฺส ภควโต ฌาณํ ปวตฺตติ. สพฺเพ ชมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อวชฺชนปฏฺิพฺพทฺธา อากงฺขปฏฺิพฺพทฺธา มนสิการปฏฺิพฺพทฺธา จิตฺตฺปฺปาทปฏฺิพฺพทฺธา. สพฺพสฺส เตสฺส พุทฺธสฺส ภควโต ฌาณํ ปวตฺตติ. สพฺเพสฺส^๓ สตฺตฺตฺตํ ภควา อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺตํ ชานาติ, อปฺปรชฺกฺเข มหารชฺกฺเข ติกฺขิณฺทฺริเย มุทฺติณฺทฺริเย สุวากาเร ทฺวากาเร สุวิญญาปเย ทฺวิญญาปเย ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ปชานาติ. สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺรหฺมณํ ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธฌาณํ ปวิวตฺตติ.

ยถา ยะ เกจิ มจฺจกจฺจปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคํ อุปาทาย อนฺโตมฺหาสมฺมทฺเต ปวิวตฺตนฺติ; เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก

^๑ ฉ., เท. อญฺญมณฺณปริยฺยตฺถุจายิโน, เอวฺมฺปริยฺ.

^๒ ฉ., เท. สมฺมาฌุสฺสิตาณํ

^๓ ฉ., เท. สพฺเพสฺส จ

[^๑] สพุทฺทมโก [^๑] สสฺสสมณพุทฺทมณฺเฑ ปชา สเทวมนุสฺสา
 อนฺโตพุทฺธมาณเ ปริวตฺตติ. ยถา เย เกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬํ
 เวนเตยฺยํ อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว เยปิ
 เต สาริปฺพุตฺตสฺมา ปณฺณาย [^๒] เตปิ พุทฺธมาณสฺส ปเทเส
 ปริวตฺตนฺติ. พุทฺธมาณํ เทวมนุสฺसानํ ปณฺณํ ผริตฺวา อภิภวิตฺวา
 ติฏฺฐจติ, เยปิ เต ขตฺติยปณฺธิตา พุทฺธมาณปณฺธิตา คหปติปณฺธิตา
 สมณปณฺธิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรฺฐปา, เต ภินฺทนฺตา^๓
 มณฺเฆ จรณฺติ ปณฺณาคเตน ทิฏฺฐิจิตฺตานิ. เต ปณฺเฑ อภิสงฺขริตฺวา
 อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺจนฺติ [^๔] กถิตา วิสขฺขิตา จ
 เต ปณฺหา ภควตา โหนฺติ นิตฺติฏฺฐการณา อุปกฺขิตตกา จ. เต
 ภควโต สมปชฺชนฺติ. อถ โข ภควา ตตฺถ อตฺติวิโรจติ, ยทิตํ
 ปณฺณายาติ เอวํ ภควา ปณฺณาจกฺขนาปิ จกฺขมา.

กถํ ภควา พุทฺธจกฺขนาปิ จกฺขมา. ภควา พุทฺธจกฺขนา
 โลกํ โวลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชฺกฺเข มหารชฺกฺเข ติกฺขินฺทริเย
 มุทินฺทริเย สุวากาเร ทฺวากาเร สุวิณฺณปาเย ทฺวิณฺณปาเย
 อปฺเปกฺจเจ ปรรโลกชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. เสยฺยถาปิ นาม
 อุปฺปลินฺยํ วา ปทฺมินฺยํ วา ปุณฺธุรีกีนฺยํ วา อปฺเปกฺจจานิ
 อุปฺปลานิ วา ปทฺมานิ วา ปุณฺธุรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก
 สํวทฺธานิ อุทกานฺคตานิ อนฺโตนิมฺมุคฺโปสิตานิ,^๔ อปฺเปกฺจจานิ
 อุปฺปลานิ วา ปทฺมานิ วา ปุณฺธุรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ
 อุทเก สํวทฺธานิ สโมทกณฺธิตานิ, อปฺเปกฺจจานิ อุปฺปลานิ วา
 ปทฺมานิ วา ปุณฺธุรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวทฺธานิ

^๑ ฉ., เท. โลโก, เอวมฺปริปิ.

^๓ ฉ., เท. โวภินฺทนฺตา

^๔ ฉ., เท. อนฺโตนิมฺมุคฺโปสินิ

^๒ ฉ., เท. สมณฺนาคตา

^๔ ฉ., เท. กุพฺพานิ จ ปฏิจฺจนฺนานิ

อุทกา อจจุคฺคมฺม ติฏฺฐจฺหนฺติ อนฺุปลิตฺตฺตานิ อุทเกณ; เอวเมว ภควา
 พุทฺธจกฺขณา โลกํ โวลเณโต อุททส สตฺเต อปฺพรชฺกฺเข
 มหารชฺกฺเข ติกฺขินฺุทฺริเย มุทินฺุทฺริเย สุวากาเร ทฺวากาเร
 สุวิญญาปเย ทฺวิญญาปเย อปฺเปกฺจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน
 วิหรนฺเต. ชานาติ ภควา ‘อํ ปุคฺคโล รากจฺริโต, อํ ไทสจฺริโต,
 อํ โมหจฺริโต, อํ วิตกฺกจฺริโต, อํ สทฺธาจฺริโต, อํ ฌาณจฺริโตติ.
 รากจฺริตฺตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อสฺสภกํ กเถติ. ไทสจฺริตฺตสฺส ภควา
 ปุคฺคลสฺส เมตฺตมาภวํ อาจิกฺขติ. โมหจฺริตํ^๑ ภควา ปุคฺคํ
 อุทฺเทสปริปฺุจฺฉาย^๒ กาเลน ฃมฺมสฺสวเน กาเลน ฃมฺมสากฺจฺฉาย
 ครุสฺสาเส นิเวเสติ. วิตกฺกจฺริตฺตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อานาปานสฺสตี
 อาจิกฺขติ. สทฺธาจฺริตฺตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส ปสาทนียํ นิमितฺตํ
 อาจิกฺขติ พุทฺธสฺสพฺิ ฃมฺมสฺสฃมฺมตํ สงฺฆสฺสปฏิปตฺตี สีลานิ จ
 อตฺตโน. ฌาณจฺริตฺตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส วิปสฺสนานิมิตฺตํ อาจิกฺขติ
 อนิจฺจการํ ทุกฺขการํ อนตฺตการํ.

เสเล ยถา ปพฺพตมฺุทฺธนิฏฺฐิโต
 ยถาปิ ปสฺเส ชนตํ สมฺนตโต
 ตถูปมํ ฃมฺมมยํ สุเมธ
 ปาสาทมารุญฺห สมฺนตจกฺข
 โสกาวิกิณฺุณ^๒ ชนตมเปตโสโก
 อเวกฺขสฺสุ ชาติชฺราภิกฺุทฺตฺตติ.

เอวํ ภควา พุทฺธจกฺขณาปิ จกฺขมา.

^{๑-๑} น.,เท. โมหจฺริตฺตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อุทฺเทส ปริปฺุจฺฉาย ^๒ น.,เท. โสกาวิกิณฺุณ

กถํ ภควา สมนฺตจกฺขุณาปี จกฺขุมา. สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ
สพฺพพณฺณุตตมาณํ. ภควา สพฺพพณฺณุตตมาเนน อุเปโต สมฺมุเปโต
อุปากโต สมฺมุปากโต อุปปนฺโน สมฺมุปนฺโน สมนฺนาคโต.

น ตสฺส อทิกฺกุจฺฉิมิตฺติ กิณฺณิ
อโถ อวิณฺณวาทมนฺตานิตฺตพฺพํ
สพฺพํ อภิณฺณวาสี ยทตฺติ เนยฺยํ
ตถาคโต เตन สมนฺตจกฺขุติ.

เอวํ ภควา สมนฺตจกฺขุณาปี จกฺขุมาติ น เม พุยาภาสิ จกฺขุมา.

ยาวตติยญจ เทวีสึ พุยาภโรตฺติ เม สุตฺตฺติ ‘ยาวตติยํ พุทฺโธ
สทฺธมฺมิกํ ปณฺหํ ปุณฺโณ พุยาภโรติ โน สมฺปายตฺติ’^๑ เอวํ มยา
อุคฺคหิตํ, เอวํ มยา อุปราริตํ, เอวํ มยา อุปลภฺยติ. **เทวีสฺติ**
ภควา เทโว^๒ เจว อีสึ จาติ เทวีสึ. ยถา ราชปฺพุพฺพิตา^๓
วุจฺจนฺติ ราชิสฺสโย, พุราหุมนปฺพุพฺพิตา^๔ วุจฺจนฺติ พุราหุมนิสฺสโย;
เอวเมว ภควา เทโว^๒ เจว อีสึ จาติ เทวีสึ. อถวา ภควา
ปฺพุพฺพิโตตฺติปี อีสึ. มหฺนตํ สีสฺสภฺนุํ เอสิ คเวสิ ปริเยสฺสีตฺติปี อีสึ.
มหฺนตํ สมาริภฺนุํ ยเปยฺ มหฺนตํ ปณฺณวภฺนุํ ยเปยฺ มหฺนตํ
วิมฺตฺติภฺนุํ ยเปยฺ มหฺนตํ วิมฺตฺติธมฺมทสฺสนภฺนุํ เอสิ คเวสิ
ปริเยสฺสีตฺติปี อีสึ. มหฺโต ตโมกายสฺส ปทาลนํ ยเปยฺ มหฺโต
วิปฺปลลสฺส ปภานํ ยเปยฺ มหฺโต ตณฺหาสฺส อพฺพุพฺพนํ^๕
ยเปยฺ มหฺโต ทิกฺกุจฺฉิมิตฺต วิณิพฺเพณํ^๖ ยเปยฺ มหฺโต มานทฺชสฺส

^๑ ฉ., เท. สัสสเรตฺติ

^๓ ฉ., เท. ราชปฺพุพฺพิตา

^๕ ฉ., เท. อพฺพุพฺพนํ

^๒ ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. พุราหุมนปฺพุพฺพิตา

^๖ ฉ., เท. วิณิเวจฺนํ

ปาดน^๑ ฯเปฯ มหโต อภิสงฺขารสฺส วูปสมํ ฯเปฯ มหโต โอฆสฺส
 นิตฺถธณฺ ํ ฯเปฯ มหโต ภารสฺส นิกฺเขปนํ ฯเปฯ มหโต
 สํสาร์วญฺญสฺส อุปัจเจกํ ฯเปฯ มหโต สนฺตปาปสฺส นิพฺพพาปนํ
 ฯเปฯ มหโต ปริพาหสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธี ฯเปฯ มหโต ฐมฺมทฺธชฺชสฺส
 อุตฺตสาปนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อีสิ. มหฺนฺเต สติปฺญฺจาเน ฯเปฯ
 มหฺนฺเต สมฺมปฺปชาเน ฯเปฯ มหฺนฺเต^๒ อิทฺธิปาเท^๒ ฯเปฯ
 มหฺนฺตานิ อินฺทฺริยานิ ฯเปฯ มหฺนฺตานิ พฺลานิ ฯเปฯ มหฺนฺเต
 โพชฺฌนฺเก ฯเปฯ มหฺนฺตํ อริยํ อฏฺฐจฺงคิกํ มคฺคํ ฯเปฯ มหฺนฺตํ^๓
 นิพฺพพานํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อีสิ. มหฺเสกฺขเขหิ วา สตฺเตหิ
 เอสีโต คเวสีโต ปริเยสีโต ‘กหํ พุทฺโธ, กหํ ภควา, กหํ
 เทวเทโว, กหํ นราสโมติปิ อีสิติ ‘ยาวตตฺติยญฺจ เทวีสิ พฺยากรโธตฺติ
 เม สุตํ. เตนาห โส พฺราหฺมณ

“ทวาทํ สกฺก อปฺจฺฉินฺสํ (อิจฺจายสฺมา โมฆราชา)
 น เม พฺยากาสิ จกฺขมา
 ‘ยาวตตฺติยญฺจ เทวีสิ
 พฺยากรโธตฺติ เม สุตนฺติ.

[๘๖] อยํ โลโก ปโร โลโก พฺรหฺมโลโก สเทวโก
 ทิกฺขณฺเต นาภิชานาติ โคตมสฺส ยสฺสตีโน. (๒)

 อยํ โลโก ปโร โลโกติ อยํ โลโกติ มนุสฺสโลโก. ปโร
 โลโกติ มนุสฺสโลโก จเปตฺวา สพฺโพ ปโร โลโกติ อยํ โลโก ปโร
 โลโก.

^๑ ฉ., เท. ปาดน

^{๒-๓} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๓ ฉ., เท. มหฺนฺตํ ปรมตฺถํ อมตํ

พฺรหฺมโลโก สเทวโกติ พฺรหฺมโลโก^๑ สเทวโก สมารโก^๒
 สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชา สเทวมนุสฺสาติ พฺรหฺมโลโก สเทวโก.

ทิกฺขจินฺเต นาภิชานาติติ ตฺยหํ ทิกฺขจึ ขนฺตี รุจึ ลหฺวริ
 อชฺฌาสยํ อธิปฺปายํ โลโก น ชานาติ, ‘อํ เหวํทิกฺขจิกโก เหวํขนฺติโก
 เหวํรุจิกโก เหวํลหฺวริกโก เหวํอชฺฌาสโย เหวํอธิปฺปายติ น ชานาติ
 น ปสฺสติ น ทกฺขติ นาริคฺคจฺจติ น วินฺทติ น ปฏฺฐิลภติติ
 ทิกฺขจินฺเต นาภิชานาติ.

โคตมสฺส ยสฺสสฺสินฺติ ภควา ยสฺสปฺปตฺโตติ ยสฺสสฺสี. อถวา
 ภควา สกฺกโต ครุฑโต มานีโต ปุชฺชิตอ อปฺจิตอ ลภี
 จีวรปิตฺตปาตเสนาสนคิลาณปจฺจยภาสชฺชปริกฺขารานนฺติปิ ยสฺสสฺสีติ
 โคตมสฺส ยสฺสสฺสิน. เตนาห โส พฺราหฺมณ

“อํ โลโก ปโร โลโก พฺรหฺมโลโก สเทวโก
 ทิกฺขจินฺเต นาภิชานาติ โคตมสฺส ยสฺสสฺสินฺติ.

[๘๗] เหวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิ อตฺถึ ปณฺเหน อาคมํ,
 กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสติ. (๓)

เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวินฺติ เหวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิ อคฺคทสฺสาวิ
 เสฏฺฐทสฺสาวิ วิเสฏฺฐทสฺสาวิ ปาโมกฺขทสฺสาวิ อุตฺตมทสฺสาวิ
 ปวฺรทสฺสาวินฺติ^๒ เหวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิ.

อตฺถึ ปณฺเหน อาคมนฺติ ปณฺเหน อตฺถิกโก อาคโตมฺหิ
 ๔เปยฺ สนฺทสฺสสิตฺถุ ภณฺติณฺติ เหวมฺปิ อตฺถึ ปณฺเหน อาคมํ.

กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตนฺติ กถํ โลเก อเวกฺขนฺตํ ปจฺจเวกฺขนฺตํ
 ตฺลยณฺตํ ตีรยณฺตํ วิภาวณฺตํ วิภฺวตํ กโรนฺตนฺติ กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ.

^๑ ฉ., เท. สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก

^๒ ฉ., เท. ปรมทสฺสาวินฺติ

มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ มจฺจุราชา น ปสฺสตี น ทกฺขติ
 นาธิตฺตจฺฉติ น วินฺทติ น ปฏฺฐิตตีติ มจฺจุราชา น ปสฺสตี.
 เตนาห โส พุราหฺมโณ

“เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิ อตฺถิ ปญฺเฬน อาคมํ
 กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ.

[๘๘] สฺสณฺโณ โลกํ อเวกฺขตฺถ โมฆราช สทา สโต
 อตฺตนาหฺนุทฺธิ อหฺจจ เอวํ มจฺจุตฺตโร ลียา
 เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตี. (๔)

สฺสณฺโณ โลกํ อเวกฺขตฺถติ โลกนฺติ นิริยโลโก ติริจฺฉานโลโก
 ปิตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก ขนฺธโลโก ชาติโลโก
 อายตฺนโลโก อโย โลโก ปโร โลโก พุรหฺมโลโก สเทวโก.

อณฺเฏตโร ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ “โลโก โลโกติ ภาเน
 ภควตา^๑ วุจฺจติ, กิตฺตาวตา นุ โข ภาเน ‘โลโกติ วุจฺจติ.
 ลฺลชฺชตีติ โข ภิกฺขุ [๒] โลโกติ วุจฺจติ, กิณฺจ ลฺลชฺชติ. ‘จกฺขุ
 [๓] ลฺลชฺชติ, ฐปา ลฺลชฺชนฺติ, จกฺขุวิญฺญาณํ ลฺลชฺชติ, จกฺขุสมฺมผลโส
 ลฺลชฺชติ, ยมฺปิทํ จกฺขุสมฺมผลสฺสปลฺลจฺยา อุปฺปชฺชติ เวทียิตํ สฺสํ วา
 ทกฺขํ วา อทกฺขมฺสฺสํ วา, ตมฺปิ ลฺลชฺชติ, สโต ลฺลชฺชติ, สทฺทา
 ลฺลชฺชนฺติ, ๔เปยฺย ฆาณํ ลฺลชฺชติ, คนฺธา ลฺลชฺชนฺติ, ๔เปยฺย ชิวหา
 ลฺลชฺชติ, รสา ลฺลชฺชนฺติ, ๔เปยฺย กาโย ลฺลชฺชติ, โผฏฺฐพฺพา ลฺลชฺชนฺติ,
 ๔เปยฺย มโน ลฺลชฺชติ, ฌมฺมา ลฺลชฺชนฺติ, มโนวิญฺญาณํ ลฺลชฺชติ,
 มโนสมฺมผลโส ลฺลชฺชติ, ยมฺปิทํ มโนสมฺมผลสฺสปลฺลจฺยา อุปฺปชฺชติ
 เวทียิตํ สฺสํ วา ทกฺขํ วา อทกฺขมฺสฺสํ วา, ตมฺปิ ลฺลชฺชติ;
 ลฺลชฺชตีติ โข ภิกฺขุ ตสฺมา ‘โลโกติ วุจฺจติ.

^๑ ฉ., เท. อโย ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ., เท. ตสฺมา

^๓ ฉ., เท. โข ภิกฺขุ

สุณฺณโต โลกํ อเวกฺขสุตฺติ ทวีหิ การณฺเหสิ สุณฺณโต โลกํ
อเวกฺขติ: อวสฺสียปวตฺตสฺสลฺลกฺขณวเสน^๑ วา ตฺวจฺจนฺสงฺขาร-
สมนฺปสฺสนาวเสน วา.

กถิ อวสฺสียปวตฺตสฺสลฺลกฺขณวเสน สุณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ.
รูปํ วโส น ลพฺภติ, เวทนาย วโส น ลพฺภติ, สณฺณาย วโส
น ลพฺภติ, สงฺขารสฺสุ วโส น ลพฺภติ, วิญฺญาเณ วโส น
ลพฺภติ. วุตฺตมฺเหตํ ภควตา “รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตา, รูปญจ หิทำ
ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ รูปํ อาพาธาย สํวตฺเตยฺย, ลพฺภเถ
จ รูปํ ‘เอวํ เม รูปํ โหตุ, เอวํ เม รูปํ มา อโหสิตฺติ: ยสฺมา
จ ไช ภิกฺขเว รูปํ อนตฺตา, ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ, น
จ ลพฺภติ รูปํ ‘เอวํ เม รูปํ โหตุ, เอวํ เม รูปํ มา อโหสิตฺติ;
เวทนา อนตฺตา, เวทนา จ หิทำ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ
เวทนา อาพาธาย สํวตฺเตยฺย, ลพฺภเถ จ เวทนาย ‘เอวํ เม
เวทนา โหตุ, เอวํ เม เวทนา มา อโหสิตฺติ: ยสฺมา จ ไช
ภิกฺขเว เวทนา อนตฺตา, ตสฺมา เวทนา อาพาธาย สํวตฺตติ, น
จ ลพฺภติ เวทนาย ‘เอวํ เม เวทนา โหตุ, เอวํ เม เวทนา มา
อโหสิตฺติ; สณฺณาย อนตฺตา, สณฺณาย จ หิทำ ภิกฺขเว อตฺตา
อภวิสฺส, นยิทํ สณฺณาย อาพาธาย สํวตฺเตยฺย, ลพฺภเถ จ
สณฺณาย ‘เอวํ เม สณฺณาย โหตุ, เอวํ เม สณฺณาย มา อโหสิตฺติ;
ยสฺมา จ ไช ภิกฺขเว สณฺณาย อนตฺตา, ตสฺมา สณฺณาย อาพาธาย
สํวตฺตติ, น จ ลพฺภติ สณฺณาย ‘เอวํ เม สณฺณาย โหตุ, เอวํ
เม สณฺณาย มา อโหสิตฺติ; สงฺขารา อนตฺตา, สงฺขารา จ หิทำ
ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ สงฺขารา อาพาธาย สํวตฺเตยฺย,

^๑ จ., เท. อวสฺสียปวตฺตสฺสลฺลกฺขณวเสน, เอมฺมปริปี.

ลพฺภเกถ จ สงฺขารเรสุ ‘เอวํ เม สงฺขารรา โหนฺตุ, เอวํ เม
 สงฺขารรา มา อเหสนฺติ; ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว สงฺขารรา อนตฺตา,
 ตสฺมา สงฺขารรา อาพาธาย สํวตฺตนฺติ, น จ ลพฺภเกถ สงฺขารเรสุ
 ‘เอวํ เม สงฺขารรา โหนฺตุ, เอวํ เม สงฺขารรา มา อเหสนฺติ;
 วิญฺญาณํ อนตฺตา, วิญฺญาณณฺจ หิทำ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส,
 นยิทํ วิญฺญาณํ อาพาธาย สํวตฺเตยฺย, ลพฺภเกถ จ วิญฺญาณณ ‘เอวํ
 เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสีติ; ยสฺมา จ
 โข ภิกฺขเว วิญฺญาณํ อนตฺตา, ตสฺมา วิญฺญาณํ อาพาธาย
 สํวตฺตติ, น จ ลพฺภเกถ วิญฺญาณณ ‘เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ
 เม วิญฺญาณํ มา อโหสีติ.

วุตฺตตณฺเหตํ ภควตา “นํยํ ภิกฺขเว กาโย ตุมหากํ นปิ
 ปเรสฺส,^๑ ปุราณมิทํ ภิกฺขเว กมมํ สงฺขตํ^๒ อภิสณฺเจตยิตํ เวทนีย
 ทฏฺฐจพฺพํ, ตตฺร [๓] ภิกฺขเว สุตฺวา อริยสาวโก ปฏฺิจจ-
 สมุปฺปาตทณฺเณว สาธุกํ โยนิโส มนสิโกโรติ ‘อิติ อิมสฺมี สติ
 อิทํ โหติ, อิมสฺสอุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ; อิมสฺมี อสติ อิทํ
 น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ; ยทิทํ อวิชฺชาปจฺจยา
 สงฺขารรา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ,
 นามรูปปจฺจยา สฬายตณฺ, สฬายตณฺปจฺจยา ผสฺโส ผสฺสปจฺจยา
 เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ,
 อุปาทานปจฺจยา ภวํ, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ,
 โสภปริเทวาทุทฺธทมนสฺสอุปายาสา สมภวนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส
 ทุกฺขทฺทวนฺตสฺส สมุทโย โหติ, อวิชฺชาย เตวว อเสสวिरาคนิโรธา

^๑ ฉ.,เท. อณฺเณสํ

^๒ ฉ.,เท. อภิสงฺขตํ

^๓ ฉ.,เท. โข

สงฺขารนิโรธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธ, วิญฺญาณนิโรธา
 นามรูปนิโรธ, นามรูปนิโรธา สพายตนนิโรธ, สพายตนนิโรธา
 ผสฺสนิโรธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรธ,
 ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธ,
 ภวนิโรธา ชาตินิโรธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกข-
 โทมนสฺสุปายาสา นิจฺจุณฺโณ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขณฺนสฺส
 นิโรธํ โหติตีติ. เอวํ อวสฺสึยปวตฺตตสฺสโลกฺขณวเสน สญฺญโต โลกํ
 อเวกฺขติ.

กถํ ตัจฺจนสงฺขารสมนุสฺสนาวเสน สญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ.
 รูปํ สาโร น ลพฺภติ, เวทนาย สาโร น ลพฺภติ, สญฺญาย
 สาโร น ลพฺภติ, สงฺขารํ สาโร น ลพฺภติ, วิญฺญาณํ สาโร
 น ลพฺภติ. รูปํ อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคตํ นิจฺจุสารสาเรน वा
 สุขसारสาเรน वा อตฺตसारสาเรน वा นิจฺเจน वा ชฺเวยน वा
 สสฺสเตน वा อวิปริณามมฺเมว वा. เวทนา อสฺสํ นิสฺสํ
 สาราปคตา ยเปยฺย สญฺญา อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคตา ยเปยฺย
 สงฺขารํ อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคตา ยเปยฺย วิญฺญาณํ อสฺสํ
 นิสฺสํ สาราปคตํ นิจฺจุสารสาเรน वा สุขसारสาเรน वा
 อตฺตसारสาเรน वा นิจฺเจน वा ชฺเวยน वा สสฺสเตน वा
 อวิปริณามมฺเมว वा. ยถา นโฬ อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคโต
 ยเปยฺย ยถา จ เอรณฺโณ อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคโต ยเปยฺย
 ยถา จ อุทุมฺพโร อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคโต ยเปยฺย ยถา จ
 เสตคฺคฺโค อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคโต ยเปยฺย ยถา จ
 ปาลิกทฺทโก อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคโต ยเปยฺย ยถา จ
 เณณฺปิณฺโฑ^๑ อสฺสํ นิสฺสํ สาราปคโต ยเปยฺย ยถา จ

^๑ น.,เท. เณณฺปิณฺโฑ

ปฺพุทฺธํ^๑ อสฺสาร์ นิสฺสาร์ สาราปคตํ [๒] ยถา จ กทฺทลิกฺขณโธ
 อสฺสาร์ นิสฺสาร์ สาราปคโต ยเปยฺ ยถา จ มายา อสฺสาร์
 นิสฺสาร์ สาราปคตา ยเปยฺ เอวเมว รูปํ อสฺสาร์ นิสฺสาร์
 สาราปคตํ นิจุจสารสาเรน วา สฺขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน
 วา นิจุเจน วา ฐฺเวนวา สสฺสเตน วา อวิปริณามธฺมเมน วา,
 เวทนา อสฺสาร์ นิสฺสาร์ สาราปคตา ยเปยฺ สญฺญา อสฺสาร์
 นิสฺสาร์ สาราปคตา ยเปยฺ สงฺขารว อสฺสาร์ นิสฺสาร์ สาราปคตา
 ยเปยฺ วิญฺญาณํ อสฺสาร์ นิสฺสาร์ สาราปคตํ นิจุจสารสาเรน วา
 สฺขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจุเจน วา ฐฺเวน วา
 สสฺสเตน วา อวิปริณามธฺมเมน วา. เอวํ ตฺวจฺจนสงฺขารสมนุสฺสนา-
 วเสน สญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ. อิมํ ทัวิทฺธิ การณํ สญฺญโต
 โลกํ อเวกฺขติ.

อปิจ จหากาเรหิ สญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ: รูปํ^๓ อนิสฺสริยโต
 อกามการิยโต อผาสฺสนิยโต อวสวตฺตโนโต ปวตฺตติโต วิวิตฺตโต

^๑ จ.,เท. อุทกปฺพุทฺธํ

^๒ จ.,เท. ยถา จ มริจํ อสฺสาร์ นิสฺสาร์ สาราปคตา

^๓ จ.,เท. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนติ. อิมสฺมึ จาเน อญฺญตา ทิสฺสนติ:- อปิจ จหากาเรหิ สญฺญโต
 โลกํ อเวกฺขติ, จกฺขุ สญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา นิจุเจน วา ฐฺเวน วา สสฺสเตน
 วา อวิปริณามธฺมเมน วา. โสถํ สญฺญํ ยเปยฺ ฆาณํ สญฺญํ ยเปยฺ ชิวฺหา สญฺญา ยเปย
 กาโย สญฺโฆ ยเปยฺ มโน สญฺโฆ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา นิจุเจน วา ฐฺเวน วา
 สสฺสเตน วา อวิปริณามธฺมเมน วา. รูปา สญฺญา ยเปยฺ สทฺทา สญฺญา ยเปยฺ คณฺหา
 สญฺญา ยเปยฺ รสา สญฺญา ยเปยฺ โผฏฺฐพฺพา สญฺญา ยเปยฺ ธมฺมา สญฺญา อตฺเตน วา
 อตฺตนิเยน วา นิจุเจน วา ฐฺเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธฺมเมน วา. จกฺขุวิญฺญาณํ
 สญฺญํ ยเปยฺ มโนวิญฺญาณํ สญฺญํ ยเปยฺ จกฺขุสมฺผสฺโส สญฺโฆ ยเปยฺ มโนสมฺผสฺโส
 สญฺโฆ ยเปยฺ จกฺขุสมฺผสฺสา เวทนา สญฺญา ยเปยฺ มโนสมฺผสฺสา เวทนา สญฺญา
 ยเปยฺ รูปสญฺญา ยเปยฺ ธมฺมสญฺญา สญฺญา ยเปยฺ รูปสญฺเจตนา สญฺญา ยเปย
 ธมฺมสญฺเจตนา สญฺญา ยเปยฺ รูปตณฺหา สญฺญา ยเปยฺ รูปวิตกฺโก สญฺโฆ ยเปย
 รูปวิจาร์ สญฺโฆ ยเปยฺ ธมฺมวิจาร์ สญฺโฆ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา นิจุเจน วา
 ฐฺเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธฺมเมน วา. เอวํ จหากาเรหิ สญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ.

อเวกฺขติ, เวทนี ๕เปยฺ สณฺณํ ๕เปยฺ สงฺขารํ ๕เปยฺ วิญฺญาณํ
อนิสฺสริยโต อกามการิยโต อฆาสุณฺนิยโต อวสวตฺตฺนโต ปวฺตฺตฺติโต
วิวิตฺตโต อเวกฺขติ. เอวํ จ ทสหากาเรหิ สฺสณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ.”

อปิจ ทสหากาเรหิ สฺสณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ: รูปํ ริดฺดโต
ตฺวจฺจนโต สฺสณฺณโต อนตฺตโต อสารกโต วรฺกโต วิภวโต อหฺมมูลโต
สาสวโต สงฺขตโต อเวกฺขติ, เวทนี ๕เปยฺ สณฺณํ ๕เปยฺ สงฺขารํ
๕เปยฺ วิญฺญาณํ [*] ริดฺดโต ตฺวจฺจนโต สฺสณฺณโต อนตฺตโต
อสารกโต วรฺกโต วิภวโต อหฺมมูลโต สาสวโต สงฺขตโต อเวกฺขติ.
เอวํ ทสหากาเรหิ สฺสณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ.

อปิจ ทฺวาทสหากาเรหิ สฺสณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ: รูปํ น
สฺสโต, น ชีโว, น โปโส,^๒ น นโร, น มานโว, น อิตฺถิ, น
ปฺริโส, น อตฺตา, น อตฺตนิยํ, น อหํ, น มม, น โกจิ อตฺถิ,^๓
เวทนา ๕เปยฺ สณฺณํ ๕เปยฺ สงฺขารํ ๕เปยฺ วิญฺญาณํ น สฺสโต,
น ชีโว, น โปโส,^๒ น นโร, น มานโว, น อิตฺถิ, น ปฺริโส,
น อตฺตา, น อตฺตนิยํ, น อหํ, น มม, น โกจิ อตฺถิ.” เอวํ
ทฺวาทสหากาเรหิ สฺสณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ.

วฺตฺตตฺตฺนเหตฺม ภาควตา “ยํ ภิกฺขเว น ตฺมฺหากํ, ตํ ปชฺછ, ตํ
โว ปหิณฺตี ทิฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ; ภิกฺขเว
น ตฺมฺหากํ, รูปํ ภิกฺขเว น ตฺมฺหากํ, ตํ ปชฺછ, ตํ โว
ปหิณฺตี ทิฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ; เวทนา ภิกฺขเว น
ตฺมฺหากํ, ตํ ปชฺછ, सा โว ปหิณฺตี ทิฆรตฺตํ หิตาย สุขาย
ภวิสฺสติ; สณฺณํ ภิกฺขเว น ตฺมฺหากํ, ตํ ปชฺછ, सा โว ปหิณฺตี

^๑ ฉ., เท. จุติ อฺปฺปตฺติ ปฏิสนฺธิ ภวํ สํสํวณฺณํ

^๒ ฉ., เท. อยํ ปาโส น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. น กสฺสจฺจิ

ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี; สงฺขารรา ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ,
 เต ปชฺછ, เต โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี;
 วิญฺญาณํ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ ตํ ปชฺછ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ
 หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี. ตํ กิํ มณฺณณ^๑ ภิกฺขเว, ยํ อิมสฺมี
 เชตวเน ติณกญฺจสาขาปฺลาสํ, ตํ ชโน หเรยฺย วา ทฺเหยฺย วา
 ยถาปจฺจยํ วา กเรยฺย, อปิ น ตุมฺหากํ เอวมสฺส “อมฺเห ชโน
 หรตี วา ทฺหตี วา ยถาปจฺจยํ วา กโรตีตี. “โน เหนฺตํ ภนฺเต.
 ตํ กิสฺส เหนฺตํ. น^๒ โน เอว^๓ ภนฺเต อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วาตี.
 “เอวเมว โข ภิกฺขเว ยํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชฺછ, ตํ โว ปหีนํ
 ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี, กิณฺจ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, รุปํ
 ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, ตํ ปชฺછ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย
 สุขาย ภวิสฺสตี; เวทนา อเปยฺย สญฺญา อเปยฺย สงฺขารรา อเปยฺย
 วิญฺญาณํ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, ตํ ปชฺછ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ
 หิตาย สุขาย ภวิสฺสตีตี. เอวมปิ สญฺญโต โลกํ อเวกฺขตี.

อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทวโจ “[^๑]” สญฺโฆ
 โลโกตี ภนฺเต วุจฺจตี, กิตฺตาวตฺตา น โข ภนฺเต ‘สญฺโฆ โลโกตี
 วุจฺจตี. “ยสฺมา [^๒]” โข อานนฺท สญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน
 วา; ตสฺมา “สญฺโฆ โลโกตี วุจฺจตี, กิณฺจ อานนฺท สญฺญํ อตฺเตน
 วา อตฺตนิเยน วา. จกฺขุ [^๓]” สญฺญํ อเปยฺย รุปา สญฺญา อเปยฺย
 จกฺขุวิญฺญาณํ สญฺญํ อเปยฺย จกฺขุสมฺมสฺสโส สญฺโฆ, ยมฺปิทำ
 จกฺขุสมฺมสฺสปจฺจยา อุปปชฺชตี เวทียิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา

^๑ ฉ., เท. เสยฺยถาปี^{๒-๓} ฉ., เท. น หิ โน เอตํ^๓ ฉ., เท. สญฺโฆ โลโก^๔ ฉ., เท. จ^๕ ฉ., เท. โข อานนฺท

อทุกฺขมสฺสํ วา, ตมฺปิ สฺสณฺณํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา, โสถํ
 สฺสณฺณํ อเปยฺย สทฺทา สฺสณฺณา อเปยฺย ฆานํ สฺสณฺณํ อเปยฺย คนฺธา
 สฺสณฺณา อเปยฺย ชิวฺหา สฺสณฺณา อเปยฺย รสา สฺสณฺณา อเปยฺย กาโย
 สฺสณฺโณ อเปยฺย โผฏฺฐพฺพา สฺสณฺณา อเปยฺย มโน สฺสณฺโณ อเปยฺย
 ฐมฺมา สฺสณฺณา อเปยฺย มโนวิญญานํ สฺสณฺณํ อเปยฺย มโนสมฺผสฺโส
 สฺสณฺโณ, ยมฺปิทํ [°] มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทิตํ สฺสํ วา
 ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสฺสํ วา, ตมฺปิ สฺสณฺณํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน
 วา, ยสฺมา จ โข อานนฺท สฺสณฺณํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา;
 ตสฺมา ‘สฺสณฺโณ โลโกติ วุจฺจตีติ. เอวมฺปิ สฺสณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ.

สฺสทฺธํ ฐมฺมสมฺปปาทํ	สฺสทฺธํ สงฺขารสหนฺตตี
ปสฺสสหนฺตสฺส ยถาภูตํ	น ตํ ² ภายํ โหติ คามณิ,
ติณฺณกฺกุจฺสมํ โลกํ	ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ,
น อณฺณํ ปตฺถเย กิณฺจิ³	อณฺณตฺร อปฺปฏฺฐิสนฺธิยาติ.

เอวมฺปิ สฺสณฺณโต โลกํ อเวกฺขติ.

วุตฺตตณฺเหตํ ภควตา “เอวเมว [⁴] ภิกฺขเว ภิกฺขุ รูปี
 สมฺนุเนสฺสติ ยาวตา รูปีสฺส คติ, เวทนํ สมฺนุเนสฺสติ ยาวตา
 เวทนาย คติ, สฺสณฺณํ สมฺนุเนสฺสติ ยาวตา สฺสณฺณาย คติ, สงฺขาร
 สมฺนุเนสฺสติ ยาวตา สงฺขารานํ คติ, วิญญานํ สมฺนุเนสฺสติ ยาวตา
 วิญญานสฺส คติ, ตสฺส ภิกฺขุโน⁴ รูปี สมฺนุเนสฺสโต ยาวตา รูปีสฺส
 คติ, เวทนํ สมฺนุเนสฺสโต ยาวตา เวทนาย คติ, สฺสณฺณํ สมฺนุเนสฺสโต
 ยาวตา สฺสณฺณาย คติ, สงฺขาร สมฺนุเนสฺสโต ยาวตา สงฺขารานํ

° ฉ., เท. สฺสณฺณํ

³ ฉ., เท. นานณํ ปตฺถเยเต กิณฺจิ

⁴ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

² ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

⁴ ฉ., เท. โข

คติ, วิชาญาณ สมนุเสโต ยาวตา วิชาณสส คติ, ยมปิ
ยสฺส^๑ โหติ ‘อหนฺติ วา ‘มมฺนฺติ วา “อสมฺมิตฺติ วา, ตมฺปิ ตสฺส น
โหตีติ. เอวมฺปิ สฺสญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ.

ສຸພຸນໂຕ ໂລກໍ ອເວກຸບສສຸຕິ ສຸພຸນໂຕ ໂລກໍ ອເວກຸບສສຸ
ປຈຈເວກຸບສສຸ ທກຸບສສຸ ຕຸເລຫິ ຕິເຣຫິ ວິກາເວຫິ ວິຖູທໍ ກໂຣຫິຕິ
ສຸພຸນໂຕ ໂລກໍ ອເວກຸບສສຸ.

โมฆราช สทา สโตติ โมฆราชาติ ภควา ตัม พุราหุณ
 นามเน อาลปติ. สทาติ สพุพกาลัม ยเปยฺย ปจฺฉิเม วโยชนุเช.
 สโตติ จตุหิ การณเหติ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฺภูจฺจํ
 ภาวนุโต สโต ยเปยฺย โส วุจฺจติ สโตติ โมฆราช สทา สโต.

อตตตานุกิฏฐี อุหจจาติ อตตตานุกิฏฐี รุจจติ วิสตีวตถุกา
 สกกายกิฏฐิ. อิท อสสุตวา ปุณฺณชโน อริยานํ อทสฺสาวิ อริยธมฺมสฺส
 อโกวิโท อริยธมฺเม อวิเนโต สปปริสฺสานํ อทสฺสาวิ สปปริสฺสธมฺมสฺส
 อโกวิโท สปปริสฺสธมฺเม อวิเนโต รูปํ อตฺตโต สมฺนุปฺสฺสติ, รูปรวนฺตํ
 วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํ, เวทนํ ๔เปยฺ
 สณฺณํ ๔เปยฺ สงฺขารํ ๔เปยฺ วิญฺญาณํ อตฺตโต สมฺนุปฺสฺสติ,
 วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ
 วา อตฺตานํ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคชนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร
 ทิฏฺฐิวิสุกฺกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺพนฺทิตํ ทิฏฺฐิสํโยชนํ คาโห ปฏฺิกคาโห
 อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโป มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตनํ
 วิปริเยสคฺคาโห วิปริตคฺคาโห วิปฺปลลาสคฺคาโห^๒ มิจฺฉาคาโห
 อยาถาวกสฺมึ ‘ยาถาวกนฺติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสนฺนํ ทิฏฺฐิคตานิ,
 อยํ อตฺตานุกิฏฺฐิ. **อตตตานุกิฏฐี อุหจจาติ** อตตตานุกิฏฐี อุหจจ

สมฺมฺหจฺจ อุทฺทริตฺวา สมฺมฺทริตฺวา อุปฺปาณฺณิตฺวา สมฺมฺปฺปาณฺณิตฺวา
ปชฺชิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยณฺตีกตฺวา อนภาวํคเมตฺวาติ อตฺตานุทิกฺกฺขี
อุหจฺจ.

เอวํ มจฺจุตฺตโร สียาติ เอวํ มจฺจุมฺปิ^๑ ตเรยฺยาสิ, ชรณฺปิ^๒
ตเรยฺยาสิ, มรณฺมฺปิ ตเรยฺยาสิ อุตฺตเรยฺยาสิ [^๓] สมตฺติกฺกเมยฺยาสิ
วீตฺวตฺเตยฺยาสิติ เอวํ มจฺจุตฺตโร สียา.

เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตฺนฺติ เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ ปจฺจเวกฺขนฺตํ
ตฺลยฺนฺตํ ตีรยฺนฺตํ วิภาวยฺนฺตํ วิญฺจํ กโรนฺตฺนฺติ เอวํ โลกํ
อเวกฺขนฺตํ.

มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ [^๔] มาโรปิ มจฺจุราชา, มรณฺมฺปิ
มจฺจุราชา. น ปสฺสตีติ: มจฺจุราชา น ปสฺสตี น ทกฺขตี นาริคจฺจตี
น วินฺทตี น ปฏฺลิภตี.

วุตฺตณฺเหตํ ภควตา “เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว อารณฺณิโก มิโค
อธฺมเย ปวเน จรมาโน วิสฺสตุโถ คจฺจตี, วิสฺสตุโถ ติฏฺฐตี,
วิสฺสตุโถ นิสฺสีตี, วิสฺสตุโถ เสยฺยํ กปฺเปตี, ตํ กิสฺส เหตุ.
อนาปาถคโต ภิกฺขเว ลฺลทฺทสฺส; เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ
วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกฺุสเลหิ ฆมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจาร์ วิเวกํ
ปีติสฺสํ ปจฺมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริตี, อयํ วุจฺจตี ภิกฺขเว ‘ภิกฺขุ
อนธมฺกาสี มารํ, อปทํ วริตฺวา มารจกฺขุอทสฺสนํ^๕ คโต ปาปิโมโต,

^๑ ฉ., เท. มจฺจุมฺปิ

^๒ ฉ., เท. ปตเรยฺยาสิ

^๔ ฉ., เท. มารจกฺขํ อทสฺสนํ, เอวุมฺปิริ.

^๒ ฉ., เท. ชราปิ

^๔ ฉ., เท. มจฺจุมฺปิ มจฺจุราชา

ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ วิตกุกวิจารานํ ฐุปสฺมา อชฺฌตฺตํ
สมฺปสฺสาทนํ เจตโส เอโกทิกาวํ อวิตกุกํ อวิจาร์ สมาริขํ ปิติสฺสํ
ทฺฐิตํ ฌานํ อเปยฺย ตฺถิตํ ฌานํ อเปยฺย จตฺตตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช
วิหริติ, อयํ วุจฺจติ ภิกขเว ‘ภิกขุ อนฺธรมกาสิ มาริ, อปทํ วริตฺวา
मारจฺกฺขุอทสฺสนํ คโต ปาปิมโต,

ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ สพฺพโส รุปสฺสณฺณานํ สมตฺติกฺกมา
ปฏฺฐิสสณฺณานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสสณฺณานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต
อากาโสติ อากาसानญฺจายตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ, อयํ วุจฺจติ
ภิกขเว ‘ภิกขุ อนฺธรมกาสิ มาริ, อปทํ วริตฺวา มารจฺกฺขุอทสฺสนํ
คโต ปาปิมโต,

ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ สพฺพโส อากาसानญฺจายตฺนํ
สมตฺติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตฺนํ อุปสมฺปชฺช
วิหริติ, [°] สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิณฺจิติ
อากิณฺจญฺจายตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ, สพฺพโส อากิณฺจญฺจายตฺนํ
สมตฺติกฺกมฺม เนวสสณฺณานาสสณฺณายตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ, สพฺพโส
เนวสสณฺณานาสสณฺณายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม สสณฺณาวะทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช
วิหริติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขิณา โหณฺติ, อयํ
วุจฺจติ ภิกขเว ‘ภิกขุ อนฺธรมกาสิ มาริ, อปทํ วริตฺวา มารจฺกฺขุ-
อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต, ติณฺโณ โลเก วิสฺสติกั^๒ โส วิสฺสตฺโต
คจฺจติ, วิสฺสตฺโต ติณฺจติ, วิสฺสตฺโต นิสีหติ, วิสฺสตฺโต เสยฺย
กปฺเปติ, ตํ กิสฺส เหตุ. อนาปาถคโต ภิกขเว ปาปิมโตติ
มจฺจุราชา น ปสฺสติ. เตนาห ภควา

^๑ ฉ.,เท. ปุณ จปริ ภิกขเว, เอวมฺปริปิ.

^๒ ฉ.,เท. วิสฺสติกนฺติ

“สฺยณโต โลกํ อเวกฺขสฺส โมฆราช สทา สโต
 อตฺตานุทิกฺขจี้ อฺหจฺจ เหวํ มจฺจุตฺตโร ลียา
 เหวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ.

สห คาทาปริโยสํนา ๕เปยฺ “สตฺถา เม ฆนฺเต ภาควา,
 สวโกหฺมสฺมีติ.

ปณฺณรสม โฆฆราชมาณวปัญหานิทฺเทโส.

๑๖. ปังคิยมาณวปณฺหณิทฺเตโส

[๘๙] “ชิตฺตฺโณหฺมสมฺมํ อพฺโล วิวณฺโณ^๑ (อิจฺจายสฺมา ปังคิโย)

เนตฺตา น สฺสทฺธา สวณฺํ น ผาสฺสุ

มาหฺมปฺนสฺส^๒ โมมฺุโห อนฺตราว^๓

อาจิกฺข ฐมฺมํ ยมฺหํ วิชณฺณํ

ชาติขุขราย อธิ วิปฺปหานํ.

(๑)

ชิตฺตฺโณหฺมสมฺมํ อพฺโล วิวณฺโณติ [^๔] ชิตฺตฺโณ วุทฺโธ มหฺลลโก
 อทฺธคโต วโยนุปฺปตฺโต วิสวสฺสสฺสติโก ชาตียา. **อพฺโลติ** ทุพฺพโล
 อปฺปพโล อปฺปถาโม. **วิวณฺโณติ** วิตวณฺโณ วิคตวณฺโณ [^๕], ยา
 สา ปุริมา สฺมา วณฺณนิภา, สา อนฺตรหิตา อาทินโว ปาตุฏฺโถติ
 ชิตฺตฺโณหฺมสมฺมํ อพฺโล วิวณฺโณ. **อิจฺจายสฺมา ปังคิโยติ อิจฺจาติ**
 ปทสนฺธิ ๔เปยฺ อายสฺมาติ ปิยวจฺนํ ๔เปยฺ **ปังคิโยติ** ตสฺส
 พุราหฺมณสฺส นามํ ๔เปยฺ อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา ปังคิโย.

เนตฺตา น สฺสทฺธา สวณฺํ น ผาสฺสุติ เนตฺตา อสฺสทฺธา
 อวิสฺสทฺธา อปฺริสฺสทฺธา อโวทาคา, โน ตถา จกฺขุณา รุป^๖
 ปสฺสสามีติ เนตฺตา น สฺสทฺธา. **สวณฺํ น ผาสฺสุติ** โสถํ อสฺสทฺธํ
 อวิสฺสทฺธํ อปฺริสฺสทฺธํ อโวทาคํ, โน ตถา โสเตน สทฺทํ สฺสโณมีติ
 เนตฺตา น สฺสทฺธา สวณฺํ น ผาสฺสุ.

มาหฺมปฺนสฺส โมมฺุโห อนฺตราวาติ มาหํ^๗ นสฺสํ ปนสฺสํ
 วินสฺสํ.^๘ **โมมฺุโหติ** อวิทวา^๙ อวิชฺชาคโต อณฺาณิ อวิภาวี ทุพฺปณฺโณ.

^๑ ฉ., เท. ชิตฺตฺโณหฺมสมฺมํ อพฺโล วิตวณฺโณ, เอมฺปฺริปิ.^๒ ฉ., เท. มาหํ นสฺสํ^๓ สยา. อนฺตราย, เอมฺปฺริปิ.^๔ ฉ., เท. ชิตฺตฺโณหฺมสมฺมํ^๕ ฉ., เท. วิคจฺฉิตวณฺโณ^๖ ฉ., เท. รุป^{๗-๘} ฉ., เท. มาหํ นสฺสํ มาหํ นสฺสํ มาหํ วินสฺสํ, มาหํ ปนสฺสํ ^๙ ฉ., เท. โมมฺุโห

อนุตราวาติ ตฺยหํ ฐมมํ ทิฏฐีํ ปฏิปทํ มคฺคํ อนนฺตณฺาย อนนฺตวิทฺตวา^๑
อวิทิตํ กตฺวา^๒ อปฏฺฐิลลิตฺวา อผุสฺสยิตฺวา^๓ อสจฺฉนิกตฺวา อนุตฺตราวเ
กาลํ กรเญยนฺติ มาหมฺปนสฺสํ โมมฺโห อนุตฺตราว.

อาจิกฺข ฐมมํ ยมมํ วิชณฺณนฺติ อาจิกฺข ฐมฺมนฺติ อาทิกุลยาณํ
มชฺฌกฺกยาณํ ปริโยสานกฺกยาณํ สาทตฺถํ สพฺพยณฺชนํ เกวลปรีปฺปณฺณํ
ปรีสุทฺธํ พุรหฺมจริยํ จตฺตารอ สติปฏฺฐาเน จตฺตารอ สมมปฺปชานเ
จตฺตารอ อิทฺธิปาเท ปณฺจินฺทริยานิ ปณฺจ พลาณิ สตฺต โพชฺฌนฺเ
อริยํ อฏฺฐจฺจนฺตํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ
อาจิกฺข เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานิกรโห
ปกาเสหิติ อาจิกฺข ฐมมํ. ยมมํ วิชณฺณนฺติ ยมมํ ชาเนยฺย
อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฏฺฐวิชาเนยฺย ปฏฺฐวิชฺฌเนยฺย อธิคฺฉเนยฺย
ผุสฺสเยยฺย^๔ สจฺฉนิกเรยนฺติ อาจิกฺข ฐมมํ ยมมํ วิชณฺณ.

ชาติขุชฺชราย อิทฺ วิปฺปหานนฺติ อิทฺ ชาติขุชฺชารณสฺส ปหานํ
วูปสโม ปฏฺฐินิสฺสคฺโค ปฏิปฺปสฺสทฺธิ อมตํ นิพฺพานนฺติ ชาติขุชฺชราย
อิทฺ วิปฺปหานํ. เตนหา โส พุรหฺมโณ

“ชฺฉนฺโณหฺมสฺมี อพฺโล วิวณฺโณ, (อิจฺจาเยสฺมา ปังคิโย)
เนตฺตทา น สุทฺธา สวณฺ น ผาสฺ,
มาหมฺปนสฺสํ โมมฺโห อนุตฺตราว
อาจิกฺข ฐมมํ ยมมํ วิชณฺณ
ชาติขุชฺชราย อิทฺ วิปฺปหานนฺติ.

^๑ฉ., เท. อนนฺตณฺตวา

^๓ฉ., เท. อผุสฺสยิตฺวา

^๒ฉ., เท. อวิทิตวา

^๔ เท. ผุสฺสเยยฺย, เอวมฺปรีป.

[๙๐] “ทิสฺวาน รูเปสฺ วิหณฺณมานเณ (ปิงฺกียาติ ภควา)
 รูปฺปนฺนํ รูเปสฺ ชนา ปมตฺตา
 ตตฺตมา ตฺวํ ปิงฺกีย อปฺปมตฺโต
 ขหสฺส รูปํ อปฺนพฺภวาย. (๒)

ทิสฺวาน รูเปสฺ วิหณฺณมานนํ รูเปสฺสุติ จตฺตารโ จ มหาภูตา
 จตฺตุนนจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ. สตฺตา รูปเหตุ รูปปัจจัยา
 รูปการณา หณฺณนํ วิหณฺณนํ อุปหณฺณนํ อุปฆาตยนฺติ,^๑ รูเป
 สติ, วิวิธกมฺมการณา กาเรนฺติ, กสาหิปี ตาเพนฺติ, เวตฺเตหิปี
 ตาเพนฺติ, อทฺธพณฺฑกเกหิปี ตาเพนฺติ, หตฺถมฺปี จินฺทนฺติ, ปาทมฺปี
 จินฺทนฺติ, หตฺถปาทมฺปี จินฺทนฺติ, กณฺณมฺปี จินฺทนฺติ, นาสมฺปี
 จินฺทนฺติ, กณฺณนาสมฺปี จินฺทนฺติ, พิลฺงฺกถาลิกมฺปี กโรนฺติ,
 สงฺขมฺมกมฺปี^๒ กโรนฺติ, ราหุขมฺปี กโรนฺติ, ไชติมาลิกมฺปี
 กโรนฺติ, หตฺถปชฺโชติกมฺปี กโรนฺติ, เอรกตฺติกมฺปี กโรนฺติ,
 จิรกวาสิกมฺปี^๓ กโรนฺติ, เอณฺเวยยกมฺปี กโรนฺติ, พลิสฺมฺลิกมฺปี
 กโรนฺติ, กหาปณฺนิกมฺปี กโรนฺติ, ขารายตฺตจฺฉิกมฺปี กโรนฺติ,
 ปลฺลขปริวตฺติกมฺปี กโรนฺติ, ปลาลปฺจกมฺปี กโรนฺติ, ตตฺเตนปี
 เตเลน โอสฺถจฺฉนฺติ, สฺนเขหิปี ขาทาเพนฺติ, ชีวนฺตมฺปี สฺสุเล
 อุตฺตาเสนฺติ, อสินาปี^๔ สีสํ จินฺทนฺติ. เอวํ สตฺตา รูปเหตุ
 รูปปัจจัยา รูปการณา หณฺณนํ วิหณฺณนํ อุปหณฺณนํ
 อุปฆาตยนฺติ. เอวํ หณฺณมานเณ วิหณฺณมานเณ อุปหณฺณมานเณ
 อุปฆาตมานเณ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา
 วิภูตํ กตฺวาติ ทิสฺวาน รูเปสฺ วิหณฺณมานเณ. ปิงฺกียาติ ภควาติ
 ปิงฺกียาติ ภควา ตํ พุราหุณฺณํ นามเณ อาลปฺติ. ภควาติ
 คารวาทิวจนเมตํ ขเปฯ ยทิทํ ภควาติ ปิงฺกียาติ ภควา.

^๑ ฉ., เท. อุปฆาตยนฺติ, เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ., เท. สงฺขมฺมกมฺปี

^๓ สฺยา. จีรวาสิกมฺปี

^๔ สฺยา. อสินา

รูปปฺนฺติ รูปเปสฺ **ขนา** ปมตฺตาติ **รูปปฺนฺตฺติ** รูปปฺนฺติ กุปฺนฺติ
 ปิพฺยนฺติ^๑ ฆฏฺฏนฺติ, พฺยตฺติตา^๒ โทมนสฺสิตา โหนฺติ, จกฺขุโรเคน
 รูปปฺนฺติ กุปฺนฺติ ปิพฺยนฺติ ฆฏฺฏนฺติ, พฺยตฺติตา โทมนสฺสิตา
 โหนฺติ, โสตรโรเคน ๔เปยฺ ๔สมกสฺวาตตปสฺสึสฺสสมฺพสฺเสหิ รูปปฺนฺติ
 กุปฺนฺติ ปิพฺยนฺติ ฆฏฺฏนฺติ, พฺยตฺติตา โทมนสฺสิตา โหนฺตฺติ
 รูปปฺนฺติ รูปเปสฺ.

อถวา จกฺขุสฺมึ หิยมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน
 วิคจฺจมาเน อนฺตรธายมาเน รูปปฺนฺติ ๔เปยฺ โทมนสฺสิตา โหนฺติ,
 โสตรสฺมึ ๔เปยฺ ฆานสฺมึ ๔เปยฺ ชิวฺหาย ๔เปยฺ กายสฺมึ ๔เปยฺ
 รูปสฺมึ ๔เปยฺ สทฺทสฺมึ ๔เปยฺ คณฺธสฺมึ ๔เปยฺ รสสฺมึ ๔เปยฺ
 โผฏฺฐพฺพสฺมึ ๔เปยฺ กุลสฺมึ ๔เปยฺ คณฺสฺมึ ๔เปยฺ อาวาสสฺมึ ๔เปยฺ
 ลาภสฺมึ ๔เปยฺ ยสฺสฺมึ ๔เปยฺ ปสฺสํสาย ๔เปยฺ สุขสฺมึ ๔เปยฺ
 จีวรสฺมึ ๔เปยฺ ปิณฺฑปาทสฺมึ ๔เปยฺ เสนาสนสฺมึ ๔เปยฺ คิลาน-
 ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสฺมึ หิยมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน
 วิคจฺจมาเน อนฺตรธายมาเน รูปปฺนฺติ กุปฺนฺติ ปิพฺยนฺติ ฆฏฺฏนฺติ,
 พฺยตฺติตา โทมนสฺสิตา โหนฺตฺติ เอวมฺปิ รูปปฺนฺติ รูปเปสฺ.

ขนาติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สฺสทฺทา จ
 คหฺภูจา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ.

ปมตฺตาติ ปมาโท วตฺตพฺโพ กายทฺวจฺจเร^๓ วา
 วจฺจิตฺจเร^๓ วา มโนทฺวจฺจเร^๓ วา ปณฺจสฺ วา กามคฺเชสฺ
 จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปาทนํ กุสฺลนํ วา ฌมฺมานํ
 ภาวนา ^[๔] อสาทจฺจกิริยาตา อนญฺจิตกิริยาตา โอลีนวฺตฺติตา

^๑ ฉ., เท. ปิพฺยนฺติ, เอวมฺปิ.

^๒ ฉ., เท. พฺยตฺติตา, เอวมฺปิ.

^{๓-๔} ฉ., เท. กายทฺวจฺจเร^๓ วา วจฺจิตฺจเร^๓ วา มโนทฺวจฺจเร^๓ วา ^๔ ฉ., เท. อสทฺกจฺจกิริยาตา

นิกขิตตจจนฺตนา นิกขิตตฐรตา อนาสวณา อภาวณา อพหุสิกมฺมํ
อนธิฏฺฐาณํ อนนฺโโยโค ปมาโท, โย เอวรูปโป ปมาโท ปมชฺชนา
ปมชฺชิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ปมาโท. อิมินา ปมาเทน สมณฺหาคตา
ชนา ปมตฺตาติ รูปฺปนฺติ รูปฺเปสฺส ชนา ปมตฺตา.

ตสฺมา ตฺวํ ปิงฺคิย **อปฺปมตฺโตติ ตสฺมา** ตํการณา
ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา เอวํ อาทีนํ สมฺปสฺสमानํ รูปฺเปสฺสติ
ตสฺมา ตฺวํ ปิงฺคิย. **อปฺปมตฺโตติ** สกฺกจฺจการี สาทจฺจการี ๕เป๕
อปฺปมตฺโต^๑ กุสเลสฺส รมฺเมสฺสติ ตสฺมา ตฺวํ ปิงฺคิย อปฺปมตฺโต.

ขหฺสฺส รูปํ **อปฺนพฺภวยาติ รูปฺนฺติ** จตฺตาริ จ มหาภฺตฺตา
จตฺนฺนญจ มหาภฺตฺตานํ อุปาทายรูปํ. **ขหฺสฺส** รูปฺนฺติ รูปํ ขหฺสฺส
รูปํ ปขหฺสฺส รูปํ วิโนเทหิ รูปํ พฺยนฺตีกโรหิ รูปํ อนภาวํคเมหิตฺติ
ขหฺสฺส รูปํ. **อปฺนพฺภวยาติ** ยถา เต รูปํ อีธเว นีรฺุชฺฌเมยฺย,
ปฺนํ ปฏฺฐิสฺสณฺธิโก^๒ น นีพฺพตฺเตยฺย กามชาตฺยา วา รูปฺชาตฺยา
วา อรูปฺชาตฺยา วา, กามภเว วา รูปภเว วา อรูปภเว วา,
สณฺณภเว วา อสณฺณภเว วา เหนวสณฺณานาสณฺณภเว วา,
เอกโวการภเว วา จตฺตโวการภเว วา ปญฺจโวการภเว วา, ปฺนํ
คตฺติยา วา อุปปตฺติยา วา ปฏฺฐิสฺสณฺธิยา วา [๓] สํสาเร วา วฏฺฏเณ
วา น ชเนยฺย น สณฺชเนยฺย น นีพฺพตฺเตยฺย นาภินีพฺพตฺเตยฺย
อีธเว นีรฺุชฺฌเมยฺย วูปสเมยฺย อตฺถํ คจฺฌเมยฺย ปฏฺฐิปฺปสฺสมภฺเวยยาติ
ขหฺสฺส รูปํ อปฺนพฺภวยา. เตนนาห ภควา

^๑ ฉ.,เท. อปฺปมาโท

^๒ ฉ.,เท. ปฏฺฐิสฺสณฺธิโก ภโว

^๓ ฉ.,เท. ภเว วา, เอวฺมปริปิ.

“ทิสฺวาน รุปํสฺส วิหณฺณมาเน (ปังคิยาติ ภควา)
 รูปํปณฺติ รุปํสฺส ชนา ปมตฺตา
 ตสฺมา ตฺวํ ปังคิย อปฺปมตฺโต
 ชหสฺส รุปํ อปฺปนพฺภาวยาติ.

[๙๑]

“ทิสฺวา จตฺตฺโส วิทิสฺวา จตฺตฺโส
 อุทฺธํ อโห ทส ทิสฺวา อิมายิ
 น ตฺยหํ อทิกฺกัจํ อสฺสตามุตํ วา
 อโถ อวิณฺณวตํ กิณฺณจิ นมตฺถิ โลเก
 อาจิกฺข ฐมฺมํ ยมํ วิชณฺณํ
 ชาตฺติชฺชราย อิทฺธ วิปฺปหานํ.

(๓)

ทิสฺวา จตฺตฺโส วิทิสฺวา จตฺตฺโส อุทฺธํ อโห ทส ทิสฺวา อิมายิ
 ทส ทิสฺวา [๑] น ตฺยหํ อทิกฺกัจํ อสฺสํ อมุตํ, อวิณฺณวตํ กิณฺณจิ
 อตฺตตฺโต วา ปรตฺโต วา อุภยตฺโต วา ทิกฺกจฺฐมฺมิโก วา อตฺโต
 สมฺปราชิโก วา อตฺโต อุตฺตฺตาน^๒ วา อตฺโต คมฺภีโร วา อตฺโต
 อุพฺพัโห วา อตฺโต ปฏฺจจฺจนฺโน วา อตฺโต เนยฺโย วา อตฺโต นีโต
 วา อตฺโต อนนฺวชฺโช วา อตฺโต นิกกิเลโส วา อตฺโต โวทานโน
 วา อตฺโต^๒ ปรมตฺโต วา นตฺถิ น^๓ สติ น สํวิชฺชนฺติ
 นฺุปลพฺภานตฺติ^๓ น ตฺยหํ อทิกฺกัจํ อสฺสตามุตํ วา อโถ อวิณฺณวตํ
 กิณฺณจิ นมตฺถิ โลเก.

อาจิกฺข ฐมฺมํ ยมํ วิชณฺณนฺติ อาจิกฺข ฐมฺมนฺติ อาทิกฺกฺลฺยาณํ
 ๕เปยฺ นินฺพุพานคามินิณฺจ ปฏฺธิปทํ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺณเปหิ

^๑ ฉ., เท. น ตฺยหํ อทิกฺกัจํ อสฺสํ อมุตํ, อโถ อวิณฺณวตํ กิณฺณจิ นมตฺถิ โลเกติ.

^{๒-๒} สฺยา. ๕เปย

^{๓-๓} สฺยา. น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นฺุปลพฺภานตฺติ.

ปฏฺจเปหิ วิวราหิ วิฆาหิ อุตตานิกรโหหิ ปกาเสหิติ อาจิฏฺข
 ฌมฺมํ ยมฺหํ วิชฌณฺติ ยมฺหํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย
 ปฏฺวิวิชาเนยฺย ปฏฺวิวิชฌเนยฺย อธิคจฺเจยฺย ฝุเสยฺย สจฺจนิกรเวยฺยนฺติ
 อาจิฏฺข ฌมฺมํ ยมฺหํ วิชฌณฺติ.

ชาติขุขราย อธิ วิปฺปหานนฺติ อธิเรว ชาติขุขรามรณฺสสุส ปหานํ
 วุปฺสโม ปฏฺนิสฺสคโค ปฏฺปิปฺสสทฺธิ อมตํ นิพฺพานนฺติ ชาติขุขราย
 อธิ วิปฺปหานํ. เตนาห โส พุราหฺมโณ

“ทิสฺวา จตฺสฺโส วิทิสฺวา จตฺสฺโส
 อุกฺกั อโธ ทสฺ ทิสฺวา อิมาย
 น ตฺยํหํ อทิกฺกัจํ อสฺตามุตํ วา
 อโธ อวิณฺณตํ กิณฺณจิ นมตฺติ โลเก
 อาจิฏฺข ฌมฺมํ ยมฺหํ วิชฌณฺติ
 ชาติขุขราย อธิ วิปฺปหานนฺติ.

[๙๒] “ตณฺหาธิปฺนฺเน มนฺุเช เปกฺขมาโน (ปิงฺคิยาติ ภควา)
 สนฺตาปชาเต ชรธา ปเรเต,
 ตสฺมา ตฺวํ ปิงฺคิย อปฺปมตฺโต
 ขหสฺสุ ตณฺหํ อปฺนฺนพฺภวาย. (๔)

ตณฺหาธิปฺนฺเน มนฺุเช เปกฺขมาโนติ ตณฺหาติ. รูปตณฺหา
 สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺจพฺพตณฺหา ฌมฺมตณฺหา.
 ตณฺหาธิปฺนฺเนติ ตณฺหาอธิปฺนฺเน^๑ ตณฺหานํคเต ตณฺหานํสญฺเ
 ตณฺหาयाปฺนฺเน^๒ อภิภูเต ปรียาทินฺนจิตฺเต. มนฺุเชติ สจฺจตาวิจฺจนํ.
 เปกฺขมาโนติ เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน โอลอเกยมาโน นิชฺฌายมาโน

^๑ ฉ., เท. ตณฺหาธิปฺนฺเน ตณฺหานํค

^๒ ฉ., เท. ตณฺหา ย ปนฺเน ปฏฺปิปฺนฺเน

อุปปริกฺขมาโนติ ตณฺหาธิปฺนฺเน มนุเช เปกฺขมาโน. **ปิงฺคิยาติ**
ภควาติ ปิงฺคิยาติ ภควา พุราหฺมณฺ นามเณ อาลปติ. **ภควาติ**
 คารวาทิวจนเมตํ ๕เปยฺ สจฺจนิกา ปณฺณตฺตติ ยทฺธิํ ภควาติ ปิงฺคิยาติ
 ภควา.

สนฺตปาชาเต **ขรสา** **ปเรเตติ** **สนฺตปาชาเตติ** **ชาติยา**
 สนฺตปาชาเต, ขราย สนฺตปาชาเต, พฺยาธินา สนฺตปาชาเต,
 มรณฺเณ สนฺตปาชาเต, โสภปริเทวทฺกฺขทฺโหมนสฺสุปายาเสหิ
 สนฺตปาชาเต, เนรยิเกณ ทฺกฺกฺเขณ สนฺตปาชาเต ๕เปยฺ ทิฏฺฐิพฺยสเนน
 ทฺกฺกฺเขณ สนฺตปาชาเต อิตฺติชาเต อุปทฺทวชาเต อุปสคฺคชาเตติ
 สนฺตปาชาเต. **ขรสา** **ปเรเตติ** ขราย ผุฏฺเฐ ปเรเต สโมหิตเ [๑]
 ชาตฺยานุคเต ขราย อนุสฺสเว พฺยาธินา อภิภูเต มรณฺเณ อพฺภาหเต
 อตาณเณ อเลณเณ อสรณเณ อสรณฺนิภูเตติ สนฺตปาชาเต **ขรสา** **ปเรเต**.

ตสฺมา **ตฺวํ ปิงฺคิย** **อปฺปมตฺโตติ** **ตสฺมาติ** **ตสฺมา** ตํการณา
 ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา เอวํ อาทึนํว สมฺปสฺสสมาโน ตณฺหาयाติ
 ตสฺมา ตฺวํ ปิงฺคิย. **อปฺปมตฺโตติ** สกฺกจฺจการี สาตจฺจการี ๕เปยฺ
 อปฺปมตฺโต^๒ กุสเลสุ ฌมฺเมสุติ ตสฺมา ตฺวํ ปิงฺคิย **อปฺปมตฺโต**.

ขหสฺสุ **ตณฺหํ** **อปฺนพฺภวายาติ** **ตณฺหาติ** **รูปตณฺหา**
 สทฺทตณฺหา คณฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฌมฺมตณฺหา.
ขหสฺสุ **ตณฺหนฺติ** ตณฺหํ ขหสฺสุ, ตณฺหํ ปขหสฺสุ ตณฺหํ วิโนเทหิ,
 ตณฺหํ พฺยนฺตํโรหิ, ตณฺหํ อนภาวํคเมหิติ **ขหสฺสุ** **ตณฺหํ**.
อปฺนพฺภวายาติ ยถา เต รูปํ อีเชว นิสฺรุฌเมยฺย, ปฺน ปฏฺฐิสนฺธิโกว
 น นิพฺพตฺเตยฺย กามชาตฺตฺยา वा รูปชาตฺตฺยา वा อรูปชาตฺตฺยา वा

^๑ ฉ.,เท. สมฺนฺนาคเต

^๒ ฉ.,เท. อปฺปมาโท

กามภเว วา รูปภเว วา อรูปภเว วา สญญามภเว วา
 อสญญามภเว วา เนวสญญานาสญญามภเว วา, เอกโวการภเว วา
 จตุโวการภเว วา ปญจโวการภเว วา, ปุณ คติยา วา อุปปตติยา วา
 ปฏิสนธิยา วา สัมมาระ วา วฏฺเฐ วา น ชเนยฺย น สญชเนยฺย
 น นิพฺพตฺเตยฺย นานินิพฺพตฺเตยฺย อิธะว นิสฺสชฺเฌยฺย วุสฺสเมยฺย
 อตฺถํ คจฺเจยฺย ปฏิปฺปสฺสมภะยยาติ ชหสฺสุ ตณฺหํ อปฺนพฺภาวาย.
 เตนาห ภควา

“ตณฺหาธิปฺนเน มนุเช เปกฺขมาโน (ปิงคิยาติ ภควา)
 สนฺตาปชาเต ชรสา ปเรเต
 ตสฺมา ตฺวํ ปิงคิย อปฺปมตฺโต
 ชหสฺสุ ตณฺหํ อปฺนพฺภาวายาติ.

สท คาทาปริโยसानา เตน^๑ พุราหุมนเนน สทฺธิ เอกัจจนฺทา
 เอกปฺปโยคา เอกาธิปฺปายา เอกวาสนวาสิตา, เตสํ อเนกปาณ-
 สหสฺसानํ วิรชํ วิตมลํ ฌมฺมจกฺขุํ อุทปาติ “ยงฺกิณฺจิ สมฺมทฺยฌมฺมํ,
 สพฺพพฺนตํ นิโรธฌมฺมณฺติ. ตสฺส จ พุราหุมนสฺส วิรชํ วิตมลํ
 ฌมฺมจกฺขุํ อุทปาติ “ยงฺกิณฺจิ สมฺมทฺยฌมฺมํ, สพฺพพฺนตํ นิโรธฌมฺมณฺติ.
 สท จกฺขุปฏฺฐิลาภา^๒ อชินชฎาวากจฺริทณฺทกมณฺทลฺลเกสา จ มสฺสุ
 จ อนฺตรหิตา. ภณฺทกาสายวตฺถวสโน สงฺฆาฏิปตฺตจฺวีรชโร ภิกฺขุ
 อนวตฺถปฏฺฐิปตฺติยา ปญฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสमानโน นิสินฺโน โหติ
 “สตุถา เม ภนฺเต ภควา, สาวโกหมสมฺมิตฺติ.

โสฬสโม ปิงคิยมาณวปฺนหานิทฺเทโส.

^๑ ฉ., เท. เย เต พุราหุมนเนน

^๒ ฉ., เท. ฌมฺมจกฺขุสฺส ปฏฺฐิลาภา

๑๗. ปารายนตถุติคากาณิหุเทโส^๑

[๙๓] อิทมโวจ ภควา มคเชสุ วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเย
 ปริจาริกโสฬสหนฺ^๒ พุราหุมนานํ อหุณฺญโง ปุณฺโง ปุณฺโง ปณฺหํ
 พุยาภาสี.

อิทมโวจ ภควาติ อิมํ^๓ ปารายนํ อโวจ. ภควาติ
 การวาทิวจนเมตํ ๗เปฯ สจฺฉิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ ภควาติ
 อิทมโวจ ภควา.

มคเชสุ วิหรนฺโตติ มคชนามเก ชนปเท. วิหรนฺโตติ
 วิหรนฺโต อิริยนฺโต วตฺเตนฺโต ปาเลนฺโต ยเพนฺโต ยาเพนฺโต.
 ปาสาณเก เจติเยติ ปาสาณเกเจติยํ วุจฺจติ พุทฺธาสนนฺติ มคเชสุ
 วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเย.

ปริจาริกโสฬสหนฺ พุราหุมนานนฺติ ปิงฺคิโย พุราหุมนเ
 พาวริสฺส พุราหุมนสฺส เสฏฺโง^๔ เสฏฺจวโร ปริจาริกโก^๕ ปิงฺคิเยน
 เต โสฬสาติ เอวมปิ ปริจาริกโสฬสหนฺ พุราหุมนานํ. อถวา เต
 โสฬส พุราหุมนา พุทฺธสฺส ภควโต เสฏฺจา^๔ เสฏฺจวรา ปริจาริกา
 สियฺนฺติ^๕ เอวมปิ ปริจาริกโสฬสหนฺ พุราหุมนานํ.

อหุณฺญโง ปุณฺโง ปุณฺโง ปณฺหํ พุยาภาสีติ อหุณฺญโงติ
 อหุณฺญโง อหุณฺเสโต. ปุณฺโง ปุณฺโงติ ปุณฺโง ปุณฺจติโต ยาจิโต
 อหุณฺเสโต ปสาทิโต.^๖ ปณฺหํ พุยาภาสีติ ปณฺหํ พุยาภาสี อาจิภฺขิ

^๑ สฺยา. โสฬสมาณวกปณฺหา นิคมนิหุเทโส, เอวมฺปิริปิ.

^๒ ฉ.,เท. ปริจาริกโสฬสหนฺ อ. ปริวาริกโสฬสหนฺ ^๓ ฉ.,เท. อิทํ

^{๔-๕} ฉ.,เท. ปทฺธโร ปทฺธจโร ปริจาริกโก สิสฺโส

^{๕-๕} ฉ.,เท. ปทฺธา ปทฺธจวรา ปริจาริกา สิสฺสาติ

^๖ ฉ.,เท. ปุณฺโง ปุณฺโง ปุณฺจติโต ปุณฺจติโต ยาจิโต ยาจิโต อหุณฺเสโต อหุณฺเสโต ปสาทิโต
 ปสาทิโต

เทเสสิ ปณฺณเปสิ ปุณฺณเปสิ วิวริ วิภาสิ อุตฺตานิํกาลสิ ปกาเสสีติ
 อชฺฌินฺโจ ปุณฺณโจ ปุณฺณโจ ปณฺหํ พุยาภาสิ. เตเนตํ วุจฺจติ

“อิทมวโจ ภควา มคเชสุ วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเย
 ปริจาริกโสฬสนฺนํ พุราหมณานํ อชฺฌินฺโจ ปุณฺณโจ ปุณฺณโจ ปณฺหํ
 พุยาภาสีติ.

[๙๔] เอกเมกสุส เจปิ ปณฺหสุส อตุตฺถมณฺญาเย ฐมฺมมณฺญาเย
 ฐมฺมานุฐมฺมํ ปฏิปชฺเชยฺย, คจฺเจยฺยเว ชรามรณสุส ปารํ, ปารํ คมนียา^๑
 อิม ฐมาติ, ตสฺมา อิมสุส ฐมฺมปริยาเยสุส ‘ปารายนนฺตฺว’^๒ อธิวจฺน.

เอกเมกสุส เจปิ ปณฺหสุสาติ เอกเมกสุส เจปิ อชิตปณฺหสุส
 เอกเมกสุส เจปิ ติสฺสเมตฺเตยฺยปณฺหสุส เอกเมกสุส เจปิ ปุณฺณกปณฺหสุส
 เอกเมกสุส เจปิ เมตฺตคฺคปณฺหสุส เอกเมกสุส เจปิ ไชตกปณฺหสุส
 เอกเมกสุส เจปิ อุปลีวปณฺหสุส เอกเมกสุส เจปิ นนฺทปณฺหสุส^๓
 เอกเมกสุส เจปิ เหมกปณฺหสุส เอกเมกสุส เจปิ โตทยเยปณฺหสุส
 เอกเมกสุส เจปิ กปฺปปณฺหสุส เอกเมกสุส เจปิ ชตฺถกณฺเณปณฺหสุส
 เอกเมกสุส เจปิ ภาวฺราวุธปณฺหสุส เอกเมกสุส เจปิ อุทฺยปณฺหสุส
 เอกเมกสุส เจปิ โปสาลปณฺหสุส เอกเมกสุส เจปิ โมฆราชปณฺหสุส
 เอกเมกสุส เจปิ ปิํจฺคิเยปณฺหสุสาติ เอกเมกสุส เจปิ ปณฺหสุส.

อตุตฺถมณฺญาเย ฐมฺมมณฺญาเยติ ‘เสว ปณฺโห ฐมฺโม, วิสขฺขณํ
 อตฺถโถติ อตฺถํ อณฺญาเย ชานิตฺวา ตฺถยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา
 วิภูตํ กตฺวาติ อตุตฺถมณฺญาเย. ฐมฺมมณฺญาเยติ ฐมฺมํ อณฺญาเย
 ชานิตฺวา ตฺถยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ
 ฐมฺมมณฺญาเย.^๔

^๑ สฺยา. ปารคฺคมนียา ฉ., เท. ปารคฺคมนียา, เอมฺบุปริปี. ^๒ ฉ., เท. ปารายนฺตฺว, เอมฺบุปริปี.

^๓ ฉ., เท. นนฺทกปณฺหสุส

^๔ ฉ., เท. ฐมฺมมณฺญาเยติ อตุตฺถมณฺญาเย ฐมฺมมณฺญาเย

ธมฺมานุธมฺมํ ปฏฺธิปชฺเชยยาติ สมฺมาปฏฺธิปทํ อนุโลมปฏฺธิปทํ
อปจฺจนิกปฏฺธิปทํ อนุวตฺถปฏฺธิปทํ ธมฺมานุธมฺมปฏฺธิปทํ ปฏฺธิปชฺเชยยาติ
ธมฺมานุธมฺมํ ปฏฺธิปชฺเชยฺย.

คจฺเจยฺเยว ชรามรณสฺส ปารนฺติ ชรามรณปารํ วุจฺจติ อมตํ
นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปติปฏฺธินิสฺสคฺโค
ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรธो นิพฺพานํ. **คจฺเจยฺเยว ชรามรณสฺส**
ปารนฺติ ปารํ คจฺเจยฺเยว^๑ ปารํ อธิคจฺเจยฺเยว ปารํ ผุสฺเสยฺย^๒ ปารํ
สจฺจิกเรยฺยาติ คจฺเจยฺเยว ชรามรณสฺส ปารํ.

ปารํ คมนียา อิเม ธมฺมาติ อิเม ธมฺมา ปารํ คมนียา ปารํ
ปาเปนฺติ ปารํ สมฺปาเปนฺติ ปารํ สมฺนฺปาเปนฺติ ชรามรณสฺส
ตารณาย^๓ สํวตฺตนฺตํติติ ปารํ คมนียา อิเม ธมฺมา.

ตสฺมา อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺสาคิ ตสฺมาติ ตสฺมา ตํการณา
ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานาติ ตสฺมา. **อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺสาคิ**
อิมสฺส ปารายนสฺสาคิ ตสฺมา อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺส.

ปารายนฺนฺเตว อธิวณฺนติ ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ,
โย โส สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปติปฏฺธินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย
วิราโค นิโรธो นิพฺพานํ. อายนํ^๔ วุจฺจติ มคฺโค เสยฺยถิ^๕.
สมฺมาทิกฺกุจิ อเปยฺย สมฺมาสมาริ. **อธิวณฺนติ** นามํ^๕ สงฺขา สมณฺญา
ปญฺญตฺติ อเปยฺย อภิลาโปติ ปารายนฺนฺเตว อธิวณฺ. เตเนตํ วุจฺจติ

^๑ ฉ., เท. ชรามรณสฺส ปารํ คจฺเจยฺเยว

^๒ ฉ., เท. อธิผุสฺเสยฺเยว

^๓ ฉ., เท. ตารณาย

^๔ ฉ., เท. อายนํ

^๕ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

“เอกเมกสส เจปิ ปญหสฺส อตุณณญาย ฐมมณญาย
 ฐมานุฐมมํ ปฏิปชฺเชยฺย, คจฺเจยฺยว ชรามรณสฺส ปารํ,
 ปารํ คมนียา อิมะ ฐมาติ, ตสฺมา อิมสฺส ฐมมปริยายสฺส
 ‘ปารายนฺนเตวว อธิวจฺชนติ.

[๕๕] อจิตฺติ สุตฺตเมตฺเตยโย ปุณฺณโก อถ เมตฺตถ
 ฐิตโก อุปสํโห จ นนฺโท จ อถ เหมโก
 ฐิตะยฺยกปฺปา ทุภโย ชตุกณฺณี จ ปญฺทิตฺ. (๑)

[๕๖] ภทฺธวโร อุตฺโต จ โปสาลิ จาปิ พุราหุณฺณ
 โมฆราชา จ เมธาวิ ปิงฺคิโย จ มหาอิสิ. (๒)

[๕๗] เอเต พุทฺธํ อุปาคณฺฐํ สมฺปนฺนจฺรณํ อิสี
 ปุจฺจนฺตา นิปุณฺเน ปญฺเห พุทฺธเสฏฺฐํ อุปาคมฺ. (๓)

เอเต พุทฺธํ อุปาคณฺฐนฺติ เอเตติ ^[๑] พุราหุณฺนา. พุทฺธนฺติ
 โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุพฺเพ อนนฺตฺสฺสฺเตสฺ ฐมฺเมสฺ
 สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุทฺธิ, ตตฺถ จ สพฺพพญฺญตํ ปตฺโต พเลสฺ จ
 วสีภาวํ. พุทฺธโรติ เกนตฺเถน พุทฺธ. พุทฺธิตา สจฺจานีติ พุทฺธ,
 โพธตา ปชายาติ พุทฺธ, สพฺพพญฺญตาย พุทฺธ, สพฺพพสฺสชาติตาย
 พุทฺธ, อภิญฺเญยฺยตาย พุทฺธ, วิกสิตาย พุทฺธ, ขีณาสวสงฺขาเตน
 พุทฺธ, นิรุปกฺกิลเสสงฺขาเตน พุทฺธ, เอกนฺตวิตราคิติ พุทฺธ,
 เอกนฺตวิตโทสํติ พุทฺธ, เอกนฺตวิตโมหิติ พุทฺธ, เอกนฺต-
 นิกกิลเสสิติ พุทฺธ, เอกายนฺมคฺคํ คโตติ พุทฺธ, เอโก อนฺตฺตรํ
 สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺธโรติ พุทฺธ, อพุทฺธิวิหตตฺตา พุทฺธิปฺปัลลาภา^๒

^๑ น.,เท. อุปาคณฺฐ, เอวฺมปริปิ.

^๒ น.,เท. โสฬส ปารายนียา

^๓ น.,เท. พุทฺธิปฺปัลลาภาติ

พุทฺโธ. พุทฺโธติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น
 ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจุเจहि กตํ, น
 ฌาติสาลโหิตะติ กตํ, น สมณพฺรหฺมณเหติ กตํ, น เทวตาหิ กตํ,
 วิโมกฺขนุติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โปธิยา มฺเเล สห
 สพฺพพญฺตตฺตวณฺสส ปฏฺฐิลภา สจฺจนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ พุทฺโธติ
 พุทฺธํ.^๑ เอเต พุทฺธํ อูปาคณฺณตฺติ เอเต พุทฺธํ อูปาคมฺมํ อูปสงฺกมฺมํ
 ปยฺยฺปาสิสฺสํ ปยฺยฺจฺฉิสฺสํ ปยฺยฺภหฺมิสฺสํติ เอเต พุทฺธํ อูปาคณฺณํ.

สมฺปนฺนจฺรณํ อิตฺธินฺติ จรณํ วุจฺจติ สีลาจารนิปฺผตฺติ.^๒
 สีสํวโรปิ จรณํ, อินฺทริยสํวโรปิ จรณํ, โภชนเ มตฺตตณฺณตฺตปิ
 จรณํ, ชาติริยานุโยโคปิ จรณํ, สตฺตปิ สทฺธมฺมา จรณํ, จตฺตาริปี
 ฌานานิ จรณํ. สมฺปนฺนจฺรณนฺติ สมฺปนฺนจฺรณํ เสฏฺฐจฺรณํ
 วิเสฏฺฐจฺรณํ ปาโมกฺขจฺรณํ อุตฺตมจฺรณํ ปวฺรจฺรณนฺติ สมฺปนฺนจฺรณํ.
 อิตฺธินฺติ: อิตฺธิ. ภควา มหฺนตํ สีสกฺขนฺธํ เอสิ คเวสิ ปรีเยสิติ อิตฺธิ
 ๔เป๔ มหฺสกุเขหิ วา สตฺเตหิ เอสิตฺโต คเวสิตฺโต ปรีเยสิตฺโต 'กหํ
 พุทฺโธ กหํ ภควา กหํ เทวเทโว กหํ นราสโมติ อิตฺธิติ
 สมฺปนฺนจฺรณํ อิตฺธิ.

ปฺจุณฺตนา นิปฺเณ ปณฺเหติ ปฺจุณฺตนาติ ปฺจุณฺตนา ยาจนฺตนา
 อชฺเณสนฺตนา ปสาเทณฺตนา. นิปฺเณ ปณฺเหติ คมฺภีเร ทฺททเส ทฺรณฺโพเช
 สนฺเต ปณฺเณเต อตฺกฏาวจเร นิปฺเณ ปณฺหิตเวหนเเย ปณฺเหติ
 ปฺจุณฺตนา นิปฺเณ ปณฺเห.

พุทฺธเสฏฺฐํ อูปาคณฺณตฺติ พุทฺธชาติ โย โส ภควา ๔เป๔
 สจฺจนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ พุทฺโธติ. เสฏฺฐนฺติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ

^๑ ฉ.,เท. อยู่ ปาโธ น ทิสฺสติ. ^๒ ฉ.,เท. สีสจารนิพฺพตฺติ

ปาโมกข์ อุตตมัม ปวรนุติ^๑ พุทฺธเสฏฺฐัง. **อุปากมนุติ^๒** อุปาคมัม
 อุปสงกมัมสิ ปิรฺรปาสีสิ ปิรฺรจุจันสิ ปิรฺรปญฺหีสฺสูติ พุทฺธเสฏฺฐัง อุปาคมัม.
 เตเนตฺติ วุจฺจติ

“เอเต พุทฺธ อุปาคณฺณํ สมฺปนฺนจฺรณํ อีสึ
 ปุจฺจนฺตา นิปุณฺเณ ปญฺเห พุทฺธเสฏฺฐัง อุปาคมนฺติ.

[๕๘] **เตสํ พุทฺธ พุยากาสี^๓ ปญฺหํ ปุญฺโง^๔ ยถาคถํ,**
“ปญฺหานํ เวยฺยากรณฺน โตเสสิ พุราหฺมณฺน มุนิ. (๕)

เตสํ พุทฺธ พุยากาสีติ **เตสนฺติ** โสพสนฺนํ ปารายณิยานํ
 พุราหฺมณานํ. **พุทฺธโรติ** โย โส ภควา ๕เป๕ สจฺจิกา ปญฺญตฺติ,
 ยทิกํ พุทฺธโรติ. **พุยากาสีติ** **เตสํ พุทฺธ พุยากาสิ** อาจิกฺขิ เทเสสิ
 ปญฺญเปสิ ปญฺจเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีมกาสิ ปกาเสสีติ **เตสํ**
พุทฺธ พุยากาสิ.

ปญฺหํ ปุญฺโง ยถาคถนฺติ **ปญฺหํ ปุญฺโงติ** **ปญฺหํ** [๕]
 ปุจฺจโต ยาจิโต อชฺฌเมสิโต ปสาทิตโต. **ยถาคถนฺติ** ยถา อาจิกฺขิตพฺพํ;
 ตถา อาจิกฺขิ. ยถา เทสิตพฺพํ; ตถา เทเสสิ. ยถา ปญฺญเปตพฺพํ;
 ตถา ปญฺญเปสิ. ยถา ปญฺจเปตพฺพํ; ตถา ปญฺจเปสิ. ยถา
 วิวริตพฺพํ; ตถา วิวริ. ยถา วิภชิตพฺพํ; ตถา วิภชิ. ยถา
 อุตฺตานีกาตพฺพํ; ตถา อุตฺตานีมกาสิ. ยถา ปกาเสตพฺพํ;^๕ ตถา
 ปกาเสสีติ **ปญฺหํ ปุญฺโง** **ยถาคถํ.**

^{๑-๒} ฉ., เท. ปวริ พุทฺธ อุปาคมัม

^๓ สยา. ปญฺเห ปุญฺเ

^๔ ฉ., เท. ปกาสิตพฺพ

^๒ ฉ., เท. ปพุยากาสิ, เอวมุปริปิ.

^๔ ฉ., เท. ปุญฺโง

ปญฺหานํ เวยยากรณนาติ ปญฺหานํ เวยยากรณน อาจิขฺชนน
เทสเนน ปณฺณปนเนน ปฏฺฐปนเนน วิวเรณ วิฆนเนน อุตฺตานิคมฺเมน
ปกาสนนาติ ปญฺหานํ เวยยากรณน.

โตเสสิ พุราหฺมณเ มฺนินฺติ โตเสสฺสิติ โตเสสิ วิโตเสสิ
ปสาเทสิ อาราเชสิ อุตฺตมเนน อกาสิ. พุราหฺมณฺติ โสฬส ปารายนิเย
พุราหฺมณ. มฺนินฺติ โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ, ยา ปณฺญา ปชานนา
ฯเปยฺ สงฺกขาลมตฺติจฺจ โส มฺนินฺติ โตเสสิ พุราหฺมณเ มฺนิน. เตเนตํ
วุจฺจติ

“เตสํ พุทฺโธ พุยาภาสิ ปณฺหํ ปฏฺฐาโจ ยถาตถํ,
ปญฺหานํ เวยยากรณน โตเสสิ พุราหฺมณเ มฺนินฺติ.

[๕๕] “เต โตสิตา จกฺขุมตา พุทฺธเณนาทิจฺจนฺตนา
พุทฺธมจฺริยมจฺริสฺส วรปณฺณสฺส สนฺติเก. (๕)

เต โตสิตา จกฺขุมตาติ เตติ โสฬส ปารายนียา พุราหฺมณา.
โตสิตาติ: โตสิตา วิโตสิตา ปสาทิตา อาราธิตา อุตฺตมนา กตาติ
เต โตสิตา. จกฺขุมตาติ ภควา ปณฺจหิ จกฺขุหิ จกฺขุมา: มํสจกฺขุนาปี
จกฺขุมา, ทิพฺพจกฺขุนาปี จกฺขุมา, ปณฺญาจกฺขุนาปี จกฺขุมา,
พุทฺธจกฺขุนาปี จกฺขุมา, สมนฺตจกฺขุนาปี จกฺขุมา. กถํ ภควา
มํสจกฺขุนาปี จกฺขุมา ฯเปยฺ เหวํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปี จกฺขุมาติ
เต โตสิตา จกฺขุมตา.

พุทฺธเณนาทิจฺจนฺตนาติ พุทฺธเณนาติ โย โส ภควา ฯเปยฺ
สจฺจิกา ปณฺณตฺติ, ยทิทํ พุทฺโธติ. อาทิจฺจนฺตนาติ อาทิจฺโจ
วุจฺจติ สฺริโย. โส โคตโม โคตฺเตน, ภควาปิ โคตโม โคตฺเตน,
ภควา สฺริยสฺส โคตฺตมาตโก โคตฺตพฺพชฺช, ตสฺมา พุทฺโธ
อาทิจฺจนฺตนาติ พุทฺธเณนาทิจฺจนฺตนา.

พฺรหฺมจริยมจรีสูติ พฺรหฺมจริยํ วุจฺจติ อสทฺธมฺมสฺมาปตฺติยา
 อารติ วิรติ ปฏฺวิรติ เวรมณี วิรมณํ อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ
 เวลาอนตฺกุกโม เสตฺฐาโต. อปิจ นิปฺปริยาเยวเสน พฺรหฺมจริยํ
 วุจฺจติ อริโย อฏฺฐงฺคโก มคฺโค เสยฺยถิํ. สมนฺนาทิสฺส สมนฺนาสงฺกปโป
 สมนฺนาวาจา สมนฺนากมฺมโนโต สมนฺนาอาชีโว สมนฺนาวาเยวโม สมนฺนาสตี
 สมนฺนาสมาธิ. **พฺรหฺมจริยมจรีสูติ** พฺรหฺมจริยํ [*] อจรีสู สมนฺนทาย
 วตฺตีสูติ พฺรหฺมจริยมจรีสู.

วรปณฺณสฺส สนฺติเกติ วรปณฺณสฺส อคฺคปณฺณสฺส
 เสฏฺฐปณฺณสฺส วิเสฏฺฐปณฺณสฺส ปาโมกฺขปณฺณสฺส อุตฺตมปณฺณสฺส
 ปวรปณฺณสฺส. **สนฺติเกติ** สนฺติเก สามนฺตา อาสนฺเน อวิทฺเฐ
 อุปกฺกฺเจติ วรปณฺณสฺส สนฺติเก. เตเนตํ วุจฺจติ

“เต โตสิตา จกฺขมตา พุทฺธนาทิจฺจนฺตนา
 พฺรหฺมจริยมจรีสู วรปณฺณสฺส สนฺติเกติ.

[๑๐๐] “เอกเมกสฺส ปณฺหสฺส, ยถา พุทฺธเนน เทสิตํ,
 ตถา โย ปฏฺธิปชฺชเยย, คจฺजे ปารํ อปารโต. (๖)

เอกเมกสฺส ปณฺหสฺสาติ เอกเมกสฺส อชิตปณฺหสฺส เอกเมกสฺส
 ติสฺสเมตฺเตยฺยปณฺหสฺส ๔เปยฺ เอกเมกสฺส ปิํจฺคิยปณฺหสฺสาติ
 เอกเมกสฺส ปณฺหสฺส.

ยถา พุทฺธเนน เทสิตนฺติ พุทฺธนาติ โย โส ภควา ๔เปยฺ
 สจฺจนิกา ปณฺณตฺติ, ยทิํ พุทฺธโตติ. ยถา พุทฺธเนน เทสิตนฺติ ยถา
 พุทฺธเนน อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปณฺณปีตํ ปฏฺฐปีตํ วิวริตํ วิภตฺตี^๑
 อุตฺตตานิกตํ ปกาสิตนฺติ ยถา พุทฺธเนน เทสิตํ.

* น.,เท. จรีสู

^๑ น.,เท. วิภตฺตี

ตถา โย ปฏิปชฺชเยยฺยาติ สมมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ
 อปจจณีกปฏิปทํ อนุวตฺถปฏิปทํ ฐมมานุฐมมปฏิปทํ ปฏิปชฺชเยยฺยาติ
 ตถา โย ปฏิปชฺชเยยฺย.

คจฺเณ ปาริ อปารโตติ ปาริ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพทานํ, โย
 โส สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปติปฺปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค
 นิโรโธ นิพฺพทานํ. อปาริ วุจฺจนฺติ กิเลสํ จ ขนฺธํ จ
 อภิสงฺขารํ จ. คจฺเณ ปาริ อปารโตติ อปารโต ปาริ คจฺเณยฺย,
 ปาริ อธิคจฺเณยฺย, ปาริ ผุสฺเสยฺย^๑ ปาริ สจฺจนิกรเยยฺยาติ คจฺเณ ปาริ
 อปารโต. เตเนตฺถิ วุจฺจติ

“เอกเมกสฺส ปณฺหสฺส ยถา พุทฺธเตน เทสิตํ
 ตถา โย ปฏิปชฺชเยยฺย คจฺเณ ปาริ อปารโตติ.

[๑๐๑] “อปารํ ปาริ คจฺเณยฺย ภาเวนฺโต มคฺคมุตฺตมํ,
 มคฺโค โส ปารคฺคณาย^๒ ตสฺมา ปารายนํ อิติ. (๗)

อปารํ ปาริ คจฺเณยฺยาติ อปาริ วุจฺจนฺติ กิเลสํ จ ขนฺธํ จ
 อภิสงฺขารํ จ. ปาริ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพทานํ, โย โส สพฺพ-
 สงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปติปฺปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ
 นิพฺพทานํ. อปารํ ปาริ คจฺเณยฺยาติ อปารํ ปาริ คจฺเณยฺย ปาริ
 อธิคจฺเณยฺย, ปาริ ผุสฺเสยฺย, ปาริ สจฺจนิกรเยยฺยาติ อปารํ ปาริ
 คจฺเณยฺย.

ภาเวนฺโต มคฺคมุตฺตมฺมฺนฺติ มคฺคณฺติ^๓ มคฺโค วุจฺจติ อริโย
 อภฺยจฺจติโก มคฺโค, เสยฺยถิํ. สมมาทิฏฺฐิ ๗เปยฺย สมมาสมาธิ.

^๑ ฉ., เท. ผุสฺเสยฺย, เอมฺมปริปี.

^๒ ฉ., เท. ปาริ คคฺคณาย, เอมฺมปริปี.

^๓ ฉ., เท. มคฺคมุตฺตมํ วุจฺจติ อริโย อภฺยจฺจติโก มคฺโค

อุตฺตมฺนฺติ^๑ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวฺรณฺติ
มคฺคมุตฺตมํ. ภาเวนฺโตติ ภาเวนฺโต อาเสวณฺโต พหุลิกโรนฺโตติ
ภาเวนฺโต มคฺคมุตฺตมํ.

มคฺโค โส ปารคฺมณายาติ มคฺโค ปนฺโถ ปโถ ปชฺชโ
อญฺชลํ วัฏฺฏมายนํ นาวา อุตฺตรเสตฺตุ [๒] ปกฺกฺลโล^๓ สงฺกโม.
ปารคฺมณายาติ ปารคฺมณาย ปารสมฺปาปนาย ปารสมฺนุปาปนาย
ชฺรามรณฺสุส ตรณายาติ มคฺโค โส ปารคฺมณาย.

ตสฺมา ปารายนํ อิตฺติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ
ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา. ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ, โย โส
สพฺพสงฺขารสมฺโถ สพฺพปฺธิปฺภินิสฺสคฺโค ตณฺหขโย วิราโค นิโรธो
นิพฺพานํ. อายนํ วุจฺจติ มคฺโค. อิตฺติ ปทสนฺธิ ๔เปฯ
ปทานุปฺพุพฺพเมตฺตํ ‘อิตฺติ ตสฺมา ปารายนํ อิตฺติ. เตเนตฺตํ วุจฺจติ

“อปารา ปารํ คจฺเจยฺย ภาเวนฺโต มคฺคมุตฺตมํ,
มคฺโค โส ปารคฺมณาย, ตสฺมา ปารายนํ อิตฺติ.

สตุตรสโม ปารายนตฺถุติคานิทฺเตโส.

^๑ ฉ., เท. มคฺคมุตฺตมฺนฺติ มคฺคํ ...

^๒ ฉ., เท. จ

^๓ ฉ., เท. ปกฺกฺลโล จ ภิสฺส

๑๘. ปารายณานุคิติกาถาณิพุเทโส*

[๑๐๒] ปารายณมณฺคายิสฺสํ (อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย)

(ยถา อทฺทกฺขิ ตถา อกฺขาสิ)

วิมฺโล ภูริเมธโส

นิกฺกามो นิพฺพุโน^๒ นาโค,

กิตฺต เหตุ มฺสา ภณ.

(๑)

ปารายณมณฺคายิสฺสํ นคิตมณฺคายิสฺสํ กถิตมณฺคายิสฺสํ^๑
 ลปิตมณฺคายิสฺสํ ภาสิตมณฺคายิสฺสํ ปารายณมณฺคายิสฺสํ. อิจฺจายสฺมา
 ปิงฺคิโยติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ อเปยฺ ปทานุပ္พุพฺพกเมตํ 'อิจฺจาติ.
 อายสฺมาติ ปิยวจนํ ครุวจนํ, สคารวสฺสปฏิบัติสฺสาธิวจนเมตํ
 'อายสฺมาติ. ปิงฺคิโยติ ตสฺส เถรสฺส นามํ สงฺขา สมณฺญา
 ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเชยฺยํ นิรุตฺติ พุยฺยชนํ
 อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย.

ยถา อทฺทกฺขิ ตถา อกฺขาสิตฺติ ยถา อทฺทกฺขิ; ตถา อกฺขาสิ
 อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภาสิ อุตฺตตานิมฺกาสิ
 ปกาเสสิ. 'สพฺเพ สงฺขารธา อนิจฺจาติ อเปยฺ 'ยงฺกิญฺจิ สมฺมทฺยธมฺมํ,
 สพฺพพฺพนํ นิโรธธมฺมนฺติ ยถา อทฺทกฺขิ; ตถา อกฺขาสิ อาจิกฺขิ
 เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภาสิ อุตฺตตานิมฺกาสิ ปกาเสสิติ
 ยถา อทฺทกฺขิ, ตถา อกฺขาสิ.

วิมฺโล ภูริเมธโสติ วิมฺโลติ ราโค มลํ, โทโส มลํ, โมะโ
 มลํ, โกโธ มลํ, อุปฺนาโห มลํ อเปยฺ สพฺพากุสลาภิสงฺขารธา มลา.

* สฺยา. ออฺ ปาโจ นคฺติ.

^๒ สฺยา. นิพฺพุโต^๑ ฉ., เท. กถิตมณฺคายิสฺสํ ภาสิตมณฺคายิสฺสํ ลปิตมณฺคายิสฺสํ ภาสิตมณฺคายิสฺสํ

เต มลา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺหนฺมฺลา ตาลาวตฺถกฺตา
 อนภาวจฺกตา อายตී อนุปฺปาทฐมา, ตสฺมา^๑ พุทฺโธ อมโล วิมโล
 นิมฺมโล มลาปคโต มลวิปฺปหีโน มลวิปฺปมุตฺโต สพฺพมลวீตฺตวตฺโต.
 ภูริ วุจฺจติ ปจวี. ภควา อิมาย^๒ ปจวีสมาย วิปฺลายน วิตฺถตายน
 ปญฺณาย สมฺนฺนาคโต. เมธา วุจฺจติ ปญฺญา, ยา ปญฺญา
 ปชานนา ๔เปฯ อโมโห ฐมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา อิมาย
 เมธาย ปญฺณาย อุเปโต สมฺเปโต อุปากโต สมฺปากโต อุปฺปนฺโน
 สมฺปฺปนฺโน สมฺนฺนาคโต, ตสฺมา พุทฺโธ ภูริเมธโสติ^๓ วิมโล
 ภูริเมธโส.

นิกฺกามो นิพฺพุโณ นาโคติ กามาติ อุทฺททานโต เทว กามา:
 วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ๔เปฯ อิมะ วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา
 ๔เปฯ อิมะ วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. พุทฺธสฺส ภควโต วตฺถุกามา
 ปริณฺญาตา กิเลสกามา ปหีนา. วตฺถุกามานํ ปริณฺญาตตฺตา
 กิเลสกามานํ ปหีนตฺตา ภควา น กามะ กามะติ, [^๔] น กามะ
 ปตฺถะติ, น กามะ ปิเหติ, น กามะ อภิชฺชปฺปติ. เย กามะ
 กามะนฺติ, [^๕] กามะ ปตฺถะนฺติ, กามะ ปิหะนฺติ, กามะ อภิชฺชปฺปนฺติ,
 เต กามกามิโน รากฺขาคิโน สญฺญสญฺญิโน ภควา น กามะ
 กามะติ, น กามะ ปตฺถะติ, น กามะ ปิเหติ, น กามะ อภิชฺชปฺปติ;
 ตสฺมา พุทฺโธ อกามो นิกฺกามो จตฺตกามो วนฺตกามो มุตฺตกามो
 ปหีนกามो ปฏฺิณิสฺสญฺญกามो วีตฺราโค วิตฺตราโค จตฺตราโค
 วนฺตฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนฺตราโค ปฏฺิณิสฺสญฺจฺจราโค นิจฺจนาโต นิพฺพุโต
 สීติญฺโต สุขปฏฺิสสเวที พุทฺทมฺภุเตน อตฺตนา วิหฺรตีติ นิกฺกามो.

^๑ ฉ., เท. อยู่ ปาโง น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ., เท. ตาย

^๓ ฉ., เท. สุเมธโสติ

^๔ ฉ., เท. น กามะ อิจฺฉนฺติ, เอวมฺปฺริปี.

^๕ ฉ., เท. กามะ อิจฺฉนฺติ, เอวมฺปฺริปี.

นิพฺพโนติ ราโค วณฺ, โทโส วณฺ, โมโห วณฺ, โกโธ วณฺ,
 อุปฺนาโห วณฺ ๕เปยฺ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา วนา. เต วนา
 พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อัจฺฉินฺนมฺมลา ตาลาวตฺถกตา อนภาวจฺดตา
 อายตฺติ อนุปฺปาทสมฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ อวโน [๑] นิพฺพโน
 วนาปคโต วณวิปฺปหีโน วณวิปฺปมุตฺโต^๒ สพฺพพนวิตฺตวตฺตติ นิพฺพโน.
 นาโคติ [๓] ภควา อาคํ น กโรตฺติ นาคโค. น คจฺจตฺติ นาคโค.
 น อาคจฺจตฺติ นาคโค ๕เปยฺ เอวํ ภควา น อาคจฺจตฺติ นาคโคติ
 นิกฺกามาโม นิพฺพโน นาคโค.

กิสฺส เหตุ มุสา ภณฺเตติ กิสฺส เหตุติ กิสฺส เหตุ กิเหตุ
 กิการณา กิปจฺจยา กิณิทานาติ กิสฺส เหตุ. มุสา ภณฺเตติ มุสา
 ภณฺเอย กณฺเอย ทิเปยฺย โวหเรยฺย. มุสา ภณฺเตติ โมสวชฺช
 ภณฺเอย มุสวาทํ ภณฺเอย อนริยวาทํ ภณฺเอย. อิเธกจฺโจ
 สภคฺคโต^๔ วา ปริสคฺคโต^๕ วา ฅาติมชฺฌคฺคโต วา ปุคฺคมชฺฌคฺคโต
 วา ราชกุลมชฺฌคฺคโต วา อภินีโต สกฺขิปุญฺโজ ‘เอหิ โภ^๖ ปริส
 ยํ ชานาสิ, ตํ วเทหิตฺติ อชานํ^๗’ อาห ‘ชานามิตฺติ, ชานํ วา อาห
 ‘น ชานามิตฺติ, อปสฺสํ วา อาห ‘ปสฺสามิตฺติ, ปสฺสํ วา อาห ‘น
 ปสฺสามิตฺติ, อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิณฺจิกฺขเหตุ วา
 สมฺปชานมฺมสา ภณฺติ,^๘’ อิหํ วุจฺจติ โมสวชฺช.

อปิจ ตีหากาเรหิ มุสวาทโ ไหติ: ปุพฺพเวสฺส ไหติ
 ‘มุสา ภณฺติสฺสนฺติ, ภณฺนตฺส ไหติ ‘มุสา ภณฺนามิตฺติ, ภณฺตสฺส
 ไหติ ‘มุสา มยา ภณฺตินฺติ อิเมหิ ตีหากาเรหิ มุสวาทโ ไหติ.

^๑ ฉ., เท. วิวโน

^๒ ฉ., เท. วณวิมุตฺโต

^๓ ฉ., เท. นาคโค

^๔ ฉ., เท. สภาคโต วา ปริสาคโต วา

^๕ ฉ., เท. เอหโม

^๖ ฉ., เท. โส อชานํ วา

^๗ ฉ., เท. ภาสติ

อปัจจ จตุหากาเรหิ มุสสาวาทो โหติ: ปุพฺพเวสฺส โหติ 'มุสา
 ภาณิสฺสนฺติ' ๕เปยฺ ปณฺจหากาเรหิ ๕เปยฺ ฉหากาเรหิ ๕เปยฺ
 สตฺตหากาเรหิ ๕เปยฺ อฏฺฐหากาเรหิ มุสสาวาทो โหติ: ปุพฺพเวสฺส
 โหติ 'มุสา ภาณิสฺสนฺติ, ภาณนฺตสฺส โหติ 'มุสา ภาณามิตี ภาณิตสฺส
 โหติ 'มุสา มยา ภาณิตนฺติ' วินิชาเย ทิฏฺฐิจิ วินิชาเย ขนฺตี วินิชาเย
 รุจิจิ วินิชาเย สณฺณํ วินิชาเย ภาวํ, อิมฺเห อฏฺฐหากาเรหิ มุสสาวาทो
 โหติ.* กิสฺส เหตุ มุสา ภาณเยยฺ กเถยฺเย ทิเปยฺเย โวหเรยฺยาติ
 กิสฺส เหตุ มุสา ภาณ. เตนาห ปิงฺคิยตฺเถโร

“ปารายณมนุคายิสฺส (อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย)

(ยถา อทฺทกฺขิ ตถา อกฺขาสิ)

วิมโล ภูริเมธโส

นิกกามาโม นิพฺพโน นาโค

กิสฺส เหตุ มุสา ภาณติ.

[๑๐๓] “ปหีนมฺลโมหสฺส

มานมฺกขปฺปหาโยโน

หนฺนทาหํ กิตฺตยิสฺสามา

คิริ วณฺณปสฺสยฺหิตํ.

(๒)

ปหีนมฺลโมหสฺสตาติ มลาติ ราโค มลํ, โทโส มลํ, โมโห
 มลํ, มาโน มลํ, ทิฏฺฐิจิ มลํ, กิเลโส มลํ, สพฺพพทฺจุจฺริตํ มลํ [๒]
 โมหาติ [๓] ทกฺขเ อฆาณ ๕เปยฺ อวิชฺชาลงฺคิ โมโห อกฺขลมฺมลํ,
 อยํ วุจฺจติ โมโห. มลญฺจ โมโห จ พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา
 อฺจุฉินฺนมฺมลา ตาลาวตฺถกฺตา อนภาวงฺคตา อายตฺตี อนุปฺปาทธมฺมา,
 ตสฺมา พุทฺโธ ปหีนมฺลโมโหติ ปหีนมฺลโมหสฺส.

* ฉ. โหติ โมสวชฺช เท. โหติ โมสวชฺช

๒ ฉ. เท. สพฺพภวคามิกมฺม มลํ

๓ ฉ. เท. ยํ

มานมกฺขปฺปหาณินฺติ มานาติ เอกวิเชน มาโน: โย^๑ จิตฺตสฺส
 อุณฺณติ.^๒ ทฺวิเชน มาโน: อตฺตํกํสนมาโน, ปรรวมณมาโน. ตฺวิเชน
 มาโน: 'เสยฺโยหฺมสมฺมิตฺติ มาโน, 'สทฺธิสฺสอหฺมสมฺมิตฺติ มาโน, 'หีนอหฺมสมฺมิตฺติ
 มาโน. จตฺตพฺพิเชน มาโน: ลาเภณ มานํ ชเนติ, ยเสน มานํ
 ชเนติ, ปสฺสสาย มานํ ชเนติ, สฺสเชน มานํ ชเนติ. ปญฺจวิเชน
 มาโน: 'ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ ฐปฺปานนฺติ มานํ ชเนติ 'ลาภิมฺหิ
 มนาปิกานํ สทฺททานํ ๔เปยฺย คนฺธานํ ๔เปยฺย รสํ ๔เปยฺย
 โผฏฺฐพฺพหฺวานนฺติ มานํ ชเนติ. ฉพฺพิเชน มาโน: จกฺขุสมฺปทํ
 มานํ ชเนติ, โสตสมฺปทํ ๔เปยฺย ฌานสมฺปทํ ๔เปยฺย
 ชิวหาสมฺปทํ ๔เปยฺย กายสมฺปทํ ๔เปยฺย มโนสมฺปทํ มานํ
 ชเนติ. สตฺตวิเชน มาโน: มาโน อติมาโน มานาติมาโน โอมานโน
 อวมาโน อสฺมิมาโน มิจฺฉามาโน. อฏฺฐวิเชน มาโน: ลาเภณ มานํ
 ชเนติ, อลาเภณ โอมานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, อยเสน
 โอมานํ ชเนติ, ปสฺสสาย มานํ ชเนติ, นิหฺนทํ โอมานํ ชเนติ,
 สฺสเชน มานํ ชเนติ, ทฺกฺกเชน โอมานํ ชเนติ. นววิเชน มาโน:
 เสยฺยสฺส 'เสยฺโยหฺมสมฺมิตฺติ มาโน, เสยฺยสฺส 'สทฺธิสฺสอหฺมสมฺมิตฺติ มาโน,
 เสยฺยสฺส 'หีนอหฺมสมฺมิตฺติ มาโน, สทฺธิสฺส 'เสยฺโยหฺมสมฺมิตฺติ มาโน,
 สทฺธิสฺส 'สทฺธิสฺสอหฺมสมฺมิตฺติ มาโน, สทฺธิสฺส "หีนอหฺมสมฺมิตฺติ มาโน,
 หีนสฺส 'เสยฺโยหฺมสมฺมิตฺติ มาโน, หีนสฺส 'สทฺธิสฺสอหฺมสมฺมิตฺติ มาโน,
 หีนสฺส 'หีนอหฺมสมฺมิตฺติ มาโน. ทสฺวิเชน มาโน: อิทฺถกฺจโจ มานํ
 ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปฺตฺติเกน^๓ วา
 วณฺณปฺกฺขรตํ วา ฐเนน วา อชฺฌเนน วา กมฺมํยตฺเตน วา
 สิปปายตฺเตน วา วิชฺชชฺญาเนน^๔ วา สุตฺเตน วา ปฏฺฏิภาณเนน วา

^๑ ฉ., เท. ยา^๒ ฉ., เท. อุณฺณติ, เอวมฺปฺริย.^๓ ฉ., เท. โกลปฺตฺติเยน^๔ ฉ., เท. วิชฺชชฺญาเนน.

อณฺณตณฺณตเรน วา วตฺถุณา, โย เอวรฺฐโป มาโน มณฺณนา
มณฺณิตตตํ อณฺณตติ อณฺณโป^๑ ธฺช สมนฺปคฺคาโห เกตฺถกมฺยตา
จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ มาโน. มกฺขาติ [๒] มกฺโข มกฺขายนา
มกฺขายิตตตํ [๓] นิฏฺฐจริยกมฺมํ, อยํ วุจฺจติ มกฺโข. พุทฺธสฺส
ภควโต มาโน จ มกฺโข จ ปหีนา อจฺฉินฺหนฺมฺลลา
तालาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตี อณฺุปปาทธฺมา, ตสฺมา
พุทฺโธ มานมกฺขปฺปหายีติ มานมกฺขปฺปหายีโน.

หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ คิริ วณฺณปสฺสยฺหิตนฺติ หนฺทาหนฺติ
ปทสนฺธิ ๕เปย, ปทานุปฺพุพฺพกเมตํ ‘หนฺทาติ.’^๔ กิตฺตยิสฺสามีติ^๕
วณฺณนฺน อฺเปตํ สมนฺเปตํ อฺปาคตํ สมนฺปาคตํ อฺปปนฺนํ สมนฺปปนฺนํ
สมนฺนาคตํ คิริ วาจํ พฺยปถํ โอิทฺรณฺ^๖ กิตฺตยิสฺสามิ เทสิสฺสามิ
ปณฺณเปสฺสามิ ปณฺจเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิวชิสฺสามิ อุตฺตตานีกริสฺสามิ
ปกาสิสฺสามีติ หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ คิริ วณฺณปสฺสยฺหิตํ. เตนาห
ปิํคฺยตฺเถโร^๗

“ปหีนมฺลโมหสฺส มานมกฺขปฺปหายีโน
หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ คิริ วณฺณปสฺสยฺหิตนฺติ.

[๑๐๔] ตโมนฺุโท พุทฺโธ สมนฺตจกฺขุ
โลกนฺตฺถุ สพฺพภวาทิวตฺโต
อนาสโว สพฺพทฺถกฺขปฺปหีโน
สจฺจวฺโหโย พฺรหฺมปาสิโต^๘ เม.

(๓)

^๑ ฉ., เท. อฺนฺนโม

^๓ ฉ., เท. นิฏฺฐจริย

^๕ ฉ., เท. กิตฺตยิสฺสามิ คิริ วณฺณปสฺสยฺหิตนฺติ

^๗ ฉ., เท. เถโร ปิํคฺยโต, เอวฺมฺปรีปิ.

^๘ ฉ. พฺรหฺเม อฺปาสิตो เท. พฺรหฺโม อฺปาสิตो, เอวฺมฺปรีปิ.

^๒ ฉ., เท. โย

^๔ ฉ., เท. หนฺทาหนฺติ

^๖ ฉ., เท. อฺุทฺรณฺ

ตโมนุโท พุทุโร สมนุตจกฺขุติ ตโมนุโทติ ภควา^๑ ราคตมं
โทสตมं โมหตมं มานตมं ทิฏฐิตมं กิเลสตมं ทฺวจฺจิตตมं อนฺธกรณं
อจกฺขกรณं^๒ อฆาณกรณं ปญฺณานิโรธิกํ วิฆาตปฏิกิ
อนิพฺพานสํวตฺตนิกํ นฺทิกิ ปนฺทิกิ ชฺหิ^๓ วิโนทฺยิ^๓ พฺยนฺตีมกาสิ
อนภาวํคเมสํสํติ ตโมนุโท.^๔ พุทุโรติ โย โส ภควา ๕เปย
สจฺฉิกกา ปญฺณตฺตติ, ยทิกํ พุทุโรติ. สมนุตจกฺขุติ^๕ สมนุตจกฺขุ
วฺจฺจติ สพฺพพญฺญตฺตยาณํ ๕เปย ตถาคโต เตน สมนุตจกฺขุติ
ตโมนุโท พุทุโร สมนุตจกฺขุ.

โลกนุตฺตฺว สพฺพภวาทิวตฺตติ โลกาติ เอโก โลโก: ภวโลโก.
เทว โลกา: สมฺปตฺติ^๖ จ ภวโลโก วิปตฺติ จ ภวโลโก. ตโย
โลกา: ติสฺโส เวทนา. จตฺตารโ โลกา: จตฺตารโ อาหารา. ปญจ
โลกา: ปญจฺปาทานกฺขนฺธา. ฉ โลกา: ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนาณิ.
สตฺต โลกา: สตฺต วิญฺญาณณฺจฺจิตฺติโย. อฏฺฐ โลกา: อฏฺฐ โลกธมฺมา.
นว โลกา: นว สตฺตาวาสา. ทส โลกา: ทส อุปกฺกิลเสสา.^๗
เอกาทส โลกา: เอกาทส^๘ กามภวา.^๘ ทฺวาทส โลกา:
ทฺวาทสอายตนาณิ. อฏฺฐารส โลกา: อฏฺฐารส ชาติโย. โลกนุตฺตฺว
ภควา โลกสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต โกฏฺฐิตโต โกฏฺฐิปฺปตฺโต
๕เปย นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต, โส วฏฺฐจฺวาโส จิณฺณจรโณ
๕เปย ชาติชฺรามรณสํสํโร, นตฺถิ ตสฺส ปฺนพฺภโวติ โลกนุตฺตฺว.

สพฺพภวาทิวตฺตติ ภวติ เทว ภวา: กมฺมภโว จ
ปฏฺฐิสนฺธิโก จ ปฺนพฺภโว. กตโม กมฺมภโว. ปุณฺณภวิสงฺขารโ

^{๑,๒} ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๓-๓} ฉ., เท. ปชฺหิ วิโนทฺยสิ

^{๔,๕} ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๖ ฉ., เท. ภวโลโก จ สมภวโลโก จ,
วิปตฺติภวโลโก จ วิปตฺติสมภวโลโก จ

^๗ ฉ., เท. อายตนาณิ

^{๘-๘} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

อปฺปณฺณาสฺมาโร อาเนญฺชาภิสฺมาโร, อยฺม กมฺมภาโว. กตโม
ปฏิสนฺธิโก ปุณฺณภาโว. ปฏิสนฺธิกา รุปา เวทนา สณฺณ
สงฺขารธา วิญฺญาณํ, อยฺม ปฏิสนฺธิโก ปุณฺณภาโว. ภควา
กมฺมภาวญจ ปฏิสนฺธิกญจ ปุณฺณภาวํ อติวตฺโต อติฏกนฺโต
วิตฺวตฺโตติ โลกนฺตคฺคฺ สพฺพภวาทิวตฺโต.

อนาสโว สพฺพทฺกฺขปฺปหีนฺติ อนาสวโต จตฺตารอ อาสวา:
กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐจาสโว อวิชฺชาสโว. เต อาสวา พุทฺธสฺส
ภควโต ปหีนฺตา อฺจุจฺฉินฺนฺมฺลลา ตาลาวตฺถกฺกตา อนภาวจฺจกฺกตา อายตฺตี
อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ อนาสโว. สพฺพทฺกฺขปฺปหีนฺติ
สพฺพํ ตสฺส ปฏิสนฺธิกํ ชาตฺตทฺกฺขํ ชราทฺกฺขํ พฺยาธิตฺกฺขํ มรณทฺกฺขํ
โสภกปริเทวทฺกฺขทฺโหมนสฺสอุปายาสทฺกฺขํ ๕เป๕ ทิฏฺฐิจฺพฺยสนทฺกฺขํ ปหีนํ
สมฺมุจฺฉินฺนํ รูปสนฺตํ ปฏฺวิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพปฺปตฺตํ ฌาณคฺคฺคินา ททฺธํ,
ตสฺมา พุทฺโธ สพฺพทฺกฺขปฺปหีนฺติ อนาสโว สพฺพทฺกฺขปฺปหีน.

สจฺจวฺหโย พุรฺหมฺปาสิโต เมติ สจฺจวฺหโยติ [*] สจฺจสทิสฺวหโย.
วิปสฺสี ภควา ลีฬี ภควา เวสฺสฏฺฐ ภควา กกุสนฺโธ ภควา
โกนาคมโน ภควา กสฺสโป ภควา, [๒] พุทฺธา ภควนฺโต
สทิสฺนามา สจฺจสทิสฺวหฺยา.^๓ ภควา^๔ สกฺยมฺนิ เตสํ พุทฺธานํ
ภควนฺตานํ สทิสฺนาโม สจฺจสทิสฺวหฺโยติ^๕ ตสฺมา พุทฺโธ
สจฺจวฺหโย. พุรฺหมฺปาสิโต เมติ โส ภควา มยา อาสิโต
อุปาสิโต ปยิรฺอุปาสิตो ปริปฺจุจฺฉิตโต ปริปญฺหิตโตติ สจฺจวฺหโย
พุรฺหมฺปาสิโต เม. เตนาห ปิงคฺยตฺถเอโร

* ฉ., เท. สจฺจวฺหโย สทิสฺนาโม สทิสฺวหโย

๒ ฉ., เท. เต

๓ ฉ., เท. สทิสฺวหฺยา

๔ ฉ., เท. ภควาปิ

๕ ฉ., เท. สทิสฺวหฺโยติ

“ตโมนุโท พุทฺโธ สมฺมุตฺตจกฺข
 โลกนตฺถ สพฺพภวาทิวตฺโต
 อนาสโว สพฺพทกฺขปฺปหิโน
 สจฺจวฺหโย พุรหฺมปาสิโต เมติ.

[๑๐๕] ทิโฆ ยถา กุพฺพนํ ปหาย
 พหุผลํ กานนํ อวเสยฺย^๑
 เวมปหิ^๒ อปฺปทสฺเส ปหาย
 มโหทธิ หังสริชฺฌปฺตฺโต.^๓

(๔)

ทิโฆ ยถา กุพฺพนํ ปหาย พหุผลํ กานนํ อวเสยฺยาติ
 ทิโฆ วุจฺจติ ปกฺขี. กิการณฺหา ทิโฆ วุจฺจติ ปกฺขี. ทวิกฺขตฺตํ
 ชายติ^๔ ทิโฆ: มาตฺตฺกฺจฺฉิมฺหา จ อณฺทโกสมฺหา จ, ตํการณฺหา ทิโฆ
 วุจฺจติ ปกฺขีติ ทิโฆ. ยถา กุพฺพนํ ปหายาติ ยถา ทิโฆ กุพฺพนํ
 ปริตฺตวณํ^๕ อปฺปผลํ อปฺปภกฺขํ อปฺปโปทกํ ปหาย ชหิตฺวา
 อติภกฺกมิตฺวา สมตฺติภกฺกมิตฺวา^๖ วิตฺติวตฺเตตฺวา อณฺณํ พหุผลํ พหุภกฺขํ
 พหุรฺกฺขํ^๗ มหฺนตํ กานนํ วณฺสณฺฑํ อธิคฺจฺเจยฺย วิณฺทฺเยย
 ปฏฺฐิลเฆยฺย ตสฺมี [๘] วณฺสณฺฑเฑ วาสํ กปฺเปยฺยาติ ทิโฆ
 ยถา กุพฺพนํ ปหาย พหุผลํ กานนํ อวเสยฺย.

เอวมปหิ อปฺปทสฺเส ปหาย มโหทธิ หังสริชฺฌปฺตฺโตติ
 เอวนฺติ โอปมฺมสมฺปฏฺฐิปาหนิ. อปฺปทสฺเส ปหายาติ โย จ พาวรี
 พุราหฺมโณ, เย จญฺเฆ ตสฺส อจฺจริยา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปาทาย
 อปฺปทสฺสา ปริตฺตทสฺสา โลกทสฺสา โอมกทสฺสา ลามกทสฺสา

^๑ ฉ., เท. กานนฺมวเสยฺย

^๓ ฉ., เท. หังสริว อชฺฌปฺตฺโต, เอวมฺปรีปิ.

^๕ สฺยา. ริดฺตวณํ

^๗ ฉ., เท. พุทฺธกํ

^๒ สฺยา. เอวมํหิ ฉ., เท. เอวมํหิ, เอวมฺปรีปิ.

^๔ ฉ., เท. ชายตฺติ

^๖ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๘ ฉ., เท. จ

ชตุกกทสฺสา,^๑ เต พุราหุมนเ^๒ อปฺปทสฺเส ปริตฺตทสฺเส โลกทสฺเส^๓
 โอมกทสฺเส ลามกทสฺเส ชตุกกทสฺเส ปหาย ปชหิตฺวา
 อติกกमितฺวา สมตฺติกกमितฺวา วิตฺติวตฺเตตฺวา^๔ พุทฺธ ภาควนฺตํ [^๕]
 อคฺคทสฺสํ เสฏฺฐทสฺสํ วิเสฏฺฐทสฺสํ [^๕] อุตฺตมทสฺสํ ปวโร^๖ อสมํ
 อสมสมํ อปฺปปฏิสมํ^๗ อปฺปปฏิภาคํ อปฺปปฏิปุคฺคํ เทวาทิเทวํ
 นราสภํ ปุริสสํ ปุริสภาคํ ปุริสาชฌณํ ปุริสนิสภํ ปุริสโรชเยหํ
 ทสพลํ ตาที^๘ อธิคจฺฉิ วิหนฺที ปฏฺลิภี. ยถา^๙ หํโส มหนฺตํ
 มานุสสกตํ^{๑๐} วา สริ อโนตฺตตํ วา ทหํ มหาสมุทฺทํ วา
 อุกฺโขพฺภํ^{๑๑} อมิโตทกํ [^{๑๒}] อธิคจฺเจยฺย วิหนฺเทยฺย ปฏฺลิเกยฺย;
 เอวเมว ปิงฺคิโย พุราหุมนเ^{๑๓} พุทฺธ ภาควนฺตํ อุกฺโขพฺภํ อมิตเตชํ
 ปภินฺนณานํ วิวญฺจกฺขุ ปณฺญาปเกทกฺขลํ อธิคตปฏฺฐสมฺภิกํ
 จตุเวสสารชฺชปฺปตฺตํ สุทฺธาธิมุตฺตํ เสตปจฺจตฺตํ อทฺวยภาณิ ตาที
 ตถาปฏฺฐณํ อปฺริตฺตํ มหนฺตํ คมภีโร อปฺปเมยฺยํ ทฺวปฺปรีโยคาทฺ^{๑๔}
 พหุรตฺนํ^{๑๕} สาครสมํ จพฺงคฺคฺเพกฺขาย สมนฺนาคตํ อตุลํ วิปุลํ
 อปฺปเมยฺยํ, ตํ ตาทีสํ ปวตฺตมคฺควาทินํ^{๑๖} สินฺธุมิว^{๑๗} นคานํ
 ครุพฺมิว ทิฆานํ สีหมิว มิคานํ อุทฺธิมิว อณฺณวานํ ชินปวโร^{๑๘}
 อธิคจฺฉิ วิหนฺที ปฏฺลิภินฺติ^{๑๙} เอวมาหํ อปฺปทสฺเส ปหาย
 มโหทธิ หังสริวชฺฌปฺตโต. เตนาห ปิงฺคิยตฺเถโร

^๑ ฉ.,เท. จตุกกทสฺสา วา, เอวมุปริปิ.

^๓ สุยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ.,เท. ปาโมกฺขทสฺส

^๗ สุยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๙ ฉ.,เท. ยถา จ

^{๑๑} ฉ.,เท. อุกฺโขพฺภํ, เอวมุปริปิ.

^{๑๓} ฉ.,เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^{๑๔-๑๕} ฉ.,เท. ปวตฺตํ มคฺควาทินํ เณรุมิว ^{๑๖-๑๗} ฉ.,เท. อธิคจฺฉิ ตํ สุตฺถารํ ชินปวโร มहेสิณฺติ

^{๒-๒} ฉ.,เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๕ ฉ.,เท. อปฺปมาณทสฺส

^๖ ฉ.,เท. ปวรสทฺส

^๘ ฉ.,เท. ทสพลธาริ

^{๑๐} ฉ.,เท. มานสภํ

^{๑๒} ฉ.,เท. ชลวาส

^{๑๔-๑๕} ฉ.,เท. ทฺวปฺปรีโยคาทํ ปหุรตฺนํ

“ทิวโซ ยถา กุพฺพนํ ปหาย
 พหุผลํ กานนํ อวเสยย
 เอมปหํ อปฺปทสฺเส ปหาย
 มโหทธิ หังสริชฺฌปตฺโตติ.

[๑๐๖] **เย เม ปุพฺเพ วิทยาํสุ (หุํ โคตมศาสนา)**
“อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตี
สพฺพนตํ อิตฺถิตีหํ
สพฺพนตํ ตกฺกวฑฺฒนํ. (๕)

เย เม ปุพฺเพ วิทยาํสุติ เยติ โย จ พาวรี พุราหฺมโณ, เย
 จณฺเณ ตสฺส อาจริยา, เต สกํ ทิฏฺฐิํ สกํ ขนฺตี สกํ รุจิํ สกํ
 ลทฺธิํ สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ พยาํสุ อาจิภฺชีสุ เทสยฺสีสุ
 ปณฺณปฺปีสุ ปณฺจปฺปีสุ วิวรฺสีสุ วิภชฺสีสุ อุตฺตานิคมํสุ ปกาเสสนฺตฺติ เย
 เม ปุพฺเพ วิทยาํสุ.

หุํ โคตมศาสนาติ หุํ โคตมศาสนา ปรี โคตมศาสนา
 ปุเร โคตมศาสนา ปจฺมตฺรํ โคตมศาสนา พุทฺธศาสนา ชินศาสนา
 ตถาคตศาสนา เทวศาสนา^๑ อรหฺนตศาสนาติ หุํ โคตมศาสนา.

อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตีติ เอวํ กิร อสิ^๒ เอวํ กิร ภวิสฺสตีติ
 อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตี.

สพฺพนตํ อิตฺถิตีหฺนติ สพฺพํ ตํ อิตฺถิตีหํ อิตฺถิกราย
 ปรมฺปราย ปิฏกสมฺปทาย ตกฺกเหตุ นยเหตุ อาการปรีวิตฺถเกณ
 ทิฏฺฐินิขุณฺณานุกฺขนฺติยา น สามํ สยมภิญญาตํ^๓ น อตฺตปจฺจกฺขํ
 ฌมมํ [๔] กถยฺสีสุติ สพฺพนตํ อิตฺถิตีหํ.

^๑ น., เท. อัย ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๒ น., เท. อาสิ

^๓ น., เท. สยอภิญญาตํ

^๔ น., เท. ยํ

สพฺพนฺตํ ตกฺกวฑฺฒนนฺติ สพฺพนฺตํ ตกฺกวฑฺฒนํ
 วิตกฺกวฑฺฒนํ สงฺกปฺปวฑฺฒนํ กามวิตกฺกวฑฺฒนํ พฺยาปาทวิทฺทสา-
 วิตกฺกวฑฺฒนํ^๑ ฉาตฺติวิตกฺกวฑฺฒนํ ชนปทวิตกฺกวฑฺฒนํ อมรวิตกฺ-
 กวฑฺฒนํ^๒ ปราณุทฺทตปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนํ^๓ ลาภสฏฺการสิโลก-
 ปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนํ อนวณฺณตฺติปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนนฺติ
 สพฺพนฺตํ ตกฺกวฑฺฒนํ. เตนาห ปิงฺคียตฺเถโร

“เย เม ปุพฺเพ วิทยาํสํ (หุํ โคตมสํสาสนา)

‘อิจฺจาสิ อิตฺติ ภาวิสฺสตี

สพฺพนฺตํ อิตฺติหิตฺติหํ.

สพฺพนฺตํ ตกฺกวฑฺฒนนฺติ.

[๑๐๗] เอโก ตมนฺทาสีโน^๑ หุตฺติมา โส ปภงฺกโร,
 โคตโม ภูริปฺลฺยาณ, โคตโม ภูริเมธโส. (๖)

เอโก ตมนฺทาสีโนติ เอโกติ ภควา ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน^๔
 เอโก, อหุติยญฺเณ เอโก, ตณฺหาปหานญฺเณ เอโก, เอกนฺตวิทฺตราโคติ
 เอโก, เอกนฺตวิทฺโทโสติ เอโก, เอกนฺตวิทฺโมโหติ เอโก,
 เอกนฺตนิกฺกิลโสติ เอโก, เอกายนฺมคฺคํ คโตติ เอโก, เอโก
 อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก.

กถํ ภควา ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก. ภควา ททโร
 สมานํ สุตฺตกาพเกโส ภาทฺเรน โยพฺพณฺเณ^๕ สมฺนฺนาโคโต ปจฺเมน
 วยสา อากามกานํ มาตาปิตูนํ อสฺสุมฺขานํ โรทนฺตานํ วิลปฺนฺตานํ

^๑ ฉ., เท. พฺยาปาทวิตกฺกวฑฺฒนํ วิทฺทสาวิตกฺกวฑฺฒนํ

^{๒-๓} ฉ., เท. อมรวิตกฺกวฑฺฒนํ ปราณุทฺทตปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนํ

^๓ ฉ., เท. ตมนฺทาสีโน, เอวมฺปริปี.

^๔ ฉ., เท. ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน, เอวมฺปริปี.

^๕ ฉ., เท. โยพฺพเนน

ฌาติสงฆ์ ปหาย^๑ สพพํ ชรวาสปลิโพธํ จินฺหิตฺวา ปุตุตทการ-
ปลิโพธํ จินฺหิตฺวา ฌาติปลิโพธํ จินฺหิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ
จินฺหิตฺวา เกสมสฺสํ โหหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺจาทฺเตว
อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อภิณฺจนฺทวํ อุปคฺนตฺวา เอโก
จฺรติ วิจฺรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตฺติติ เอวํ ภควา
ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก.

กถํ ภควา อหุติยญฺเณ เอโก. โส^๒ เอวํ ปพฺพชิตो
สฺमानเ เอโก อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสฺนานิ ปฏฺิเสวติ
อปฺปสทฺททานิ อปฺปนิคฺโขสานิ วิชนฺวาทานิ มนุสฺสสฺราหเสยฺยกาณิ^๓
ปฏฺิสถฺลานสารูปฺยานิ, โส เอโก จจฺจติ, เอโก ติฏฺจติ, เอโก
นิสฺสทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑทาย ปวิสติ, เอโก
อภิกฺกมติ, เอโก ปฏฺิกกมติ, เอโก รโห นิสฺสทติ, เอโก จงฺกมํ
อริฏฺฐจาทิ, เอโก จฺรติ วิจฺรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ
ยาเปตฺติติ เอวํ ภควา อหุติยญฺเณ เอโก.

กถํ ภควา ตณฺหาปหานญฺเณ เอโก. โส เอวํ เอโก
อหุติโย อปฺปมตฺโต อาตapi ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นชฺชา เนรณฺชราย
ตีเร โพธิรฺกฺขมฺเเล มหาปชานํ ปทหนฺโต มารี สเสนํ [๔] นมฺจี
ปมตฺตพฺพนฺธิ วิรมิตฺวา ตณฺหํ ชาลีนํ สรติ^๕ วิสฺตฺตํ ปชหิ
วิโนทสิ พฺยนฺตีมกาสิ อนภาวจฺกเมสิ.

ตณฺหาหุติโย ปุริโส ที่มมทฺธาน สํสรํ
อิตฺถภาวณฺณภาวํ สํสารํ นาติวตฺตติ,

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. มนุสฺสสฺราหเสยฺยกาณิ

^๔ ฉ., เท. กณฺหํ

^๕ ฉ., เท. วิสฺมํ, เอวมฺปิริปิ.

เอตมาทีนว ฌตฺวา ตณฺหาทุกฺขสฺส สมฺภวํ
 วีตตณฺโห อนาทาโน สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ.

เอวํ ภควา ตณฺหาปหานญฺเฐน เอโก.

กถํ ภควา เอกนฺตวீตฺราโคติ เอโก. ราคสฺส ปหีนตฺตา
 เอกนฺตวீตฺราโคติ เอโก. โทสสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวீตโทโสติ
 เอโก. โมหสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวீตโมโหติ เอโก. กิเลสํ
 ปหีนตฺตา เอกนฺตนิกกิเลสํติ เอโก.

กถํ ภควา เอกายนฺมคฺคํ คโตติ เอโก. เอกายนฺมคฺโค
 วุจฺจนฺติ^๑ จตฺตารो สติปฺญฺจํหา ๔เปยฺย อริโย อญฺฺจํโก มคฺโค.

เอกายนํ ชาติขยฺนตทสฺสี
 มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปิ
 เอเตน มคฺเคน ตริสฺส ปุพฺเพ
 ตริสฺสนฺติ เจว^๒ ตรนฺติ โธมนฺติ.

เอวํ ภควา เอกายนฺมคฺคํ คโตติ เอโก.

กถํ ภควา เอโก อนนฺตตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติ
 เอโก. โพธิ วุจฺจติ จตุสฺส มคฺเคสฺส ฌาณํ ปญฺญา ปญฺญินทฺริยํ
 ปญฺญาพลํ ๔เปยฺย ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌนฺโต วิมฺสา วิปสฺสนา
 สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา เตน โพธิธฺมาณฺน ‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ
 พฺขุณฺนิ ๔เปยฺย ‘ยงฺกิณฺจิ สมฺภูตธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ พฺขุณฺนิ.
 อถวํ ยํ พฺขุณฺนิตพฺพํ อนนฺตพฺขุณฺนิตพฺพํ ปฏฺวิพฺขุณฺนิตพฺพํ สมฺพฺขุณฺนิตพฺพํ
 อธิคณฺตพฺพํ ผุสฺสิตพฺพํ สจฺจิกาตพฺพํ, สพฺพนฺตํ เตน โพธิธฺมาณฺน
 พฺขุณฺนิ อนนฺตพฺขุณฺนิ ปฏฺวิพฺขุณฺนิ สมฺพฺขุณฺนิ อธิคจฺฉิ ผุสฺเสสิ สจฺจํกาสิ.
 เอวํ ภควา เอโก อนนฺตตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก.

^๑ ฉ.,เท. วุจฺจติ

^๒ ฉ.,เท. เป จ, เอวฺมปริปิ.

ธโช รตสฺส ปณฺณาณํ ฐโม^๑ ปณฺณาณมคฺคิโน
 ราชฯ รฏฺฐสฺส ปณฺณาณํ ภาตฺตา ปณฺณาณมิตฺติยาติ.

เอวเมว โคตโม ฐริปณฺณาโณ ณาณปณฺณาโณ ปณฺณาธโช
 ปณฺณาเกตุ ปณฺณาธิปเตยฺโย วิจยพฺหุโล ปวิจยพฺหุโล
 โอกฺขายนพฺหุโล สโมกฺขายนธฺโม วิภูตวิหารี ตจฺจริโต ตพฺพพฺหุโล
 ตคฺครุโก ตนฺนินฺโน ตปโปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทริมฺมุตโต
 ตทาทิปเตยฺโยติ โคตโม ฐริปณฺณาโณ.

โคตโม ฐริเมธโสติ ฐริ วุจฺจติ ปจฺวี. ภควา อิมาย^๒
 ปจฺวีสมาย วิปฺลวย วิตฺถตาย ปณฺณาย สมฺนฺนาโคโต. เมธา วุจฺจติ
 ปณฺณา, ยา ปณฺณา ปชานนา ๔เปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย
 สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา อิมาย เมธาย ปณฺณาย อุเปโต สมฺมุเปโต
 อุปาคโต สมฺมุปากโต อุปปฺนโน สมฺมุปปฺนโน สมฺนฺนาโคโต, ตสฺมา
 พุทฺโธ ฐริเมธโสติ^๓ โคตโม ฐริเมธโส. เตนาห ปิํคฺคิตฺตเถโร

“เอโก ตมฺนุทาสีโน ชฺฐติมา โส ปภงฺกโร
 โคตโม ฐริปณฺณาโณ โคตโม ฐริเมธโสติ.

[๑๐๘] โย เม ธมฺมมเทเสติ สนฺนฺทิฏฺฐิกมกาลีกํ
 ตณฺหกุขยมนิติก, ยสฺส นตฺถิ อูปมา กุวจิ.(๗)

โย เม ธมฺมมเทเสตีติ โยติ โย โส ภควา สยมฺภู
 อนาจริยโก ปุพฺเพ อนนฺตฺตสฺส เตสฺส ธมฺเมสฺส สามํ สจฺจจฺานิ อภิสมฺพุทฺธมฺ;
 ตตฺถ จ สพฺพพณฺณตํ ปตฺโต พเลสฺส จ วสีภาวํ. ธมฺมมเทเสตีติ
 ธมฺมนฺติ อาทิกลฺยาณํ มชฺฌกฺลฺยาณํ ปริโยสานกฺลฺยาณํ สาทตฺถํ

^๑ ฉ., เท. ฐโม

^๒ ฉ., เท. ตาย, เอวฺมฺปริปิ.

^๓ ฉ., เท. สฺเมธโสติ, เอวฺมฺปริปิ.

สพฺยณฺชนํ เกวลปรีปฺณณํ ปรีสุทฺธํ พุรหมจฺริยํ จตฺตารโ สติปฏฺจาเน
 ๔เป๔ ๔อริยํ ๔อฏฺฐจฺจํ ๔มคฺคํ ๔นิพฺพานญจ ๔นิพฺพานคามินิญจ
 ๔ปฏฺธิปทํ ๔อาจิกฺขิ ๔เทเสสิ ๔ปณฺณเปสิ ๔ปฏฺฐเปสิ ๔วิวริ ๔วิภชิ
 ๔อตุตฺตานิมกาสิ ๔ปกาเสสํติ โย เม ๔มมมเทเสสิ.

สนฺทิฏฺฐิจกมกาลีกนฺติ สนฺทิฏฺฐิกํ อกาลีกํ เอหิปสฺสํ ๔โอปนยิกํ^๑
 ๔ปจฺจตฺตํ ๔เวทิตพฺพํ ๔วิญฺญูหิติ ๔เอวํ ๔สนฺทิฏฺฐิจกมกาลีกํ. ๔อถฺวา โย
 ๔ทิกฺกุเจ ว ๔มมเม ๔อริยํ ๔อฏฺฐจฺจํ ๔มคฺคํ ๔ภาเวติ, ๔ตสฺส ๔มคฺคตสฺส
 ๔อนนฺตฺรา ๔สมนนฺตฺรา ๔อธฺคจฺจนฺเตว ๔ผลํ ๔วิญฺหติ ๔ปฏฺฐิลภตฺติ ๔เอวมฺปิ
 ๔สนฺทิฏฺฐิจกมกาลีกํ. ๔ยถา ๔มนุสฺสสา ๔กาลีกํ ๔ชนํ ๔ทตฺวา ๔อนนฺตฺรา ๔น
 ๔ลภนฺติ ๔กาลํ ๔อาคเมฺนติ, ๔เนวํ ๔มมโม. โย ๔ทิกฺกุเจ ว ๔มมเม ๔อริยํ
 ๔อฏฺฐจฺจํ ๔มคฺคํ ๔ภาเวติ, ๔ตสฺส ๔มคฺคตสฺส ๔อนนฺตฺรา ๔สมนนฺตฺรา
 ๔อธฺคจฺจนฺเตว ๔ผลํ ๔วิญฺหติ ๔ปฏฺฐิลภติ, ๔น ๔ปรตฺถ ๔น ๔ปรโลเก, ๔เอวํ
 ๔อกาลีกนฺติ ๔สนฺทิฏฺฐิจกมกาลีกํ.

ตณฺหกฺขยมนีติกนฺติ ตณฺหาติ ๔รูปตณฺหา ๔สทฺทตณฺหา
 ๔คณฺธตณฺหา ๔รสตณฺหา ๔โผฏฺฐพฺพตณฺหา ๔มมตณฺหา. **ตณฺหกฺขยนฺติ**
 ๔ตณฺหกฺขยํ ๔ราคกฺขยํ ๔โทสกฺขยํ ๔โมหกฺขยํ ๔คตฺติกฺขยํ ๔อุปฺปตฺติกฺขยํ
 ๔ปฏฺฐิสนฺธิกฺขยํ ๔ภวกฺขยํ ๔สํสารกฺขยํ ๔วฏฺฏกฺขยํ. **อนีติกนฺติ** ๔อิตฺติ
 ๔วุจฺจนฺติ ๔กิเลสา จ ๔ขนฺธา จ ๔อภิสงฺขารา จ. ๔อิตฺติปฺพานํ
 ๔อิตฺติวฺปสโม ๔อิตฺติปฏฺฐินิสฺสคฺโค ๔อิตฺติปฏฺฐิปฺปสสทฺธิ ๔อมตํ ๔นิพฺพานนฺติ
 ๔ตณฺหกฺขยมนีติกํ.

ยสฺส นตฺถิ อุปมา กวจฺจิติ ยสฺสตาติ ๔นิพฺพานสฺส. **นตฺถิ**
 ๔อุปมาติ ๔อุปมา นตฺถิ, ๔อุปนิชา นตฺถิ, ๔สทิสํ นตฺถิ, ๔ปฏฺฐิภาโค
 ๔นตฺถิ ๔น สติ^๒ ๔น สํวิขฺขติ ๔นุปลพฺภติ. **กวจฺจิติ** ๔กวจิ ๔กิมฺหิจิ ๔กตฺถิจิ

^๑ ฉ., เท. โอปนเนยิกํ, เอวมฺปิ.

^๒ สยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ, เอวมฺปิ.

อชฺชตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺชตฺตพหิทฺธา วาติ ยสฺส นตฺติ
อุปมา กวจิ. เตนาห ปิงฺคียตฺเถโร

“โย เม ฌมฺมเทเสสิ สนฺทิกฺกมกาลีํ
ตณฺหขยมนีติํ, ยสฺส นตฺติ อุปมา กวจฺจิติ.

[๑๐๕] กิณฺหุ ตมฺหา วิปฺปวสฺสี^๑ มฺหุตฺตมปิ ปิงฺคีย
โคตมา ฐิริปณฺณาณา โคตมา ฐิริเมธสา. (๘)

กิณฺหุ ตมฺหา วิปฺปวสฺสีติ กิณฺหุ ตมฺหา^๒ พุทฺธมฺหา วิปฺปวสฺสี
อเปสิ อปคฺจฉฺสี^๓ วินา โหสีติ กิณฺหุ ตมฺหา วิปฺปวสฺสี.

มฺหุตฺตมปิ ปิงฺคียาติ มฺหุตฺตมปิ ขณฺมุปี ลยฺมุปี วสฺสมฺปิ^๔
อตฺถมฺปิ^๕ มฺหุตฺตมปิ. ปิงฺคียาติ พาวรี ตํ นตฺตาริ นาเมน อาลปติ.

โคตมา ฐิริปณฺณาณาติ โคตมา ฐิริปณฺณาณา
ณานปณฺณาณา ปณฺณาธชา ปณฺณาเกตุมฺหา ปณฺณาธิปเตยฺยมฺหา
วิจยพฺหุลา ปวิจยพฺหุลา โอภฺขายนพฺหุลา สโมภฺขายนธฺมา
วิภูตฺติวหาริมฺหา ตจฺจจริตา ตพฺพพฺหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา
ตปฺปพฺภารา ตทธีมฺตฺตา ตทาธิปเตยฺยมฺหาติ โคตมา ฐิริปณฺณาณา.

โคตมา ฐิริเมธสาติ ฐิริ วุจฺจติ ปจฺวี. ภควา อิมาย^๖
ปจฺวีสมาย วิปฺลย วิตฺถตฺตาย ปณฺณาย สมนฺนาทโต. เมธา วุจฺจติ
ปณฺณา, ยา ปณฺณา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย
สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา อิมาย เมธาย ปณฺณาย อุเปโต สมฺเปโต

^๑ ฉ., เท. วิปฺปวสฺสี, เอมฺมปริปิ.

^๓ ฉ., เท. อปคฺจฉฺสี

^๖ ฉ., เท. ตาย

^๒ ฉ., เท. อยฺ ปาโง น ทิสฺสติ, เอมฺมปริปิ.

^{๔-๕} ฉ., เท. วยฺมุปี อพฺพธมฺมปิ, เอมฺมปริปิ.

อุปากโต สมุปากโต อุปปนโน สมุปนโน สมฺนฺนาคโต, ตสฺมา
 พุทฺโธ ภูริเมธโสติ โคตมา ภูริเมธสา. เตนาหฺ โส พาวรี^๑
 พุราหฺมโณ

“กินฺหุ ตมฺหา วิปฺปวสฺสิ มุหฺตตมปิ ปิํคฺย
 โคตมา ภูริปญฺญาณา โคตมา ภูริเมธสาติ.

[๑๑๐] โย เต ฐมฺมเทเสติ สนฺทิฏฺฐิคมกาลีํ
 ตณฺหกฺขยมณีติํ ยสฺส นคฺติ อุปมา กุวจิ. (๙)

โย เต ฐมฺมเทเสตีติ โยติ โย โส ภควา ๔เปยฺย ตตฺถ จ
 สพุพฺพญุตํ ปตฺโต พเลสุ จ วสีภาวํ. ฐมฺมเทเสตีติ ฐมฺมนฺติ
 อาทิกฺลยาณํ ๔เปยฺย นิพฺพานคามินิยจฺ ปฏฺธิปทํ อาจิกฺขิ เทเสสิ
 ปญฺณเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภวฺชิ อุตฺตานิคมกาสิ ปกาเสสีติ โย เต
 ฐมฺมเทเสสิ.

สนฺทิฏฺฐิคมกาลีณฺติ สนฺทิฏฺฐิํ อกาลีํ เอหิปสฺสํ โอบนฺยํ
 ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญญูหีติ เหวํ สนฺทิฏฺฐิคมกาลีํ. อถวา โย
 ทิฏฺฐเจ ว ฐมฺเม อริยํ อฏฺฐจฺงคํ มคฺคํ ภาวะติ, ตสฺส มคฺคสฺส
 อนนฺตฺรา สมฺนฺตฺรา อธิคจฺจนฺเตว ผลํ วินฺทติ ปฏฺฐิภะตีติ เอวฺมปิ
 สนฺทิฏฺฐิคมกาลีํ. [๒] ยถา มนุสฺสา กาลีํ ฐนํ ทตฺวา อนนฺตฺรา
 น ลภนฺติ, กาลํ อาคเมนฺติ, เหวายํ ฐมฺโม. โย ทิฏฺฐเจ ว ฐมฺเม
 อริยํ อฏฺฐจฺงคํ มคฺคํ ภาวะติ, ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตฺรา สมฺนฺตฺรา
 อธิคจฺจนฺเตว ผลํ วินฺทติ ปฏฺฐิภะติ, น ปฺรตฺถ น ปฺรโลเก, เหวํ
 อกาลีณฺติ สนฺทิฏฺฐิคมกาลีํ.

^๑ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ, เอวฺมปริปิ.

^๒ ฉ., เท. อกาลีณฺติ, เอวฺมปริปิ.

ตณฺหกุขยมนิติกนฺติ ตณฺหาติ รุปตณฺหา สทฺทตณฺหา
 คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฌมฺมตณฺหา. ตณฺหกุขยฺนฺติ
 ตณฺหกุขยํ ราคกุขยํ โทสกุขยํ โมหกุขยํ คตฺติกุขยํ อุปฺปตฺติกุขยํ
 ปฏฺยสนฺธิกุขยํ ภวกุขยํ สํสาร์กุขยํ วฏฺฏกุขยํ. อนิติกนฺติ อิตฺติ
 วุจฺจนฺติ กิเลสํ จ ขนฺธํ จ อภิสํขารํ จ. อิตฺติปฺปหานํ
 อิตฺติวุปฺสโม อิตฺติปฏฺยนิสฺสคฺโค อิตฺติปฏฺยปฺปสฺสทฺธิ อมตํ นิพฺพานนฺติ
 ตณฺหกุขยมนิติกํ.

ยสฺส นตฺถิ อุปฺมา กุวจฺจิติ ยสฺสตาติ นิพฺพานสฺส. นตฺถิ
 อุปฺมาติ อุปฺมา นตฺถิ, อุปฺนิชา นตฺถิ, สทิสํ นตฺถิ, ปฏฺยภาโค
 นตฺถิ น สติ น สํวิชฺชติ นฺปลพฺภตฺตีติ นตฺถิ อุปฺมา. กุวจฺจิติ กุวจฺจ
 กิเมหิจิ กตฺถจิจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ
 ยสฺส นตฺถิ อุปฺมา กุวจฺจ. เตนาห สอ พาวเรี พุราหฺมณ

“โย เต ฌมฺมมเทเสสิ สนฺทิกฺกจิกมกกาลิกํ
 ตณฺหกุขยมนิติกํ ยสฺส นตฺถิ อุปฺมา กุวจฺจิติ.

[๑๑๑] นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสํมิ มุหุตฺตมปี พุราหฺมณ
 โคตมา ภูริปฺลยฺณา โคตมา ภูริเมธสา. (๑๐)

นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสํมิตฺติ อหํ^๑ ตมฺหา พุทฺธมฺหา น^๒
 วิปฺปวสํมิ น^๒ อุเปมิ น^๒ อุปคฺจณฺณามิ น^๒ วินา โหมีติ นาหํ
 ตมฺหา วิปฺปวสํมิ.

มุหุตฺตมปี พุราหฺมณฺณาติ มุหุตฺตมปี ขณฺมปี ลยฺมปี วสฺสมปี
 อตฺถมปีติ มุหุตฺตมปี. พุราหฺมณฺณาติ คารเวณ มาตุลํ อาลปติ.

^๑ ฉ., เท. นาหํ

^๒ ฉ., เท. นสทโท น ทิสฺสติ.

สนทิกุจิกมกาลีกนติ สนทิกุจิกํ อกาลิกํ เอหิปสฺสิกํ โอปนยิกํ
 ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญญูหิตํ เอวํ สนทิกุจิกมกาลิกํ. อถวา โย
 ทิกฺกุเจว ฐมฺเม อริยํ อฏฺฐจฺจํ มคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส มคฺคสฺส
 อนนฺตรํ สมณนฺตรํ อธิจฺจนเตว ผลํ วินฺทติ ปฏฺฐิลภตฺติ เอวมปิ
 สนทิกุจิกมกาลิกํ. ยถา มนุสฺสา กาลิกํ ฐนํ ทตฺวา อนนฺตรํ น
 ลภนฺติ, กาลํ อาคเมนฺติ, เนวํ ฐมฺโม. โย ทิกฺกุเจว ฐมฺเม อริยํ
 อฏฺฐจฺจํ มคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตรํ สมณนฺตรํ
 อธิจฺจนเตว ผลํ วินฺทติ ปฏฺฐิลภติ, น ปฺรตฺถ น ปฺรโลเก, เอวํ
 อกาลิกนติ สนทิกุจิกมกาลิกํ.

ตณฺหกุขยมนิติกนติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา
 คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฐมฺมตณฺหา. **ตณฺหกุขยนติ**
 ตณฺหกุขํ ราคกุขํ โทสกุขํ โมหกุขํ คตฺติกุขํ อุปฺปตฺติกุขํ
 ปฏฺฐิสนฺธิกุขํ ภวกุขํ สํสาร์กุขํ วฏฺฏกุขํ. อนิติกนติ อิตฺติ
 วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารํ จ. อิตฺติปฺปหานํ
 อิตฺติวุปสโม อิตฺติปฏฺฐินิสฺสคโค อิตฺติปฏฺฐปฺปสฺสทฺธิ อมตํ นิพฺพานนฺติ
 ตณฺหกุขยมนิติกํ.

ยสฺส นตฺติ อุปฺมา กวจฺจิติ ยสฺสาติ นิพฺพานสฺส. **นตฺติ**
อุปฺมาติ อุปฺมา นตฺติ, อุปฺนิธา นตฺติ, สทิสํ นตฺติ, ปฏฺฐิภาโค
 นตฺติ น สติ น สํวิขฺซติ นฺนฺพลพฺภตฺติ นตฺติ อุปฺมา. **กวจฺจิติ** กวจฺ
 กิเมหิจิ กตฺถจิจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ
 ยสฺส นตฺติ อุปฺมา กวจฺจ. เตนาห ปิงฺคียตฺเถโร

“โย เม ฐมฺมมเทเสสิ สนทิกุจิกมกาลิกํ

ตณฺหกุขยมนิติกํ,

ยสฺส นตฺติ อุปฺมา กวจฺจิติ.

[๑๑๓]

ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาว
 รตฺตินฺทิวํ พุราหุณฺณ อปฺปมตฺโต
 นมสฺสमानํ วิวสามิ^๑ รตฺตี
 เตเนว มณฺเฑวามิ อวิปฺปวาสํ.

(๑๒)

ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาวาติ ยถา จกฺขุมา ปุริโส
 อาโลเก^๒ รูปคตานิ ปสฺสเสยฺย ทกฺขเสยฺย โอลฺลเกยฺย นิชฺฌาเปยฺย^๓
 อุปฺปริกฺขเสยฺย; เอวเมวาทิ พุทฺธํ ภควนฺตํ มนสา ปสฺสามิ ทกฺขามิ
 โอลฺลเกมิ นิชฺฌาปยามิ^๔ อุปฺปริกฺขามิ^๕ติ ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาว.

รตฺตินฺทิวํ พุราหุณฺณ อปฺปมตฺโตติ รตฺตินฺจ ทิวา จ [^๕]
 มนสา ภาเวนฺโต อปฺปมตฺโตติ รตฺตินฺทิวํ พุราหุณฺณ อปฺปมตฺโต.

นมสฺสमानํ วิวสามิ รตฺตินฺติ นมสฺสमानนฺติ กาเยน วา
 นมสฺสमानํ วาจาเยน วา นมสฺสमानํ จิตฺเตน วา นมสฺสमानํ
 อหฺวตฺถปฏฺฐิปตฺติยา วา นมสฺสमानํ ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺฐิปตฺติยา วา
 นมสฺสमानํ สกฺกการมานํ ครุการมานํ มานยมานํ ปุชฺชยมานํ
 รตฺตินฺทิวํ วสามิ^๖ วิตฺตินาเมมีติ นมสฺสमानํ วิวสามิ รตฺตี.

เตเนว มณฺเฑวามิ อวิปฺปวาสนฺติ ตาย พุทฺธานุสฺสติยา
 ภาเวนฺโต ‘อวิปฺปวาสติ ตํ มณฺเฑวามิ, ‘อวิปฺปวฺญฺจติ ตํ มณฺเฑวามิ
 ชานามิ, เอวํ ชานามิ เอวํ อาชานามิ เอวํ วิชานามิ เอวํ
 ปฏฺฐีวิชานามิ ปฏฺฐีวิชานามิ^๗ติ เตเนว มณฺเฑวามิ อวิปฺปวาสํ. เตนาห
 ปิงฺคียตฺเถโร

^๑ ส. นมสฺสमानํ ว วสเมมิ จ., เท. วิวสเมมิ, เอวมุปริปี.

^๒ สยา. อาโลเกยฺย

^๓ จ., เท. นิชฺฌาเปยฺย

^๔ จ., เท. นิชฺฌาปยามิ

^๕ จ., เท. พุทฺธานุสฺสตี

^๖ จ., เท. วิวสเมมิ อตฺตินาเมมิ อตฺติกฺกเมมีติ

^๗ สยา. อภฺ ปาโณ น ทิสฺสตี, เอวมุปริปี.

“ปัสสामी น มนสา จกฺขนา
 รัตตินทิวํ พุราหุณณ อปฺปมตฺโต
 นมสฺสมานโน วิวสामी รัตติ
 เตเนว มณฺเฑวามิ อวิปฺปวาสนฺติ.

[๑๑๔] สทุชา จ ปิตี จ มโน สติ จ
 นามนฺติเม^๑ โคตมสฺสณฺมหา
 ยํ ยํ ทิสํ วชฺชติ^๒ ภูริปฺพลโ
 ส เตเนว เตเนว นโตหฺมสฺมิ. (๑๓)

สทุชา จ ปิตี จ มโน สติ จาติ สทุชาติ ยา จ ภควนฺตํ
 อารพฺภ สทุชา สทุทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท สทุชา
 สทุทินฺทริยํ สทุชาพลํ. ปิตีติ ยา จ^๓ ภควนฺตํ อารพฺภ ปิตี
 ปามุชฺช^๔ โมทนา [๕] ปโมทนา [๖] วิตติ, [๗] โอทคฺย
 อตฺตมฺนตา อติปฺปสาทนต์^๕ จิตฺตสฺส. มโนติ ยญจ ภควนฺตํ
 อารพฺภ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺธรํ มโน มนายตฺนํ
 มนินฺทริยํ วิญญาณํ วิญญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญญาณธาคู.
 สตีติ ยา จ ภควนฺตํ อารพฺภ สติ อนุสฺสติ ๕เปยฺย สมฺมาสตีติ
 สทุชา จ ปิตี จ มโน สติ จ.

นามนฺติเม โคตมสฺสณฺมหาติ อิมะ จตฺตารโ ธมฺมา โคตม-
 สาสนา พุทฺธสฺสณฺหา ชินสฺสณฺหา ตถาคตสฺสณฺหา อรหฺนตสฺสณฺหา
 นาเปนฺติ นาคจฺจนฺติ^๖ น วิชฺชนฺติ น วินาสเณตีติ นามนฺติเม
 โคตมสฺสณฺมหา.

^๑ สฺยา. นามนฺติ, เอวมฺปรีปิ.

^๓ ฉ., เท. จสฺสโท น ทิสฺสติ, เอวมฺปรีปิ.

^๕ ฉ., เท. อาโมทนา

^๗ ฉ., เท. คฺกุฉิ

^๘ ฉ., เท. น คจฺจนฺติ.

^๒ ฉ., เท. วชฺติ, เอวมฺปรีปิ.

^๔ ฉ., เท. ปาโมชฺชํ, เอวมฺปรีปิ.

^๖ ฉ., เท. หาโส ปหาโส

^๘ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

ยํ ยํ ทิสํ วชฺชติ ฐุริปญฺโณติ ยํ ยํ ทิสนฺนติ ปุรตฺถิมํ वा
ทิสํ ปจฺฉิมํ वा ทิสํ ทกฺขิณํ वा ทิสํ อุตฺตરํ वा ทิสํ วชฺติ
คจฺฉติ กมฺติ อติกกมฺติ. ฐุริปญฺโณติ ฐุริปญฺโณ มหาปญฺโณ
ติกกฺขปญฺโณ ปุณฺณปญฺโณ หาสปญฺโณ ชวนปญฺโณ นิพฺเพธิกปญฺโณติ
[*] ยํ ยํ ทิสํ วชฺชติ ฐุริปญฺโณ.

ส เตเน เตเนว นโตหฺมสมฺมิตฺติ โส เยเน พุทฺโธ เตเน เตเนว
นโต ตนฺนินฺโน ตปฺโปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทริมฺมุตโต ตทาธิปเตยฺโยติ
ส เตเน เตเนว นโตหฺมสมฺมิตฺติ. เตนาห ปิงฺคิยตฺเถโร

“สทฺธา จ ปิตฺติ จ มโน สติ จ
นาเมนฺติเม โคตมสฺสาสนมฺหา,
ยํ ยํ ทิสํ วชฺชติ ฐุริปญฺโณ,
ส เตเน เตเนว นโตหฺมสมฺมิตฺติ.

[๑๑๕] ชินฺณสฺส เม ทฺวพฺพลถามกสฺส
เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถ,
สงฺกปฺปยฺนตฺตาย วชามิ นิจฺจํ,
มโน หิ เม พฺราหฺมณ เตเน ยุตฺโต. (๔)

ชินฺณสฺส เม ทฺวพฺพลถามกสฺสชาติ ชินฺณสฺสชาติ^๑ ชินฺณสฺส
วฺจฺจสฺส มหฺลลสฺส อทฺธคตสฺส วโยอนฺนปฺปตฺตสฺสชาติ ชินฺณสฺส.^๒
ทฺวพฺพลถามกสฺสชาติ ทฺวพฺพลถามกสฺส อปฺปถามกสฺส ปริตฺตถามกสฺสชาติ
ชินฺณสฺส เม ทฺวพฺพลถามกสฺส.

^๑ ฉ., เท. ฐุริ วุจฺจติ ปถวี ภควา ตาย ปถวิสมาย ปณฺณาย วิปฺลายน วิตฺถตฺตาย สมฺนฺนาคโตติ

^๒ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถาติ กาโย เยน พุทฺโธ, เตน
น ปเลติ น วชติ น คจฺจนติ นาภิกฺกมตฺตี^๑ เตเนว กาโย น
ปเลติ ตตฺถ.

สงฺกปฺปยณฺตาย วชามิ นิจฺจนฺติ สงฺกปฺปคฺมเนน วิตฺกคฺมเนน
ฉาณคฺมเนน ปญฺฉาคฺมเนน พุทฺธิคฺมเนน วชามิ คจฺจามิ
อภิกฺกมามิตฺติ สงฺกปฺปยณฺตาย วชามิ นิจฺจ.

มโน หิ เม พุราหฺมณ เตน ยุตฺโตติ มโนติ ยํ จิตฺตํ มโน
มานสํ หทฺยํ ปณฺธุรํ มโน มนายนํ มนินฺทริยํ วิญฺญาณํ
วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. พุราหฺมณ เตน ยุตฺโตติ
มโน มม^๒ เยน พุทฺโธ, เตน ยุตฺโต ปยุตฺโต สํยุตฺโตติ มโน หิ
เม พุราหฺมณ เตน ยุตฺโต. เตนหา ปิจฺฉิยตุเถโร

“ชฺเณณสุส เม ทฺวพฺพลถามกสุส
เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถ
สงฺกปฺปยณฺตาย วชามิ นิจฺจ
มโน หิ เม พุราหฺมณ เตน ยุตฺโตติ.

[๑๑๖] ปงฺเก สยาโน ปริผนฺตมานโน

ทีปา ทีปํ อุปลลวี่

อถทฺทสาถี สมฺพุทฺธ

โอมติณฺณมนาสว.

(๑๕)

ปงฺเก (स्याโน) ปริผนฺตมานโนติ ปงฺเก สยาโนติ กามปงฺเก
กามกทฺทเม กามกิลเส กามพลีเส กามปริพาเห กามป्लीโพเช

^๑ ฉ., เท. นาติกกมตฺตี, เอวมฺปริ.ป.

^๒ ฉ., เท. ยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

เสมาน โวเสมาน^๑ ปริเสมานติ ปงฺเก สยาน. **ปริมุทมานติ**
 ตณฺหาณนุทนาย ฌนุทมาน, ทิฏฺฐิณนุทนาย ฌนุทมาน,
 กิเลสณนุทนาย ฌนุทมาน, ปโยคณนุทนาย ฌนุทมาน,
 วิปากณนุทนาย ฌนุทมาน, ทุจฺจริตณนุทนาย^๒ ฌนุทมาน, รตฺโต
 ราเคน ฌนุทมาน, ทุฏฺฐิโจ โทเสน ฌนุทมาน, มุพฺโพโห โมเหณ
 ฌนุทมาน, วินิพนฺโธ มาเนน ฌนุทมาน, ปรามญฺโจะ ทิฏฺฐิจยา
 ฌนุทมาน, วิกุเขปคโต อุทฺทจฺเจน ฌนุทมาน, อนิฏฺฐจฺจคโต
 วิจิกิจฺจาย ฌนุทมาน, ฌามคโต อนุสเยหิ ฌนุทมาน, ลาภเณ
 ฌนุทมาน, อลาภเณ ฌนุทมาน, ยเสน ฌนุทมาน, อยเสน
 ฌนุทมาน, นิหนุทาย ฌนุทมาน, ปลฺลํสาย ฌนุทมาน, สุเขน
 ฌนุทมาน, ทุกฺขเณ ฌนุทมาน, ชาตียา ฌนุทมาน, ขราย
 ฌนุทมาน, พฺยาธินา ฌนุทมาน, มรณเณ ฌนุทมาน,
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสเหหิ ฌนุทมาน, เนรยิเกณ ทุกฺขเณ
 ฌนุทมาน, ติรจฺจณนโยนิเกณ ทุกฺขเณ ฌนุทมาน, ปิตฺติวิสยิเกณ
 ทุกฺขเณ ฌนุทมาน, มานุสเสน^๓ ทุกฺขเณ ยเปยฺย คพฺพโกกฺกนฺติมูลเกณ
 ทุกฺขเณ ยเปยฺย คพฺพภวฺวิจติมูลเกณ ทุกฺขเณ ยเปยฺย คพฺพภวฺจฺจนมูลเกณ
 ทุกฺขเณ ยเปยฺย ชาตสฺสอุปนิพนฺธเกณ ทุกฺขเณ ยเปยฺย ชาตสฺส
 ปราธะยเกณ ทุกฺขเณ ยเปยฺย อตฺตูปกฺกเมณ ทุกฺขเณ ยเปยฺย ปฺรูปกฺกเมณ
 ทุกฺขเณ ยเปยฺย ทุกฺขทุกฺขเณ^๔ สงฺขารทุกฺขเณ ยเปยฺย วิปริณามทุกฺขเณ
 ยเปยฺย จกฺขุโรเคน ทุกฺขเณ ยเปยฺย โสตรโรเคน ทุกฺขเณ ยเปยฺย
 ฆานโรเคน ทุกฺขเณ ยเปยฺย ชิวฺหาโรเคน ทุกฺขเณ ยเปยฺย กายโรเคน
 ทุกฺขเณ ยเปยฺย สีสโรเคน ทุกฺขเณ ยเปยฺย กณฺณโรเคน ทุกฺขเณ

^๑ ฉ.,เท. สยามโน วสमान อวสमान ปริวสमानติ ^๒ ฉ.,เท. มโนทฺทจฺจริตณนุทนาย

^๓ ฉ.,เท. มานุสเสน

^๔ ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

๕เปย มุขโรเคน ทุกฺเคน ๕เปย ทนฺตโรเคน ทุกฺเคน ๕เปย [°]
 กาเสน ๕เปย สาเสน ๕เปย ปินาเสน ๕เปย ทฺเหน ๕เปย ชเรน
 ๕เปย กุจฺฉิโรเคน ๕เปย มุจฺฉาย ๕เปย ปกฺขนฺทิกาย ๕เปย
 สุลาย ๕เปย วิสฺสุจิกาย ๕เปย กุฏฺเฐน ๕เปย คณฺเฑน ๕เปย
 กิลาสเนน ๕เปย โสเสน ๕เปย อปฺมาเรณ ๕เปย ททฺทฺยา ๕เปย
 กณฺทฺยา ๕เปย กจฺจุยา ๕เปย รชสายน ๕เปย วิตจฺฉิกาย ๕เปย
 โลหิเตน ๕เปย ปิตฺเตน ๕เปย มรฺตฺเมเหณ ๕เปย อํสายน ๕เปย
 ปิพฺพกาย ๕เปย ภคฺคฺนทฺลายน^๒ ๕เปย ปิตฺตสมฺมุฏฺฐาเนหิ อาพาเชหิ
 ๕เปย เสมฺหสมฺมุฏฺฐาเนหิ อาพาเชหิ ๕เปย วาตสมฺมุฏฺฐาเนหิ อาพาเชหิ
 ๕เปย สฺนฺนิปาติกเกหิ อาพาเชหิ ๕เปย อุตฺตฺปริณามเชหิ อาพาเชหิ
 ๕เปย วิสมปฺริหารเชหิ อาพาเชหิ ๕เปย โอปกฺกมิกเกหิ อาพาเชหิ
 ๕เปย กมฺมวิปากเชหิ อาพาเชหิ ๕เปย สีเตน ๕เปย อุณฺเฬน
 ๕เปย ชิณฺณจฺฉาย ๕เปย ปิปาสาณ ๕เปย อุจฺจาเรณ ๕เปย
 ปสฺสสาเวณ ๕เปย อํสมกสฺวาตาทปสฺสีสฺสปสมฺมสฺสเสหิ^๓ ๕เปย มาตฺมรณฺเณ
 ทุกฺเคน ๕เปย ปิตฺมรณฺเณ ทุกฺเคน ๕เปย ภาตฺมรณฺเณ^๔ ทุกฺเคน
 ๕เปย ภคินิรณฺเณ ทุกฺเคน^๔ ๕เปย ปุตฺตมรณฺเณ ทุกฺเคน ๕เปย
 ธีตฺมรณฺเณ ทุกฺเคน ๕เปย ฌาติพฺยสเนน ทุกฺเคน ๕เปย
 โภคพฺยสเนน ทุกฺเคน ๕เปย โรคพฺยสเนน ทุกฺเคน ๕เปย
 สีสพฺยสเนน ทุกฺเคน ๕เปย ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเคน ฃนฺทมาโน
 ปรีณฺทมาโน ปเวธมาโน สมฺปเวธมาโนติ ปงฺเก (สยาโน)
 ปรีณฺทมาโน.

^๑ ฉ., เท. โฏฐโรเคน ทุกฺเคน

^๓ ฉ., เท. อํสมกสฺวาตาทปสฺสีสฺสปสมฺมสฺสเสน

^๒ ฉ., เท. ภคฺคฺนทฺเลน

^{๔-๔} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ทีปา ทีป อุปุลลวินฺติ สตุถารโต สตุถารํ ชมฺมกฺขานโต
 ชมฺมกฺขานํ คณโต คณํ ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐี ปฏฺฐิพาโต^๑ ปฏฺฐิพํ
 มคฺคโต มคฺคํ [^๒] อุปุลลวี สมฺปุลลวินฺติ^๓ ทีปา ทีป อุปุลลวี.

อถทฺทสาสี สมฺพุทฺธนฺติ อถาติ ปทสนฺธิ ฯเปฯ,
 ปทานุพุทฺธกเมตํ ‘อถาติ. อทฺทสาสินฺติ อทฺทสํ อทฺทกฺขี อปสฺสี
 ปฏฺวิวิชฺฌี.

สมฺพุทฺธนฺติ โย โส ภควา ฯเปฯ สจฺจิกา ปญฺญตฺติ,
 ยทิทํ พุทฺโธติ อถทฺทสาสี สมฺพุทฺธ.

โอฆตฺติณฺณนฺติ ภควา กาโมฆํ ติณฺโณ, ภโวฆํ ติณฺโณ,
 ทิฏฺฐโจฆํ ติณฺโณ, อวิชฺโชฆํ ติณฺโณ [^๔] อุตฺตติณฺโณ นิตฺตติณฺโณ
 อติกกนฺโต สมตฺติกกนฺโต วีตฺตตฺโต โส วุฏฺฐจฺวาโส จิณฺณจรโณ
 ฯเปฯ ชาตฺติชรามรณสํสાર, นตฺถิ ตสฺส ปฺนพฺภโวติ โอฆตฺติณฺณ.
 อนาสวณฺติ จตฺตาริ อาสวา: กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสโว
 อวิชฺชาสโว. เต อาสวา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อจฺจินฺนมุลา
 ตาลาวตฺถุกตา อนภาวจฺจุกตา आयตฺตี อนุปฺปาทชฺมา, ตสฺมา พุทฺโธ
 อนาสโวติ โอฆตฺติณฺณมฺนาสว. เตนาห ปิํคฺยตฺเถโร

“ปงฺเก สยาโน ปรีณฺทมาโน

ทีปา ทีป อุปุลลวี

อถทฺทสาสี สมฺพุทฺธ

โอฆตฺติณฺณมฺนาสวณฺติ.

^๑ ฉ., เท. ปฏฺฐิพาย

^๓ ฉ., เท. สมฺปุลลวี

^๒ ฉ., เท. ปุลลวี

^๔ ฉ., เท. สพุทฺธสํสารปถํ ติณฺโณ

[๑๑๗] ยถา อหุ วฏฺกฺลิตฺต มุตฺตสทฺโธ

ภทฺทราวุธฺ อพฺวิโคตโม จ

เอวเมว ตวฺมปิ ปมฺญจสฺส สทฺธํ

คมิสฺสตี (ตฺว) ปิํคิย มจฺจุเชยฺยสฺส ปารํ. (๑๖)

ยถา อหุ วฏฺกฺลิตฺต มุตฺตสทฺโธ ภทฺทราวุธฺ อพฺวิโคตโม จาติ
ยถา วฏฺกฺลิตฺต มุตฺตสทฺโธ^๑ สทฺธาคฺคฺโก สทฺธปาปฺพพฺงคโม สทฺธาทิสมฺมุตโต
สทฺธาทิปปเตยฺโย อรหตฺตปฺปตฺโต, ยถา ภทฺทราวุธฺ [^๒] มุตฺตสทฺโธ^๓
สทฺธาคฺคฺโก สทฺธปาปฺพพฺงคโม, สทฺธาทิสมฺมุตโต สทฺธาทิปปเตยฺโย
อรหตฺตปฺปตฺโต, ยถา อพฺวิโคตโม [^๒] มุตฺตสทฺโธ^๓ สทฺธาคฺคฺโก
สทฺธปาปฺพพฺงคโม สทฺธาทิสมฺมุตโต สทฺธาทิปปเตยฺโย อรหตฺตปฺปตฺโตติ
ยถา อหุ วฏฺกฺลิตฺต มุตฺตสทฺโธ ภทฺทราวุธฺ อพฺวิโคตโม จ.

เอวเมว ตวฺมปิ ปมฺญจสฺส สทฺธนฺติ เอวเมว ตวํ สทฺธํ
มฺญจสฺส ปมฺญจสฺส สมฺปมฺญจสฺส อธิมฺญจสฺส โอกปฺเปหิ ‘สพฺเพ
สงฺขารธา อนิจฺจาติ ๕เปย ‘ยงฺกิณฺจิ สมฺมทฺยธมฺมํ, สพฺพนตฺติ
นิโรธธมฺมณฺติ สทฺธํ มฺญจสฺส ปมฺญจสฺส สมฺปมฺญจสฺส อธิมฺญจสฺส
โอกปฺเปหิตฺติ เอวเมว ตวฺมปิ ปมฺญจสฺส สทฺธํ.

คมิสฺสตี (ตฺว) ปิํคิย มจฺจุเชยฺยสฺส ปารนฺติ มจฺจุเชยฺยา^๔
วฺจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารธา จ. มจฺจุเชยฺยสฺส ปารํ
วฺจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมฺภโว
สพฺพปฺริยวฏฺฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ.

^๑ ฉ., เท. วฏฺกฺลิตฺตสทฺโธ

^๒ ฉ., เท. เตโร

^๓ ฉ., เท. สทฺโธ

^๔ ฉ., เท. มจฺจุเชยฺย

คมิสฺสสฺสि (ตุवं) ปิงฺคิย มจฺจุเชยฺยสฺส ปารนฺติ ตฺवं ปาริ คมิสฺสสฺส
 [°] อธิคมิสฺสสฺส [°] ผุสฺสสฺส [°] สจฺฉนิกริสฺสสฺสํ คมิสฺสสฺส (ตุवं)
 ปิงฺคิย มจฺจุเชยฺยสฺส ปาริ. เตนาห ภควา

“ยถา อหุ วฏฺกฺลิ มุตฺตสทฺโธ
 ภทฺรารุโธ อาพวิโคตโม จ
 เอวเมว ตวมปิ ปมฺญจสฺส สทฺธํ
 คมิสฺสสฺส (ตุवं) ปิงฺคิย มจฺจุเชยฺยสฺส ปารนฺติ.

[๑๑๘] เอส ภิกฺขุโย ปสฺสีทามิ สุตฺวาน มุนิโน วโจ
 วิวฏฺจณฺโท สมฺพุทฺโธ อจิโธ ปฏฺฏิภาณวา.^๒ (๑๗)

เอส ภิกฺขุโย ปสฺสีทามิ เอส ภิกฺขุโย ปสฺสีทามิ [°] สทฺทหามิ
 [°] อธิมฺจุจามิ [°] โอกปเปมิ ‘สพฺเพ สงฺขารธา อนิจฺจาติ ๔เปย
 ‘ยงฺกิณฺณจิ สมฺมุตฺตมมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธมฺมนฺติ ภิกฺขุโย ปสฺสีทามิ
 สทฺทหามิ อธิมฺจุจามิ โอกปเปมิติ เอส ภิกฺขุโย ปสฺสีทามิ.

สุตฺวาน มุนิโน วโจติ มุนิโน โมหนํ วุจฺจติ ฌาณํ, ยา
 ปญฺญา ปชานนา ๔เปย สงฺคชาลมตฺติจฺจ โส มุนิ. สุตฺวาน มุนิโน
 วโจติ ตฺยหํ วจันํ พฺยปถํ เทสนํ อนุสฺสนฺตี^๔ สุตฺวา^๕ สฺสณฺติวา
 อุกฺคเหตฺวา อูปฺชารยิตฺวา อูปฺลภฺยยิตฺวาติ^๕ สุตฺวาน มุนิโน วโจ.

วิวฏฺจณฺโท สมฺพุทฺโธติ จทนนฺติ ปญฺจ จทนนํ ตณฺหาจทนนํ
 ทิฏฺฐิจจทนนํ กิเลสจทนนํ ทฺวจฺจริตจทนนํ อวิชฺชาจทนนํ. ตานิ จทนนํ
 พุทฺธสฺส ภควโต วิวฏฺฐานิ วิทฺธํสิตานิ สมฺมุคฺขาทิตานิ ปหีนานิ

^๑ ฉ., เท. ปาริ

^๒ ฉ., เท. ปฏฺฏิภาณวา เอวมฺปรี.ปิ.

^๓ ฉ., เท. ภิกฺขุโย ภิกฺขุโย, เอวมฺปรี.ปิ.

^๔ ฉ., เท. อนุสฺสาสนํ อนุสฺสฺสํ

^๕ ฉ., เท. สุตฺวาน อุกฺคเหตฺวาน อูปฺชารยิตฺวาน อูปฺลภฺยยิตฺวานาติ

สมุจฺฉินฺหานิ ฐปนฺตานิ ปฏฺฐิปปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปปตฺติกาณิ
ฌาณคฺคิณา ททฺธานิ; ตสฺมา พุทฺโธ วิมฺวจฺจนโต. พุทฺโธติ โย โส
ภควา ๔เปยฺย สจฺฉิกา ปณฺณตฺติ, ยทฺธิํ พุทฺโธติ วิมฺวจฺจนโต
สมฺพุทฺโธ.

อชฺโธ ปฏฺฐิภาณวาติ อชฺโธติ ราโค ชฺโธ, โทโส ชฺโธ,
โมโห ชฺโธ, โกโห ชฺโธ, อุปนาโห ชฺโธ, ๔เปยฺย สพฺพากุสลาภิสงฺขารา
ชฺฉิลา. เต ชฺฉิลา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมุลา
ตาลาวตฺถุกตา อนภาวจฺจตา อายตฺตี อนุปฺปาททฺมมา; ตสฺมา พุทฺโธ
อชฺโธ. ปฏฺฐิภาณวาติ ตโย ปฏฺฐิภาณวโนโต: ปริยตฺติปฏฺฐิภาณวา จ^๑
ปริปฺพุจฺจาปฏฺฐิภาณวา จ^๒ อริคมปฏฺฐิภาณวา จ.

กตโม ปริยตฺติปฏฺฐิภาณวา. อิชฺเชกจฺจสฺส พุทฺธวจนํ ปริยาปฺพุ^๓
โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ
อพฺภุตทฺธมฺมํ เวทลฺลํ, ตสฺส ปริยตฺตี นิสฺสาय ปฏฺฐิภาติ, อยํ
ปริยตฺติปฏฺฐิภาณวา.

กตโม ปริปฺพุจฺจาปฏฺฐิภาณวา. อิชฺเชกจฺจสฺส ปริปฺพุจฺจิตา โหติ
อตฺถเก จ ฌาเย จ ลกฺขเณ จ การเณ จ จานาจาเน จ, ตสฺส
ปริปฺพุจฺจํ นิสฺสาय ปฏฺฐิภาติ, อยํ ปริปฺพุจฺจาปฏฺฐิภาณวา.

กตโม อริคมปฏฺฐิภาณวา. อิชฺเชกจฺจสฺส อริคตา โหนฺติ
จตฺตารโ สติปฏฺฐาณา จตฺตารโ สมฺมปฺปชานา จตฺตารโ อิทฺธิปาทา
ปณฺจินฺทฺริยานิ ปณฺจ พฺลานิ สตฺต โพชฺฌนฺตา อริโย อฏฺฐจฺจคิโก
มคฺโค จตฺตารโ อริยมคฺคา จตฺตาริ สามณฺณผลานิ จตฺสฺโส
ปฏฺฐิสมฺภิทาโย ฉ อภินฺนทาโย, ตสฺส อตฺถเก ฌาโต ฐมฺโม ฌาโต

^๑ ฉ., เท. จสฺสทโท น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. ปริยาปฺพุตฺ, เอวมฺปริปิ.

ภควา สมุมติเทเว “อริเทวาติ อภิญฌาย, อุปปตฺติเทเว
“อริเทวาติ อภิญฌาย, วิสุทฺธิเทเว “อริเทวาติ อภิญฌาย ชานิตฺวา
ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ อริเทเว อภิญฌาย.

สพฺพ เวทึ ปโรวรรณฺติ ภควา อตฺตโน จ ปเรสฺสจ
อริเทวเกเร ฐมฺเม เวทึ อญฺเฌาสึ อมุสฺสิ ปญฺีวิชฺฌมฺอิ. กตเม อตฺตโน
อริเทวเกรา ฐมฺมา. สมฺมาปฏฺิปปทา อนฺุโลมปฏฺิปปทา อปฺจจฺเณกปฏฺิปปทา
อนฺวตฺถปฏฺิปปทา^๑ ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺิปปทา สีเลสุ ปรีปฺฐิการิตา อินฺทฺริเยสุ
คฺุตฺตทวารตา โภชเน มตฺตตณฺณตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชฌณฺ์
จตฺตารโ สติปฏฺจจฺานา ๔เปยฺ อริโย อญฺจจฺโคโก มคฺโค, อิม
วุจฺจนฺติ อตฺตโน อริเทวเกรา ฐมฺมา. กตเม ปเรสฺ์ อริเทวเกรา
ฐมฺมา. สมฺมาปฏฺิปปทา ๔เปยฺ อริโย อญฺจจฺโคโก มคฺโค, อิม
วุจฺจนฺติ ปเรสฺ์ อริเทวเกรา ฐมฺมา. เอวํ ภควา อตฺตโน จ
ปเรสฺสจ อริเทวเกเร ฐมฺเม เวทึ อญฺเฌาสึ อมุสฺสิ ปญฺีวิชฺฌมฺิติ สพฺพ
เวทึ ปโรวริ.

ปญฺหานนฺตกโร สตฺถาติ ภควา ปารายณิกปญฺหานํ อนฺตกโร
ปรียนฺตกโร ปรีจฺเฌทกโร ปรีวฏฺมกโร; ปรีสฺปญฺหานํ^๒ อนฺตกโร
ปรียนฺตกโร ปรีจฺเฌทกโร ปรีวฏฺมกโร; ปิจฺฉิยปญฺหานํ^๓ อนฺตกโร
ปรียนฺตกโร ปรีจฺเฌทกโร ปรีวฏฺมกโร;^๔ สกฺกปญฺหานํ ๔เปยฺ
อมฺนุสฺสสฺปญฺหานํ^๕ ๔เปยฺ ภิกฺขุปญฺหานํ ๔เปยฺ ภิกฺขุณีปญฺหานํ ๔เปยฺ
อุปาสกปญฺหานํ ๔เปยฺ อุปาสิกาปญฺหานํ ๔เปยฺ ราชปญฺหานํ ๔เปยฺ
ขตฺติยปญฺหานํ ๔เปยฺ พฺราหฺมณปญฺหานํ ๔เปยฺ เวสฺสสฺปญฺหานํ ๔เปยฺ

^๑ สฺยา. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ.,เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ.,เท. สภียปญฺหานํ

^๔ ฉ.,เท. สฺยามปญฺหานํ

อาคนฺตฺวา วิตโมหา สมฺปชฺชนฺติ, สกิลฺเลสา อาคนฺตฺวา นิกฺกิลฺเลสา
สมฺปชฺชนฺตฺติ กงฺขีเน ปฏฺิชาเนตฺ. เตนาห ปิงฺคียตฺเถโร

“อธิเทเว อภินฺณาย สพฺพํ เวทิตฺวา ปโรวโร
ปญฺหานนฺตฺกโร สตฺถา กงฺขีเน ปฏฺิชาเนตฺ.

[๑๒๐] อสฺหิโร^๑ อสงฺกฺปปิ ยสฺส นตฺถิ อุปฺมา กวฺจิ,
อทฺธา คมิตฺตํ, น เมตฺถ กงฺขา,
เอวํ มํ ทาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตํ. (๑๙)

อสฺหิโร อสงฺกฺปปนฺติ อสฺหิโร วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ, โย โส
สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปติปฏฺิณิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ
นิพฺพานํ. อสฺหิรฺนตฺติ ราเคน โทเสน โมเหเน โกเชเน อุปฺนาเหเน
มกฺขเน ปพาเสน อิสฺสาย มจฺฉริเยเน มายาย สาเจยฺเยเน
ถมฺภเณ สารมฺภเณ มาเนเน อติมาเนเน มเทเน ปมาเทเน
สพฺพกิลฺเลเสหิ สพฺพทฺฐจฺริเตหิ สพฺพปริพาเหหิ [^๒] สพฺพสนฺตาเปหิ
สพฺพากุสลาภิสงฺขาทเรหิ อสฺหิรียํ [^๓] นิจฺจํ ฐวํ สสฺสตํ
อวิปริณามธมฺมนฺติ อสฺหิโร. อสงฺกฺปปนฺติ อสงฺกฺปปิ วุจฺจติ อมตํ
นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปติปฏฺิณิสฺสคฺโค
ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. ยสฺส^๔ อุปฺปาโท
ปญฺญาตติ^๕ วโย นตฺถิ, น^๕ ตสฺส อญฺญตฺตํ^๕ ปญฺญาตติ,
นิพฺพานํ นิจฺจํ ฐวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมนฺติ อสฺหิโร อสงฺกฺปปิ.

ยสฺส นตฺถิ อุปฺมา กวฺจิตฺติ ยสฺสาตฺติ นิพฺพานสฺส. นตฺถิ
อุปฺมาตฺติ อุปฺมา นตฺถิ, อุปฺนิชา นตฺถิ, สทิสํ นตฺถิ, ปฏฺิภาโค

^๑ ฉ., เท. อสฺหิโร, เอวฺมฺปริปิ.

^๒ ฉ., เท. สพฺพาสเวหิ สพฺพทฺธเรหิ.

^๓ ฉ., เท. นิพฺพานํ

^{๔-๕} ฉ., เท. นิพฺพานสฺส น อุปฺปาโท ปญฺญาตติ

^{๕-๕} ฉ., เท. ตสฺส อญฺญตฺตํ

นตฺถิ น สติ น สัมวิชฺชติ นุปฺลพฺภตฺตีติ นตฺถิ^๑ อุปมา.^๒ กุวจีติ
 กุวจี กิมฺหิจิ กตฺถจฺจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา
 วาติ ยสฺส นตฺถิ อุปมา กุวจี.

อทุชา คมิสฺสสามิ น เมตฺถ กงฺขาติ [^๓] อทุชา^๔ คมิสฺสสามิตี
 อทุชา^๕ คมิสฺสสามิ อธิคมิสฺสสามิ ผุสยิสฺสสามิ สจฺจนิกิริสฺสามิตี อทุชา
 คมิสฺสสามิ. น เมตฺถ กงฺขาติ เอตฺถ^๖ นิพฺพานเน กงฺขา นตฺถิ,
 วิจิกิจฺฉา นตฺถิ, เทวพฺพหํ นตฺถิ, สัมมโย นตฺถิ น สติ น
 สัมวิชฺชติ นุปฺลพฺภติ, ปหีนํ สมฺมจฺฉินฺนํ. รูปสํนโต ปฏฺวิปฺปสฺสทฺโธ
 อภพฺพุปปตฺติโก ฌาณคฺคินา ททฺโธติ อทุชา คมิสฺสสามิ น
 เมตฺถ กงฺขา.

เอวํ มํ ชาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตุนฺติ เอวํ มํ ชาเรหิตี เอวํ มํ
 อุปฺลภฺเขหิ. อธิมุตฺตจิตฺตุนฺติ นิพฺพานนินฺนํ นิพฺพานโปถํ
 นิพฺพานปพฺภารํ นิพฺพานาธิมุตฺตุนฺติ เอวํ มํ ชาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตํ.^๗
 เตนาห ปิงฺคียตฺถโร

“อัสสิหิ อสงฺกุปฺปํ ยสฺส นตฺถิ อุปมา กุวจี
 อทุชา คมิสฺสสามิ น เมตฺถ กงฺขา
 เอวํ มํ ชาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตุนฺติ.

อฏฺฐารทฺธม ปารายนานุคิตีคาถานิทุเทโส.^๘

ปารายนวคฺโค นิฏฺฐิตฺ.^๙

^{๑-๒} ฉ., เท. อิม เทว ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๓ ฉ., เท. อทุชาติ เอกัสวณํ นิสฺสัสสวณํ
 นิฏฺกขวณํ อเทวชฺฌวณํ อเทวพฺพกขวณํ นินฺนํควณํ อปณฺณกขวณํ อวรทฺธวณํ
 อวตฺถาปนวณมมตํ อทุชาติ

^๔ ฉ., เท. อธิมุตฺตจิตฺตุนฺติ

^๕ ฉ., เท. อธิ ปาโง น ทิสฺสตี.

^๖ สยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ^๗ ฉ., เท. สมตฺโต

๑๕. ขกวิธานสูตรนิกายเทโส

ปฐมวคฺโค

[๑๒๑] สพฺเพสุ ภูเตสุ นิชาย ทณฺฑํ
 อเหจยฺ^๑ อณฺตรมปิ เตสํ
 น ปุตุตฺตมิจฺเจยฺย กุโธ สหายํ
 เอโก จเร ขกวิธานกปโป.

(๑)

สพฺเพสุ ภูเตสุ นิชาย ทณฺฑนฺตฺติ สพฺเพสุตฺติ สพฺเพน สพฺพํ
 สพฺพธา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ, ปริยาทายวจนเมตํ 'สพฺเพสุตฺติ.
 ภูเตตฺติ ภูตา วุจฺจนฺตฺติ ตสา จ ถาวรา จ. ตสาตฺติ เยสํ ตณฺหา^๒
 อปฺปหีนา, เยสญจ ภยภะรวา อปฺปหีนา. กิการณา วุจฺจนฺตฺติ ตสา.
 เต ตสนฺตฺติ อุตฺตสนฺตฺติ ปริตสนฺตฺติ [^๓] สนฺตาสํ อาปชฺชนฺตฺติ,
 ตํการณา วุจฺจนฺตฺติ ตสา. ถาวราตฺติ เยสํ ตณฺหา^๔ ปหีนา, เยสญจ
 ภยภะรวา ปหีนา. กิการณา วุจฺจนฺตฺติ ถาวรา. เต น ตสนฺตฺติ น
 อุตฺตสนฺตฺติ น ปริตสนฺตฺติ [^๕] น สนฺตาสํ อาปชฺชนฺตฺติ ตํการณา
 วุจฺจนฺตฺติ ถาวรา. ทณฺฑาตฺติ^๖ ตโย ทณฺฑา: กายทณฺโฑ จ^๗
 วจฺจิตฺทณฺโฑ จ^๘ มโนทณฺโฑ จ.^๙ ติวริํ กายทฺจฺจริตํ กายทณฺโฑ,
 จตฺตพฺพิริํ วจฺจิตฺทณฺโฑ วจฺจิตฺทณฺโฑ, ติวริํ มโนทฺจฺจริตํ มโนทณฺโฑ.
 สพฺเพสุ ภูเตสุ นิชาย ทณฺฑนฺตฺติ สพฺเพสุ ภูเตสุ ทณฺฑํ นิชาย
 นิกฺขิตฺวา ไวโรปยิตฺวา^{๑๐} [^{๑๑}] นิกฺขิปิตฺวา ปฏฺฐิปสฺสมภิตฺวาตฺติ
 สพฺเพสุ ภูเตสุ นิชาย ทณฺฑํ.

^๑ ฉ., เท. อวิหะจยํ, เอวมปริปิ.^{๒,๔} ฉ., เท. ตสิตตณฺหา^๓ ฉ., เท. ภายนฺตฺติ^๕ ฉ., เท. น ภายนฺตฺติ^๖ ฉ., เท. ทณฺฑนฺตฺติ^๗ ฉ., เท. จสทฺโฑ น ทิสฺสตี.^๘ ฉ., เท. อาโรปยิตฺวา^๙ ฉ., เท. สโมโรปยิตฺวา

กถํ โส ปจเจกสมพุทฺโธ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก. โส
 ปจเจกสมพุทฺโธ สพุพฺ ฌรราวาสปฺลิโพธํ ฌินฺหิตฺวา ปุตฺตทารปฺลิโพธํ
 ฌินฺหิตฺวา ฌาติปฺลิโพธํ ฌินฺหิตฺวา สนนฺธิปฺลิโพธํ ฌินฺหิตฺวา เกสมสฺสํ
 โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ
 ปพฺพชิตฺวา อภิณฺจนภาวํ อุปกฺคนฺตฺวา เอโก จรติ วิจรติ อิริยติ
 วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตฺติติ เอวํ โส ปจเจกสมพุทฺโธ
 ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก.

กถํ โส ปจเจกสมพุทฺโธ อหุติยญฺเฐน เอโก. โส เอวํ
 ปพฺพชิตฺวา สมานํ เอโก อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ
 ปฏฺฐิสฺสวติ อปฺปสทฺธานิ อปฺปนิคฺโขสยานิ วิชนฺวาทานิ มนุสฺส-
 ราชเสยฺยกาณิ^๑ ปฏฺฐิสฺสูลานสารูปฺปานิ, โส เอโก คจฺฉติ, เอโก
 ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ. เอโก คามํ ปิณฺหาเย
 ปวิสติ, เอโก อภิฏกฺกมติ, เอโก ปฏฺฐิฏกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ,
 เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิจรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ
 ยเปติ ยาเปตฺติติ เอวํ โส ปจเจกสมพุทฺโธ อหุติยญฺเฐน เอโก.

กถํ โส ปจเจกสมพุทฺโธ ตณฺหาปหานญฺเฐน เอโก. โส
 เอวํ เอโก อหุติโย อปฺปมตฺโต อาตapi ปหิตตฺโต วิหรนฺโต
 มหาปธานํ ปทหนฺโต มारํ สเสนํ^๒ นมฺจี้ [^๓] ปมตฺตพฺนํ
 วิธมิตฺวา^๔ ตณฺหํ ชาลีนํ สริตํ^๕ วิสตฺตํ ปชฺหิ วิโนทสิ
 พฺยนฺตีมกาสิ อนภาวจฺฉเมสิ.

^๑ ฉ.,เท. มนุสฺสราชเสยฺยกาณิ

^๒ ฉ.,เท. สเสนํ

^๓ ฉ.,เท. กณฺหํ

^๔ ฉ.,เท. วิธเมตฺวา

^๕ ฉ.,เท. วิสริตํ

ตณฺหาทฺตโย ปุริโส ที่มฺมทฺธาน สํสรํ
 อิตฺถภาวณฺณถาภาวํ สํสารํ นาตฺวตฺตติ,
 เอตฺมาทึนฺวํ ฌตฺวา ตณฺหํ ทฺกฺกขสฺส สมฺภาวํ
 วีตตณฺโห อนาทาโน สโต ภิกฺขุ ปรีพฺพเชติ.

เอวํ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโท ตณฺหาปหานญฺเณ เอโก.

กถํ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโท เอกนฺตวีตฺราโคติ เอโก. ราคสฺส
 ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตฺราโคติ เอโก. โทสสฺส ปหีนตฺตา
 เอกนฺตวีตฺโทโสติ เอโก. โมหสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตฺโมโหติ
 เอโก. กิเลสํ ปหีนตฺตา เอกนฺตนิทฺกิลโสติ เอโก. เอวํ โส
 ปจฺเจกสมฺพทฺโท เอกนฺตวีตฺราโคติ เอโก.

กถํ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโท เอกายนฺมคฺคํ คโตติ เอโก.
 เอกายนฺมคฺโค วุจฺจติ^๑ จตฺตารो สติปญฺ्ञาณา จตฺตารो
 สมฺมปฺปชานา จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทริยานิ ปญฺจ พลานิ
 สตฺต พฺชฌนฺคา อริโย อญฺจํคิโก มคฺโค.

เอกายนํ ชาตฺธิขยนฺตทสฺสี
 มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปิ
 เอเตน มคฺเคน ตริสฺสํ ปุพฺเพ
 ตริสฺสนฺติ เจว^๒ ตรนฺติ โอมฺพนฺติ.

เอวํ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโท เอกายนฺมคฺคํ คโตติ เอโก.

กถํ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโท เอโก อนุตฺตรํ ปจฺเจกสมฺโพธิ
 อภิสมฺพทฺโหติ เอโก. โพธิ วุจฺจติ จตฺตสฺส มคฺเคสฺส ฌาณํ ปญฺญา
 ปญฺณินฺทริยํ ปญฺญาพลํ ฯ เปฯ ฃมฺมวិจยสมฺโพชฌนฺโค วิมฺสา

^๑ ฉ., เท. วุจฺจติ

^๒ ฉ., เท. เย จ

วิปัสสนา สมมาทิฏฐิ. โส ปจเจกสมพุทฺโธ ^[๑] ปจเจกพุทฺธมาณน^๒
 สจฺจานิ พุทฺธมฺ^๓ 'สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ พุทฺธมฺ, 'สพฺเพ
 สงฺขารา ทุกฺขาติ พุทฺธมฺ, 'สพฺเพ ฐมฺมา อนตฺตาติ พุทฺธมฺ,
 'อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ พุทฺธมฺ, 'สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ
 พุทฺธมฺ, 'วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ พุทฺธมฺ, 'นามรูปปจฺจยา
 สพฺยาตฺตนฺติ พุทฺธมฺ, 'สพฺยาตฺตปจฺจยา ผสฺสโสติ พุทฺธมฺ, 'ผสฺสปจฺจยา
 เวทฺหาติ พุทฺธมฺ, 'เวทฺหาปจฺจยา ตณฺหาติ พุทฺธมฺ, 'ตณฺหาปจฺจยา
 อุปาทานนฺติ พุทฺธมฺ, 'อุปาทานปจฺจยา ภวโติ พุทฺธมฺ, 'ภวปจฺจยา
 ชาตีติ พุทฺธมฺ, 'ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ พุทฺธมฺ, 'อวิชฺชานิโรธา
 สงฺขารนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธติ พุทฺธมฺ,
 'วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'นามรูปนิโรธา
 สพฺยาตฺตนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'สพฺยาตฺตนิโรธา ผสฺสนิโรธติ พุทฺธมฺ,
 'ผสฺสนิโรธา เวทฺหานิโรธติ พุทฺธมฺ, 'เวทฺหานิโรธา ตณฺหานิโรธติ
 พุทฺธมฺ, 'ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'อุปาทานนิโรธา
 ภวนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'ภวนิโรธา ชาตินิโรธติ พุทฺธมฺ, 'ชาตินิโรธา
 ชรามรณนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'อิทํ ทุกฺขนฺติ พุทฺธมฺ, 'อโย ทุกฺขสมฺภวโยติ
 พุทฺธมฺ, 'อโย ทุกฺขนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'อโย ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏฺิปปทาติ
 พุทฺธมฺ, 'อิเม อาสวาทิ พุทฺธมฺ, 'อโย อาสวสมฺภวโยติ พุทฺธมฺ, 'อโย
 อาสวนิโรธติ พุทฺธมฺ, 'อโย อาสวนิโรธคามินี ปฏฺิปปทาติ พุทฺธมฺ,
 'อิเม ฐมฺมา อภิชฺฌาตพฺพาติ พุทฺธมฺ, 'อิเม ฐมฺมา ปหาตพฺพาติ
 พุทฺธมฺ, 'อิเม ฐมฺมา สจฺจิกาทพฺพาติ พุทฺธมฺ, 'อิเม ฐมฺมา ภาเวตพฺพาติ
 พุทฺธมฺ, ฉนฺนํ ผสฺสสาตฺตนาํ สมฺภวญฺจ อตฺถงฺกมญฺจ ^[๓] อาทึนวญฺจ

^๑ ฉ.,เท. มคฺคปจเจกสมพุทฺโธ ฌาณปจเจกสมพุทฺโธ ^{๒-๒} ฉ.,เท. อิเม ปาสา น ทิสฺสนนฺติ.

^๓ ฉ.,เท. อสฺสทาญฺจ, เอวฺมฺปรีติ.

นิสฺสรณญจ พุชฺฌิ, ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทฺยญจ
 อตฺตงฺกมญจ อาทึนวญจ นิสฺสรณญจ พุชฺฌิ, จตฺถนํ มหาภฺยูตาณํ
 สมุทฺยญจ อตฺตงฺกมญจ อาทึนวญจ นิสฺสรณญจ พุชฺฌิ, ‘ยงฺกิณฺจ
 สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺตํ พุชฺฌิ, อถวา ยํ พุชฺฌิตพฺพํ
 อนฺพุชฺฌิตพฺพํ ปฏฺวิพุชฺฌิตพฺพํ สมฺพุชฺฌิตพฺพํ อธิคณฺตพฺพํ, ฝุสฺสิตพฺพํ
 สจฺจิกาตพฺพํ, สพฺพนฺตํ เตน ปจฺเจกโพรธิมาณฺน พุชฺฌิ อนฺพุชฺฌิ
 ปฏฺวิพุชฺฌิ สมฺพุชฺฌิ อธิคจฺฉิ ฝุสฺเสสิ สจฺจนาภาสึติ เอวํ โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ เอโก อนฺตฺตโร ปจฺเจกสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติ
 เอโก.

จเรติ อฏฺฐ จริยาโย: อิริยาปถจริยา อายตนจริยา
 สติจริยา สมาธิจริยา ฌาณจริยา มคฺคจริยา ปตฺติจริยา^๑
 โลกตฺถจริยา. อิริยาปถจริยาติ จตฺตฺส อิริยาปถฺส. อายตนจริยาติ
 ฉนฺส อชฺฌตฺติกพาหิเรสฺส อายตฺเนสฺส. สติจริยาติ จตฺตฺส สติปฏฺฐาเนสฺส.
 สมาธิจริยาติ จตฺตฺส ฌาเนสฺส. ฌาณจริยาติ จตฺตฺส อิริยสจฺเจสฺส.
 มคฺคจริยาติ จตฺตฺส มคฺเคสฺส.^๒ ปตฺติจริยาติ จตฺตฺส สามณฺณเณสฺส.
 โลกตฺถจริยาติ ตถาคเตสฺส อรหฺนฺเตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธฺส ปเทสโต
 ปจฺเจกสมฺพุทฺธฺส ปเทสโต สาวเกสฺส. อิริยาปถจริยา จ ปณฺธิ-
 สมฺปนฺนํ, อายตนจริยา จ อินฺทฺริเยสฺส กุตฺตทวารานํ, สติจริยา จ
 อปฺปมาทวิหารีนํ, สมาธิจริยา จ อธิจิตฺตมณฺญุตฺตานํ, ฌาณจริยา จ
 พุทฺธิสมฺปนฺนํ, มคฺคจริยา จ สมฺมาปฏฺวิปนฺนํ, ปตฺติจริยา จ
 อธิคตผลานํ, โลกตฺถจริยา จ ตถาคตานํ อรหฺนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ
 ปเทสโต ปจฺเจกสมฺพุทฺธานํ ปเทสโต สาวกานํ, อิมํ อฏฺฐ จริยาโย.

^๑ สฺยา. ปฏฺวิปตฺติจริยา, เอวฺมปริปี.

^๒ ฉ., เท. อิริยมคฺเคสฺส

อปราปี อฏฺฐ จริยาโย: อธิมุจฺจนฺโต สทุทฺธาย จรติ, ปคฺคณฺหนฺโต
 วิริเยน จรติ, อฺปฏฺฐเปนฺโต สติยา จรติ, อวิกุเขปํ กโรนฺโต
 สสมาธิना จรติ, ปชานนฺโต ปญฺญาย จรติ, วิชานนฺโต วิญฺญาเณน^๑
 จรติ, 'เอวํ ปฏิปन्नสฺส กุสลา ธมฺมา อายาเปนฺตํ อายตนจริยาย
 จรติ, 'เอวํ ปฏิปन्नโน วิเสสมชฺคจฺจตํ วิเสสจริยาย จรติ, อิมํ
 อฏฺฐ จริยาโย.

อปราปี อฏฺฐ จริยาโย: ทสฺสนจริยา จ สมฺมาทิฏฺฐิยา,
 อภิโรปนจริยา จ สมฺมาสงฺกปฺปสฺส, ปริคฺคหจริยา จ สมฺมาวาจาย,
 สมฺมูจฺจจริยา จ สมฺมากมฺมมฺนตสฺส, โวทานจริยา จ สมฺมาอาชีวสฺส,
 ปคฺคหจริยา จ สมฺมาวายามสฺส, อฺปฏฺฐจฺจจริยา จ สมฺมาสติยา,
 อวิกุเขปจริยา จ สมฺมาสมาธิสฺส, อิมํ อฏฺฐ จริยาโย.

ขคฺควิสาณกปโปติ ยถา ขคฺคสฺส นาม วิสาณํ เอกํ โหติ
 อหฺตฺติยํ; เอวเมว โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ตกฺกปโป ตสฺสทิสฺโส
 ตปฺปปฏิภาโค. ยถา อติโลณํ วุจฺจติ โลณกปโป, อติตฺติตฺตํ^๒ วุจฺจติ
 ตฺติตฺตกปโป,^๓ อติมธฺรํ วุจฺจติ มธฺรกปโป, อติอฺณหํ วุจฺจติ อคฺคิกปโป,
 อติสํถํ วุจฺจติ หิมกปโป, มหาอฺทกฺกขนฺโธ วุจฺจติ สมฺพุทฺธกปโป,
 มหาภิกฺขุญาพลปฺปโต สวโก วุจฺจติ สตฺถกปโป; เอวํ^๔ โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ [๕] ตกฺกปโป ตสฺสทิสฺโส ตปฺปปฏิภาโค เอโก
 อหฺตฺติโย มุตฺตพฺพนฺโน สมฺมา โลเก จรติ วิจรติ อิริยติ วตฺเตติ
 ปาเลติ ยเปติ ยาเปตํติ เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห
 โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ ฉ., เท. วิญฺญาณจริยาย^๒ ฉ., เท. อติตฺติตฺตํ^๓ ฉ., เท. ติตฺตกปโป^๔ ฉ., เท. เอวเมว^๕ ฉ., เท. ตตฺถ

“สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ
 อเหจยํ อญฺญตรมฺปิ เตสํ
 น ปุตฺตมิจฺเจยฺย กุโต สหายํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

[๑๒๒] **สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสฺนหา**
เสฺนหนวฺยํ ทฺวขฺมิทํ ปิโหติ
อาทึนํ เสฺนหํ เปกฺขมาโน
เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. (๒)

สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสฺนหาติ สํสคฺคาติ เทว สํสคฺคา:
 ทสฺสนสํสคฺโค จ สวณสํสคฺโค จ.

กตโม ทสฺสนสํสคฺโค. อิธกจฺโจ ปสฺสติ อิตฺถิ วา กุมาริ
 วา อภิรูปํ ทสฺสนีเย ปาสาทิกํ ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมฺนฺนาคตํ,
 ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา อนฺุพฺยณฺชนโส นิमितฺตํ คณฺหาติ ‘เกสา วา
 โสภณฺา,’ มุขํ วา โสภณํ, อกฺขิ^๒ วา โสภณํ,^๒ กณฺธนา วา
 โสภณฺา, นาสา วา โสภณฺา, โอฏฺฐจฺ^๓ วา โสภณํ,^๓ ทนฺตา วา
 โสภณฺา, มุขํ วา โสภณํ, ตีว วา โสภณฺา, ธนา วา โสภณฺา,
 อูรํ วา โสภณํ, อุกฺทํ วา โสภณํ, กฏฺิ วา โสภณฺา, อูรฺ^๔ วา
 โสภณฺา, ชงฺฆา วา โสภณฺา, หตฺถา วา โสภณฺา, ปาทา วา
 โสภณฺา, องฺคุลิโย วา โสภณฺา, นขา วา โสภณฺาติ ทิสฺวา
 ปสฺสิตฺวา อภินนฺทติ อภิวทติ อภิปตฺถติ อนฺุปปาเทติ อนฺุพฺนฺรติ
 ราคพฺนฺรณํ, อยํ ทสฺสนสํสคฺโค.

^๑ ฉ., เท. โสภนา, เอมปริปิ.

^{๓-๓} ฉ., เท. โอฏฺฐา วา โสภนา

^{๒-๒} ฉ., เท. อกฺขิ วา โสภนา

^๔ ฉ., เท. อูรฺ

กตโม สวณสัสสุโค. อิเชกจุโจ สุธนาติ 'อมุกสมิ นาม
คาเม วา นิเคเม วา อิตถิ วา กุมาริ วา อภิรฐา ทสสนียา
ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกขรตาย สมณฺนาคตาติ สุตฺวา สฺกนิตฺวา
อภินนฺทติ อภิวทติ อภิปตฺถเอติ อนฺนุปฺปาเทติ อนฺนพฺพนฺทติ ราคพฺพนฺทน์,
อัย สวณสัสสุโค.

เสนาหติ เทว เสนหา: ตณฺหาเสนโห จ ทิฏฺฐิเสนโห จ.

กตโม ตณฺหาเสนโห. ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน สีมกตํ
มริยาทิกตํ^๑ โอธิกตํ ปริยนฺติกตํ ปริคฺคหิตํ มมายิตํ, อิหํ มม,^๒
เอตํ มม,^๒ เอตตํ มม,^๒ เอตฺตาวตา มม,^๒ มม^๓ รฐา สทฺทา
คณฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา อตฺถรณฺา ปาปุรณฺา^๔ ทาสีทาสา อเชพฺภา
กุกฺกุฏสฺสุกรา หตฺถิควาสฺสวพฺวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรณฺณํ สุวณฺณํ
คานฺนิคมราชธานีโย รฏฺฏณฺจ ชนฺปโท จ โกโส จ โภจฺจาการณฺจ
เกวลมฺปิ มหาปจฺวี ตณฺหาเวเสน มมายติ, ยาวตา
อฏฺฐสฺสตณฺหาวิปริตา,^๕ อัย ตณฺหาเสนโห.

กตโม ทิฏฺฐิเสนโห. วิสตีวตฺตูกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺตูกา
มิจฺจาทิฏฺฐิ, ทสวตฺตูกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ, ยา เอวรฐา ทิฏฺฐิ
ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสฺฐายิกํ ทิฏฺฐิวิพฺพนฺทิตํ
ทิฏฺฐิสณฺโณชนํ^๖ คาโห ปฏฺฐิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค
มิจฺจาบโถ มิจฺจตฺตํ ติตฺถายตน์ วิปริเยสคฺคาโห^๗ วิปริตคฺคาโห
วิปฺปลลาสคฺคาโห มิจฺจาคาโห อยาถาวกสมิ 'ยาถาวกนฺติ คาโห
ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคฺคทานิ, อัย ทิฏฺฐิเสนโห.

^๑ ฉ.,เท. อัย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ.,เท. มม

^๓ ฉ.,เท. อัย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ.,เท. ปาปุรณฺา

^๕ ฉ.,เท. อฏฺฐสฺสตณฺหาวิปริติ

^๖ ฉ.,เท. ทิฏฺฐิสฺโณชนํ, เอวฺมฺปริปิ.

^๗ ฉ.,เท. วิปริยาสคฺคาโห, เอวฺมฺปริปิ.

สํสคฺคชาตสฺส ภาวนฺติ เสนฺหาติ วิปฺปลสฺสปจฺจยา^๑ จ
ทสฺสนสฺสนสํสคฺคปจฺจยา^๒ จ ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จ
ภาวนฺติ สมฺภาวนฺติ ชายนฺติ สณฺชายนฺติ นิพฺพตฺตนฺติ อภินิพฺพตฺตนฺติ
ปาทุภาวนฺตีติ สํสคฺคชาตสฺส ภาวนฺติ เสนฺหา.

เสฺนหนวฺยํ ทฺวขฺมมิตํ ปิโหตีติ เสนฺโหติ เทว เสนฺหา:
ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จ ๔เปยฺย อโย ตณฺหาเสฺนโห ๔เปยฺย
อโย ทิฏฺฐิเสฺนโห. ทฺวขฺมมิตํ ปิโหตีติ อีเชกจฺโจ กาเยน ทฺวจฺจริตํ
จฺรติ, วาจาเย ทฺวจฺจริตํ จฺรติ, มนฺสา ทฺวจฺจริตํ จฺรติ, ปาณมฺปิ
หนฺติ, อทินฺนมฺปิ อาทียติ, สนฺธิมฺปิ จินฺหติ, นิโลปมฺปิ^๓ หฺรติ,
เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปนฺนเถปิ ติฏฺฐจติ, ปฺรทารมฺปิ คจฺจติ,
มฺสาปิ ภณฺติ. ตเมเนํ คเหตุวํ รมฺโฆ ทสฺสเสฺนฺติ ‘อโย เทว โจโร
อาคฺจจโร, อิมสฺส ยํ อิจฺจสิ, ตํ ทณฺทํ ปณฺเหตีติ. ตเมเนํ ราชา
[๔] ปรีกาสติ. โส ปรีกาสปจฺจยาปิ ทฺวขฺมมิตํสนฺสํ ปฏฺฐิสฺสเวเทติ.
เอตํ ภโย ทฺวขฺมมิตํสนฺสํ กุโธ ชาตํ. ตสฺส เสนฺหปจฺจยา จ
นฺนทฺธิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นฺนทฺธิราคปจฺจยา จ ชาตํ.
เอตตฺตเกนปิ ราชา น ตฺถสฺสติ. ตเมเนํ ราชา พนฺธธาเปติ
อนฺทพฺพนฺธเนน วา รชฺชพฺพนฺธเนน วา สขฺยลิกพฺพนฺธเนน วา
ลตาทพฺพนฺธเนน วา ปรีกฺเขพฺพนฺธเนน วา คามพฺพนฺธเนน วา
นิคมพฺพนฺธเนน วา นครพฺพนฺธเนน^๔ วา รฏฺฐพฺพนฺธเนน วา
ชนปทพฺพนฺธเนน วา อนฺตมโส สวจฺนียมฺปิ กโรติ “น เต ลพฺภา
อิโต นิทฺทมิตฺตุนฺติ. โส พนฺธนปจฺจยาปิ ทฺวขฺมมิตํสนฺสํ ปฏฺฐิสฺสเวเทติ.

^๑ ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสติ. ^๒ ฉ., เท. ทสฺสนสํสคฺคปจฺจยา จ สวณสํสคฺคปจฺจยา จ

^๓ สฺยา. วิโลปมฺปิ

^๔ ฉ., เท. ตํ

^๕ ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสติ.

เอตํ ภยํ ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโธ ชาตํ. ตสฺส เสนหปจฺจยา จ
 นนฺทิปจฺจยา จ รากปจฺจยา จ นนฺทिरากปจฺจยา จ ชาตํ.

เอตตฺตเกนปี ราชานํ ตุสฺสติ. ตเมเนํ ราชานํ ตสฺส^๑ ฐนํ
 ออาหาราเปติ สตํ วา สหสฺสํ วา. โส ฐนชานิปจฺจยาปิ
 ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสเวเทติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโธ ชาตํ.
 ตสฺส เสนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ รากปจฺจยา จ
 นนฺทिरากปจฺจยา จ ชาตํ.

เอตตฺตเกนปี ราชานํ ตุสฺสติ. ตเมเนํ ราชานํ ตสฺส^๒ วิวิธานํ
 กมฺมการณานํ การาเปติ, กสาหิปี ตาเพติ, เวตฺเตนหิปี ตาเพติ,
 อญฺญมทณฺเฑนหิปี^๓ ตาเพติ, หตฺถมฺปิ จินฺทติ, ปาถมฺปิ จินฺทติ,
 หตฺถปาถมฺปิ จินฺทติ, กณฺณมฺปิ จินฺทติ, นาสมฺปิ จินฺทติ,
 กณฺณนาสมฺปิ จินฺทติ, พิลงฺกถาลิกมฺปิ กโรติ, สงฺขมฺมกมฺปิ^๔
 กโรติ, ราหุขมฺปิ กโรติ, โชติมาลิกมฺปิ กโรติ, หตฺถปชฺโชติกมฺปิ
 กโรติ, เอรกาวฏฺฐิกมฺปิ กโรติ, จิรวาสิกมฺปิ^๕ กโรติ, เอณฺเวยยกมฺปิ
 กโรติ, พลิสฺมํลิกมฺปิ กโรติ, กหาปณิกมฺปิ กโรติ, ขาราสตฺตจฺฉิกมฺปิ
 กโรติ, ปลิฆปรีวตฺตติกมฺปิ กโรติ, ปลาลปีจกมฺปิ กโรติ, ตตฺเตนปี
 เตเลนํ โอสิตฺตจติ, สุนฺเขนหิปี ขาทาเปติ, ชีวนตมฺปิ สฺสฺสํ อุตฺตทาเสติ,
 อสิณฺหาปี สีสํ จินฺทติ. โส กมฺมการณปจฺจยาปิ ทุกฺขโทมนสฺสํ
 ปฏิสเวเทติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโธ ชาตํ. ตสฺส
 เสนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ รากปจฺจยา จ นนฺทिरากปจฺจยา จ
 ชาตํ. ราชานํ อิมํสํ จตฺตุนํ ทณฺฑานํ อิสฺสโร.

^๑ ฉ., เท. ตสฺสวา

^๒ ฉ., เท. อโย ปาโง นํ ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. อญฺญมทณฺเฑนหิปี

^๔ ฉ., เท. สงฺขมฺมกมฺปิ

^๕ ฉ., เท. จิรวาสิกมฺปิ

โส สเกน กมฺเมน กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺหา อปายํ
 ทฺวคฺคตํ วิณีปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ. ตเมनํ นิรยปาลา ปณฺจวิทฺพนฺธํ
 นาม กมฺมการณํ กาเรณฺติ,^๑ ตตฺตํ อโยขิลํ หตฺถเก คเมณฺติ,
 ตตฺตํ อโยขิลํ ทฺวติเย หตฺถเก คเมณฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ปาทเก
 คเมณฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทฺวติเย ปาทเก คเมณฺติ ตตฺตํ อโยขิลํ
 มชฺฌเณ อรสมิ คเมณฺติ.

โส ตตฺถ ทฺวทฺธา ติปฺปา^๒ [๓] กฏฺฏกา เวทนา ปฏฺฐิสฺสเวเทติ,^๔
 น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ. เอตํ
 ภยํ ทฺวทฺชโหมนสฺสํ กุโธ ชาตํ. ตสฺส เสนฺหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ
 รากปจฺจยา จ นนฺทिरากปจฺจยา จ ชาตํ.

ตเมนํ นิรยปาลา สํเวสิตฺวา^๕ กุจาริ^๖ ทจฺจนฺติ. ตเมนํ
 นิรยปาลา อุทฺธปาทํ อโธสิริ คเหตฺวา วาสิหิ ทจฺจนฺติ. ตเมนํ
 นิรยปาลา รเถ โยเซตฺวา อาทิตฺตาย ปจฺจเวยา สมฺปชฺชลิตาย
 สณฺโชนฺติฏฺฏตาย^๗ สาเรณฺติปิ ปจฺจาสาเรณฺติปิ. ตเมนํ นิรยปาลา
 มหนฺตํ อํคารปพฺพตํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สณฺโชนฺติฏฺฏตํ อาโรเปณฺติปิ
 โอโรเปณฺติปิ. ตเมนํ นิรยปาลา อุทฺธปาทํ อโธสิริ คเหตฺวา
 ตตฺตตาย โลหกฺมฺภิยา ปกฺขิปนฺติ อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย
 สณฺโชนฺติฏฺฏตาย. โส ตตฺถ เผณฺทฺเทหํ ปจฺจติ. โส ตตฺถ
 เผณฺทฺเทหํ ปจฺจมาโน สกิมฺปิ อุทฺธํ คจฺจติ, สกิมฺปิ อโธ คจฺจติ,
 สกิมฺปิ ติริยํ คจฺจติ. โส ตตฺถ ทฺวทฺธา ติปฺปา กฏฺฏกา เวทนา

^๑ ฉ., เท. กโรติ

^๓ ฉ., เท. ขรา, เอวมฺปริปิ.

^๕ ฉ., เท. สํเวเสตฺวา

^๗ ฉ., เท. สณฺโชนฺติฏฺฏตาย, เอวมฺปริปิ.

^๒ ฉ., เท. ติปฺพา

^๔ ฉ., เท. เวเทติ, เอวมฺปริปิ.

^๖ ฉ., เท. กุจาริ

ปฏิสฺสเวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ
 พุยนฺตีโหติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโธ ชาตํ. ตสฺส
 เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา
 จ ชาตํ. ตเมเน นิริยปาลา นิริเย^๑ ปกฺขิปนฺติ. โส โข ปน
 มหานิรโย

จตุกฺกณฺโณ จตุทฺวาโร
 อโยปการปริยนฺโต
 ตสฺส อโยมยา ภูมิ
 สมฺนตา โยชนสฺตํ
 กทริยา ตปนา โฆรา
 โลมหฺสนฺรฺปา จ
 ปฺรตฺติมาย จ ภิตฺติยา
 ทนฺโต ปาปกมฺมนฺเต
 ปจฺจิมาย จ ภิตฺติยา
 ทนฺโต ปาปกมฺมนฺเต
 ทกฺขิณาย จ ภิตฺติยา
 ทนฺโต ปาปกมฺมนฺเต
 อุตฺตราย จ ภิตฺติยา
 ทนฺโต ปาปกมฺมนฺเต
 เหมจฺจิโต^๔ จ สฺมฺมจฺจาย

วิภตฺโต ภาคโส มิโต
 อยสา ปฏิกฺขชฺชิตฺโต.
 ชลิตา เตชสา ยุตฺตา
 ฝริตฺวา ติฏฺฐจฺติ สพฺพทา.
 อจฺจิมฺนฺโต ทฺราสทา
 ภิสฺมา^๒ ปฏฺิภยา ทุกฺขา.^๓
 อจฺจิกฺขนฺโต สฺมฺมจฺจิโต
 ปจฺจิมาย ปฏฺิหณฺนติ.
 อจฺจิกฺขนฺโต สฺมฺมจฺจิโต
 ปฺรตฺติมาย^๔ ปฏฺิหณฺนติ.
 อจฺจิกฺขนฺโต สฺมฺมจฺจิโต
 อุตฺตราย ปฏฺิหณฺนติ.
 อจฺจิกฺขนฺโต สฺมฺมจฺจิโต
 ทกฺขิณาย ปฏฺิหณฺนติ.
 อจฺจิกฺขนฺโต ภยานโก

^๑ ฉ., เท. มหานิรเย

^๓ สฺยา., ฉ., เท. ทุกฺขา

^๔ ฉ., เท. เหมจฺจิโต

^๒ ฉ., เท. เกสฺมา

^๔ ฉ., เท. ปฺริมาย

ทหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต	ฉทณฺสมี ปฏฺวิหณฺณติ.
ฉทณฺมหา สมฺภูจาย	อจฺจิกฺขนฺโห ภยานโก
ทหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต	ภูมียํ ปฏฺวิหณฺณติ.
อโยกปาลํ ^๑ อาทิตฺตํ	สนฺตตฺตํ ชลิตํ ยถา
เอวํ อวีจินิรโย	เหฏฺฐจา อฺปฺริ ปสฺสโต.
ตตฺถ สตฺตา มหาลฺลทฺทา	มหากิพฺพิสการิโน
อจฺจนฺตปาปกมฺมนฺตา	ปจฺจนฺติ น จ มียฺเยเร.
ชาตเวทสโม กาโย	เตสํ นิรยวาสินํ
ปสฺส กมฺมานํ ทพฺพหตฺตํ	น ภสฺสุมา โหนฺติ ^๒ นปิ มสิ.
ปรตฺถิเมนปิ ชาวนฺติ	ตโต ชาวนฺติ ปจฺจนฺโต ^๓
อฺตฺตเรนปิ ชาวนฺติ	ตโต ชาวนฺติ ทกฺขิณ.
ยํ ยํ ทิสฺมุปี ชาวนฺติ ^๔	ตํ ตํ ทฺวารํ ปิถียยติ ^๕
อภินิฏฺขมิตาสา เต	สตฺตา โมกฺขํ คเวสิโน.
น เต ตโต นิฏฺขมิตุํ	ลภนฺติ กมฺมปจฺจยา
เตสญฺจ ปาปกํ กมฺม ^๖	อวิปกํ กตํ พหฺนติ.

เอตํ ภยํ ทฺวักขโหมนฺสฺสํ กุโต ชาตํ. ตสฺส เสนฺหปจฺจยา จ
 นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํ.

ยานิ จ เนรยิกานิ ทฺวักขานิ ยานิ จ ติริจฺฉานโยนิกานิ
 ทฺวักขานิ ยานิ จ ปิตฺติวิสยิกานิ ทฺวักขานิ ยานิ จ มานุสฺสานิ
 ทฺวักขานิ, ตานิ กุโต ชาตานิ กุโต สญฺชาตานิ กุโต นิพฺพตฺตานิ

^๑ ฉ.,เท. อโยกปาลมาทิตตํ

^๓ ฉ.,เท. ปจฺจิม

^๕ สฺยา. ปิถียติ ฉ.,เท. ปิธียติ

^๒ ฉ.,เท. โหติ

^๔ ฉ.,เท. ทิสํ ปชาวนฺติ

^๖ ฉ.,เท. ปาปกมฺมนตํ

กุโตะ อภินิพพุตตานิ กุโตะ ปาตุญจตานิ. ตสฺส^๑ เสนหปจฺจยา จ
 นนฺทิจปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ภวณฺติ
 สมภวณฺติ ขายณฺติ สณฺนขายณฺติ นิพพุตตณฺติ อภินิพพุตตณฺติ
 ปาตุภวณฺตํ เสนหนฺวํ ทุกฺขมิตํ ปโหติ.

อาทีนํ เสนหํ เปกฺขมานํ เสนโหติ เทว เสนหา:
 ตณฺหาเสนโห จ ทิฏฺฐิเสนโห จ ๔เปยฺย อยํ ตณฺหาเสนโห ๔เปยฺย
 อยํ ทิฏฺฐิเสนโห. อาทีนํ เสนหํ เปกฺขมานํ ตณฺหาเสนเห^๒ จ
 ทิฏฺฐิเสนเห จ อาทีนํ เปกฺขมานํ^๓ ทุกฺขมานํ โอลกยมานํ
 นิชฺฌายมานํ อุปปริกฺขมานํ อาทีนํ เสนหํ เปกฺขมานํ.
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺธ

“สํสคฺคชาตสฺส ภวณฺติ เสนหา
 เสนหนฺวํ ทุกฺขมิตํ ปโหติ
 อาทีนํ เสนหํ เปกฺขมานํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๒๓] มิตฺเต สุหฺมุเ อณฺุมปฺมานํ
 หาเปติ อตุลํ ปฏฺิพฺพุตฺตํ
 เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมานํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๓)

มิตฺเต สุหฺมุเ อณฺุมปฺมานํ หาเปติ อตุลํ ปฏฺิพฺพุตฺตํ
 มิตฺโตติ^๓ เทว มิตฺตา: อาคาริกมิตฺโต^๔ จ อนาคาริกมิตฺโต จ.

^๑ สุยา.,ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^{๒-๓} ฉ.,เท. ตณฺหาเสนโห จ ทิฏฺฐิเสนโห จ อาทีนํ เสนหํ เปกฺขมานํ ๔เปยฺย, เอมฺมุปรป.

^๓ ฉ.,เท. มิตฺตาติ ^๔ ฉ.,เท. อคาริกมิตฺโต, เอมฺมุปรป.

กตโม อาศาริกมิตฺโต. อิเชกจฺโจ ทฺทททำ ททาติ, ทฺจจฺช
จชติ, ทฺกกรํ กโรติ, ทฺกขมํ ขมติ, คฺยฺหมสฺส อจฺจขติ,
คฺยฺหมสฺส ปริคฺยฺหติ,^๑ อาปทาสุ น วิชหติ, ชีวิตํ จสฺส^๒ อตฺถาย
ปริจฺจตฺตํ โหติ, ชีเณ นาติมณฺณติ, อโย อาศาริกมิตฺโต.

กตโม อนาศาริกมิตฺโต. อิธ ภิกฺขุ ปีโย จ โหติ มนาโป
จ โหติ^๓ ครุ จ ภาวนียो จ [๔] วจฺนภฺชโม จ คมภีรณฺจ กถํ
กตฺตา อฏฺฐาเน จ น นียเชติ อธิสฺสเเล สมาทเปติ, จตฺตุนํ
สตีปฏฺฐาณานํ ภาวนาญโยเค สมาทเปติ, จตฺตุนํ สมมปฺปชานานํ
ฯเปยฺ จตฺตุนํ อิทธิปฺปาทานํ ฯเปยฺ ปณฺจนํ อินฺทฺริยานํ ฯเปยฺ
ปณฺจนํ พลาณํ ฯเปยฺ สตฺตุนํ โพชฺฌณฺคานํ ฯเปยฺ อริยสฺส
อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนาญโยเค สมาทเปติ, อโย อนาศาริกมิตฺโต.

สุทฺทชา วุจฺจนฺติ, เยहि สห คมนํ ผาสฺ, อาคมํ ผาสฺ,
คมนาคมนํ^๔ ผาสฺ,^๕ จาณํ ผาสฺ, นิสฺสชฺชนํ ผาสฺ, สยณํ ผาสฺ,
อาลปณํ ผาสฺ, สลฺลปณํ ผาสฺ, อุลฺลปณํ ผาสฺ, สมฺมูลปณํ ผาสฺ.

มิตฺเต สฺวทฺทเช อนุกมฺปมาโน หาเปติ อตฺถนฺติ มิตฺเต จ
สุทฺทเช จ สนฺทิกฺกุเจ จ สมฺภตฺเต จ สหาเย จ อนุกมฺปมาโน
อนุกมฺปมาโน อนุกคฺยฺหมาโน อตฺตตฺถมฺปิ ปฺรตฺถมฺปิ หาเปติ,^๖
อุภยตฺถมฺปิ หาเปติ, ทิกฺกจฺจรมฺมิกมฺปิ อตฺถํ หาเปติ สมฺปฺรายิกมฺปิ
อตฺถํ หาเปติ, ปฺรมตฺถมฺปิ หาเปติ [๗] ปรีชฺเสติ ปรีชฺชเชติ^๗
อนฺตรธาเปตีติ มิตฺเต สฺวทฺทเช อนุกมฺปมาโน หาเปติ อตฺถํ.

^๑ ฉ., เท. ปริคฺยฺหติ, เอมฺปฺริปิ.

^๓ ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสติ.

^{๔-๕} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๗ ฉ., เท. ปหาเปติ ปรีหาเปติ

^๒ ฉ., เท. ชีวิตมฺปิสฺส

^๔ ฉ., เท. วตฺตา จ

^๖ ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๗ ฉ., เท. ปรีชฺชเชติ

ปฏีพทฐจิตโตติ ทวีหิ การณเหติ ปฏีพทฐจิตโต โหติ:
 อตตทานं वा नीजं जपेन्तो परि उज्जं जपेन्तो ปฏีพทฐจิตโต โหति,
 อतตทานं वा उज्जं जपेन्तो परि नीजं जपेन्तो ปฏีพทฐจิตโต โหति.

กถิ อตตทานं नीจं จปेन्โต परि उज्जं जपेन्तो
 ปฏีพทฐจิตโต โหति. 'ตุम्हे मे पणुपการका,^๑ ओहि तुम्हे
 निससय लगामि जीवरपिण्डपातसेनासनिकलानपञ्जयएससुप्रिखारि,
 यम्पि मे ओण्णेत तातुं वा गातुं वा मण्णन्ति तुम्हे निससय
 तुम्हे सम्पससन्ता, यम्पि मे पोराणं मातापेतुतिकं नामโคत्तु,
 तम्पि [२] ओन्तरहितं, तुम्हेहि ओहि णायामि 'ओसुसस गुल्लपो
 ओसुकाय गुल्लपोति ओर्वि अततทานं नीजं जपेन्तो परि उज्जं
 जपेन्तो पฏีพทฐจิตโต โหति.

กถิ อตตทานं उज्जं जपेन्तो परि नीजं जपेन्तो
 ปฏีพทฐจิตโต โหติ. 'ओहि तुम्हाकं पणुपकारो, तुम्हे मं आकम्म
 पणुत्तं सरणिं कत्ता, त्थम्मं सरणिं कत्ता, सण्णं सरणिं कत्ता,
 पाणादिपाता ปण्विरता, ओทิน्नाทานा ปण्विरता, गाเมसु
 मिज्जाजारा ปण्विरता, मुสสาवाทา ปण्विरता, सुस्सामेरम्म
 पमाทण्णजाना ปण्विरता, ओहि तुम्हाकं ओทุत्थेमปิ^๓ परिปุจ्जम्मปิ
 सीलम्मปิ ओโปสธम्मปิ^๓ ओจิกขामि นวम्मं ओธिज्जामि, ओธ ज^๔ प
 तुम्हे मं परिज्जชิต्वा^๔ ओण्णेत सकุโรธ क्रुक्करोธ माणे
 पुत्थेธาति ओर्वि अततทานं उज्जं जपेन्तो परि नीजं जपेन्तो
 पฏีพทฐจิตโต โหति^३ मित्तेเต सुत्थเซ ओन्गम्ममानो हापेति
 ओत्तं ปฏีพทฐจิตโต.

^๑ ฉ.,เท. พหุปการา

^๒ ฉ.,เท. เม

^{๓-๓} ฉ.,เท. อุทุत्थेम เทมิ परिปุจ्จ เทมิ อุโปสธ

^๔ ฉ.,เท. จสทุโท น ทิสสตี.

^๔ ฉ.,เท. อุชฺฉิตฺวา

เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมานนฺติ ภยนฺติ ชาตภิยํ ชรภยํ
 พุยาธิภยํ มรณภยํ ราชภยํ โจรภยํ อคฺคภิยํ อุทกภยํ
 อตฺตานุวาทภยํ ปรานุวาทภยํ ทณฺฑภยํ ทุคฺคตภิยํ อุมิภยํ กุมฺภิลภยํ
 อวฏฺฐภยํ สํสุมารภยํ^๑ อาชีวิกภยํ^๒ อสิโลกภยํ ปริสสารชฺชภยํ
 [๓] ภยานกํ ฌมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุพฺเพคโค^๔ อุตฺตราโส.
 สนฺถเวติ เทว สนฺถวา: ตณฺหาสนฺถโว จ ทิฏฺฐิสนฺถโว จ ฯเปฯ
 อयํ ตณฺหาสนฺถโว ฯเปฯ อयํ ทิฏฺฐิสนฺถโว. เอตํ ภยํ สนฺถเว
 เปกฺขมานนฺติ เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมานนฺติ โอลกยมานนฺติ
 นิชฌายมานนฺติ อุปฺปริกฺขมานนฺติ เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมานนฺติ.
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“มิตฺเต สหชฺเช อนุกมฺปมานนฺติ
 หาเปติ อตฺถํ ปฏฺวิพทฺชจิตฺโต
 เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมานนฺติ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

[๑๒๔] วิโส วิสาโลว ยถา วิสตุตฺติ
 ปฺตฺเตสฺส ทาเรสฺส จ ยา อเปกฺขา
 วิสทกฺกพีโรว^๕ อสชฺชมานนฺติ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. (๔)

วิโส วิสาโลว ยถา วิสตุตฺติ วิโส วุจฺจติ เวพฺพคฺมุโพ. ยถา
 เวพฺพคฺมุพฺสมี กณฺฏกา^๖ ชฎิตา สํสิพฺพิตา^๗ วิสตุตฺตา [๘] ลคฺคา

^๑ สฺยา. สํสุมารภยํ น.,เท. สํสุมารภยํ

^๒ น.,เท. อาชีวกภยํ

^๓ น.,เท. มทนภยํ

^๔ น.,เท. อุพฺเพคโค

^๕ สฺยา. วิสทกฺกพีโรว

^{๖-๗} น.,เท. ปฺราณกา วิสา สตุตฺตา

^๘ น.,เท. อาสตุตฺตา

ลลคิตา ปลิพพุทธา; เอวเมว วิสตุติกา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค
 สาราโค อนฺนโย อนฺนโรชฺช นนฺทิ นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค
 อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺโฌसानํ เคโธ ปลิเคโธ สงฺโค ปงฺโก เอชา
 มายา ชนิกา สยฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตุติกา โสตุตฺ^๑
 วิสตา^๒ อายฺหนี พุติยา ปณฺธิ ภาวนตฺติ วณฺ วนฺโถ สนฺถโว
 สิเนโห อเปกฺขา ปฏฺวิพพุทธา^๓ อาสา อาสีสฺนา อาสีสิตฺตตฺ^๔ รุปาสา
 สพุททาสา คณฺฐาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพสาสา ลามาสา ธนาสา
 ปุตุตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปนา^๕ ชปฺปิตตฺต^๖
 โลลุปฺปา^๗ โลลุปฺปายนา โลลุปฺปิตตฺต^๘ ปุจฺฉณฺจิกตา^๙ อสาธุกมฺยตา^{๑๐}
 อธมฺมราโค วิสมฺมราโค^{๑๑} วิสมโลโภ นิกฺกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา
 ปิหนฺนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา รูปตณฺหา
 อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คณฺฐตณฺหา
 รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา โอโฆ โยโค คณฺโถ
 อูปาทานํ อวรรณํ นีวรรณํ จทณฺ พนฺธณํ อูปกฺกิลโส อนฺนสโย
 ปริยฺยูจฺจานํ ลตา เววิจฺจํ ทุกฺขมฺมัลลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปฺปภาโว
 มารปาโส มารพลิสํ มารวิสโย มารนิวาโส มารโคจโร มารพนฺธณํ
 ตณฺหานํ ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทลํ^{๑๒} ตณฺหาสมฺมุทโท อภิชฺฌา
 โลโภ อกุสฺสมฺมัลลํ.

วิสตุติกาติ เกนตฺเถน วิสตุติกา. วิสตาติ^{๑๐} วิสตุติกา.^{๑๑}
 วิสาลาติ วิสตุติกา. วิสฎฺฐาติ วิสตุติกา. [^{๑๒}] วิสกุกฺกิตฺติ วิสตุติกา.

^๑ ฉ., เท. สุตฺตํ วิสฎฺฐา

^๒ สฺยา. ชปฺปายนา

^๓ สฺยา. โลลุปฺปิตตฺต

^๔ ฉ., เท. สาธุกมฺยตา

^๕ ฉ., เท. ตณฺหาคทฺทลํ

^๖ ฉ., เท. วิสมาติ วิสตุติกา

^๗ ฉ., เท. ปฏฺวิพพุทฺธ

^๘ ฉ., เท. โลลุปฺป

^๙ ฉ., เท. ปุจฺฉณฺจิกตา

^{๑๐} ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสตี.

^{๑๑-๑๒} ฉ., เท. อิมํ ปาจา น ทิสฺสตี.

วิสัหฺรตีติ วิสตุติกา. วิสัวาทิกาติ วิสตุติกา. วิสมูลาติ วิสตุติกา.
 วิสผลาติ วิสตุติกา. วิสปริโภคาติ วิสตุติกา. วิสาลา วา ปน
 ตณฺหา รูปे สทฺเท คณฺเฐ รเส โผฏฺฐพฺเพ, กุเล คณเ อวาเส,
 ลาเภ ยเส ปัสสาย สุขे, จีวเร ปิณฺฑปาเต เสนาสเน
 คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารे กามชาตฺยา รูปชาตฺยา อรูปชาตฺยา,
 กามภเว รูปภเว อรูปภเว, สญฺญามภเว อสญฺญามภเว เนวสญฺญา-
 นาสญฺญามภเว เอกโวการภเว จตฺตโวการภเว ปณฺจโวการภเว,
 อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺเน ทิฏฺฐสฺสตุตฺตวิญฺญาตพฺเพสุ ฐมฺเมสุ วิสฺฐา^๑
 วิตุถตาติ วิสตุติกาติ วโส วิสาโลว ยถา วิสตุโต.

ปฺตุเตสฺส ทาเรสฺส จ ยา อเปกฺขาติ ปฺตุตาติ จตฺตาโร ปฺตุตา:
 อตฺตรโช ปฺตุโต เขตฺตตโช ปฺตุโต ทินฺนโก ปฺตุโต อนฺเตวาลิโก
 ปฺตุโต. ทารา วุจฺจติ ภริยา.^๒ อเปกฺขา วุจฺจติ^๓ ตณฺหา, โย
 ราโค สาราโค ๔เปยฺ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมฺมุลนฺติ ปฺตุเตสฺส
 ทาเรสฺส จ ยา อเปกฺขา.

วสฺสกีโรว อสขฺขมานนฺติ วโส วุจฺจติ เวพฺพคฺคฺมโป. ยถา
 เวพฺพคฺคฺมพฺมฺหิ ตฺรุณกพิร^๔ อสตุตา อลคฺคา อปฺลิเวฏฺฐิตา^๕ อปฺลิพฺพุตา
 นิกฺขนฺตา นิสฺสฏฺฐา^๖ วิปฺปมฺตุตา; เอวเมว.^๗ **สขฺขาติ** เทว สขฺขนา:
 ตณฺหาสขฺขนา จ ทิฏฺฐิสขฺขนา จ ๔เปยฺ อยํ ตณฺหาสขฺขนา
 ๔เปยฺ อยํ ทิฏฺฐิสขฺขนา, ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺทสฺส ตณฺหาสขฺขนา
 ปหีนา, ทิฏฺฐิสขฺขนา ปฏฺินิสฺสฏฺฐา, ตณฺหาสขฺขนาย ปหีนตฺตา

^๑ ฉ., เท. วิสตา

^๓ ฉ., เท. วุจฺจนฺติ

^๕ ฉ., เท. อคฺคิตา

^๗ สย. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. วุจฺจนฺติ ภริยาโย

^๔ ฉ., เท. ตฺรุณกา กพิรฺกา

^๖ ฉ., เท. นิสฺสฏฺฐา, เอวมฺปริปิ.

ทิวจิสชชนาย ปฏินิสสฏฺจตฺตา โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ รุเป
 น สชฺชติ, สทฺเท น สชฺชติ, คณฺเฑ น สชฺชติ, รเส น สชฺชติ,
 โผฏฺฐพฺเพ น สชฺชติ, กุเล ยเปยฺย คณเฑ ยเปยฺย อาวาเส ยเปยฺย
 ลาเภ ยเปยฺย ยเส ยเปยฺย ปัสสาย ยเปยฺย สุขเฑ ยเปยฺย จีวรเฑ ยเปยฺย
 ปิณฺฑปาเต ยเปยฺย เสนาสนเฑ ยเปยฺย คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารเ
 ยเปยฺย กามธาคฺคยา ยเปยฺย รูปธาคฺคยา ยเปยฺย อรูปธาคฺคยา ยเปยฺย
 กามภเว ยเปยฺย รูปภเว ยเปยฺย อรูปภเว ยเปยฺย สญฺญามภเว ยเปยฺย
 อสญฺญามภเว ยเปยฺย เนวสญฺญานาสญฺญามภเว ยเปยฺย เอกโวการภเว
 ยเปยฺย จตฺตโวการภเว ยเปยฺย ปญฺจโวการภเว ยเปยฺย
 อตีตนาถคตปจฺจุปปนฺเฑ ยเปยฺย ทิวจิสฺสุมฺตวิมฺภวตพฺเพสฺสุ ฐมฺเมสฺสุ
 น สชฺชติ น คยฺหติ^๑ น พหุณฺณติ น ปลิพฺพหุณฺณติ [๒] นิภฺขนฺโต
 นิสฺสฏฺโง วิปฺปมฺมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมฺริยาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ
 วสฺสกาปิโรว อสชฺชมาโน. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. เตนาห โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“วโส วิสาโลว ยถา วิสตุโต
 ปุตฺเตสฺสุ ทาเรสฺสุ จ ยา อเปกฺขา
 วสฺสกาปิโรว อสชฺชมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

[๑๒๕] มีโค อรณฺณมฺหิ ยถา อพฺนุโธ^๓
 เยนิจฺจนํ กจฺจนฺติ โคจฺราย
 วิณฺญฺ นโร เสริตฺ^๔ เปกฺขมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป.

(๕)

^๑ ฉ., เท. น คยฺหติ^๓ ฉ., เท. อพฺพุโธ, เอวฺมฺปริปิ.^๒ ฉ., เท. น มุจฺจนฺติ^๔ ฉ., เท. เสริตฺ, เอวฺมฺปริปิ.

มิโค อรณฺณมฺหิ ยถา อพฺนุโห ยนิจฺจนํ คจฺจนติ โคจฺจรายาติ
 มิโคติ เทว มิคา: เอณิมิโค จ สรภมิโค^๑ จ. ยถา อารณฺณโก^๒
 มิโค อรณฺณเ ปวเน^๓ จรมาโน^๔ วิสฺสตุโถ คจฺจนติ, วิสฺสตุโถ
 ติฏฺฐจติ, วิสฺสตุโถ นิสฺสํหติ, วิสฺสตุโถ เสยฺยํ กปฺเปติ.

วุตฺตํ เหตุ ภาควตา:- “เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว อารณฺณโก มิโค
 อรณฺณเ ปวเน จรมาโน วิสฺสตุโถ คจฺจนติ, วิสฺสตุโถ ติฏฺฐจติ,
 วิสฺสตุโถ นิสฺสํหติ, วิสฺสตุโถ เสยฺยํ กปฺเปติ, ตํ กิสฺส เหตุ.
 อนาปาถคโต ภิกฺขเว ลฺลทฺทสฺส; เอวเมว โห ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ฆมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจาร์ วิเวกขํ
 ปีติสฺสํ ปจฺมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ, อयํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 อนุทฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วตฺติว มารจกฺขุทสฺสนํ^๕ คโต ปาปิมโต,

ปฺน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ ฐปฺสมา อชฺชตฺตํ
 สมปฺสทาณํ เจตโส เอโกทิกาวํ อวิตกฺกํ อวิจาร์ สมาธิขํ ปีติสฺสํ
 ทฺตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 อนุทฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วตฺติว มารจกฺขุทสฺสนํ คโต ปาปิมโต,

ปฺน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปีตียา จ วิราคา อฺเปกฺขโก จ
 วิหริติ, สโต จ สมปฺชาโน สุขญจ กาเยน ปฏิสฺสเวเทติ, ยนฺตํ
 อริยา อาจิภฺชนฺติ ‘อฺเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ตตฺติยํ ฌานํ
 อุปสมฺปชฺช วิหริติ, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อนุทฺธมกาสิ มารํ,
 อปทํ วตฺติว มารจกฺขุทสฺสนํ คโต ปาปิมโต,

^๑ ฉ., เท. ปสทมิโค

^๒ ฉ., เท. อารณฺณโก, เอวมฺปริปิ.

^๓ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ สฺยา. วสฺมาโน

^๕ ฉ., เท. มารจกฺขุ ทสฺสนํ, เอวมฺปริปิ.

ปุ่น จปริ ภิกขเว ภิกขุ สุขสส จ ปหานา ทุกขสส จ
 ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺसानิ อตฺถงคฺมา อทุกขมสฺซํ
 อูปะกฺขาสติปาริสฺสทฺธิ จตฺตถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ, อयํ วุจฺจติ
 ภิกขเว ภิกขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วทิตฺวา มารจกฺขุททสฺสนํ
 คโต ปาปิมีโต,

ปุ่น จปริ ภิกขเว ภิกขุ สพฺพโส รุปสณฺณานํ สมตฺติกฺกมา
 ปฏฺวิสสณฺณานํ อตฺถงคฺมา นานตฺตสณฺณานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต
 อากาโสติ อากาसानญายตํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ, อयํ วุจฺจติ
 ภิกขเว ภิกขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วทิตฺวา มารจกฺขุททสฺสนํ
 คโต ปาปิมีโต,

ปุ่น จปริ ภิกขเว ภิกขุ สพฺพโส อากาसानญายตํ
 สมตฺติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญายตํ อุปสมฺปชฺช
 วิหริติ ยเปย [*] สพฺพโส วิญฺญาณญายตํ สมตฺติกฺกมฺม ‘นตฺถิ
 กิณฺจติ อากิณฺจญายตํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ ยเปย สพฺพโส
 อากิณฺจญายตํ สมตฺติกฺกมฺม ‘สนฺตเมตํ^๒ ปณฺีตเมตฺนติ^๒
 เนวสณฺณานาสณฺณายตํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ ยเปย สพฺพโส
 เนวสณฺณานาสณฺณายตํ สมตฺติกฺกมฺม สณฺณาวะทียิตฺถิโรธํ อุปสมฺปชฺช
 วิหริติ, ปญฺญาจ จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหหนฺติ, อयํ
 วุจฺจติ ภิกขเว ภิกขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วทิตฺวา
 มารจกฺขุททสฺสนํ คโต ปาปิมีโต, ติณฺโณ โลเก วิสฺสตฺติกํ, โส
 วิสฺสตฺโต คจฺจติ, วิสฺสตฺโต ติณฺจติ, วิสฺสตฺโต นิสฺสทฺติ, วิสฺสตฺโต
 เสยฺยํ กปฺเปติ, ตํ กิสฺส เหตุ. อนาปาถคโต ภิกขเว ปาปิมีโตติ.
 มิโค อรณฺณมฺหิ ยถา อพฺนโธ เยนิจฺจนํ คจฺจติ โคจราย.

* ฉ., เท. ปุ่น จปริ ภิกขเว, เอวมฺปิริ.

^{๒-๒} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนติ.

วิญญู นโร เสริต เปกฺขมานนฺติ วิญญูติ วิญญู^๑ ปณฺทิตโต
ปณฺณวา พุทฺธิมา ฌาณี วิภาวี เมธาวี. นโรติ สตุตโต มานโว
โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตฺ^๒ ชนฺตฺ อินฺทณฺ^๓ มนุชฺ. เสริตฺ เทว
เสรี: ฐมโมปิ เสรี ปุคฺคโลปิ เสรี.

กตโม ฐมโม เสรี. จตฺตารอ สติปฏฺจานา จตฺตารอ
สมมปฺปชานา จตฺตารอ อิทฺธิปาทา ปณฺจินฺทริยานิ ปณฺจ พลาณิ
สตุต โพชฺฌนฺคา อริโย อฏฺฐจฺจิกโก มคฺโค. อยฺ ฐมโม เสรี.

กตโม ปุคฺคโล เสรี. โย อิมินา เสรินา ฐมเมเน
สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ ปุคฺคโล เสรี.

วิญญู นโร เสริต เปกฺขมานนฺติ วิญญู นโร เสริตํ ฐมมํ
เปกฺขมานอ อโลกยมานอ นิชฺฌายมานอ อุปฺปริกฺขมานนฺติ วิญญู
นโร เสริตํ เปกฺขมานอ. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. เตนาห โส
ปจฺเจกสมพฺพุโร

“มิโค อรณฺณมฺหิ ยถา อพฺนุโร
เยนิจฺจกํ คจฺจติ โคจราย
วิญญู นโร เสริต เปกฺขมานอ
เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

[๑๒๖] อามนฺตนา โหติ สหાયมฺขณ
วาเส ฐาเน คมเน จาริกาย
อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมานอ
เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป.

(๖)

^๑ ฉ., เท. อยฺ ปาโจ น ทิสฺสติ.^๒ ฉ., เท. ชาคฺ^๓ ฉ., เท. อินฺทณฺ

อามนฺตนา โหติ สหามชฺเฌ วาเส จาเน คมเน จาริกายาติ

สหaya วุจฺจนฺติ, เยหิ สห คมนํ ผาสฺ, อาคมํ ผาสฺ,
คมนาคมนํ ผาสฺ, จานํ ผาสฺ, นิสฺซุขํ ผาสฺ, สยํ ผาสฺ,
อาลปนํ ผาสฺ, สลลปนํ ผาสฺ, อุลลปนํ ผาสฺ, สมฺมูลปนํ ผาสฺ.

อามนฺตนา โหติ สหามชฺเฌ วาเส จาเน คมเน
จาริกายาติ สหามชฺเฌ วาเสปิ จาเนปิ คมเนปิ จาริกายปิ
อตฺตตฺตมฺมนฺตนา ปฺรตฺตมฺมนฺตนา อุภยตฺตมฺมนฺตนา ทิฏฺฐจรมฺมิกตฺตมฺมนฺตนา
สมฺปฺรยายิกตฺตมฺมนฺตนา ปรมตฺตมฺมนฺตนาติ อามนฺตนา โหติ สหามชฺเฌ
วาเส จาเน คมเน จาริกาย.

อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมานนฺติ อนภิชฺฌิตํ เอตํ วตฺถุ
พาลานํ อสฺสปฺปฺริสํ ติตฺถียานํ ติตฺถียสวากานํ, ยทิทํ
ภณฺฑกาสายวตฺถวสนฺตา, อภิชฺฌิตํ เอตํ วตฺถุ ปณฺฑิตานํ สสฺสปฺปฺริสํ
พุทฺธสวากานํ ปจฺเจกพุทฺธานํ, ยทิทํ ภณฺฑกาสายวตฺถวสนฺตา.^๑
เสริติ เทว เสรี: รมฺโหมปิ เสรี ปุคฺคโลปิ เสรี. กตโม รมฺโหม เสรี.
จตฺตาริ สติปฺญจानา ฯเปฯ อริโย อฏฺฐจฺงคิโก มคฺโค, อยํ รมฺโหม
เสรี. กตโม ปุคฺคโล เสรี. โย อิมินา เสรีนา รมฺเมน สมฺนฺนาคโต,
โส วุจฺจติ ปุคฺคโล เสรี. **อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมานนฺติ** เสริตํ
เปกฺขมานํ ทุกฺขมานํ^๒ โอลกยมานํ นิชฺฌายมานํ อุปฺปริกฺขมานนฺติ
อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมานํ. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป.
เตนาหฺ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ ฉ., เท. ภณฺฑกาสายวตฺถวสนฺตา. เอวฺมฺปริปิ.

^๒ สุยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

“อามนฺตนา โหติ สหાયมฺขุเม
 วาเส จาเน คมเน จาริกาย
 อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

[๑๒๗] จิฑฺฐา รติ โหติ สหાયมฺขุเม
 ปฺตฺเตสฺส จ วิปลํ โหติ เปม
 ปิยวิปฺปโยคํ วิชฺคฺจนฺมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. (๗)

จิฑฺฐา รติ โหติ สหાયมฺขุเมติ จิฑฺฐาติ เทว จิฑฺฐา:
 กายิกา จ จิฑฺฐา วาจสิกา จ จิฑฺฐา.

กตมา กายิกา จิฑฺฐา. หตฺถีหิปี กิฬฺหานฺติ, อสฺสเสหิปี
 กิฬฺหานฺติ, รเถหิปี กิฬฺหานฺติ, ธนุหิปี กิฬฺหานฺติ, [๑] อฏฺฐปเทหิปี
 กิฬฺหานฺติ, ทสฺสปเทหิปี กิฬฺหานฺติ, อากาเสหิปี^๒ กิฬฺหานฺติ, ปรีหารปเทหิปี^๓
 กิฬฺหานฺติ, สนฺติกายปี กิฬฺหานฺติ, ขลิกายปี กิฬฺหานฺติ, ฆฏิกายปี
 กิฬฺหานฺติ, สลากหตฺถเณปี กิฬฺหานฺติ, อฏฺเชนปี กิฬฺหานฺติ, ปงฺกจีเรนปี^๔
 กิฬฺหานฺติ, วงฺกเกณปี กิฬฺหานฺติ, โมกฺขจิกายปี กิฬฺหานฺติ, จิงฺกุลเกณปี
 กิฬฺหานฺติ, ปตฺตปาพฺพเกณปี กิฬฺหานฺติ, รตฺถเกณปี กิฬฺหานฺติ, ธนุเกณปี
 กิฬฺหานฺติ, อฏฺฐริกายปี กิฬฺหานฺติ, มเนสิกายปี กิฬฺหานฺติ, ยถาวชฺเชนปี
 กิฬฺหานฺติ, อโย กายิกา จิฑฺฐา.

กตมา วาจสิกา จิฑฺฐา. มุขเภริยํ^๕ มุขาทมฺพทํ
 มุขเทณฺฑิมมํ มุขวลิมมํ มุขเภรฺพกํ^๕ มุขททฺทริกํ นาฏฺฐิกํ^๖ ลาสฺ
 คีตํ ทวกมฺมํ, อโย วาจสิกา จิฑฺฐา.

^๑ ฉ., เท. ฏฐิปี กิฬฺหานฺติ

^๒ ฉ., เท. ปรีหารปเทปี

^{๓-๕} ฉ., เท. มุขเภริกํ มุขาลมฺพทํ มุขเทณฺฑิมมํ มุขวลิมมํ มุขเภรํ

^๒ ฉ., เท. อากาเสปี

^๔ ฉ., เท. ปงฺกจีเรนปี

^๖ ฉ., เท. นาฏฺฐิกํ

รตีติ อนุภกณจิตาวจนเมตัม^๑ ‘รตีติ. สหามมชฺเณติ’^๒ สหaya
 วุจฺจนฺติ, เยหิ สห คมนํ ฆาสุ, อาคมนํ ฆาสุ, คมนาคมนํ
 ฆาสุ, จานํ ฆาสุ, นิสซฺชนํ ฆาสุ, สยํ ฆาสุ, อาลปนํ ฆาสุ,
 สลฺลปนํ ฆาสุ, อุลลปนํ ฆาสุ, สมฺมุลลปนํ ฆาสุ. ขิทฺทา รตี โหติ
 สหามมชฺเณติ: ขิทฺทา จ รติ จ สหามมชฺเณ โหตีติ ขิทฺทา รติ
 โหติ สหามมชฺเณ.

ปฺตฺเตสฺส จ วิปลํ โหติ เปมนฺติ ปฺตฺตาติ จตฺตาโร ปฺตฺตา:
 อตฺตรโช ปฺตฺโต เชตฺตโช ปฺตฺโต ทินฺนโก ปฺตฺโต อนฺเตवासโก
 ปฺตฺโต. ปฺตฺเตสฺส จ วิปลํ โหติ เปมนฺติ: ปฺตฺเตสฺส จ อธิมตฺตํ โหติ
 เปมนฺติ ปฺตฺเตสฺส จ วิปลํ โหติ เปมํ.

ปิยวิปฺปโยคํ วิชฺคฺจุจฺจมาโนติ เทว ปิยา: สตฺตา วา
 ปิยา^๓ สงฺขารว วา ปิยา.^๔

กตเม สตฺตา ปิยา. อิทฺ ยสฺส เต โหณฺติ อตฺถกามา
 หิตกามา ฆาสูกามา โยคฺกเชมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา
 วา ภคินี วา ปฺตฺโต วา ธีตา วา มิตฺโต^๕ วา อมจฺจา วา
 ฌาติ วา^๕ สาโลหิตา วา, อิเม สตฺตา ปิยา.

กตเม สงฺขารว ปิยา. มนาปิกา รุปา มนาปิกา สทฺทา
 มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม
 สงฺขารว ปิยา.

ปิยวิปฺปโยคํ วิชฺคฺจุจฺจมาโนติ ปิยวิปฺปโยคํ^๕ วิชฺคฺจุจฺจมาโน
 อญฺญายมาโน หรายมาโนติ ปิยวิปฺปโยคํ วิชฺคฺจุจฺจมาโน. เอโก จเร
 ขคฺคฺวิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ ฉ., เท. อนุภกณจิตาวจนเมตัม

^๒ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^{๔-๕} ฉ., เท. มิตฺตา วา อมจฺจา วา ฌาติ วา

^๕ ฉ., เท. ปิยานํ วิปฺปโยคํ

“ขิทฺตทา รติ โหติ สหายมชฺฌเม
 ปุตุเตสฺ จ วิปุลํ โหติ เปมํ
 ปิยวิปโยคํ วิชิตฺตจฺจนานํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๒๘] จาตุทฺทิสํ อปฺปฏฺภิโสม จ โหติ
 สนฺตฺตสฺสมานํ อิตฺตริตฺเรน
 ปริตฺตสฺยานํ สหิตา อณฺมภี
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ. (๘)

จาตุทฺทิสํ อปฺปฏฺภิโสม จ โหติติ จาตุทฺทิสํ โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ เมตฺตาสหคเตน เจตฺตสา เอกํ ทิสํ ฌริตฺวา วิหริติ,
 ตถา ทฺวติยํ ฌเปยฺ ตถา ตติยํ ฌเปยฺ ตถา จตุตฺถํ ฌเปยฺ อิติ
 อุตฺตรมฺโห ติริยํ สพฺพทฺธิ สพฺพตฺตตฺตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ
 เมตฺตาสหคเตน เจตฺตสา วิปฺปเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน
 อพฺยาปชฺฌเณน* ฌริตฺวา วิหริติ, กรุณฺณาสหคเตน เจตฺตสา ฌเปยฺ
 มุทิตาสหคเตน เจตฺตสา ฌเปยฺ อูเปกฺขาสหคเตน เจตฺตสา เอกํ ทิสํ
 ฌริตฺวา วิหริติ, ตถา ทฺวติยํ ฌเปยฺ ตถา ตติยํ ฌเปยฺ ตถา จตุตฺถํ
 ฌเปยฺ อิติ อุตฺตรมฺโห ติริยํ สพฺพทฺธิ สพฺพตฺตตฺตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ
 อูเปกฺขาสหคเตน เจตฺตสา วิปฺปเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน
 อพฺยาปชฺฌเณน ฌริตฺวา วิหริติ. จาตุทฺทิสํ อปฺปฏฺภิโสม จ โหติติ
 เมตฺตตฺตยา ภาวิตตฺตยา ยะ ปุรตฺตติมาย ทิสาย สตฺตทา, เต อปฺปฏฺภิภูลา
 โหนฺติ. ยะ ปจฺจติมาย ทิสาย สตฺตทา, เต อปฺปฏฺภิภูลา โหนฺติ. ยะ
 ทกฺขิณาย ทิสาย สตฺตทา, เต อปฺปฏฺภิภูลา โหนฺติ. ยะ อุตฺตราย
 ทิสาย สตฺตทา, เต อปฺปฏฺภิภูลา โหนฺติ. ยะ ปุรตฺตติมาย อนฺนทิสาย

* จ.,เท. อพฺยาปชฺเชน, เอมฺปริปี.

มาณวา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา. จกฺขุโรโค โสตโรโค
 ฆานโรโค ชิวหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค
 ทนฺตโรโค กาโส สาสโส ปินาสโส ทโห^๑ ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา
 ปกฺขนฺทิกกา สุลา^๒ วิสฺสุจิกกา กุญฺจ คณฺโฑ กิลาสโส โสโส อปฺมาโร
 ททฺทุ กณฺทุ กจฺจุ รัชสา วิตจฺฉิกกา โลหิตํ ปิตตํ มธุเมโห อํสา
 ปิพฺพกา ภคฺนุทลา ปิตฺตสมฺภูจฺจนา อาพาธา, เสမฺหสมฺภูจฺจนา
 อาพาธา, วาตสมฺภูจฺจนา อาพาธา, สมนฺนิปาติกกา อาพาธา,
 อุตฺตปริณามชา อาพาธา, วิสมปรีหารชา อาพาธา, โอปกุกฺกิกกา
 อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีสํ อุนฺหํ ชิมฺมจฺฉา ปิปาสา
 อุจฺจาโร ปสฺสาโว ทํสมกสฺวาตาตปัสสีรสปสมฺผลฺลสา อิติ วา, อิเม
 วุจฺจนฺติ ปากฺกุปริสฺสยา.

กตเม ปฏฺิจฺจนฺนปรีสฺสยา. กายทฺวจฺจริตํ วจฺิทฺวจฺจริตํ
 มโนทฺวจฺจริตํ, กามจฺจนฺนทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิตฺทนีวรณํ
 อุกฺกจฺจกุกฺกจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺจนาถนีวรณํ, ราโค โทโส โมโห โกโธ
 อูปฺนาโห มกุโข ปพฺปาสो อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเจยฺยํ ธมฺโม
 สารมฺโม มาโน อติมานो มโต ปมาโท, สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ
 ทฺวจฺจริตา สพฺเพ ทรธา สพฺเพ ปรีพาหา สพฺเพ สนฺตาปา
 สพฺพพากุสลาภิสงฺขารา, อิเม วุจฺจนฺติ ปฏฺิจฺจนฺนปรีสฺสยา.

ปรีสฺสยาติ เกณตฺเถน ปรีสฺสยา. ปรีสฺสหนฺตํติ ปรีสฺสยา.
 ปรีหานาย สํวตฺตหนฺตํติ ปรีสฺสยา. ตตฺตฺรสาติ ปรีสฺสยา.

กถํ ปรีสฺสหนฺตํติ ปรีสฺสยา. เต ปรีสฺสยา ตํ ปุคฺคํ
 สหนฺติ ปรีสฺสหนฺติ อภิภวฺนฺติ อชฺโฆตฺตฺถนฺติ ปรียาทียนฺติ ปิเพนฺติ,^๓
 เอวํ ปรีสฺสหนฺตํติ ปรีสฺสยา.

^๑ ฉ., เท. ทาโ

^๒ ฉ., เท. สุลา.

^๓ ฉ., เท. มทฺทนฺติ

กถํ ปริหานาย สํวตฺตนฺตํติติ ปริสฺสยา. เต ปริสฺสยา
 กุสลาณํ ฌมฺมานํ อนฺตรายาย ปริหานาย สํวตฺตนฺตํติ. กตเมสํ กุสลาณํ
 ฌมฺมานํ. สมฺมาปฏฺิปปาย อนุโลมปฏฺิปปาย อปฺจจฺนีกปฏฺิปปาย
 อนฺวตฺตปฏฺิปปาย ฌมฺมานุฌมฺมปฏฺิปปาย สีเลสุ ปริปริการิตาย
 อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทวาราย โกชเน มตฺตณฺณตฺตาย ชาคริยานุโยคสุส
 สติสมฺปชฌณฺณสุส จตฺตุนํ สติปฏฺิจานานํ ภาวานานุโยคสุส จตฺตุนํ
 สมฺมปฺปชานานํ ๔เปยฺ จตฺตุนํ อิทฺธิปาทานํ ๔เปยฺ ปญฺจนํ
 อินฺทฺริยานํ ๔เปยฺ ปญฺจนํ พลาณํ ๔เปยฺ สตฺตุนํ โพชฺฌณฺคานํ
 ๔เปยฺ อริยสุส อฏฺฐจฺจกิกสุส มคฺคสุส ภาวานานุโยคสุส อิมํ
 กุสลาณํ ฌมฺมานํ อนฺตรายาย ปริหานาย สํวตฺตนฺตํติ. เอวํ
 ปริหานาย สํวตฺตนฺตํติติ ปริสฺสยา.

กถํ ตตฺตราสยาติ ปริสฺสยา. ตตฺถเตเต ปาปกา อกุสลา
 ฌมฺมา อูปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา. ยถา พิเล พิลาสยา
 ปาณา สยฺนฺติ, อุทเก อุทกาสยา^๑ ปาณา สยฺนฺติ, วเน
 วนาสยา ปาณา สยฺนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยา ปาณา สยฺนฺติ;
 เอวเมว ตตฺถเตเต ปาปกา อกุสลา ฌมฺมา อูปฺปชฺชนฺติ
 อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา, เอวํ ตตฺตราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตุํ ภควตา:- “सानฺเตवासโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 สาจริยโก ทุกฺขํ น ฌาสฺ วิหฺรติ, กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 สานฺเตवासโก^๒ ทุกฺขํ น ฌาสฺ วิหฺรติ, อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน^๓
 จกฺขุณา รูปรํ ทิสฺวา อูปฺปชฺชนฺติ เย ปาปกา อกุสลา ฌมฺมา
 สรสงฺกปฺปา สณฺโณชฌนียา, ตยฺยสุส อนฺโต วสนฺติ อนฺवासวณฺติ

^๑ สฺยา.,ฉ.,เท. ทเก ทกาสยา

^๒ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ.,เท. ภิกฺขุ

อนตฺถชนโน โทโส	โทโส จิตฺตปโปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ	ตํ ชโน นาวพฺพชฺฉติ.
ทฺฐโจ อตฺถํ น ชานาติ	ทฺฐโจ ฌมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ ตทา โหติ	ยํ โทโส สหเต นรํ.
อนตฺถชนโน โมโห	โมโห จิตฺตปโปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ	ตํ ชโน นาวพฺพชฺฉติ.
มฺหุโห อตฺถํ น ชานาติ	มฺหุโห ฌมฺมํ น ปสฺสติ.
อนฺธตมํ ตทา โหติ	ยํ โมโห สหเต นรณฺติ.

เอวมปิ ตตฺตฺราสยาติ ปรีสฺสยา.

วุตฺตํ เหตุํ ภควตา “ตโย โข มหาราช ปรีสฺส ฌมฺมา^๑
 อชฺฉตฺตํ อูปฺปชฺชมานา อูปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทฺกฺขาย อผาสฺสฺวิหาราย.
 กตเม ตโย. โลโก โข มหาราช ปรีสฺส ฌมฺโม อชฺฉตฺตํ
 อูปฺปชฺชมานโน อูปฺปชฺชติ อหิตาย ทฺกฺขาย อผาสฺสฺวิหาราย, โทโส โข
 มหาราช ฌเปยฺย โมโห โข มหาราช ปรีสฺส ฌมฺโม อชฺฉตฺตํ
 อูปฺปชฺชมานโน อูปฺปชฺชติ อหิตาย ทฺกฺขาย อผาสฺสฺวิหาราย. อิเม โข
 มหาราช ตโย ปรีสฺส ฌมฺมา อชฺฉตฺตํ อูปฺปชฺชมานา อูปฺปชฺชนฺติ
 อหิตาย ทฺกฺขาย อผาสฺสฺวิหารายาติ.

โลโก โทโส จ โมโห จ	ปรีสฺส ปาปเจตสํ
หีสฺสนฺติ อตฺตตสมฺภูตา	ตจฺจสาร์วํ สมฺพลนฺติ.

เอวมปิ ตตฺตฺราสยาติ ปรีสฺสยา.

วุตฺตํ เหตุํ ภควตา

^๑ สยา. ปรีสฺส ฌมฺมา

“ราโค โทโส จ โมโห จ อิตฺถินทานา
 อรตี รติ^๑ โลมหโส อิตฺธา
 อิตฺถ สมนฺนุจาย มโนวิตกฺกา
 กุมารกา ชงฺกมิวสฺสชฺชนฺตํ^๒”

เอวมปิ ตตฺตาสยาติ ปริสฺสยา.

ปริสฺสยานํ สหิตาติ ปริสฺสเย สหิตา อคฺธิตา^๓
 อชฺโฆตฺถริตา ปิพฺวา^๔ ฆาตวาติ^๕ ปริสฺสยานํ สหิตา. อณฺมภีติ:
 โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ อภีร^๖ อจฺณมฺภี อนฺตฺราสี อปลาเย
 ปหฺนภยภเวว วิคตฺโลมหโส วิหฺรตีติ ปริสฺสยานํ สหิตา อณฺมภี.
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาหฺ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“จาตุทฺทิสฺส อปฺปฏฺโฆ จ โหติ
 สนฺตฺสสมานो อิตฺธีตฺเรน
 ปริสฺสยานํ สหิตา อณฺมภี
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๒๕] **ทฺตฺสทฺทหา ปพฺพชิตาปี** เอเก
 อโธ คหฺนฺจ ฆรมาวสฺสทา
 อปโปสฺสทฺทโก ปฺรปฺตฺเตสฺส ทฺตฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. (๙)

ทฺตฺสทฺทหา ปพฺพชิตาปี เอเกติ อธิษฺฐาเน ปพฺพชิตาปี
 นิสฺสเยปิ ทิยฺยมาเน, อุทฺเทเสปิ ทิยฺยมาเน, ปฺริปฺจฺฉายปิ

^๑ น.,เท. รติ

^๓ น.,เท. อารวฺธิตา

^๔ น.,เท. อภีร

^๒ น.,เท. ชงฺกมิวสฺสชฺชนฺตํ

^{๔-๕} น.,เท. ปฺริยาทิตา ปฏฺฐินิสฺสตาติ

ทียฺยมานาย,^๑ จีวรเปี ทียฺยมานเ, ปตฺเตปิ ทียฺยมานเ, โลหถาลเกปิ
ทียฺยมานเ, ฌมฺมกรเกปิ^๒ ทียฺยมานเ, ปริสฺสวานเปี ทียฺยมานเ,
กฺุณฺจิกายปิ^๓ ทียฺยมานาย,^๓ อุปาหเนปิ ทียฺยมานเ, กายพฺนฺชเนปิ
ทียฺยมานเ, น สฺถนฺนติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญาจิตฺตํ
อุปฏฺฐเปฺนติ, อนสฺสวา อวจนฺกรา ปฏฺฐิโลมวฺตฺติโน อญฺเณเนว มุขํ
กโรนฺตีติ ทฺสสงฺคหา ปพฺพชิตาปี เอเก.

อโธ คหฺภูจฺา ฌรมาวสฺนฺตาติ อีเรกจฺเจ คหฺภูจฺาปี หตฺถิมฺหิปี
ทียฺยมานเ, รเถปิ ยฺเปยฺ เขตฺเตปิ ยฺเปยฺ วตฺถุมฺหิปี ยฺเปยฺ
หิรณฺณเปี ยฺเปยฺ สุวณฺณเปี ทียฺยมานเ, คาเมปิ ยฺเปยฺ นิคเมปิ
ยฺเปยฺ นคเรปิ ยฺเปยฺ รฏฺฐเจปิ ชนฺปเทปิ ยฺเปยฺ ทียฺยมานเ น
สฺถนฺนติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐเปฺนติ,
อนสฺสวา อวจนฺกรา ปฏฺฐิโลมวฺตฺติโน อญฺเณเนว มุขํ กโรนฺตีติ
อโธ คหฺภูจฺา ฌรมาวสฺนฺตา.

อปฺโปสฺสกุโก ปฺรปฺตฺเตสฺ หุตฺวาติ อตฺตานํ จเปตฺวา สพฺเพ
อิมสฺมี อตฺถเ วตฺตา.^๔ อปฺโปสฺสกุโก ปฺรปฺตฺเตสฺ หุตฺวาติ:^๕
อปฺโปสฺสกุโก หุตฺวา อพฺยาวโฆ หุตฺวา อนเปกฺโข หุตฺวาติ
อปฺโปสฺสกุโก ปฺรปฺตฺเตสฺ หุตฺวา. เอโก จเร ขคฺควิสัณฺตกปฺโป.
เตนาหฺ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโธ

“ทฺสสงฺคหา ปพฺพชิตาปี เอเก
อโธ คหฺภูจฺา ฌรมาวสฺนฺตา
อปฺโปสฺสกุโก ปฺรปฺตฺเตสฺ หุตฺวา
เอโก จเร ขคฺควิสัณฺตกปฺโปติ.

^๑ ฉ.,เท. ทียฺยมานเ

^{๓-๓} ฉ.,เท. ติวเกปิ ทียฺยมานเ

^๔ ฉ.,เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ.,เท. ฌมฺมกรณเปี

^๕ ฉ.,เท. ปฺรปฺตฺตา เตสฺ ปฺรปฺตฺเตสฺ

[๑๓๐] โอโรปยิตวา^๑ คิหิพยณฺชนานิ
 สณฺณินฺนปตฺโต^๒ ยถา โกวิพาโร
 เจตฺวาน วีโร คิหิพณฺชนานิ
 เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโป.

(๑๐)

โอโรปยิตวา คิหิพยณฺชนานีติ คิหิพยณฺชนานิ วุจฺจนฺติ
 เกสา จ มสฺสฺสุ จ มาลา จ คนฺธฺ จ วิเลปนํ จ อารกณํ จ
 ปิลนฺทนํ^๓ จ วตฺถณฺจ ปารุปนณฺจ เวฏฺจนณฺจ^๔ อุกฺกาทนณฺจ
 ปริมฺททนณฺจ นหาปนํ สมฺพาหนํ อาทาสํ อยฺชนํ มาลาวิเลปนํ^๕
 มุขจฺจนฺตํ^๖ มุขเลปนํ หตฺถพฺพทฺชนํ สีขาพนฺธํ ทณฺทํ นาฬิกํ อสิ
 ขคฺคํ จตฺตํ อุปาหนา อุณฺหิส มณิ วาลวิชนี^๗ โวทาตานี^๘
 วตฺถานิ ทิฆรสุสานิ^๙ อิติ วา. โอโรปยิตวา คิหิพยณฺชนานีติ:
 คิหิพยณฺชนานิ^{๑๐} โอโรเปตฺวา [^{๑๑}] นิกฺขิปปิตฺวา ปฏฺฐิสมฺภยิตฺวาติ^{๑๒}
 โอโรปยิตวา คิหิพยณฺชนานิ.

สณฺณินฺนปตฺโต ยถา โกวิพาโรติ ยถา โกวิพารสฺส ปตฺตานิ
 สีนานิ^{๑๓} จินฺนานิ [^{๑๔}] ปตฺตานิ [^{๑๕}]; เอวเมว ตสฺส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺทสฺส คิหิพยณฺชนานิ จินฺนานิ [^{๑๖}] ปตฺตานีติ
 สณฺณินฺนปตฺโต ยถา โกวิพาโร.

^๑ สยา. โอโรปยิตวา, เอวมุปริปิ.

^๓ ฉ., เท. ปิลนฺทณฺจ

^๔ ฉ., เท. มาลาคนฺธวิเลปนํ

^๗ ฉ., เท. จิตฺราปนา อุนฺหิส มณิ วาฬพฺพทฺชนํ, เอวมุปริปิ.

^๙ สยา. ทิฆรสุสานิ

^{๑๑} ฉ., เท. สโมโรปยิตวา

^{๑๓} ฉ., เท. อโย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๑๕} ฉ., เท. ปริปตฺตานิ

^๒ ส., อ. สันนปตฺโต

^๔ ฉ., เท. เวฏฺจนณฺจ

^๖ ฉ., เท. มุขจฺจนฺตํ มุขเลปนํ, เอวมุปริปิ.

^๘ ฉ., เท. โอทาตานิ, เอวมุปริปิ.

^{๑๐} สยา. อโย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๑๒} ฉ., เท. ปฏฺฐิสฺสสมฺภยิตฺวาติ

^{๑๔, ๑๖} ฉ., เท. สณฺณินฺนานิ

เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนาณํตี [°] วิริยวาติ วีโร. ปหฺนุติ
 วีโร. วิสวํตี วีโร. อลฺมตฺโตตี วีโร. สฺสูโรตี วีโร. วิกุกฺกนฺโต อภีร
 อจฺฉมฺภี อนุตฺตราสี อปฺลาयी ปหีนฺภยภเภาวโ๒ วิคตโลมหํโสตี วีโร.

อารโต๓ อีเชว สพฺพปาปเกหิ

นिरยทุกฺขมติจฺจ วิริยวาโส

โส วิริยวา ปชานวา

วีโร ตาหิ วุจฺจเต ตถตฺตา.

คิหิพนฺธนาณิ วุจฺจนฺติ ปฺตฺตา จ ภริยา จ.๔ ทาสีทาสา จ
 อเชพฺภาจ กุกฺกฏสฺสุกรา จ หตฺถิควาสฺสวพฺวา จ เขตฺตณฺจ วตฺถุ
 จ หิริณฺณณฺจ สฺวณฺณณฺจ คามนิกฺมราชชาณิโย จ รณฺณณฺจ
 ชนฺปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาการณฺจ ยงฺกิญฺจิ รชนียวตฺถุ.
 เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนาณํตี โส ปจฺเจกสมฺพทฺโ๒ วีโร คิหิพนฺธนาณิ
 ฉินฺหิตฺวา สมฺมุฉินฺหิตฺวา ชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตํกิริตฺวา
 อนภาวงฺคเมตฺวาติ เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนาณิ. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพทฺโ๒

“โอโรปยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนาณิ

สณฺณินฺนปตฺโต ยถา โกวิพาโร

เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนาณิ

เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

ปจฺโม วคฺโค.

° ฉ., เท. วีโรติ

๒ ฉ., เท. ปหีนฺภยภเภาวติ วีโร

๓ ฉ., เท. วิโรติ อีช

๔ ฉ., เท. อีเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ทุตียวกุโ

[๑๓๑] สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ
 สทฺธีจรัม สาทฺฐวิหาริ ธีรัม
 อภิภุญฺญ สพฺพานิ ปริสุตฺตยานิ
 จเรยฺย เตนตฺตมโน สติมา.

(๑)

สเจ ลเภถ นิปกํ สหายนฺติ สเจ นิปกํ ปณฺหิตํ ปณฺณวณฺตํ
 พุทฺธิมณฺตํ ฌาณิ วิภาวี เมธาวี สหายํ ลเภยฺย ปฏฺฐิลเภยฺย
 อธิคฺจเณยฺย วินฺทเยยฺยาติ สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ.

สทฺธีจรัม สาทฺฐวิหาริ ธีรนฺติ สทฺธีจรณฺติ เอกโต จรัม.
 สาทฺฐวิหารินฺติ ปจฺเมณปิ ฌาเนน สาทฺฐวิหารี, ทฺตฺติเยนปิ ฌาเนน
 ๔เปยฺ, ตตฺติเยนปิ ฌาเนน ๔เปยฺ, จตฺตฺเถนปิ ฌาเนน สาทฺฐวิหารี,
 เมตฺตตายปิ เจโตวิมฺุตฺติยา สาทฺฐวิหารี, กรุณฺนายปิ ๔เปยฺ, มุทิตายปิ
 ๔เปยฺ, อุเปกฺขายปิ เจโตวิมฺุตฺติยา สาทฺฐวิหารี, อากาसानญฺจายตน-
 สમાปตฺติยาปิ สาทฺฐวิหารี, วิณฺณฺณญฺจายตนสมาปตฺติยาปิ ๔เปยฺ,
 อากิณฺณญฺจายตนสมาปตฺติยาปิ ๔เปยฺ, เนวสณฺณานาสณฺณายตน-
 สમાปตฺติยาปิ สาทฺฐวิหารี, นิโรธสมาปตฺติยาปิ สาทฺฐวิหารี,
 ผลสมาปตฺติยาปิ สาทฺฐวิหารี, ธีรนฺติ ธีรัม ปณฺหิตํ ปณฺณวณฺตํ
 พุทฺธิมณฺตํ ฌาณิ วิภาวี เมธาวิณฺติ สทฺธีจรัม สาทฺฐวิหาริ ธีรัม.

อภิภุญฺญ สพฺพานิ ปริสุตฺตยานิ ปริสุตฺตยาติ เทว ปริสุตฺตยา:
 ปากฺกปริสุตฺตยา จ ปฏฺฐิจฺจนฺนปริสุตฺตยา ๔เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ
 ปากฺกปริสุตฺตยา ๔เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ ปฏฺฐิจฺจนฺนปริสุตฺตยา ๔เปยฺ

เอวมปิ^๑ ตตฺตราสยาติ ปริสฺสยา.^๑ อภิภุญฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานีติ
 สพฺพานิ^๒ ปริสฺสยานิ^๒ อภิภุญฺย อภิภวิตฺวา อหฺโหมตฺถริตฺวา
 ปริยาทยิตฺวาติ^๓ อภิภุญฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ.

จเรยฺย เตนตฺตมโน สติมาติ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโธ เตน
 นิปเกน ปณฺตฺติเตน ปณฺณวณฺเตน พุทฺธิมณฺเตน ฌาณินา วิภาวินา
 เมธาวินา สหาเยน สทฺธี อตฺตมโน ตฺถุจฺจมโน หฺมฺมจฺจมโน ปหฺมฺมจฺจมโน
 อุกฺคคฺคมโน ปมฺมทิตฺมโน^๔ จเรยฺย วิจเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย
 ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยยาติ จเรยฺย เตนตฺตมโน. สติมาติ โส
 ปจฺเจกสมฺพทฺโธ สติมา โหติ ปรเมณ สติเนปฺกเกน สมฺนฺนาคโต
 จิรกตฺปิ จิรภาสิตฺปิ สริตา อนุสฺสริตาติ จเรยฺย เตนตฺตมโน
 สติมา. เตนนาห โส ปจฺเจกสมฺพทฺโธ

“สเจ ลเภถ นิปํ สหายํ
 สทฺธีจํ ฐาฐวิหริ ธีรํ
 อภิภุญฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ
 จเรยฺย เตนตฺตมโน สติมาติ.

[๑๓๒] โน เจ ลเภถ นิปํ สหายํ
 สทฺธีจํ ฐาฐวิหริ ธีรํ
 ราชาว รฏฺฐํ วิจิตํ ปหาย
 เอโก จเร ขคฺควิสสณฺณกปโป.

(๒)

โน เจ ลเภถ นิปํ สหายนฺติ โน เจ นิปํ ปณฺตฺติตํ
 ปณฺณวณฺตํ พุทฺธิมณฺตํ ฌาณิ วิภาวิ เมธาวิ สหายํ ลเภยฺย
 ปฏฺฐิลเภยฺย อธิคฺคเจยฺย วิญฺญายาติ โน เจ ลเภถ นิปํ สหายํ.

^{๑-๑} สฺยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๓ ฉ., เท. ปริยาทยิตฺวา

^{๒-๒} ฉ., เท. สพฺเพ ปริสฺสเย

^๔ ฉ., เท. มุทิตฺมโน

สทธีจรั สาธุวิหารี ธีรนต์ สทธีจรนต์ เอกโต จรั.
สาธุวิหารินฺติ ปจเมณปิ ฌาเนน สาธุวิหารี ฌเปย นิโรธสมาปตติยาปิ
 สาธุวิหารี ผลสมาปตติยาปิ สาธุวิหารี. **ธีรนต์** ธีรํ ปณฺหิตํ ปณฺณวณฺตํ
 พุทฺธิมนฺตํ ฌาณํ วิภาวํ เมธาวินฺติ สทธีจรั สาธุวิหารี ธีรํ.

ราชาว รฏฺจํ วิชิตํ ปหายติ ราชา ขตฺติโย มุทฺธากิสฺสโต
 วิชิตสงฺคาโม นิหตฺตปจฺจามิตฺโต ลทฺธาธิปฺปาโย ปริปฺนุณฺณโกฏฺฐจาคาโร^๑
 รฏฺจณฺจ ชนปทณฺจ [๒] โกฏฺฐการณฺจ ปหฺตฺตหิรณฺณสฺวณฺณ^๓
 นครณฺจ ปริจฺจชิตฺวา เกสมสฺสํ โธหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ
 อจฺจนาเทตฺวา อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อภิณฺจนภาวํ
 อุปคฺคตฺวา เอโก จรติ วิหฺรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ
 ยาเปติ, เอวํ ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปิ สพฺพํ ฆรราวาสปฺลิโพหํ ชินฺหิตฺวา
 ปุตฺตทารปฺลิโพหํ ชินฺหิตฺวา ฌาติปฺลิโพหํ ชินฺหิตฺวา มิตฺตามจฺจปฺลิโพหํ
 ชินฺหิตฺวา เกสมสฺสํ โธหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺจนาเทตฺวา
 อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อภิณฺจนภาวํ อุปคฺคตฺวา เอโก
 จรติ วิหฺรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตฺติ ราชาว
 รฏฺจํ วิชิตํ ปหาย. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. เตนาห โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“โน เจ ลเภถ นิปํ สหายํ
 สทธีจรั สาธุวิหารี ธีรํ
 ราชาว รฏฺจํ วิชิตํ ปหาย
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

^๑ จ.,เท. ปริปฺนุณฺณโกสโกฏฺฐจาคาโร

^๒ จ.,เท. โกสณฺจ

^๓ จ.,เท. ปหฺตฺตหิรณฺณสฺวณฺณ

[๑๓๓] **อทฺฐา ปัสสํ สหายสมุปทํ**
เสฏฺฐา สมา เสวิตัพพา สहाยา,
เอเต อลทฺฐา อนวชฺชโกชี
เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๓)

อทฺฐา ปัสสํ สหายสมุปทนฺตํ อทฺฐาติ เอกํสวณํ
 นิสุสํสวณํ นิกกงฺขวณํ อเทวชฺฌวณํ อเทวพฺพทวณํ นิโยควณํ
 อปณฺณกวณํ [^๑] อวตฺถณวณเมตํ ‘**อทฺฐาติ. สหายสมุปทนฺตํ**
สหายสมุปทา วุจฺจติ, โย โส สหาโย อเสกฺเขน สีลกฺขนฺธเณ
 สมฺมุนาคโต โหติ, อเสกฺเขน สมาริกกฺขนฺธเณ ยเปยฺย อเสกฺเขน
 ปญฺญาภกฺขนฺธเณ ยเปยฺย อเสกฺเขน วิมุตฺติกฺขนฺธเณ ยเปยฺย อเสกฺเขน
 วิมุตฺติฌาณทสฺสนกฺขนฺธเณ สมฺมุนาคโต โหติ. **อทฺฐา ปัสสํ**
สหายสมุปทนฺตํ สหายสมุปทํ ปัสสํ โธเมม กิตฺเตม วณฺเณมาติ
 อทฺฐา ปัสสํ สหายสมุปทํ.

เสฏฺฐา สมา เสวิตัพพา สहाยาติ เสฏฺฐา โหนฺติ สहाยา
 สีเลน สมารินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติฌาณทสฺสเนน, สมา [^๒]
 โหนฺติ สहाยา สีเลน สมารินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติฌาณ-
 ทสฺสเนน, เสฏฺฐา วา สहाยา สมา^๓ วา สहाยา เสวิตัพพา
 ภชิตัพพา ปยิรฺุปาสิตัพพา ปริปุจฺจิตัพพา ปริปญฺหิตัพพาติ เสฏฺฐา
 สมา เสวิตัพพา สहाยา.

เอเต อลทฺฐา อนวชฺชโกชีติ อตฺถิ ปุคฺคโล สวชฺชโกชี,
 อตฺถิ ปุคฺคโล อนวชฺชโกชี.

^๑ ฉ., เท. อวิรทวณ^๒ ฉ., เท. สทิส^๓ ฉ., เท. สทิส

กตโม จ ปุคฺคโล สาวชฺชโกซี. อิธกฺโขจ ปุคฺคโล
 กุหนาย ลปนาย เนมิตฺตกตตาย นิปฺเปสิกตตาย ลาภณ ลภํ
 นิชิคีสนตตาย^๑ ทารุทาเนน เวฬุทาเนน ปตฺตทาเนน ปุปฺผทาเนน
 สีนานทาเนน^๒ จุณฺณทาเนน มตฺติกทาเนน ทนฺตกฏฺฐทาเนน
 มุโขทกทาเนน ปาตุกมฺยตตาย^๓ มุคฺคสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปาริภฺภูจิมฺสิกตตาย^๔ วตฺถุวิชฺชาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย องฺควิชฺชาย
 นกฺขตฺตวิชฺชาย ทุตคฺคเมเนน ปหีนคฺคเมเนน^๕ ชงฺขเปสนีเยเนน^๖
 เวชฺชกมฺเมเนน นวกมฺเมเนน^๗ ปิณฺฑปฏฺฐิปปิณฺฑเกเนน ทานานุปฺปทาเนน
 อธมฺเมเนน วิสเมเนน ลทฺฐา ลภิตฺวา ปฏฺฐิลภิตฺวา อธิคฺคตฺวา วินฺทิตฺวา
 ชีวิกํ กปฺเปติ, อयํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สาวชฺชโกซี.

กตโม จ ปุคฺคโล อนวชฺชโกซี. อิธกฺโขจ ปุคฺคโล น
 กุหนาย น ลปนาย น เนมิตฺตกตตาย น นิปฺเปสิกตตาย น
 ลาภณ ลภํ นิชิคีสนตตาย น ทารุทาเนน น เวฬุทาเนน น
 ปตฺตทาเนน น ปุปฺผทาเนน น ผลทาเนน น สีนานทาเนน น
 จุณฺณทาเนน น มตฺติกทาเนน น ทนฺตกฏฺฐทาเนน น
 มุโขทกทาเนน น ปาตุกมฺยตตาย น มุคฺคสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปาริภฺภูจิมฺสิกตตาย น วตฺถุวิชฺชาย น ตีรจฺฉานวิชฺชาย น
 องฺควิชฺชาย น นกฺขตฺตวิชฺชาย น ทุตคฺคเมเนน น ปหีนคฺคเมเนน น
 ชงฺขเปสนีเยเนน น เวชฺชกมฺเมเนน น นวกมฺเมเนน น ปิณฺฑปฏฺฐิปปิณฺฑเกเนน
 น ทานานุปฺปทาเนน ธมฺเมเนน สเมเนน ลทฺฐา ลภิตฺวา ปฏฺฐิลภิตฺวา
 อธิคฺคตฺวา วินฺทิตฺวา ชีวิกํ กปฺเปติ, อयํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อนวชฺชโกซี.

^๑ ฉ., เท. นิชิคีสนตตาย, เอมุปริปิ.

^๒ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^{๓-๔} ฉ., เท. จาฏกมฺยตตาย มุคฺคสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส เอมุปริปิ.

^๕ ฉ., เท. ปิจมทฺทิกตตาย, เอมุปริปิ.

^๖ ฉ., เท. ปหีนคฺคเมเนน

^๗ ฉ., เท. ชงฺขเปสนีเยเนน

^๘ สฺยา. ทุตคฺคเมเนน, เอมุปริปิ.

เอเต อลทฺฐา อนวชฺชโกชีติ เอเต [*] อลทฺฐา อลภิตฺวา
 อปฺปัลลภิตฺวา อนนฺธิคนฺตฺวา อวิเนหิตฺวาติ เอเต อลทฺฐา อนวชฺชโกชี.
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“อลทฺฐา ปสฺสสาม สหายสมฺปทํ
 เสฏฺฐจา สมา เสวิตพฺพา สหายา
 เอเต อลทฺฐา อนวชฺชโกชี
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปโปติ.

[๑๓๔] ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสราณี
 กมฺมารปฺตฺเตน สุนิฏฺฐิตานิ
 สงฺฆมฺภฺยณฺทานิ ทฺวเ ภูษสฺมี
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปโป. (๔)

ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสราณีติ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตฺถยิตฺวา
 ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิญฺจํ กตฺวา. สุวณฺณสฺสตาติ ชาตฺรปฺสฺส.
 ปภสฺสราณีติ ปริสฺสุทฺธานิ ปรีโยทาทาณีติ ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสราณี.

กมฺมารปฺตฺเตน สุนิฏฺฐิตาณิ^๑ติ กมฺมารปฺตฺโต วุจฺจติ
 สุวณฺณกาโร. กมฺมารปฺตฺเตน สุนิฏฺฐิตาณิ^๒ติ กมฺมารปฺตฺเตน สุนิฏฺฐิตานิ
 สุกตานิ สฺสปริกมฺมานิ^๓ติ^๔ กมฺมารปฺตฺเตน สุนิฏฺฐิตานิ.

สงฺฆมฺภฺยณฺทานิ ทฺวเ ภูษสฺมี^๕นิทฺติ ภูชฺโห วุจฺจติ หตฺถโธ. ยถา
 เอกสฺมี หตฺถเ เทว ชฺวราณี ฆมฺเณติ;^๖ เอวเมว สตฺตา ตณฺหาเวเสน
 [๔] ฆมฺเณติ,^๗ ตีรจฺฉานโยนิยํ ฆมฺเณติ, ปิตฺติวิสเย ฆมฺเณติ,
 มนุสฺสโลเก ฆมฺเณติ, เทวโลเก ฆมฺเณติ, คตฺติยา คตฺตี อฺปปตฺติยา

^๑ ฉ., เท. อนวชฺชโกชี

^๒ ฉ., เท. สฺสปริกมฺมกตานิ

^๓ ฉ., เท. ฆมฺพฺราณี ฆมฺเณติ

^๔ ฉ., เท. ทิฏฺฐิเวเสน นิรเย

^๕ ฉ., เท. ฆมฺเณติ, เอวมฺปรีติ.

อุปปตฺตี ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธี ภเวณ ภวํ สํสาเรณ สํสารํ วฏฺเฐน
 วฏฺเฐ ฆฏฺเฐนฺติ ^[๑] จรณฺติ วิหรณฺติ อิริยณฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลณฺติ
 ยเปณฺติ ยาเปณฺตฺติ สงฆฏฺเฐยณฺตานิ ทฺเว ภุขสฺมี. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมพุทฺโธ

“ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสรานิ
 กมฺมารปฺตเตน สฺนิฆฺจิตานิ
 สงฆฏฺเฐยณฺตานิ ทฺเว ภุขสฺมี
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๓๕] **เอวํ ทฺติเยน สหา^๒ มมสฺส
 วาจาภิลโป อภิสชฺชนา วา
 เอตํ ภยํ อายตฺติ เปกฺขมาน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.** (๕)

เอวํ ทฺติเยน สหา มมสฺสตาติ ตณฺหาทฺติเยน.^๓ ตณฺหาทฺติโย วา
 โหติ ปุคฺคผลทฺติโย วา. กถํ ตณฺหาทฺติโย โหติ. **ตณฺหาติ**
 รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา
 ธรรมตณฺหา. ยสฺเสสา ตณฺหา อปฺปหีนา, โส วุจฺจติ ตณฺหาทฺติโย.

ตณฺหาทฺติโย ปริโส ทิฆมทฺธาน สํสรํ
 อิตฺถภาวณฺณถาภาวํ สํสารํ นาติวตฺตติ.

เอวํ ตณฺหาทฺติโย โหติ. กถํ ปุคฺคผลทฺติโย โหติ. อิธกจฺโจ น
 อตฺตเหตุ^๔ น การณเหตุ อุทฺธโต อวฺอุปสนฺตจิตฺโต เอกสฺส วา
 ทฺติโย โหติ ทฺวินฺนํ วา ตติโย โหติ, ตินฺนํ วา จตฺตฺโต โหติ,

^๑ ฉ., เท. สงฆฏฺเฐนฺติ สงฆฏฺเฐนฺตา

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. สห, เอวมฺปริปี.

^๔ ฉ., เท. อตฺตเหตุ

ตตฺถ พหุํ สมฺมปฺปลาปํ ลปติ,^๑ เสยฺยถิํ. ราชกถํ โจรกถํ
มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยฺยทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺตกถํ
สยฺนกถํ^๒ มาลากถํ คณฺฐกถํ^๓ ฌาติกถํ ยานกถํ คามกถํ นิคมกถํ
นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถิกถํ ปุริสกถํ^๔ สุรกถํ วิสิทฺธกถํ
กุมฺภจฺฉานกถํ ปุพฺพเปตกถํ^๕ นานตฺตกถํ^๖ โลกทฺทกถํ สมฺมทฺทกถํ
อิตฺทวาทกถํ อิตฺถิ^๗ วา^๘ กเถติ, เอวํ ปุคฺคสทฺตํ โหตีติ เอวํ
ทฺตีเยน สหา มมสฺส.

วาทกถาปิ อภิสทฺทนา วาติ วาทกถาปิ วุจฺจติ พทฺตีสุ^๙
ตฺริจฺฉานกถา, เสยฺยถิํ. ราชกถา^๑ โจรกถา ๒ เปยฺย อิตฺทวาทกถา
อิตฺติ วา. อภิสทฺทนาติ เทว สทฺทนา: ตณฺหาสทฺทนา จ ทิฏฺฐิสทฺทนา
จ ๒ เปยฺย อยํ ตณฺหาสทฺทนา ๒ เปยฺย อยํ ทิฏฺฐิสทฺทนาติ วาทกถาปิ
อภิสทฺทนา วา.

เอตํ ภยํ อายติ เปกฺขมานติ ภยฺนฺติ ชาติภยํ ชราภยํ
พฺยาธิภยํ มรณภยํ ราชภยํ โจรภยํ อคฺคิภยํ อุทกภยํ
อตุตฺตานุวาทภยํ ปฺรานุวาทภยํ ทณฺฑภยํ ทุคฺคตฺติภยํ อุมิภยํ กุมฺภิลภยํ
อาวกฺกภยํ สฺสํกภยํ^๑ อาชีวิกภยํ^๒ อสิโลกภยํ ปฺริสสารทฺทภยํ
[^๓] ภยานกํ จมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุพฺเพกฺโค อุตฺราโส.
เอตํ ภยํ อายติ เปกฺขมานติ เอตํ ภยํ อายติ เปกฺขมานิ ทกฺขมานิ
โอโลกยมานิ นิชฺฌายมานิ อุปฺปริกฺขมานติ เอตํ ภยํ อายติ
เปกฺขมานิ. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพทฺโต

^๑ ฉ., เท. ปลปติ

^๒ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๓-๖} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. เอวฺมปฺริปิ.

^๔ ฉ., เท. ราชกถํ, เอวฺมปฺริปิ.

^๕ ฉ., เท. มทฺทนา

^{๖, ๓} สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๔-๕} สฺยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๗ ฉ., เท. พทฺตีสุ

^{๘-๙} ฉ., เท. สฺสํมารภยํ อาชีวิกภยํ

“เอวํ ทุตฺติเยน สหํ มมสุส
 วาจาภิลโป อภิสชชนา วา
 เอตํ ภยํ อายตฺติ เปกฺขมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปโปติ.

[๑๓๖] กามา หิ จิตฺรา มธฺรา มโนรมา
 วิรูปฺรูปเณ มณฺเฑติ จิตฺตํ
 อาทึนํว กามคฺคณฺเฑ ทิสฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปโป.

(๖)

กามา หิ จิตฺรา มธฺรา มโนรมาติ กามาติ อุทฺททานโต เทว
 กามา: วตฺตูกามา จ กิลฺลสกามา จ ๔เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ
 วตฺตูกามา ๔เปยฺ อิเม วุจฺจนฺติ กิลฺลสกามา. จิตฺราติ: นานา-
 วณฺณรูปา^๑ นานาวณฺณสทฺทา นานาวณฺณคณฺธา นานาวณฺณรสา
 นานาวณฺณโผฏฺฐพฺพา อิกฺกจา กนฺตา มนาปา ปิยฺรูปา
 กามุปฺสณฺหิตา^๒ รชนียา. มธฺราติ วุตฺตตณฺเหตฺตํ ภควตา:- “ปญฺจิเม
 ภิกฺขเว กามคฺคณา. กตเม ปญฺจ. จกฺขุวิญญฺเอยฺยา รูปา อิกฺกจา
 กนฺตา มนาปา ปิยฺรูปา กามุปฺสณฺหิตา รชนียา, โสตฺวิญญฺเอยฺยา
 สทฺทา ๔เปยฺ ฆานวิญญฺเอยฺยา คณฺธา ๔เปยฺ ชิวฺหาวิญญฺเอยฺยา รสา
 ๔เปยฺ กายวิญญฺเอยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิกฺกจา กนฺตา มนาปา ปิยฺรูปา
 กามุปฺสณฺหิตา รชนียา, อิเม โข ภิกฺขเว ปญฺจ กามคฺคณา. ยํ โข
 ภิกฺขเว อิเม ปญฺจ กามคฺคณฺเ ปฏฺิจจ อุปฺปชฺชติ สฺขํ โสมนสฺส,
 อิทํ วุจฺจติ กามสฺขํ มิตฺทสฺขํ ปุณฺณชนสฺขํ อนริยสฺขํ น เสวิตพฺพํ
 น ภชิตพฺพํ^๓ น ภเวตฺตพฺพํ น พหฺลิกาทพฺพํ ‘ภายิตพฺพํ เอตฺตสุส

^๑ ฉ., เท. นานาวณฺณ รูปา, เอวมฺปิริ.

^๒ ฉ., เท. กามุปฺสณฺหิตา, เอวมฺปิริ.

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

สุขสฺสชาติ วทามิตฺติ กามา หิ จิตฺรา มธุรา. มโนรมาติ มโนติ ยํ
จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตฺนํ มนินฺทริยํ
วิญญาณํ วิญญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญญาณชาตุ. [๑]

วิรูปรูปเน มณฺเฑติ จิตฺตฺนฺติ นานาวณฺเฑนฺติ รูเปหิ ๔เป๔
นานาวณฺเฑนฺติ โผฏฺฐพฺเพหิ จิตฺตํ มณฺเฑติ ตาเสนฺติ^๒ หาเปนฺติ^๓
ปหาเปนฺตฺติ^๔ วิรูปรูปเน มณฺเฑติ จิตฺตํ.

อาทীনํ กามกฺุณฺสฺ ทิสฺวาติ วุตฺตํ เหตุํ ภควตา:- โก จ
ภิกฺขเว กามานํ อาทীনโว, อิทฺ ภิกฺขเว กุลปฺตฺโต เยน
สิปฺปญฺจาเนน ๗วิกํ กปฺเปติ, ยถิ มุทฺธาย,^๕ ยถิ คณฺนาย, ยถิ
สงฺขาย,^๖ ยถิ กสิยา, ยถิ วณฺชฺชาย, ยถิ โครกฺเขน, ยถิ
อิสฺสฏฺเฐน,^๗ ยถิ ราชโปริเสน ยถิ สิปปายตฺเน,^๘ สิตฺสฺส ปฺรกฺขโต
อุณฺหสฺส ปฺรกฺขโต ทํสมกสฺวาตาทปสฺสํสพฺสมฺผลฺสเสหิ รัสสฺมาโน^๙
ขุปฺปิปาสาเย มียฺยมาโน, อยํ ภิกฺขเว กามานํ อาทীনโว สนฺทิกฺกุจิโก
ทฺกฺขกฺขนฺโธ กามเหตุํ กามนิตานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุํ

ตสฺส เจ ภิกฺขเว กุลปฺตฺตสฺส เอวํ อุฏฺฐหโต ขมฺมโต
วายมโต เต โภคา นาภินิพฺพชฺชนฺติ, โส เตสํ โภคานํ
อารกฺษาธิกรณํ กนฺทติ, สมฺโมหํ อาปชฺชติ 'โมหํ วต เม อุฏฺฐาณํ,
อผโล วต เม วายาโมติ, อยมฺปิ ภิกฺขเว กามานํ อาทীনโว
สนฺทิกฺกุจิโก ทฺกฺขกฺขนฺโธ กามเหตุํ กามนิตานํ กามาธิกรณํ
กามานเมว เหตุํ.

^๑ ฉ., เท. มโน รเมนฺติ โธเมนฺติ โตเสนฺติ ปาเสนฺตฺติ กามา หิ จิตฺรา มธุรา มโรมา

^๒ ฉ., เท. โตเสนฺต

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. ปหาเสนฺตฺติ

^๕ ฉ., เท. มุทฺธาย

^๖ ฉ., เท. สงฺขานเน

^๗ ฉ., เท. อิสฺสตฺเถน

^๘ ฉ., เท. สิปปญฺจตฺเรน

^๙ ฉ., เท. สมฺผลฺสฺมาโน

ตสฺส เจ ภิกฺขเว กุลปฺตตสฺส เอวํ อญฺจุหโต ฃฏฺโตะ
 วายมโต เต โภคา อภินิพฺพชฺชนฺติ, โส เตสํ โภคานํ อารกฺขาธิกรณํ
 ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏฺฐิสฺสเวเตติ “กีนฺติ เม โภเค เนว ราชานो
 หเรยฺยํ, น โจรา หเรยฺยํ, น อคฺคิ ทฺวเหยฺย, น อุทกํ วเหยฺย,
 น อปฺปิยา ทายาทา หเรยฺยญฺหติ. ตสฺส เอวํ อารกฺขโต โคปฺยโต
 เต โภเค ราชานो वा หรณฺติ, โจรา वा หรณฺติ, อคฺคิ वा
 ทฺวหฺติ, อุทกํ वा วหฺติ, อปฺปิยา ทายาทา वा หรณฺติ, โส โสจติ
 ๕เปยฺ สมฺโมหํ อาปชฺชติ, ‘ยมฺปิ เม อโหสิ, ตมฺปิ โน นตฺถิติ,
 อยมฺปิ ภิกฺขเว กามานํ อาทีนโว สนฺทิกฺขจิกโก ทุกฺขกฺขณฺโ
 กามเหตุ กามนิตานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ.

ปุณ จปรํ ภิกฺขเว กามเหตุ กามนิตานํ กามาธิกรณํ
 กามานเมว เหตุ ราชานปิ ราชฺหิ วิวทฺหติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ
 วิวทฺหติ, พฺราหฺมณปิ พฺราหฺมणेหิ วิวทฺหติ, คหปตฺตีปิ คหปตฺตีหิ
 วิวทฺหติ, มาตาปิ ปุตฺเตน วิวทฺหติ, ปุตฺโตปิ มาตรา วิวทฺหติ ปิตาปิ
 ปุตฺเตน วิวทฺหติ, ปุตฺโตปิ ปิตรา วิวทฺหติ, ภาตาปิ ภคินียา วิวทฺหติ,
 ภคินีปิ ภาตรา วิวทฺหติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทฺหติ; เต ตตฺถ
 กลหวิวาทาปฺนนา^๑ อญฺญมญฺญํ ปาณฺธิปิ อุกฺกมฺนฺติ, เลทฺทฺทฺหิปิ
 อุกฺกมฺนฺติ, ทณฺฑเทหิปิ อุกฺกมฺนฺติ, สตฺถเทหิปิ อุกฺกมฺนฺติ, เต
 ตตฺถ มรณฺมปิ นิคจฺจนฺติ มรณฺมตฺตมฺปิ ทุกฺขํ; อยมฺปิ ภิกฺขเว
 กามานํ อาทีนโว สนฺทิกฺขจิกโก ทุกฺขกฺขณฺโ กามเหตุ กามนิตานํ
 กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ.

ปุณ จปรํ ภิกฺขเว กามเหตุ กามนิตานํ กามาธิกรณํ
 กามานเมว เหตุ อสิจฺมมํ คเหตุวา ธนฺกฺลาปํ สนฺนยฺหิตฺวา
 อุกฺกโตวฺยฺพหฺ^๒ สงฺคามํ ปกฺขณฺทฺหติ อสฺสุสฺสปี ขิปปมาเนสุ สตฺถิตฺสฺสปี

^๑ ฉ.,เท. กลหวิวาทาปฺนนา

^๒ ฉ.,เท. อุกฺกโตวฺยฺพหฺ

ขิปฺปมานาสฺ อสึสฺสปี วิชฺโชตลนฺเตสฺ, เต ตตฺถ อสฺสึหิปี วิชฺฌนฺติ,
 สตฺตตีหิปี วิชฺฌนฺติ, อสิหนปิ สึสํ จินฺทนฺติ; เต ตตฺถ มรณมฺปิ
 นิคจฺจนฺติ มรณมตฺตมฺปิ ทุกฺขํ, อยมฺปิ ภิกฺขเว กามานํ อาทึนโว
 สนฺทิกฺขจิกโก ทุกฺขกฺขนฺโห กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ
 กามานเมว เหตุ.

ปฺน จปรี ภิกฺขเว กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ
 กามานเมว เหตุ อสิจมมํ คเหตฺวา ธนฺกฺลาปํ สนฺนยฺหิตฺวา
 อทฺทาวเลปนํ^๑ อุปการิโย ปกฺขนฺทนฺติ อสฺสึสฺสปี ขิปฺปมานาสฺ สตฺตีสฺสปี
 ขิปฺปมานาสฺ อสึสฺสปี วิชฺโชตลนฺเตสฺ, เต ตตฺถ อสฺสึหิปี วิชฺฌนฺติ,
 สตฺตตีหิปี วิชฺฌนฺติ. จกณฺญายาปี^๒ โอสิตฺถจฺจนฺติ อภิวคฺเคนปี โอมทฺทนฺติ,
 อสิหนปิ สึสํ จินฺทนฺติ; เต ตตฺถ มรณมฺปิ นิคจฺจนฺติ มรณมตฺตมฺปิ
 ทุกฺขํ, อยมฺปิ ภิกฺขเว กามานํ อาทึนโว สนฺทิกฺขจิกโก ทุกฺขกฺขนฺโห
 กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ.

ปฺน จปรี ภิกฺขเว กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ
 กามานเมว เหตุ สนฺธิมฺปิ จินฺทนฺติ, นิลโลปมฺปิ นิหรนฺติ,^๓
 เอกาคาริกมฺปิ กโรนฺติ, ปริปนฺเถปี ติกฺขจฺจนฺติ, ปรรทามฺปิ คจฺจนฺติ;
 ตเมเน ราชานํ คเหตฺวา วิวิชา กมฺมกฺรณฺตา กาเรนฺติ, กสาหิปี
 ตาเพนฺติ, เวตฺเตหิปี ตาเพนฺติ, อทฺททณฺตเกหิปี ตาเพนฺติ, หตฺถมฺปิ
 จินฺทนฺติ, ปาทมฺปิ จินฺทนฺติ ฯเปฯ อสิหนปิ สึสํ จินฺทนฺติ; เต
 ตตฺถ มรณมฺปิ นิคจฺจนฺติ มรณมตฺตมฺปิ^๓ ทุกฺขํ, อยมฺปิ ภิกฺขเว
 กามานํ อาทึนโว สนฺทิกฺขจิกโก ทุกฺขกฺขนฺโห กามเหตุ กามนิทานํ
 กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ.

^๑ จ.,เท. อทฺทาวเลปนนา^๒ จ.,เท. จกณฺกายาปี^๓ จ.,เท. หรฺนฺติ

ปุ่น จปริ ภิกขเว กามเหตุ กามนิทาน กามาธิกรณ
 กามานเมว เหตุ กาเยน ทุจฺจริตํ จรฺนติ, วาจาเยน ทุจฺจริตํ จรฺนติ,
 มนสา ทุจฺจริตํ จรฺนติ; เต กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาเยน
 ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา กายสุส เกทา ปรมฺมรณํ
 อปายํ ทุคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชนฺติ, อยมปิ ภิกขเว กามานํ
 อาทีนโว สมฺปราชิกอ ทุกฺขกฺขนฺโธ กามเหตุ กามนิทาน
 กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุติ.*

อาทีนํว กามคฺเณสุ ทิสฺวาติ กามคฺเณสุ อาทีนํว ทิสฺวา
 ปสฺสิตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิฆฺฏํ กตฺวาติ อาทีนํว
 กามคฺเณสุ ทิสฺวา. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“กามา หิ จิตฺรา มธฺรา มโนรมา
 วิฐฺฐูปเนน มถฺนฺติ จิตฺตํ
 อาทีนํว กามคฺเณสุ ทิสฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๓๗] อีตี จ คณฺโฑ จ อุปทฺทโว จ
 โรโค จ สลฺลณฺจ ภยณฺจ เมตํ
 เอตํ ภยํ กามคฺเณสุ ทิสฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๗)

อีตี จ คณฺโฑ จ อุปทฺทโว จ โรโค จ สลฺลณฺจ ภยณฺจ
 เมตฺนฺติ วุตฺตณฺเหตํ ภควตา ‘ภยณฺติ ภิกขเว กามานเมตํ อธิวจฺณ,
 ‘ทุกฺขณฺติ ภิกขเว กามานเมตํ อธิวจฺณ, ‘โรโคติ ภิกขเว กามานเมตํ

* จ., เท. เหตุ

อริวจนฺ, ‘คณฺโฑติ ภิขเว กามานเมตํ อริวจนฺ, ‘ลคฺคณฺติ’
 ภิขเว กามานเมตํ อริวจนฺ, ‘สตุตฺติ’ ภิขเว กามานเมตํ
 อริวจนฺ ‘ปงฺโกติ ภิขเว กามานเมตํ อริวจนฺ, ‘คพฺโฆติ ภิขเว
 กามานเมตํ อริวจนฺ, ยสฺมา” จ ภิขเว ‘ภยนฺติ กามานเมตํ
 อริวจนฺ, [๔] กามราครตฺตายํ ภิขเว จนนฺทราควินิพนฺโร”
 ทิฏฐธมฺมิกายิ ภยา น ปริมุจฺจติ, สมฺปรายิกายิ ภยา น
 ปริมุจฺจติ, ตสฺมา “ภยนฺติ กามานเมตํ อริวจนฺ, ยสฺมา” จ
 ภิขเว ‘ทุกฺขนฺติ ยเปย ‘โรโคติ ยเปย ‘คณฺโฑติ ยเปย ‘ลคฺคณฺติ’
 ยเปย ‘สตุตฺติ’ ยเปย ‘ปงฺโกติ ยเปย คพฺโฆติ กามานเมตํ
 อริวจนฺ, [๕] กามราครตฺตายํ ภิขเว จนนฺทราควินิพนฺโร ทิฏฐธมฺมิกายิ
 คพฺภา น ปริมุจฺจติ, สมฺปรายิกายิ คพฺภา น ปริมุจฺจติ; ตสฺมา
 ‘คพฺโฆติ กามานเมตํ อริวจนฺนฺติ.

ภยณฺจ ทุกฺขณฺจ โรโค จ	สตุตฺ ปงฺโก จ ทูภยํ ^๕
เอเต กามา ปวฺจจฺนฺติ ^๖	ยตฺถ สตุตฺ ปุณฺณชฺโช
โอดิณฺโณ สาทฺธฺรฺเพน	คพฺภาย จ นิคฺจจฺติ. ^๗
ยโต จ ภิขเว ภิขุ ^๘	ฉานณฺจ ^๙ น วิญฺจติ
โสมนํ ปลิปลํ ทฺคคํ	อติกฺกมฺม ตถาวริ ^{๑๐}
ปชฺชํ ชาตฺติชฺฐเปตํ	ผนฺทมานํ อเวกฺขตฺตีติ.

อิตฺติ จ คณฺโฑ จ อุปฺททฺโหว จ โรโค จ สลฺลณฺจ ภยณฺจ เมตํ.

^๕ ฉ., เท. สลฺลนฺติ

^๖ ฉ., เท. กสฺมา

^๗ ฉ., เท. พทฺโธ, เอวฺมุปริปี.

^๘ ฉ., เท. สงฺโคติ

^๙ ฉ., เท. คณฺโฑ สลฺลณฺจ สงฺโค จ

^{๑๐} ฉ., เท. ปุณฺ คพฺภาย คจฺจติ

^{๑๑} ฉ., เท. สมฺปชฺฌณํ น วิญฺจติ

^๒ ฉ., เท. สงฺโคติ

^๓ ฉ., เท. ยสฺมา จ

^๔ ฉ., เท. สลฺลนฺติ

^๕ ฉ., เท. ยสฺมา จ

^๖ ฉ., เท. ปงฺโก คพฺโฆ จ อุภยํ

^๗ ฉ., เท. ยโต จ ภิขุ อาตปิ

^๘ ฉ., เท. ตถาวริ

เอตํ ภยํ กามคุณํ ทุสฺสวาติ เอตํ ภยํ กามคุณํ ทุสฺสวา
ปสฺสิตฺวา ตฺถยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิมฺุตํ กตฺวาติ เอตํ
ภยํ กามคุณํ ทุสฺสวา. เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโป. เตนนาห
โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“อิตฺติ จ คณฺโฑ จ อุปฺพุทฺโธ จ
โรโค จ สลฺลณฺจ ภาณฺจ เมตํ
เอตํ ภยํ กามคุณํ ทุสฺสวา
เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโปติ.

[๑๓๘] สิตฺถจ อญฺหณจ ขุทํ ปิปาธํ
วาทาตเป ทํสสิริสเป^๑ จ
สพฺพานิ เปตานิ อภิสํภวิตฺวา
เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโป.

(๘)

สิตฺถจ อญฺหณจ ขุทํ ปิปาธนฺติ สิตฺถนฺติ^๒ ทวีหิ การณฺเห
สิตํ โหติ: อพฺภนฺตรธาตูปโกปวเสน วา สิตํ โหติ, พหิทฺธาอฺตุวเสน วา
สิตํ โหติ. อญฺหนฺติ ทวีหิ การณฺเห อญฺหํ โหติ:
อพฺภนฺตรธาตูปโกปวเสน วา อญฺหํ โหติ, พหิทฺธาอฺตุวเสน วา
อญฺหํ โหติ. ขุทฺทา^๓ วุจฺจติ ฉาตโก. ปิปาสา วุจฺจติ อุกกปิปาสาติ^๔
สิตฺถจ อญฺหณจ ขุทํ ปิปาธ.

วาทาตเป ทํสสิริสเป จาติ วาทาติ ปฺรตฺถิมา วาตา ปจฺฉิมา
วาตา อุตฺतरา วาตา ทกฺขิณา วาตา สรรชา วาตา [^๕] สิตา
วาตา อญฺหา วาตา ปรีตฺตา วาตา อธิมตฺตา วาตา เวรมฺภวาตา

^๑ ฉ., เท. ทํสสิริสเป, เอมฺปริปิ.

^๒ สยา. อยํ ปาโง น ทุสฺสวาติ.

^๓ ฉ., เท. ขุทา

^๔ สยา. อุกกมฺปิติ

^๕ ฉ., เท. อรชา วาตา, เอมฺปริปิ.

สุปฺปณฺณวาทา ตาลปณฺณวาทา วิฐฺปนวาทา. อาตโป วุจฺจติ
 สूरียสนฺดาโป.^๑ ทํสา วุจฺจนฺติ ปิงฺกลมกฺขิกา. สิริสฺปา วุจฺจนฺติ
 อหิตี วาตาทเป ทํสสิริสเป จ.

สพฺพทานิ เปตานิ อภิสํภวิตฺวาติ อภิมภิตฺวา อชฺโฆตฺถิตฺวา
 ปรียาทิตฺวา มหฺทิตฺวาติ สพฺพทานิ เปตานิ อภิสํภวิตฺวา. เอโก
 จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพทฺโท

“สิตฺตญฺจ อุณฺหญฺจ ขุทํ ปิปาสํ

วาตาทเป ทํสสิริสเป จ

สพฺพทานิ เปตานิ อภิสํภวิตฺวา

เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๓๕] นาโคว ยฺยถานิ วิวชฺชยิตฺวา
 สณฺหาตขนฺโธ ปทุมํ อุพาโร
 ยถาภินนฺตํ วิหเร อรณฺเณ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๙)

นาโคว ยฺยถานิ วิวชฺชยิตฺวาติ นาโค วุจฺจติ หตฺถินาโค.
 ปจฺเจกสมฺพทฺโทปิ นาโค. กิการณา ปจฺเจกสมฺพทฺโท นาโค. อาคํ
 น กโรตฺติติ นาโค. น คจฺจตฺติติ นาโค. น อาคจฺจตฺติติ นาโค. กถํ
 โส ปจฺเจกสมฺพทฺโท อาคํ น กโรตฺติติ นาโค. อาคฺ วุจฺจนฺติ^๒
 ปาปกา อกฺุสลา ฐมา สงฺกิลลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา
 ทุกฺขวิปากา อายตฺติ ชาติชฺรามรณียา.”

^๑ ฉ., เท. สूरียสนฺดาโป, เอวฺมุปฺริปิ.

^๒ ฉ., เท. อาคฺ วุจฺจติ

^๓ ฉ., เท. ชาติชฺรามรณียา

อาคัง น กโรตตีติ^๑ กิณจิ โลเก
 สพฺพสํโยเค วิสขุช พนฺธนานิ
 สพฺพตถ น สขฺขติ วิปฺปมฺตโต^๒
 นาโค ตาที ปวฺจเจเต ตถตฺตา.

เอวํ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ อาคัง น กโรตตีติ นาโค. ถ้า
 โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ น คจฺจนตตีติ นาโค. โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ น
 จนฺทาคตตี คจฺจนติ, น โทสาคตตี คจฺจนติ, น โมหาคตตี คจฺจนติ, น
 ภยาคตตี คจฺจนติ, น ราควเสน คจฺจนติ, น โทสวเสน คจฺจนติ, น
 โมหวเสน คจฺจนติ, น มานวเสน คจฺจนติ, น ทิฏฺฐจิวเสน คจฺจนติ,
 น อุทฺทจฺจวเสน คจฺจนติ, น วิจิกิจฺจวเสน คจฺจนติ, น อนุสยวเสน
 คจฺจนติ, น วคฺเคหิ ฐมฺเมหิ^๓ ยายติ นียยติ^๔ วุญฺหติ สํหริยติ,^๕
 เอวํ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ น คจฺจนตตีติ นาโค. ถ้า ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 น อากจฺจนตตีติ นาโค. โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนฺนา, เต
 กิเลสํ น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺจนติ; สกทาคามิมคฺเคน
 ๔เปยฺย อนาคามิมคฺเคน ๔เปยฺย อรหตฺตมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนฺนา,
 เต กิเลสํ น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺจนติ เอวํ โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ น อากจฺจนตตีติ นาโค. นาโคว ยฺยูถานิ วิวชฺชยิตฺวาติ
 ยถา โส หตฺถินาโค ยฺยูถานิ วิวชฺชเชตฺวา^๖ ปริวชฺชเชตฺวา
 อภินิวชฺชเชตฺวา เอโกว อรณฺณวณฺณมชฺฌสฺส อชฺฌโมคฺคาเหตฺวา^๗ จรติ
 วิจรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ; ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปิ

^๑ ฉ., เท. กโรติ^๓ ฉ., เท. กปฺเปติ^๕ ฉ., เท. สํหริยติ^๗ ฉ., เท. อรณฺณวณฺณมชฺฌโมคฺคาเหตฺวา, เอวฺมฺปรีปิ.^๒ ฉ., เท. วิมฺตโต^๔ ฉ., เท. นียติ^๖ สฺยา. วชฺชเชตฺวา, เอวฺมฺปรีปิ.

คณ วชฺเชตฺวา ปริวชฺเชตฺวา อภิวชฺเชตฺวา เอโก จเร^๑ ขคฺควิสาณกปโป^๒
 อรณฺณวนปตฺตานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวติ อปฺปสทฺททานิ
 อปฺปนิคฺโขสานิ วิชนฺวาทานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏฺฐิสฺสลาณสาธูปฺพานิ,
 โส เอโก คจฺจติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสฺสทติ, เอโก เสยฺย
 กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑทาย ปวิสติ, เอโก ปฏฺฐิกกมฺมติ เอโก
 รโห นิสฺสทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐจติ, เอโก จรติ วิหริติ อิริยติ
 วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตฺติติ นาโคว ยฺยถา วิวชฺชยิตฺวา.

สณฺหาตขนฺโธ ปทุมํ อุพาโรติ ยถา โส หตฺถินาโค
 สณฺหาตขนฺโธ สดฺดตฺตรตโน วา โหติ อฏฺฐจฺรตโน วา; ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปิ
 สณฺหาตขนฺโธ อสฺสเกขเน สีสฺสเกขนฺธเน อสฺสเกขเน สมาริกฺขนฺธเน
 อสฺสเกขเน ปณฺณากฺขนฺธเน, อสฺสเกขเน วิมฺมุตฺติกฺขนฺธเน, อสฺสเกขเน
 วิมฺมุตฺติภาณทสฺสณกฺขนฺธเน. ยถา โส หตฺถินาโค ปทุมํ ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปิ
 สดฺดตฺติ โพชฺฌมฺกปฺปเฬหิ ปทุมํ: สติสมฺโพชฺฌมฺกปฺปเฬเน ฌมฺมวิจย-
 สมฺโพชฺฌมฺกปฺปเฬเน วิริยสมฺโพชฺฌมฺกปฺปเฬเน ปิตฺติสมฺโพชฺฌมฺกปฺปเฬเน
 ปสฺสทฺทิสฺมโพชฺฌมฺกปฺปเฬเน สมาริสมฺโพชฺฌมฺกปฺปเฬเน อุเปกฺขา-
 สมฺโพชฺฌมฺกปฺปเฬเน. ยถา โส หตฺถินาโค อุพาโร ธาเมน พเลณ
 ชเวน สุเรน; ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปิ อุพาโร สีสฺสเลน สมารินา ปณฺณาย
 วิมฺมุตฺติยา วิมฺมุตฺติภาณทสฺสเนนาติ สณฺหาตขนฺโธ ปทุมํ อุพาโร.

ยถาภินฺทํ วิหเร อรณฺณเณติ ยถา โส หตฺถินาโค ยถาภินฺทํ
 อรณฺณเณ วิหริติ; ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปิ ยถาภินฺทํ อรณฺณเณ วิหริติ,
 ปจฺเมณปิ ฌาเนน ยถาภินฺทํ อรณฺณเณ วิหริติ, ทฺตฺติเยณปิ ๔เปยฺ
 ตติเยณปิ ๔เปยฺ จตฺตฺเถนปิ ฌาเนน ยถาภินฺทํ อรณฺณเณ วิหริติ,

^{๑-๒} ฉ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนติ.

เมตฺตตายปิ เจโตวิมุตฺติยา ยถาภีรนฺตํ อรณฺณเณ วิหริติ, กรุณายปิ
 ๕เปยฺ มุทิตายปิ ๕เปยฺ อุเปกฺขายปิ เจโตวิมุตฺติยา ยถาภีรนฺตํ
 อรณฺณเณ วิหริติ, อากาसानญายตนสมาปตฺติยาปิ ยถาภีรนฺตํ อรณฺณเณ
 วิหริติ, วิญฺญาณญายตนสมาปตฺติยาปิ ๕เปยฺ อากิณฺจณญายตน-
 समाปตฺติยาปิ ๕เปยฺ เนวสณฺณานาสณฺณายตนสมาปตฺติยาปิ ๕เปยฺ
 นิโรธสมาปตฺติยาปิ^๑ ๕เปยฺ ผลสมาปตฺติยาปิ ยถาภีรนฺตํ อรณฺณเณ
 วิหริตฺติ ยถาภีรนฺตํ วิหเร อรณฺณเณ. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.
 เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“นาโคว ยฺฐานิ วิวชฺชยิตฺวา
 สณฺชาตชนฺโร ปทุมึ อุพาโร
 ยถาภีรนฺตํ วิหเร อรณฺณเณ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๔๐] อฏฺฐานํ ทํ สงฺคณิการตฺตสฺส
 ยํ ผุสฺสเย^๒ สามยิกํ วิมุตฺติ
 อาทิจฺจุพฺพนฺตฺตสฺส วโจ นิสฺสม
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๑๐)

อฏฺฐานํ ทํ สงฺคณิการตฺตสฺส ยํ ผุสฺสเย สามยิกํ วิมุตฺตินฺติ
 วุตฺตํ เหตุํ ภควตา:- “ยาวตฺตานนฺท ภิกฺขุ สงฺคณิการาโม
 สงฺคณิกโรโต สงฺคณิการามตํ อนฺยุตฺโต คณฺนาราโม คณฺนโรโต
 คณฺสมฺมุทิตฺโต คณฺนารามตํ อนฺยุตฺโต, ยนฺตํ เนกขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ
 อุปสมฺมสุขํ สมฺโพธิสุขํ, ตสฺส สุขสฺส นิกามลาภี ภวิสฺสติ อภิจฺฉลาภี
 อกสิรลาภีติ เนตํ จานฺวิชฺชติ. ‘โย จ โข โส อานนฺท ภิกฺขุ
 เอโก คณฺสฺมา วูปกฺกโโจ วิหริติ, ตสฺสเสตํ ภิกฺขุโน ปาฏิกงฺข;

^๑ สุยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.^๒ ฉ., เท. ผุสฺสเย, เอวฺมฺปริปี.

ยนฺตํ เนกขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ อุปสมฺมสุขํ สมโพธิสุขํ, ตสฺส
 สุขสฺส นิกามลาภี ภวิสฺสตี อภิจุณฺลาภี อภิสราภีติ จานเมตํ
 วิทฺชชติ. ‘ยาวตานุท ภิกฺขุ สงฺคณิการามํ สงฺคณิกโรโต
 สงฺคณิการามํ อนุยฺยตุโต คณารามํ คณโรโต คณสมมุทิตโต
 คณารามํ อนุยฺยตุโต สามยิกํ^๑ วา [๒] เจโตวิมุตฺตํ อุปสมฺมปชฺช
 วิทฺธิสฺสตี, อสามยิกํ วา อกุปฺปนฺติ เนตํ จานํ วิทฺชชติ. ‘โย จ
 โส อานนฺท ภิกฺขุ เอโก คณสฺมา วูปกฏฺโง วิทฺธิ,
 ตสฺเสตํ ภิกฺขุโน ปาฏิทกฺขํ สามยิกํ วา เจโตวิมุตฺตํ อุปสมฺมปชฺช
 วิทฺธิสฺสตี, อสามยิกํ วา อกุปฺปนฺติ จานเมตํ วิทฺชชตีติ. อมฺมจฺฉาน
 ตํ สงฺคณิการตสฺส ยํ ผุสฺสเย สามยิกํ วิมุตฺตํ.

อาทิจฺจพณฺธุสฺส วโจ นิสฺมมาติ อาทิจฺโจ วุจฺจติ สฺริโย.
 โส โคตโม โคตฺเตน, ปจฺเจกสมฺพทฺโรปิ โคตโม โคตฺเตน, โส
 ปจฺเจกสมฺพทฺโรปิ สฺริยสฺส โคตฺตตฺตวาทโก โคตฺตพณฺธุ; ตสฺมา
 ปจฺเจกสมฺพทฺโร อาทิจฺจพณฺธุ. อาทิจฺจพณฺธุสฺส วโจ นิสฺมมาติ
 อาทิจฺจพณฺธุสฺส วจัน พฺยปตฺติ^๓ เทสนํ อนุสนฺธิ^๔ สุตฺวา สฺนิตฺวา
 อุกฺคเหตฺวา อุปฺชาเรยิตฺวา อุปฺลภยิตฺวาติ อาทิจฺจพณฺธุสฺส วโจ
 นิสฺมม. เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพทฺโร

“อมฺมจฺฉาน ตํ สงฺคณิการตสฺส
 ยํ ผุสฺสเย สามยิกํ วิมุตฺตํ
 อาทิจฺจพณฺธุสฺส วโจ นิสฺมม
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปโปติ.

ทฺติโย วคฺโค.

^๑ ฉ., เท. สามยิกํ, เอวฺมฺปริปิ.

^๓ ฉ., เท. พฺยปตฺติ

^๒ ฉ., เท. กนฺตํ, เอวฺมฺปริปิ.

^๔ ฉ., เท. อนุสนฺทํ อนุสฺสิจฺจ

ตติยวคฺโค

[๑๔๑] ทิฏฐิจิวิสุทธานิ อูปาทิวตฺโต

ปตฺโต นิยามํ ปฏฺฐิตทุขมคฺโค

อูปปฺนฺนณวณฺณมฺหิ อนนฺตณนฺนโย

เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโป.

(๑)

ทิฏฐิจิวิสุทธานิ อูปาทิวตฺโตติ ทิฏฐิจิวิสุทธานิ วุจฺจนฺติ
 วิสตีวตฺตูกา สกฺกายทิฏฺฐิ. อิทฺธ อสฺสุตฺวา ปุณฺณชโน อริยานํ
 อทสฺสาวิ อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวิณีโต สปปฺริสฺสานํ
 อทสฺสาวิ สปปฺริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปปฺริสธมฺเม อวิณีโต รูปี
 อตฺตโต สมฺนุสฺสตี, รูปรณฺตํ วา อตฺตทานํ, อตฺตนิ วา รูปี,
 รูปี สฺมี วา อตฺตทานํ, เวทนี ๔เปยฺย สณฺณํ ๔เปยฺย สงฺขาเร ๔เปยฺย
 วิญฺญาณํ อตฺตโต สมฺนุสฺสตี, วิญฺญาณวณฺตํ วา อตฺตทานํ, อตฺตนิ วา
 วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมี วา อตฺตทานํ; ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคฺคํ
 ทิฏฺฐิคฺคหนํ ทิฏฺฐิกกฺขตาโร ทิฏฺฐิจิวิสุทฺถายิกํ ทิฏฺฐิจิวิปฺพนฺทิตํ ทิฏฺฐิสํโยชนํ
 คาโห ปฏฺฐิตคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ
 มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตฺนํ วิปริเยสคฺคาโห^๑ วิปริตคฺคาโห วิปฺลลสคฺคาโห
 มิจฺฉาคาโห อยาถาวกสฺมี “ยาถาวกนฺติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสภูจิ
 ทิฏฺฐิคฺคทานิ, อิมานิ ทิฏฺฐิจิวิสุทฺธานิ. **ทิฏฐิจิวิสุทธานิ^๒** อูปาทิวตฺโตติ
 ทิฏฐิจิวิสุทธานิ อูปาทิวตฺโต อติกฺกนฺโต สมตฺติกฺกนฺโต วิตีวตฺโตติ
 ทิฏฐิจิวิสุทธานิ อูปาทิวตฺโต.

ปตฺโต นิยามํ ปฏฺฐิตทุขมคฺโคติ นิยามา วุจฺจนฺติ จตฺตารो
 มคฺคา อริโย อฏฺฐจฺจคฺโค มคฺโค, เสยฺยถิทำ. สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปโป

^๑ ฉ., เท. วิปริยาสคฺคาโห

^๒ สฺยา. อโย ปาโง น ทิสฺสติ.

สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมฺนโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ
สมฺมาสมาธิ. จตุหิ อริยมคฺเคหิ สมฺนฺนาคโต นิยามิ^๑ ปตฺโต^๒
สมฺปตฺโต อธิคโต ผุสฺสโต สจฺฉิกโตติ ปตฺโต นิยามิ. ปฏฺลิทฺทมคฺโคติ
ลทฺทมคฺโค ปฏฺลิทฺทมคฺโค อธิคตมคฺโค ผุสฺสิตมคฺโคติ [^๒] ปตฺโต
นิยามิ ปฏฺลิทฺทมคฺโค.

อุปฺปนฺนฉานมฺหิ อนนฺตญฺเอยติ ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺทสฺส
ฉานํ อุปฺปนฺนํ สมฺปฺปนฺนํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภฺตํ 'สพฺเพ
สงฺขารํ อนิจฺจาติ ฉานํ อุปฺปนฺนํ สมฺปฺปนฺนํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ
ปาตุภฺตํ 'สพฺเพ สงฺขารํ ทุกฺขาติ ๕เปยฺ 'ยงฺกิญฺจิ สมฺภูตมฺมํ,
สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมฺนติ ฉานํ อุปฺปนฺนํ สมฺปฺปนฺนํ นิพฺพตฺตํ
อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภฺตํ อุปฺปนฺนฉานมฺหิ. **อนนฺตญฺเอยติ** โส
ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ น ปรนฺตญฺเอย น ปรปตฺติโย น ปรปจฺจโย น
ปรปฏฺวิพฺพทฺธ, ยถาภฺตํ ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมุพฺโห สมฺปชาโน
ปฏฺสิสฺสโต 'สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจาติ ๕เปยฺ 'ยงฺกิญฺจิ สมฺภูตมฺมํ,
สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมฺนติ น ปรนฺตญฺเอย น ปรปตฺติโย น ปรปจฺจโย
น ปรปฏฺวิพฺพทฺธ, ยถาภฺตํ ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมุพฺโห สมฺปชาโน
ปฏฺสิสฺสโตติ อุปฺปนฺนฉานมฺหิ อนนฺตญฺเอย. เอโก จเร
ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“ทิกฺขจฺจิวิสฺสุกานิ อุปาติวตฺโต
ปตฺโต นิยามิ ปฏฺลิทฺทมคฺโค
อุปฺปนฺนฉานมฺหิ อนนฺตญฺเอย
เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

^{๑-๑} สฺยา. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ., เท. สจฺฉิกตมคฺโคติ

[๑๔๒] **นิลโลลุป โนกุกุโห นิปปิปาโส**
 นิมมกุโโข นิตฺตุนตกสวโมโห
 นิราสโส° สพฺพโลเก ภวิตฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๒)

นิลโลลุป โนกุกุโห นิปปิปาโสติ โลลุปปา^๒ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌมา โลโภ อกฺขลมฺมัลลํ. สาลโลลุปปา ตณฺหา ตสฺส ปจฺเจกสมฺพทฺธสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมฺมลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา^๓ อายตี อนุปฺปาทธฺมา, ตสฺมา ปจฺเจกสมฺพทฺธสฺส นิลโลลุป. **โนกุกุโห**ติ ตีณิ กุหนวตฺถุนิ: ปจฺจยปฏฺิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ ปจฺจยปฏฺิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ. อิธ คหปติกา ภิกฺขุํ นิมนฺเตนฺติ จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยภาสชฺชปฺริกฺขารเห. โส ปาปิจฺโณ อิจฺฉापโกโต อตฺถิโก จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจย-ภาสชฺชปฺริกฺขารานํ ภิชฺชโยกมฺยตํ อุปาทาย จีวรํ ปจฺจกฺขาติ, ปิณฑปาตํ ปจฺจกฺขาติ, เสนาสนํ ปจฺจกฺขาติ, คิลานปจฺจยภาสชฺช-ปฺริกฺขารํ ปจฺจกฺขาติ. โส เอวมาห ‘กัสมณฺสสุ มหคฺเชน จีวเรน, เอตํ สารูปํ, ยํ สมโณ สุสฺสานาวา สงฺการกฺฎฺฐา วา ปาปณิกา วา นนฺตกาณิ อุจฺฉินฺติว สงฺฆาฏี^๔ กตฺวา ฐาเรยฺย. ‘กั สมณฺสสุ มหคฺเชน ปิณฑปาเตน, เอตํ สารูปํ, ยํ สมโณ อุญฺฉาจิริยาย ปิณฑุยาโลเปน ชีวิกํ กปฺเปยฺย. ‘กั สมณฺสสุ มหคฺเชน เสนาสนेन,

° ส. นิราสโย

๓ ฉ., เท. อนภาวํกตา, เอวมปริปี.

๒ ฉ., เท. โลลุปโป

๔ ฉ., เท. สงฆาฏิกํ

เอตํ สารูปํ, ยํ สมโณ รุกขมุลิกโก वा असुप्तोऽसानीको वा^๑
 อพฺภกาสิกโก वा. 'กั สมณสฺส มหคฺเชน คิลานปจฺจยเภสชฺช-
 ปริกฺขารेณ, เอตํ สารูปํ, ยํ สมโณ ปฺตีมุตฺเตน वा หริภูทิกขณฺเฑน वा
 โอสถํ^๒ กรเญยติ, ตทฺฐปาทาย ลฺลํ จีวรํ ชาริตฺติ, ลฺลํ ปิณฺฑปาตํ
 ภูฏชติ,^๓ ลฺลํ เสนาสนํ ปฏฺวิเสวติ, ลฺลํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ
 ปฏฺวิเสวติ. ตเมनํ คหปติกา เอวํ ชานนฺติ 'อโย สมโณ อปฺปิจฺโณ
 สนฺตุฏฺโจ ปวิวิตฺโต อสฺสฏฺโจ อารทฺธวิริโย ชุตฺวาโทติ ภฺยโย^๔
 นิมนฺเตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารेहि. โส
 เอวมาห 'ติณฺณํ สมมุขีภาวา สทฺโธ กุลปฺตฺโต พหุํ ปุณฺณํ ปสวติ,
 สทฺธาย สมมุขีภาวา สทฺโธ กุลปฺตฺโต พหุํ ปุณฺณํ ปสวติ,
 เทยฺยธมฺมสฺส สมมุขีภาวา สทฺโธ กุลปฺตฺโต พหุํ ปุณฺณํ ปสวติ,
 ทกฺขิณฺเญยฺยานํ สมมุขีภาวา สทฺโธ กุลปฺตฺโต พหุํ ปุณฺณํ ปสวติ.
 ตุมฺหากณฺเญวํ สทฺธา อตฺถิ, เทยฺยธมฺโม จ สํวิชฺชติ, อหณฺจ
 ปฏฺวิคฺคหาโก. สจฺहां^๕ นปฏฺวิคฺคเหสฺสามิ, เอวํ ตุมฺहे ปุณฺณเณ
 ปรีพาหิรา ภวิสฺสถ, น มยฺหํ อิมินา อตฺถิ, อปฺิจ ตุมฺหากณฺเญว
 อนุกมฺปาย ปฏฺวิคฺคณฺหามิตี ตทฺฐปาทาย พหุํปิ จีวรํ ปฏฺวิคฺคณฺหาติ,
 พหุํปิ ปิณฺฑปาตํ ปฏฺวิคฺคณฺหาติ, พหุํปิ เสนาสนํ ปฏฺวิคฺคณฺหาติ,
 พหุํปิ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏฺวิคฺคณฺหาติ. ยา เอวรूपํ
 ภากฺกฺวิกา ภากฺกฺวิยํ กุหนฺนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ^๖
 ปจฺจยปฏฺวิเสวนสงฺฆาตํ กุหนฺวตฺถุ.

^{๑-๓} สย. อิม ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

^๓ ฉ., เท. ปริกฺกชติ

^๔ ฉ., เท. สจฺहां

^๒ ฉ., เท. โอสถํ

^๔ ฉ., เท. ภฺยโย ภฺยโย

^๖ ฉ., เท. อโย ปาโจ น ทิสฺสตี.

กตมํ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺตฺ. อิทฺทจฺจุ ปาปิจฺจุ
 อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย ‘เอวํ มํ ชโน สมฺภาวสฺสตีติ
 คมนํ สณฺจเปติ, จานํ สณฺจเปติ, นิสฺสชฺชํ สณฺจเปติ, เสยฺยํ
 สณฺจเปติ; ปณฺธาย คจฺฉติ, ปณฺธาย ติฏฺฐติ, ปณฺธาย นิสฺสทติ,
 ปณฺธาย เสยฺยํ กปฺเปติ; สฺมาหิตो วีย คจฺฉติ, สฺมาหิตो วีย
 ติฏฺฐติ, สฺมาหิตो วีย นิสฺสทติ, สฺมาหิตो วีย เสยฺยํ กปฺเปติ;
 อาปาถกขฺฌายีว โหติ. ยา เอวฺรฺฐา อิริยาปถสฺส อาจปนา จปนา
 สณฺจปนา ภากุฏฺฐิกา ภากุฏฺฐิยํ กุหนา กุหายนา กุหายิตตตฺ,^๒ อิทํ
 อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺตฺ.

กตมํ สามนฺตชฺขปฺนสงฺขาตํ กุหนวตฺตฺ. อิทฺทจฺจุ ปาปิจฺจุ
 อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย ‘เอวํ มํ ชโน สมฺภาวสฺสตีติ
 อริยธมฺมสนฺนิสฺสิตํ วาจํ ภาสติ, โย เอวฺรฺฐํ จีวรํ ชาเรติ, โส
 สมฺโณ มหฺสฺสฺสชฺชิติ ภณฺติ. ‘โย เอวฺรฺฐํ ปตฺตํ ชาเรติ, โส
 ชาเรติ, ธมฺมกรกํ^๓ ชาเรติ, ปริสฺสาวนํ ชาเรติ, กุณฺณจิกํ ชาเรติ,
 อุปาหนํ ชาเรติ, กายพฺพนํ ชาเรติ, อาโยคพฺพนํ^๔ ชาเรติ, โส
 สมฺโณ มหฺสฺสฺสชฺชิติ ภณฺติ. ‘ยสฺส เอวฺรฺฐํ อปฺปชฺฌาย, โส
 สมฺโณ มหฺสฺสฺสชฺชิติ ภณฺติ. ‘ยสฺส เอวฺรฺฐํ อาจริโย [^๕] สฺมานุปชฺฌายกา
 ยเปยฺย สฺมานาจริยกา ยเปยฺย มิตฺตฺตา ยเปยฺย สนฺนิทฺฐา ยเปยฺย
 สมนฺตฺตฺตา ยเปยฺย สหายา, โส สมฺโณ มหฺสฺสฺสชฺชิติ ภณฺติ. ‘โย
 เอวฺรฺฐํ วิหารเ วสติ, โส สมฺโณ มหฺสฺสฺสชฺชิติ ภณฺติ. ‘โย
 เอวฺรฺฐํ อทฺตฺตฺโยเค วสติ ยเปยฺย ปาสาเท^๖ วสติ^๖ ยเปยฺย หนฺมิเย

^๑ ฉ., เท. สยณ^๓ ฉ., เท. ธมฺมกรณ^๔ ฉ., เท. เอวฺรฺฐา^๒ ฉ., เท. กุหิตตตฺ, เอวฺมปริปิ.^๔ ฉ., เท. อาโยค^{๖-๖} สฺยา. อิมํ ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

วสติ ๔เปย คุหายิ วสติ ๔เปย [°] ภูฏียา^๒ วสติ ๔เปย
 ภูฏาการ วสติ ๔เปย อฏฐา วสติ ๔เปย มาเพ วสติ ๔เปย
 อุททณเฑ วสติ ๔เปย อุฏฐาณสาลา ยิ วสติ ๔เปย มณทเป
 วสติ ๔เปย รุกขมูเล วสติ โส สมโณ มหเสฏโฆติ ภณติ.

อถวา โกรชิกโกรชโก ภากุฏิกภากุฏิกโก ภูหกุโ^๓ ลปลโป
 มุขสมภาวิโต^๓ ‘อัย สมโณ อิมาสิ เอวรูปานํ สนฺตานิ
 วิหารสมปาตฺตีนํ ลาภิติ ตาทิสํ คมภีรํ คุพฺหํ นิปุณํ ปฏิจจนํ
 โลกุตตรสฺสญฺจตาปฺปิสญฺจตํ กถํ^๔ กเถติ. ยา เอวรูปา ภากุฏิกา
 ภากุฏียํ ภูหนา ภูหายนา ภูหายิตตตํ, อิทํ สามนตฺชปฺปนสงฺขาตํ
 ภูหนวตฺถุ.

ตสฺส ปจฺเจกสมพุทฺทสฺส อิมานิ ตีณิ ภูหนวตฺถุณิ ปหีนานิ
 สมฺจุฉินฺหานิ รูปสนฺตานิ ปฏฺธิปฺปสสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ
 ฌาณคฺคินา ททฺธมานิ, ตสฺมา โส ปจฺเจกสมพุทฺโธ นิภฺกุโ.
 นิปฺปิปาโสติ ปิปาสา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ๔เปย
 อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมฺมลํ. सा पिपासा तन्हा तस्य
 ปจฺเจกสมพุทฺทสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺหนมฺมลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํคตา
 อายตฺตี อนุปฺปาททฺมมา, ตสฺมา โส^๔ ปจฺเจกสมพุทฺโธ นิปฺปิปาโสติ
 นิลโลลโป นิภฺกุโ นิปฺปิปาโส.

นิมฺมกุโข นิทฺรณตฺกธาวโมหติ มกุขาติ โย มกุโข
 มกุขายนา มกุขายิตตตํ นิฏฺฐริยํ นิฏฺฐริยกมฺมํ. กธาวาติ^๕ ราโค
 กสาโว, โทโส กสาโว โมโห กสาโว, โกโธ ๔เปย อุปนาโ

^๑ ฉ., เท. เลณ วสติ ๔เปย

^๒ ฉ., เท. ภูฏีย

^{๓-๓} ฉ., เท. ภูหกุโก ลปลโป มุขสมภาวิโต

^๔ ฉ., เท. โลกุตตร สญจตาปฺปิสญจตํ

^๕ ฉ., เท. อัย ปาโ จ น ทิสฺสติ.

^๖ ฉ., เท. กสาโวติ

ฯเปฯ มกุโข ฯเปฯ ปพาโส ฯเปฯ สพุพากุสลาภิสงขารา กสาวา.
 โมโหติ ทุกฺเข อฌาณํ, ทุกฺขสมุทเย อฌาณํ, ทุกฺขนิโรธ
 อฌาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อฌาณํ ปุพฺพนฺเต อฌาณํ,
 อปรนฺเต อฌาณํ, ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อฌาณํ, อิทปฺปจฺยตา-
 ปฏิจฺจสมฺปฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ อฌาณํ; ยํ เอวฺรूपํ อฌาณํ อทสฺสนํ
 อนภิสมฺโย อนนฺุโรโธ^๑ อสมฺโพโธ^๒ อปฺปฏิเวโธ อสงฺคาหนา
 อปริโยคาหนา อสมเปกฺขนา อปฺจจเวกฺขนา อปฺจจกฺขมฺมํ ทุมฺเมชฺฌํ
 พาลยํ อสมปฺชณฺณํ โมโห [^๓] สมฺโมโห [^๔] อวิชฺโชโฆ
 อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานฺุสโย อวิชฺชาปรีญฺญจानํ อวิชฺชาชาลํ^๕
 อวิชฺชาลงฺคิ โมโห อกุสฺสลมฺลํ. ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส มกุโข จ
 กสาวโ จ โมโห จ วนฺตา [^๖] นิทฺชนฺตา ปหีนา สมฺจุฉินฺนา
 วุปฺสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ฌาณคฺคินา ททฺธมา,^๗
 ตสฺมา^๘ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ นิมฺมกุโข นิทฺชนฺตกสาวโมโห.

นิราสโส สพุพโลเก ภวิตฺวาติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหา, โย
 ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลภो อกุสฺสลมฺลํ. สพุพโลเกติ
 สพุพอปาโยโลเก สพุพมนุสฺสโลเก สพุพเทวโลเก สพุพขนฺธโลเก
 สพุพธาตุโลเก สพุพอายตนโลเก. นิราสโส สพุพโลเก ภวิตฺวาติ
 สพุพโลเก นิราสโส ภวิตฺวา นิตฺตณฺโห ภวิตฺวา นิปฺปิปาโส
 ภวิตฺวาติ นิราสโส สพุพโลเก ภวิตฺวา. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป.
 เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ สฺยา. อนนฺุโรโธ

^๓ ฉ.,เท. ปโมโห

^๖ ฉ.,เท. ส่วนตา

^๘ ฉ.,เท. อยู่ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๒,๕} ฉ.,เท. อิม ปาสา น ทิสฺสนฺติ.

^๔ ฉ.,เท. อวิชฺชา

^๗ ฉ.,เท. ททฺธมาติ

“นิลโลลฺลุปโป นิกฺกุโห นิปปิปาโส
 นิมฺมกฺโข นิตฺถนตฺกสวโมโห
 นีราสโส สพฺพโลเก ภวิตฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนปโปติ.

[๑๔๓] ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถ
 อนตฺถทสฺสึ วิสเม นิวิฏฺฐํ
 สยํ น เสเว ปสฺสํ ปมตฺตํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนปโป. (๓)

ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถาติ ปาปสหาโย วุจฺจติ, โย โส
 สหาโย ทสวตฺถุกาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมฺมุนาคโต “นตฺถิ ทินฺนํ,
 นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ” หุตฺตํ,^๑ นตฺถิ สุกตทฺกฏฺฏานํ กมฺมานํ ผลํ
 วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา,
 นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก
 สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฺปิพนฺหา, เย อิมญฺจ โลกํ
 ปรมฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกตฺวา ปเวเทนฺตฺติ, อयํ
 ปาปสหาโย. ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถาติ ปาปํ สหายํ
 ปริวชฺชเยถ^๒ วิวชฺชเยย^๓ ปริวชฺชเยยาติ ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถ.

อนตฺถทสฺสึ วิสเม นิวิฏฺฐนฺติ อนตฺถทสฺสึ วุจฺจติ, โย โส
 สหาโย ทสวตฺถุกาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมฺมุนาคโต “นตฺถิ ทินฺนํ,
 นตฺถิ ยิฏฺฐํ, ๔เปฯ ๕เย อิมญฺจ โลกํ ปรมฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา
 สจฺจิกตฺวา ปเวเทนฺตฺติ, อยํ^๔ อนตฺถทสฺสึ.^๕ วิสเม นิวิฏฺฐนฺติ วิสเม
 กายกมฺเม นิวิฏฺฐํ, วิสเม วจีกมฺเม นิวิฏฺฐํ, วิสเม มโนกมฺเม

^{๑-๓} สฺยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ., เท. วชฺชเยย

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสนฺติ.

^{๔-๕} ฉ., เท. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

นิวิฏฐัง; วิสเม ปาณาติปาเต นิวิฏฐัง, วิสเม อทินฺนาทาทาเน นิวิฏฐัง,
 วิสเม กาเมสุ มิจฺฉาจาเร นิวิฏฐัง, วิสเม มุสาวาทะ นิวิฏฐัง,
 วิสมาย ปิสุณาย วาจาย นิวิฏฐัง, วิสมาย ผรุสาย วาจาย
 นิวิฏฐัง, วิสเม สมฺมปปลาเป นิวิฏฐัง, วิสมาย อภิชฺฌาย นิวิฏฐัง,
 วิสเม พยาปาเท นิวิฏฐัง, วิสมาย มิจฺฉาทิฏฐิยา นิวิฏฐัง; วิสเมสุ
 สงฺขารesu นิวิฏฐัง, วิสเมสุ ปญฺจสุ กามคฺเณสุ นิวิฏฐัง [*] สตุตฺ
 อลลีนํ อุปคตํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตนติ อนตฺตทสฺสี วิสเม นิวิฏฐัง.

สยํ น เสเว ปสฺสํ ปมตฺตนติ ปสฺตนติ โยปิ กาเม เอสติ
 คเวสติ ปริเยสติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนินฺโน ตปโปโณ
 ตปฺปพฺภาโร ตทหิมุตฺโต ตทาธิปเตยโย, โสปิ กามปฺปสุโต. โยปิ^๒
 ตณฺหาวเสน รูเป ปริเยสติ [*] โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปฏฺฐิภติ
 [**] โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปรีกฺขชติ, สทฺเท ยเปยฺย คณฺเ
 ยเปยฺย รเส ยเปยฺย โผฏฺฐพฺเพ ปรีกฺขชติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล
 ตคฺครุโก ตนฺนินฺโน ตปโปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทหิมุตฺโต
 ตทาธิปเตยโย, โสปิ กามปฺปสุโต. **ปมตฺตนติ** ปมาโท วตฺตพฺโพ.
 กายทฺจจฺริเต วา วจิทฺจจฺริเต วา มโนทฺจจฺริเต วา ปญฺจสุ วา
 กามคฺเณสุ จิตฺตสฺส โวสุสฺสโค โวสุสฺสคานุปฺปาทนํ กุสลนํ วา

* จ.,เท. วิสเมสุ ปญฺจสุ นีวรณฺสุ นิวิฏฐัง วิวิวิฏฐัง

^๒ จ.,เท. โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปริเยสติ สทฺเท ... คณฺเ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ
 ปริเยสติ ตจฺจริโต ... ตทหิมุตฺโต, โสปิ กามปฺปสุโต. โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปฏฺฐิภติ
 สทฺเท ... คณฺเ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปฏฺฐิภติ ตจฺจริโต ... ตทหิมุตฺโต, โสปิ
 กามปฺปสุโต. โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปรีกฺขชติ สทฺเท ... คณฺเ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ
 ปรีกฺขชติ ตจฺจริโต ... ตทหิมุตฺโต, โสปิ กามปฺปสุโต. ยถา กลหการโก กลหปฺปสุโต
 กมฺมการโก กมฺมปฺปสุโต โคจร จรฺนโต โคจรปฺปสุโต ฉายี ฉานปฺปสุโต. เอวเมว โย
 กาเม เอสติ คเวสติ ปริเยสติ ตจฺจริโต .. ตทหิมุตฺโต, โสปิ กามปฺปสุโต.

^๓ จ.,เท. ยเปยฺย

ธมฺมานํ ภาวนา ย อสกุจฺจกิริยตา อสาดจฺจกิริยตา อนนฺนจิตกิริยตา
 โอลีนวฺตติตา นิทฺธิตฺตจฺจนฺตทา นิทฺธิตฺตธฺรตา อนาเสวนา อภาวนา
 อพฺหุสฺสีกมฺมํ อนธิจฺ्ञานํ อนนฺนโยโค, โย เอวรฺฐโป ปมาโท ปมชฺชนา
 ปมชฺชิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ปมาโท. สยํ น เสเว ปสฺสํ ปมตฺตนฺติ
 ปสฺสตณฺจ น เสเวยฺย ปมตฺตณฺจ [°] น เสเวยฺย [°] น
 นิสเสเวยฺย น สํเสเวยฺย น ปณฺณิสเสเวยฺย^๓ น อาจเรยฺย น
 สฺมาจเรยฺย น สฺมาทาย วตฺเตยฺยาติ สยํ น เสเว ปสฺสํ ปมตฺตํ.
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนปโป. เตนนาท โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถ
 อนตฺถทสฺสํ วิสเม นิวิจฺ्ञํ
 สยํ น เสเว ปสฺสํ ปมตฺตํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนปโปติ.

[๑๔๔] พหุสฺสุตํ ธมฺมธฺรํ ภเชถ
 มิตฺตํ อูพารํ ปณฺณิภาณวณฺตํ
 อณฺณาย อตฺถาณิ วิเนยฺย กงฺขํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนปโป. (๔)

พหุสฺสุตํ ธมฺมธฺรํ ภเชถาติ พหุสฺสุตนฺติ^๔ พหุสฺสุตโต โหติ^๕
 มิตฺโต^๕ สุตฺตรโร สุตฺตสนฺนิจโย, เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา
 มชฺฌกฺลฺยาณา ปรีโยสาลนกลฺยาณา สาดฺถา สพฺพณฺชนา^๖
 เกวลปรีปฺพณฺณํ ปรีสุทฺธํ พุทฺทมจฺริยํ อภิวทฺนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา

^๑ น., เท. สยํ

^๓ น., เท. ปรีสเสเวยฺย

^{๔-๕} สฺยา. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ น., เท. สยํ น เสเวยฺย

^๔ น., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๖ น., เท. สาดฺถํ สพฺพณฺชนํ, เอวฺมปรีปิ.

พหุสสุตา โหนติ ฐตา^๑ วจสา ปริจิตา มนसानุเปกขिता ทิฏฐิจยา
 สุปปฏิวิหตา. **ธมมธรรนติ** ธมมံ ธาเรนตํ สุตตํ เคยยํ เวยยากรณं
 คากั อูทานั อิติวุตตกั ชาตกั อพภูตธมมံ เวทลลั. **พหุสสุตํ**
ธมมธรร ภาเสถติ พหุสสุตญจ ธมมธรรญจ มิตตํ ภาเซยฺย [๒]
 เสเวยฺย นิสเวยฺย สัเสเวยฺย ปฏิสเวยฺยยาติ พหุสสุตํ ธมมธรร ภาเสถ.

มิตตํ อูพารํ ปฏิกขาณวณฺตนฺติ อูพารโ หิติ มิตฺโต สึเลน
 สมาริชา ปณฺณาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติฌาณทสฺสเนน. **ปฏิกขาณวณฺตนฺติ**
 ตโย ปฏิกขาณวณฺโต: ปริยตฺติปฏิกขาณวา ปริปฺจุฉาปฏิกขาณวา
 อธิคมปฏิกขาณวา.

กตโม ปริยตฺติปฏิกขาณวา. อิเชกจฺจสฺส พุทฺธวจนั ปริยาปฺภุํ
 โหติ สุตตํ เคยยํ เวยยากรณं คากา อูทานั อิติวุตตกั ชาตกั
 อพภูตธมมံ เวทลลั, ตสฺส ปริยตฺตี นิสฺสาย ปฏิกขาติ, อยํ
 ปริยตฺติปฏิกขาณวา.

กตโม ปริปฺจุฉาปฏิกขาณวา. อิเชกจฺจโจ ปริปฺจุฉิตา^๓ โหติ
 อตฺเถ จ ฌาเย จ ลกฺขณเณ จ การเณ จ จานาจาเน จ, ตสฺส
 ปริปฺจุฉํ นิสฺสาย ปฏิกขาติ, อยํ ปริปฺจุฉาปฏิกขาณวา.

กตโม อธิคมปฏิกขาณวา. อิเชกจฺจสฺส อธิคตา โหนติ
 จตฺตารโ สติปฏฺจจนา จตฺตารโ สมนฺนปฺปชานา จตฺตารโ อิทฺธิปาทา
 ปณฺจินฺทริยานิ ปณฺจ พลาณิ สุตฺต โพชฺฌนฺคา อริโย อฏฺฐจฺจโก
 มคฺโค จตฺตารโ อริยมคฺคา จตฺตาริ สามณฺณผลาณิ จตฺสโส
 ปฏิสมฺภิทาโย จพฺปิกฺขณฺวาโย.^๔ ตสฺส อตฺเถ ฌาโต, ธมฺโม ฌาโต,
 นีรุตฺติ ฌาตา. อตฺเถ ฌาเต อตฺเถ ปฏิกขาติ, ธมฺเม ฌาเต ธมฺโม

^๑ฉ., เท. ฐตา^๓ฉ., เท. ปริปฺจุฉิตปิ^๒ฉ., เท. สภาเซยฺย^๔ฉ., เท. จ อภิกฺขณฺวาโย

ปฏฺฐิภาติ, นิรุตฺติยา ฌาตาย นิรุตฺติ ปฏฺฐิภาติ. อิมสฺส ตีสุ ฌาณํ
 ปฏฺฐิภาณปฏฺฐิสมฺภิตา. โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ อิมาย ปฏฺฐิภาณ-
 ปฏฺฐิสมฺภิตาย อุเปโต สมฺมุเปโต อุปากโต สมฺมุปากโต อุปปนฺโน
 สมฺมุปนฺโน สมฺมุนาคโต, ตสฺมา ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ปฏฺฐิภาณวา.
 ยสฺส ปริยตฺติ นตฺถิ ปริปฺปจฺฉา นตฺถิ อธิคฺโหม นตฺถิ, กิํ ตสฺส
 ปฏฺฐิภายิสฺสตีติ มิตฺตํ อุพารํ ปฏฺฐิภาณวณฺตํ.

อณฺณาย อตฺถาณิ วิเนยฺย กงฺขนฺติ อตฺตตตฺถํ อณฺณาย ปฺรตฺถํ
 อณฺณายอุภยตฺถํ อณฺณาย ทิฏฺฐจรมฺมิกตฺถํ อณฺณาย สมฺปฺรายิกตฺถํ
 อณฺณาย ปรมตฺถํ อณฺณาย อภินฺณาย ชานิตฺวา ตฺลยิตฺวา
 ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา กงฺขํ วิเนยฺย ปฏฺฐิวิเนยฺย
 ปชฺเหยย วิโนทฺเหยย พฺยณฺตีกเรยฺย อนภาวจฺฉเมยฺยาติ อณฺณาย
 อตฺถาณิ วิเนยฺย กงฺขํ. เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปฺโป. เตนาห
 โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“พหุสฺสุตฺตํ ฌมฺมธโร ภาเชถ
 มิตฺตํ อุพารํ ปฏฺฐิภาณวณฺตํ
 อณฺณาย อตฺถาณิ วิเนยฺย กงฺขํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปฺโปติ.

[๑๔๕] จิตฺทํ รัตติ^๑ กามสฺสขณฺจ โลก
 อนลงฺกริตฺวา อนเปกฺขมาโน
 วิภูตานุจฺจนา^๒ วิรโต สจฺจวาที
 เอโก จเร ขคฺควิสาลนกปฺโป.

(๕)

^๑ สยา. จิตฺทาทา รัตติ

^๒ จ., เท. วิภูตานุจฺจนา, เอวฺมปริปิ.

ขิฑุฑํ รติ กามสุขณฺจ โลกเกติ ขิฑุฑาติ^๑ เทว ขิฑุฑา:
 กายิกา จ ขิฑุฑา วาจสิกา จ ขิฑุฑา ๔เปยฺย อยํ กายิกา
 ขิฑุฑา ๔เปยฺย อยํ วาจสิกา ขิฑุฑา. รตินฺติ^๒ อนุกกณฺจิตาธิวจนเมตํ
 “รตฺติติ. กามสุขนฺติ วุตฺตณฺเหตํ ภควตา “ปณฺจิเม ภิกฺขเว กามคฺคณา.
 กตเม ปณฺจ. จกฺขุวิณฺเณยฺยา รุปา อิมฺหจฺจา กนฺตา มนาปา
 ปิยฺรูปา กามฺปสณฺหิตา รชนียา, โสตฺวิณฺเณยฺยา สทฺทา ๔เปยฺย
 ฆานวิณฺเณยฺยา คนฺธา ๔เปยฺย ชิวฺหาวิณฺเณยฺยา รสา ๔เปยฺย
 กายวิณฺเณยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิมฺหจฺจา กนฺตา มนาปา ปิยฺรูปา
 กามฺปสณฺหิตา รชนียา, อิเม โข ภิกฺขเว ปณฺจ กามคฺคณา. ยํ โข
 ภิกฺขเว อิเม ปณฺจ กามคฺคณฺเ ปณฺจจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺส,
 อิทํ วุจฺจติ กามสุขนฺติ กามสุขณฺจ.” โลกเกติ มนุสฺสโลกเกติ ขิฑุฑํ
 รติ กามสุขณฺจ โลกเก.

อนลฺงกริตฺวา อนเปกฺขมานนฺติ ขิฑุฑณฺจ รติณฺจ กามสุขณฺจ
 โลกเก อนลฺงกริตฺวา อนเปกฺขา^๓ หุตฺวา ปชฺหิตฺวา วิโนเทตฺวา
 พฺยณฺตีกิตฺวา อนภาวํคเมตฺวาติ อนลฺงกริตฺวา อนเปกฺขมานน.

วิภูสณฺฐานา วิโรตฺยจฺวาทีติ วิภูสาติ เทว วิภูสา: อตฺถิ
 อาคาริกวิภูสา^๔ อตฺถิ อนาคาริกวิภูสา.

กตมา อาคาริกวิภูสา. เกสา จ มสฺสุ^๕ จ มาลา จ
 คนฺธา จ^๖ วิเลปนณฺจ อามรณณฺจ ปิลนฺธนณฺจ วตฺถณฺจ
 ปสาธณณฺจ^๗ เวฏฺฐณณฺจ อุจฺฉาหนํ ปริมทฺทหนํ นหาปนํ สมฺพาหนํ

^๑ ฉ.,เท. ขิฑุฑา.

^๓ ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ.,เท. อคาริกวิภูสา, เอวมุปริปิ.

^๗ ฉ.,เท. ปารุปนณฺจ

^๒ ฉ.,เท. รติ

^๔ ฉ.,เท. อนเปกฺโข

^{๖-๖} ฉ.,เท. มสฺสุ จ มาลาคนฺธณฺจ, เอวมุปริปิ.

อาทาสํ อญฺชนํ มาลาวิเลปนํ^๑ มุขจฺจนฺณกํ^๒ มุขเลปนํ หตฺถพฺพนฺชนํ
 สิทฺธาพฺพนํ^๓ ทณฺฑํ นาฬิกํ อสิ ขคฺคํ ฉตฺตํ อุปาหนา^๔ อุณฺหิสี
 มณิ วาลวีชนี^๕ โอทาตานิ วตฺถานิ ทิมฺมทฺธานิ^๖ อิติ วา, อัย
 อาคาริกวิภูสา.

กตมา อนาคาริกวิภูสา. จีวรมณฺฑนา ปตฺตมณฺฑนา
 เสนาสนมณฺฑนา อิมสฺส วา ปุตฺติกายสฺส พาหิราเน วา ปริกฺขารานํ
 มณฺฑนา วิภูสฺสา เกพฺพา ปริกฺเกพฺพา เคธิกตา เคธิกตฺตํ จปฺลนา^๗
 จาปฺลยํ, อัย อนาคาริกวิภูสา.

สจฺจวาทีติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ
 เถโต ปจฺจยิโก [^๘] โลกสฺส วิภูสฺสนฺนฺจฺจานา อารโต^๙ ปฏฺวิวิโรโต
 นิกฺขนฺโโต นิสฺสณฺโจ วิปฺปมฺุตฺโต วิสณฺณมฺุตฺโต วิมรียาทิกเตน
 เจตฺสา วิหฺรตีติ วิภูสฺสนฺนฺจฺจานา วิโรโต สจฺจวาที. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“ขิทฺถํ รตฺตี กามสฺสขญฺจ โลกเ

อนลงฺกริตฺวา อนเปกฺขมาโน

วิภูสฺสนฺนฺจฺจานา วิโรโต สจฺจวาที

เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

^๑ ฉ., เท. มาลาคนฺธวิเลปนํ

^๓ สฺยา. วิสิทฺทวาพฺพนํ, เอวมุปริปิ.

^๕ ฉ., เท. วาฬพินี

^๗ ฉ., เท. คทฺธิกตา คทฺธิกตฺตํ จปฺลตา

^๘ สฺยา. อัย ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. มุขจฺจนฺณ

^๔ ฉ., เท. จิตฺรฺปาหนํ

^๖ สฺยา. ทิมฺมทฺธานิ

^๘ ฉ., เท. อวิสฺสวาทโก

[๑๔๖] ปุตฺตณฺจ ทารํ ปิตฺรณฺจ มาตรํ
 ฌณานิ ฌณณานิ จ พนฺธวานิ
 หิตฺวาน กามานิ ยโธธิกานิ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๖)

ปุตฺตณฺจ ทารํ ปิตฺรณฺจ มาตรณฺติ ปุตฺตนฺติ^๑ จตฺตารो ปุตฺตา:
 อตฺตรโช ปุตฺโต เตตฺตโช ปุตฺโต ทินฺนโก ปุตฺโต อนฺเตวาสโก
 ปุตฺโต. ทารา วุจฺจนฺติ ภริยาโย. ปีตาติ โย โส ชนโก. มาตาติ
 ยา सा चनิกาติ ปุตฺตณฺจ ทารํ ปิตฺรณฺจ มาตรํ.

ฌณานิ ฌณณานิ จ พนฺธวานีติ ฌณานิ วุจฺจนฺติ [^๒] มุตฺตา
 มณิ เวฬุริโย สงฺโฆ สีลา ปวาฬํ รชตํ ชาตฺรปํ โลหิตงฺโค
 มสารคฺคโล.^๓ ฌณณานิ วุจฺจนฺติ ปุพฺพณฺณํ อปรณฺณํ. ปุพฺพณฺณํ
 นาม สาลี วีหิ ยโว โคธฺโม กงฺค วรโก กุฑฺธสโก.^๔ อปรณฺณํ
 นาม สุปฺเปยฺย. พนฺธวานีติ จตฺตารอ พนฺธโว.^๕ ฌาติ พนฺธวาปี
 พนฺธฺโคตฺตพนฺธวาปี พนฺธฺ มิตฺตพนฺธวาปี พนฺธฺ สิปปพนฺธวาปี
 พนฺธฺติ ฌณานิ ฌณณานิ จ พนฺธวานิ.

หิตฺวาน กามานิ ยโธธิกานีติ กามาติ อุทฺททานโต เทว
 กามา: วตฺตูกามา จ กิเลสกามา จ. ๔เปยฺย อิเม วุจฺจนฺติ
 วตฺตูกามา ๔เปยฺย อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. หิตฺวาน กามานีติ
 วตฺตูกามา ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา
 พุยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคเมตฺวาติ หิตฺวาน^๖ กามานิ. ยโธธิกานีติ^๗
 โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลสํ น ปุเนติ

^๑ ฉ., เท. ปุตฺตาติ^๒ ฉ., เท. หิรณฺณํ สุณฺณํ^๓ ฉ., เท. มสารคฺคโล^๔ ฉ., เท. กุฑฺธสโก^๕ ฉ., เท. พนฺธวา^{๖-๗} ฉ., เท. หิตฺวาน กามานิ ยโธธิกานีติ ...

น ปจฺเจติ น ปจฺจาจฺจติ. สกทาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา
 ๕เปยฺ อนาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา ๕เปยฺ อรหตฺตมคฺเคน
 เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น
 ปจฺจาจฺจติ หิตฺวาน กามานิ ยถธฺริกานิ. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปโป. เตนาค โส ปจฺจเจกสมพฺพุโ

“ปฏฺตมฺจ ทาริ ปิตฺรณฺจ มาตริ
 ธนานิ ธณฺยานิ จ พนฺธวานิ
 หิตฺวาน กามานิ ยถธฺริกานิ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๔๗] สํโค เอโส ปรีตฺตเมตฺถ โสขุญฺ
 อปฺปสฺสตาโท ทุกฺขเมตฺถ กิยฺโย
 คณฺโฑ* เอโส อิติ ญตฺวา มติมา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. (๗)

สํโค เอโส ปรีตฺตเมตฺถ โสขุญฺติ สํโคติ วา พพิสนฺติ วา
 อามิสฺนฺติ วา ลคฺคนฺติ วา ปลิโพชฺเชติ วา ปญฺจนฺเต กามคฺคฺชานํ
 อธิวจฺจํ. ปรีตฺตเมตฺถ โสขุญฺติ วุตฺตมฺเหตํ ภควตา:- “ปญฺจิเม
 ภิกฺขเว กามคฺคฺชา. กตฺตเม ปญฺจ. จกฺขุวิญฺญเยยฺยา รูปา อิกฺกจา
 กนฺตา มนาปา ปิยฺรูปา กามฺมปสฺสหิตา รชฺนียา, โสตฺตวิญฺญเยยฺยา
 สทฺทา ๕เปยฺ ฌานวิญฺญเยยฺยา คณฺธา ๕เปยฺ ชิวฺหาวิญฺญเยยฺยา รสา
 กายวิญฺญเยยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิกฺกจา กนฺตา มนาปา ปิยฺรูปา
 กามฺมปสฺสหิตา รชฺนียา, อิมํ ไช ภิกฺขเว ปญฺจ กามคฺคฺชา. ยํ ไช
 ภิกฺขเว อิมํ ปญฺจ กามคฺคฺเชน ปฏิจฺจ อปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺส,

* ฉ., เท. คโ, เอวมฺปริปิ.

อิทํ วุจฺจติ กามสุขํ, อปฺปกํ เอตํ สุขํ, [๑] โอมกํ เอตํ สุขํ,
 ลามกํ เอตํ สุขํ, ทฺวํ^๒ เอตํ สุขนฺติ สงฺโค เอโส ปริตฺตเมตฺถ โสขยํ.

อปฺปสฺสาโท ทุกฺขเมตฺถ ภิชฺชโยติ อปฺปสฺสาทา กามา วุตฺตา
 ภควตา พหุทฺทฺชา พหุปายาสา,^๓ อาทีนโว เอตฺถ ภิชฺชโย.
 อภฺยจิงฺกฏฺฐปฺมา กามา วุตฺตา ภควตา. มํสเปสฺสุปฺมา กามา วุตฺตา
 ภควตา. ตินฺนุฏฺฐปฺมา กามา วุตฺตา ภควตา. องฺการกาสุปฺมา
 กามา วุตฺตา ภควตา. สฺปิณฺณปฺมา กามา วุตฺตา ภควตา.
 ยาจิตฺตปฺมา กามา วุตฺตา ภควตา. รุกฺขผลปฺมา กามา วุตฺตา
 ภควตา. อสิสฺสนฺปฺมา กามา วุตฺตา ภควตา. สตฺติสฺสนฺปฺมา กามา
 วุตฺตา ภควตา. สปฺปสิสฺสฺปฺมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทฺทฺชา
 พหุปายาสา อาทีนโว เอตฺถ ภิชฺชโยติ อปฺปสฺสาโท ทุกฺขเมตฺถ ภิชฺชโย.

คณฺโฑ เอโส อิติ ฌตฺวา มติมาติ คณฺโฑติ วา พฬิสนฺติ วา
 อามิสนฺติ วา ลคฺคณฺนฺติ วา [๔] ปลิโพชฺชติ วา ปญฺจนนฺตํ
 กามคฺคณฺนํ อธิวณฺ. **อิตฺติ** ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปุริ
 อกฺขรสมวาโย พุยฺยชนฺสิลฺลิจฺจตา, ปทานุปฺพุพฺพกเมตํ 'อิตฺติ. **มติมาติ**
 ปณฺหิโต ปณฺยวา พุทฺธิมา ฌาณํ วิภาวํ เมธาวิ. **คณฺโฑ เอโส**
อิติ ฌตฺวา มติมาติ 'คณฺโฑติ มติมา ฌตฺวา 'พฬิสนฺติ ฌตฺวา
 'อามิสนฺติ ฌตฺวา 'ลคฺคณฺนฺติ ฌตฺวา [๕] 'ปลิโพชฺชติ ฌตฺวา
 ฌานิตฺวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ คณฺโฑ
 เอโส อิติ ฌตฺวา มติมา. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห
 โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ ฉ., เท. ปริตฺตํ เอตํ สุขํ, โถกํ เอตํ สุขํ

^๒ ฉ., เท. ฌตฺวํ

^๓ ฉ., เท. พหุปายาสา, เอวมฺปิริปี.

^๔ ฉ., เท. พนฺธนฺติ วา, เอวมฺปิริปี.

^๕ ฉ., เท. พนฺธนฺติ ฌตฺวา

“สงฺโค เอโส ปรีตฺตเมตฺถ โสขยํ
 อปฺปสฺสาโท ทุกฺขเมตฺถ ภิชฺชโย,
 คณฺโฑ เอโส อิติ ฌตฺวา มติมา
 เอโก จเร ขคฺควิสาดนฺกปฺโปติ.

[๑๔๘] สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโณชนานิ

ชาลํ เกตฺวา สลิลมฺพฺจารี
 อคฺคิวั ททฺฒํ อนิวดตฺตมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาดนฺกปฺโป.

(๘)

สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโณชนานิ^๑ ทส สณฺโณชนานิ;
 กามราคสณฺโณชนํ ปฏฺิฆสณฺโณชนํ มานสณฺโณชนํ ทิฏฺฐิสณฺโณชนํ
 วิจิกิจฺจาสณฺโณชนํ สीलพฺพตฺตปฺรามาสสณฺโณชนํ ภวราคสณฺโณชนํ
 อิสฺสาสณฺโณชนํ มจฺจนฺตริยสณฺโณชนํ อวิชฺชาสณฺโณชนํ. สนฺทาลยิตฺวาน
 สณฺโณชนานิ^๒ ทส สณฺโณชนานิ ทาลยิตฺวา สนฺทาลยิตฺวา ปชฺหิตฺวา
 วิโนเทตฺวา พฺยนฺตํกิริตฺวา อนนฺทาวํศเมตฺตวาติ สนฺทาลยิตฺวาน
 สณฺโณชนานิ.

ชาลํ เกตฺวา สลิลมฺพฺจารี^๓ ชาลํ วุจฺจติ สุตฺตชาลํ. สลิลํ
 วุจฺจติ อุกกํ. อมฺพฺจารี วุจฺจติ มจฺจนฺ. ยถา^๔ มจฺจนฺ^๕ ชาลํ
 ภินฺทิตฺวา สํภินฺทิตฺวา^๖ ผาลยิตฺวา^๗ ปทาลยิตฺวา สมฺปทาลยิตฺวา
 จรติ วิจรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ; เหวเมว เทว
 ชาลา: ตณฺหาชาลญฺจ ทิฏฺฐิชาลญฺจ อปฺเปยฺ อิทํ ตณฺหาชาลํ อปฺเปยฺ
 อิทํ ทิฏฺฐิชาลํ. ตสฺส ปจฺเจกสมฺพทฺตสฺส ตณฺหาชาลํ ปหีนํ,

^{๑-๓} สฺยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๔ ฉ., เท. ปภินฺทิตฺวา

^๕ ฉ., เท. ทาลยิตฺวา

ทิจฺฉิชาลํ ปฏินิสสํญํ. ตณฺหาชาลสฺส ปหีนตฺตา ทิจฺฉิชาลสฺส
 ปฏินิสสํญจตฺตา โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ รุปํ น สขฺชติ, สทฺเท
 น สขฺชติ, คนฺธํ น สขฺชติ ฯเปฯ ทิจฺฉสฺสตมฺตวิณฺญาตพฺเพสุ
 ธมฺเมสุ น สขฺชติ น คยฺหติ^๑ น พชฺฌติ [๒] นิกฺขนโต
 นิสสํญโ จ วิปฺปมฺตโต วิสณฺณตฺโต วิมฺริยาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ
 ชาลํ เกตฺวา สลิลมฺพจาริ.

อคฺคิวั ททฺฒํ อนิวัตฺตมาโนติ ยถา อคฺคิ ตินฺนภฺจฺจุปาทานํ
 ททฺนโต คจฺจติ อนิวัตฺตนโต; เอวเมว ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส
 โสตาปตฺติมคฺเคน ยํ กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น
 ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺจติ, สกทาคามิมคฺเคน ยํ กิเลสา ปหีนา
 ฯเปฯ อนาคามิมคฺเคน ยํ กิเลสา ปหีนา ฯเปฯ อรหตฺตมคฺเคน
 ยํ กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น
 ปจฺจาคจฺจตีติ อคฺคิวั ททฺฒํ อนิวัตฺตมาโน. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโฆชนานิ
 ชาลํ เกตฺวา สลิลมฺพจาริ
 อคฺคิวั ททฺฒํ อนิวัตฺตมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๔๕]

โอภุชิตฺตจฺจุ น จ ปาทโลโล
 กุตฺตินฺทริโย รกฺขิตฺมานสาโน
 อนวสฺสุโต อปริทฺยหฺมาน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๙)

^๑ ฉ., เท. คณฺหาติ^๒ ฉ., เท. น ปลิพชฺฌติ

โอบุชิตตจกขุ น จ ปาทโลโลติ กถิ ขิตตจกขุ โหติ.
 อีเชกจโจ ภิกขุ^๑ จกขุโลโล จกขุโลลิเยน สมณนาคโต โหติ,
 'อทิฏฐัจ ทกขิตพพ ิฏฐัจ สมติกกमितพพนติ อารามเณ อารามเ
 อยุยานเณ อยุยานเ คามเณ คามเ นิคเมเน นิคมเ นคเรเน
 นครเ รฏเเจเน รฏเเจจเ ชนปเพเน ชนปทเ ที่จจาริกเ อนนุตตจจาริกเ'^๒
 อนนุตโต โหติ รูปทสสนาย, เอว ขิตตจกขุ โหติ.

อถวา ภิกขุ อนนตรจจริ ปวิฏเฐ วิถี ปฏิปนโน อสสุโต
 คจจติ, หตถิ โอลเเกนโต อสสุ โอลเเกนโต รถ โอลเเกนโต
 ปตติ โอลเเกนโต กุมารเก โอลเเกนโต กุมาริกาโย โอลเเกนโต
 อิตถิโย โอลเเกนโต ปุริเส โอลเเกนโต อนนตราปณ โอลเเกนโต
 จรมุขานิ โอลเเกนโต อทุธ โอลเเกนโต อโธ โอลเเกนโต
 ทิสาวิติส เปกขมาโน^๓ คจจติ, เอวมปิ ขิตตจกขุ โหติ.

อถวา ภิกขุ^๔ จกขุนา รูป ทิสวา นิमितตคคาหิ โหติ
 อนนุพยณชนคคาหิ, ยตวาทิกรณเมเน จกขุนนุทริย อสสุต วิหรนต
 อภิขณาโทมนสสา ปาปกา อกุสลา จมมา อนนวาสสเวยุ, ตสส
 สวาราย น ปฏิปชชติ, น รกขติ จกขุนนุทริย น จกขุนนุทริเย สวาร
 อापชชติ, เอวมปิ ขิตตจกขุ โหติ.

ยถา วา ปเนเก โภนโต สมณพราหมณา สทุชาเทยยานิ
 โภชนานิ ภุชชิตวา เต เอวรूप วิสุกทสสนเ อนนุตตตา วิหรนติ,
 เสยยถิท. นจจ คีต วาทิต เปกข อกขาน ปาณิสสร เวตาฬ
 กุมภถุณเ โสภนกรก^๕ จณทาล วส โชน หตถิยุทอ อสสุยทอ

^๑ สยา. อย ปาโจ น ทิสสติ.

^๓ จ.,เท. วิเปกขมาโน, เอวมปิ.

^๕ จ.,เท. โสภนกร

^๒ จ.,เท. อนนุตตจจาริก, เอวมปิ.

^๔ สยา. อย ปาโจ น ทิสสติ.

มหิสยุทฺฐิ^๑ อุตฺถยุทฺฐิ อชฺชยุทฺฐิ^๒ เมณฺหยุทฺฐิ กุกฺกุณฺณยุทฺฐิ วัณฺณยุทฺฐิ^๓
ทณฺหยุทฺฐิ มุณฺณญิยุทฺฐิ นิพฺพุทฺฐิ อญฺโຍธิกัม พลคคัม เสนาพฺยุหํ
อนึ่งทสฺสนิ^๔ อิติ วา, [๕] เอวฺวปฺปิ วิสฺสุทฺทสฺสนิ อนญฺจตุโต โหติ,
เอวฺวปฺปิ ชิตฺตจกฺขุ โหติ.

กถํ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติ. อิทฺถจฺจ^๕ ภิกฺขุ น จกฺขุโลโล
น^๖ จกฺขุโลลิเยน สมฺนุํนาคโต โหติ ‘อทิฏฺฐัง ทกฺขิตฺตพฺพํ ทิฏฺฐัง
สมติกกมิตพฺพนฺติ น อารามเณ อารามํ น อญฺยานเณ อญฺยานํ
น คามเณ คามํ น นิคเมณ นิคมํ น นคเรณ นครํ น รฏฺฐเณ
รฏฺฐัง น ชนปฺเพน ชนปํ น ทิสมฺจาริกํ อนวตฺถจจาริกํ อนญฺจตุโต
โหติ รูปทสฺสนาย, เอวํ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ อนฺตรชฺวรํ ปวิฏฺฐโจะ วิถี ปฏฺธิปนฺโน สํวฺโต
คจฺจติ, น หตฺถิ โอลฺเภนฺโต น อสฺสํ โอลฺเภนฺโต น รถํ
โอลฺเภนฺโต น ปตฺตี โอลฺเภนฺโต น กุมารเก โอลฺเภนฺโต
น กุมาริกาโย โอลฺเภนฺโต น อิตฺถิโย โอลฺเภนฺโต น ปุริเส
โอลฺเภนฺโต น อนฺตรปณฺโณ โอลฺเภนฺโต น ชฺรมาณิ โอลฺเภนฺโต
น อุตฺถํ โอลฺเภนฺโต น อโห โอลฺเภนฺโต น ทิสาวิทิสํ
เปกฺขมาโน คจฺจติ, เอวฺวปฺปิ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ^๗ จกฺขุณา รูปํ ทิสฺวา น นิमितฺตคฺคาคี โหติ
นानุพฺยณฺชนคฺคาคี, ยตฺวาธิกรณเมณํ จกฺขุณฺหุริยํ อสํวฺตํ วิหรณฺตํ
อภิขฺฉาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ฐมา อนวาสฺสเวยฺยํ, ตสฺส

^๑ ฉ., เท. มหิสยุทฺฐิ

^๓ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. อิติ, เอวฺวปฺปิ.

^๖ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๕ สฺยา. อนึ่งทสฺสนิ, เอวฺวปฺปิ.

^๖ สฺยา. อิต

^๗ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

สํวราย ปฏฺวิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขฺนฺหฺริยํ, จกฺขฺนฺหฺริเย สํวรํ อาปชฺชติ,
 เอวมปิ โอกฺขิตฺตจกฺขฺ โหติ. ยถา วา ปเนเก โฆนฺโต
 สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โฆชนานิ ภูณฺชิตฺวา เต เอวรूपํ
 วิสูกทสฺสนํ อนนฺยุตฺตา^๑ วิหรนฺติ, เสยฺยถึทำ. นจจํ คีตํ วาทิตํ
 ๗เป๗ อดฺนีกทสฺสนํ อิติ วา, เอวรูปา วิสูกทสฺสนานฺโยคา^๒
 ปฏฺวิวิโรโต โหติ,^๓ เอวมปิ โอกฺขิตฺตจกฺขฺ โหติ.

น จ ปาทโลโลติ กถํ ปาทโลโล โหติ. อีธกจฺโจ ภิกฺขุ^๔
 ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมณฺนาคโต โหติ, อาราเมน อารามํ
 อฺยุยานเนน อฺยุยานํ คาเมน ความํ นิคเมเนน นิคมํ นคเรเนน นคฺรํ
 รกฺขเจเนน รกฺขจํ ชนปเทเนน ชนปทํ ทิฆจจาริกํ อนฺหวตฺถิตจจาริกํ อนนฺยุตฺโต
 โหติ, เอวมปิ ปาทโลโล โหติ.

อถวา ภิกฺขุ อนฺโตสงฆมาราเม ปาทโลโล^๕ ปาทโลลิเยน
 สมณฺนาคโต โหติ, น อตฺถเหตุ น การณเหตุ อฺทฺธโต
 อวฺอุปสฺนตฺตจิตฺโต ปรีเวณโต ปรีเวณํ คจฺจนติ, วิหารโต วิหารํ
 คจฺจนติ, อทฺธมโยคโต อทฺธมโยคํ คจฺจนติ, ปาสาทโต ปาสาทํ
 คจฺจนติ, หมมียโต หมมียํ คจฺจนติ, คฺกุหโต คฺกุหํ คจฺจนติ, เลณโต
 เลณํ คจฺจนติ, กุฎฺฐิยา กุฎฺฐิ คจฺจนติ, กุฎฺฐาคารโต กุฎฺฐาคารํ คจฺจนติ,
 อฏฺฐโต อฏฺฐํ คจฺจนติ, มาพโต มาพํ คจฺจนติ, อฺทฺททณฺฑโต
 อฺทฺททณฺฑํ คจฺจนติ, อฺทฺทโทสิตโต^๖ อฺทฺทโทสิตํ คจฺจนติ,^๖ อฺปฏฺฐจฺฉานสาลโต
 อฺปฏฺฐจฺฉานสาลํ คจฺจนติ, มณฺฑปโต มณฺฑปํ คจฺจนติ, รุกฺขมฺมูลโต
 รุกฺขมฺมูลํ คจฺจนติ; ยตฺถ วา ปน ภิกฺขุ นิสีหนฺติ วา คจฺจนฺติ วา,

^๑ ฉ., เท. อนนฺยุตฺตา

^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. วิสูกทสฺสนา

^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๖-๖} ฉ., เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

๖ จ.,ท. สภาก, เอามุปริปี.

อารมฺมณํ, โสตโต เจปิ นํ ๕เปยฺ มนโต เจปิ นํ มาโร
อุปสงฺกมติ, ลภเตว มาโร โอตาริ, ลภติ มาโร อารมฺมณํ.

เสยฺยถาปิ อาวุโส นพาคาริ วา ตินฺนาคาริ วา สุกฺขํ
โกลาปํ โจโรวสุสิทํ,^๑ ปฺรตฺตติมาย เจปิ นํ ทิสาย ปฺริโส อาทิตฺตตาย
ติณฺณุกาย อุปสงฺกเมยฺย, ลภเตว อคฺคิ โอตาริ, ลภติ อคฺคิ
อารมฺมณํ, ปจฺจิมาย เจปิ นํ ทิสาย ๕เปยฺ อุตฺตราย เจปิ นํ
ทิสาย ๕เปยฺ ทกฺขิณาย เจปิ นํ ทิสาย ๕เปยฺ เหมจฺจิมโต^๒ เจปิ
นํ ทิสาย^๓ ๕เปยฺ อุปฺริโต^๔ เจปิ นํ ทิสาย^๕ ยโต กุโตจิ เจปิ นํ
ปฺริโส อาทิตฺตตาย ตินฺณุกาย อุปสงฺกเมยฺย, ลภเตว อคฺคิ โอตาริ,
ลภติ อคฺคิ อารมฺมณํ; เอวเมว โข อาวุโส เอววิหาริ^๖ ภิกฺขุ,^๗
จกฺขุโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, ลภเตว มาโร โอตาริ, ลภติ
มาโร อารมฺมณํ, โสตโต เจปิ นํ ๕เปยฺ มนโต เจปิ นํ มาโร
อุปสงฺกมติ, ลภเตว มาโร โอตาริ ลภติ มาโร อารมฺมณํ;
เอววิหาริณฺจาวุโส ภิกฺขุํ ฐปา อภิภวีสฺสุ,^๘ น ภิกฺขุํ ฐเป อภิภวิ;^๙
สทฺททา ภิกฺขุํ อภิภวีสฺสุ, น ภิกฺขุํ สทฺทเท อภิภวิ; คณฺฐา ภิกฺขุํ
อภิภวีสฺสุ, น ภิกฺขุํ คณฺฐเ อภิภวิ; รสา ภิกฺขุํ อภิภวีสฺสุ, น ภิกฺขุํ
รเส อภิภวิ; โผฏฺฐพฺพา ภิกฺขุํ อภิภวีสฺสุ, น ภิกฺขุํ โผฏฺฐพฺเพ
อภิภวิ, ฐมฺมา ภิกฺขุํ อภิภวีสฺสุ, น ภิกฺขุํ ฐมฺเม อภิภวิ; อยํ
วุจฺจตาธุโส ภิกฺขุํ ฐปาภิกฺขุโต^{๑๐} สทฺททาภิกฺขุโต คณฺฐาภิกฺขุโต รสาภิกฺขุโต

^๑ ฉ.,เท. เตโรวสุสิทํ.

^{๓,๔} ฉ.,เท. อิมะ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^{๖-๖} ฉ.,เท. เอววิหาริ ภิกฺขุํ, เอวมุปฺริปิ.

^๘ ฉ.,เท. อธิภาสิ, เอวมุปฺริปิ.

^๒ สฺยา. ปจฺจโต, เอวมุปฺริปิ.

^๔ ฉ.,เท. อุปฺริมโต

^๗ ฉ.,เท. อธิภาสิ, เอวมุปฺริปิ.

^๙ ฉ.,เท. ฐปาภิกฺขุโต, เอวมุปฺริปิ.

โผฏฐพพาภิกุโต ฐมาภิกุโต^๑ อภิกุโต^๒ เตหิ กิเลเสหิ, น อภิกุ
หิ โส ปาปเก อกุสเล ฐมเม สงฺกิลเลสิเก โปโนพฺภวิเก
สทเร ทุกฺขวิปาเก อายตฺตี ชาติชรามณฺเีย,^๓ เอวํ โข อวฺุโส
อวสฺสุโต โหติ.

กถญฺจาสุ อนวสฺสุโต โหติ, อิทฺาสุ ภิกฺขุ จกฺขนา
รูปํ ทิสฺวา ปิยฺรूपे รุปे นาทิมฺจุจฺจติ, อปฺปิยฺรूपे รุปे น
พฺยาปชฺชติ, อุปฺภุจิตกายสฺสติ จ วิหฺรติ อปฺปมาณเจตฺโส; ตณฺจ
เจตฺวิมฺุตตฺตี ปณฺณาวิมฺุตตฺตี ยถาภูตํ ปชานาติ, ยตฺถสฺส เต
อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ฐมา อปริเสสา นิสฺสณฺณติ; โสเตน
สทฺทํ สุตฺวา ๔เปยฺ มนฺสา ฐมํ วิญฺญาย ปิยฺรूपे ฐมเม
นาทิมฺจุจฺจติ, อปฺปิยฺรूपे ฐมเม น พฺยาปชฺชติ, อุปฺภุจิตกายสฺสติ จ
วิหฺรติ อปฺปมาณเจตฺโส, ตณฺจ เจตฺวิมฺุตตฺตี ปณฺณาวิมฺุตตฺตี ยถาภูตํ
ปชานาติ; ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ฐมา
อปริเสสา นิสฺสณฺณติ; อยํ วุจฺจตาสุ ภิกฺขุ อนวสฺสุโต
จกฺขุวิญฺญेเยสฺสุ รูปฺเส ๔เปยฺ อนวสฺสุโต โสตฺวิญฺญेเยสฺสุ สทฺทฺเส
๔เปยฺ อนวสฺสุโต มโนวิญฺญेเยสฺสุ ฐมเมสฺสุ. เอวํ วิหารี อวฺุโส
ภิกฺขุ, จกฺขุโต เจปิ นํ มาโร อุปฺสงฺกมฺติ, เนว ลภฺติ มาโร
โอตารํ, น ลภฺติ มาโร อารมฺมณํ; โสตฺโต เจปิ นํ ๔เปยฺ มนฺโต
เจปิ นํ มาโร อุปฺสงฺกมฺติ, เนว ลภฺติ มาโร โอตารํ, น ลภฺติ
มาโร อารมฺมณํ, เสยฺยถาปิ อวฺุโส ภูฏาการสาลา^๔ วา
สนฺถาการสาลา^๕ วา พหฺลมตฺติกา อลฺลาลเลปนา,^๖ ปฺรตฺติมาเย เจปิ

^๑ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ. ^{๒-๓} ฉ., เท. อภิกฺขุ อนภิกฺขุโต อภิกฺขุ นํ ปาปกา อกุสลา
ฐมา สกิลเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทฺรา ทุกฺขวิปากา อายตฺตี ชาติชรามณฺเีย

^{๓-๔} ฉ., เท. ภูฏาการา วา ภูฏาการสาลา วา ^๕ ฉ., เท. อทฺทาลเลปนา

นํ ทิสาย ปุริโส อาทิตตาย ติณุกาย อุปสงกเมยฺย, เหว ลภติ
 อคฺติ โอตารํ, น ลภติ อคฺติ อารมฺมณํ, ปจฺฉิมาเย เจปิ นํ
 ทิสาย ๔เปยฺย อุตฺตราย เจปิ นํ ทิสาย ๔เปยฺย ทกฺขิณาย เจปิ นํ
 ทิสาย ๔เปยฺย ปจฺฉโต เจปิ นํ อุปฺริโต เจปิ นํ ๔เปยฺย
 ยโต กุโตจิ เจปิ นํ ปุริโส อาทิตตาย ติณุกาย อุปสงกเมยฺย,
 เหว ลภติ อคฺติ โอตารํ, น ลภติ อคฺติ อารมฺมณํ, เหวเมว
 โข อาวุโส เอวฺวิหารี ภิกฺขุ, จกฺขุโต เจปิ นํ มาโร
 อุปสงกมฺติ, เหว ลภติ มาโร โอตารํ, น ลภติ มาโร
 อารมฺมณํ; โสตโต เจปิ นํ ๔เปยฺย มนฺโต เจปิ นํ มาโร
 อุปสงกมฺติ, เหว ลภติ มาโร โอตารํ, น ลภติ มาโร
 อารมฺมณํ; เอวฺวิหาริณฺจาวุโส ภิกฺขุ น รุปา อภิกวีสฺส, ภิกฺขุ
 รุเป อภิกวึ; น สทฺทหา ภิกฺขุ อภิกวีสฺส, ภิกฺขุ สทฺทเท อภิกวึ
 ๔เปยฺย น ฌมฺมา ภิกฺขุ อภิกวีสฺส, ภิกฺขุ ฌมฺเม อภิกวึ; อยํ
 วุจฺจตาวุโส ภิกฺขุ รุปาภิกฺขุ สทฺทหาภิกฺขุ คนฺธาภิกฺขุ รสาภิกฺขุ
 โผฏฺฐพฺพาภิกฺขุ ฌมฺมาภิกฺขุ อนภิกฺขุโต^๑ เตหิ กิเลเสหิ, อภิกฺขุ หิ
 โส ปาปเก^๒ อกุสเล ฌมฺเม สงฺกิลเลสิเก โปโนพฺพวิเก สทฺเร
 ทกฺขวิปาเก อายตฺติ ชาตฺติชรามรณฺเีย, เอวํ โข อาวุโส
 อนวสฺสโต โหตฺติติ อนวสฺสโต.

อปฺริทฺยหฺมาโนติ รากคฺคินา^๓ อปฺริทฺยหฺมาโน, โทสคฺคินา^๔
 อปฺริทฺยหฺมาโน, โมหคฺคินา^๕ อปฺริทฺยหฺมาโนติ อนวสฺสโต
 อปฺริทฺยหฺมาโน. เอโก จเร ขคฺคิวิสาณกปโป. เตนาห โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ ๑. น. เท. อธิกฺขุ อนนฺธิกฺขุโต อธิโกสิ เต ปาปเก ...

^๒ ๒. น. เท. โทสเซน ปริพาเหณ

^๓ ๓. น. เท. รากเซน ปริพาเหณ

^๔ ๔. น. เท. โมหเซน ปริพาเหณ

“โอภุชิตตจกฺขุ น จ ปาทโลโล
 คฺคตฺตนิทริโย รกฺขิตมานสาโน
 อนวสฺสโต อปฺริทฺยหฺมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๕๐] โธหารยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนานิ
 สณฺณินฺนปฺตฺโต ยถา ปาริฉตฺโต^๑
 กาสายวตฺโถ อภินิฏฺขมิตฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. (๑๐)

โธหารยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนานีติ คิหิพฺยณฺชนานิ วุจฺจณฺติ
 เกสา จ มสฺสฺ จ ฃเปฯ ที่ฆรฺสฺสานิ อิติ วา.

โธหารยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนานีติ คิหิพฺยณฺชนานิ โอโรปยิตฺวา
 สโมโรปยิตฺวา [^๒] ปฏิปฺปสฺสมภิตฺวาติ โธหารยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนานิ.

สณฺณินฺนปฺตฺโต ยถา ปาริฉตฺโตติ ยถา [^๓] ปาริฉตฺตโก
 โกวิพาโร พหฺลปตฺตปฺลาโส สณฺทจฺจนาโย;^๔ เอวเมว โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ปรีปฺณณปตฺตจีวรธโรติ สณฺณินฺนปฺตฺโต ยถา
 ปาริฉตฺโต.

กาสายวตฺโถ อภินิฏฺขมิตฺวาติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ สพฺพ
 ฆราวาสปฺลิโพธฺ ฌินฺทิตฺวา ปุตฺตทการปฺลิโพธฺ ฌินฺทิตฺวา ฌาติปฺลิโพธฺ
 ฌินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปฺลิโพธฺ^๕ ฌินฺทิตฺวา^๕ สนฺนนิธิปฺลิโพธฺ ฌินฺทิตฺวา
 เกสมสฺสํ โธหารยิตฺวา^๖ กาสายานิ วตฺถานิ อจฺจนาเทตฺวา อคารสฺมา

^๑ ฉ., เท. ปาริฉตฺตโก, เอวมุปรีป.

^๓ ฉ., เท. โส

^{๔-๕} สฺยา. อิมะ ปาชา น ทิสฺสนฺติ.

^๒ ฉ., เท. นิฏฺขิตฺวา

^๔ ฉ., เท. สณฺทจฺจนาโย

^๖ ฉ., เท. โธหาเรตฺวา

อนคาริยํ ปพพชิตฺวา อภิณฺจนภาวํ อุปคฺนฺตฺวา เอโก จรติ วิจรติ
อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ กาสายวตฺถโธ อภินิภฺขมิตฺวา.
เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโป. เตนนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“โอหารยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนานิ
สณฺณินฺนปตฺโต ยถา ปาริฉตฺโต
กาสายวตฺถโธ อภินิภฺขมิตฺวา
เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโปติ.

[๑๕๑] รเสตุ เกธํ อกรํ อโลโล
อนณฺณโปสี สปทานจารี
กุเล กุเล อปฺปฏิพฺพุทฺธจิตฺโต
เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปโป.

(๑๑)

รเสตุ เกธํ อกรํ อโลโลติ รเสตุติ มฺมฺรโส ขนฺธฺรโส ตจรโส
ปตฺตรโส ปุปฺพรโส ผลรโส อมฺพิลํ มฐฺรํ ติตฺตํ^๑ กฏฺฏํ โลณิกํ
ขาริกํ ลมฺพิลํ^๒ กสาโว สาหุ อสาหุ^๓ สีตํ อุณฺหํ. สนฺติ^๔ โลเก^๕
สมณพฺรหฺมณา รสคิทฺธา, เต ชิวฺหคฺเคน รสคฺคานิ^๖ ปรีเยสนฺตา
อาหิณฺฑนฺติ. [๗] อมฺพิลํ ลภิตฺวา อนมฺพิลํ ปรีเยสนฺติ, อนมฺพิลํ
ลภิตฺวา อมฺพิลํ ปรีเยสนฺติ. มฐฺรํ ลภิตฺวา อมฐฺรํ ปรีเยสนฺติ,
อมฐฺรํ ลภิตฺวา มฐฺรํ ปรีเยสนฺติ. ติตฺตํ ลภิตฺวา อติตฺตํ
ปรีเยสนฺติ, อติตฺตํ ลภิตฺวา ติตฺตํ ปรีเยสนฺติ. กฏฺฏํ ลภิตฺวา
อกฏฺฏํ ปรีเยสนฺติ, อกฏฺฏํ ลภิตฺวา กฏฺฏํ ปรีเยสนฺติ. โลณิกํ

^๑ ฉ., เท. ติตฺตํ, เอมฺปริปี.

^๒ ฉ., เท. ลมฺพิลํ

^๓ ฉ., เท. สาหุ อสาหุ

^๔ สฺยา. สนฺตเก

^๕ ฉ., เท. อโย ปาโง น ทิสฺสตี.

^๖ สฺยา. รเส

^๗ ฉ., เท. เต

ลภิตฺวา อโลณิกํ ปริเยสนฺติ, อโลณิกํ ลภิตฺวา โลณิกํ ปริเยสนฺติ.
 ขาริกํ ลภิตฺวา อขาริกํ ปริเยสนฺติ, อขาริกํ ลภิตฺวา ขาริกํ
 ปริเยสนฺติ. ลมฺพิล^๑ ลภิตฺวา กสาวํ ปริเยสนฺติ, กสาวํ ลภิตฺวา
 ลมฺพิลํ ปริเยสนฺติ.^๒ สาหํ ลภิตฺวา อสาหํ ปริเยสนฺติ, อสาหํ
 ลภิตฺวา สาหํ ปริเยสนฺติ. สีตํ ลภิตฺวา อุณ्हํ ปริเยสนฺติ, อุณ्हํ
 ลภิตฺวา สีตํ ปริเยสนฺติ. เต ยํ ยํ ลภนฺติ เตเน เตเน น
 ตฺสสนฺติ, อปฺราปฺริ ปริเยสนฺติ, มนาปิเกสฺส^๓ รเสสฺส รตา^๔ คิทฺธา
 คริตา มุจฺจिता อชฺโฆปนฺนา^๕ ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. สา
 รสตนฺหา ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺทสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมุลา
 ตาลาวตฺถกตา อนภาวํคตา आयตฺตี อนุปฺปาทมฺมา, ตสฺมา โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ “เนว ทวายน
 น มทายน น มณฺทนาย น วิภฺสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส
 จิตฺติยา ยาปนาย วิหีสฺสปฺรติยา^๖ พฺรหมจฺริยานุคฺคหาย อิตฺติปฺราณญจ
 เวทนํ ปฏฺิหฺงขามิ, นวญจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ
 เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ฆาสฺสฺวิหาโร จาติ.

ยถา วณฺํ อาลิมฺเปยฺย ยาวเทว โรปนตฺถาย,^๗ ยถา วา
 สตฺโถ^๘ อกฺขํ อพฺภณฺเขยฺย ยาวเทว ภารสฺส นิตฺถรณตฺถาย,
 ยถา วา^๙ ปฺตฺตมัสสอาหาริ^{๑๐} อาหาเรยฺย^{๑๑} ยาวเทว กนฺตารสฺส

^{๑-๑} ฉ.,เท. กสาวํ ลภิตฺวา อกสาวํ ปริเยสนฺติ, อกสาวํ ลภิตฺวา กสาวํ ปริเยสนฺติ, ลมฺพิกํ
 ลภิตฺวา อลมฺพิกํ ปริเยสนฺติ, อลมฺพิกํ ลภิตฺวา ลมฺพิกํ ปริเยสนฺติ.

^๒ สฺยา. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๔ สฺยา. ปชฺฌาณนฺตา ฉ.,เท. อชฺโฆปนฺนา

^๖ ฉ.,เท. อารุหนตฺถาย

^๘ ฉ.,เท. วาสทโท น ทิสฺสติ.

^{๑๐} สฺยา. อาหเรยฺย

^๓ ฉ.,เท. รตฺตา

^๔ ฉ.,เท. วิหีสฺสปฺรติยา, เอมฺปฺริปิ.

^๖ ฉ.,เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.

^๘ สฺยา. ปฺตฺตมัสส

นิตฺตฺรณตฺถาย; เอวเมว โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ปฏิสงฺขา โยนิโส
 อาหารํ อหารเถติ “เนว ทวายน น มทายน น มฺณฺทนาย น
 วิญฺญนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส จิตฺติยา ยาปนาย วิหีสฺสปรตฺติยา
 พุรฺหมจฺริยานุคฺคหายน อิตฺติ ปุราณณฺจ เวทนํ ปฏฺิหงฺขามิ, นวณฺจ
 เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺตรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ
 ผาสฺสฺวิหาโร จาติ. รสตณฺหายน อารโต วิรโต ปฏฺิวิรโต นิกฺขนฺโต
 นิสฺสณฺโณ วิปฺปมฺตฺโต วิสํยฺตฺโต วิมฺริยาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ
 รเสสฺสุ เเคธํ อกรํ. **อโลโลติ** โลลาติ^๑ วา^๒ โลลุปฺปาติ^๓ วา^๔ วุจฺจติ
 ตณฺหา, โย ราโค สาราคิ ฃเปยฺ อภิขณฺมา โลโก อกฺุสลมฺมัลลํ. ส
 โลลา^๕ โลลุปฺปา ตณฺหา ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส ปหีนา
 อุจฺฉินฺนมฺมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวจฺจตา อายตี อนุปฺปาทชฺรมา,
 ตสฺมา ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ **อโลโลติ** รเสสฺสุ เเคธํ อกรํ **อโลโล**.

อนณฺณโปสี สฺปทานจาริตี **อนณฺณโปสีติ** โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 อตฺตตานณฺเณว โปเสติ น ปรนฺติ.

อนณฺณโปสิมณฺเณวตํ

สารเสสฺสุ สฺสฺปติฏฺฐิจิตฺ^๑

ขีณาสวํ วนฺตโทสํ

ตมํ พุรฺรัมมิ พุราหมณฺนติ.

อนณฺณโปสี สฺปทานจาริตี โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 ปุพฺพพณฺหสมฺมํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจี้วรมาทายน คามํ วา นิคมํ วา
 ปิณฺฑทายน ปวิสฺติ, รกฺขิตฺเตเนว กายเณ รกฺขิตาย วาจาย รกฺขิตเณ
 จิตฺเตเนว อุปฺภุจิตาย สติยา สํวเตหิ อินฺทฺริเยหิ โอกฺขิตตฺตจฺกขุ
 อิริยาปถสมฺปนฺโน กุลา กุลํ อภิกฺกมฺนฺโต^๒ ปิณฺฑทายน จรตีติ
อนณฺณโปสี สฺปทานจาริ.

^๑ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. โลลุปฺ

^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๕ ฉ., เท. ทนฺตํ สารเ ปติฏฺฐิจิต

^๖ ฉ., เท. อนตฺติกมฺนฺโต

ภูเล ภูเล **อปปฏิพทฺชิตฺโตติ** ทวีหิ การณเหติ ปฏิพทฺชิตฺโต
โหติ: อตฺตานํ วา นีจํ จเปนฺโต ปรี อจฺจํ จเปนฺโต ปฏิพทฺชิตฺโต
โหติ, อตฺตานํ วา อจฺจํ จเปนฺโต ปรี นีจํ จเปนฺโต ปฏิพทฺชิตฺโต โหติ.

กถิ อตฺตานํ นีจํ จเปนฺโต ปรี อจฺจํ จเปนฺโต
ปฏิพทฺชิตฺโต โหติ. ‘ตุมฺहे เม พหุปการรา, อหิ ตุมฺहे นิสฺสา
ลภามิ จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปัจจยเภสชฺชปริกฺขาริ ยมฺปิ เม
อญฺเณ ทาทํ วา กาทํ วา มณฺณนฺติ ตุมฺहे นิสฺสา ตุมฺहे
สมฺปสฺสนฺตา;^๑ ยมฺปิ เม ปฺปราณํ มาตาเปตฺติกํ นามโคตฺตํ ตมฺปิ
เม อนฺตรหิตํ ตุมฺहेหิ อหิ ฌายามิ ‘อสุกสฺส กุลุปโก อสุกาย
กุลุปโกติ เอวํ อตฺตานํ นีจํ จเปนฺโต ปรี อจฺจํ จเปนฺโต
ปฏิพทฺชิตฺโต โหติ.

กถิ อตฺตานํ อจฺจํ จเปนฺโต ปรี นีจํ จเปนฺโต
ปฏิพทฺชิตฺโต โหติ. ‘อหิ ตุมฺหากํ พหุปการิ, ตุมฺहे มํ อากมฺม
พฺพุตฺติ สรณํ คตา, ฐมฺมํ สรณํ คตา, สงฺฆํ สรณํ คตา,
ปาณตปิปาตา ปฏิวิริตา, อทินฺนาทานา ปฏิวิริตา, กาเมสุ มิฉฺฉาจฺจรา
ปฏิวิริตา, มุสาวาทา ปฏิวิริตา, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฏาณา
ปฏิวิริตา, ตุมฺหากํ [^๒] อุกฺกเทสํ เทมิ, ปริปุจฺฉํ เทมิ, อโปสถํ
อกฺขามิ,^๓ นวกมฺมํ อธิฏฺฐามิ, อถ จ ปน ตุมฺहे มํ ปริจฺจชิตฺวา^๔
อญฺณํ^๕ สกฺกโรถ ครุกโรถ มาเนถ ปุเชถาติ เอวํ อตฺตานํ อจฺจํ
จเปนฺโต ปรี นีจํ จเปนฺโต ปฏิพทฺชิตฺโต โหติ.

^๑ น.,เท. ปสฺสนฺตา

^๓ น.,เท. อาจิฏฺฐามิ

^๕ น.,เท. อญฺเณ

^๒ น.,เท. อหิ

^๔ น.,เท. อฺขมิตฺวา

กุเล กุเล อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโตติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 กุลปฺลิโพเชน อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ, คณปฺลิโพเชน
 อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ, อาวาสปฺลิโพเชน อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ,
 จีวรปฺลิโพเชน อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ, ปิณฺฑปาตปฺลิโพเชน
 อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ, เสนาสนปฺลิโพเชน อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ,
 คิลานปจฺจุยฺเยสฺสชฺชปริกฺขารปฺลิโพเชน อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต โหติ
 กุเล กุเล อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป.
 เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“รเสสฺส เคธฺ อกรํ อโลโล
 อนณฺณปโปสี สปทานจาริ
 กุเล กุเล อปฺปปฏิพทฺธจิตฺโต
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

ตติโย วคฺโค.

จตุตถวคโศ

[๑๕๒] “ปหาย ปญจาวรณานิ เจตโส
 อุปกภิเลเส พุยปนุชช สพเพ
 อนิสสิโต เณตวา เสนหโทส^๑
 เอโก จเร ขคควิสาณกปโป.

(๑)

ปหาย ปญจาวรณานิ เจตโสติ โส ปจเจกสมพุทโธ
 กามจจนทนีวณํ ปหาย ปชทิตวา วิโนเทตวา พุยนตีกิริตวา
 อนภาวณคเมตวา, พยาปาทนีวณํ ๔เปย ถีนมิทฐนีวณํ ๔เปย
 อุทฐจกุกุกุจนีวณํ ๔เปย วิจิจจนานีวณํ ปหาย ปชทิตวา
 วิโนเทตวา พุยนตีกิริตวา อนภาวณคเมตวา, วิวิจเจว กาเมหิ
 วิวิจจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกํ สวิจาร์ วิเวกชํ ปิติสุขํ ปจมํ
 ฌานํ อุปสมฺปชช วิหรตติติ ปหาย ปญจาวรณานิ เจตโส.

อุปกภิเลเส พุยปนุชช สพเพติ ราโค จิตตสฺส อุปกภิเลโส,
 โทโส จิตตสฺส อุปกภิเลโส, โมโห จิตตสฺส อุปกภิเลโส,
 โกโธ ๔เปย อุปนาโห ๔เปย สพพากุสลาภิสงฺขารา จิตตสฺส
 อุปกภิเลสา. อุปกภิเลเส พุยปนุชช สพเพติ จิตตสฺส สพเพ
 อุปกภิเลเส พุยปนุชช ปนฺนทิตวา^๒ ปชทิตวา วิโนเทตวา
 พุยนตีกิริตวา อนภาวณคเมตวาติ อุปกภิเลเส พุยปนุชช สพเพ.

อนิสสิโต เณตวา เสนหโทสนติ อนิสสิโตติ เทว นิสฺสยา:
 ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ๔เปย อยํ ตณฺหานิสฺสโย ๔เปย
 อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. เสนโหติ เทว เสนหา: ตณฺหาเสนโห จ
 ทิฏฺฐิเสนโห จ ๔เปย อยํ ตณฺหาเสนโห ๔เปย อยํ ทิฏฺฐิเสนโห.

^๑ สยา. สินเนโทส ฉ., เท. เณตวา สินเนโทส, เอวมฺปรีป.

^๒ ฉ., เท. ปนฺนทิตวา

โทโสติ โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏฺฐิฆาโต ปฏฺฐิฆโม^๑ ปฏฺฐิวิโรธ
 โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส
 พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกธो กุซฺฌนา กุซฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา
 ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรธ^๒
 ปฏฺฐิวิโรธ^๓ จณฺทิกํ อสฺสโรโป อนตฺตมมฺตา จิตฺตสฺส. อนิสฺสิโต
 เจตฺวา เสนฺหโทสนฺติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺธो ตณฺหาเสนฺหญฺจ
 ทิฏฺฐิเสนฺหญฺจ โทสญฺจ เจตฺวา อฺจุเจตฺวา^๔ สมฺจุเจตฺวา^๕ ปชฺหิตฺวา
 วิโนเทตฺวา พฺยณฺตีกิริตฺวา อนภาวจฺจเมตฺวา จกฺขุ อนิสฺสิโต โส
 อนิสฺสิโต ๗เป๗ ทิฏฺฐจฺจสฺสุมตฺตวิญฺญาตพฺเพ ฌมฺเม อนิสฺสิโต อนลฺลฺสโน
 อนฺุปกโต อนชฺฌเณสฺสิโต อนธฺมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสญฺโฆ วิปฺปมฺุตโต
 วิสณฺณุตฺโต วิมฺรียาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ อนิสฺสิโต เจตฺวา
 เสนฺหโทสํ. เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนฺหา โส ปจฺเจกสมฺพุทฺธो

“ปหาย ปญฺจาวรณานิ เจตฺโส
 อฺปกฺกิลเส พฺยปฺนุชฺช สพฺเพ
 อนิสฺสิโต เจตฺวา เสนฺหโทสํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๕๓] “วิปฏิจิกตฺวาน สฺขํ ทฺขณฺจ
 ปุพฺเพว จ โสมนสฺสโทมนสฺสํ
 ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสุทฺธํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๒)

วิปฏิจิกตฺวาน สฺขํ ทฺขณฺจ ปุพฺเพว จ โสมนสฺสโทมนสฺสนฺติ
 โส ปจฺเจกสมฺพุทฺธो สฺขสฺส จ ปหานา ทฺกฺขสฺส จ ปหานา

^๑ สฺยา. ปฏฺฐิฆํ ฉ., เท. ปฏฺฐิฆ

^๓ ฉ., เท. อฺจุฉินฺทิตฺวา

^{๒-๒} ฉ., เท. อิมฺ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๔ ฉ., เท. สมฺจุฉินฺทิตฺวา

ปฺพุเพว โสมนสฺสโทมนสฺसानํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสฺสํ
 อฺเปกฺขาสติปาริสฺสทฺธิ จตฺตถํ ฌานํ อฺปสมฺปชฺช วิหฺรตีติ
 วิปฺปฏิจกฺตวาน สฺสํ ทฺขณจ ปฺพุเพว จ สมนสฺสโทมนสฺสํ.

ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสฺสทฺธนฺติ อฺเปกฺขาติ ยา จตฺตถชฺฌมานเ
 อฺเปกฺขา อฺเปกฺขนา อชฺฌเปกฺขนา จิตฺตสฺส ปสฺสทฺธตา^๑ มชฺฌตฺตตา
 จิตฺตสฺส. สมโถติ ยา จิตฺตสฺส จิตฺติ สณฺจิติ อวฺภูจิติ อวิสาหาโร
 อวิกฺเขโป อวิสาหณฺมานสตา สมโถ สมานินฺทริยํ สมานิพลํ
 สมมาสมานิ. จตฺตถชฺฌมานเ อฺเปกฺขา จ สมโถ จ สฺสทฺธา โหนฺติ
 วิสฺสทฺธา ปรีโยทาตา อนงฺคณา วิคตฺตปฏิกิเลสา มุทฺฎา กมฺมนียา
 จิตา อาเนญชฺปฺตตา. ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสฺสทฺธนฺติ จตฺตถชฺฌมานเ^๒
 อฺเปกฺขณจ สมถณจ ลทฺธาน^๓ ลภิตฺวาติ [๔] ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ
 วิสฺสทฺธํ. เอโก จเร ขคฺควิสาดนกฺปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“วิปฺปฏิจกฺตวาน สฺสํ ทฺขณจ
 ปฺพุเพว จ โสมนสฺสโทมนสฺสํ
 ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสฺสทฺธํ
 เอโก จเร ขคฺควิสาดนกฺปโปติ.

[๑๕๔] “อารทฺธวิริโย ปรมตฺถปตฺติยา
 อสฺนิจิตฺโต อกฺุสฺสิตฺตฺติ
 ทพฺพนิกฺกโม ฌามพลฺลปฺปโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาดนกฺปโป.

(๓)

อารทฺธวิริโย ปรมตฺถปตฺติยาติ ปรมตฺถํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ,
 โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพปฺปชฺฌินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค

^๑ ฉ., เท. จิตฺตสมฺตา จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา

^๒ ฉ., เท. จตฺตถชฺฌมาน

^๓ ฉ., เท. ลทฺธา

^๔ ฉ., เท. วินฺทิตฺวา ปฏฺฐิลภิตฺวาติ

นิโรธ นิพพาน. ปรมตถสฺส ปตฺติยา ลาภาย ปฏฺฐิลาภาย อธิคฺมาย
 ผุสฺสนาย สจฺฉิกิริยาย อารทฺธวิริโย วิหฺรติ, อุกุสลานํ ฐมฺมานํ
 ปหานาย กุสลานํ ฐมฺมานํ สมฺปทาย ทมฺวา ทพฺพปรกฺกโม
 อนิกฺขิตตฺตฺโร กุสเลสุ ฐมฺเมสฺสุติ อารทฺธวิริโย ปรมตถปตฺติยา.

อลีนจิตฺโต อุกุสฺสิตฺวตฺตติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ อณุปฺปนฺนํ
 ปาปกาณํ อุกุสลานํ ฐมฺมานํ อณุปฺปาทาย จฺหนํ ชเนติ วายมฺติ,
 วิริยํ อารภติ, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทฺหติ; อณุปฺปนฺนํ ปาปกาณํ
 อุกุสลานํ ฐมฺมานํ ปหานาย จฺหนํ ชเนติ วายมฺติ, วิริยํ อารภติ,
 จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทฺหติ; อณุปฺปนฺนํ กุสลานํ ฐมฺมานํ อณุปฺปาทาย
 จฺหนํ ชเนติ วายมฺติ, วิริยํ อารภติ, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทฺหติ;
 อณุปฺปนฺนํ กุสลานํ ฐมฺมานํ จิตฺตยา อสมฺโมสาย ภิชฺชโยภาวาย
 เวปฺปุลลํ ภาวนาปาริปุริยา^๑ จฺหนํ ชเนติ วายมฺติ, วิริยํ อารภติ,
 จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทฺหติติ เอวํ อลีนจิตฺโต อุกุสฺสิตฺวตฺตติ.

อถว “กามํ ตฺโจ จ นฺหารุ จ อญฺจิ จ อวสฺสสฺส^๒ สรีเร”
 อุปสฺสสฺส^๓ มํสโลหิตํ, ยนฺตํ ปุริสธามเณ ปุริสพเลณ ปุริสวิริเยณ
 ปุริสปรกฺกเมณ ปตฺตพฺพํ, น ตํ อปาปฺณิตฺวา^๔ วิริยสฺส สณฺจํ^๕
 ภวิสฺสตีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทฺหติ, เอวมปิ อลีนจิตฺโต อุกุสฺสิตฺวตฺตติ.

“น ตาวาหํ อิมํ ปลลํ กํ ภินฺทิสฺสามิ, ยาว เม น
 อณุปฺปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมฺจุจิสฺสตีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทฺหติ,
 เอวมปิ อลีนจิตฺโต อุกุสฺสิตฺวตฺตติ.

^๑ จ.,เท. ภาวนาย ปาริปุริยา

^{๓-๓} สฺยา. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๔ สฺยา. จานํ

^๒ จ.,เท. อวสฺสสฺส

^๕ สฺยา. ปาปฺณิตฺวา

‘นาสุสิสฺส^๑ น ปิวิสฺสามิ วิหารโต น นิภขมึ^๒
 นปี ปสฺส นีปาเตสฺส ตณฺหาสลฺเล อนฺนุหเตติ
 จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอมปิ อลีนจิตฺโต อกุสีตวฺตฺติ.

“น ตาวาหิ อิมมฺหา อาสนา อุกฺกหิสฺสามิ, ยาว เม น
 อนฺนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมฺภจิสฺสตีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ,
 เอมปิ อลีนจิตฺโต อกุสีตวฺตฺติ.

“น ตาวาหิ อิมมฺหา จงฺกมา โอโรหิสฺสามิ, วิหารา
 นิภขมิสฺสามิ, อทฺธโยคา นิภขมิสฺสามิ, ปาสาทา นิภขมิสฺสามิ,
 หมมียา นิภขมิสฺสามิ, คุหาย นิภขมิสฺสามิ, เลณา นิภขมิสฺสามิ,
 กุฎฺฐิยา นิภขมิสฺสามิ, กุฎฺฐาคารา นิภขมิสฺสามิ, อฏฺฐา นิภขมิสฺสามิ,
 มาพา นิภขมิสฺสามิ, อุทฺทณฺหา นิภขมิสฺสามิ, อฏฺฐจฺฉานสาลาเย
 นิภขมิสฺสามิ, มณฺฑปา นิภขมิสฺสามิ, รุกฺขมฺมูลา นิภขมิสฺสามิ, ยาว
 เม น อนฺนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมฺภจิสฺสตีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ
 ปทหติ, เอมปิ อลีนจิตฺโต อกุสีตวฺตฺติ.

“อิมสฺมีเยว ปุพฺพณฺหสมเย อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ
 สมหาหริสฺสามิ อธิคฺจจิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ สจฺฉนิกิริสฺสามีติ จิตฺตํ
 ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอมปิ อลีนจิตฺโต อกุสีตวฺตฺติ. อิมสฺมีเยว
 มชฺฌนุติกสมเย^๓ ยเปยฺ สายนฺหสมเย ยเปยฺ ปุเรภตฺตํ ยเปยฺ
 ปจฺฉนภตฺตํ ยเปยฺ ปุริมยามะ^๔ ยเปยฺ มชฺฌิมยามะ^๕ ยเปยฺ
 ปจฺฉิมยามะ^๖ ยเปยฺ กาเพ ยเปยฺ ชฺชุนฺเห ยเปยฺ วสฺเส ยเปยฺ
 เหมนฺเต ยเปยฺ คิมฺเห ยเปยฺ ปุริเม วโยชนฺเช ยเปยฺ มชฺฌิเม

^๑ สฺยา. นาสุสิสฺส

^๓ จ.,เท. มชฺฌนุติกสมเย, เอมปิปริ.ิ.

^๔ จ.,เท. มชฺฌิมยาม ...

^๒ จ.,เท. นิภขเม

^๕ จ.,เท. ปุริมยาม ...

^๖ จ.,เท. ปจฺฉิมยาม ...

วโยขนฺธะ ๔เป๔ ปจฺฉิเม วโยขนฺธะ อริยธมฺมํ อหริสฺสามิ
 สมหาริสฺสามิ อริคจฺฉิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ สจฺฉนิกริสฺสามิตี จิตฺตํ
 ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวมปิ อลีนจิตฺโต อกฺขีตวฺตฺติ.

ทพฺพหนิกฺกโม **ถามพฺลุปฺปนโนติ** **ทพฺพหนิกฺกโมติ**^๑ โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ทพฺพสมาทาโน อโหสิ กุสเลสุ ฐมฺเมสุ
 อวฺภูจิตฺตสมาทาโน กายสุจฺริเต วจฺสีสุจฺริเต มโนสุจฺริเต ทานสํวิภาเค
 สีลสมาทาเน อโปสถูปวาเส เมตฺตเตยฺยตาย^๒ เปตฺตเตยฺยตาย
 สามณฺณตาย พุทฺธมณฺณตาย กุเลเชวฺหฺจายิตาย^๓ อณฺเฏตรณฺณตเรสุ
 อธิกุสเลสุ ฐมฺเมสุติ **ทพฺพหนิกฺกโม**. **ถามพฺลุปฺปนโนติ** โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถาเมเน จ พเลเน จ วิริเยเน จ ปรกกฺกเมเน จ
 [๔] อูปโต โหติ สมุเปโต อูปาคโต สมุปาคโต อูปปนโน
 สมุปปนโน สมณฺณาคโตติ **ทพฺพหนิกฺกโม** **ถามพฺลุปฺปนโน**. เอโก
 จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“อารทฺธวิริโย ปรมตฺถปตฺติยา
 อลีนจิตฺโต อกฺขีตวฺตฺติ
 ทพฺพหนิกฺกโม ถามพฺลุปฺปนโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๕๕] **ปฏิสสุถานํ ฌานมริณฺจมาน**
ฐมฺเมสุ นิจฺจํ อนุธมฺมจาโร
อาทีนํ สมฺมสิตา ภเวสุ
เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๔)

^๑ ฉ., เท. ยอ ปาโจ น ทิสฺสติ.^๒ ฉ., เท. มตฺตเตยฺยตาย^๓ สุยา. กุเลเชวฺหฺจายิกาย^๔ ฉ., เท. ปญฺญา จ

ปฏิสลดานํ ฌานมริณฺจมาโนติ โส ปจฺเจกสมพฺพุทฺโธ
 ปฏิสลดานารามो โหติ ปฏิสลดานรโต อชฺฌตฺตํ เจโตสมณฺณยุตฺโต
 อนิรากตฺตมาโน วิปสฺสนาย^๑ สมฺนาคโต พุรฺรเหตา สฺสญาณาคาราณํ
 ฌายี ฌานรโต เอกตตฺตมฺณยุตฺโต สทตฺตถรรุโกติ ปฏิสลดานํ.^๒
 ฌานมริณฺจมาโนติ:^๓ โส ปจฺเจกสมพฺพุทฺโธ ทวีริ การณฺเหติ ฌานํ
 น ริณฺจติ;^๔ อนุปฺปนฺนสฺส วา ปจฺมสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย
 ยุตฺโต ปยุตฺโต สํยุตฺโต आयุตฺโต สมายุตฺโต, อนุปฺปนฺนสฺส วา
 ทุตฺติยสฺส ฌานสฺส อปฺเปยฺ อนุปฺปนฺนสฺส วา ตตฺติยสฺส ฌานสฺส
 อปฺเปยฺ อนุปฺปนฺนสฺส วา จตฺตตฺถสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย ยุตฺโต
 ปยุตฺโต สํยุตฺโต आयุตฺโต สมายุตฺโตติ เอวํปิ ฌานํ น ริณฺจติ.^๕
 อถวา อุปฺปนฺนํ วา ปจฺมํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลลิกโรติ,
 อุปฺปนฺนํ วา ทุตฺติยํ ฌานํ อปฺเปยฺ อุปฺปนฺนํ วา ตตฺติยํ ฌานํ อปฺเปยฺ
 อุปฺปนฺนํ วา จตฺตตฺถํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลลิกโรตฺติติ เอวํปิ
 ฌานํ น ริณฺจติ^๖ ปฏิสลดานํ ฌานมริณฺจมาโน.

ธมฺเมสุ นิจุจํ อนุธมฺมจารีติ ธมฺมา วุจฺจนฺติ จตฺตารโ
 สติปฏฺฐานา อปฺเปยฺ อริโย อญฺญจฺติโก มคฺโค. กตเม อนุธมฺมา.
 สมฺมาปฏฺธิปทา อนุโลมปฏฺธิปทา^๗ อปฺจจฺเณกปฏฺธิปทา อนุวตฺถปฏฺธิปทา
 ธมฺมานุธมฺมปฏฺธิปทา สีเลสุ ปรีปฺปริการิตา อินฺทริเยสุ คฺคตฺตทวารตา
 โภชเน มตฺตถณฺณตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชฺฌณํ, อิมे วุจฺจนฺติ
 อนุธมฺมา. ธมฺเมสุ นิจุจํ อนุธมฺมจารีติ ธมฺเมสุ นิจุจกัลลํ ฐวากัลลํ^๘
 สตตํ สมิตํ อพฺโพกิณฺณ^๙ โปชานุโปช^{๑๐} อุทกฺกมฺมิกชาตํ^{๑๑} อวิจิ

^{๑-๑} สฺยา. อิมะ ปาชา น ทิสฺสนฺติ.

^๓ สฺยา. เอวํ ฌานมริณฺจติ

^๔ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสนฺติ.

^๖ น., เท. โปชฺชานุโปชฺช

^๒ สฺยา. ฌานมริณฺจติ, เอวํปฺปิริ.

^๔ น., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสนฺติ.

^๖ น., เท. อวิกิณฺณ

^๘ น., เท. อุทกฺกมฺมิกชาตํ

สนฺตติ^๑ สหิตํ ผุสฺสิตํ ปุเรภตฺตํ ปจฺจนาภตฺตํ ปุริมยาเม มชฺฌิมยาเม
 ปจฺจิมยาเม กาเพ ชฺฌนฺเห วสฺเส เหมนฺเต คิมฺเห ปุริเม วโยชนฺเช
 มชฺฌิมเ วโยชนฺเช ปจฺจิมเ วโยชนฺเช จรติ วิจรติ อิริยติ วตฺเตติ
 ปาเลติ ยเปติ ยาเปตฺติติ ฐมฺเมสุ นิจฺจํ อนุชฺชมฺมจาริ.

อาทีนํ สมฺมสิตา ภเวสฺสุติ 'สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ
 อาทีนํ สมฺมสิตา ภเวสฺสุ, 'สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ 'สพฺเพ
 ฐมฺมา อนตฺตาติ ฯเปฯ 'ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพหนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ
 อาทีนํ สมฺมสิตา ภเวสฺสุติ อาทีนํ สมฺมสิตา ภเวสฺสุ. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“ปฏฺฐิสฺสลาณํ ฌานมริณฺจมาโน
 ฐมฺเมสุ นิจฺจํ อนุชฺชมฺมจาริ
 อาทีนํ สมฺมสิตา ภเวสฺสุ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๕๖] ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยํ อปฺปมตฺโตติ
 อเนลมฺภูโค^๒ สุตฺวา สติมา^๓
 สงฺขาตธมฺโม นียโต ปธานวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป.

(๕)

ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยํ อปฺปมตฺโตติ ตณฺหาติ รุปตณฺหา
 สทฺทตณฺหา คณฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฐมฺมตณฺหา.
 ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยณฺนฺติ ราคกฺขยํ โทสกฺขยํ โมหกฺขยํ คตฺติกฺขยํ
 อุปฺปตฺตติกฺขยํ ปฏฺฐิสฺสณฺธิกฺขยํ ภวกฺขยํ สํสาร์กฺขยํ วฏฺฏกฺขยํ อิจฺฉณฺโต
 ปตฺถยณฺนฺโต [๔] อภิชฺชปฺปนฺโตติ ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยํ. อปฺปมตฺโตติ:

^๑ ฉ., เท. อวิจฺสนฺตติสฺสิตํ

^๓ ฉ., เท. สติมา, เอวฺมปริปิ.

^๒ ฉ., เท. อเนลมฺภูโค, เอวฺมปริปิ.

^๔ ฉ., เท. สาทิยณฺโต ปิหฺยณฺโต

โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ สกุกจจการี สาตจจการี ๕เปย ๑ปฺปมตฺโต^๑
 กุสเลสุ ฌมฺเมสุติ ตณฺหกขยํ ปตฺถยํ ๑ปฺปมตฺโต.

อนลฺมฺโค **สุตฺวา** **สตีมาตี** **อนลฺมฺโคตี** โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 ปณฺทิตो ปญฺญา พุทฺธิมา ฌาณํ วิภาวํ เมชาวํตี อนลฺมฺโค.^๒
สุตฺวาตี โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ พหุสฺสุโต โหตี สุตฺธโร สุตฺสนฺนิจโย,
 เย เต ฌมฺมา อาทิกถยาณา มชฺฌเมกถยาณา ปรีโยสานกถยาณา
 สาตถา^๓ สพฺพญชฺชา^๔ เกวลปรีปฺญณํ ปรีสุทฺธํ พุรหมจฺริยํ อภิวทฺหตี,
 ตถารูปาสฺส ฌมฺมา พหุสฺสุตา โหตี ธตา^๕ วจฺสา ปรีจิตา
 มนฺसानุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิจยา สุปฺปฏิวิทฺธาตี^๖ **สุตฺวา.**^๖ **สตีมาตี** โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ สตีมา โหตี ปรมเณ สตีเนปฺกเกณ สมฺนฺนาคตฺโต^๗
 จิรคตฺมปิ จิรภาสิตมฺปิ สรีตาตี^๘ **อนลฺมฺโค** **สุตฺวา** **สตีมา.**

สงฺขาตฺตมฺโม **นียโต** **ปชานวาตี** **สงฺขาตฺตมฺโม** วุจฺจตี ฌาณํ,
 ยา ปญฺญา ปชานนา ๕เปย ๑โมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ.
สงฺขาตฺตมฺโมตี โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ **สงฺขาตฺตมฺโม** ฌาตฺตมฺโม
 ตฺถิตตฺมฺโม ตีริตตฺมฺโม วิภูตตฺมฺโม วิภาวิตตฺมฺโม ‘สพฺเพ สงฺขารา
 อนิจฺจาตี ๕เปย ‘ยงฺกิญฺจิ สมฺพทฺยตฺมมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธตฺมมฺนฺติ
 สงฺขาตฺตมฺโม ฌาตฺตมฺโม ตฺถิตตฺมฺโม ตีริตตฺมฺโม วิภูตตฺมฺโม
 วิภาวิตตฺมฺโม. อถฺวา ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส [^๙] ขนฺธา
 สงฺขาตา,^{๑๐} ชาติโย สงฺขาตา, อายตฺตานี สงฺขาตานี. คตีโย สงฺขาตา,
 ๑ปฺปตฺตีโย สงฺขาตา, ปฏิสนฺธิโย สงฺขาตา, ภาว สงฺขาตา, สํสारा

^๑ ฉ.,เท. ๑ปฺปมาโท

^{๓-๔} ฉ.,เท. สาตถํ สพฺพญชฺชน, เอวมฺปรีปิ.

^๕ สฺยา. สุปฺปฏิวิทฺธา

^๗ ฉ.,เท. สมฺนฺนาคตตฺตา

^๘ ฉ.,เท. จ

^๒ ฉ.,เท. ๑ยํ ปาโง น ทิสฺสตี.

^๔ ฉ.,เท. ชาติตา

^๖ ฉ.,เท. ๑ยํ ปาโง น ทิสฺสตี.

^๘ ฉ.,เท. สรีตา อนุสฺสรีตาตี

^{๑๐} ฉ.,เท. สงฺขิตฺตา, เอวมฺปรีปิ.

สงฺขาตา, วมฺมฺวา สงฺขาตา. อถว [๑] ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 ขนฺธปริยฺนเต จิโต, ธาตุปริยฺนเต จิโต, อายตนปริยฺนเต จิโต,
 คติปริยฺนเต จิโต, อุปฺปตฺติปริยฺนเต จิโต, ปฏฺยสนฺธิปริยฺนเต จิโต,
 ภาวปริยฺนเต จิโต, สํสาร์ปริยฺนเต จิโต, วมฺมฺวปริยฺนเต จิโต,
 สงฺขารปริยฺนเต จิโต, อนฺติมภาเว จิโต^๒ อนฺติมเทหฺสโร
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ.

ยสฺสาย^๓ ปจฺฉิมโก ภาโว จริโมยํ สมุสฺสโย

ชาติชรามรณสํสાર,^๔ นตฺถิ ตสฺส ปนฺนพฺภาวติ

[๕] สงฺขาตธมฺโม.

นียโตติ นียามา วุจฺจนฺติ จตฺตารโ อริยมคฺคา. จตฺตฺหิ
 อริยมคฺเคหิ สมฺนฺนาคโตติ นียโต, อริยมคฺเคหิ^๖ นียามํ ปตฺโต
 สมฺปตฺโต [๗] ผุสฺสโต สจฺฉิกโตติ^๘ นียโต. **ปธานวาติ** ปธานํ
 วุจฺจติ วิริยํ, โย^๙ เจตฺโส วิริยารมฺภโก นิทุกฺโข ปรกฺกโข อฺยุยาโม
 วายาโม อฺสุสาโห อฺสุโสพฺพหิ ธาโม ฐิติ อสฺสิลปรกฺกโข
 อนิกฺขิตตฺตจฺจนฺตทา อนิกฺขิตตฺตฐรฺตทา ฐรฺสมฺปคฺคาโห วิริยํ วิริยฺนฺทฺริยํ
 วิริยพลํ สมฺมาวายาโม. โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ อิมินา ปธานเณ
 อฺเปโต สมฺเปโต อฺปากโต สมฺปากโต อฺปฺปนฺโน สมฺปฺปนฺโน
 สมฺนฺนาคโต, ตสฺมา โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ปธานวาติ สงฺขาตธมฺโม
 นียโต ปธานวา. เอโก จเร ขคฺคฺวิสาณกปฺโป. เตนาห โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ ฉ., เท. โส

^๓ ฉ., เท. ตสฺสาย

^๕ ฉ., เท. ตํการณา ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๗ ฉ., เท. อธิคโต

^๘ ฉ., เท. โส

^๒ ฉ., เท. อิมเ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๔ ฉ., เท. ชาติมรณสํสાર

^๖ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๘ ฉ., เท. สจฺฉิกโต ปตฺโต นียามํ

“ตณฺหกุขยํ ปตฺถยํ อปฺปมตฺโต
 อเนลฺมฺโค สุตฺวา สติมา
 สงฺฆาตธมฺโม นียโต ปธานฺวา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

[๑๕๗] “สีโหว สทฺเทสฺส อสนฺตสนฺโต
 วาโตว ชาลฺมฺหิ อสฺซขมาโน
 ปทุมํว โตเยน อลิมฺปมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. (๖)

สีโหว สทฺเทสฺส อสนฺตสนฺโตติ ยถา สีโห มิคราชา สทฺเทสฺส
 อสนฺตาสี อปริสนฺตาสี อนฺตฺราสี อนฺพุพิคฺโค อนฺสฺสูกิ^๑
 อนฺตฺราโส อภิรุ^๒ อจฺฉมฺภิ อนฺตฺราสี อปลาเย; ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปิ
 สทฺเทสฺส อสนฺตาสี อปริสนฺตาสี อนฺตฺราสี อนฺพุพิคฺโค อนฺสฺสูกิ
 อนฺตฺราโส อภิรุ อจฺฉมฺภิ อนฺตฺราสี อปลาเย ปหฺนินฺนภยเกรว
 วิคตโลมฺหฺโส วิหฺรตีติ สีโหว สทฺเทสฺส อสนฺตสนฺโต.

วาโตว ชาลฺมฺหิ อสฺซขมาโนติ วาโตติ ปุรตฺถิมา วาตา
 ปจฺฉิมา วาตา อุตฺตฺรา วาตา ทกฺขิณา วาตา สรชฺชา^๓ วาตา^๓
 สีตา วาตา อุณฺหา วาตา ปริตฺตา วาตา อธิมตฺตา วาตา
 กาลวาตา^๔ เวรมฺภวาตา ปกฺขิวาตา สุปฺณณฺวาตา ตาลปฺณณฺวาตา
 วิรูปฺณวาตา. ชาลํ วุจฺจติ สุตฺตชาลํ. ยถา วาโต ชาลฺมฺหิ น
 สซฺชติ น คยฺหติ^๔ น พชฺฌติ น ปลิพชฺฌติ; เอวเมว เทว
 ชาลา: ตณฺหาชาลญฺจ ภิญฺจิชาลญฺจ ยเปยฺย อิทํ ตณฺหาชาลํ ยเปยฺย

^๑ ฉ., เท. อนฺสฺสูกิ, เอวฺมฺปฺริปิ.

^๒ ฉ., เท. อภิรุ, เอวฺมฺปฺริปิ.

^{๓-๓} สฺยา. อิมํ ปาจา น ทิสฺสนฺติ. ฉ., เท. อรชฺชา วาตา

^๔ ฉ., เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๕ ฉ., เท. คณฺหาติ, เอวฺมฺปฺริปิ.

อิหํ ทิฏฺฐิชาลํ, ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส ตณฺหาชา ปหีนํ,
 ทิฏฺฐิชาลํ ปฏฺินิสฺสग्งจํ, ตณฺหาชาลสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิชาลสฺส
 ปฏฺินิสฺสग्งจตฺตา โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ รุปํ น สหฺชติ สหฺเท น
 สหฺชติ ๕เปยฺ ทิฏฺฐสฺส ตมฺตวิญญาตพฺเพ สุทฺธเมสฺสุ น สหฺชติ น
 คยฺหติ น พหุณฺณติ น ปลิพฺพณฺณติ นิกฺขนฺโต นิสฺสग्งจํ วิปฺปมฺตฺโต
 วิสํยุตฺโต วิมฺริยาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ วาโตว ชาลมฺหิ
 อสฺสชฺชมาโน.

ปทุมวํ โตเยน อลิมฺปมานติ ปทุมํ วุจฺจติ ปทุมปฺปผํ.
 โตยํ วุจฺจติ อุทกํ. ยถา ปทุมปฺปผํ โตเยน น ลิมฺปิยติ^๑ [๒]
 อลิตฺตํ อปฺลิตฺตํ^๓ อนฺนปฺลิตฺตํ; เอวเมว เทว เลปา: ตณฺหาเลโป จ
 ทิฏฺฐิเลโป จ ๕เปยฺ อยํ ตณฺหาเลโป ๕เปยฺ อยํ ทิฏฺฐิเลโป, ตสฺส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส ตณฺหาเลโป ปหีนํ ทิฏฺฐิเลโป ปฏฺินิสฺสग्งจํ,
 ตณฺหาเลปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิเลปสฺส ปฏฺินิสฺสग्งจตฺตา โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ รุปํ น ลิมฺปติ สหฺเท น ลิมฺปติ ๕เปยฺ
 ทิฏฺฐสฺส ตมฺตวิญญาตพฺเพสุ ทฺธเมสฺสุ น ลิมฺปติ [๔] นฺนปฺลิมฺปติ
 อลิตฺโต อนฺนปฺลิตฺโต^๔ นิกฺขนฺโต นิสฺสग्งจํ วิปฺปมฺตฺโต วิสํยุตฺโต
 วิมฺริยาทิกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ ปทุมวํ โตเยน อลิมฺปมานโน.
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาหฺ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“สีโหว สหฺเทสฺสุ อสนฺตสนฺโต
 วาโตว ชาลมฺหิ อสฺสชฺชมาโน
 ปทุมวํ โตเยน อลิมฺปมานโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

^๑ ฉ., เท. ลิมฺปติ

^๓ สุยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ สุยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. น ปฺลิมฺปติ น อุปฺลิมฺปติ

^๔ ฉ., เท. น ปฺลิมฺปติ

[๑๕๘] “สีโห ยถา ทาฬลีส ปสยห
 ราชา มิคานัง อภิกุญย จารี,
 เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานิ
 เอโก จเร ขฤควิสาณกปโป.

(๗)

สีโห ยถา ทาฬลีส ปสยห ราชา มิคานัง อภิกุญยจารีติ ยถา
 สีโห มิคราชา ทาฬลีส ทาฬวูโธ สฬเพ ตีรจฺฉานคเต ปาณ
 อภิกุญย อภิกวิตฺวา อชฺโฆตฺถริตฺวา ปรียาทียิตฺวา มหฺทิตฺวา จรติ
 วิจรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ; เอวเมว^๑
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปี ปณฺณวฬีส ปณฺณวูโธ สฬพฺพาณญฺเต [๒]
 ปณฺณาย อภิกุญย อภิกวิตฺวา อชฺโฆตฺถริตฺวา ปรียาทียิตฺวา
 มหฺทิตฺวา จรติ วิจรติ อิริยติ วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ
 สีโห ยถา ทาฬลีส ปสยห ราชา มิคานัง อภิกุญย จารี.

เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานีติ ยถา สีโห มิคราชา
 อรณฺณวนปตฺถานิ อชฺโฆคาคเหตฺวา^๓ จรติ วิหฺรติ อิริยติ วตฺเตติ
 ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ; เอวเมว^๔ ปจฺเจกสมฺพุทฺโธปี อรณฺณวนปตฺถานิ
 ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสเวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโขมฺसानิ
 วิชนฺวาทานิ มนุสฺสสราหเสยฺยกานิ ปฏฺฐิสลฺลานสารูปฺปานิ. โส เอโก
 คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสิตฺติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก
 คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก^๕ อภิกุณฺมติ,^๕ เอโก ปฏฺฐิกุณฺมติ, เอโก
 รโห นิสิตฺติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหฺรติ อิริยติ
 วตฺเตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานิ.
 เอโก จเร ขฤควิสาณกปโป. เตนหา โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

^๑ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น . ทิสฺสติ.

^๒ ฉ., เท. ปุคฺคเล

^๓ ฉ., เท. อรณฺณวนมฺชฺโฆคาคเหตฺวา, เอวมฺปรีปี.

^๔ ฉ., เท. อยู่ ปาโจ น . ทิสฺสติ.

^๕ ฉ., เท. อิมะ ปาจา น . ทิสฺสนฺติ.

“สีโห ยถา ทาจพลี ปสยห
 ราชา มิคานํ อภิภุยุย จาริ
 เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานิ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

[๑๕๕] “เมตฺตํ อุเปกฺขํ กรุณฺณํ วิมุตฺตี
 อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาลเ
 สพฺเพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ. (๘)

เมตฺตํ อุเปกฺขํ กรุณฺณํ วิมุตฺตี อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาลเ
 โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ฝริตฺวา
 วิหฺรติ, ตถา ทฺวติยํ ๕เปยฺ ตถา ตติยํ ๕เปยฺ ตถา จตุตฺถํ ๕เปยฺ
 อิติ อุทฺธมฺโห ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตฺตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ
 เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปฺปเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน
 อพฺยาปชฺฌเณน^๑ ฝริตฺวา วิหฺรติ, กรุณฺณาสหคเตน เจตสา ๕เปยฺ
 มุทิตาสหคเตน เจตสา ๕เปยฺ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ
 ฝริตฺวา วิหฺรติ, ตถา ทฺวติยํ ๕เปยฺ ตถา ตติยํ ๕เปยฺ ตถาจตุตฺถํ
 ๕เปยฺ อิติ อุทฺธมฺโห ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตฺตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ
 อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปฺปเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน
 อพฺยาปชฺฌเณน ฝริตฺวา วิหฺรติ^๒ เมตฺตํ อุเปกฺขํ กรุณฺณํ วิมุตฺตี
 อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาลเ.

สพฺเพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโนติ เมตฺตาทินํ^๒ ภาวิตตฺตา, เป
 ปฺรตฺติมาย ทิสาย สตฺตา, เต อปฺปปฏิญฺญา โหนฺติ; เป ปจฺจิมาย

^๑ ฉ.,เท. อพฺยาปชฺเชน, เอวมฺปริปิ.

^๒ ฉ.,เท. เมตฺตตาย

ทิสาย สตุตา ๕เปยฺ เย อุตฺตราย ทิสาย สตุตา ๕เปยฺ เย
 ทกฺขิณาย ทิสาย สตุตา ๕เปยฺ เย ปฺรตฺติมาย อนุทิสาย สตุตา
 ๕เปยฺ เย ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สตุตา ๕เปยฺ เย อุตฺตราย
 อนุทิสาย สตุตา ๕เปยฺ เย ทกฺขิณาย อนุทิสาย สตุตา ๕เปยฺ
 เย อโธคมาย^๑ ทิสาย สตุตา ๕เปยฺ เย อุมฺปริมาย ทิสาย
 สตุตา ๕เปยฺ เย ทสฺสุ ทิสาสฺสุ วิทิสาสฺสุ^๒ สตุตา, เต
 อปฺปฏิกฺกุลา โหนฺติ [^๓]. สพฺเพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโนติ สพฺเพน
 สตุตฺตโลเกน^๔ อวิรุชฺฌมาโน อปฺปฏีวิรุชฺฌมาโน อฆฺมฏฺฐิยมาโน^๕
 อปฺปฏีหณฺณมาโนติ สพฺเพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปฺโป. เตนาหฺ โส ปจฺเจกสมฺพทฺโธ

“เมตฺตํ อูเปกฺขํ กรุณฺ วิมุตฺตี
 อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาเล
 สพฺเพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ.

[๑๖๐] “ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ
 สนฺทาลยิตฺวาน สลฺโลชนานิ
 อสนฺตํ จีวิตสงฺขยมฺหิ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. (๙)

ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหนฺติ ราคนฺติ โย ราโค
 สาราโค ๕เปยฺ อภิชฺฌา โลโก อกุสลมฺมัลลํ. โทสนฺติ โย จิตฺตสฺส

^๑ ฉ., เท. เหนือจิมาย ^๒ ฉ., เท. อัย ปาโง น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ., เท. กรุณาย ภาวิตตฺตา ... ๕เปยฺ มุทิตาย ภาวิตตฺตา ... ๕เปยฺ อูเปกฺขาย ภาวิตตฺตา
 เย ปฺรตฺติมาย ทิสาย สตุตา ๕เปยฺ เย ทสฺสุ ทิสาสฺสุ สตุตา เต อปฺปฏิกฺกุลา โหนฺติ.

^๔ ฉ., เท. โลเกน ^๕ ฉ., เท. อนาฆาตียมาโน

อาชาโต ๔เปย จณฺทิกุกํ อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส.
 โมโหติ ทุกฺเข อฉาณํ ๔เปย อวิชฺชาลํจฺจํ โมโห อกฺขลํมฺลํ.
 รากณฺจ โทสณฺจ ปหาย โมหนฺติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ รากณฺจ
 โทสณฺจ โมหณฺจ ปหาย ปชฺหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยณฺตีกิริตฺวา
 อนภาวํคเมตฺวาติ รากณฺจ โทสณฺจ ปหาย โมหํ.

สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโฆชนานิติ ทส สณฺโฆชนานิ:
 กามราคสณฺโฆชนํ ปฏฺวิฬสณฺโฆชนํ ๔เปย อวิชฺชาสณฺโฆชนํ.
 สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโฆชนานิติ [^๑] สณฺโฆชนานิ สนฺทาลยิตฺวาน^๒
 ปทาลยิตฺวาน สมฺปทาลยิตฺวาน ปชฺหิตฺวาน วิโนเทตฺวาน
 พฺยณฺตีกิริตฺวาน อนภาวํคเมตฺวานาติ สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโฆชนานิ.

อสนฺตสํ ชีวิตสงฺขยมฺหิติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 ชีวิตปริโยसानเ อสนฺตาสี อปฺริสนฺตาสี^๓ อนฺตฺราสี อนฺพุพิคฺโค
 อนฺตฺราสี อนฺตฺราโส อภิรฺ อจฺฉมฺภิ อนฺตฺราสี อปฺลาयी ปหฺินภายเภาโร
 วิคตโลมฺหํโสติ [^๔] อสนฺตสํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ. เอโก จเร
 ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“รากณฺจ โทสณฺจ ปหาย โมหํ
 สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโฆชนานิ
 อสนฺตสํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

^๑ ฉ., เท. ทส^๓ ฉ., เท. อยํ ปาโง น ทิสฺสติ.^๒ ฉ., เท. สนฺทาลยิตฺวา^๔ ฉ., เท. วิหฺรตฺติ

[๑๖๑] “ภขฺนฺติ เสวณฺติ จ การณฺตถา
 นิฏฺการณฯ ทูลลภา อหฺข มิตฺตา
 อตฺตตฺถปณฺณฯ อสฺสจฺจิ มนุสฺสา
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป. (๑๐)

ภขฺนฺติ เสวณฺติ จ การณฺตถาติ อตฺตตฺถการณฯ ปฺรตฺถการณฯ
 อุภยตฺถการณฯ ทิฏฺฐจฺจมมิกตฺถการณฯ สมฺปฺรยายิกตฺถการณฯ
 ปฺรมตฺถการณฯ ภขฺนฺติ สมฺภขฺนฺติ เสวณฺติ นิเสวณฺติ^๑ สํเสวณฺติ^๒
 ปฏฺวิเสวณฺตีติ ภขฺนฺติ เสวณฺติ จ การณฺตถา. นิฏฺการณฯ ทูลลภา
 อหฺข มิตฺตาติ เทว มิตฺตา อาคาริกมิตฺโต^๓ จ อนาคาริกมิตฺโต จ
 ๔เปยฺย อยฺย อาคาริกมิตฺโต ๔เปยฺย อยฺย อนาคาริกมิตฺโต. นิฏฺการณฯ
 ทูลลภาอหฺข มิตฺตาติ อิเม เทว มิตฺตา อการณฯ [“] อเหตุ
 อปฺปจฺจยา ทูลลภาติ [“] นิฏฺการณฯ ทูลลภา อหฺข มิตฺตา.

อตฺตตฺถปณฺณฯ อสฺสจฺจิ มนุสฺสาติ อตฺตตฺถปณฺณฯติ อตฺตโน
 อตฺถาย อตฺตโน เหตุ อตฺตโน ปจฺจยา อตฺตโน การณฯ ภขฺนฺติ
 สมฺภขฺนฺติ เสวณฺติ นิเสวณฺติ สํเสวณฺติ ปฏฺวิเสวณฺติ^๔ อจฺจเรณฺติ
 สฺมาจเรณฺติ ปยฺยรฺปาสฺนฺติ ปุจฺจณฺติ^๕ ปรีปญฺหนฺตีติ อตฺตตฺถปณฺณฯ.
 อสฺสจฺจิ มนุสฺสาติ อสฺสจฺจิฯ กายกมฺเมณ สมฺนฺนาคตาติ อสฺสจฺจิ มนุสฺสา.
 อสฺสจฺจิฯ วจฺจิกมฺเมณ สมฺนฺนาคตาติ อสฺสจฺจิ มนุสฺสา. อสฺสจฺจิฯ
 มโนกมฺเมณ สมฺนฺนาคตาติ อสฺสจฺจิ มนุสฺสา. อสฺสจฺจิฯ ปาณาติปาเตน
 ๔เปยฺย อสฺสจฺจิฯ อทินฺนาทาเนน ๔เปยฺย อสฺสจฺจิฯ กาเมสุ
 มิจฺฉาจาเรน ๔เปยฺย อสฺสจฺจิฯ มุสฺสวาเทน ๔เปยฺย อสฺสจฺจิฯ ปิสฺสุณาย

^{๑-๒} สฺยา. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

^๓ ฉ.,เท. นิฏฺการณฯ

^๔ สฺยา. อยฺย ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ.,เท. อคาริกมิตฺโต, เอวมฺปรีปิ.

^๔ ฉ.,เท. ทูลลภาฯ สฺทูลลภาติ

^๕ ฉ.,เท. ปรีปจฺจณฺติ

วาชาย ๕เปย อสุจียา ผรุสาย วาชาย ๕เปย อสุจินา
 สมุปปลาเปน ๕เปย อสุจียา อภิขุฌาย ๕เปย อสุจินา
 พยาปาเทน ๕เปย อสุจียา มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมณฺหาคตาติ อสุจี้
 มนุสฺสา. อสุจียา เจตนาย สมณฺหาคตาติ อสุจี้ มนุสฺสา. อสุจียา
 ปตฺถนาย สมณฺหาคตาติ อสุจี้ มนุสฺสา. อสุจินา ปณฺธินา
 สมณฺหาคตาติ อสุจี้ มนุสฺสา [*] หีนา นิหีนา ปริหีนา^๒ โอมกา
 ลามกา ชตฺถกา^๓ ปริตฺตาติ อตฺตตฺถปณฺญา อสุจี้ มนุสฺสา.

เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ เอโกติ ๕เปย จเรติ อฏฺฐ
 จริยาโย ๕เปย เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป. เตนาห โส
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

“ภชฺชติ เสวณฺติ จ การณฺตถา,
 นิฏฺการณา ทูลลภา อชฺช มิตฺตา,
 อตฺตตฺถปณฺญา อสุจี้ มนุสฺสา,
 เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโปติ.

จตุตฺถโถ วคฺโค.

เอญฺณวิสตีโม ขคฺควิสาณสุตฺตนิทฺเทโส.^๔

อชฺชิตฺโต ติสฺสเมตฺเตยโย	ปฺปณฺณโก อถ เมตฺตคฺค
โรตโก อุปสํโห จ	นฺนุโท จ อถ เหมโก

* ฉ.,เท. อสุจี้

^๓ ฉ.,เท. ฉตฺถกา

^๒ ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^๔ สฺยา. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

โตเทยฺยกปฺปา ทุมโย	ชตุกณฺณิ จ ปณฺตติโต
ภทฺทราวุธ อุกฺโข จ	โปสาลอฺ จาปิ พุราหฺมณอฺ
โมฆราชา จ เมธาวี	ปิณฑิโย จ มหาอิสิ
โสฬสนนฺ ^๑ ปเนเตสํ	พุราหฺมณานนฺว สาสนํ
ปารายณานํ นิทุเทโส ^๒	ตตฺตกา จ ภวนฺติ หิ
ขคฺควิสาณสูตรตานํ	นิทุเทสาปิ ตตฺเถว ^๓ จ
นิทุเทสา ทูริชา เณฺยฺยา	ปริปฺปณฺณา สุลกฺขิตา. ^๔

สูตรตนิทุเทโส สมตฺโต.

อฺพนิทุเทสปาติ นิฏฺฐิตา.

^๑ ฉ.,เท. โสฬสานํ

^๓ ฉ.,เท. ตเถว

^๒ ฉ.,เท. นิทุเทสา

^๔ สย. สุลักขิตาติ

สถิตินุติปฏิภาณ **จุฑาทกนิคายส**
ฉุพนินทุเทศปาลิยา
ปทานุกุโ

ปทานุกรกโม	ปทุเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปทุเพ/องเก
[อ]		อฏจัน ทํ	๑๔๐/๓๘๐
อกามกามิ	๖๕/๒๐๒	อฏจิจํ โอเวทย	๒๗/๑๑๕
อกามมคัม	๖๕/๒๐๓	อตุตตตตปณฺณ	๑๖๑/๔๓๑
อกาลิกํ	๑๐๘/๓๐๓	อตุตมโน	๑๓๑/๓๖๕
อภิจนํ	๒๘/๑๑๘	อตุตตานุกิฏฺฐิ อุหจจ	๘๘/๒๕๖
อภิจนํ อนาทานํ	๖๓/๑๙๙	อตาริ	๑๖/๗๙
อภิจนํ กามภเว	๒๘/๑๑๘	อตาริ โส	๑๗/๘๑
อภิตฺตยิ โน	๒๑/๑๐๐	อตารุ ชาติณฺจ	๔๘/๑๖๓
อภฺจฺโย	๒๘/๑๑๘	อตารุ	๑๔/๗๔
อภฺโธ	๒๘/๑๑๘	อติจํ อาทิสติ	๘๑/๒๓๓
อภฺชาสิ	๑/๓๑	อถ โโก จรหิ	๑๖/๗๙
อภฺคิวั ททฺธํ	๑๔๘/๓๙๙	อถถจฺจโต	๔๔/๑๕๕
อภฺจจิ	๔๓/๑๕๓	อถถจฺจตสฺส	๔๕/๑๕๖
อภฺมภิ	๑๒๘/๓๕๑	อถถมณฺณาย ฐมฺมณฺณาย	๙๔/๒๗๘
อภฺโธ	๓๑/๔	อถถิ ปณฺนเหเน อากมํ	๑๒/๖๓
อภฺตตตตตจ	๑๓๖/๒๓	อโถ	๙๑/๒๗๓
อภฺตติฏฺฐโ	๙๓/๒๗๗	อถถํ ปเลติ	๔๓/๑๕๓
อณฺณาย	๕๖/๑๘๒	อภฺกิฏฺฐํ	๙๑/๒๗๓
อณฺณาย อตุตตานิ	๑๔๔/๓๙๑	อถททสาสี	๑๑๖/๓๑๒
อณฺณาวินิโมกฺขํ	๗๔/๒๒๐	อทฺธา	๘๒/๑๒
อณฺณํ ทํ	๒๑/๑๐๑	อทฺธา ปสํสาม	๑๓๓/๓๖๕

ปทานุยกโม	ปทุเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปทุเพ/องฺเก
อิทธิเวา	๑๑๙/๓๒๐	อเนกรูปา	๑๘/๙๖
อิทธิเว	๑๑๙/๓๑๙	อเนกรูเปน	๔๘/๑๖๒
อิธิมุตตจิตฺตํ	๑๒๐/๓๒๒	อเนโช	๘๑/๒๓๓
อิธิวณฺ	๙๔/๒๗๘	อเนชํ	๑๒/๖๓
อโร	๒๔/๑๐๙	อเนลมูลิ	๑๔๖/๔๒๒
อทุทกฺขิ	๑๐๒/๒๘๗	อโนมตฺติณฺณ	๕๐/๑๖๗
อนตฺกโร	๑๑๙/๓๒๑	อนนฺณเนยฺโย	๑๔๑/๓๘๒
อนุตฺตราว	๘๙/๒๖๘	อนนฺณโปสี สปทานจารี	๑๕๑/๔๑๐
อนภิชฺฌิตํ เสริตํ	๑๒๖/๓๔๗	อนตฺถทสฺสี	๑๔๓/๓๘๙
อนลฺงฺกิริตฺวา	๑๔๕/๓๙๓	อปนมิสฺสนฺติ	๗๐/๒๑๑
อนวชฺชโรชํ	๑๓๓/๓๖๕	อปฺริทฺยหฺมาโน	๑๔๙/๔๐๐
อนวสฺสโต	๑๔๙/๔๐๐	อปารโต	๑๐๐/๒๘๔
อนาทานํ	๖๓/๑๙๙	อปารา ปารํ	๑๐๑/๒๘๕
อนาญายี	๔๐/๑๔๙	อปารํ	๑๐๐/๒๘๕
อนาวิโล	๘/๕๑	อปฺจุณิ	๖/๔๔
อนาสวา	๕๑/๑๗๐	อปฺจุณิมฺห	๗๗/๑๑
อนาสโว	๑๐๔/๒๙๒	อปฺนพฺภวาย	๙๐/๒๗๐
อนาสวํ	๗๔/๒๒๐	อเปกฺขา	๑๒๔/๓๔๑
อนิฆา	๔๗/๑๖๐	อปฺปฏิพทฺตจิตฺโต	๑๕๑/๔๑๐
อนิโฆ	๑๗/๘๑	อปฺปทสฺเส ปหาย	๑๐๕/๒๙๕
อนิสฺสฺสฺสโต โน	๓๘/๑๔๔	อปฺปมตฺตา	๑๔/๗๔
อนีติกํ	๑๐๘/๓๐๓	อปฺปมตฺโต	๒๕/๑๑๑
อนีติหํ	๒๒/๑๐๕	อปฺปสฺสาโท	๑๔๗/๓๙๗
อนุชฺฌมจารี	๑๕๕/๔๒๐	อปฺเปว มํ	๒๗/๑๑๖
อนุสาส พฺรหฺเม	๓๔/๑๓๕	อปฺโปสฺสฺสูกโ	๑๒๙/๓๕๘
อนนฺกรุปมฺปิ ปหาย	๕๑/๑๗๐	อปฺปปฏิโม	๑๒๘/๓๕๑

ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก
อพโล	๘๙/๒๖๘	อสุจี มนุสฺสา	๑๖๑/๔๓๑
อพฺยาปชฺฌมาโน	๓๔/๑๓๕	อเสสฺ	๖/๔๔
อภิกงฺขมานา	๗๑/๒๑๔	อสังฺกุปฺเป	๑๗๔/๓๐
อภิชานมาโน	๓๓/๑๓๓	อสังฺหิรี	๑๗๔/๓๐
อภิชานํ	๘๓/๒๓๘	อสนฺทฺชมาโน	๑๒๔/๓๔๑
อภิชณฺมา	๒๘/๑๑๙	อสนฺตฺตํ	๒๘/๑๑๘
อภิชปฺปนฺติ	๑๕/๗๖	อสนฺตฺสํ	๑๖๐/๔๒๙
อภินนฺทามิ	๒๓/๑๐๗	อหญฺยํ	๑๒๑/๓๒๔
อภินิพฺพุตา	๕๖/๑๘๓	[อา]	
อภิกฺขุย	๖๖/๒๐๑	อาภาโส	๓๔/๑๓๕
อภิกฺขุย สพฺพานิ	๑๓๑/๓๖๒	อาภิณฺจณฺมาสมฺภวํ	๘๔/๒๔๓
อภียาเจ	๗๐/๒๑๑	อาภิณฺจณฺณํ เปกฺขมาโน	๓๙/๑๔๘
อภิริมี	๕๓/๑๗๗	อาภิณฺจณฺณํ นิสฺสิติโต	๔๐/๑๔๙
อภิเลปนํ	๑/๓๒	อาจิภฺข ฐมฺมํ	๖๖/๒๐๔
อภิสทฺทฺชนา	๑๓๕/๓๖๘	อาจิภฺข ฐมฺมํ ยมฺหํ	๘๙/๒๖๘
อภิกฺกนฺตทสฺสาวิ	๘๗/๒๕๕	อาตปฺเป	๓๑/๑๒๘
อริณฺจมาโน	๑๕๕/๔๒๐	อาทานตณฺหํ	๗๒/๒๑๕
อลินฺจิตฺโต	๑๕๔/๔๑๘	อาทานสฺตฺเต	๗๓/๒๑๗
อลโล	๑๕๑/๔๑๐	อาทิจฺจพฺนฺธุนา	๙๙/๒๘๓
อวิชฺชา	๒/๓๒	อาทิจฺจพฺนฺธุสฺส	๑๔๐/๓๘๐
อวิชฺชาย ปเกทฺนํ	๗๔/๒๒๐	อาทิจฺจโจว ปจฺวี	๖๖/๒๐๔
อวิทฺวา	๒๐/๙๘	อาทินฺนํ กามกฺุณฺสฺสุ	๑๓๖/๓๗๐
อวิรุทฺธมาโน	๑๕๙/๔๒๘	อาทินฺนํ สมฺมุสฺสิตา	๑๕๕/๔๒๐
อเนวติ	๑๒๘/๒๒	อาทินฺนํ เสณฺหํ	๑๒๒/๓๓๑
อเวกฺขนฺตํ	๘๗/๒๕๕	อามนฺตนา	๑๒๖/๓๔๗
อสิโต	๓๔/๑๓๕	อายสฺมา	๑/๓๑

ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องเก
อารทฐวิริโย	๑๕๔/๔๑๗	อิสิ	๙๖/๒๘๐
อารมมณํ พุรุหิ	๓๘/๑๔๔	[อี]	
อารณานิ	๑๕๒/๔๑๕	อิสิ	๑๑๒/๓๐๗
อาสวา	๖๙/๒๐๙	[อุ]	
อาสา	๑๔๒/๓๘๘	อุคคหิตํ	๖๗/๒๐๖
อาสีโน	๗๔/๒๒๑	อุททาหุ	๔๔/๑๕๓
อาสีนํ	๑๐๗/๓๐๑	อุทฐํ	๒๔/๑๐๙
อาสีสมานา	๑๓/๗๑	อุปกุกิเลโส	๑๕๒/๔๑๕
อาสีสนุติ	๑๕/๗๖	อุปรีนิทานา	๑๙/๙๖
[อี]		อุปรี น กยิรา	๒๐/๙๘
อิจจา	๕๗/๗	อุปรี กโรติ	๒๐/๙๘
อิจจาสิ อิติ	๕๓/๑๗๗	อุปมา	๑๐๘/๓๐๒
อิณชิตา	๙/๕๕	อุปรฐมตติ	๕/๔๒
อิณชิตํ	๑๗/๙๒	อุปสนฺตา	๕๖/๑๘๒
อิติหิตํ	๕๓/๑๗๗	อุปสนฺโต	๖๘/๒๐๘
อิโต สุตฺวาน	๓๑/๑๒๘	อุปาทียเถ	๗๓/๒๑๗
อิตฺถตํ	๑๓/๗๒	อุเปติ	๒๐/๙๙
อิฐ	๗/๔๖	อุเปกฺขา	๑๕๓/๔๑๗
อิฐ โลเก	๑๒/๖๘	อุเปกฺขาสติสฺสสุทฺธํ	๗๖/๒๒๖
อิธว นิปโก	๓๑/๑๒๘	อุปปนฺนณาโณมฺหิ	๑๔๑/๓๘๒
อิธว สนฺโต	๓๔/๑๓๕	อุภนฺตมภินฺนยา	๙/๕๕
อิมสฺส ฐมฺมปริยายสฺส	๙๔/๒๗๘	อุพาโร	๑๓๙/๓๗๗
อิริยมานํ	๓๒/๑๒๙	[อุ]	
อิริยติ	๑๒๒/๒๑	อุหจฺจ	๘๘/๒๕๖
อิริยํ	๗/๔๕	[เอ]	
อิสโย	๑๒/๖๓	เอกเมกสฺส	๙๔/๒๗๘

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
เอโก (ปัจเจกสมพุทฺธ)	๑๒๑/๓๒๔	โอมติณฺณมนาสว	๑๑๖/๓๑๒
เอโก อหิ	๓๘/๑๔	โอมติณฺณา	๑๐๗/๑๘
เอโก (ภควา)	๑๐๗/๒๙๘	โอมติณฺณ	๗๐/๒๑๑
เอตาทินนุทามิ	๕๒/๑๗๓	โอมมาติจิ	๖๕/๒๐๒
เอเต	๙๗/๒๙๒	โอมเฆ ชาเต	๖๑/๑๙๒
เอเต อลทฺธา	๑๓๓/๓๖๕	โอม	๒๑/๑๐๐
เอเต พุทฺธ	๙๗/๒๙๐	โอมโรปิยวา	๑๓๐/๓๖๐
เอเตสุ	๒๔/๑๐๙	โอมหารยิตฺวา	๑๕๐/๔๐๙
เอตํ	๒๖/๑๑๔	[ก]	
เอตํ ฌาณ	๘๔/๒๔๓	กตทิจฺจุ อณาสว	๗๔/๒๒๐
เอตํ ทิปิ	๖๓/๑๙๙	กถงฺกเถ	๓๓/๑๓๓
เอตํ ภย	๑๓๕/๓๖๘	กถงฺกถา จ	๕๗/๑๘๕
เอตํ เม	๕/๔๒	กถงฺกถาหิ	๓๒/๑๒๙
เอตํ วิทิตฺวา	๓๗/๑๔๑	กถํ ญ	๒๑/๑๐๐
เอวเมตํ	๘๔/๒๔๓	กถํ เนยโย	๘๒/๒๓๖
เอวเมว ตวมปิ	๑๗๗/๓๑๖	กถํ โลก	๘๗/๒๕๕
เอว อภิกฺกนตทสฺสาวิ	๘๗/๒๕๕	กถํ สตสฺส จรโต	๗๙/๒๒๙
เอวํ ตูว	๓๓/๑๓๓	กถํสุ	๔๖/๑๕๙
เอวํ พุตฺติเยน	๑๓๕/๓๖๘	กรุณายมาโน	๓๔/๑๓๕
เอวํ มจฺจุตโร	๑๔๔/๒๕	กฐา	๑๒๐/๓๒๓
เอวํ มุณี	๔๓/๑๕๓	กฐินี	๑๑๙/๓๒๒
เอวํวิหาริ	๒๕/๑๑๑	กฐิจิสฺสุ	๑๔/๗๔
เอส ภียโย	๑๑๘/๓๑๗	กตฺเถตํ	๕/๔๒
[โอ]		กณฺจิ	๓๓/๑๓๓
โอกณฺชหิ	๗๐/๒๑๑	กปฺปณฺชหิ	๗๐/๒๑๑
โอกฺขิตฺตจกฺข	๑๔๙/๔๐๐	กปฺปา	๗๐/๒๑๒

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺเก
กมมารปฺตุโต	๑๓๔/๓๖๗	กุลฺเล กุเล อปฺปฏฺวิพฺพทฺธจิตฺโต	๑๕๑/๔๑๐
กสฺส โน	๙/๕๕	กุลฺลา	๔๗/๑๖๐
กานนํ	๑๐๕/๒๙๕	กุลฺโล	๘/๕๒
กามภเว อสฺสํ	๖๐/๑๘๙	กุหิณฺณจิ	๑๗/๘๑
กามสฺสํ	๑๓๖/๓๗๐	เกนสฺส นปฺปกาสตี	๑/๓๑
กามา	๘/๔๙	เกน โสตา	๓/๓๘
กามาภิชฺชปฺนฺติ	๑๕/๗๖	โก อิทฺ	๙/๕๕
กามา หิ จิตฺรา	๑๓๖/๓๗๐	โก อุมฺนฺต	๙/๕๕
กาเม ปหาย	๓๙/๑๔๖	โกธ สนฺตุสฺสิตฺโต	๙/๕๕
กาเมสฺส	๔๐/๑๔๙	กั นินฺวารณํ	๓/๓๙
กาเมสฺส นากิธิชฺฌเมยฺย	๘/๔๘	กั นิสฺสิตา	๑๒/๖๓
กาเมสฺส พฺรหฺมจริยวา	๑๐/๕๖	กํ พฺรหฺม	๙/๕๕
กาเมสฺส วินย เกร	๖๗/๒๐๖	กัณฺหนํ ตมฺหา	๑๐๙/๓๐๔
กามปฺปสฺสโต	๑๔๓/๓๙๐	กัสฺส ตสฺส มหพฺภยํ	๑/๓๑
การณฺตถา	๑๖๑/๔๓๑	กัสฺส ตสฺส วิจารณํ	๗๗/๒๒๘
กาสาวยตฺถโถ	๑๕๐/๔๐๙	กัสฺส สํโยชโน	๗๗/๒๒๘
กิญฺจณํ	๖๘/๒๐๘	กฺวจิ	๑๐๘/๓๐๒
กิตฺตยิสฺสามิ	๒๒/๑๐๕	[ข]	
กิตฺตยิสฺสามิ คิรํ	๑๐๓/๒๙๐	ขคฺคฺวิสาณกปฺโป	๑๒๑/๓๒๔
กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺตี	๓๕/๑๓๘	ขตฺติยา	๑๒/๖๓
กิสฺส เหตุ	๑๐๒/๒๘๗	ขิฑฺฑา	๑๒๗/๓๔๙
กิสฺสากิเลปนํ	๑/๓๑	ขิฑฺฑํ รัตตี	๑๒๗/๓๔๙
กิสฺสสฺส วิปฺปหาเนน	๗๗/๒๒๘	ขิตฺตํ	๔๓/๑๕๓
กุกฺกุจฺจจัน นินฺวารณํ	๗๕/๒๒๔	[ค]	
กฺโต นุ	๑๘/๘๗	คจฺเณ ปาริ	๑๐๐/๒๘๔
กฺพพฺพนกํ	๑๐๕/๒๙๕	คจฺเณยฺเยว	๙๔/๒๗๘

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
คมิสฺสสิ ทุวํ	๑๑๗/๓๑๖	[ข]	
คมิสฺสสามิ	๑๒๐/๓๒๒	ชตุกณฺณิ	๖๕/๒๐๒
คิรํ วณฺณุปฺสณฺหิตํ	๑๐๓/๒๙๐	ชนฺตุํ	๗๒/๒๑๗
คิหิพนฺธนาณิ	๑๓๐/๓๖๐	ชนฺปเทหิ สงฺกตา	๗๑/๒๑๔
คิหิพฺยณฺชนาณิ	๑๓๐/๓๖๐	ชนา	๔๖/๑๕๙
คฺคฺตฺติณฺหุริโย	๑๔๙/๔๐๐	ชนฺปาภิเลปนํ	๒/๓๒
โคตม นุปรีกํ	๒๖/๑๑๔	ชรสา ปเรเต	๙๒/๒๗๔
โคตมสฺส ยสฺสสิโน	๙๖/๒๕๔	ชรรา	๑๗/๙๕
โคตโม ภูริปญฺญาโน	๑๐๗/๒๙๘	ชรามจฺจุปริกฺขยํ	๖๓/๑๙๙
โคตโม ภูริเมธโส	๑๐๗/๒๙๘	ชรามจฺจุปเรตานํ	๖๑/๑๙๒
คณฺโฑ	๑๔๗/๓๙๗	ชรํ สีตา	๑๓/๗๑
[จ]		ชรสฺส ฐปํ	๙๐/๒๗๐
จกฺขุมตา	๙๙/๒๙๓	ชาติ	๑๗/๙๑
จกฺขุมา	๙๕/๒๔๖	ชาติชฺชราย	๖๖/๒๐๔
จรณฺตา	๔๘/๑๖๓	ชาติ ชรํ	๒๕/๑๐๐
จเร	๑๒๑/๓๒๔	ชาติปฺปภาวนุสฺสึ	๒๐/๙๘
จเรยฺย	๑๓๑/๓๖๒	ชาลํ เกตฺวา	๑๔๘/๓๙๙
จเรยฺยํ	๓๔/๑๓๕	ชินฺณสฺส เม	๑๑๕/๓๑๑
จริ	๒๒/๑๐๕	ชินฺณโณหฺมสฺมิ	๙๙/๒๖๘
จาตุทฺทิสो	๑๒๘/๓๕๑	ชีวิเกนฺอุปฺปนฺนํ	๔๖/๑๕๙
จิตฺตรา (กามา)	๑๓๖/๓๗๐	ชฺชติมา	๑๐๗/๒๙๘
[ฉ]		ชฺชนฺติ	๑๕/๗๖
ฉนํ	๑๑๘/๓๑๗	[ฌ]	
ฉนฺทราควิโนทฺนํ	๕๕/๑๘๐		
ฉินฺนสํสโย	๙๑/๒๓๓	ฌานมริยจฺมาโน	๑๕๕/๔๒๐
เชตฺวาน วิโร	๑๓๐/๓๖๐	ฌายี	๗๔/๒๒๐

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺก
[ฉ]		ตเร โลเก	๒๒/๑๐๕
ฌาณุปปนฺน มุณี	๔๖/๑๕๙	ตว วีร วากุญฺ	๗๑/๒๑๔
ฌาณํ สกฺกา	๘๒/๒๓๖	ตว สุตฺวาน	๓๐/๑๒๖
ฌตฺวา มติมา	๑๔๗/๓๙๗	ตสฺส	๑๐/๕๖
		ตสฺมา ปชานํ	๒๐/๙๘
[ต]		ตสฺมา ปารายณํ	๑๐๑/๒๘๕
ตกฺกาวฑฒนํ	๕๓/๑๗๗	ติฏฺฐจฺนตฺเมนํ	๘๓/๒๓๘
ตณฺจาทิ	๒๓/๑๐๗	ติฏฺฐเจ เจ โส	๔๒/๑๕๒
ตณฺหกฺขยํ	๑๐๘/๓๐๓	ติฏฺฐเจ นุ	๔๐/๑๔๙
ตณฺหจฺฉินฺทํ	๗๐/๒๑๑	ติฏฺฐเจยฺย โส	๔๑/๑๕๐
ตณฺหา	๒๙/๑๒๓	ติณฺณนา โลเก	๕๖/๑๘๒
ตณฺหานิคมฺมาตณํ มุณี	๔๕/๑๗๘	ติณฺโณ	๒๘/๑๑๘
ตณฺหาฬ	๗๘/๒๒๘	ติณฺโณ จ ปาริ	๒๘/๑๑๘
ตณฺหา ยสฺส	๕๗/๑๘๕	ติริยญฺจาปิ	๒๔/๑๐๙
ตณฺหํ ปริณฺญา	๕๑/๑๗๐	เต	๑๖/๗๙
ตโต ตตฺถ	๘๔/๒๔๓	เต จาปิ	๒๗/๑๑๕
ตตฺถ	๔๘/๒๔๓	เตนหาตปฺปํ	๓๑/๑๒๘
ตถาคโต	๘๓/๒๓๘	เตเนว กาโย	๑๑๕/๓๑๑
ตถา โย	๑๐๐/๒๘๔	เตเนว มณฺญามา	๑๑๓/๓๐๙
ตถาวิริสฺส	๔๒/๑๕๒	เตเนว มาโร	๗๒/๒๑๕
ตถา หิ	๒๑/๑๐๐	เต เว นรา	๕๑/๑๗๐
ตถา หิ เต	๒๑/๑๐๐	เตสํ	๗/๔๕
ตตฺถเวว โส สีตติ ลียา	๔๒/๑๕๒	โตยํ	๑๕๗/๔๒๖
ตปฺปปรายณํ	๘๓/๒๓๘	โตสสิตา	๙๙/๒๘๓
ตโมนฺโท	๑๐๔/๒๙๒	โตเสสิ	๙๘/๒๘๒
ตยิทํ กถํสุ	๔๖/๑๕๙	ตํ	๒๑/๑๐๐

ปทานุกรกโม	ปพฺพเฑองฺเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพเฑองฺเก
ตนฺตํ ตํ นมฺสฺสามิ	๓๒/๑๒๙	ทฺกฺขา	๑๘/๘๗
ตมฺเม มฺหิ	๔๔/๑๕๕	ทฺกฺขิ	๒/๓๖
ตํ พฺรุมิ	๑๑/๕๙	ทฺพฺพลถามกสฺส	๑๑๕/๓๑๑
ตฺวิ	๕๔/๑๗๘	ทฺสฺสงฺคหา ปพฺพชิตาปิ	๑๒๙/๓๕๘
[ถ]		เทว	๓๒/๑๙๒
ถามพฺลุปฺปนโน	๑๕๔/๔๑๗	เทวตานํ	๑๒/๖๓
ถิน	๗๕/๒๒๔	เทวิสสิ	๘๕/๒๔๖
ถินสฺส ปนฺทน	๗๕/๒๒๔	โทมนสฺสา	๗๕/๒๒๔
โถมยฺนฺติ	๑๕/๗๖	โทโส	๘/๕๓

[ท]

ทณฺฑํ	๑๒๑/๓๒๔
ทพฺพหฺนิกฺกโม	๑๕๔/๔๑๗
ทาจพฺล	๑๕๘/๔๒๗
ทโธ	๑๐๕/๒๙๕
ทิกฺขจฺจมฺมาภินิพฺพตา	๖๔/๒๐๐
ทิกฺขจฺจสฺสเตนาปิ	๔๘/๑๖๒
ทิกฺขจฺจวิสฺฐาณิ	๑๔๑/๓๘๒
ทิกฺขเจ ฐมฺเม	๒๒/๑๐๕
ทิกฺขจํ	๕๕/๑๘๐
ทิกฺขจฺจินฺเต	๘๖/๒๕๔
ทิสฺวาน ฐฺเปสฺ	๙๐/๒๗๐
ทิปฺมกฺขาหิ	๖๑/๑๙๒
ทิปา ทิปิ อฺปฺลลว	๑๑๖/๓๑๒
ทิปิ ปพฺรหิ	๖๑/๑๙๒
ทฺกฺขมฺมิตํ ปโหติ	๑๒๒/๓๓๑
ทฺกฺขสฺส	๑๙/๙๖

[ฐ]

ฐณฺณานิ	๑๔๖/๓๙๖
ฐนานิ	๑๔๖/๓๙๖
ฐมฺมณฺจ	๓๓/๑๓๓
ฐมฺมตฺกฺกปฺุเรทว	๗๖/๒๒๖
ฐมฺมธว	๑๔๔/๓๙๑
ฐมฺมมณฺญา	๙๔/๒๗๘
ฐมฺมมกฺขาหิ	๕๕/๑๗๘
ฐมฺมมเทเสสิ	๑๐๘/ ๓๐๒
ฐมฺมมฺตฺตม	๒๓/๑๐๗
ฐมฺมานุฐมฺม	๙๔/๒๗๘
ฐมฺเมสฺ นิจฺจ	๑๕๕/๔๒๐
ฐมม	๒๒/๑๐๕
ฐมม เสฏฺฐ	๓๓/๑๓๔
ฐิรา	๒๑/๑๐๐
ฐิร	๑๓๑/๓๖๒

ปทานุกรโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรโม	ปพเพ/องเก
โธตโก	๓๐/๑๒๖	นาโคว ยุธานิ	๑๓๙/๓๗๗
[น]		นาคิ	๒๗/๑๑๖
น อุปาภิเยถ	๗๓/๒๑๗	นาตริสสุ	๑๖/๗๙
น อุเปติ สงฺขิ	๔๓/๑๕๓	นาตริสสุ ชาติจรณติ	๔๙/๑๖๕
น จ ปาทโลโล	๑๔๙/๔๐๐	นานาชนา	๗๑/๒๑๔
น ฌาณน	๔๗/๑๖๐	นาเปนฺติเม	๑๑๔/๓๑๐
น ตฺยหิ อภิฏฺฐิ	๙๑/๒๗๓	นาภิกิขฺฌเญย	๘/๔๘
น เต มารวสานุคา	๖๔/๒๐๐	นามกายา วิมุตฺโต	๔๓/๑๕๓
น เต มารสฺส ปฏฺฐจฺญ	๖๔/๒๐๐	นามรूपิ	๑๒/๖๕
นตฺถิ อุปมา	๑๐๘/๓๐๒	นามิ	๑/๓๑
นตฺถิ กิณฺจิ	๘๒/๒๓๖	นาหิ ตตฺถ อภิรมิ	๕๓/๑๗๗
นตฺถิตฺติ นิสฺสาย	๓๙/๑๔๖	นาหิ สมิสฺสสามิ	๓๓/๑๓๓
นนฺทิสฺสญฺโฆชน	๗๘/๒๒๘	นาหิ สพฺเพ	๕๑/๑๗๐
นนฺทิสฺสญฺโฆชน	๘๔/๒๔๓	นิกฺกาม	๑๐๒/๒๘๗
นนฺทิกฺขหิ	๗๐/๒๑๑	นิกฺการณ	๑๖๑/๔๓๑
นปฺปภาสติ	๑/๓๑	นิกฺกุโห	๑๔๒/๓๘๔
น ปุตฺตมิจฺเญย	๑๒๑/๓๒๔	นิคฺโขสฺส	๓๐/๑๒๖
นมฺสฺสสมาโน	๑๑๓/๓๐๙	นิกฺขณฺตกสวโมโห	๑๔๒/๓๘๔
นมฺสฺสสามิ	๒๗/๑๑๖	นิปโก	๗/๔๕
น เม พฺยาภาสิ	๘๕/๒๔๖	นิปฺปิปาโส	๑๔๒/๓๘๔
น เมตฺถ กงฺขา	๑๒๐/๓๒๒	นิปฺเณ ปญฺเห	๙๗/๒๘๐
นโร	๒๙/๑๒๒	นิพฺพโน	๑๐๒/๒๘๗
น วิชฺชนฺติ	๖๙/๒๐๙	นิพฺพานมตฺตโน	๓๐/๑๒๖
น สฺติยา	๔๗/๑๖๐	นิพฺพานปทฺมจฺจุตฺติ	๕๕/๑๘๐
นาคสฺส	๗๐/๒๑๑	นิพฺพานํ อิติ น	๖๓/๑๙๙
นาโค	๑๐๒/๒๘๗	นิพฺพุตฺโต	๑๐/๕๖

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
นิมฺมกฺโข	๑๔๒/๓๘๔	ปญญา	๔/๓๙
นินฺยโต	๑๕๖/๔๒๒	ปญญาณวา โส	๕๙/๑๘๗
นินฺยามิ	๑๔๑/๓๘๒	ปญฺหานนฺตฺกโร	๑๑๙/๓๑๙
นินฺรตฺตํ	๖๗/๒๐๖	ปญฺหานํ เวยฺยาการณฺน	๙๘/๒๘๒
นินฺราสฺโส สพฺพโลเก	๑๔๒/๓๘๘	ปญฺหํ ปุญฺโง	๙๘/๒๘๒
นินฺราสฺโส โส	๖๐/๑๘๙	ปญฺหํ พฺยาการิ	๙๓/๒๗๗
นินฺราสา	๔๗/๑๖๐	ปญฺจิจฺจ ลากิ	๑๕/๗๖
นินฺราโส	๑๗/๘๑	ปญฺนิพฺพุตฺตํ	๑๒๓/๓๓๘
นินฺลโลลฺลโป	๑๔๒/๓๘๔	ปญฺนิภาณวา	๑๑๘/๓๑๗
นินฺวารณํ	๓/๓๘	ปญฺนิภาณวณฺตํ	๑๔๔/๓๙๑
นินฺรุตา	๕๑/๑๗๐	ปญฺนิสฺสฺสฺสฺสฺส	๑๕๕/๔๒๐
นินฺรุโต	๑/๓๑	ปญฺจกฺก	๖๔/๒๐๐
นินฺเวสนํ	๒๔/๑๐๙	ปตฺโต นินฺยามิ	๑๔๑/๓๘๒
นินฺสฺสิตา	๑๒/๖๓	ปทุมิ	๑๓๙/๓๗๗
นินฺสฺสิตโต	๓๘/๑๔๔	ปทุมิว วิญฺญาณํ	๑๕๗/๔๒๕
นุปฺปรีกํ	๒๖/๑๑๔	ปธานวา	๑๕๖/๔๒๒
เนกฺขมฺมํ	๖๗/๒๐๖	ปนฺตานิ เสนาสฺนานิ	๑๕๘/๔๒๗
เนตฺตฺตา น สฺสฺสฺส	๘๙/๒๖๘	ปนฺตฺตฺต วิญฺญาณํ	๒๔/๑๐๙
โน เจ ลภเถ	๑๓๒/๓๖๓	ปนฺทนี	๗๕/๒๒๔
[ป]		ปพฺรุมิ	๖๒/๑๘๗
ปจฺเก สยาโน	๑๑๖/๓๑๒	ปภฺงฺกโร	๑๐๗/๒๙๘
ปจฺจฺจา เต มาหุ	๖๘/๒๐๘	ปภฺวานุปฺสฺสฺส	๒๐/๙๘
ปชา	๗๓/๒๑๗	ปภวํ	๑๙/๙๖
ปชานํ	๗๓/๒๑๗	ปภฺวานฺติ	๑๙/๙๖
ปชฺเหยฺยํ	๒๗/๑๑๕	ปภฺสฺสรานิ	๑๓๔/๓๖๗
ปณฺณกปฺปํ	๕๙/๑๘๗	ปภฺทนี	๗๖/๒๒๖

ปทานุกกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปมาณ	๔๕/๑๕๗	ปหีนมลโมหสุส	๑๐๓/๒๙๐
ปมาโท	๒/๓๕	ปาทโลโล	๑๔๙/๔๐๐
ปมตฺตา	๙๐/๒๗๐	ปาปสหาโย	๑๔๓/๓๘๙
ปมตฺตํ	๑๔๓/๓๘๙	ปาปํ สหายํ	๑๔๓/๓๘๙
ปมฺมุจ มํ	๓๒/๑๒๙	ปารํ คมนียา	๙๔/๒๗๘
ปรมตฺถปตฺติยา	๑๕๔/๔๑๗	ปารคฺคํ สพฺพธมฺมานํ	๗๔/๒๒๒
ปริจารกโสฬสํ	๙๓/๒๗๗	ปารายณํ	๙๓/๒๗๗
ปริณฺณาย	๕๑/๑๗๐	ปารายณมนุคฺคายิสฺสํ	๑๐๒/๒๘๗
ปริตฺตปณฺณสุส	๖๖/๒๐๔	ปิฏฺคิย	๙๐/๒๗๐
ปริตฺตเมตฺถ โสขุยํ	๑๔๗/๓๙๗	ปีตา	๑๔๖/๓๙๖
ปริเทโว	๒๑/๑๐๑	ปีถิยฺเย	๓/๓๘
ปริพนฺทมานโน	๑๑๖/๓๑๒	ปิยฐฺเบสุ	๕๕/๑๘๐
ปริพฺพเช	๘/๔๘	ปิยวิปฺปโยคํ	๑๒๗/๓๔๙
ปริสฺสุยา	๑๒๘/๓๕๑	ปีติ	๑๑๔/๓๑๐
ปริสฺสุยานํ	๑๒๘/๓๕๑	ปฺจุจฺจนฺตา	๙๗/๒๘๐
ปริสฺสุยานํ สหิตา	๑๒๘/๓๕๑	ปฺจุจฺณา	๑๒/๖๓
ปโรปรานิ	๑๗/๘๑	ปฺจุจฺฉามิ ตํ	๑๒/๖๓
ปโร โลโก	๘๖/๒๕๔	ปฺจุจฺฉามิ ตํ ภควา	๑๒/๖๓
ปเลติ	๑๑๕/๓๑๑	ปฺจุจฺโจ ปฺจุจฺโจ	๙๓/๒๗๗
ปวกฺขามิ	๑๙/๙๖	ปฺจุ	๗/๔๕
ปสุสามหํ	๓๒/๑๒๙	ปฺจุณฺณก อิตฺถตํ	๑๓/๗๑
ปสุสามิ นํ มนสา	๑๑๓/๓๐๙	ปฺจุณฺณกา	๑๗/๘๑
ปสุตํ	๑๔๓/๓๘๙	ปฺจุตฺตา	๑๒๑/๓๒๕
ปหานํ กามฉนฺทานํ	๗๕/๒๒๔	ปฺจุตฺตมฺจ ทารํ	๑๔๖/๓๙๖
ปหาย ปณฺจาวรณานิ	๑๕๒/๔๑๕	ปฺขุนปฺขุนํ	๒๐/๙๘
ปหาสิ ทฺทุกฺขํ	๒๖/๑๑๔	ปฺกุมปิ วสุสํ	๔๒/๑๕๒

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
เปกฺขมาโน	๗๓/๒๑๗	ภวราครตฺตา	๑๕/๗๖
โปสาลาติ	๘๓/๒๓๘	ภวา	๒๔/๑๑๑
[พ]		ภวากวาย	๓๗/๑๔๓
พนฺธวานิ	๑๔๖/๓๙๖	ภวากเว	๒๙/๑๒๒
พหุสฺสจฺจํ	๑๔๔/๓๙๑	ภเว น ติฏฺเฐ	๒๔/๑๐๙
พุทฺธเสฏฺฐิ อูปาคมฺุ	๙๗/๒๘๑	ภาวิตตฺโต	๑๘/๘๙
พุทฺโธ	๙๗/๒๘๐	ภาเวนฺโต	๑๐๑/๒๘๕
พยุปนฺนชฺช สพฺเพ	๑๕๒/๔๑๕	ภิกฺขุ	๘/๕๕
พฺยากาสิ	๑๔๑/๒๔	ภิกฺขุ สโต	๗๓/๒๑๗
พฺรหฺมจิริยมจิริสฺส	๙๙/๒๘๓	ภุโช	๑๓๔/๓๖๗
พฺรหฺมจิริยวา	๑๐/๕๖	ภูตา	๑๒๑/๓๒๔
พฺรหฺมจิริยํ	๙๙/๒๘๔	ภูตาสฺส	๑๒๑/๓๒๔
พฺรหฺมโลโก	๘๖/๒๕๔	ภฺริปญฺญาโม	๑๐๗/๒๘๘
พฺรหฺมปาสิตฺโต	๑๐๔/๒๙๒	ภฺริปญฺโญ	๑๑๔/๓๑๐
พฺรหฺมณฺนา	๑๒/๖๓	ภฺริเมฆโส	๑๐๒/๒๐๙
พฺรหฺมโม	๒๘/๑๑๘	[ม]	
พฺรหฺมณฺณสฺส วุสฺสิมโต	๘๔/๒๔๓	มกฺโข	๑๐๓/๒๙๒
พฺรหฺมิ	๖๓/๑๙๙	มคฺเชสฺส วิหรนฺโต	๙๓/๒๗๗
พฺรหฺสิ อโนฆติณฺเณ	๕๐/๑๖๗	มคฺคมตฺตมํ	๑๐๑/๒๘๕
พฺรหฺมิ เมตํ	๑๒/๖๓	มคฺโค ปารมคฺนายน	๑๐๑/๒๘๕
พหุสฺสจฺจํ	๑๔๔/๓๙๑	มจฺจุชฺเชยฺยสฺส ปาริ	๑๑๗/๓๑๖
[ภ]		มจฺจุตโร	๑๔๔/๒๕
ภควา	๒/๓๒	มจฺจุชฺเชยฺเย	๗๓/๒๑๗
ภควนฺตํ ปุณฺณมคฺมหา	๙๗/๒๒๙	มจฺจุจฺจารา	๘๗/๒๕๕
ภชฺชนฺติ เสวนฺติ	๑๖๑/๔๓๑	มจฺจุจฺจารา น ปสฺสตี	๘๘/๒๕๖
ภยํ	๑๒๓/๓๓๘	มจฺจุจฺจาสํ วเช	๖๙/๒๐๙

ปาธานุกโกโม	ปาพะเพ/องกะ	ปาธานุกโกโม	ปาพะเพ/องกะ
มชฺฌเณ เจ โน	๖๘/๒๐๙	มานมกขปฺปหาโยโน	๑๐๓/๒๙๐
มชฺฌเณ มนฺตา	๙/๕๕	มาโน	๑๐๓/๒๙๐
มชฺฌเณ สรฺสมี	๖๑/๑๙๒	มารวสานุกา	๖๔/๒๐๐
มณฺณามิ	๑๘/๘๗	มาริส	๕/๔๒
มติมา	๑๔๗/๓๙๗	มาโร	๗/๒/๒๑๕
มนฺตา	๙/๕๕	มาหมฺปนฺนสฺส	๘๙/๒๖๘
มนฺโท	๒๐/๙๘	มิโก	๑๒๕/๓๔๔
มธุรา	๑๓๖/๓๗๐	มิตฺเต สฺหุชฺเช	๑๒๓/๓๓๘
มนฺตานาวีโล	๘/๔๘	มิตฺตํ อุพาริ	๑๔๔/๓๙๑
มนฺชา	๑๒/๖๓	มุตฺตสทฺโธ	๑๑๗/๓๑๖
มนฺเช	๙๒/๒๗๔	มุนโย	๔๖/๑๕๙
มโน	๘/๕๐	มุณี	๒๑/๑๐๒
มโนรมา	๑๓๖/๓๗๐	มุณี อหิ สกุก	๕๙/๑๘๗
มโน หิ เม	๑๑๕/๓๑๑	มุสา ภาณ	๑๐๒/๒๘๗
มมายิตานิ	๒๕/๑๑๑	มุหุตฺตมฺปิ	๑๐๙/๓๐๔
มมตฺตา	๒๕/๑๑๒	มุททสฺสาวี	๑๒/๖๓
มรณํ	๒๙/๑๒๔	เมตฺตญฺ	๑๙/๙๖
มลํ	๑๐๓/๒๙๐	เมตฺเตยฺโย	๙/๕๕
มหพฺพเย	๖๑/๑๙๒	เมตฺตํ อุเปกฺขิ	๑๕๙/๔๒๘
มหพฺพยํ	๑/๓๑	โมฆราชา	๘๘/๒๖๔
มหาปฺริโส	๙/๕๕	โมมุโห	๘๙/๒๖๘
มเหสีโน	๒๖/๑๑๔	โมโห	๑๐๓/๒๙๐
มเหสี	๒๓/๑๐๘	[ย]	
มโหทธิ หิ สรวิชฺฌปฺโตโต	๑๐๕/๒๙๕	ยงฺกิญฺจิ สมฺปชานาสิ	๒๔/๑๐๙
มาตา	๑๔๖/๓๙๖	ยณฺณปเถ	๑๔/๗๔
มา เต วิชฺชิตฺถ กิญฺจณิ	๖๗/๒๐๖	ยณฺณมกปฺปยีสฺสุ	๑๓/๗/๑

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องฺเก
ยณณยชกา	๑๔/๗๔	ยานิ โสทานิ โลกสฺมี	๔/๓๙
ยณฺเณหิ	๑๖/๗๙	ยาวตติยณฺจ	๘๕/ ๒๔๖
ยณฺโณ	๑๒/๖๗	เย	๒๗/๑๑๕
ยตา - ปฏฺยตา	๔๘/๑๖๔	เย เกจิ	๑๓/๗๑
ยถา อหฺ วกฺกฺลฺลิ มุตฺตสทฺโร		เย เกจิเม อีสโย มนุชา	๑๓/๗๑
	๑๑๗/๓๑๖	เย เกจิเม สมณพฺรหฺมาหฺมณา เส	
ยถา กุพฺพพณฺ์	๑๐๕/๒๙๕		๔๙/๑๖๕
ยถาตจฺฉิ	๖๕/๒๐๒	เย จ สงฺฆาตธมฺมา เส	๗/๔๕
ยถาตถิ	๙๘/๒๘๒	เยน นํ วชฺชํ	๔๕/๑๖๕
ยถาททกฺขิ	๑๐๒/๒๘๗	เย เม ปุพฺเพ วิกฺกํสฺ	๕๓/๑๗๗
ยถา ปชานํ	๑๙/๙๖	เย สีธ ภิฏฺฉิ	๕๑/๑๗๐
ยถา พุทฺเธน	๑๐๐/๒๘๔	เยหิ มจฺจุวสํ	๖๙/๒๐๙
ยถาภิรณฺ์	๑๓๙/๓๗๗	โย อตีตํ อาทิสติ	๘๑/๒๓๓
ยถาภูตํ	๗/๔๗	โย เม ฐมฺมมเทเสสิ	๑๐๘/๓๐๒
ยถายิหํ นาปรี	๖๑/๑๙๒	โย เว อวิทฺวา อุปรี กโรติ	๒๐/๙๘
ยถาหํ	๓๔/๑๓๕	ยํ นิสฺสิโต	๓๘/๑๔๔
ยโถธิกานิ	๑๔๖/๓๙๖	ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ	๖๘/๒๐๘
ยตุถสฺส	๑๔๙/๔๐๕	ยํ วิทิตฺวา	๒๒/๑๐๕
ยนฺตํ อปฺจุฉิมฺห อกิตฺตยํ โน ๒๑/๑๐๐		ยํ วิทิตฺวา สโต	๒๒/๑๐๕
ยมกปาฏิหิริยฅาณํ	๘๑/๒๓๕	ยํ ยํ ทิสํ	๑๑๔/๓๑๐
ยมหํ วิชฅณฺ์	๓๔/๑๓๕		
ยเมตํ ปณฺหํ อปฺจุฉิ	๖/๔๔	รฺปฺปนฺนติ รฺปฺเปสฺ	๙๐/๒๗๐
ยสฺมี กามา น วสนฺติ	๕๗/๑๘๕	รฺปฺเปสฺ วิหฅณฺมาเน	๙๐/๒๗๐
ยสฺส	๑๗/๘๑	รฺปฺปี	๕/๔๓
ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิ	๑๐๘/๓๐๒	รฺกฺขิตฺมานสาโน	๑๔๙/๔๐๐
ยาชโยคา	๑๕/๗๖	รฺตี	๑๔๕/๓๙๓

[ร]

ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺก	ปทานุยกโม	ปพเพ/องฺก
รตี	๑๒๗/๓๔๙	วิญญานภูจิติโย สพฺพทา	๘๓/๒๒๘
รตฺตินทิว	๑๑๓/๓๐๙	วิญญานํ อปรุชฺชตติ	๗๙/๒๒๙
รเสสฺส เกรฐ อกริ อโลโล	๑๕๑/๔๑๐	วิญญาตํ	๕๕/๑๘๐
รโส	๑๕๑/๔๑๐	วิญญู	๑๒๕/๓๔๔
ราคณฺจ โทสณฺจ ปหาย	โมหิ	วิตกกุสส วิจารณา	๗๘/๒๒๘
	๑๖๐/๔๒๙	วิทฺวา จ โย เวทญฺ นโร อิท ๒๙/๑๒๒	
ราชาว รณฺจ	๑๓๒/๓๖๓	วิฐโม	๑๗/๘๑
[ล]		วิปฏิจิกตฺวาน สฺขํ ทฺวณฺจ	๑๕๓/๔๑๖
ลทฺธานุเปกฺขํ	๑๕๓/๔๑๖	วิภูตรูปสณฺณตฺส	๘๒/๒๓๖
เลปา	๑๑/๖๐	วิภูสณฺณจฺจนา	๑๔๕/๓๙๓
โลกนฺตคฺค	๑๐๔/๒๙๒	วิภูสา	๑๔๕/๓๙๔
โลกสฺมึ	๔/๓๙	วิมโล ภูริเมทโส	๑๐๒/๒๘๗
โลเก	๒๒/๑๐๕	วิมุตฺตํ	๗๐/๒๑๑
โลโก	๑/๓๑	วิมุตฺตํ ตปฺปรายนํ	๘๓/๒๓๘
โลกํ	๘๘/๒๕๖	วิโมกฺโข ตสฺส	๕๗/๑๘๕
[ว]		วียากโรหิ	๒๑/๑๐๐
วชฺชติ	๑๑๔/๓๑๐	วียาจิกฺข	๕๙/๑๘๗
วทนฺติ	๔๖/๑๕๙	วิรัชํ	๗๔/๒๒๐
วทามิ	๖/๔๔	วิโรโต กถาหิ	๓๙/๑๔๖
วรปณฺณสฺส	๙๙/๒๘๓	วิรูปฺฐเปณ	๑๓๖/๓๗๐
วจาภิกฺขวามิ	๓๐/๑๒๖	วิวณฺณจฺจโน	๑๑๘/๓๑๗
วจาภิลโป	๑๓๕/๓๖๘	วิวณฺโณ	๘๙/๒๖๘
วตเวเคน ชิตฺตํ	๔๓/๑๕๓	วิเวกธมฺมํ	๓๔/๑๓๕
วตา	๔๓/๑๕๔	วิสทฺฐ	๒๙/๑๒๒
วตาดเป	๑๓๘/๓๗๖	วิสตฺตติกา	๒๒/๑๒๔
วาโต	๑๕๗/๔๒๕	วิสตฺตติกํ	๒๒/๑๐๕

ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก	ปทานุกรกโม	ปพฺพេ/องฺเก
วิสตุโต	๑๒๔/๓๔๑	สงฺโกล เอโส ปริตฺตเมตฺถ	โสขยฺ
วิสเม นิวิฏฺฐจํ	๑๔๓/๓๘๙		๑๔๗/๓๙๗
วิสหามิ	๓๘/๑๔๔	สงฺฆมฺภุญฺญนฺตานิ	๑๓๔/๓๖๗
วิเสนิกตฺวา	๔๗/๑๖๐	สเจ ลภเถ นิปํกํ สหํ	๑๓๑/๓๖๒
วิโสเสหิ	๖๘/๒๐๘	สจฺจวาทิ	๑๔๕/๓๙๓
วิตฺเคธสฺส	๖๙/๒๐๙	สจฺจวหฺโย	๑๐๔/๒๙๒
วิตตณฺโห	๑๐/๕๖	สณฺนิหนฺนปฺตฺโต	๑๕๐/๔๐๙
วิตฺราโค	๔๐/๑๔๙	สชฺชชา	๑๒๔/๓๔๓
วิตฺวณฺโณ	๘๙/๒๖๘	สณฺชาตชนฺเฐ	๑๓๙/๓๗๗
วีร	๖๕/๒๐๒	สณฺญาวิโมกฺเข	๔๐/๑๔๙
วุสฺสมโต	๘๔/๒๔๓	สณฺโณชนานิ	๑๔๘/๓๙๙
เวทคฺ	๑๘/๘๗	สนฺตปาชาเต	๙๒/๒๗๔
เวทณํ นาภินนฺทโต	๘๐/๒๓๐	สติ	๔/๓๙
เววิจฺฉา (ปมาทา เววิจฺจํ)	๒/๓๒	สติมา	๓๙/๑๔๖
วิสกพีโรว	๑๒๔/๓๔๑	สนฺติ	๖๕/๒๐๒
วิโส วิสกลโย ยถา วิสตุโต	๑๒๔/๓๔๑	สนฺติมุตฺตมํ	๓๖/๑๔๐
[ส]		สนฺติ โลเก มุนโย	๔๖/๑๕๙
สกฺก	๓๒/๑๒๙	สนฺติเก	๙๙/๒๘๓
สงฺกปฺปยนฺตายน	๑๑๕/๓๑๑	สนฺตี	๓๕/๑๓๗
สงฺชาตธฺมมา	๗/๔๕	ส เตเน เตเนว	๑๑๔/๓๑๐
สงฺชาตธฺมโม	๑๕๖/๔๒๒	สนฺตุสฺสमान	๑๒๘/๓๕๑
สงฺขาย - สงฺขา	๑๐/๕๖	สนฺตุสฺสิต	๙/๕๕
สงฺขาย โลกสฺมี ปโรปรานิ	๑๗/๘๖	สนฺโต	๑๗/๘๑
สงฺกตา	๗๑/๘๖	สโต	๒๒/๑๐๕
สงฺคา	๒๙/๑๒๒	สโต ภิกฺขุ	๘/๔๘
สงฺโกล	๓๗/๑๔๑	สนฺถเว	๑๒๓/๓๓๘

ปทานุกรโม	ปพฺพ/องฺก	ปทานุกรโม	ปพฺพ/องฺก
สทา	๕๖/๑๘๒	สมฺมุตา วาปถาปี	๔๕/๑๕๖
สนฺทาลยิตฺวาน	๑๔๘/๓๙๙	สเมจฺจ	๒๗/๑๑๖
สนฺทิจฺฉิกมกาลี	๑๐๘/๓๐๒	สยํ น เสเว	๑๔๓/๓๘๙
สทฺธา จ ปิติ จ มโน สติ จ	๑๑๔/๓๑๐	สลิลมฺพฺจาริ	๑๔๘/๓๙๙
สทฺธิจฺริ	๑๓๑/๓๖๒	สวณํ น ผาสฺ	๘๙/๒๖๘
สปรทานจาริ	๑๕๑/๔๑๐	สวณฺติ สพฺพฺธิ โสตา	๓/๓๘
สมฺปนฺนจรณํ	๙๗/๒๘๐	สหฺวชเนตฺตา	๖๕/๒๐๒
สพฺพกายปฺปหฺวยิโน	๘๒/๒๓๖	สหฺวสมฺปทํ	๑๓๓/๓๖๕
สพฺพทฺฐขปฺปหิโน	๑๐๔/๒๙๒	สหฺวยํ	๑๒๑/๓๒๔
สพฺพธมฺมา	๘/๔๘	สาธุ วิทยาโรหิ	๒๑/๑๐๐
สพฺพฺธิ	๓/๓๘	สาธุวิหฺริ	๑๓๑/๓๖๒
สพฺพภวาทิตฺโต	๑๐๔/๒๙๒	สิกฺขเย	๓๑/๑๒๘
สพฺพโส นามรูปสฺมี	๖๙/๒๐๙	สิพฺพนิมฺจฺจกา	๙/๔๕
สพฺพานิ เปตานิ	๑๓๘/๓๗๖	สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ขุทํ ปิปาสํ	
สพฺเพน โลเกน	๑๕๙/๔๒๘		๑๓๘/๓๗๖
สพฺเพสุ กามेषฺ โย วิตรโค	๔๐/๑๔๙	สีลพฺพเตนาปี	๔๘/๑๖๒
สพฺเพสุ ธมฺเมสุ	๔๕/๑๕๖	สีโห ยถา ทาจฺพลี ปสฺยห	๑๕๘/๔๒๗
สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ		สีโหว สทฺเทสุ อสนฺตสนฺโต	๑๕๗/๔๒๕
	๑๒๑/๓๒๔	สุกิตฺติตํ	๒๖/๑๑๔
สพฺพนฺตํ อิตฺติทิตฺติ	๕๓/๑๗๗	สุณฺนโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ	๘๘/๒๕๖
สพฺพนฺตํ ตกฺกวทฺธมนํ	๕๓/๑๗๗	สุตฺวา	๑๕๖/๔๒๒
สพฺพํ เวทิ ปโรวริ	๑๑๙/๓๑๙	สุตฺวาน มฺนิโน	๑๑๘/๓๑๗
สมนฺตจกฺขุ	๓๒/๑๒๙	สุตฺวานหิ วีร อกามกามิ	๖๕/๒๐๒
สมโถ	๒๓/๑๐๘	สุตฺติ	๕๕/๑๘๐
สมิสฺสามิ ปโมจนาถ	๓๓/๑๓๓	สุทฺธํ ธมฺมสมฺปปฺปาทํ	๘๘/๒๖๓
สมฺปาคตาเม	๑๘/๘๗	สุเมธํ	๗๐/๒๑๑

ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก	ปทานุกรกโม	ปพเพ/องเก
สุวณณสุส	๑๓๔/๓๖๗	โสโก	๒๑/๑๐๐
สุหฐุเช	๑๒๓/๓๓๘	โสขุย์	๑๔๗/๓๙๗
เสกขา	๗/๔๕	โสตา	๓/๓๘
เสฏฐา สมาสหายา	๑๓๓/๓๖๕	โสตานี กิ นีวารณ	๓/๓๘
เสฏฐิ	๓๓/๑๓๓	โสตานี สัวร	๓/๓๘
เสริต	๑๒๕/๓๔๔	สัสสุคชาตสุส ภวนติ เสนหา	
เสเล ยถา ปพพตมทุทฐนิฏฐิโต			๑๒๒/๓๓๑
	๘๕/๒๕๒	สัสมภูฏยนตานี	๑๓๔/๓๖๗
เสนหนุยั ทุกุข	๑๒๒/๓๓๑	สัสสุคา	๑๒๒/๓๓๑
เสนหา	๑๒๒/๓๓๑	[ห]	
เสนโห	๑๕๒/๔๑๕	หนุทาห	๑๐๓/๒๙๐
เสเวถ ปนุตานี	๑๕๘/๔๒๗	หิตวาน กามานี	๑๔๖/๓๙๖
โส อิต	๑๑/๕๙	หุริ	๑๐๖/๒๙๗
โส อุภนุตมภินุณาย	๑๑/๕๙	หุริ โคตมสาสนา	๕๓/๑๗๗

สุตตันตปิฎก ขุททกนิกายสุต

จูฬนิกาย

อสาธณนามานิ

อสาธณนามานิ	ปพฺพ/องฺก	อสาธณนามานิ	ปพฺพ/องฺก
อชิต	๑/๓๑	กสฺสโป	๑๐๔/๒๙๔
อานนฺตียา	๗๑/๒๑๔	โคธาวรี ภูเล	๒/๑
อานนฺโท	๘๘/๒๖๒	โคณทุร	๓๖/๕
อาฬวี โคตโม	๑๑๗/๓๑๖	เจติยมหา	๗๑/๒๑๔
อุทโย	๗๔/๒๒๐	ชตุกณฺณิ	๖๕/๒๐๒
อุปลีโว	๓๘/๑๔๔	เชตวน	๘๘/๒๖๒
อุชเชนินฺจ	๓๖/๕	ติสฺสเมตฺเตโย	๙/๕๕
องฺคา	๗๑/๒๑๔	โตทยโย	๕๗/๑๘๕
กกุสนฺโธ	๑๐๔/๒๙๓	โธโก	๓๐/๑๒๖
กปิลวตฺถุ	๓๗/๕	เนรมชฺชราย	๑๐๗/๒๙๙
กปิลวตฺถุมหา	๑๖/๓	นนฺโท	๔๖/๑๕๙
กาสิยา	๗๑/๒๑๔	ปาวณฺจ	๓๘/๕
กุสินารณฺจ	๓๗/๕	ปาสาณก (เจติเย)	๙๓/๒๗๗
กุฏกุฏา (เทวตา)	๑๒/๖๖	ปิงฺคิโย	๘๘/๒๖๘
โกนาคมน	๑๐๔/๒๙๔	ปฺรุตฺตม	๓๗/๕
โกสลมนฺทิเร	๒๑/๓	ปฺรณฺณโก	๑๒/๖๓
โกสลา	๗๑/๒๑๔	ปฺรณฺณกาท (เทวตา)	๑๒/๖๗
โกสลาณ	๑/๑	โปสาล	๘๑/๒๓๓
โกสมุพฺปิณฺจ	๓๗/๕	ปญฺจาลา	๗๑/๒๑๔
กปโป	๖๑/๑๙๒	พลเทโว (เทวตา)	๑๒/๖๖
กมฺโปชา	๗๑/๒๑๔	พาวรี	๖/๑

อสาธารณนามานี	ปพเพ/องเก	อสาธารณนามานี	ปพเพ/องเก
โมคนคร	๓๘/๕	วิปัสสี	๑๐๔/๒๙๔
ภทราวุธ	๗๐/๒๑๑	เวสาลี	๓๘/๕
มคธา	๗๑/๒๑๔	เวสสุฏ	๑๐๔/๒๙๔
มหาโมคคัลลาน	๑๔๙/๔๐๕	วฏกสิ	๑๑๗/๓๑๖
มณิภทโท (เทวตา)	๑๒/๖๗	วชชียา	๗๑/๒๑๔
มาหิสสดี	๓๖/๕	สาเกต	๓๘/๕
มุกกส	๒/๑	สาครมหา	๗๑/๒๑๔
เมตต	๑๘/๘๗	สารีปุตโต	๑๑/๖๑
โมฆราช	๘๕/๒๔๖	สาวตถิย์	๒๑/๓
มนุฑิ	๓๗/๕	สิขี	๑๐๔/๒๙๔
มลล	๗๑/๒๑๔	สุชัมปติ	๔๙/๖
โยนา	๗๑/๒๑๔	เสตพยุ	๓๗/๕
วาสุเทโว (เทวตา)	๑๒/๖๖	เหมโก	๕๓/๕
วิฑูโร	๒๑/๓		

สุตตตันตปิฎก ขุททกนิกายสุต

จุฬินิเทศปาติยา

กาลานํ ปรมปาทา

กาลานํ ปรมปาทา	ปพเพ/องฺเก	กาลานํ ปรมปาทา	ปพเพ/องฺเก
อภิญจนํ อนาทานํ	๑๑๙/๒๑	อาภิญจณฺเฒาสมภวํ ฌตฺวา	๑๔๐/๒๔
อจฺจุ ยถา วาตเวเคน ชิตฺตํ	๙๙/๑๖	อาภิญจณฺเฒํ เปกฺขมาโน สติมา	
อชฺฌตฺตตฺตจ พหิทฺธา จ	๑๓๖/๒๓		๙๕/๑๕
อชฺชิตํ ติสฺสเมตฺเตยโย	๑๔๙/๒๖	อาคฺุ น กโรติ กิณฺจิ โลเก	๒๗/๑๑๗
อฏฺฐาณํ ตํ สงฺกมฺนิการตฺสส	๑๔๐/๓๘๐	อาทานตฺถนํ วินเยถ สพฺพํ	
อตฺตนาถ กตํ ปาปํ	๓๓/๑๓๔		๑๒๘/๒๒
อตฺถงฺกตฺสส น ปมาณมตฺถิ	๑๐๑/๑๖	อามนฺตนา โหติ สหายมชฺฌเ	
อตฺถงฺกโต โส อุทฺวา โส นตฺถิ			๑๒๖/๓๔๗
	๑๐๐/๑๖	อารโต อิวฺธ สพฺพปาปเกหิ	๑๓๐/๓๖๑
อทุทฺสํ กาม เต มฺหํ	๘/๕๐	อารทฺทวิริโย ปรมตฺถปตฺติยา	
อทุทฺธา ปสฺสสาม สหายสมฺปทํ			๑๕๕/๔๑๗
	๑๓๓/๓๖๕	อาสึสนฺติ โถมยฺนตฺติ ชฺหนฺติ	๗/๑/๑๐
อริเทเว อภิญญา	๑๗/๓/๓๐	อิท ภิฏฺฐสฺสตฺมมุต(วิญฺญาเตสฺส)	๑๑๑/๑๙
อนุสาส พุทฺธเม ภรฺุณฺณมาโน		อีติ จ คณฺเฑ จ อุปทฺทโว จ	
	๙๐/๑๔		๑๓๗/๓๗๔
อนนฺทํ มุลทสฺสาวี	๖๘/๙	อุเปกฺขาสตฺติสฺสทฺธํ	๑๓๒/๒๓
อปารา ปารํ คจฺเจย	๑๕๕/๒๗	เอกเมกสฺส ปญฺหสฺส	๑๕๔/๒๗
อยํ โลโก ปโร โลโก	๑๔๒/๒๕	เอกายนํ ชาตฺธิยฺนตฺทสฺสี	๑๐๗/๓๐๐
อวิชฺชาย นินฺุโต โลโก	๕๘/๘	เอโก อหํ สกฺก มหนฺตโมฆํ	๙๔/๑๕
อสิหิรํ อสงฺกุปฺเป	๑๗๔/๓๐	เอโก ตมนฺุทาสีโน	๑๖๑/๒๘

กาถานํ ปจฺมปาทา	ปพฺเพ/องฺกุ	กาถานํ ปจฺมปาทา	ปพฺเพ/องฺกุ
เอตทณฺณาย เย สตา	๑๑๒/๑๙	เกณฺสฺส นินฺุโต โลโก	๕๗/๗
เอตาภินนฺทามิ วโจ มฺहेสิโน	๘๒/๑๒	โกธ สนฺตุสิโต โลเก	๖๕/๙
เอเต พุทฺธํ อุปาคณฺ्हํ	๙๗/๒๘๑	โกสลาณํ ปุรา รมฺมา	๑/๑
เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิ	๑๔๓/๒๕	ขิฑฺฑํ รตฺติ กามสฺสขณฺจ โลเก	๑๔๕/๓๙๓
เอวํ ทฺวติเยน สหา มมสฺส	๑๓๕/๓๖๘	ขิฑฺฑทา รตฺติ โหติ สหายมฺชฺเฌ	
เอวํวิหารี สโต อปฺปมตฺโต	๘๑/๑๒		๑๒๗/๓๔๙
เอส ภิกฺขโย ปสฺสีทามิ	๑๗๒/๒๙	จตฺตุกฺกณฺโณ จตฺตุทวารो	๑๒๒/๓๓๖
โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล		จาตฺตุทฺทิสो อปฺปปฏิโม จ โหติ	
	๑๔๙/๔๐๐		๑๒๘/๓๕๑
โอกฺกขทฺหํ ตณฺหจฺฉิทฺถํ อเนหํ	๑๒๖/๒๒	ชฺฌณฺสสฺส เม พุพฺพลถามกสฺส	๑๖๙/๒๙
โอโรปยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนานิ		ชฺฌณฺโณหมสฺมี อพฺโล วิวณฺโณ	๑๔๕/๒๕
	๑๓๐/๓๖๐	ฌายี วิรชฺมาสีนํ	๑๐๓/๒๓
โอหารยิตฺวา คิหิพฺยณฺชนานิ		ตณฺจาทํ อภินนฺทามิ	๗๙/๑๒
	๑๕๐/๔๐๙	ตณฺหกฺขบฺบํ ปตฺถยํ อปฺปมตฺโต	
กถิสฺตสฺส จรโต	๑๓๕/๒๓		๑๕๖/๔๒๒
กามา เต ปจฺมา เสนา	๔๗/๑๖๑	ตณฺหาทฺตฺติโย ปุริโส	๑๐๗/๒๙๙
กามา หิ จิตฺรา มรฺฐรา มโนรมา		ตณฺหารทฺธิปนฺเน มนฺุเช เปกฺขมาโน	
	๑๓๖/๓๗๐		๑๔๘/๒๖
กาเมสฺส วินย เภรํ	๑๒๓/๒๑	ตโมนฺุโท พุทฺโธ สมนฺุตจกฺขุ	๑๕๘/๒๗
กาเมสฺส นาภิกิฑฺเฌยฺย	๖๔/๘	ตฺวณฺจ เม ฐมฺมมกฺขาหิ	๑๑๐/๑๙
กาเมสฺส พุรหฺมจิริยวา	๖๖/๙	ตสฺมา ปชานํ น อุปาทีเยถ	๑๒๙/๒๒
กายมฺุณี วาจามฺุณี	๒๑/๑๐๓	ตสฺสาयํ ปจฺฉิมโก ภโว	๒๘/๒๑๒
กิตฺตยิสฺสคามิ เต ฐมฺมํ	๗๘/๑๒	ติฏฺฐเจ เจ โส ตตฺถ อนานฺุยาเย	๙๘/๑๕
กิตฺตยิสฺสคามิ เต สนฺุตี	๙๑/๑๔	เต จาปิ ฐนฺุนปฺปชฺเหยฺยํ พุทฺธํ	๘๓/๑๓
กิณฺุณํ ตมฺหา วิปฺปวสฺสิ	๑๖๓/๒๘	เต เจ นาตริสฺส ยาชโยคา	๗๒/๑๐
กิสฺส สณฺุณเฆชนํ โลโก	๑๓๓/๒๓	เต โตสิตา จกฺขุมตา	๑๕๓/๒๗

ถาถานํ ปจมปาทา	ปพเพ/องฺเก	ถาถานํ ปจมปาทา	ปพเพ/องฺเก
เตนหาตปฺปํ กโรหิ	๘๗/๑๓	นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสามิ	๑๖๕/๒๘
เตสํ จายํ ปจฺฉิมโก	๗/๔๖	นาหํ สพฺเพ สมณพฺรหฺมาหฺมณา เส	
เตสํ พุทฺโธ พฺยาภาสิ	๑๕๒/๒๗		๑๐๗/๑๘
โตทยะยกปฺปา ทฺวาโย	๑๕๐/๒๖	นาหํ สมิสฺสามิ ปโมจนา ย ๘๙/๑๔	
ทนฺตํ นยนฺติ สมิตี	๑๘/๙๒	นिरาสโส โส อฺห อาสสาโน	
ทวาทํ สกฺก อปฺจฺฉินฺสํ	๑๔๑/๒๔		๑๑๕/๒๐
ทิสฺส ยถา กุพฺพนํ ปหา ย ๑๕๙/๒๘		นिरาสโส โส น จ อาสสาโน	๑๑๖/๒๐
ทิกฺขวิสิฏฺเฐนํ อฺปาติวตฺโต	๑๔๑/๓๘๒	นินฺโลลฺลโป นิกฺกุโห นปฺปิปาโส	
ทิสฺวาน ฐเปสฺส วิทฺถมาเน	๑๔๖/๒๕		๑๔๒/๓๘๔
ทิสฺวา สฺวณฺณสฺส ปภสฺสรานิ		โน เจ ลภเถ นปฺกํ สหายํ	๑๓๒/๓๖๓
	๑๓๔/๓๖๗	ปงฺเก สยาโน ปรีผนฺตมาโน	๑๗๐/๒๙
ทิสฺสา จตฺสโส วิทิสฺสา จตฺสโส	๑๔๗/๒๕	ปชฺเชน กเตน อตฺตนา	๘/๕๕
ทฺกขสฺส เว มํ ปภาวํ อปฺจฺฉินฺสิ	๗๕/๑๑	ปญฺญา เจว สติ จาปิ	๖๑/๘
ทฺสสงฺกหา ปพฺพชิตาปิ เอเก		ปฏิสลฺลानํ ฌานมริยมฺมาโน	
	๑๒๙/๓๕๘		๑๕๕/๔๒๐
ทฺชโร รตฺสส ปญฺญาเน	๑๐๗/๓๐๒	ปสฺสามหํ เทว มนฺสฺสโลเก	๘๘/๑๔
นคสฺส ปสฺเส อาสินํ	๗๔/๒๒๑	ปสฺสามิ นํ มนฺสา จกฺขฺนา วา	๑๖๗/๒๙
น ตสฺส อทิกฺขมิตฺตํ กิณฺจิ	๓๒/๑๓๑	ปหานํ กามฉฺนฺทานํ	๑๓๑/๒๓
น ทิกฺขิยา น สุตฺติยา น ฌาเณน		ปหา ย ปญฺจาวรณานิ เจตโส	
	๑๐๓/๑๗		๑๕๒/๔๑๕
นนฺทิสฺสณฺโณ โสโก	๑๓๔/๒๓	ปหีนมลโมหสฺส	๑๕๗/๒๗
น โมเนน มฺนิ โหติ	๒๑/๑๐๔	ปาปํ สหายํ ปรีชฺชเยถ	๑๔๓/๓๘๙
นาโคว ยฺยถา น วิวชฺชยิตฺวา	๑๓๙/๓๗๗	ปารายนมนฺคฺยา ยิสฺสํ	๑๕๖/๒๗
นानาชนา ชนปเทหิ สงฺกตา		ปฺจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตํ	๖๘/๙
	๑๒๗/๒๒	ปฺตฺตมฺจ ทาริ ปิตรฺมฺจ มาตริ	
นาสฺสิสฺสํ น ปิวิสฺสามิ	๑๕๔/๔๑๙		๑๔๖/๓๙๖

กาถานํ ปจฺมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก	กาถานํ ปจฺมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
พหุสฺสุตํ ฐมฺมธรี ภเชถ ๑๔๔/๓๙๑		เยเม ปุพฺเพ วิทยาํสํ	๑๐๙/๑๙
พาเหตุวา สพฺพปาปกาณิ ๒๘/๑๑๘		โย อตีตํ อาทิสติ	๑๓๗/๒๔
ภควา หิ กามะ อภิภุชฺช อิริยติ		โย เต ฐมฺมมเทเสสิ	๑๖๔/๒๘
	๑๒๒/๒๑	โย เม ฐมฺมมเทเสสิ	๑๖๒/๒๘
ภชฺชนฺติ เสวนฺติ จ การณฺตถา		โย เว อวิหฺวา อุปรี กโรติ	๗๖/๑๑
	๑๖๑/๔๓๑	ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ	๑๒๔/๒๑
ภยญจ ทุกฺขญจ โรโค จ ๑๓๗/๓๗๕		ยํ พุราหฺมณํ เวทคฺคฺมาภิชฺฌณา ๘๔/๑๓	
มชฺฌเณ สรสฺมี ติฏฺฐจํ ๑๑๘/๒๐		ยสฺสา ยํ ปจฺฉิมโก ภโว ๑๕๖/๔๒๔	
มานโห หิ เต พุราหฺมณ ชาริภาโร		รเสสฺส เณ อกรํ อโลโล ๑๕๑/๔๑๐	
	๑๗/๘๓	ราคญจ โทสมฺมจ ปหาย โมหํ	
มิโค อรณฺณมฺหิ ยถา อํพนฺโร			๑๖๐/๔๒๙
	๑๒๕/๓๓๔	ราโค โทโส จ โมหโ จ อิตฺถินทานา	
मितฺเต สฺหชฺช อนุกมฺปมานโ			๑๒๘/๓๕๘
	๑๒๓/๓๓๘	ราโค รโชน จ ปน เรณฺว วุจฺจติ	
เมตตํ อุเปกฺขํ กรุณํ วิมฺุตฺตี ๑๕๙/๔๒๘			๗๔/๒๒๑
ยงฺกิญฺจิ สมฺปชานาสิ	๘๐/๑๒	โลโก โทโส จ โมหโ จ ๑๒๘/๓๕๗	
ยถา อหุ วฏฺกสิ มุตฺตตสฺสโร ๑๗๑/๒๙		วิณฺญาณณฺฺจิตฺติโย สพฺพา ๑๓๙/๒๔	
ยนฺตํ อปฺจุจิมฺห อกิตฺตยํ โน ๗๗/๑๑		วิหฺวา จ โย เวทคฺคฺ นโร อิท ๘๕/๑๓	
ยเมตํ ปณฺหํ อปฺจุจิม	๖๒/๘	วิปฏิจิกตฺวาน สฺขํ ทฺขญจ ๑๕๓/๔๑๖	
ยสฺมี กามา น วสนฺติ ๑๑๓/๑๙		วิภูตฺรฺรูปสณฺณิสฺส ๑๓๘/๒๔	
ยสฺส ปรีปตา นตฺถิ ๗๔/๒๒๒		วิโรติ อิท สพฺพปาปเกหิ ๖๕/๒๐๒	
ยานิ โสตานิ โลกสฺมี ๖๐/๘		เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ ๑๘/๙๐	
เย เกจิเม อิสฺโย มนฺุชา ๗๐/๑๐		วโส วิสาโลว ยถา วิสฺสโต ๑๒๔/๓๔๑	
เย เกจิเม สมณพุราหฺมณา เส		สงฺขาย โลกสฺมี ปโรปรานิ ๗๓/๑๑	
	๑๐๔/๑๗	สงฺโค เอส ปรีตฺตเมตฺถ สอนฺยํ	
เย จ สงฺฆาตฐมฺมา เส	๖๓/๘		๑๔๗/๓๙๗

กาถาณํ ปจฺมปาทา	ปพฺเพ/อจฺเฏ	กาถาณํ ปจฺมปาทา	ปพฺเพ/อจฺเฏ
สเจ ลเภถ นีปํ สหายํ ๑๓๑/๓๖๒		สีโห ยถา ทาฐพลี ปสยฺห	
สทุฐา จ ปิตี จ มโน สติ จ ๑๖๘/๒๙			๑๕๘/๔๒๗
สนฺติ โลเก มุนโย ๑๐๒/๑๖		สีโหว สทุเทสุ อสนฺตสนฺโต	
สนฺทาลยิตฺวาน สณฺโณชนานิ			๑๕๗/๔๒๕
	๑๔๘/๓๙๙	สุณฺณโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ ๑๔๔/๒๕	
สพฺพโส นามรูปสฺมี ๑๒๕/๒๒		สุตฺวานหิ วีร อกามกามิ ๑๒๑/๒๑	
สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตฺราโค ๙๖/๑๕		สุทฺธํ ฌมฺมสมุปฺปาตํ ๘๘/๒๖๓	
สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ		เสเล ยถา ปพฺพตมฺพุทฺธิญฺจิโต	
	๑๒๑/๓๒๔		๘๕/๒๕๒
สวณฺติ สพฺพธิ โสตา ๕๙/๘		โส อฺภานฺตมภิญฺญา	๖๗/๙
สีตญฺจ อฺภูณฺญจ ขุทํ ปิปาสํ		สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสนหา	
	๑๓๘/๓๗๖		๑๒๒/๓๓๑

สุตตปิฎก ขุททกนิกายสุต

ฉุพนิกายเทสปาติยา

ขมมปปเกโท

ขมมปปเกโท

ปพเพ/องเก

ขมมปปเกโท

ปพเพ/องเก

[ทัก]

อุทฺทการณานิ

๑๓๘/๓๗๖

สนฺถวา

๑๒๔/๓๔๑

อุภยตุโถ

๘๕/๒๔๙

สีตการณานิ

๑๓๘/๓๗๖

กปฺปา

๗๐/๒๑๒

สุณฺณโต โลกสุส อเวกขณการณานิ

๘๘/๒๕๖

กามา

๘/๔๙

เสนฺหา

๑๒๒/๓๓๑

กุกกุจฺจสุส อุปฺปชฺชนการณานิ

๗๕/๒๒๕

เสรี

๑๒๔/๓๔๗

สํสฺสุคา

๑๒๒/๓๓๑

ขิตฺตฺตา

๑๒๗/๓๔๙

[ทัก]

ชาลา

๑๔๘/๓๙๙

อกุสลมฺมฺลานิ

๑๒/๖๓

นิเวสนา

๒๔/๑๑๐

กุสลมฺมฺลานิ

๑๒/๖๔

นิสฺสยา

๓๔/๑๓๖

กุหนวตฺถุณี

๑๔๒/๓๘๔

ปฏฺิพฺพจฺจิตฺตการณานิ

๑๒๓/๓๓๘

ทณฺฑา

๑๒๑/๓๒๔

ปรีสุสยา

๑๒๘/๓๕๑

เทวา

๑๒/๖๔

ปิยา

๑๒๗/๓๕๐

นิทานานิ

๑๒/๖๓

ภวา

๒๔/๑๑๑

ปฏฺิภาณวณฺโต

๑๑๘/๓๑๘

มมตฺตา

๒๕/๑๑๒

ปริณฺญา

๕๑/๑๗๐

มิกา

๑๒๕/๒๙๖

ปฺจุณา

๑๒/๖๓

มิตฺตา

๑๒๓/๓๓๘

โมเนยฺยานิ

๒๑/๑๐๒

เลปา

๑๑/๖๐

สิกฺขา

๗/๔๗

วิภูสา

๑๔๕/๓๙๔

[จตุทัก]

สขฺชนา

๑๒๔/๓๔๓

อาสวา

๕๑/๑๗๒

ธมฺมปฺปເກໂ	ປພເພ/ອຸເກ	ธมฺมปฺปເກໂ	ປພເພ/ອຸເກ
ຈຕຸຣຸກສມນຸນາຄໂຕ ອນຸຮກາໂ		[ອຸກຸກໍ]	
	໒໕/໒໗໔	ຈຣີຍາໂຍ	໑໒໑/໓໒໙
ປຸຕຸຕາ	໑໒໑/໓໒໕	ອຣິໂຍ ອຸກຸຈຸກິໂກ ມຄຸໂ	໑໐/໕໗
ພນຸໂວ	໑໔໖/໓໙໖	[ນວກໍ]	
ວິຖຸຖາວນຸຈິຕິໂຍ	໒໓/໒໓໙	ວິຕຸກຸກາ	໗/໒/໒໒໙
ສໂຕກາວກາຣນານີ	໒/໕໒	[ທສກໍ]	
[ປຸຍຈກໍ]		ອຸປຣີ	໑໙/໙໗
ຈຸກຸພຸນີ ກາວໂຕ	໒໕/໒໔໗	ໂກຣສຸສ ອຸປຸປຸຊນາກາຣາ	໑໗/໒໒
ຈຸທານີ	໑໑໙/໓໑໗	ທສວຕຸກຸກາ ມິຈຸຈາທິກຸກິ	໑໑/໖໐
ມຈຸຈຣີຍານີ	໒/໓໕	ສຸຸຸໂຍໂຕ ໂລກສຸສ ອເວກຸຊນກາຣນານີ	
ວຸຸຸຸຸຸ	໒໕/໒໔໗		໒໒/໒໕໖
[ຈກຸກໍ]		ສຸໂຍໂຊນານີ	໑໔໒/໓໓໙
ມຸນໂຍ	໒໑/໑໐໓	[ທຸວາທສກໍ]	
ສຸຸໂຍໂຕ ໂລກສຸສ ອເວກຸຊນກາຣນານີ		ທຸວາທສາຍຕນານີ	໒/໕໒
	໒໒/໒໕໖	ສຸຸໂຍໂຕ ໂລກສຸສ ອເວກຸຊນກາຣນານີ	
			໒໒/໒໕໖
[ສຕຸຕກໍ]		[ປກິຸຸຸກໍ]	
ວິຖຸຖາວນຸຈິຕິໂຍ	໒໓/໒໓໙	ຈຸຣນານີ ປຸຸຸຸຸຸຸ	໙໗/໒໒໑
ສຸກາ	໒໙/໑໒໓	ມາໂນ ເອກວິໂໂ - ທສວິໂໂ	໑໐໓/໒໙໐
ສນຸຕນຸນໍ ຮມມານໍ ກິນຸຕຕຸຕາ ກິກຸຸ		ມຸສາວາທາກາຣາ ຕໂຍ - ອຸກຸ	
	໒/໕໓		໑໒໓/໓໔໐
ສຕຸຕນຸນໍ ຮມມານໍ ພາທິຕຕຸຕາ		ໂລໂກ ເອໂກ - ອຸກຸຈາຣສ ໂລກາ	
ພຸຸຸຸຸໂຍ	໒໒/໑໑໙		໑໐໔/໒໙໓

คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก*

๑. สมเด็จพระพุฒาจารย์	วัดสระเกศ	ประธานกรรมการ
๒. พระพรหมมุนี	วัดบวรนิเวศวิหาร	รองประธานกรรมการ
๓. พระพรหมเวที	วัดไตรมิตรวิทยาราม	รองประธานกรรมการ
๔. พระพรหมเมธาจารย์	วัดบูรณศิริมัตยาราม	กรรมการ
๕. พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	กรรมการ
๖. พระวิสุทธีวรางคารณ์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๗. พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๘. พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	กรรมการ
๙. พระธรรมปัญญารักษ์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๑๐. พระธรรมคุณากรณ์	วัดสามพระยา	กรรมการ
๑๑. พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	กรรมการ
๑๒. พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศน์เทพวราราม	กรรมการ
๑๓. พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	กรรมการ
๑๔. พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	กรรมการ
๑๕. พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	กรรมการ
๑๖. พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	กรรมการ
๑๗. พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	กรรมการ
๑๘. พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	กรรมการ
๑๙. พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	กรรมการ
๒๐. พระเทพโสภณ	วัดราชบูรณะ	กรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘ มติที่ ๕๐๙/๒๕๔๘ เรื่อง ขอความเห็นชอบรายนาม คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี และ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๖/๒๕๔๕ มติที่ ๓๕๗/๒๕๔๙ เรื่อง แต่งตั้งกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ แทน กรรมการที่พ้นจากตำแหน่ง

๒๑.	พระราชวรารมณ	วัดพระเชตุพนฯ	กรรมการ
๒๒.	พระราชวรโมลี	วัดสวนพลู	กรรมการ
๒๓.	พระราชปริยัติดิลก	วัดประยุรวงศาวาส	กรรมการ
๒๔.	พระราชเมธี	วัดราชนัดดาราม	กรรมการ
๒๕.	พระราชโมลี	วัดจักรวรรดิราชาวาส	กรรมการ
๒๖.	พระราชวรมนี	วัดดุสิตาราม	กรรมการ
๒๗.	พระราชวิสุทธิโมลี	วัดมหาธาตุฯ	กรรมการ
๒๘.	พระราชวรเมธี	วัดเทพธิดาราม	กรรมการ
๒๙.	พระราชสุธี	วัดเทพราชกุญชร	กรรมการและเลขานุการ
๓๐.	พระราชกิตติโสภณ	วัดเบญจมบพิตรฯ	กรรมการ
๓๑.	พระราชปฏิภาณโสภณ	วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๓๒.	พระศรีวิสุทธิมนี	วัดสุทัศน์เทพวราราม	กรรมการ
๓๓.	พระศรีธรรมมงคลเมธี	วัดอาวุธวิกสิตาราม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๔.	พระปริยัติกวี	วัดปากน้ำ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๕.	พระเมธีวราลงกรณ์	วัดชนะสงคราม	กรรมการ
๓๖.	พระศรีวิสุทธิภรณ์	วัดบรมนิวาส	กรรมการ
๓๗.	พระมหานายก	วัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๓๘.	พระอมรโมลี	วัดปทุมวนาราม	กรรมการ
๓๙.	พระมหาไฉน จิตตสุทโธ	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๔๐.	พระมหารังษี เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	กรรมการ
๔๑.	พระมหาวินัย ธีรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	กรรมการ
๔๒.	นายวิชัย ธรรมเจริญ	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๓.	นายบุญสืบ อินสาร	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๔.	นายบุญเชิด กิตติธรางกูร	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๕.	นายแก้ว ชิตตะขบ	ป.ธ. ๙	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

**คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง
พิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎก***

๑. พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	ประธานอนุกรรมการ
๒. พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	อนุกรรมการ
๓. พระราชวชิราภรณ์	วัดพระเชตุพนฯ	อนุกรรมการ
๔. พระราชวชิรโมลี	วัดสวนพลู	อนุกรรมการ
๕. พระราชโมลี	วัดจักรวรรดิราชาวาส	อนุกรรมการ
๖. พระราชกิตติโสภณ	วัดเบญจมบพิตรฯ	อนุกรรมการ
๗. พระศรีวิสุทธิมุนี	วัดสุทัศนเทพวราราม	อนุกรรมการ
๘. พระศรีวิสุทธิภรณ์	วัดบรมนิวาส	อนุกรรมการ
๙. พระมหานายก	วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ
๑๐. พระอมรโมลี	วัดปทุมวนาราม	อนุกรรมการ
๑๑. พระมหารังษี เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	อนุกรรมการ
๑๒. พระมหาวินัย ถิรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	อนุกรรมการ
๑๓. พระมหาไฉน จิตตสุทฺธโ	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุทธมหาราชย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก*

๑. พระพรหมเมธาจารย์	วัดบูรณศิริมาตยาราม	ที่ปรึกษา
๒. พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	ประธานคณะทำงาน
๓. พระธรรมปริยัติเวที	วัดพระปฐมเจดีย์	รองประธานคณะทำงาน
๔. พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	รองประธานคณะทำงาน
๕. พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	รองประธานคณะทำงาน
๖. พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	รองประธานคณะทำงาน
๗. พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	คณะทำงาน
๘. พระราชเมธี	วัดราชนัลดาราม	คณะทำงาน
๙. พระราชวรมุณี	วัดดุสิดาราม	คณะทำงาน
๑๐. พระราชวิสุทธิโมลี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๑. พระราชวรเมธี	วัดเทพธิดาราม	คณะทำงาน
๑๒. พระราชวิสุทธิดิลก	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๓. พระเมธีธรรมานันท์	วัดไร่ขิง	คณะทำงาน
๑๔. พระเมธีปริยัติวิบูล	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๕. พระเมธีวราลงกรณ์	วัดชนะสงคราม	คณะทำงาน
๑๖. พระสุธีรัตนภรณ์	วัดสุทัศนเทพวราราม	คณะทำงาน
๑๗. พระศรีปริยัติโมลี	วัดราชนัลดาราม	คณะทำงาน
๑๘. พระกิตติสารเมธี	วัดดาวดึงษาราม	คณะทำงานและเลขานุการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุทธมอญจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

๑๙. พระมหาอิทธิยาวัธ ธีรวโร ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๐. พระมหาวัชระ จิตวณฺโณ ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๑. พระมหาชโล ปิยาจาโร ป.ธ. ๙ วัดชนะสงคราม คณะทำงาน
๒๒. พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม ป.ธ. ๙ วัดดุสิตาราม คณะทำงาน
๒๓. พระมหาอุดม สารเมธี ป.ธ. ๙ วัดทองนพคุณ คณะทำงาน
๒๔. นายประสิทธิ์ แสงทับ นักวิชาการภาษาโบราณ ๔ คณะทำงาน
๒๕. นายสำรวย นักการเรียน นักวรรณศิลป์ ๗ คณะทำงาน

คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก*

๑.	พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ	ประธานคณะกรรมการ	
๒.	พระธรรมปัญญาภรณ์	วัดปากน้ำ	รองประธานคณะกรรมการ	
๓.	พระราชวิริยาลังการ	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ	
๔.	พระราชสุตภรณ์	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ	
๕.	พระปริยัติกวี	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ	
๖.	พระปิฎกโกศล	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการและเลขานุการ	
๗.	พระวิเชียรภว	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ	
๘.	พระมหามนตรี	ขุนติลาโร ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๙.	พระมหาประนอม	กิตติปัญญา ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๐.	พระมหาสมจินต์	สมมาปัญญา ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๑.	พระมหาบุญชู	กิตติโชติโก ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๒.	พระมหาจรัญ	วิจารณ์เมธี ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๓.	พระมหาทองดี	ปัญญาวิชโร ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๔.	พระมหาเสนาะ	กิตติเสโน ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๕.	พระมหาครุฑิต	สุจิตคนฺโธ ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๖.	พระมหาวัฒน์พร	อภิวฑฒโน ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๗.	พระมหาชำนาญ	มหาชาโน ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๘.	พระมหาหวน	ยสาโส ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ
๑๙.	พระมหาสมาน	มโนพนฺโธ ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะกรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๕ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุทธปาพจนบดี ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะกรรมการตรวจค้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก*

๑. พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	ประธานคณะกรรมการ	
๒. พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	รองประธานคณะกรรมการ	
๓. พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	รองประธานคณะกรรมการ	
๔. พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	คณะกรรมการ	
๕. พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	คณะกรรมการ	
๖. พระเทพโสภณ	วัดราชบูรณะ	คณะกรรมการ	
๗. พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	คณะกรรมการ	
๘. พระราชปริยัติดิลก	วัดประยุรวงศาวาส	คณะกรรมการ	
๙. พระราชเวที	วัดพระเชตุพนฯ	คณะกรรมการ	
๑๐. พระราชปฏิภาณโสมภณ	วัดราชโอรสาราม	คณะกรรมการและเลขานุการ	
๑๑. พระราชสิทธิมุนี	วัดมหาธาตุฯ	คณะกรรมการ	
๑๒. พระสุธีธรรมนุวัตร	วัดพระเชตุพนฯ	คณะกรรมการ	
๑๓. พระศรีวิสุทธิโกศล	วัดเพชรสมุท	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	
๑๔. พระวิสุทธิธีรพงศ์	วัดพิชยญาติการาม	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	
๑๕. พระศรีศาสนวงศ์	วัดอรุณราชวราราม	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	
๑๖. พระมหาบุญเทียม	ภาณินโท ป.ธ. ๘	วัดพิชยญาติการาม คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	
๑๗. พระมหาสมลักษณ์	คณธสโร ป.ธ. ๘	วัดท่ามะโอ	คณะกรรมการ
๑๘. พระมหาประนอม	ธมฺมาลงกาโร ป.ธ. ๖	วัดจากแดง	คณะกรรมการ
๑๙. พระครูธรรมธรมณต์	นนทิกโก	วัดจากแดง	คณะกรรมการ
๒๐. นายนิมิตร	โพธิพัฒน์		คณะกรรมการ
๒๑. ผศ. เวทย์	บรรณกรกุล		คณะกรรมการ

* มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕ มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๕ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจค้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

พระไตรปิฎกฉบับเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๔๕

เจ้าของ	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	
ผู้จัดทำ	คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์ คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง	
ที่ปรึกษา	พระพรหมสุธี	วัดสระเกศ
	พระธรรมกิตติเมธี	วัดสัมพันธวงศาราม
	พระธรรมวรเมธี	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

บรรณาธิการ พระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตโต ป.ธ. ๙)

คณะบรรณาธิการ/ประสานงาน

พระศรีรัชมงคลเมธี (ประนต กิตติวฑฒโน ป.ธ. ๙)
พระปริยัติกวี (สุบิน อีรวโส ป.ธ. ๙)
นายวิชัย ธรรมเจริญ ป.ธ. ๙
นายบุญสืบ อินสาร ป.ธ. ๙
นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ป.ธ. ๙
นายแก้ว ชิตตะขบ ป.ธ. ๙

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๒๒-๙๐๐๐
โทรสาร ๐-๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐-๒๔๓๔-๑๓๔๕